

ISSN 2077-6861

Индекс 74253

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

3(52) 2022

БАС РЕДАКТОР
Д. Билялов – PhD доктор

Редакция алкасы

Бас редактордың орынбасары – **Ә.Ә. Момбек**, п.ғ.к., кауымд.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы – **С.Т. Исалиева**, э.ғ.м.(Абай атындағы ҚазҰПУ); **У.М. Әбдігапбарова** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **А.Е. Абылкасымова** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Г.Қ. Касымова** – PhD докторы (Қ.И.Сәтбаев атындағы ҚазҰЗТУ); **А.Н. Кошербаева** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Г.Ж. Менлибекова** – п.ғ.д., профессор (Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ); **Ж.И. Намазбаева** – психол.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Д.Ж. Сакенов** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ); **Н.М. Стукаленко** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау МУ); **Ш.Т. Таубаева** – п.ғ.д., профессор (Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Д.Д. Шайбакова** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Н.Н. Хан** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ).

Халықаралық редакция алкасы

М.Р. Арпентьева – психол.ғ.д., доцент (Психол.-пед., мед.-элеум. көмек орталығы, Калуга, Ресей); **Э.Б. Бейляров** – психол.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Баку); **Я. Вежбински** – ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Е.А. Журба** – п.ғ.д., профессор (Украинаның ПГА БПИ, Киев); **А.Т. Калдыбаева** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **М.Д. Кенжегалиева** – PhD докторы, профессор (Лейпциг университеті, Германия); **Б. Кривиradeва** – PhD докторы, кауымд.профессор (К.Охридский атындағы София университеті, Болгария); **И.А. Малахова** – п.ғ.д., профессор (Беларусь ММЖӨУ, Минск); **Л.В. Мардахаев** – п.ғ.д., профессор (Ресей МӨУ, Москва); **Н.Б. Михайлова** – психол.ғ.к. (PhD), профессор (ХБЖҒАО, Германия); **Е.Ю. Протасова** – ф.ғ.д., профессор (Хельсинский университеті, Финляндия); **В. Пузович** – PhD докторы (ЖКББК, Белград, Сербия); **К. Тастанбекова** – PhD докторы, кауымд.профессор (Цукуба университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Билялов Д.Н. – доктор PhD

Редакционная коллегия

Момбек А.А. – зам.главного редактора, к.п.н. (PhD), асс.профессор (КазНПУ им.Абая); **Исалиева С.Т.** – ответ.секретарь, магистр соц.наук(КазНПУ им.Абая); **Абдигалбарова У.М.** – д.п.н. – ф.ғ.д., профессор (КазНПУ им.Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Касымова Г.К.** – доктор PhD (КазНПУ им.К.И.Сатпаева); **Кошербаева А.Н.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ им.Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.психол.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ПГУ); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ им.Ш.Уәлиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ им.аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филол.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Хан Н.Н.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая).

Международная редакционная коллегия

Арпентьева М. – д.психол.н., доцент (Центр психол.-пед., соц.-мед. помощи, Калуга, Россия); **Бейляров Э.Б.** – д.психол.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Журба Е.А.** – д.п.н., профессор (Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор, (Кыргызский ГУ имени И. Арабаева, Бишкек); **Кенжегалиева М.Д.** – доктор PhD (Лейпцигский университет, Германия); **Кривиradeва Б.** – доктор PhD, асс.профессор (Софийский университет им. К.Охридского, Болгария); **Малахова И.А.** – д.п.н., профессор(Белорусский ГУКиИ, Минск); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (Российский ГСУ, Москва); **Михайлова Н.Б.** – к.п.н., (PhD), профессор (Международный ЦОИНИ, Дюссельдорф, Германия); **Протасова Е.Ю.** – д.филол.н., профессор (Хельсинский университет, Финляндия); **Пузович В.** – PhD доктор, Колежд ВПО, Белград, Сербия); **Тастанбекова К.** – доктор PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония).

CHIEF EDITOR
Bilyalov D.N. – PhD doctor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor (Abai University); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai University); **Abdikapparova U.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Abylkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Kassymova G.K.** – PhD doctor (K.Satbayev University); **Kosherbayeva A.N.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.GumilyovENU); **Namazbaeva Zh.** – Doctor of Psychological Sciences; **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai University); **Khan N.N.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University).

International editorial board

Arpentiyeva M. – doctor of Psychology, associate professor (Center for Psychological, Pedagogical, Social and Medical assistance, Kaluga, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinsky Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Zhurba E.** – doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Chief Researcher, Institute of Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, (Kiev); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University, Бишкек); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor PhD (Leipzig University, Germany); **Kriviradeva B.** – PhD doctor, associate professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Malakhova I.A.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Russian State Social University, Moscow); **Mikhailova N.B.** – candidate of pedagogical sciences (PhD), professor (International Center for education and scientific information, Dusseldorf, Germany); **Protasova E.Yu.** – doctor of Philology, professor (University of Helsinki, Finland); **Puzovic V.** – PhD, College of higher vocational studies “Sports Academy”, Belgrade, Serbia; **Tastanbekova K.** – doctor PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan).

Учредитель: НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая»
Перерегистрировано в Министерстве информации и общественного развития РК 19.03.2022 г.

№ KZ67VPY00033646

Периодичность: 4 раза в год

Адрес редакции: 050010, Алматы, пр.Достык, 13, телефон: 291-91-82

© КазНПУ им. Абая, 2022

Құрметті оқырмандар!

Сіздердің назарларыңызға біздің журналымыздың елу екінші санының үшінші нөмірі ұсынылады. Журналдың «Педагогика және психология әдіснамасы мен теориясы» бөлімінде Малайзия және Қазақстан университеттерінің ПОҚ қоғамдық қызметтеріне қатысты салыстырмалы талдау, педагогтардың үздіксіз білім беру аясындағы кәсіби құзыреттілігінің негіздері, еріктінің портреті, студенттердің икемді тұрғыдағы дағдыларының қалыптасуының диагностикасы, Covid-19 жаһандық эпидемиясы кезеңіндегі жоғары білім мен HYFLEX технологиясы моделінің теориялық-әдіснамалық негіздері ұсынылған.

COVID-19 пандемиясындағы студенттердің психологиялық әл-ауқатының деңгейі және бастауыш сынып оқушыларын оқытуда нейропсихологиялық тәсілді қолдану журналдың «Қолданбалы психология және психотерапия» айдарында көрсетілген. «Білім берудегі инновациялар» бөлімінде Қазақстанның жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімнің педагогикалық даярлығын жаңғырту жолдары, инженерлік кадрларды даярлаудың оқу бағдарламаларын STEAM – білім берудің дидактикалық қағидаттарына сәйкестікке бағалау мәселелері қозғалады.

Француз тілін оқытудың негізгі бағыттары мен мүмкіндіктеріне, шағын жинақты мектеп жағдайында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамытуға, әлеуметтік сауалнаманы талдауға, инклюзивті білім беру жағдайында болашақ мұғалімдерді жұмысқа дайындауға және балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау жүйесін салыстырмалы талдау мәселелері журналымыздың «Білім беру мәселелері мен перспективалары» бөлімінде қарастырылған.

«Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы контекстіндегі Білім, мәдениет және өнер» айдарында журналдың беттеріндегі авторлар оқырмандарға дәстүрлі қазақ музыкасындағы жанрлар мен шығармашылық тұлғаларды жүйелеуге бағытталған ұлттық білім, мәдениет және өнер құндылықтарын, қазақ мәдениетіндегі тұлғаның халықтық идеалын (музыкалық және көркем-колөнер саласының мысалында), мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық әлеуетін дамыту үшін ұлттық ойын түрлерін жіктеу жұмыстарын жеткізуге тырысады. Сонымен қатар, қазақ костюмдегі символизмге аксиологиялық талдау жұмыстары мен тіл және әдебиетті оқытудағы тарихи поэмалардың маңыздылығы («Қабанбай батыр» тарихи поэмасы негізінде) журналдың «Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістік» бөлімінде қарастырылады.

Редакциялық кеңестің және өз ағымнан журналымыздың редакциялық кеңесінің мүшесі, психология ғылымдарының докторы, профессор, ХҒА академигі Жәмила Ыдырысқызы Намазбаеваны мерейтойымен шын жүректен құттықтаймыз. Сізге зор денсаулық және шығармашылық табыс, ұзақ ғұмыр тілейміз.

Сонымені бірге, журналымыздың редакциялық алқасының мүшесі, ХПБҒА (МАНПО) академигі, қазан айында 80 жасқа толатын болған ҚР бұрынғы Білім және ғылым министрі Шамша Көпбайқызы Беркімбаева туралы материалдармен таныса аласыз. Тұлға туралы естеліктер, Шамша Көпбайқызын білетін және бірге жұмыс атқару бақытына ие болған әрбір адамның жүрегінде мәңгі қалады.

*Құрметпен,
бас редактор*

Д. Біләлов

Уважаемые читатели!

Вашему вниманию предлагается третий номер пятьдесят второго выпуска нашего журнала. В разделе «Методология и теория педагогики и психологии» представлены сравнительный анализ общественной деятельности ППС университетов Малайзии и Казахстана, основа профессиональной компетентности педагогов в непрерывности образования, портрет волонтера, диагностика сформированности гибких навыков у студентов, высшее образование в период глобальной эпидемии Covid-19, теоретико-методологические основы модели HYFLEX технологии.

Уровень психологического благополучия студентов в условиях пандемии Covid-19 и использование нейропсихологического подхода в обучении младших школьников представлены в рубрике «Прикладная психология и психотерапия». В разделе «Инновации в образовании» затрагиваются вопросы модернизации педагогической подготовки будущего учителя в вузах Казахстана, оценки учебных программ подготовки инженерных кадров на соответствие дидактическим принципам STEAM-образования

Обращаем внимание на основные направления и возможности преподавания французского языка, развитие творческой активности младших школьников в условиях малокомплектной школы, анализ социального опроса, подготовку будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования и сравнительный анализ системы оценки особых образовательных потребностей детей разделе «Проблемы и перспективы образования».

В рубрике «Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел» авторы на страницах журнала стараются донести до читателя ценности национального образования, культуры и искусства, которые направлены на систематизацию жанров и творческих личностей в традиционной казахской музыке, народный идеал личности в казахской культуре (на примере музыкальной и художественно-ремесленной сферы), классификация национальных видов игр для развития креативного потенциала детей дошкольного возраста. Аксиологический анализ символизма в казахском костюме, значение исторических поэм в преподавании языка и литературы (по мотивам исторической поэмы "Кабанбай батыр") рассматриваются в разделе «Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство».

От имени редакционного совета и от себя лично поздравляю с юбилеем Намазбаеву Жамилю Идрисовну члена редакционного совета нашего журнала, доктора психологических наук, профессора, академика МАН ПО. Желаем крепкого здоровья и творческого долголетия успехов.

На страницах нашего журнала вы можете ознакомиться с материалами о Шамше Копбаевне Беркимбаевой, члене редакционной коллегии нашего журнала, академике МАНПО, бывшего Министра образования и науки РК, которой в октябре исполнилось бы 80 лет со дня рождения. Память о ней останется навсегда в сердце каждого, кто имел счастье знать и вместе работать.

С уважением, главный редактор *Д.Биялов*

Dear readers!

Allow me to present you with the third issue published in the sequence of fifty-two issues of our journal. The “Methodology and theory of pedagogy and psychology” section presents a comparative analysis of the service activities of faculty in Malaysian and Kazakhstani universities, the basis of professional competence of teachers in the continuity of education, a portrait of a volunteer, diagnostics of the formation of flexible skills among students, higher education during the global Covid-19 pandemic, theoretical and methodological foundations of the HYFLEX technology model.

The “Applied psychology and psychotherapy” section presents the level of psychological well-being of students in the conditions of the Covid-19 pandemic and the use of a neuropsychological approach in teaching junior schoolchildren. The “Innovations in education” section addresses the issues of teacher training modernization for prospective teachers at Kazakhstan universities, evaluation of training programs for engineering personnel in their alignment with the didactic principles of STEAM education.

The “Problems and prospects of education” section draws attention to the main directions and possibilities of teaching French, the development of creative activity of junior schoolchildren in a small school, the analysis of a social survey, the preparation of prospective teachers to work in an inclusive education environment and a comparative analysis of the system for assessing the children’s special educational needs.

In “Education, culture and art in the context of the national idea “Mangilik El” section, the authors convey to the reader the values of national education, culture and art, which are aimed at systematizing genres and creative personalities in traditional Kazakh music, the national ideal of personality in Kazakh culture (using examples in music, arts and crafts), classification of national types of games for the development of the creative potential of preschool children.

The “Rukhani zhangyru: scientific, educational and cultural space” section considers the axiological analysis of symbolism in the Kazakh costume, the significance of historical poems in the teaching of language and literature (based on the historical poem “Kabanbai Batyr”).

On behalf of the Editorial Board and me personally, I congratulate on the anniversary Jamila Idrisovna Namazbayeva, a member of the editorial board of our journal, the Doctor of Psychological Sciences, Professor, Academic of the Moscow State Academy of Sciences. We wish you good health, creative longevity and success.

Our journal calls attention to the materials about Shamsha Kopbaevna Berkimbayeva, a member of the editorial board of our journal, MANPO academician, the former Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, who would have turned 80 this October. The memory of her will remain forever in the heart of everyone who had the pleasure of knowing and working together with her.

Sincerely, Editor-in-Chief *D. Bilyalov*

Д.Н. БИЛЯЛОВ,¹ М.О. МҰСАБАЕВА²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),

²Назарбаев Университет (Нур-Султан, Казахстан)

rector_blog@abaiuniversity.edu.kz, merey.mussabayeva@nu.edu.kz

ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ППС: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УНИВЕРСИТЕТОВ МАЛАЙЗИИ И КАЗАХСТАНА

Аннотация

Несмотря на теоретическую и практическую важность изучения аспекта общественной и профессиональной деятельности преподавателей высшей школы, данное направление остается наименее изученным по сравнению с научным и преподавательским аспектами. Тем временем, рассмотрение аспекта общественной деятельности позволяет: 1) определить направления, по которым преподаватели связывают свою профессию с обществом; 2) изучить способы применения знаний и опыта преподавателями как в рамках, так и вне рамок академии; 3) определить пути и способы сотрудничества между профессионалами академической сферы и общественными и коммерческими организациями. Целью данного исследования было определить то, как преподаватели двух университетов: Университет Малайи (Малайзия) и Назарбаев Университет (Казахстан) понимают и практикуют институциональную и общественную деятельность. Данные были собраны путем проведения полуструктурированных индивидуальных интервью с 18 преподавателями из двух университетов. Все участники исследования дали согласие на сбор и анализ данных с условием сохранения анонимности. Результаты исследования представлены видами общественной деятельности преподавателей, основными препятствиями к выполнению внутренней и внешней общественной работы, а также раскрывают мотивы преподавателей, вовлеченных в общественную деятельность. Полученные результаты могут информировать не только администрацию университетов, но и общественные и коммерческие организации, а также вносят вклад в исследования со сравнительным элементом различных контекстов по данной теме.

Ключевые слова: внутренняя общественная деятельность, внешняя общественная деятельность, преподаватели, университет, Казахстан, Малайзия, сравнительный анализ.

Введение. Традиционно, преподаватели высшей школы выполняют три вида деятельности, входящие в так называемую «основную триаду» преподавание, научная деятельность, и общественная деятельность (работа) подразделяющаяся на внутреннюю (в университете) и внешнюю (вне университета). [1]. В то время как международная научная литература дает обширный обзор преподавательской и исследовательской деятельности, аспекту общественной деятельности как внутреннему, так и внешнему уделяется наименьшее внимание.

Данное исследование направлено на изучение того, как преподаватели передовых университетов двух стран понимают и кон-

цептуализируют свою роль в части внешней и внутренней общественной деятельности. В то время как большинство научных работ исследовали данные виды деятельности преподавателей университетов в контексте западных стран, существует лишь несколько исследований, проведенных в азиатском контексте, преимущественно в устоявшихся, и хорошо зарекомендовавших себя университетах Китая, Сингапура и Гонконга, что указывает на недостаточное изучение данного вопроса в контексте азиатского региона [2].

Цель исследования – изучить внутреннюю и внешнюю общественную деятельность преподавателей, приносящей пользу университету и обществу в уникальном кон-

тексте двух азиатских ВУЗов – Университете Малайи (Малайзия) и Назарбаев Университете (Казахстан). Оба вуза являются одними из ведущих интернациональных научных университетов своих стран. Таким образом, результаты данного исследования проливают свет на общественную деятельность преподавателей в стенах университета и за его пределами в уникальном контексте двух передовых университетов, а также помогают концептуализировать роль преподавателей в общественной деятельности и ее влияние на профессиональную идентичность, институциональную среду, и окружающее общество в целом.

Основная часть. Концепция «общественной деятельности» в сфере высшего образования может быть неоднозначной и спорной, так как университеты по-разному определяют это понятие, в зависимости от контекста, ценностей и миссии отдельных вузов. Тем не менее, как правило, общественная деятельность может означать как внешнюю деятельность, которую академический и неакадемический персонал университета оказывает обществу вне университета, так и внутреннюю работу профессорско-преподавательского состава (ППС) через участие в институциональной деятельности вуза [3; 4; 5]. Несмотря на то, что общественная работа занимает немалую часть времени преподавателей, следует учесть, что основной обязанностью преподавателей является преподавание и научно-исследовательская работа [6].

Литературный обзор. Как показывает практика, содержание деятельности, приносящий пользу обществу и университету в профессии преподавателя, является более размытым в плане учета проделанной работы, по сравнению с показателями учебной и научной деятельности, соответственно рамки данного аспекта формируются под воздействием множества институциональных и индивидуальных факторов.

Внутренняя общественная деятельность. Международные исследования по внутренней общественной деятельности профессорско-преподавательского состава используют различные определения этого

термина. В то время как некоторые определяют внутреннюю общественную деятельность как участие в управлении университетом и работу в качестве члена комитета [7], другие считают, что такая деятельность включает в себя все виды деятельности, кроме преподавания и исследовательской деятельности, в том числе и деятельность в пользу общества. Некоторые исследователи предполагают, что институциональная деятельность преподавателей обычно представляет собой «серую зону» ответственности, а задачи разделяются и выполняются на основе воли преподавателя и могут зависеть от общей институциональной среды и культуры [8].

В обзоре литературы по этой теме, авторы [9, С.694] определили внутреннюю общественную деятельность как работу, поддерживающую «миссию, деятельность и культурную жизнь организации образования». Решая проблему несбалансированного распределения времени между преподаванием, исследованиями и внутренней общественной деятельностью, а также причины, по которым преподаватели уделяют меньше времени своим служебным обязанностям, существующие исследования в западном контексте рассматривают несколько факторов. Литература определяет следующие параметры: индивидуальные характеристики, такие как раса, пол, уровень карьеры, опыт [10; 11; 12] и групповые или контекстные факторы, такие как статус университета, культурная среда учреждения, профессиональная политика и практика [13; 14; 15]. Влияние этих факторов на вовлеченность во внутреннюю общественную работу и сбалансированное распределение времени между преподаванием, исследованиями и общественной деятельностью в стенах университета усиливается динамикой расширения административного аппарата в вузах. В частности, рост числа менеджеров среднего звена снижает необходимость полагаться на преподавателей во внутривузовом управлении [16].

Внешняя общественная деятельность. В целом, определение общественных работ в литературе сосредоточено на применении

преподавателями своего опыта, результатов научных исследований, и преподавания во благо обществу. Распространено мнение, что роль участия преподавателей в жизни местного сообщества основана на создании сотрудничества и партнерства между образовательными учреждениями и более широкими сообществами для взаимовыгодного обмена [17].

За последние два десятилетия участие преподавателей в вопросах сообществ и информационно-просветительская деятельность вызвали интерес многих исследователей, возник ряд вопросов, связанных со службой во благо общества. Существующая литература рассматривает набор факторов, которые влияют на степень вовлеченности преподавателей в общественную работу и просветительскую деятельность.

Первый набор факторов включает личные характеристики, такие как личность и опыт. Международные исследования по этой теме в основном сосредоточены на расовой и половой принадлежности, в то время как преподаваемые дисциплины и профессиональный опыт ППС остаются менее изученными факторами. Среди следующего набора факторов, связанных с личными мотивами, в актуальных исследованиях выделяется желание преподавателей улучшить понимание студентами своей дисциплины путем ознакомления с более широким сообществом и набором общепринятых моральных ценностей [18]. Однако вопрос о том, как преподаватели, вовлеченные в общественную деятельность, подходят к созданию знаний, остается не раскрытым. Исследователи предполагают, что необходимы дальнейшие исследования, в вопросе – как создание у студентов конкретных знаний и набора ценностей посредством участия преподавателей в сообществе помогает обществу в целом [19]. Важным для данного исследования является то, что институциональный контекст влияет на тип вовлеченности преподавателей и на то, как они мотивированы интегрировать общественную деятельность в свои учебные и исследовательские аспекты [20; 6]. Несколько исследований показали, что отсут-

ствии признания руководством университета и стимулов, включая финансовых может оттолкнуть преподавателей от выполнения общественных работ [21; 19; 6].

Факторы, влияющие на участие преподавателей во внутренней и внешней общественной работе. Что касается факторов, влияющих на вовлеченность преподавателей в общественные вопросы, в литературе указываются два источника мотивационного влияния преподавателей: *личный и организационный* [19]. В то время как одни преподаватели мотивированы своими личными ценностями и внутренним чувством удовлетворенности от данной деятельности, другие мотивированы семьей, сообществом, и личным опытом. На существующую связь между преподаваемой дисциплиной и просветительской деятельностью указывает то, что преподаватели напрямую связывают область своей преподавательской и научной деятельности с общественной. Они считают, что их знания и опыт могут помочь в решении соответствующих общественных проблем. Что касается университетской миссии, преподаватели часто упоминают своих коллег, которые успешно практикуют общественную работу и информационно-просветительскую деятельность, а также систему вознаграждения, предоставляемую университетами.

Наряду с личными факторами, которые мотивируют участие преподавателей в вопросах общества, автор перечисляет ключевые организационные факторы, связанные с участием преподавателей в общественной деятельности: результаты обучения студентов, рейтинг вуза и факультета, новые источники частного и государственного финансирования, репутация учебного заведения в целом. [22, С.65].

Категоризация общественной деятельности, как правило, включает в себя четыре основных направления: деятельность по решению проблем, деятельность на основе сотрудничества с людьми, деятельность, основанная на сотрудничестве с сообществами, и коммерциализация (Рисунок 1) [23].

Среди наиболее серьезных препятствий, с которыми сталкиваются преподаватели, яв-

ляется дефицит времени для инициирования и выполнения общественной деятельности. По словам преподавателей, недостаточное

количество ППС и распределение ресурсов также может стать серьезным препятствием. Еще одним препятствием, которое не-

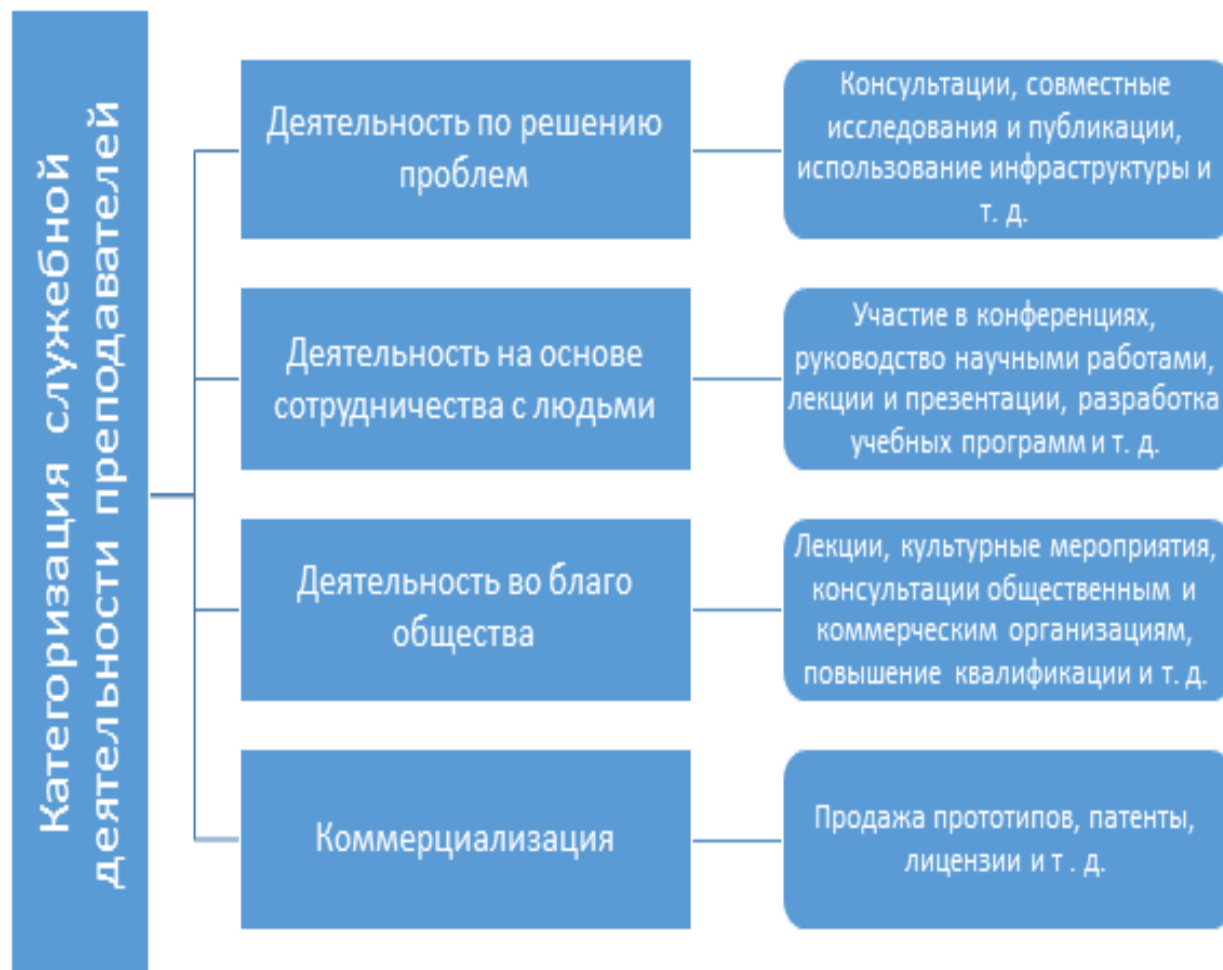

Рисунок 1. Категоризация внутренней и внешней общественной деятельности преподавателей

гativamente влияло на преподавателей, является отсутствие общего понимания таких терминов, как внутренняя и внешняя общественная работа, информационно-просветительская деятельность, научно-просветительская деятельность, и деятельность, направленная на пользу обществу и университету, в частности. Другая часто упоминаемая проблема среди преподавателей – это отсутствие опыта и уверенности в проведении разъяснительной работы и оказании услуг обществу. Они отметили, что недостаток знаний и опыта сотрудничества с неакадемическими партнерами, а также общая ответственность за результаты, часто препятствовали им при-

менять свои идеи и навыки в общественной службе и в информационно-просветительской работе [14]. Следующим препятствием является отсутствие поддержки со стороны руководства университета, особенно тех факультетов, которые не мотивированы своими личными или предметными факторами. Если важность и преимущества общественных работ и информационно-просветительской работы четко не указаны в миссии учреждения, преподаватели с меньшей вероятностью будут вовлечены в общественную и институциональную деятельность [20].

Обзор литературы показывает, что деятельность преподавателей как часть профес-

сии обычно осуществляется в двух формах: *внутренняя общественная работа и внешняя общественная работа во благо общества*. На данные типы услуг влияют такие факторы, как личные характеристики преподавателей, институциональный контекст, сообщества и общественные организации. В то время как преподаватели мотивированы к выполнению общественной работы своей дисциплиной, результатами для студентов, совместной деятельностью с общественными организациями и личным опытом, на пути взаимодействия с обществом существует ряд препятствий, таких как нечеткое определение служебных обязанностей, отсутствие институциональной поддержки их инициатив, отсутствие опыта сотрудничества с неакадемическими партнерами, и отсутствие стимулов.

Контекст: Университет Малайи и Назарбаев Университет.

Университет Малайи. Университет Малайи (*далее – УМ*) – старейший университет Малайзии, расположенный на юго-западе города Куала-Лумпур. Университет был основан в 1905 году, а в 1949 году стал Университетом Малайи в результате слияния Медицинского колледжа короля Эдуарда VII и Колледжа Раффлза. В 1962 году УМ получил статус Национального университета.

Сегодня в УМ обучается более 22 000 студентов, из которых более 3 000 – иностранцы. Академический состав представлен 2 260 специалистами, в том числе 280 международными учеными. В 2015 году УМ получил статус Исследовательского университета от правительства Малайзии. Поскольку УМ заявляет, что его миссия – «продвигать знания и обучение посредством качественных исследований и образовательных услуг для нации и всего мира», основная цель университета – «стать всемирно известным высшим учебным заведением в области исследований, инноваций и обучения» [24]. Учитывая, что университет стремится проводить исследования и обеспечивать преподавание и обучение на глобальном уровне, руководство университета стремится быть конкурентоспособным на международном

уровне, занимая самые высокие позиции в мировых рейтингах университетов. В 2020 году УМ занял 70-е место в рейтинге QS World University Ranking, что на 17 позиций выше, чем в 2019 году (87-е место).

Назарбаев Университет. Назарбаев Университет (*далее – НУ*) был основан в 2010 году по инициативе Первого Президента Казахстана Н.А. Назарбаева. Миссия НУ – «быть ведущим академическим вузом страны, стремящимся стать исследовательским университетом глобального уровня». Это первый университет в Казахстане, который руководствуется принципами автономии и академической свободы. Основная цель университета – «стать ведущей моделью высшего образования, которая установит ориентир для всех высших учебных заведений страны» [25].

Сегодня НУ состоит из семи факультетов, в которых обучается около 5 000 студентов. Академический персонал состоит из 470 штатных преподавателей и исследователей. Международные преподаватели из 55 стран составляют 75% от общей численности академического состава, делая университет интернациональным по своему составу. Система академических званий в НУ представлена четырьмя общепринятыми на международном уровне карьерными позициями: профессор, ассоциированный профессор, профессор-ассистент и преподаватель. Кроме того, в НУ есть вакансии для докторантов и ассистентов-преподавателей. В «NU Strategy 2018-2030», университет подчеркивает важность «выхода за рамки учебного и исследовательского университета, путем содействия инновациям и предпринимательству, которые будут лежать в основе диверсификации экономики Казахстана» [25]. Таким образом, в результате разработки последнего стратегического плана, НУ стремится не только служить моделью реформирования высшего образования и демонстрировать академическое мастерство, но и удерживать научное первенство и транслировать инновации в производство.

Стремясь войти в число 200 лучших университетов мира к 2025 году, НУ уделяет большое внимание созданию культуры ин-

новаций, поэтому все преподаватели активно участвуют в исследовательской деятельности [25]. В настоящее время около 13% публикаций факультета НУ входят в 10% самых цитируемых публикаций в мире, и эта динамика растет. Учитывая тот факт, что 75% преподавателей НУ являются интернациональными, обмен опытом и знаниями с местными сообществами, университетами и предприятиями является важной частью их академической профессии.

Методы. Для лучшего понимания того, как преподаватели воспринимают, концептуализируют и исполняют свои роли в институциональной службе и информационно-просветительской работе, был использован качественный метод исследования. Целью качественного подхода являлось получить ответы на следующие *вопросы*:

– *Что побуждает преподавателей участвовать в формировании университета посредством институциональной деятельности и информационно-просветительской работы?*

– *Как преподаватели концептуализируют влияние своей общественной деятельно-*

сти на университеты, сообщества, и общества в целом, а также на их собственную профессиональную идентичность?

Качественные методы исследования позволяют объяснить явление или событие; провести связь между теорией с жизненным опытом; и получить данные с контекстно-зависимым описанием [26].

В рамках данного исследования были проведены +6*- индивидуальные глубинные интервью с 18 преподавателями, 8 – в Университете Малайи и 10 – в Назарбаев Университете. Для набора участников исследования была использована выборка «снежный ком», при которой первые участники помогали с рекрутингом последующих участников [27]. В выборке также отразилось разнообразие дисциплин. Участники из УМ являются преподавателями в области биологии, фармакологии, инженерии, истории и управления образованием. Преподаватели из НУ были представлены такими дисциплинами как инклюзивное образование, информационные технологии, компьютерные технологии, и бизнес (Таблица 1)

Таблица 1

Характеристика участников

Код участника	Университет	Пол	Дисциплина	Академическое звание
1	УМ	Муж	Образование	Ассоциированный профессор
2	УМ	Муж	Инженерия	Ассоциированный профессо
3	УМ	Муж	Биология	Ассоциированный профессо
4	УМ	Муж	Фармакология	Ассистент профессор
5	УМ	Муж	История	Профессор
6	УМ	Жен	Образование	Ассистент профессор
7	УМ	Жен	Инженерия	Ассистент профессор
8	УМ	Муж	Инженерия	Ассоциированный професс
9	НУ	Жен	Образование	Ассистент профессор
10	НУ	Муж	Информационные технологии	Ассистент профессор
11	НУ	Муж	Общественное здравоохранение	Ассоциированный профессор
12	НУ	Муж	Общественное здравоохранение	Ассоциированный профессор
13	НУ	Муж	Подготовительный центр	Преподаватель
14	НУ	Муж	История	Ассоциированный профессор
15	НУ	Муж	Экономика	Ассистент профессор
16	НУ	Муж	Финансы	Профессор
17	НУ	Муж	Биомедицина	Ассистент профессор
18	НУ	Муж	Информационные технологии	Ассоциированный профессор

Все интервью проводились либо в офисах университета, либо в онлайн формате после введения ограничительных мер в связи с пандемией. Перед проведением интервью всем участникам была предоставлена полная информация о цели и контексте исследования. Кроме того, участникам были предоставлены формы информированного согласия, в которых описаны процедуры интервью и право участников на конфиденциальность и анонимность. Опрашиваемым также сообщили, что они могут прекратить свое участие на любом этапе без объяснения причин. Все участники подтвердили свое участие, подписав форму информированного согласия либо дав устное согласие в случае дистанционного интервью.

Каждое индивидуальное интервью длилось около 50 минут, аудиозаписи интервью транскрибировались и в последствии был произведен анализ членами исследовательской группы. Язык всех проводимых интервью – *английский*.

После транскрибирования проанализированы данные с помощью программного обеспечения *QDA Miner Lite* (*программа для анализа данных используемых в качественных исследованиях*), в результате чего были сгенерированы коды и темы. На втором этапе анализа исследовательская группой рассмотрены и утверждены основные темы исследования. На этапе рассмотрения основных тем исследования некоторые подтемы также были включены в окончательные результаты.

Анализ данных включал как индуктивный, так и дедуктивный подходы. В частности, некоторые основные темы были выведены из фокусных и исследовательских вопросов исследования, таких как восприятие преподавателями институциональной службы и информационно-просветительской работы; барьеры и стимулы, влияющие на работу преподавателей; и как преподаватели концептуализируют и рассматривают влияние своей служебной деятельности на университет и общество в целом.

Результаты и дискуссия. Основной целью данного исследования было понять и

изучить как преподаватели Университета Малайи и Назарбаев Университета концептуализируют и практикуют институциональную и общественную деятельность. Результаты исследования показали, что преподаватели двух университетов концептуализируют внутреннюю и внешнюю общественную деятельность как неотделимый аспект своей профессии, наряду с преподавательской и научной деятельностью. Следует отметить, что в должностных инструкциях НУ аспект общественной деятельности как часть профессии преподавателя представлена в таких направлениях как: деятельность в рамках университета, деятельность в рамках факультета, профессиональная деятельность, и деятельность во благо местным сообществам и обществу в целом. Преподаватели из УМ сообщили, что сфера их общественной деятельности распространяется как в рамках университета, так и за его пределами (Рисунок 1).

Виды общественной деятельности преподавателей. Данное исследование пролило свет на два аспекта общественной деятельности преподавателей: 1) внутренняя деятельность и 2) внешняя деятельность (информационно-просветительская деятельность вне университета). Проведя полуструктурированные индивидуальные интервью с преподавателями из различных факультетов двух университетов, мы обнаружили, что все преподаватели в различной степени участвуют как во внутренней, так и во внешней общественной деятельности. Участники исследования указали, что их внутренняя деятельность состоит из членства в комитетах, руководства студентами и разработки образовательных программ, а также работы в качестве экспертов в различных мероприятиях, инициированных университетом. Что касается информационно-просветительской деятельности, то большинство преподавателей УМ осуществляют свою внешнюю общественную деятельность путем консультирования правительства или местных предприятий; кроме того, более половины респондентов рассматривают совместные мероприятия с международными

учеными и учреждениями в качестве своей информационно-просветительской деятельности. Также, все иностранные преподаватели в УМ рассказали, что осуществляют информационно-просветительскую деятель-

ность с местными этническими сообществами, проводя лекции, переводы литературных и научных произведений, или консультации по адаптации для проживающих в иностранной стране и культуре (Рисунок 1).

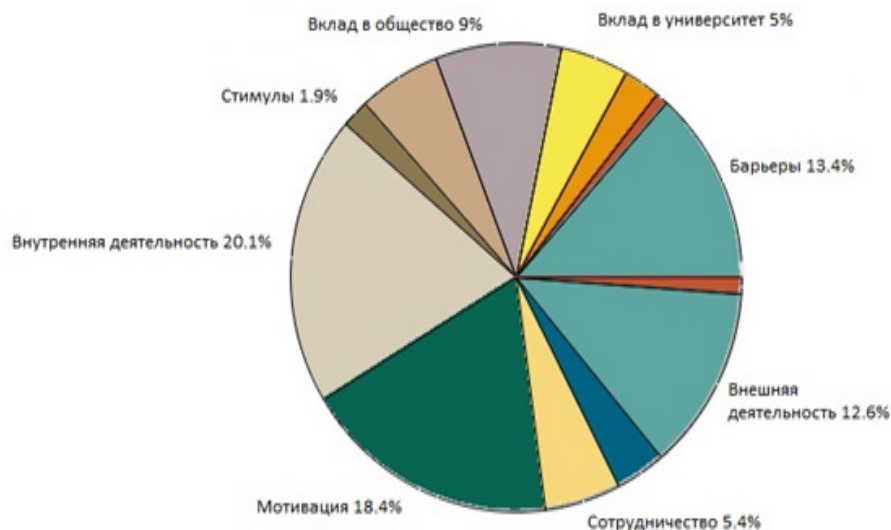

Рисунок 1. Распределение основных подтем исследования

Преподаватели из НУ также активно участвуют в консультировании, особенно правительства и государственного сектора; однако их общественная деятельность в большей степени ориентирована на сотрудничестве с местными сообществами, путем обмена опытом с местными вузами и коллегами, включая проведение лекций и семинаров по всей стране. Следует отметить, что степень вовлеченности преподавателей УМ и НУ в институциональную и общественную деятельность различается в зависимости от должности. Как показали результаты, преподаватели, занимающие административную должность больше вовлечены в институциональную деятельность по сравнению с коллегами, они указали, что посвящают в среднем около 30% своего общего рабочего времени аспекту внутренней деятельности в университете.

Барьеры на пути внутренней и внешней общественной деятельности. Преподаватели из УМ и НУ отметили, что так как университеты стремятся поднять свои позиции в международных рейтингах высших учебных заведений, научный аспект и повышение

качества и количества научных публикаций стали одним из основных направлений стратегии развития университетов. Основным препятствием для выполнения внутренней деятельности во благо университета была перегрузка учебной и исследовательской работой, поскольку оба университета в течение последних 4-5 лет значительно повысили стандарты научных публикаций и условия получения финансирования для исследований, что оказало значительное давление на преподавателей как в УМ, так и в НУ. Одним из важнейших препятствий для осуществления внешней общественной деятельности является незнание местного языка. Поскольку иностранные преподаватели не владеют местными языками, им трудно инициировать и полноценно заниматься деятельностью за пределами университета. Преподаватели из НУ поделились, что им было бы намного легче осуществлять общественную деятельность вне университета, если бы они могли напрямую взаимодействовать с местными людьми и организациями. Иностранные преподаватели из УМ также выразили эту обеспокоенность. Еще одним существен-

ным барьером является нехватка времени; преподаватели отметили, что большинство их рабочего времени посвящено преподаванию и научным исследованиям; поэтому они пытаются связать эти три компонента: преподавание, научная деятельность и общественная деятельность, чтобы иметь возможность вносить вклад в жизнь общества, по крайней мере, на основе результатов их исследовательской деятельности. Третьим барьером, с которым сталкиваются конкретно преподаватели НУ, являются бюрократические процедуры, которые часто замедляют и затрудняют сотрудничество с местными коммерческими и некоммерческими организациями.

Мотивация для внутренней и внешней общественной деятельности. Среди мотивов выполнения как внутренней, так и внешней общественной деятельности респонденты из УМ выделили две основные темы: *присутствие в жизни университета и распространение знаний и опыта.* Многие преподаватели из УМ согласились с тем, что, хотя общественная деятельность в целом не составляет значительную часть их договорных обязательств, им все еще важно заполнить этот пробел, потому что они считают, что общественная деятельность дает им больше видимости в университете и академическом сообществе, что положительно повлияет на их дальнейшее продвижение по академической карьере и персональный рост. Участники из УМ также поделились, что активная вовлеченность во внутреннюю и внешнюю общественную службу особенно важна при смене своей карьеры в административное русло.

Вместе с тем, респондентами была высказана другая важная тема, которую можно было бы охарактеризовать как обмен информацией. В частности, преподаватели УМ поделились, что основной целью содействия университету и более широкому обществу является обмен знаниями и опытом. Большинство преподавателей считают, что представители академии должны делиться своим опытом, знаниями и результатами исследований с более широкой публикой и рас-

сматривать этот процесс в качестве основной цели своей работы. Преподаватели НУ также подчеркнули решающую роль обмена знаниями и опытом в качестве основного стимула к участию во внутренней и внешней общественной деятельности. Многие преподаватели связали этот феномен в первую очередь с целью создания НУ, миссия которого «стать ведущим университетом мирового уровня в Казахстане, который установит ориентир для всех высших учебных заведений страны».

Заключение. Основной целью данного исследования было изучить как преподаватели Университета Малайи (Малайзия) и Назарбаев Университета (Казахстан) понимают, концептуализируют, и практикуют службу университету и обществу в целом. Результаты исследования показали, что преподаватели двух вузов воспринимают институциональную и общественную службу как третий, неотделимый аспект своей профессии, наряду с преподавательской и научной деятельностью. Согласно респондентам, должностные инструкции УМ и НУ предписывают преподавателям деятельность по службе университету и обществу, как неотъемлемую часть должностных обязанностей. Результаты данной работы представлены по трем направлениям: виды службы, мотивация преподавателей, и факторы, препятствующие вовлеченности преподавателей к служебной деятельности.

Виды деятельности. Преподаватели выделяют два вида общественной деятельности: *внутренняя и внешняя.* Внутренняя общественная деятельность включает в себя деятельность в рамках университета, включая административную деятельность, членство в институциональных комитетах, комиссиях и рабочих группах, а также руководство и инициирование различных семинаров и клубов по интересам. В плане внешней общественной деятельности преподаватели сотрудничают с коммерческими и общественными организациями, предоставляют услуги консультирования и выступают экспертами в своей сфере. Примечательно, что иностранные преподаватели УМ активно

сотрудничают с этническими меньшинствами Малайзии, в то время как преподаватели НУ работают с местными сообществами и университетами, занимаясь консультированием и распространением опыта НУ.

Барьеры. Среди барьеров к вовлеченности в общественную деятельность в университете и за его пределами следует выделить большую преподавательскую и исследовательскую (публикационную) нагрузку, что не позволяет преподавателям УМ и НУ выделять достаточно времени на институциональную и общественную службу. Преподаватели НУ также отметили высокий уровень бюрократии, что часто приводит к затруднениям при сотрудничестве с различными организациями. Незнание местных языков также явилось предметом обеспокоенности преподавателей двух вузов.

Мотивация. Основной мотивацией преподавателей к участию во внутренней и внешней общественной работе является распространение знаний и опыта. Преподаватели НУ ставят перед собой цель сотрудничать с общественными и коммерческими организациями Казахстана через распространение своего опыта, знаний и результатов своих исследований. Данная мотивация является одной из основных составляющих профессии преподавателя. Преподаватели из УМ также распространяют свой опыт и экспертные знания как в стенах университета, так и за его пределами, но также мотивированы участвовать в жизни университета и общества, так как считают, что это положительно повлияет на рост их карьеры и продвижение.

Список использованных источников:

- [1] Valdes P. Faculty service work: perceptions, influences and performance: Diss. – The University of Iowa, 2020.
- [2] Holland B. Factors and strategies that influence faculty involvement in public service //Building the field of higher education engagement: Foundational ideas and future directions. – 2019.
- [3] Nyangau J. Z. Faculty Engagement in Internationalization: The Role of Personal Agency Beliefs //International Journal of Research in Education and Science. – 2020. – Т.6. – №1. – С.74-85.
- [4] Malone S. L., Record S. Addressing bias in faculty retention. – 2021.
- [5] Hanasono L. K. et al. Secret service: Revealing gender biases in the visibility and value of faculty service //Journal of Diversity in Higher Education. – 2019. – Т.12. – №1. – С. 85.
- [6] O’Meara K. A. et al. Department conditions and practices associated with faculty workload satisfaction and perceptions of equity//The Journal of Higher Education. – 2019. – Т.90. – №5. – С.744-772.
- [7] Spencer E. C. et al. Strategies on how to maximize the moment as a junior faculty//Trends in Plant Science. – 2022.
- [8] O’Meara K. A., Kuvaeva A., Nyunt G. Constrained choices: A view of campus service inequality from annual faculty reports //The Journal of Higher Education. – 2017. – Т.88. – №5. – С.672-700.
- [9] Griffith A. S., Altinay Z. A framework to assess higher education faculty workload in US universities//Innovations in education and teaching international. – 2020. – Т.57. – №6. – С 691-700.
- [10] Huenneke L. F. et al. Key strategies for building research capacity of university faculty members//Innovative higher education. – 2017. – Т.42. – №5. – С.421-435.
- [11] Alperin J. P. et al. How significant are the public dimensions of faculty work in review, promotion and tenure documents? //ELife. – 2019. – Т.8.
- [12] da Cruz C. G. Community-engaged scholarship: Toward a shared understanding of practice //The Review of Higher Education. – 2018. – Т.41. – №2. – С.147-167.
- [13] Alves P. C., Oliveira A. F., Paro H. B. M. S. Quality of life and burnout among faculty members: How much does the field of knowledge matter? //PLoS One. – 2019. – Т.14. – №3. – С.1-2.
- [14] Larson L.M. et al. The academic environment and faculty well-being: The role of psychological needs //Journal of Career Assessment. – 2019. – Т.27. – №1. – С.167-182.
- [15] Huang C. Y. How background, motivation, and the cooperation tie of faculty members affect their university–industry collaboration outputs: An empirical study based on Taiwan higher education environment //Asia Pacific Education Review. – 2018. – Т.19. – №3. – С.413-431.

- [16] Sanyal S., Hisam M. W. The impact of teamwork on work performance of employees: A study of faculty members in Dhofar University //IOSR Journal of Business and Management. – 2018. – Т.20. – №3. – С.15-22.
- [17] Denson N., Szelényi K., Bresonis K. Correlates of work-life balance for faculty across racial/ethnic groups //Research in Higher Education. – 2018. – Т.59. – №2. – С.226-247.
- [18] Moore, T. L. Whole, seamless, vital: Portraits of an integrated scholarly agenda //In Annual Association for the Study of Higher Education Conference. Anaheim, CA. – 2006.
- [19] O'Meara, K., Sandmann, L. R., Saltmarsh, J., & Giles, D. E. Studying the professional lives and work of faculty involved in community engagement //Innovative Higher Education. – 2011. – Т.36. – №2. – С.83-96.
- [20] Peters, S. J., Jordan, N. R. & Margaret, A. Engaging campus and community: The practice of public scholarship in the state and land-grant university system //Kettering Foundation. – 2005.
- [21] Driscoll, A., Sandmann, L., & Rosaen, C. Documenting and Reviewing the Scholarship of Engagement: Support for Faculty and Institutional Commitments. // AAHE Forum of Faculty roles and rewards. Tampa, Florida. – 2001.
- [22] Holland, B. Factors and strategies that influence faculty involvement in public service. //Building the Field of Higher Education Engagement: Foundational Ideas and Future Directions. – 2019.
- [23] Schneijderberg, C., & Teichler, U. (2012). Wissens-und Technologietransfer oder Goldfisch im Kugelglas? //Hochschule und Beruf. – 2012. – С.272.
- [24] University of Malaya Strategic Plan 2016-2020. – 2016. Retrieved from: <https://www.um.edu.my/vision-amp-mission> (дата обращения: 18.01.2022)
- [25] Nazarbayev University Strategy 2018-2030, <https://regulations.nu.edu.kz/handle/123456789/665> (дата обращения: 22.01.2022, 2018. Retrieved from: <https://nu.edu.kz> (дата обращения: 22.01.2022)
- [26] Huff, A. S. Designing research for publication. – Sage, 2008.
- [27] Creswell, J. W. A concise introduction to mixed methods research. – Sage Publications, 2014.

**Қоғам және университет қызметі: Қазақстан және Малайзия
ЖОО ПОҚ салыстырмалы талдау**

Д.Н. Билялов¹, М.О. Мұсабаева²

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),*
²*Назарбаев Университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*

Аңдатпа

Оқытушылардың кәсіби қызметінде қоғам мен университетке қызмет аспектісін зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығына қарамастан, бұл бағыт ғылыми және оқытушылық аспектілермен салыстырғанда аз зерттелген болып қала береді. Сонымен қатар, қызмет аспектісін зерттеу 1) оқытушылар өз мамандығын қоғаммен байланыстыратын бағыттарды айқындауға; 2) оқытушылардың академиялық шеңберде де, одан тыс салаларда де білімі мен тәжірибесін қолдану тәсілдерін зерделеуге мүмкіндік береді; 3) академиялық сала мамандары мен қоғамдық және коммерциялық ұйымдар арасындағы ынтымақтастық жолдары мен тәсілдерін анықтау. Бұл зерттеудің мақсаты екі университеттің оқытушылары: Малай университеті (Малайзия) және Назарбаев Университеті (Қазақстан) ішкі қоғамдық қызмет пен сыртқы қоғамдық қызметті қалай түсінетінін зерттеу болып табылады. Деректер екі университеттің 18 оқытушысымен жартылай құрылымдалған терең сұхбат жүргізу арқылы жиналды. Зерттеуге қатысушылардың барлығы анонимділікті сақтау шартымен деректерді жинауға және талдауға келісім берді. Зерттеу нәтижелерінде оқытушылардың қызметтік іс-әрекетінің түрлері, ішкі қоғамдық қызмет пен сыртқы қоғамдық қызметті орындауға келтірілітен негізгі кедергілер келтірілген, сондай-ақ қызметтік әрекетшілікке жұмылдырылған оқытушылардың уәждерін айқындайды. Алынған нәтижелер тек университет әкімшілігін ғана емес, сонымен қатар қоғамдық және коммерциялық ұйымдарды да хабардар ете алады, және де осы тақырып бойынша әр түрлі контексттердің салыстырмалы элементі бар зерттеулерге үлес қосады.

Түйін сөздер: ішкі қоғамдық қызмет, сыртқы қоғамдық қызмет, оқытушылар, университет, Қазақстан; Малайзия, салыстырмалы талдау

**Institutional service and outreach: a comparative analysis
of faculty members from Malaysian and Kazakhstani universities**

D.Bilyalov¹, M.Mussabayeva²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),

²Nazarbayev University (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

Despite the theoretical and practical importance of studying the aspect of institutional service and outreach in the professional activities of faculty members, this area remains the least studied compared to the research and teaching aspects. Meanwhile, the investigation of the service aspect allows (1) to determine the directions in which faculty members associate their profession with the broader society; 2) to study the ways of knowledge and experience application by faculty members both within and outside the academy; 3) to identify ways and means of cooperation between academic professionals and social and commercial organizations. The purpose of this study is to study how faculty members of two universities: University of Malaya (Malaysia) and Nazarbayev University (Kazakhstan) understand and practice institutional service and outreach. The data was collected by conducting semi-structured in-depth interviews with 18 faculty members from two universities. All study participants gave their consent to collect and analyze data with the condition of maintaining anonymity. The results of the study are presented by the types of faculty members' service activities, the challenges faculty members face while being engaged in the institutional service and outreach, and also reveal the motives of faculty members involved in service activities. The results can inform not only the university administration, but also profitable and non-profitable organizations, as well as contribute to the research with a comparative element of various contexts on the topic.

Keywords: service; outreach; faculty members; higher education; Kazakhstan; Malaysia.

Поступила в редакцию 12.09.2022

FTAMP 06.81.23

DOI 10.51889/1912.2022.94.95.002

**Б.А. ТҰРҒЫНБАЕВА^{1*}, А.А. ЖАЙТАПОВА², А.Ш. ОРАКОВА¹,
Ф.Д. НАМЕТКУЛОВА¹, Е.ДҮЙСЕНБЕКОВ¹**

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

²Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және

әлем тілдері университеті (Алматы, Қазақстан)

a.zhaitapova@mail.ru, amangul_orakova@mail.ru,

farida03@mail.ru, duisenbekov.e@mail.ru

**ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ
НЕГІЗІ БІЛІМНІҢ ҮЗДІКСІЗДІГІНДЕ**

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі өзгерістеріне орай кәсіби құзыреттіліктері қалыптасқан мамандарды үздіксіз білім беру жүйесінде дамыту мәселесі қарастырылады. Үздіксіз білім беру жүйесі үш кезеңнен тұрады: *кәсіпке дейінгі дайындық, кәсіби дайындық және дипломнан кейінгі қосымша білім*. Осыған байланысты, мектеп оқушыларын педагогикалық мамандыққа бағыттау, жоғарғы оқу орындарындағы педагогтарды даярлау бағдарламаларын әзірлеу, сонымен қатар біліктілікті арттыру жүйесінде педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыру бағытының жұмыстарындағы қазіргі кезеңдегі түйткілді мәселелерге назар аударылады және өзіндік пікірлер ұсынылады.

Зерттеу мәселесіне байланысты мектеп тәжірибесінен алынған деректер, жоғары оқу орындары және біліктілікті арттыру саласы білім бағдарламаларына жасалған талдаулар қорытындылары келтіріледі, теориялық ұғымдарға қатысты талдаулар жасалып, ғылыми тұжырымдар беріледі. Бастауыш мектеп мамандарының біліктілік деңгейлері мен соларға сәйкес жасалған құзыреттіліктерінің авторлық моделі келтіріледі.

Түйін сөздер: үздіксіз білім беру; мамандыққа бағыттау; кәсіби даму; кәсіби құзыреттілік; сертификаттау.

Кіріспе. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының жаңа жағдайында барлық деңгейдегі білім сапасын арттыру міндеті тұр. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы №790 қаулысымен бекілген Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі Тұжырымдамасында аталмыш саланың сапасын басқару білім саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясаты іске асыруға бағытталған сонымен қатар мемлекеттік және институционалдық құрылымдарды, білім беру ұйымдарының қоғамдастықтарын қамтитындығы атап көрсетіледі [1]. Үздіксіз білімнің әр сатысындағы сапаның қамтамасыз етілуі сөзсіз педагогикалық мамандардың сапалы болуына тікелей қатысты.

Бұл ретте педагогтардың құқықтары, әлеуметтік кепілдіктері мен шектеулері, міндеттері мен жауапкершіліктері белгіленген Қазақстан Республикасындағы «Педагог мәртебесі туралы» Заңның қабылдануы өте маңызды оқиға болды деп санаймыз [2]. Себебі мәртебелі ұстаз ғана саналы да сауатты, бастамашыл да, ұтқыр, алғыр да, жауапты ұрпақ тәрбиелейтіндігі сөзсіз. Білім беру жүйесіне қойылып отырған міндеттер педагогтардың кәсіби білімдерінің нәтижесі, іс-әрекетте табысқа жету құралы ретіндегі құзыреттіліктерін қалыптастырудың ерекшеліктерін арнайы зерттеудің қажеттілігін көрсетеді.

Материалдар мен әдістер. Педагогтың кәсіби дамуы оның өмір бойы оқуы нәтижесінде жүзеге асады. Мамандықта мәртебеге ие болуы үшін мұғалім өзінің кәсіби құзыреттіліктерін, шеберлігі мен шығармашылығын жетілдіріп отырумен тұрақты айналасуы керек. Ол үшін қазіргі уақытта тәжірибеде бар барлық мүмкіндіктерді пайдалануға ұмтылады. Тек сонда ғана өзі таңдаған кәсіби жолда ұзақ жасап, табысты, қажетті, сапалы маман

болады. Педагогтың бұл жолы – үздіксіз, тоқтаусыз, толассыз білім жолы.

Үздіксіз білім беру идеясы ХХ ғасырда, алғаш рет 1968 жылы ЮНЕСКО Бас конференциясының материалдарында қолданыла бастады. Бұл идеяның әмбебап және философиялық маңызы зор, өйткені оның мәні әр адамды үнемі жетілдіруге, шығармашылық және кәсіби дамуға, өмір бойы білімін, дағдылары мен қасиеттерін жаңартуға, демек, бүкіл қоғамның өркендеуіне ықпал етуге мүмкіндік береді. Үздіксіз білім беру (ағылш. lifelong learning) – бұл жеке тұлға мен қоғамның қажеттіліктерін мемлекеттік және қоғамдық институттар жүйесін пайдалану негізінде жүзеге асыру және соған сәйкес өмір бойы жеке тұлғаның білім алу (жалпы және кәсіби) әлеуетін арттыру үрдісі. Бұл жөнінде ғылымда үздіксіз білім беру қажеттілігі ғылым мен техниканың дамуымен, жаңашылдық технологияларды кеңінен қолданумен байланысты деген пікір бар [3]. Қазіргі уақыттағы мұғалімнің үздіксіз білім беру жүйесі үш кезеңде: *кәсіпке дейінгі дайындық, кәсіби дайындық және дипломнан кейінгі білімді арттыру* жүзеге асады.

Нәтижелер. Мақала көтеріп отырған мәселеге қатысты жүргізілген талдауларды алдымен үздіксіз білімнің алғашқы кезеңінен бастауды жөн көрдік. Қазіргі кезеңде жалпы білім беретін мектепке қойылатын негізгі талаптар айқындалды. Бұл оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту, олардың қажеттіліктері мен бейімділіктеріне сәйкес сараланған оқытуды кеңейту, әртүрлі пәндерді тереңдетіп оқытатын мамандандырылған мектептер мен сыныптар желісін дамыту. Жас ұрпақтың кәсіби өзін-өзі анықтауының практикалық мәселелерін шешуге ықпал ететін кәсіптік бағдар беру жүйесін қалыптастыру, өз қабілеттеріне, дара ерекшеліктері мен қызығушылықтарына сай мамандықты

саналы түрде таңдауға жағдай жасау. Дегенмен, мектептерде оқушыларға кәсіби бағдар беру жұмыстары арнайы жоспарланбай, ара-кідік жүргізілетін шаралармен эпизодтық сипатта өткізілетіндігі анық. Мектеп оқушыларының қабілеттерін диагностикалау, ана-аналармен бірлесе отырып болашақ мамандыққа қатысты дұрыс бағыт беруде кемшіліктер бар. Мамандыққа бағыттауда мектептердің жоғары және арнайы оқу орындарымен бірлестікте жүргізілетін жұмыстары жеткілікті дәрежеде емес. Жыл ішінде колледждер, университеттер тарапынан оқытушылар келіп бірді-екілі кездесулер өткізіп, дайындаған буклеттерін таратып кетумен шектелетін жағдайлар жиі кездеседі.

Бұл келтірілгендер жалпы мамандыққа бағыттау туралы деректер болса, нақты педагогикаға оқушыларды қызықтыру, мамандықтың қоғам және жеке адам үшін құндылығын дәріптеу өте төмен дәрежеде, тіпті жоқ деуге болады. Сол себепті де соңғы жылдарға дейін мектеп бітірушілердің «өте жақсы», «ожақсы» оқыған бөлігінің мұғалім мамандығына деген құлшыныстарының төмен екендігі байқалды. Тек мұғалімдердің мәртебесі заң жүзінде айқындалып, жалақысының көбеюі жағдайды біршама дұрыстады деуге болады.

Педагогикалық оқу орыны түлектерінің басым бөлігінің мұғалім мамандығын саналы таңдап алмағандары, не болмаса оған кездейсоқ келгендері тәжірибемізде кездесіп жатады. Осыдан барып жоғары педагогикалық оқу орыны бітіргендердің мұғалімдік мамандықтың дипломымен басқа салада еңбек етуі, ал барғандардың ешбір энтузиазымсыз орташа мұғалім болуы орын алып жатуы жиі кездеседі.

Талдау. Мамандық – жеке адамның белгілі бір кәсіп бойынша іс-әрекеттер жүйесін игеруі. Мамандықта адам еңбекпен айналысады, сол саланы танып-біліп, кәсіп иесі ретінде қалыптасады. Кез келген мамандық адамнан жалпы және арнайы білімдерді, икемділіктер мен дағдыларды, қасиет – сапалардың болуын талап етеді. Белгілі бір саланың жақсы маманы болуы, дұрыс таңдау жасауға байланысты. Сондықтан мамандықты таңдау өз тағдырыңды таңдаумен тең.

Кәсіби бағдар беру жұмысының тарихы б.з.д. 3-мыңжылдықта Ежелгі Вавилонда басталғандығы тарихта белгілі болса, ал мансаптық бағдарлаудың мемлекеттік маңызы туралы мәселені алғаш рет 1575 жылы испан ғалымы Хуан Хуарте «Ғылымға деген қабілеттілікті зерттеу» кітабында қойған. Ғылыми карьералық бағыттың негізін қалаушы американдық ғалым, психолог Ф.Парсон болып саналады, ол Бостонда мансаптық бағдарлау кеңсесін құрған және басқарған. Қазіргі жағдайда кәсіптік бағдарлау дегеніміз – жас ұрпақты мамандық таңдауға дайындауға және жеке тұлғалық ерекшеліктеріне сәйкес кәсіптің талаптары мен қоғамның мамандарға деген қажеттіліктеріне сәйкес кәсіби өзін-өзі анықтауға ықпал ету.

«Кәсіби өзін-өзі анықтау» тұжырымдамасын нақтылауға және адамның еңбекке дейінгі субъектінің алдын-ала кәсіби онтогенезін сипаттауға арналған тәсілдердің дамуына ең көп үлес қосқан ғалым – Е.А. Климов. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың теориялық негізін зерттеуші ретіндегі ғалымның еңбектерінде – бұл белгілі бір мазмұнға ие болатын адамның әрекеті. Кәсіби өзін-өзі анықтау іс-әрекет субъектісінің әлеуметтік белсенділігінің маңызды көріністерінің бірі болып табылатынды және оның кезеңдермен жүретіні, процестің ұзақтығы атап өтіледі. Оның теориясына сәйкес, «3-8 жас аралығындағы ойынды адам қызметінің негізгі мағынасын меңгеру, сондай-ақ белгілі мамандықтармен танысу тәсілі ретінде қарастырады [4].

Н.С. Пряжников оқушының өзін-өзі анықтауын олардың еркін әрекеті, өз бетінше мән-мағына іздеу, жаңа жолдар ашу өзін тану мен табу ретінде қарастырады. Оның пайымдауынша, кәсіби өзін-өзі анықтау жас ұрпақты белгілі бір еңбек түріне бағыттауға қатысты, баланың ішкі мақсатын, қарым қабілетін дамыту перспективаларын құру, түзету және іске асырудан тұратын педагогикалық үрдіс [5]. Олай болса, біз қарастырып отырған оқушының педагогикалық мамандыққа қатысты кәсіби өзін-өзі анықтауы мәселесі педагогтар, психологтар, ата-аналар және

қоғам болып бірлесе атқаратын іс деген тұжырым жасалады.

Психологтардың еңбектерін саралай келе, кәсіби өзін-өзі анықтау төмендегі кезеңдерімен және келесі ретпен жүзеге асатындығына назар аударамыз. Кәсіби

тұрғыдан өзін-өзі анықтау – бұл бір реттік оқиға емес, адамның бүкіл өмірінің мәселесі және ол мектепке дейінгі кезеңде басталады. Дәстүр бойынша, бұл үдерістің бірнеше кезеңдері мен қадамдары бар (Кесте 1).

Кесте 1

**Кәсіби өзін-өзі анықтау: кезеңдері, компоненттері, көрсеткіштері
 (Н.С. Пряжников бойынша)**

Кезеңдері	Компоненттері	Көрсеткіштері
Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасында	Еңбек сүйгіштікке тәрбиелеу,	Еңбекке ынталылық, мамандық жайлы қиялдар
Жасөспірім шақта	Кәсіби бағыттылықты қалыптастыру	Мамандықты алғашқы таңдау
Жоғары сыныптарда	Кәсіби өзіндік сананы қалыптастыру	Мамандыққа саналы ұмтылыс

Жасөспірімдердің белгілі бір мамандыққа деген қызығушылықтарының әртүрлі себептері болады. Көп жағдайда ата аналарының, жолдастарының ықпалы әсер етеді. Ал кейде мамандықтың қоғамдағы мәртебесі, алатын еңбек ақысы, демалыс уақыты т.б. факторлар басшылыққа алынады. Педагогикалық мамандық оқушыны білімдендіру, тұлға ретінде тәрбиелеу, дамыту, оның өзін өзі дамытуға қолайлы жағдайлар тудыруға бағытталған кәсіби қызмет. Мектеп оқушыларының мұғалімдік мамандықты таңдауына ықпал ету, оқушы бойындағы мұғалімдікке тән қасиеттерді көре білу, қоғамдық жұмыстар тапсырып, оларды әрі қарай жетілдіру, қызықтыру педагогикалық ұжымдардың алдында тұрған зор міндет. Бұл істі жоғары педагогикалық оқу орындарымен бірлесіп атқару нәтижелі етеді.

Ұстаздық мамандықты өзіне серік еткен студенттердің жағдайына көшер болсақ, біз еліміздегі бастауыш мектеп мамандарын даярлаумен айналысатын 4 ЖОО-ның білім бағдарламаларын зерделедік және одан төмендегідей қорытындылар жасадық: оларда білім мазмұны жоғары білім мамандықтарының жіктеуішіне (бакалавриат), ҚР «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасының 2017

жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығымен бекітілген «Педагог» кәсіби стандарты, Еуропалық біліктілік шеңберімен келісілген Дублиндік дескрипторлары талаптарына сәйкес құрастырылады. Университеттер білім бағдарламаларын өздерінің академиялық дербестіктеріне, географиялық орналасуына, кафедра оқытушы-профессорлар құрамының базалық біліктілігін, ғылыми әлеуетін ескере жасалғандың атап өтеміз. Білім беру бағдарламаларында пәндердің мазмұны, қалыптасатын құзыреттіліктері ұсынылады. Дегенмен кейбірінде құзыреттіліктер өте қысқа берілгендігі байқалады. Мұғалімдердің бастапқы кезде қиналатын сәттері – нормативтік құжаттарды білмеуден туындап жатады. Бұл мәселе де жоғарғы оқу орындарының білім бағдарламаларында қарастырылмайтындығы айқындалды. Бағдарлама авторларының осыған назар аударулары қажет деп санаймыз.

Жалпы алғанда, талданған білім бағдарламаларында бастауыш сынып педагогтарының кәсіби біліктілігін қамтамасыз ететін оқу пәндерін ендіруге ұмтылған. Кейбір оқу орындарында бастауыш сыныптағы математикалық бағыттағы пәндерге сағаттар бөлінсе, бір оқу орындары тілдік бағыттағы пәндерге, музыка,

кейбірінде ақпараттық, сандық оқытуға оқу пәндерін көбірек ұсынған. Бұл жалпы дұрыс болғанымен, алайда, студенттің бір ЖОО екінші бір оқу орына ауысатын жағдайында бірнеше сабақ бойынша айырма шығып үлкен кедергі пайда болатын тұстары да бар. Бұл қосымша ақшаны, уақытты, артық жүрісті талап етеді. Биылғы жылдан бастап енгізілген бітіруші студенттердің ұлттық біліктілік тестін тапсырудың міндеттелуі де білім беру бағдарламаларын қайта қарауды, жетілдіруді қажет етеді деп санаймыз.

Педагогтардың кәсібилігін дамыту жұмыстары үздіксіз білім беру жүйесінің келесі басқышы дипломнан кейінгі білімді толықтыру, қосымша білім алу, қайта даярлау арқылы жүзеге асады. Бұл ретте «кәсіби құзыреттілік» ұғымының мәніне тоқталу қажеттігі туындайды.

Кәсіби құзыреттілік – жеке тұлғаның белгілі бір мамандық саласындағы міндеттерді орындау үшін теориялық білімі мен практикалық тәжірибесінің болуы, сол қызметті атқаруға даяр болуы. Басқаша айтсақ, мамандық иесінің біліктілігі, білімін практикалық мәселелерді шешуде, шешім қабылдауда қолдана алуы. Мұндай маман жаңа ұтымды ұсыныстар жасауда белсенділігін, бастамашылдығын танытады.

Белгілі ғалым Н.В. Кузьмина мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін оның оқу-тәрбие міндеттерін тиімді шешуге мүмкіндік беретін жеке басының қасиеті ретінде түсіндіреді [6]. Кәсіби құзыреттілік педагогтың инновациялық әрекетінде, педагогикалық шығармашылығында, іскерлік қабілетінде көрініс береді. Бұл сапа ұдайы ізденіс, тұрақты даму, білімді толықтыру мен тәжірибені шыңдау немесе үздіксіз білім арқылы қалыптасатындығы белгілі.

Үздіксіз білім өмір бойы оқуға деген ұмтылыс көптеген ғасырлар бұрын пайда болған, жаңа білім алу қажеттілігі туралы ой Киелі кітапта, Құранда және басқа да ежелгі жазбаларда айқын көрініс тауып, бүгінде адамның іс-әрекеттерінің негізгі түрі болып отыр. Әр елдерде және әрқандай хронологиялық кезеңдерде «үздіксіз білім беру» ұғымы әр түрлі термин-

дермен белгіленген. ЮНЕСКО ақпараты бойынша, бұл ұғымға қатысты 20-ға жуық терминдер қолданылады. Олардың ішінде *жалғастырмалы білім* (continuing education), қайтадан бастап білім алу (recurrent education), ары қарай білім алу (further education), диплом алғаннан кейінгі білім (postgraduate education), компенсаторлы білім (remedial) және тағы басқалары. АҚШ-та негізінен «ғұмыр бойғы білім», Англияда «өмір бойы жалғасатын білім», Швецияда «қайта басталған білім» деген терминдер қолданылса, Францияда қолданылатын бұл ұғымның эквиваленті – «перманенттік білім» [7].

Келесі авторлар үздіксіз білім беруді – әр уақытта және кез келген адам үшін ашық жүйе, сондықтан да тұлға дамуының қайнар көзі деп қарастырады. Адам өміріндегі болатын өзгеріс жағдайларында өздігінен білім алып, жаға білім мен тәжірибе жинақтауға мүмкіндік беретін, ұдайы ынталандырып тұратын үрдіс деп санайды [8].

Үздіксіз білім беру жүйесі бұл мемлекеттің әр адамның өз қажеттілігіне сай жалпы және кәсіби білім алуы, тұлғараалық қарым-қатынасқа түсуі, әлеуметтік-мәдени болмысын жетілдіру жолдарының, тәсілдері мен құралдарының біртұтас педагогикалық жүйесі ретінде қарастырылады деген де пікір де бар. [9]. Келтірілген пікірлермен толық келісуге болады.

Үздіксіз білім жүйесіндегі бастауыш мектеп білім негізі, тұлғаның жалпы жетістіктерінің бастауы болып табылады. Бастауыш білім – бұл әркімге не істейтінін, оқуды қалай жалғастыратынын таңдауға мүмкіндік беретін таптырмайтын «төлқұжат». Сондықтан бастауыш білім беруге байланысты мәселелер тек кәсіби мамандардың ғана емес, көптеген ғалымдардың, сондай-ақ жас зерттеушілердің назарын аударуда. Оларда кіші жастағы оқушыларды білімдендіру, тәрбиелеу мен дамытуға қажетті педагогтардың әртүрлі құзыреттіліктерін жетілдіру мәселелері қарастырылады. Атап айтсақ Парфенова Т.А. зерттеуінде, бастауыш мектеп мұғалімінің жобалық құзыреттілігін – бұл жеке тұлғаның

белгілі бір қасиеттерінің жиынтығына, оның оқушыларының оқу іс-әрекетін болжауды, мақсат қоюды, модельдеуді және ұйымдастыруды анықтайтын, белгілі бір уақытта және белгілі бір ресурстарды қолдана отырып нәтиже алуды қамтамасыз ететін мұғалімнің кәсіби-педагогикалық құзыреттілігінің құрамдас бөлігі деп есептейді [10].

Игнатова О.И. өз жұмысында бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби табыстылығына олардың құзыреттілігінің көрінісі ретінде баға беріп, бұл сапаны дамытудың көрсеткіштері, деңгейлері анықталған моделін ұсынады [11].

Талданған еңбектердегі түйінді ойларды ескере келе, біз үздіксіз білім жүйесінде бастауыш мектеп педагогтерінің біліктілік деңгейлері және соларға сәйкес тиісті құзыреттіліктері айқындалған жоғары білім мамандықтарының жіктеуішіне (бакалавриат), «Педагог» кәсіби стандарты, Еуропалық біліктілік шеңберімен келісілген Дублиндескрипторларына сәйкестендірілген үздіксіз білім беруді жүзеге асыру моделін жасадық. Бастауыш саласы педагогтарының

үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқыштар бойынша 8 деңгейі анықталып, сәйкес құзыреттіліктерінің мазмұны ашылды (1-сурет).

Мұғалімдердің үздіксіз білім беруді жүзеге асыру моделін әзірлеудің теориялық негіздері айқындау мақсатында ҚР үздіксіз педагогикалық білім берудің мемлекеттік нормативтік-құқықтық құжаттары зерделенді. Олардың қатарында «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы Басқарма Төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 бұйрығына қосымша «Педагог» кәсіби стандарты [12]; өмір бойы оқыту (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 8 шілдедегі № 471 қаулысы [13], Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты [12] талданып, бастауыш мектеп мамандарының үздіксіз білім моделін жасауда басшылыққа алатын тұстары айқындалды.

1-сурет. Бастауыш мектеп педагогтерінің үздіксіз білім беру жүйесінде кәсіби құзыреттілігін дамытудың теориялық моделі

Киіз үй формасындағы модельдің шаңырағында «педагог» ұғымы көрсетіліп 8 уықта; маманның негізгі орта білім болуы және/немесе жұмыс орнында қысқа мерзімді оқыту (нұсқама) және/немесе қысқа мерзімді курстар; аяқталған арнайы орта білім және тәжірибенің болуы; мамандығы бойынша емес жоғары білімінің немесе аяқталмаған жоғары білімінің болуы; практикалық тәжірибесіз аяқталған жоғары білімнің болуы (бакалавриат); аяқталған жоғары білім (бакалавриат) 3 жылға дейінгі тәжірибенің болуы; жоғары білім. Бакалавриат, практикалық тәжірибе. Бейіндік магистратура; жоғары оқу орнынан кейінгі білім. Магистратура, практикалық тәжірибе; жоғары оқу орнынан кейінгі білім. Философия докторы (PhD), педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика ғылымдарының докторы сияқты біліктілік деңгейлері орналастырылды.

Әр деңгейге сәйкес: педагогика, психология, физиология, гигиена оқыту пәндері әдістемесі, заманауи технологияларды және сандық технологияларды қолдану, тәрбие зерттеушілік әрекет, жалпы мәдениетті дамыту салаларындағы құзыреттіліктер жиынтығы керегелерге жинақталды. Ал «өмір бойы білім алу» немесе LLL-дың құрамалары: қажеттіліктер, формалар, технологиялар, әдістер, құралдар мен бағыттар іргетасқа бекітілді. Осы ұлттық әрі символикалық мәні бар нобайды педагогтарды сертификаттауда басшылыққа алуға болады деп санаймыз.

Латын тілінен аударғанда «сертификаттау» (Sertifico) сөзі растаймын, куәландырамын деген мағынаны білдіреді. «Тиісті үлгідегі және түрдегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым

министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығында қызметкерлердің өздерінің құзыреттілігі мен біліктілік деңгейінің педагогикалық қызметінің түрі бойынша кәсіби стандарттың талаптарына сәйкес келетіндігін растау үрдісі ретінде сипатталады. Басқаша айтқанда: сертификаттау – бұл пән мұғалімінің жоғары білім деңгейі, оны оқыту әдістері және білім беру саласындағы нормативтік актілер туралы тәуелсіз қорытынды. Сертификат мұғалімге өзінің жоғары білікті маман екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді. Ал сертификаттау арқылы мемлекет білім беру мен тәрбиелеудің тиімділігін арттыру, оқу орындарын сапалы, білікті мамандармен қамтамасыз ету мәселесін шешеді. Бұл өз кезегінде қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың дұрысталуына ықпал етеді.

Қорытынды. Жоғарыда келтірілгендерге сүйене отырып, үздіксіз білім – бұл белгілі бір құрылымдық ерекшеліктермен, функционалды байланыстарымен және оқыту технологияларымен сипатталатын педагогикалық жүйе ғана емес, сонымен бірге бүкіл қоғамның нақты құрамдас бөлігі. Ол маманның кәсіби өмірімен, алға жылжумен, дамуымен тығыз байланысты деген тұжырым жасалады. Үздіксіз білім оқытудың теориясы мен әдістемесі саласында дамудың жаңа жолдарын ашу, оқытудың даралануын қамтамасыз ету, жаңа технологияларды, ең ұтымды техникалық құралдарды қолдану арқылы жүзеге асады. Бұл үрдісте жоғары нәтижелерге жету оның «кейіпкерлері» педагогтардың кәсібилігі, құзыреттілігі, шығармашылығына тікелей байланысты. Жүйе осы сапаларды әр педагог бойына дарытуға, әрі қарай дамытуға жұмыс жасауы тиіс.

Пайдаланылған әдеби қайнар көздер тізімі:

[1] Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі Тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы № 790 қаулысымен бекілген [Электрондық ресурсы]://<https://www.zakon.kz/5087472-kontseptsiyu-razvitiya-obrazovaniya-do.html> (өтінім берілген күні: 01.06.2022).

[2] Педагог мәртебесі туралы: Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 тамыздағы №645 қаулысы. [Электрондық ресурсы]:// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000645> (өтінім берілген күні: 15.05.2022).

- [3] Warner K. Schaie, Sherry L. Willis. Handbook of the Psychology of Aging. Academic Press, 2010. – 419 p.
- [4] Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. 2-е изд. – М.: Академия, 2004. – С.304.
- [5] Пряжников Н.С., Румянцова Л.С. Самоопределение и профессиональная ориентация школьников. – М.: Академия, 2013.
- [6] Кузьмина Н.В. Специалисты – субъекты изучения продуктивности своей деятельности (в свете акмеологической теории фундаментального образования) //Акмеология. Методологические и методические проблемы. – СПб.: ЦСИ, 2005.
- [7] Онушкин Е.В. Непрерывное профессиональное образование взрослых во Франции. – М., 2005. – С. 190.
- [8] Zhandarbek Ermekovich Imanchiyev and Guldana Sarsenbaikyzy Shaumen. Professionally-significant Features of Master’s Studies Graduates of Social Specialities and the Model of Their Formation //Middle-East Journal of Scientific Research. – 2013. – 17 (2). – PP.177-187.
- [9] Sovetkanova D., Turgunbayeva B., Innovative methods and technologies of training specialists in the conditions of postgraduate pedagogical education //International Journal of Emerging Technologies in Learning. – 2021. – Vol.16, Issue 19. – PP.109-123.
- [10] Парфенова Т.А. Формирование проектной компетентности будущих педагогов начальной школы: Дисс... канд.пед.наук. – Самара, 2019. – С. 258.
- [11] Игнатова О. И. Развитие профессиональной успешности учителей начальных классов в условиях инновационно-образовательной среды: Дисс... канд.пед.наук. – Ялта, 2019. – С. 256.
- [12] Педагогтың кәсіби стандарты. Қазақстан Республикасы «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы Басқарма Төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 бұйрығына қосымша [Электрондық ресурс]:// https://atameken.kz/uploads/content/files/ПС%20Педагог_каз.pdf (өтінім берілген күні:01.06.2022).
- [13] Өмір бойы оқыту (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 8 шілдедегі № 471 қаулысы [Электрондық ресурс]:// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000471> (өтінім берілген күні: 05.05. 2022).
- [14] Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 12 қазандағы № 564 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2018 жылғы 16 қазанда № 17553 болып тіркелді (өтінім берілген күні: 01.06.2022).
- [15] Тиісті үлгідегі және түрдегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығы. [Электрондық ресурс]:// (өтінім берілген күні: 25.05.2022).

References:

- [1] Kazakstan Respublikasynda bilim berudi damytudyn 2025 zhyлга dejingi Tuzhyrymdamasy. Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2021 zhyлgy № 790 kaulysymen bekilgen [E’lektrondyk resurs]://<https://www.zakon.kz/5087472-kontseptsiyu-razvitiya-obrazovaniya-do.html> (otinin berlgen kuni: 01.06.2022).
- [2] Pedagog martebesi turaly: Kazakstan Respublikasy Zanyнын zhobasy turaly Kazakstan Respublikasy UkimetiniN 2019 zhyлgy 31 tamyzdagy №645 kaulysy. [E’lektrondyk resurs]:// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000645> (otinin berlgen kuni: 15.05.2022).
- [3] Warner K. Schaie, Sherry L. Willis. Handbook of the Psychology of Aging. Academic Press, 2010. – 419 p.
- [4] Klimov E.A. Psihologiya professional’ nogo samoopredeleniya. 2-e izd. – M.: Akademiya, 2004. – 304 s.
- [5] Pryazhnikov N.S., Rumyancova L.S. Samoopredelenie i professional’ naya orientaciya shkol’nikov. – M.: Akademiya, 2013.
- [6] Kuz’mina N.V. Specialisty – sub’ekty izucheniya produktivnosti svoej deyatel’nosti (v svete akmeologicheskoy teorii fundamental’ nogo obrazovaniya) //Akmeologiya. Metodologicheskie i metodicheskie problemy. – SPb.: CSI, 2005.
- [7] Onushkin E.V. Nopreryvnoe professional’noe obrazovanie vzroslyh vo Francii. – M., 2005. – 190 s.
- [8] Zhandarbek Ermekovich Imanchiyev and Guldana Sarsenbaikyzy Shaumen. Professionally-significant Features of Master’s Studies Graduates of Social Specialities and the Model of Their Formation //Middle-East Journal of Scientific Research. – 2013. – 17 (2). – RP.177-187.

[9] Sovetkanova D., Turgunbayeva B., Innovative methods and technologies of training specialists in the conditions of postgraduate pedagogical education // International Journal of Emerging Technologies in Learning. – 2021. – Vol.16, Issue 19. – PP.109-123.

[10] Parfenova T.A. Formirovanie proektnoj kompetentnosti budushchih pedagogov nachal'noj shkoly: Diss... kand.ped.nauk. – Samara, 2019. – 258 s.

[11] Ignatova O. I. Razvitie professional'noj uspešnosti uchitelej nachal'nyh klassov v usloviyah innovacionno-obrazovatel'noj sredy: Diss... kand.ped.nauk. – YAlta, 2019. – 256 s.

[12] Pedagogtyn kasibi standarty. Kazakstan Respublikasy «Atameken» Ultyk Kasipkerler palatasy Baskarma Toragasynyn 2017 zhylygy 8 mausymdagy № 133 buirygyna kosymsha [E'lektronnyk resurs]:// https://atameken.kz/uploads/content/files/PS%20Pedagog_kaz.pdf (otinin berlgen kuni: 01.06.2022).

[13] Omir boiy okytu (uzdiksiz bilim beru) tuzhyrymdamasy bekitu turaly Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2021 zhylygy 8 shildedegi № 471 kaulysy [E'lektronnyk resurs]:// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000471> (otinin berlgen kuni: 05.05. 2022).

[14] Bastauysh, negizgi orta zhane zhalpy orta bilimnin zhalpy bilim beretin oku bagdarlamalaryn iske asyratyn bilim beru uymdaryna okuga kabyldaudyn ulgilik kagidalaryn bekitu turaly Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylm ministrinin 2018 zhylygy 12 kazandagy №564 buirygy. Kazakstan Respublikasynyn Adilet ministriliginde 2018 zhylygy 16 kazanda №17553 bolyp tirkeldi (otinin berlgen kuni: 01.06.2022).

[15] Tiisti ulgidegi zhane turdegi bilim beru uymdary kyzmetinin ulgilik kagidalaryn bekitu turaly: Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylm ministrinin 2018 zhylygy 30 kazandagy №595 buirygy. [E'lektronnyk resurs]:// <https://adilet.zan.kz/kaz> (otinin berlgen kuni: 25.05.2022).

Основа профессиональной компетентности педагогов в непрерывности образования

Б.А. Тургунбаева^{1}, А.А. Жайтапова², А.Ш. Оракова¹, Ф.Д. Наметкулова¹, Е.Дүйсенбеков¹*

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая,*

² *Казахский университет международных отношений и мировых языков Абылай хана
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В контексте изменений в системе образования в Казахстане авторами статьи рассматривается проблема развития специалистов со сформированными профессиональными компетенциями в условиях непрерывного образования. Известно, что система непрерывного образования включает три этапа: допрофессиональная подготовка, профессиональная подготовка и последиplomное дополнительное образование. В связи с этим уделено внимание проблемным вопросам по ориентации школьников на педагогическую специальность, по разработке программ подготовки педагогов в высших учебных заведениях, а также совершенствованию профессиональной компетентности педагогов в системе повышения квалификации и предложены собственные выводы. В связи с проблемой исследования приводятся данные изучения школьной практики, анализа образовательных программ высших учебных заведений и сферы повышения квалификации, дается анализ теоретическим понятиям и обобщены научные выводы. В статье представлена авторская модель квалификационных уровней и соответствующих с ними компетенций специалистов начальной школы.

Ключевые слова: непрерывное образование; ориентация на профессию; профессиональное развитие; профессиональная компетентность; сертификация.

The basis of professional competence of teachers in continuity of education

B. Turgunbaeva^{1}, A. Zhaytapova², A. Orakova¹, F. Nametkulova¹, E. Duisenbekov¹*

¹ *The National Pedagogical University named after Abay,*

² *Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In the context of changes in the education system in Kazakhstan, the authors of the article consider the problem of developing specialists with formed professional competencies in the conditions of continuous

education. It is known that the system of continuous education includes three stages: pre-professional training, professional training and postgraduate additional education. In this regard, attention is paid to problematic issues in the orientation of schoolchildren to a pedagogical specialty, the development of training programs for teachers in higher educational institutions, as well as the improvement of the professional competence of teachers in the system of advanced training, and their own conclusions are proposed.

In connection with the research problem, the data of the study of school practice, the analysis of educational programs of higher educational institutions and the field of advanced training are given, an analysis of theoretical concepts is given and scientific conclusions are summarized. The article presents the author's model of qualification levels and the corresponding competencies of primary school specialists.

Keywords: continuous education, profession orientation, professional development, professional competence, certification.

Редакцияға 30.10.2022 қабылданды.

МРНТИ 14.25.09

DOI 10.51889/1837.2022.45.47.003

Р.М. КАРИМОВА¹, Т.Н. ФОМИНА*¹

¹Павлодарский педагогический университет (Павлодар, Казахстан)

bahados_@mail.ru, docent_t_n@mail.ru

ИЗУЧЕНИЕ ПОРТРЕТА ВОЛОНТЕРА НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНСКОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Данная статья включает в себя исследование изучения портрета современного волонтера на примере казахстанской студенческой молодежи. Рассмотрены принципы на которых базируется волонтерство, методы теоретического анализа литературных источников, даны ценные рекомендации по портрету современной студенческой молодежи согласно которому можно проводить качественный отбор бойцов в ряды волонтерской студенческой молодежи. Деятельность волонтеров позволяет студентам-волонтерам жить интересной студенческой жизнью, общаться с теми, кто близок им по духу, быть нужным людям. Волонтерство помогает студенческой молодежи развивать в себе такие качества как взаимовыручка и помощь ближнему, дружба и товарищество, чувствовать поддержку друга, товарища и самому оказывать другим помощь. Поэтому и актуальность данного исследования была решена преобразованиями в системе образования в нашем казахстанском обществе в состоянии сотрудничества национальных традиций, быстрых социально-экономических изменений, решающих социальное положение в развитии молодежи.

Ключевые слова: волонтерство, бескорыстность, тимуровцы, доброта, забота, воспитание.

Введение. Деятельность волонтеров в Казахстане имеет многовековую историю, появление волонтеров в казахском народе проявлялось еще в зарождении организованных социально общественных отношений. Поэтому и актуальность данного исследования была решена преобразованиями в системе образования в нашем казахстанском обществе в состоянии сотрудничества национальных традиций, быстрых социально-экономических изменений, решающих социальное положение развития студенческой молодежи. Волонтерством считается деятельность,

направленная на оказание безвозмездной помощи людям, которые не являются родственниками человеку, оказывающему услуги и не ожидая за это материального вознаграждения.

Проблемами волонтерства в мире заняты многие ученые: Р.С. Жаркынбаева, Л.А. Кудринская, М.В. Певная, М.Олчман, П.Джордан, Н.Ю.Слабжанин, Р.Н. Азарова, И.В. Антонович, Г.П. Бодренкова, В.Г. Лапина, И.В. Мерсиянов и др.

Казахстанские ученые также вносят свой вклад в формирование и развитие теории и практики социализации молодого поколения.

Целью исследования было изучить портрет современного волонтера на примере казахстанской студенческой молодежи. Для проведения исследования изучения портрета современного волонтера мы поставили перед собой задачи проанализировать теоретический материал по теме и используя методы теоретического анализа литературных источников, метод наблюдения, диагностики и математической обработки данных создать портрет волонтера современной студенческой молодежи. Исследование проводилось на примере студенческой молодежи Павлодарского педагогического университета, а также студентов Павлодарского педагогического колледжа им. Мусахана Канаянова.

Гипотезой исследования являлось, предположение, что созданный портрет современного волонтера поможет качественному отбору бойцов в ряды волонтерской студенческой молодежи. Для того, чтобы деятельность казахстанских волонтеров была эффективной, полезной необходимо было создать портрет современного волонтера, который поможет нам опираясь на наши данные сделать деятельность казахстанских волонтеров более продуктивной.

Деятельность волонтеров в Казахстане имеет многовековую историю, появление волонтеров в казахском народе проявлялось еще в зарождении организованных социально общественных отношений. В те времена деятельность волонтеров проявлялась в бытовой взаимопомощи людей, а также была связана с религией, с мусульманством в котором каждый человек должен помогать ближнему. Оказание помощи нуждающимся всегда была характерной чертой казахской культуры [3]. Согласно степным законам, одинокий путник, оказавшийся в степи, завидев далекий огонек жилища знал с твердой уверенностью, что там его не бросят, окажут помощь, накормят, напоят его скакуна, дадут возможность отдохнуть и при этом не будут спрашивать кто он и откуда, если сам путник не расскажет об этом.

Основная часть. Волонтерство или иначе Ерікті, играло большую роль в традициях казахов. В содержании жизненный быт или

жизненные ситуации из Ерікті – волонтерства казахского народа описывали разные короткие, но завершённые по смыслу Ерікті – волонтерские происшествия, поступки, действия и факты. Вследствие опытного и умелого пользования житейскими ситуациями из народной казахской культуры Ерікті – волонтерства, у младшего поколения формировалось и воспитывалось Ерікті – волонтерское сознание, Ерікті – волонтерские взгляды, виды и суждения. Такой способ был намного эффективным. Этнокультурные установки широко охватывали повседневную и обрядовую жизнь казахского народа и выполняли функцию нравственного регулятора Ерікті – волонтерства казахов.

В начале XX века, после 1917 года государственная власть взяла на себя основную заботу о нуждающихся в помощи, о малоимущих людях. Были открыты пионерские и комсомольские организации, за которыми были закреплены ветераны войны и труда, пожилые люди, нуждающиеся в помощи [6]. Тимуровские команды по доброй воле проводили акции в помощь нуждающимся, участвовали в субботниках и проводили концерты для ветеранов и трудящихся. С начала 90 годов прошлого века распространение волонтерства в Казахстане стало быстрее охватывать наши города и села. На данный момент в нашей республике официально зафиксировано более 200 волонтерских организаций. Волонтерская деятельность активно функционирует во всех государствах мира. Деятельность волонтеров настолько осязаема, что 2001 год ООН был провозглашен Годом Волонтеров. 2017 год в Казахстане был объявлен годом волонтеров, область деятельности волонтеров широк [11]. Волонтеры в Казахстане инициативны, активно участвуют во всевозможных социальных программах, оказывают помощь пожилым людям, убирают скверы и парки, работают с детьми с ограниченными возможностями. Нужно отметить, что волонтерская деятельность предполагает не только отдачу сил, времени, духовной теплоты, но получение взамен внутреннего удовлетворения от своей работы. Да, деятельность волонтеров бес-

корыстна и не требует взамен никаких материальных наград или оплаты за труд, но для самого волонтера она несет внутреннее удовлетворение от проделанной работы [10].

Деятельность волонтеров позволяет студентам-волонтерам жить интересной студенческой жизнью, общаться с теми, кто близок им по духу, быть нужным людям. Волонтерство помогает студенческой молодежи развивать в себе такие качества как взаимовыручка и помощь ближнему, дружба и товарищество, чувствовать поддержку друга, товарища и самому оказывать другим помощь. Так студенты-волонтеры Павлодарского педагогического университета занимаясь волонтерской деятельностью в период пандемии оказывали свою помощь детям проводили занятия, помогали объяснять домашние задания в удаленном формате через зумм платформы. Занимаясь с детьми в онлайн формате студенты-волонтеры добились хороших результатов, если сравнивать по четвертной результат, то сразу видна динамика роста обучения детей. Волонтер означает в переводе с латинского *voluntarius* – добровольный. То есть мы можем считать, что волонтер – это человек, который по своему личному желанию занимается безвозмездной общественной нужной деятельностью, не требуя взамен ничего, ни наград, ни поощрений, не имея при этом никаких выгод.

К главным задачам волонтерства относятся:

- фактивная деятельность, участие в решении социальных проблем;
- организация волонтерской деятельности в оказании помощи;
- развитие положительного общественного мнения о волонтерстве;
- способствование условий для укрепления сотрудничества.

Кто может стать волонтером? Таким вопросом задаются многие. Волонтером может стать любой человек вне зависимости от возраста, национальности, пола [2]. Конечно волонтерами могут быть даже дети, но с согласия родителей, поэтому мы рассматриваем наиболее распространенный возрастной период, период студенчества – когда человек может сам выбирать свой путь в волонтерстве.

Волонтер в Казахстане – это человек который участвует в различных социальных программах, оказывает помощь нуждающимся безвозмездно. Казахских волонтеров объединяет позитивный настрой, желание оказывать помощь нуждающимся, быть полезным окружающим и своему государству.

Учитывая то, что Казахстан многонациональное государство (в Казахстане проживает более 130 этносов национальностей), а также восточные традиции и восточный менталитет такая деятельность волонтеров объединяет казахстанцев [8]. Иногда справляться со своими проблемами одному не просто и тогда на помощь приходит государство или могут предложить оказать свою помощь конкретные люди. При различных просьбах в оказании помощи в нашем обществе откликаются все, это и наши государственные органы, НКО, индивидуальные предприниматели и просто граждане страны. Но в то же время мы должны отметить, что помощь волонтеров должна быть индивидуально направлена конкретно нуждающимся в этом людям. Это не должно быть сбором средств на улице как отмечала Певная М.В., которыми в итоге могли бы пользоваться мошенники [4]. Поэтому необходимо в рамках казахстанских законов согласовано со всеми благотворительными фондами прийти к тому, чтобы сборы средств таким образом не проводились, а собранные средства могли точно попасть какому то конкретному ребенку или человеку остро нуждающемуся в этой помощи, так как до получателя в лучшем случае доходит около десяти или двадцати процентов от пожертвований, так как часть средств может идти на порядок проведения сбора средств, оплату тем кто ходит с ящичком сбора по улицам Певная М.В. [4].

В связи с этим возникла необходимость дать полное описание портрета современного волонтера, его деятельности, дать методики и методы, по которым отбираются люди в ряды волонтеров. В нашем случае исследование проводили на примере волонтеров из рядов казахстанской студенческой молодежи.

Слово студент в переводе с латинского означает усердно работающий, занимающийся-

ся, в сфере получения какого-то образования, в древние времена в Риме студентом мог называться любой, кто занимался процессом познания. В современное время студентом может быть обучающийся в университете, институте, колледже или просто средне специальном учреждении. Современное студенчество отличается тем, что молодежь в ней связана одним общим видом деятельности обучением, этот статус временный он только на период обучения молодежи, но за этот период необходимо пополнить их знания, направить их желания помогать людям, делать добро в русло добропорядочности, справедливости, общесоциальной зрелости [1]. Следовательно, современная студенческая молодежь связана не только обучением, но и особыми условиями быта и жизни, взаимодействием с различными социальными слоями населения, стремление к инновационным планам, мобильностью и крепкими дружескими отношениями [9].

При наборе в ряды волонтеров необходимо знать, что основные принципы на которых основывается волонтерство, являются:

- открытость, каждый член волонтерской группы имеет свободу голоса;
- безвозмездность, не требуя оплату за труд;
- уважение, волонтеры взаимно уважают друг друга;
- нравственно деятельность волонтера всегда опирается на гуманистические цели, идеи.

Материалы и методы. Для того, чтобы сделать набор волонтеров необходимо знать портрет современного волонтера и использовать специальные методы и методики работы отбора волонтеров. Слабжанин Н.Ю. предлагает использовать один из двух способов набора волонтеров: массовый или целевой набор [5].

1. Метод отбора волонтеров. Для набора студентов-волонтеров в группы, изначально выкладывают объявление, в котором говорится, что идет набор в волонтерские группы. В объявлении кратко и доступно описывается требования к отбору в волонтерские группы. Объявления о наборе в волонтер-

ские группы выкладываются на различных сайтах, сайте учебного заведения, университета или колледжа, а также волонтеры распространяют в группах, соцсетях. В конце объявления пишутся контакты, а также дата приема на собеседование.

2. Собеседование. Методика собеседования дает возможность личного контакта, беседы с будущим студентом-волонтером. В процессе беседы члены отборочной комиссии опираются на определенные критерии отбора студентов-волонтеров, в самой беседе оценивая личностные качества будущего волонтера: желание быть нужным людям, эмпатия, альтруизм будущего волонтера. Сами члены комиссии должны обладать отличными знаниями деятельности волонтерской организации; умением общаться с людьми; Умением вести беседу, выявлять лучшие качества собеседника; в ходе собеседования необходимо уметь оценивать беседу с будущим волонтером.

3. Анкетирование. На этом этапе будущие волонтеры, проходят анкетирование, в котором записывают свои личные данные, контакты и отвечают на вопросы анкеты. В ходе анкетирования выявляются внутренние качества будущего волонтера, определяется в каком направлении деятельности больше всего может раскрыться потенциальный волонтер. В случае затруднения, необходимо помочь сделать выбор того направления, которое ему больше подходит, согласно умениями и желаниям будущего волонтера.

В нашем исследовании для определения портрета современного волонтера были отобраны две группы: контрольная и экспериментальная. В контрольную группу вошли пятьдесят студентов, в которой не стояла главной задачей организация условий формирования изучения портрета современного волонтера. Во второй экспериментальной группе в отличие от первой велась разработанная нами методика изучения портрета современного волонтера, в ней участвовало также сорок восемь волонтеров.

Методы исследования. Анкета «Мотивы деятельности волонтеров», Методика диагно-

стики социально-психологических установок личности в мотивационно-потребностной сфере О.Ф. Потемкиной.

В ходе исследования проведена Анкета по изучению портрета современного волонтера.

1. Анализ данных анкетирования волонтеров показывает, что 52% имеют неоконченное высшее образование, 28% имеют средне-спе-

циальное образование, эта часть студентов, которая окончила колледж и теперь учатся в университете, а также студенты 20% Павлодарского педагогического колледжа.

2. По результатам исследования отмечено, что среди желающих заниматься волонтерством постоянно, студентов женского пола – 57%, студентов мужского пола – 33%.

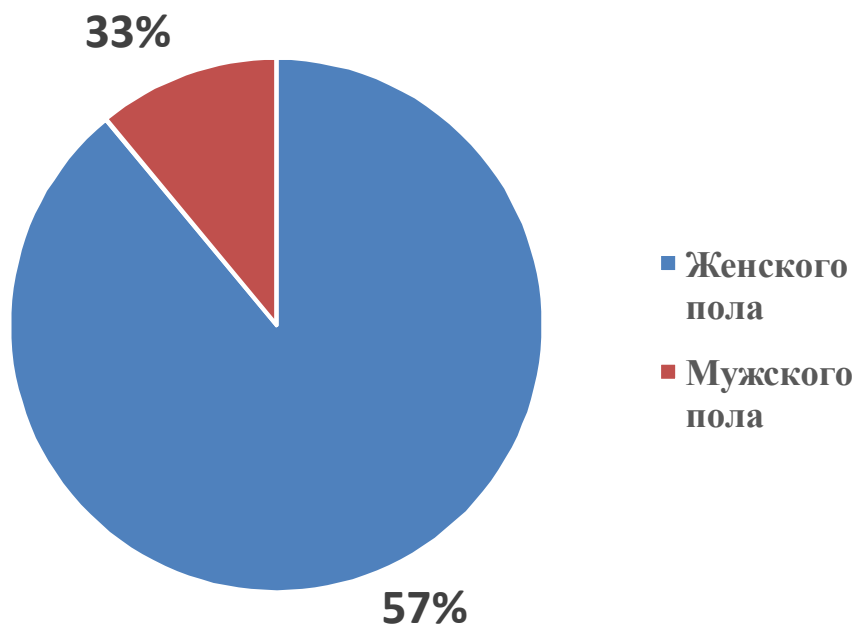

Рисунок 1. Данные по полу среди студентов, которые желают посвятить себя волонтерству

По итогам анализа по этому результату выявлено, что девушки-студентки более охотно и с желанием занимаются благотворительностью, нежели парни-студенты.

Результаты и дискуссия. По данному аспекту в результате исследования получены следующие данные: от 16 до 18 лет – 25% молодежи, которые желают постоянно заниматься и участвовать в добровольческих акциях; от 19 до 21 года – 43% желающих; студенты старше 22 лет – 32%.

Иногда бывают случаи, когда при отборе кандидатов в волонтеры могут возникнуть проблемы: например, при проведении набора не полностью были взяты данные о кандидатах; кандидатов оказалось очень много, будущий кандидат не соответствует требованиям.

При проведении набора не полностью были взяты данные о кандидатах: Если будущий волонтер застенчив, не многословен в этом случае можно получить не полную информацию о кандидате, тогда необходимо – дать возможность сосредоточиться, не торопить с ответами, а дать время на принятие самостоятельных решений. В этом случае необходимо использовать метод активного слушателя, наводящими вопросами попробовать помочь ему справиться с ответами, подбодрить словом и дать самому высказаться.

В случае, когда кандидатов оказалось очень много, необходимо отобрать именно то количество будущих волонтеров, которое вам необходимо. Остальные данные о кандидатах занести в запасную группу. В будущем можно будет привлекать этих запасных кан-

дидатов в волонтеры и в случае если освобождается место в группе волонтеров, можно заменить запасным из списка кандидатов в волонтеры.

В случае если будущий кандидат не соответствует требованиям – в этом случае можно предложить кандидату другие программы, которые ему больше подходят. Например, кандидат в волонтеры хотел бы заниматься репетиторством (обучению английского языка) не с детьми, а с взрослыми в этом случае он может заняться деятельностью гида или помощника переводчика.

В случае если кандидат еще не готов стать волонтером в силу психологической или физической проблемы – в этом случае нужно пояснить ему какими качествами должен обладать волонтер, сохранить доброжелательное отношение к нему, постараться помочь ему.

При отборе кандидатов в случае, когда кандидат не подходит необходимо быть готовым уметь отказать и в то же время, чтобы могли объяснить причину отказа, объяснить на какие качества вам нужно было ориентироваться. Объяснить, что качества необходимые волонтеру это: заинтересованность в волонтерстве, альтруизм, эмпатия, любознательность, патриотизм, тактичность, толерантность, доброта, понимание, энтузиазм, лидерство.

Качества, которые не подходят волонтеру это – высокомерие, грубость, агрессивность, конфликтность, завышенная самооценка, угрюмость.

В методику отбора иногда входят тренинги лидеров, с помощью которых можно определить лидерские качества кандидатов их способности работать с волонтерами. Воспринять допустимые особенности кандидатов, не совсем просто, так как методы отбора, проводимые нами собеседование, анкетирование идут именно к этому результату. По полученным данным исследования следует, что данная методика объясняет полученные результаты эксперимента и определяет уровень развитости главных компонентов мотивационной готовности студентов к волонтерской деятельности.

Процесс подготовки студентов в вузе должен базироваться на индивидуальном подходе, обеспечивающим их мотивационную готовность к волонтерской деятельности. Формированию мотивационной готовности студентов к волонтерской деятельности способствует проведение тематических семинаров, лекционных и практических занятий, развивающих тренингов. Мотивационная готовность студентов к волонтерской деятельности эффективно, если ведется подготовка и студенты включены в различные виды волонтерской деятельности.

Результаты опытно-экспериментальных данных объясняются данным экспериментом по его исследовательскими данными, а также всем образовательным процессом вуза. Эффективность формирования мотивационной готовности студентов к реализации волонтерской деятельности достижения на основе реализации модели, которая включает цель, задачи, принципы, компоненты, критерии, уровни и результат.

В результате проведенной работы была достигнута цель исследования – теоретически обоснован и экспериментально проверен портрет современного волонтера.

Итак, по итогам проведенного эксперимента можно представить портрет среднего современного волонтера казахстанца – это молодой, современный волонтер, возраст от 18 до 30 лет, женского – мужского (чаще женского) пола, иногда семьянин, готовый оказать помощь нуждающимся в этом людям, не требуя взамен ничего, то есть безвозмездно.

По итогам эксперимента портрет современного волонтера отражает, студенческую молодежь, занимающуюся обучением в колледже или вузе, целеустремленная, позитивная, с твердой жизненной позицией, готовая прийти на помощь любому человеку, оказавшемуся в трудной жизненной ситуации. Современный волонтер предлагает участие в различных добровольческих программах:

- уборка территорий, скверов;
- оказание помощи людям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации;

- защита животного мира и уход за брошенными животными;
- проведение благотворительных акций по сбору средств в помощь детям, людям нуждающимся в этом;
- защита окружающего мира от экологических катастроф;
- вовлечение в волонтерскую деятельность различных слоев населения, семейное волонтерство;
- чтение книг детям.

По итогам проведенного эксперимента портрета современного волонтера самыми востребованными направлениями волонтерской деятельности являлись оказание благотворительных акций с проведением концертов, фестивалей, ярмарок по сбору средств и оказания помощи нуждающимся, оказание помощи пенсионерам и ветеранам труда и войны, поддержка одаренных детей, работа по репетиторству с отстающими детьми. Наименее популярными оказались направления, связанные с трудной физической нагрузкой, такие как уборка улиц, сезонная уборка снега и территорий. Поэтому при от-

боре кандидатур необходимо учитывать, в какой именно деятельности могут себя проявить наиболее эффективно будущие волонтеры и соответственно отметить их направления где они могут в наибольшей степени продуктивно себя проявить.

Заключение. Портрет современного волонтера студенческой молодежи принципиально отличается открытостью, стремлением к изменениям и саморазвитию, получать новый опыт и желание обучаться новому. Созданный портрет современного волонтера помогает при отборе кандидатур для волонтерской деятельности, является примерным эталоном контроля, на который опираясь возможно проводить поиск, выбор и выделение наиболее подходящих для этой деятельности молодежи.

Необходимо отметить, что портрет современного волонтера отражает студенческую молодежь, которая всегда и везде успевает при сильной загруженности и нехваткой времени, так как основное время у них уходит на обучение.

Список использованных источников:

- [1] Агапов Е. Социальная помощь и культура // Вопросы социального обеспечения. – 2016. – № 21. – С. 32-33.
- [2] Дурнева Е.Е. Методологические основы разработки компетентностной модели волонтера / Дурнева Е.Е., Крутицкая Е.В., Цыгина О.Д. //Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – №10. – С. 19-22.
- [3] Желтова И.А. Методика обучения взрослых современным информационным технологиям / Желтова И.А. // Обучение и воспитание: методики и практика. – 2015. – № 6. – С. 255-259.
- [4] Певная М.В. Дисциплинарные и методологические подходы к исследованию волонтерства/ М.В. Певная //Известия Уральского 82 федерального университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. 2015. – № 2 (113). – С. 174-180.
- [5] Слабжанин Н.Ю. Добровольческая вовлеченность населения в решение органами местного самоуправления и организациями третьего сектора комплексных социальных проблем местного сообщества// Волонтер и общество. Волонтер и власть Научно-практический сборник/ Сост. С.В.Тетерский. Под ред. Л.В. Никитиной. – М.: АСАДЕМІА, 2015. – С. 68-73.
- [6] Зээнямбуу Ч. Монголын их дээд сургуулийн оюутнуудыг сайн дурын үйл ажиллагаанд татан оролцуулах нь. УБ., ХУИС, ЭШЭ. 2017.
- [7] Каримова Р., Зеануамбуу Н. О роли волонтерской деятельности в студенческой среде. – Улан-баатор, Монголия, ЭИС. ЭШЭ, УБ., 2020.
- [8] Миронюк Т. Волонтерскому движению в Казахстане есть куда развиваться. – Алматы, 2019.
- [9] Маульшариф М. М. Волонтерство в КазНУ аль-Фараби как часть стратегии развития университета – Алматы, 2017.
- [10] Нурмагамбетова Б.А. Комплексная программа духовно-нравственного воспитания в организациях образования всех уровней с учетом возрастных особенностей обучающихся /Программа – Павлодар, 2018.

[11] Об утверждении плана мероприятий по проведению Года волонтеров. Указ Президента Республики Казахстан от 26 августа 2019 года № 135 “Об объявлении Года волонтера” Правительство Республики Казахстан.

[12] Kalimova, A., Zhekibayeva, B. A., Karimova, R., Khamzina, S., Fomina, T., & Aigul, U. A study of pre-service teachers' readiness for integrated learning in primary school. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17(5), 1567–1575. - <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i5.7333> (дата обращения: 16.05.2022).

[13] Смирнов И.Н., Стукаленко Н.М. Исследование профессиональной подготовки учителей физической культуры к организации спортивных мероприятий /Теория и методика физической культуры, – Нур-Султан., 2020. – С-24-31.

[14] Смирнов И.Н., Урэнбилге Ч.Ч. Профессиональная подготовка будущих учителей физической культуры к спортивной подготовке //Наука и жизнь Казахстана (рекомендован ККСОН МОН РК) – Нур-Султан-Алматы., 2020. – С. 300-304.

[15] Zhekibayeva B., Kalimova A., Sarsekeyeva Zh., Ossipova S., Zhukenova G. Research on integrated learning upon enhancing cognitive activity in primary school. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. – 2020. – Vol.8 (3). – PP.396-405. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.03.16> (дата обращения: 16.05.2022).

References:

- [1] Agapov E. Social'naya pomoshch' i kul'tura //Voprosy social'nogo obespecheniya. 2016. – №21. – S.32-33.
- [2] Durneva E.E. Metodologicheskie osnovy razrabotki kompetentnostnoj modeli volontera /Durneva E.E., Krutickaya E.V., Cygina O.D. //Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. – 2015. – №10. – S.19-22.
- [3] Zheltova I.A. Metodika obucheniya vzroslykh sovremennym informacionnym tekhnologiyam //Obuchenie i vospitanie: metodiki i praktika. – 2015. – №6. – S.255-259.
- [4] Pevnaya M.V. Disciplinarnye i metodologicheskie podhody k issledovaniyu volonterstva //Izvestiya Ural'skogo 82 federal'nogo universiteta. Ser. 1, Problemy obrazovaniya, nauki i kul'tury. – 2015. – №2 (113). – S.174-180.
- [5] Slabzhanin N.Yu. Dobrovol'cheskaya вовлеченность населения в решение органами местного самоуправления и организациями третьего сектора комплексных социальных проблем местного сообщества // Волонтер и общество. Волонтер и власть Научно-практический сборник //Под ред. Л.В.Никитиной. – М.: Academia, 2015. – С.68-73.
- [6] Zeenyambuu Ch. Mongolyn ih deed surguulijn oyutuudyг sajn duryn yл azhillagaand tatan orolcuulah n'. UB., HUIS, ESHE. 2017.
- [7] Karimova R., Zeenyambuu H. O roli volonterskoj deyatel'nosti v studencheskoj srede /Ulan-bator, Mongoliya, EIS. ESHE, UB., 2020.
- [8] Mironyuk T. Volonterskomu dvizheniyu v Kazahstane est' kuda razvivat'sya. – Almaty, 2019.
- [9] Maul'sharif M.M. Volonterstvo v KaZNU al'-Farabi kak chast' strategii razvitiya universiteta. – Almaty, 2017.
- [10] Nurmagambetova B.A. Kompleksnaya programma duhovno-nravstvennogo vospitaniya v organizacijah obrazovaniya vsekh urovnej s uchetoм возрастных особенностей обучаемых. Programma. – Pavlodar, 2018.
- [11] Об утверждении плана мероприятий по проведению Года волонтеров. Указ Президента Республики Казахстан от 26 августа 2019 года № 135 "Об объявлении Года волонтера" Правительство Республики Казахстан.
- [12] Kalimova, A., Zhekibayeva, B. A., Karimova, R., Khamzina, S., Fomina, T., & Aigul, U. A study of pre-service teachers' readiness for integrated learning in primary school. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17(5), 1567–1575. – <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i5.7333> (дата обращения: 16.05.2022).
- [13] Smirnov I.N., Stukalenko N.M. Исследование профессиональной подготовки учителей физической культуры к организации спортивных мероприятий /Теория и методика физической культуры (рекомендован ККСОН МОН РК). – Нур-Султан, 2020. – С-24-31.
- [14] Smirnov I.N., Urenbilge Ch.Ch. Professional'naya podgotovka budushchih uchitelej fizicheskoy kul'tury k sportivnoj podgotovke //Наука и жизнь Казахстана (рекомендован ККСОН МОН РК). – Нур-Султан, 2020. – С 300-304

[15] Zhekibayeva B., Kalimova A., Sarsekeyeva Zh., Ossipova S., Zhukenova G. Research on integrated learning upon enhancing cognitive activity in primary school. Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment. – 2020. – Vol.8 (3). – RR.396-405. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.03.16> (data obrashcheniya: 16.05.2022).

Қазақстандық студент жастардың үлгісінде ерктінің портретін зерттеу

Р.М. Каримова,¹ Т.Н. Фомина¹

¹ Павлодар педагогикалық университеті
(Павлодар, Қазақстан)

Аннотация

Бұл мақалада қазақстандық студент жастардың үлгісінде заманауи еріктінің портретін зерттеуді қамтиды. Еріктілікке негізделген принциптер, әдеби дереккөздерді теориялық талдау әдістері қарастырылған, қазіргі студент жастардың портреті бойынша құнды ұсыныстар берілген, оған сәйкес еріктілердің қатарына жауынгерлерді сапалы іріктеуді жүргізуге болады. Еріктілердің қызметі ерікті студенттерге қызықты студенттік өмір сүруге, рухы жақын адамдармен қарым-қатынас жасауға, адамдарға қажет болуға мүмкіндік береді. Еріктілік студенттерге өзара көмек және жақын адамдарына көмек, достық пен серіктестік сияқты қасиеттерді дамытуға, досының, жолдасының қолдауын сезінуге және басқаларға көмек көрсетуге көмектеседі. Сондықтан осы зерттеудің өзектілігі біздің қазақстандық қоғамдағы білім беру жүйесіндегі ұлттық дәстүрлердің ынтымақтастығы, жастардың дамуындағы әлеуметтік жағдайды шешетін жедел әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайындағы өзгерістермен шешілді.

Түйінді сөздер: еріктілік, риясыздық, тимуршылар, мейірімділік, қамқорлық, тәрбие.

Studying the portrait of a volunteer on the example of a volunteer on the example of Kazakh student youth.

R.M. Karimova¹, T.N. Fomina¹

¹Pavlodar Pedagogical University
(Pavlodar, Kazakhstan)

Abstract

This article includes a study of the study of the portrait of a modern volunteer on the example of Kazakh student youth. The principles on which volunteering is based, methods of theoretical analysis of literary sources are considered, valuable recommendations are given on the portrait of modern student youth according to which it is possible to conduct a qualitative selection of fighters in the ranks of volunteer student youth. The activity of volunteers allows student volunteers to live an interesting student life, communicate with those who are close to them in spirit, and be needed by people. Volunteering helps students to develop such qualities as mutual assistance and assistance to their neighbor, friendship and camaraderie, to feel the support of a friend, a comrade and to help others themselves. Therefore, the relevance of this study was solved by the transformations in the education system in our Kazakh society in a state of cooperation of national traditions, rapid socio-economic changes that decide the social situation in the development of youth.

Keywords: volunteering, selflessness, Timurovites, kindness, care, upbringing.

Поступила в редакцию 18.08.2022

Д.Т. МАХМЕТОВА ^{1*}, МЕХМЕТ АКИФ СОЗЕР ²

¹ Жетысуский университет имени И.Жансугурова (Талдыкорган, Казахстан),

² Университет Гази (Анкара, Турция)

mahmetova_darina@mail.ru, akifsozer@gmail.ru

ДИАГНОСТИКА СФОРМИРОВАННОСТИ ГИБКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Аннотация

В современном мире наблюдается стремительная трансформация социально-значимых систем и интенсивно прогрессирующая глобализация. Это приводит к глобальным изменениям в системе образования и на рынке труда. Особое значение приобретают специалисты с высокоразвитыми гибкими навыками.

Актуальность статьи заключается в необходимости комплексного изучения феномена гибких навыков, а также определение актуального уровня развития этих навыков студентов высшего учебного заведения. Значимость изучения развития гибких навыков у будущих специалистов на этапе обучения в университете обусловлена тем, что владея актуальными данными возможно моделировать траектории профессиональной подготовки будущих специалистов. В дальнейшем это создаст синергетический эффект и обеспечит комплексный подход для развития таких навыков будущего, как гибкие навыки (soft skills). Выпускник высшего учебного заведения будет представлять собой гармонично развитую личность, которая владеет не только профессионально значимыми навыками, а также имеет высокий уровень развития гибких навыков. В статье представлены методы диагностики, которые позволили выявить уровень развития гибких навыков студентов университета.

Ключевые слова: гибкие навыки (soft skills), креативное мышление, критическое мышление, гибкость мышления, коммуникативные навыки, навыки работы в команде, унифицированные навыки, профессиональное образование.

Введение. Феномен изучения гибких навыков (soft skills) напрямую связан с глобальными трендами развития экономической сферы, бизнеса и образования. К данной категории относятся: процесс глобализации, внедрение цифровых технологий, большой информационный поток, интеграция различных сфер деятельности [1].

Данные тенденции обуславливают то, что приобретаемые в вузах профессиональные компетенции быстро теряют свою актуальность и возникает необходимость постоянного обновления. В данном случае широко востребованными становятся гибкие навыки, так позволяют кандидату на трудоустройство быстрее адаптироваться к требованиям и позволяют эффективнее развиваться в профессии. При этом, высокая степень развития гибких навыков воспринимается

работодателями как ключевой аспект, который указывает на успешность выпускника в профессиональной деятельности. *Исходя из этого, была определена актуальность темы нашего исследования.*

Объектом нашего исследования являются студенты высшего учебного заведения, а предмет исследования – процесс диагностики сформированности гибких навыков студентов вуза.

Таким образом, была сформулирована следующая гипотеза: если будет проведена психологическая диагностика по выявлению актуального уровня развития гибких навыков студентов вуза, то на основе полученных результатов будет создана специализированная практико-ориентированная программа с учетом приоритетных направлений для развития полного комплекса гибких навыков

студентов высшего учебного заведения, так как в результате образовательный процесс будет ориентирован не только на формирование профессиональных навыков, но и на развитие общекультурных навыков.

Целью данного исследования является оценка *уровня сформированности гибких навыков (soft skills) студентов бакалавриата и магистратуры высшей школы педагогики и психологии*. Задачи исследования: 1. Выполнить содержательный анализ теоретических данных о специфике гибких навыков в высшем учебном заведении. 2. Провести экспериментальное исследование, направленное на определение актуального уровня сформированности гибких навыков у учащихся бакалавриата и магистратуры высшей школы педагогики и психологии.

Научная новизна: результаты исследования являются ключевыми компонентами для статистических данных, а также определяют приоритетное направление при создании специализированных моделей и программ для развития гибких навыков в высшей школе. Практическая значимость: полученные данные экспериментального исследования в дальнейшем будут использованы для разработки программы развития гибких навыков (soft skills) в условиях профессионального образования и представляют собой теоретический вклад в развитие системы профессионального развития личности.

Основная часть. В современном мире гибкие навыки (soft skills) создают новые возможности для развития твердых (hard skills) профессиональных навыков. Таким образом, это способствует повышению уровня профессионализма.

На базе Стэнфордского исследовательского института было проведено исследование совместно с Фондом Карнеги-Мелон. Результаты показали, что устойчивый успех администраторов компаний, обусловлен на 75 % высоко развитыми гибкими навыками и лишь 25 % – это профессиональные навыки [2].

В 2012 году ЮНЕСКО опубликовала типологию навыков, которая включает в себя такие категории: основополагающие навыки – базовые навыки, которые необходимы

для овладения другими специфическими навыками.

1. Переносимые навыки – это навыки быстрой адаптации к изменяющимся условиям, также навыки социального взаимодействия.

2. Профессиональные (твердые) навыки относятся к конкретной профессиональной деятельности. Такие навыки приобретаются в процессе формального образования [3].

Как отмечают в своем исследовании М.А. Пшембаев и А.А. Кудышева, в условиях высшего учебного образования успешность развития гибких навыков зависит от эффективно смоделированного образовательного процесса. Основной акцент должен быть сделан на развитии гибких навыков с учетом специфики коммуникативного поля учащихся. Для развития гибких навыков в первую очередь нужно определить:

1. Барьеры, которые стоят на пути жизненных или профессиональных целей;

2. Навыки, которые нужны для достижения поставленных целей;

3. Инструменты развития. В данном контексте рассматриваются методы и средства, позволяющие эффективно развивать те или иные навыки;

4. Референтный человек, который будет выполнять оценочную функцию на этапе развития гибких навыков и сможет дать конструктивную критику [4].

Многочисленные научные труды в области высшего образования характеризуют гибкие навыки, как неакадемические компетенции, которыми обуславливается уровень профессиональной и социальной успешности личности. Такие исследователи, как S.Anthony и B.Garner отмечают, что навыки саморегуляции, тайм-менеджмента, целеполагания, занимают особое внимание в области образования так, как определяют социальный капитал [5].

По мнению V.Devedzic, B.Tomic, J.Jovanovic, M.Kelly, N.Milicic, S.Dimitrijevic и Z.Sevarac для того, чтобы будущие специалисты успешно развивали свои гибкие навыки, требуется трансформация рабочих программ обучения. При этом, особое внимание необходимо уделить возможности наблюдения для сту-

дентов, чтобы они могли сравнивать себя с другими людьми и практиковать те или иные навыки. В итоге последовательная обратная связь будет способствовать развитию [6].

В области информационно-коммуникационных технологий гибкие навыки представляют собой компетенции, которые обуславливают успешность организации межличностного взаимодействия.

Однако, возникает ряд сложностей, которые являются следствием активного развития цифровых технологий. При переходе на дистанционное обучение, многие компоненты гибких навыков упускаются из виду и не учитываются при создании учебных программ и курсов. Такие авторы, как Н. Мора, А. Ferrández, D. Gil, и J. Peral утверждают, что учебные стратегии, которые применяются в онлайн-среде предполагают распределенному обучению [7]. Однако, такие авторы, как А. Blackman, Т. Myers, R. Hay, R., Т. Andersen и I. Lee отмечают, что онлайн-обучение создает условия для обмена информацией между людьми в комфортных для всех условиях. Это также является современным подходом к решению ряда социально значимых трудностей в отношении получения образования разными категориями лиц [8]. Таким образом, необходимо рассматривать данный аспект, который требует внесения ряда ключевых компонентов для гармоничного развития гибких навыков.

Таковы актуальные требования современного рынка труда, поэтому проблему формирования этих компетенций необходимо решать в рамках учебного процесса высшего учебного заведения. Также мы разделяем точку зрения таких авторов, как U. C. Okolie, Н. E. Nwosu, и S. Mlanga, которые утверждают, что профессорско-преподавательский состав и разработчики учебных программ, должны включать в содержание комплекс упражнений для развития гибких навыков [9].

Если взять во внимание специфику современного рынка труда, то можно выделить ряд интересных инновационных моментов. На сегодняшний день работодатели требуют от потенциальных работников не только вы-

сокоразвитых профессиональных навыков, а также оценивают уровень развития унифицированных навыков. Это является важным аспектом профессиональной успешности специалистов [10].

Недавние научные исследования подчеркивают значение межличностных навыков для подготовки конкурентоспособных выпускников вузов. Коммуникативные навыки являются значимыми для построения гармоничных отношений с людьми. Например, в трудовом коллективе социальные навыки действуют и позволяют устранить недопонимания между людьми, а также конструктивно строить общение с людьми с различными личностными характеристиками [11].

При получении высшего образования студенты бакалавриата и магистратуры сталкиваются с большим количеством личных и социальных проблем, которые являются ключевым фактором возникновения психопатологических симптомов. При этом, на сегодняшний день нет универсальных технологий, которые могут решить эту проблему. Необходимость заключается в создании эффективных комплексов методик и рекомендаций, которые бросят вызов современным проблемам личностного и профессионального становления будущих специалистов.

В исследовании С. Succi и М. Canovi было обосновано, что наиболее перспективными и высокооплачиваемыми являются специалисты с высокоразвитыми гибкими навыками. Это обусловлено тем, что гибкие навыки позволяют использовать собственные профессиональные навыки на высоком уровне эффективности [12].

Такие исследователи, как I. Jardim, А. Pereira, Р. Vagos, I. Direito и S. Galinha утверждают, что на сегодняшний день возникает необходимость в психометрических инструментах, которые позволят проводить внешнюю оценку гибких навыков в системе образования, а также для самооценки каждой личностью своих навыков [13].

По мнению N. Doghonadze и М. Zoranyan наиболее эффективными методами саморефлексии развития определенных гибких навыков, являются ведение рефлексивных

дневников, ролевые и деловые игры [14]. В данном случае, эти методы могут быть использованы для построения индивидуально-плана развития и трансформации.

Обладание такими ресурсами, как коммуникативно-личностные компетенции, владение самоконтролем, который влияет на мотивацию приобретения знаний и способность к рефлексии, навыки строить прогнозы, проектировать, создавать и осваивать новые технологии – повышают психологическую устойчивость личности будущего специалиста. Это способствует стабильности и сопротивляемости негативным явлениям. Исходя из этого, можно отметить, что гибкие навыки выступают ключевыми аспектами профессионального развития, а также обеспечивают формирование активной жизненной позиции [15].

Таким образом, анализ научных трудов подтверждает вывод о том, что гибкие навыки занимают значимое место в овладении академическими знаниями и имеют приоритетное место в индивидуальном успехе личности. Из этого следует, что основной целью нашего исследования является изучение уровня гибких навыков студентов бакалавриата и магистратуры высшей школы педагогики и психологии. Мы намеревались изучить несколько общих навыков:

1. *Способность работать в команде.* В эту группу навыков входят: адаптация к новым людям, ведение конструктивного диалога, принятие на себя ответственности.

2. *Целеустремленность, мотивация,* способность принимать решения и решать проблемы. Специалист способен ставить цель и определять приоритетные направления своих действий.

3. *Коммуникабельность,* умение общаться с людьми внутри и вне организации. Эти навыки включают в себя преодоление конфликтов в общении, поиск компромиссов и нахождение точек соприкосновения в общении.

4. *Критическое мышление,* умение планировать, организовывать и расставлять приоритеты. Ценность сотрудника, умеющего систематизировать, анализировать и затем принимать оптимальное решение, возрастает.

5. *Креативность,* умение генерировать новые идеи. Проявляется в умении создавать новые методы выполнения деятельности, создание инновационных технологий, изобретений.

Методология. В своем исследовании мы опирались на системный подход, который базируется на положениях целостности и структурности. Также взяли во внимание личностный подход, который предполагает учет индивидуальных особенностей каждого испытуемого. (Диаграмма 1).

В качестве методов исследования были выбраны: анализ научной литературы по теме исследования, анкетирование и тестирование. *Диагностика гибких навыков проходила с использованием методов психологической диагностики:*

1. Тест на способность работать в команде;
2. Диагностика мотивации достижения – А. Мехрабиан.
3. Диагностика коммуникативной социальной компетентности (КСК);
4. Тест на критическое мышление – Ю.Ф. Гуздин;
5. Тест креативности Э.П. Торренс;

В исследовании приняли участие студенты бакалавриата и магистратуры высшей школы педагогики и психологии, Жетысуйского университета имени И.Жансугурова. Исследование проводилось в период 2021-2022-го учебного года.

Студенты бакалавриата по специальностям:

1. Курс /«Педагогика и методика начального обучения» 6В01301 Каз/отделение – 14; Рус/отделение – 3.

«Специальная педагогика» 6В01902 – рус/отделение – 1; каз/отделение – 8.

«Педагогика и психология» 6В01101 – полиязычное отделение – 3

2. Курс/ «Педагогика и методика начального обучения» 6В01301– рус/отделение – 1; каз/отделение – 29.

«Педагогика и методика начального обучения» 6В01301 – После колледжа/каз.отделение – 2.

«Специальная педагогика» 6В01902 – каз/отделение – 21

«Педагогика и психология» 6В01101 – полиязычное отделение – 19

«Педагогика и психология» 6В01101 – после колледжа/ каз – 2

«Педагогика и методика дошкольного обучения» 6В01201 – полязычное отделение – 2.

3. Курс/ «Педагогика и методика начального обучения» 6В01301 – каз/отделение – 38; рус/отделение – 3

«Педагогика и методика начального обучения» 6В01301 – после колледжа/ каз.отделение – 1

«Дефектология» 6В01901 – каз.отделение 22; рус.отделение – 1

«Педагогика и психология» 6В01101 – каз.отделение – 20; рус.отделение – 8; полязычное отделение – 2.

«Педагогика и психология» 6В01101 – после колледжа/ каз – 1

«Педагогика и методика дошкольного обучения» 6В01201 – каз.отделение 14; рус.отделение – 4.

Магистранты научно-педагогического направления по специальностям:

«Педагогика и методика начального обучения» 7М01301 – полязычное отделение – 5

«Педагогика и психология» 7М01101 – полязычное отделение – 11

«Специальная педагогика» 7М01902 – полязычное отделение – 10.

Общее число респондентов, участвовавших в исследовании – 248.

Основное внимание было направлено на комплексное изучение гибких навыков, которые влияют на гармоничное развитие всех структур личности в профессиональной сфере (Таблица 1).

Результаты исследования. Результаты оценки гибких навыков (soft skills) с помощью методов психологической диагностики изображены в диаграмме 1. Представлено соотношение результатов пяти методик психологической диагностики навыки. Данные соотносятся с общим числом участников исследования. Из этого следует, что 100% это 248 человек. Таким образом, мы представляем следующие результаты констатирующего эксперимента. Высокий уровень развития коммуникативных навыков наблюдается у 85,8 % респондентов. Высокий уровень развития креативности – 89,1 % респондентов. 96,3 % участников показали низкий уровень мотивации и целеполагания. Около половины студентов имеют слабо развитые навыки работы в коллективе 34,6%. Навыками критически оценивать ситуацию и решать проблемы на высоком уровне владеют лишь – 47,1 %.

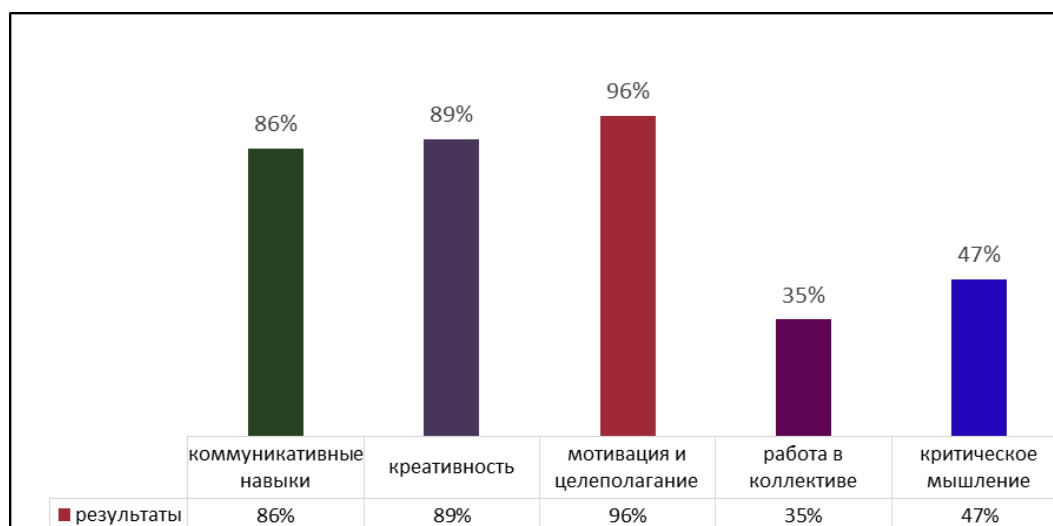

Диаграмма 1. Результаты оценки гибких навыков

Таблица 1

Выборка исследования

Пол участников	Всего		1 курс		2 курс		3 курс		1 курс магистратура	
	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Женский	235	94,7	31	96,8	74	97,3	106	93	24	92,3
Мужской	13	5,2	1	3,1	2	2,6	8	7	2	7,6
Всего	248	100	32	100	76	100	114	100	26	100

Дискуссия. Как показывают результаты исследования, наиболее развиты у респондентов навыки креативности – 89 %. Это характеризует обучающихся как открытых всему новому и способных нестандартно принимать решения. Также высокие показатели развития коммуникативных навыков, почти 86 % от общего числа участников исследования. Из этого следует, что студенты и магистранты являются общительными, умеющими устанавливать конструктивный контакт с окружающими людьми и поддерживать общий язык с людьми различного социального статуса. Необходимо отметить, что навыками критического мышления на высоком уровне владеют лишь 47% опрошенных. Приоритетным направлением становится необходимость прикладывать усилия для дальнейшего совершенствования критического мышления у обучающихся. В результате это будет способствовать умелому анализируемому получаемой информации и ее критическому осмыслению, а также использованию в проблемных ситуациях. Наряду с этим, почти 35% респондентов имеют слабо развитые навыки работы в коллективе. В данном направлении также необходимо проведение тренинговых и развивающих занятий для развития навыков взаимодействия в коллективе. Практически все респонденты (96%) имеют низкий уровень мотивации и целеполагания. Это характеризует участников как не способных сознательно ставить приоритеты и достигать поставленные цели.

По итогам проведенной диагностики с

использованием психологических методов, значимых отличий между студентами разных курсов и магистрантами научно-педагогического направления не обнаружено.

Итоги проведенного эмпирического исследования позволяют рассматривать полученные результаты в совокупности и определить пути развития необходимых гибких навыков для профессиональной деятельности. Во второй части нашего научного исследования будет реализована программа развития *soft skills* студентов вуза. Эта программа включает в себя различные блоки упражнений для развития гибких навыков.

Заключение. Признавая актуальность развития гибких навыков студентов и магистрантов в процессе профессионального обучения, делаем соответствующий вывод, они являются необходимой совокупностью умений в компетентностной модели профессиональной подготовки в высшем учебном заведении.

В ходе нашего исследования было выявлено, что данный комплекс навыков занимает особую роль в формировании гармонично развитой личности человека и обуславливает его успешность в социальном, а также профессиональном плане.

В современной системе профессионального образования наблюдается направленность на знаниевую парадигму, особое внимание уделяется количественным показателям успеваемости студентов, при этом профессиональная подготовка проводится лишь на уровне стандартов. Однако, учиты-

вая социально-экономические тенденции, которые влияют на систему образования, то общество требует специалистов не только с развитыми твердыми профессиональными навыками, а также с высоким уровнем развития гибких навыков.

Мы предлагаем, в рамках нашего исследования, создание такой системы образования, которая направлена на развитие общих (унифицированных) компетенций. Овладение профессиональными знаниями на уровне стандартов, а также личностное развитие человека на уровне творчества, исследовательских навыков, коммуникативных и по уровням мышления.

С опорой на полученные результаты будет создана программа развития гибких навыков студентов и магистрантов с учетом специфики учебного процесса в системе высшего образования. Вследствие чего, значимость такого направления является результативность, активизация личностного потенциала будущих дипломированных специалистов. В результате общество получит конкурентоспособные трудовые кадры с высокоразвитыми общими и профессиональными навыками. Это будет способствовать качественной трансформации социально-экономических областей.

Список использованных источников:

1. The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. World economic forum. – 2016. [Электронный ресурс]: URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf. (дата обращения: 11.04.2022).
2. Hungwei Tseng, Xiang Yi, Hsin-Te Yeh. Learning-related soft skills among online business students in higher education: Grade level and managerial role differences in self-regulation, motivation, and social skill // *Computers in Human Behavior*. – 2018. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.11.035> (дата обращения: 5.05.2022).
3. Direito, I., Tilley, E., & Mitchell, J. E. Gender differences in first-year students' expectations towards a new engineering multidisciplinary curriculum // 3rd International Conference of the Portuguese Society for Engineering Education. – 2018. – PP.1-5 [Электронный ресурс]: URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8593409> (дата обращения: 8.04.2022).
4. Пшембаев М.А., Кудышева А.А. Психолого-педагогические особенности развития soft skills обучающихся вуза // Вестник Торайгыров университета. Серия Педагогическая. – 2020. – № 3. – С.409-415.
5. Anthony, S., & Garner, B. Teaching soft skills to business students: An analysis of multiples pedagogical methods // *Business and Professional Communication Quarterly*. / 2016. – Vol.79(3). 360-370. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1177/2329490616642247> (дата обращения: 13.04.2022).
6. Devedzic, V., Tomic, B., Jovanovic, J., Kelly, M., Milikic, N., Dimitrihjevic, S., Sevarac, Z. Metrics for Students' Soft Skills // *Applied Measurement in Education*. – 2018. – Vol.31(4). PP.283-296 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1080/08957347.2018.1495212> (дата обращения: 4.05.2022).
7. Mora, H., Ferrández, A., Gil, D., & Peral, J. A computational method for enabling teaching-learning process in huge online courses and communities // *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. – 2017. – Vol.18(1). – PP. 226-245 [Электронный ресурс]: URL: <http://dx.doi.org/10.19173/irrodl.v18i1.2637> (дата обращения: 13.05.2022).
8. Myers, T., Blackman, A., Andersen, T., Hay, R., & Lee, I. Cultivating ICT students' interpersonal soft skills in online learning environments using traditional active learning techniques // *Journal of Learning Design*. – 2014. – 7(3). – PP.38-53. [Электронный ресурс]: URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1048767.pdf> (дата обращения: 13.04.2022).
9. Okolie, U. C., Nwosu, H. E., & Mlanga, S. Graduate employability: How the higher education institutions can meet the demand of the labour market // *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*. – 2019 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1108/heswbl-09-2018-0089> (дата обращения: 14.04.2022).
10. Small, L., Shacklock, K., & Marchant, T. Employability: a contemporary review for higher education stakeholders // *Journal of Vocational Education & Training*. – 2018. – Vol.70(1). – PP.148-166. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1080/13636820.2017.1394355> (дата обращения: 30.04.2022).
11. Gruzdev M.V., Kuznetsova I.V., Tarkhanova I.Yu., Kazakova E.I. University Graduates' Soft Skills: the Employers' Opinion // *European Journal of Contemporary Education*. – 2018. – Vol.7(4). -PP.690-698 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.13187/ejced.2018.4.690> (дата обращения: 13.05.2022).

12. Succi, C., & Canovi, M. Soft skills to enhance graduate employability: comparing students and employers' perceptions // *Studies in Higher Education*. – 2019. – 45(9). – PP.1834–1847. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1585420>. (дата обращения: 16.05.2022).
13. Jardim, J., Pereira, A., Vagos, P., Direito, I., & Galinha, S. The Soft Skills Inventory: Developmental procedures and psychometric analysis // *Psychological Reports*. – 2020. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1177/0033294120979933>. (дата обращения: 16.05.2022).
14. Doghonadze N. & Zoranyan M. Development of Soft Skills While Teaching English to Master's Students // *Journal of Education in Black Sea Region*. – 2021. – Vol.6. – Issue 2. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.31578/jeb.v6i2.238> (дата обращения: 16.05.2022).
15. Stepanova L.N. & Zeer E.F. Soft skills as predictors of students' life self-fulfillment // *Science and education*. – 2019. – 21 (8). – PP. 65 – 89 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2019-8-65-89> (дата обращения: 16.05.2022).

References:

1. The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. World economic forum. (2016). [Электронный ресурс]: URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf.
2. Hungwei Tseng, Xiang Yi, Hsin-Te Yeh. Learning-related soft skills among online business students in higher education: Grade level and managerial role differences in self-regulation, motivation, and social skill // *Computers in Human Behavior*. – 2018. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.11.035> (дата обращения: 5.05.2022).
3. Direito, I., Tilley, E., & Mitchell, J. E. Gender differences in first-year students' expectations towards a new engineering multidisciplinary curriculum // 3rd International Conference of the Portuguese Society for Engineering Education. – 2018. – PP.1–5 [Электронный ресурс]: URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8593409> (дата обращения: 8.04.2022).
4. Pshembaev M.A., Kudysheva A.A. Psihologo-pedagogicheskie osobennosti razvitiya soft skills obuchajushhihsja vuza // *Vestnik Torajgyrov universiteta. Serija Pedagogicheskaja*. – 2020. – № 3. – С.409-415.
5. Anthony, S., & Garner, B. Teaching soft skills to business students: An analysis of multiples pedagogical methods // *Business and Professional Communication Quarterly* / 2016. – Vol.79(3). – 360-370. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1177/2329490616642247> (дата обращения: 13.04.2022).
6. Devedzic, V., Tomic, B., Jovanovic, J., Kelly, M., Milicic, N., Dimitrijevic, S., Sevarac, Z. Metrics for Students' Soft Skills // *Applied Measurement in Education*. – 2018. – Vol.31(4). – PP. 283-96. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1080/08957347.2018.1495212> (дата обращения: 4.05.2022).
7. Mora, H., Ferrández, A., Gil, D., & Peral, J. A computational method for enabling teaching-learning process in huge online courses and communities // *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. – 2017. – Vol.18(1). – PP. 226-245 [Электронный ресурс]: URL: <http://dx.doi.org/10.19173/irrodl.v18i1.2637> (дата обращения: 13.05.2022).
8. Myers, T., Blackman, A., Andersen, T., Hay, R., & Lee, I. Cultivating ICT students' interpersonal soft skills in online learning environments using traditional active learning techniques // *Journal of Learning Design*. – 2014. – 7(3). – PP.38-53. [Электронный ресурс]: URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1048767.pdf> (дата обращения: 13.04.2022).
9. Okolie, U. C., Nwosu, H. E., & Mlanga, S. Graduate employability: How the higher education institutions can meet the demand of the labour market // *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*. – 2019 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1108/heswbl-09-2018-0089> (дата обращения: 14.04.2022).
10. Small, L., Shacklock, K., & Marchant, T. Employability: a contemporary review for higher education stakeholders // *Journal of Vocational Education & Training*. – 2018.– Vol.70(1). – PP.148-166. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1080/13636820.2017.1394355> (дата обращения: 30.04.2022).
11. Gruzdev M.V., Kuznetsova I.V., Tarkhanova I.Yu., Kazakova E.I. University Graduates' Soft Skills: the Employers' Opinion // *European Journal of Contemporary Education*. – 2018. – Vol.7(4). – PP.690-698 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.13187/ejced.2018.4.690> (дата обращения: 13.05.2022).
12. Succi, C., & Canovi, M. Soft skills to enhance graduate employability: comparing students and employers' perceptions // *Studies in Higher Education*. – 2019. – 45(9). – PP.1834–1847 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1585420>. (дата обращения: 16.05.2022).
13. Jardim, J., Pereira, A., Vagos, P., Direito, I., & Galinha, S. The Soft Skills Inventory: Developmental procedures and psychometric analysis // *Psychological Reports*. – 2020 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1177/0033294120979933>. (дата обращения: 16.05.2022).

14. Doghonadze N. & Zoranyan M. Development of Soft Skills While Teaching English to Master's Students // Journal of Education in Black Sea Region. – 2021. – Vol.6. – Issue 2. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.31578/jeds.v6i2.238> (data obrashcheniya: 16.05.2022).

15. Stepanova L.N. & Zeer E.F. Soft skills as predictors of students' life self-fulfillment // Science and education. – 2019. – 21 (8). – PP. 65 – 89 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2019-8-65-89> (data obrashcheniya: 16.05.2022).

Жоғары оқу орнында оқушылардың икемді дағдыларын қалыптастыру диагностикасы

Д.Т. Махметова^{1*}, *Мехмет Акиф Созер*²

¹ *І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті (Талдықорған, Қазақстан),*

² *Гази Университеті (Анкара, Түркия)*

Аңдатпа

Қазіргі әлемде әлеуметтік маңызы бар жүйелердің тез өзгеруі және қарқынды дамып келе жатқан жаһандану байқалады. Бұл еңбек нарығында жаһандық өзгерістерге әкеледі. Бүгінгі таңда жоғары дамыған икемді дағдылары бар мамандар ерекше маңызға ие. Мақаланың өзектілігі икемді дағдылар феноменін жан-жақты зерттеу қажеттілігі, сондай-ақ жоғары оқу орны оқушыларының осы дағдыларды дамытудың қазіргі деңгейін анықтау болып табылады. Университетте оқу кезеңінде болашақ мамандардың икемді дағдыларын дамытуды зерттеудің маңыздылығы өзекті деректерге ие бола отырып, болашақ мамандарды кәсіби даярлау траекториясын модельдеуге болатындығымен байланысты. Болашақта бұл синергетикалық әсер жасайды және болашақтың икемді дағдылары (soft skills) сияқты дағдыларын дамыту үшін кешенді тәсілді қамтамасыз етеді. Жоғары оқу орнының түлегі тек кәсіби маңызды дағдыларды ғана емес, сонымен қатар икемді дағдыларды дамытудың жоғары деңгейіне ие үйлесімді дамыған тұлға болады. Мақалада Университет оқушыларының икемді дағдыларының даму деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін диагностика әдістері ұсынылған.

Түйін сөздер: икемді дағдылар (soft skills), креативті ойлау, сыни ойлау, ойлаудың икемділігі, коммуникативтік дағдылар, командада жұмыс істеу дағдылары, біріздендірілген дағдылар, кәсіптік білім беру.

Diagnosis of the development of soft skills among students in higher education

D. Makhmetova^{1*}, *Mehmet Akif Sözer*²

¹ *Zhetysu University named after I. Zhansugurov (Taldykorgan, Kazakhstan),*

² *Gazi University (Ankara, Turkey)*

Abstract

Today's world is witnessing a rapid transformation of socially significant systems and an intensely progressive globalisation. This is leading to global changes in the professional areas. Specialists with highly developed flexible skills are of particular importance today. The relevance of the article lies in the need for a comprehensive study of the phenomenon of flexible skills, as well as determining the current level of development of these skills in higher education students. The importance of studying the development of flexible skills in future specialists at the stage of university education is due to the fact that having the relevant data, it is possible to model the trajectories of future specialists' professional training. In the future, this will create a synergetic effect and provide a comprehensive approach to the development of such future skills as soft skills. A graduate of a higher education institution will represent a harmoniously developed personality who not only possesses professionally relevant skills but also has a high level of flexible skills development. The article presents the diagnostic methods which allowed us to reveal the level of development of soft skills among university students.

Keywords: soft skills, creative thinking, critical thinking, flexible thinking, communication skills, teamwork skills, unified skills, professional education.

Поступила в редакцию 27.06.2022

Е.К. АВИЛОВА^{1*}, И.Г. МОЛДАВАНОВА¹

¹Карагандинский технический университет имени А.Сагинова (Караганда, Казахстан)
e.avilova1980@gmail.com*, innalim21@mail.ru

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ВО ВРЕМЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭПИДЕМИИ COVID-19

Аннотация

В период глобальной пандемии COVID-19 современное высшее образование вынуждено было приспособиться к новым условиям. Если ранее системы дистанционного образования были развито чрезвычайно мало и использовались только в исключительных случаях, то в эпоху глобальной пандемии повсеместно начали использоваться и внедряться. Однако, после первоначального шока, от введения глобальных ограничительных мер, которые в большей мере затронули систему образования и мобильности студентов и преподавателей, пандемия предала новым методам образования был придан дополнительный стимул. Хотя система высшего и после вузовского образования и была подготовлена к новым условиям образования, произошли существенные подвижки как в самих методиках преподавания, так и в отношении мирового сообщества к системе образования в целом.

Ключевые слова: дистанционное образование; образование; глобальная пандемия.

Введение. После введения глобальных ограничительных мер по всему миру из-за пандемии COVID-19, многие аспекты повседневной жизни большинства граждан были перестроены в полной или частичной мере. Однако, множество аспектов жизни, в том числе профессиональной деятельности не только устояли, но и получили ускоренный темп роста. Такой темп роста можно охарактеризовать экстремальными условиями, вызванными глобальными ограничениями, максимальными нагрузками на инфраструктуру.

Система высшего образования – одна из наиболее задетых областей, в которой произошли мощнейшие изменения, как в положительную сторону, так и отрицательную. Однако, высшее образование представляет собой сбалансированную систему, которая была частично подготовлена к условиям глобальной пандемии. Несмотря на это, система образования, в особенности в высших учебных заведениях столкнулась с рядом вызовов.

Несомненно, что предпринятые меры по улучшению ситуации в области образования в период пандемии возымели положительный эффект, однако, не все предпринятые

шаги были необходимы или успешны. С последствиями подобных шагов предстоит столкнуться в дальнейшей перспективе.

Методология. Так согласно, распространенных данных [1; 2], в системе высшего и послевузовского образования в Республике Казахстан было отмечено влияние на следующие секторы (Рисунок 1) [3]:

1. Все высшие учебные заведения на территории Республики Казахстан столкнулись с проблемами логистики профессорско-преподавательского состава и потоку студентов в различные вузы. Соответственно начались разработки программ, для возможности проведения преподавания и обучения посредством различных методов.

2. Проблемы при проведении исследований. Указанная проблема частично связана с выше названной. Так часть научных исследований проводится специалистами с различных вузов или на оборудовании установленном оборудовании в других высших учебных заведениях, следовательно, доступ к этому оборудованию не возможен. Таким образом, происходит процесс консолидации высших учебных заведений, как между собой, так и с предприятиями на местах, позволяющих производить подобные исследо-

вания. Следовательно, расширяя программу взаимодействия между организациями высшего учебного заведения и предприятиями разработки непосредственно внедряются в производство [3].

3. Обнаружены проблемы с законодательством. Так, например, во многих странах СНГ фиксируются поправки в законы об образовании в дистанционном формате, что, несомненно, создает положительные эффекты для образования лиц с ограниченной мобильностью. Следует учесть тот фактор, что система дистанционного образования представляет собой новую систему образования, и на данный момент нет точных и абстрагированных данных об эффективности системы образования и полученных знаниях студентами.

4. Проблемы с организацией обучения. Указанная проблема характерна не только

для Республики Казахстан, но и ряду стран мира. Во время всемирных ограничительных мер нагрузка на системы связи и интернет провайдеров возросла многократно, что повлекло за собой ухудшение качества связи и несомненно внесло сложности в систему организации обучения [4; 5].

5. Проблемы финансирования. В период коронакризисных ограничений, при условии сокращения доходов многих предприятий заказывающих научные исследования и анализ в высших учебных заведениях неуклонно снижается, так же отмечается снижение спроса на платные образовательные услуги что, несомненно, снижает доходы высших учебных организаций. Аналогичная обстановка настоятельно просит от высших учебных организаций увеличить контроль за расходованием личных средств [5].

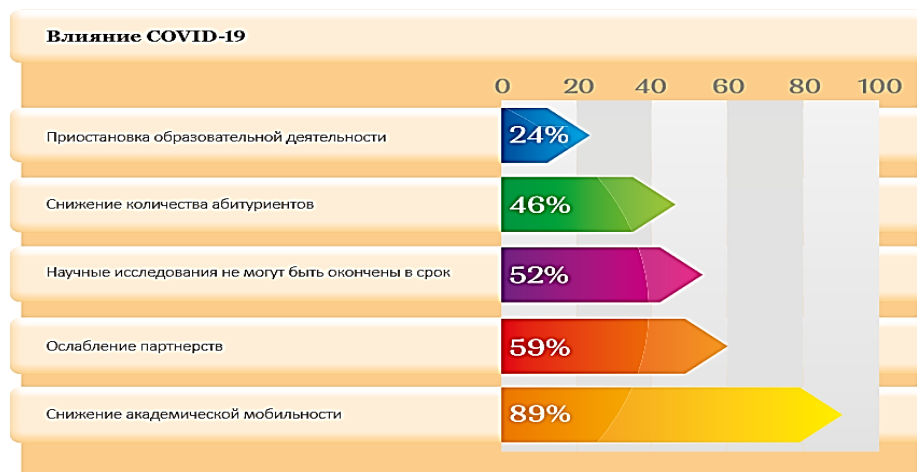

Рисунок 1. Проблемы высших учебных заведений при пандемии Covid-2019

По имеющимся данным одной из наиболее серьезных проблем, высшие учебные заведения Республики Казахстан считают снижение финансирования как самого учебного заведения за счет понижения спроса на платные учебные программы, так и снижение финансирования научно-просветительской деятельности [6].

Снижение финансирования на систему образования особенно можно отметить в области послевузовского образования. Так, например, при обучении специалистов по

программам магистратуры, кроме затрат на непосредственное обучение студентов, высшим учебным заведениям приходится оплачивать проживание магистранта и его стипендии. Очевидно, что в современных условиях снижения дохода, подобная практика будет не выгодна учебному заведению [7]

Также следует отметить факт актуализации онлайн обучения, который становится мировым трендом образования. Хотя согласно существующим данным и мнению экспертов от образования, преждевременно го-

ворить о поглощении одного вида образования другим. Хотя согласно мнению экспертных организаций, количество онлайн программ послевузовского образования увеличится кратно, однако не следует ожидать снижения цены на онлайн обучения. Так, стоимость программ онлайн обучения выше, за счет создания цифрового контента, формирования более наглядного графического сопровождения и прочих сопутствующих факторов [8].

Также следует отметить наличие бренда учебного заведения, что можно отследить по обеспечению доходности учебного заведения от онлайн программ обучения послевузовского образования, отмеченных на платформах Coursera или EdX. Следовательно, стоимость онлайн обучения становится еще выше, что открывает двери для сокращенных программ обучения, спрос на которые, на вышеназванных площадках возрос пропорционально.

Однако, в связи с развитием программ онлайн обучения возникает существенный вопрос правового характера, возникающий у студентов обучающихся в странах ЕС. Так, согласно распространенного сообщения, студенты международного академического и профессионального обучения не могут пройти полный семестр онлайн и при этом проживать в США и ЕС.

Также необходимо отметить сложности при проведении натурных или лабораторных ра-

бот. В режиме онлайн невозможно проводить ряд исследований, а перенос их на более поздний срок не всегда возможен. Одним из основных путей решения в данном случае является внедрение виртуальных исследовательских работ [8].

Развитие новейших форм образования в магистратуре и внедрением онлайн-технологий в связи с кризисом COVID оказался своевременным. Университеты не были готовы к кризису, поэтому не смогли быстро отреагировать на изменения в образовании во всем мире [9].

Дискуссия. Как было озвучено ранее, второй наиболее сложной проблемой, с которой столкнулись высшие учебные заведения Республики Казахстан и мира это проблема коммуникации между студентом и преподавателем.

Так, согласно исследованию Keystone-academic (рисунок 2), в период глобальных ограничений, связь студента с преподавателем стала основным камнем преткновения [9]. Так часть преподавателей, не имеющих опыта в современных системах коммуникации, практически не могли вести занятий, что соответственно сказалось на качестве образования. А часть преподавателей, имеющая опыт в современных средствах коммуникации, вела дисциплины через современные социальные сети, мессенджеры и прочие средства.

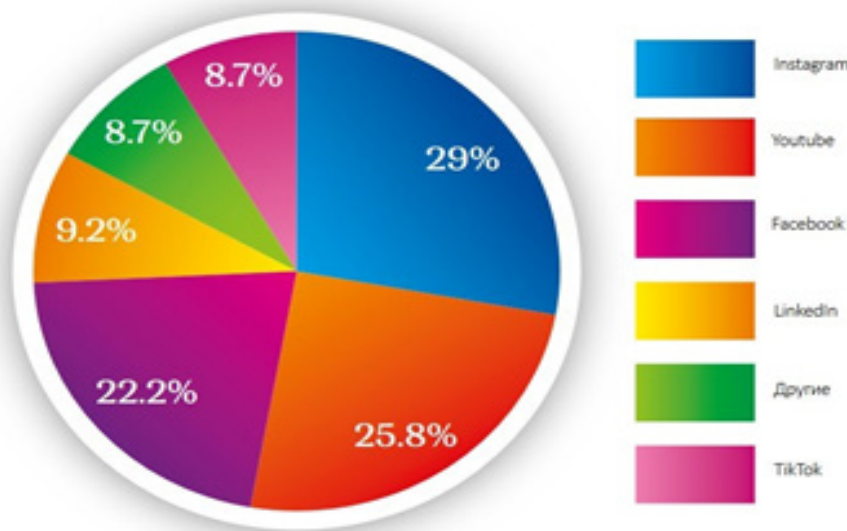

Рисунок 2. Анализ современных средств общения в период мировых ограничений

Согласно проведенным опросам профессорско-преподавательского состава учебных заведений, а также обучающихся дистанционными методами, среди них до 79 % опрошенных испытывали стресс от невозможности живого общения, сложностей возникающих с проблемами коммутации между студентами и преподавателями и прочими проблемами. Всего лишь 21% опрошенных смогли положительно охарактеризовать процесс онлайн обучения [10].

Так же следует отметить факт того, что использование социальных сетей и мессенджеров при дистанционном и онлайн обучении снижает процент эффективности, как

студента, так и преподавателя, из-за наличия отвлекающих факторов, такие как, постоянно обновляющийся контент развлекательного характера.

Следует указать еще одну причину негативного отношения к онлайн обучению как у обучаемого, так и у профессорско-преподавательского состава, это регулярность предоставления информации. Если при очном обучении у обучаемых есть четкая последовательность по получению необходимой информации, то в период дистанционного обучения эта периодичность нарушена, что не позволяет придерживаться системности и периодичности образования (Рисунок 3) [11].

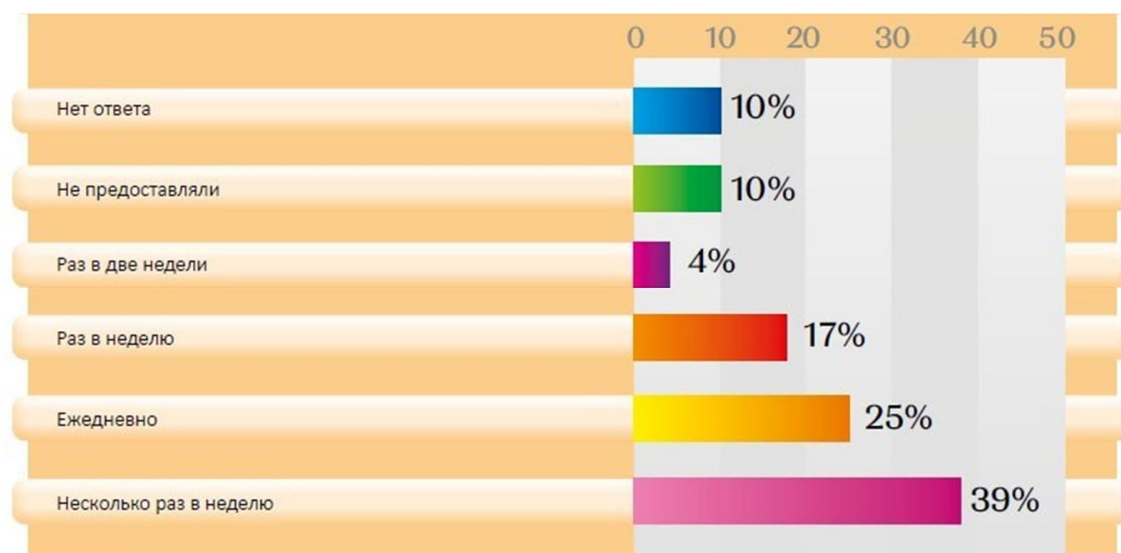

Рисунок 3 - Периодичность доступности учебных материалов обучающимся посредством онлайн обучения

Приведенные данные характеризуют степень предоставления учебной информации студентам, однако резкий переход обучающихся на дистанционную форму образования не позволяет проводить повышение системности образовательного процесса, что накладывает отрицательные факторы на процесс образования.

Так же следует отметить снижение требований высших учебных заведений Республики Казахстан и обще мировых учебных заведений к вновь поступающим студентам, как на системы высшего образования, так и в условиях послевузовского образования (Рисунок 4) [12].

Республики Казахстан и их сравнении с общемировыми тенденциями в области образования можно отметить общие вопросы, с которыми столкнулись учебные заведения в период глобального кризиса вызванного распространением Covid-19.

Указанными общими вызовами являются проблемы экономического, организационного и инфраструктурного поля [13].

Таким образом, согласно проведенных исследований, а так же проведения ряда дискуссий, по описанной проблематике Согласно приведенных данных максимально сложной проблемой для образования Республики

Казахстан в секторе высшего и послевузовского образования относят снижение экономического финансирования учебных и научных процессов. Указанное снижение, как было отмечено, является основным драйвером всех изменений в учебном процессе. Так как снижается возможности для финансирования учебной деятельности, возможности

проведения научных программ и привлечения иностранного профессорско-преподавательского состава. Так же можно отметить сокращение спроса на платные образовательные программы во многих учебных заведениях, что так же не способствует экономической стабильности учебного заведения.

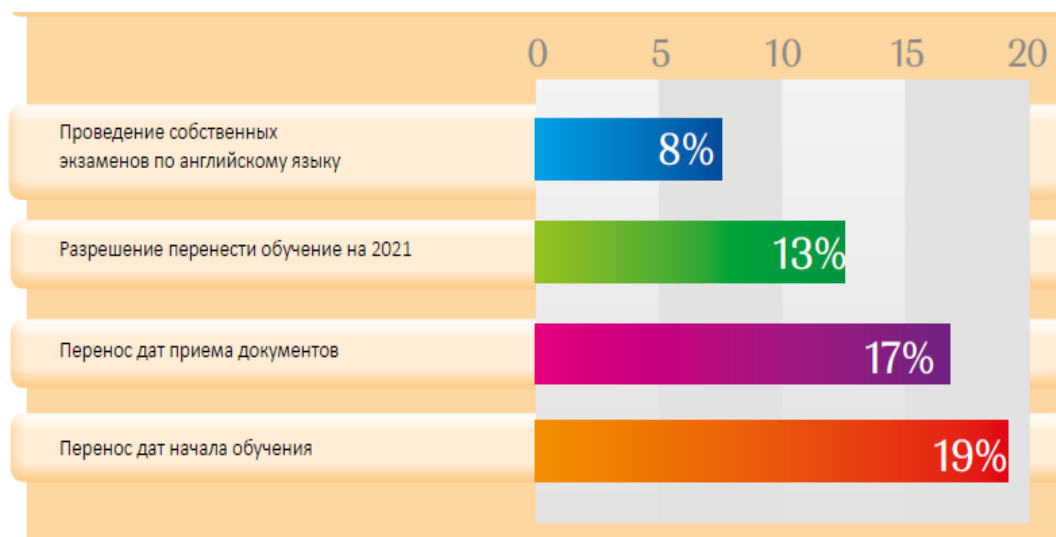

Рисунок 4. Перечень мер по повышению приема абитуриентов Согласно проведенному анализу ситуации в высших учебных заведениях

Следовательно, в условиях продолжающегося кризиса назрела необходимость в полноценной модернизации учебного процесса.

Кризис показал и положительные стороны: интенсивная работа университетов по формированию новых форматов общения с партнерами, разработка планов в условиях кризиса, урегулирование сложных ситуаций с партнерами, увеличение виртуальной мобильности и укрепление роли университетов.

Все страны должны смягчить последствия пандемии, но имеющиеся документы свидетельствуют о сохранении тенденции цифровизации обучения и академического обмена.

Все университеты мира будут развивать новые формы сотрудничества с академическими и неакадемическими организациями. Следовательно, что все страны и университеты проанализируют накопленный опыт и используют его в своей будущей работе. [14]

Международные организации продолжают оказывать помощь сектору высшего образования в наиболее бедных нуждающихся странах, исходя из сложившейся после кризисной ситуации исследовательская работа будет финансироваться в виде грантов и стипендий. Но можно предположить, что в условиях экономического кризиса после пандемии, конкуренция за гранты и стипендии увеличится. [15]

Заключение. Анализ ситуации показал, что в университеты, в разных странах сталкиваясь с одними и теми же проблемами, действовали по-разному, уделяя решению проблем очень много времени, при этом, не успевая за другими ВУЗами. Особо важным моментом стало дать студентам и абитуриентам актуальную информацию [17]. Наиболее развитыми странами были созданы фонды и телефонные линии, чтобы помочь студентам.

ВУЗы создали новые модели обучения в онлайн формате, также были созданы сообщества студентов и преподавателей ВУЗов, это помогло решить проблему качества образовательного процесса в период онлайн обучения, а также снизило стрессовую ситуацию от социальной изоляции. Но, к сожалению, это произошло не во всех Вузах

мира, не все университеты смогли быстро мобильно перестроиться на новый формат. Это говорит о том, что ВУЗы обязаны пересмотреть стандартный формат обучения и рассмотреть новые инновационные методы изложения учебного материала для студентов, магистрантов, докторантов.

Список использованных источников:

- [1]. IIE (2020) COVID Effects on US Higher Education Campuses. Academic mobility to and from China. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.iie.org/COVID19-Effects-on-US-Higher-Education-Campuses> (дата обращения: 10.03.2020).
- [2] UNESCO (2020) COVID-19 and Higher education: today and tomorrow. [Электронный ресурс]: URL: <https://iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challenges-and-responses> (дата обращения: 11.03.2022).
- [3] Sjur Bergan, Tony Gallagher, Ira Harkavy HIGHER EDUCATION'S RESPONSE TO THE COVID-19 PANDEMIC. Council of Europe Higher Education Series. 2020. №25. – P.129-137 (дата обращения: 11.03.2022).
- [4] Aponte Hernández La Responsabilidad Social de las Universidades: Implicaciones para America Latina y el Caribe, San Juan. 2015. – P. 53-68. (дата обращения: 11.03.2022).
- [5] The Impact of the COVID-19 crisis on university funding in Europe – [Электронный ресурс]: URL: <https://eua.eu/resources/publications/927:the-impact-of-the-covid-19-crisis-on-university-funding-in-europe.html> (дата обращения: 10.03.2022).
- [6] The Impact of COVID-19 on Higher Education around the World. IAU 2020. [Электронный ресурс]: URL: <https://iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challenges-and-responses> (дата обращения: 11.03.2022).
- [7] Maitra, S, Robinson, J. 2020 Higher Education after COVID-19. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.researchgate.net/publication/341504615> (дата обращения: 11.03.2022).
- [8] Современная аналитика образования. [Электронный ресурс]: URL: <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/368821792.pdf> (дата обращения 15.03.2022).
- [9] Coping with COVID-19: International Higher Education in Europe. Coping with COVID-19: International Higher Education in Europe. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.eaie.org/our-resources/library/publication/Research-and-trends/Coping-with-COVID-19-International-highereducation-in-Europe.html> (дата обращения: 15.03.2022).
- [10] The Impact of Higher Education on Global Coronavirus [Электронный ресурс]: URL: <https://www.qs.com/portfolioitems/the-impact-of-the-coronavirus-on-global-higher-education> (дата обращения: 15.03.2022).
- [11] Клягин А.В. Шторм первых недель: как высшее образование шагнуло в реальность пандемии // Современная аналитика образования. –2020. – 6 (36). – С. 101-115.
- [12] Соколова С.А. Современные инновационно-информационные технологии в образовательном процессе // Педагогические науки. – 2015. – № 36-1. – С.45-53.
- [13] Система образования Казахстана в условиях пандемии // Литер (2020). [Электронный ресурс]: <https://liter.kz/sistema-obrazovaniya-kazahstana-v-usloviyah-pandemii-pervye-uroki/> (дата обращения: 15.03.2022).
- [14] Оборин М.С. Влияние пандемии COVID-19 на образовательный процесс. Сетевой научный журнал. – 2020. №5. – С. 153-163. (дата обращения: 10.03.2022).
- [15] Гагиев. Н.Н. COVID-19 и Высшее образование: Отучиться от прежних навыков ради создания системы образования на будущее [Электронный ресурс]: URL: <https://www.un.org/ru/120159> (дата обращения: 14.03.2022).
- [16] Сатова Р.К. Особенности организации и планирования дистанционного обучения в вузах РК на период пандемии [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31716253 (дата обращения: 15.03.2022).
- [17] COVID-19 и Высшее образование: Отучиться от прежних навыков ради создания системы образования на будущее [Электронный ресурс]: URL: <https://www.un.org/ru/120159> (дата обращения: 15.03.2022).

References:

- [1] IIE (2020) COVID Effects on US Higher Education Campuses. Academic mobility to and from China. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://www.iie.org/COVID19-Effects-on-US-Higher-Education-Campuses> (data obrashcheniya: 10.03.2020)
- [2] UNESCO (2020) COVID-19 and Higher education: today and tomorrow. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challenges-and-responses> (data obrashcheniya: 11.03.2022).
- [3] Sjur Bergan, Tony Gallagher, Ira Harkavy HIGHER EDUCATION'S RESPONSE TO THE COVID-19 PANDEMIC. Council of Europe Higher Education Series. 2020. – №25. – P.129-137 (data obrashcheniya: 11.03.2022).
- [4] Aponte Hernández La Responsabilidad Social de las Universidades: Implicaciones para America Latina y el Caribe, San Juan. 2015. - P. 53-68. (data obrashcheniya: 11.03.2022).
- [5] The Impact of the COVID-19 crisis on university funding in Europe. - [E'lektronnyi resurs]: URL: [https://eua.eu/resources/publications/927: the-impact-of-the-covid-19-crisis-on-university-funding-in-europe.html](https://eua.eu/resources/publications/927/the-impact-of-the-covid-19-crisis-on-university-funding-in-europe.html) (data obrashcheniya: 10.03.2022).
- [6] The Impact of COVID-19 on Higher Education around the World. IAU 2020. – [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challenges-and-responses> (data obrashcheniya: 11.03.2022).
- [7] Maitra, S, Robinson, J. 2020 Higher Education after COVID-19. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://www.researchgate.net/publication/341504615> (data obrashcheniya: 11.03.2022).
- [8] Sovremennaya analitika obrazovaniya. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/368821792.pdf> (data obrashcheniya: 15.03.2022).
- [9]. Coping with COVID-19: International Higher Education in Europe. Coping with COVID-19: International Higher Education in Europe. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://www.eaie.org/our-resources/library/publication/Research-and-trends/Coping-with-COVID-19-International-highereducation-in-Europe.html> (data obrashcheniya: 15.03.2022).
- [10] The Impact of Higher Education on Global Coronavirus. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://www.qs.com/portfolioitems/the-impact-of-the-coronavirus-on-global-higher-education> (data obrashcheniya: 15.03.2022).
- [11] Klyagin A.V. Shtorm pervyh nedel': kak vysshee obrazovanie shagnulo v real'nost' pandemii// Sovremennaya analitika obrazovaniya. – 2020. – 6 (36). – S 101-115.
- [12] Sokolova S.A. Sovremennye innovacionno-informacionnye tehnologii v obrazovatel'nom processe// Pedagogicheskie nauki. – 2015. – № 36-1. – S.45-53.
- [13] Sistema obrazovaniya Kazahstana v usloviyah pandemii //Liter (2020). [E'lektronnyi resurs]: <https://liter.kz/sistema-obrazovaniya-kazahstana-v-usloviyah-pandemii-pervye-uroki/> (data obrashcheniya: 15.03.2022).
- [14] Oborin M.S. Vliyanie pandemii COVID-19 na obrazovatel'nyi process. Setevo nauchnyi zhurnal. 2020. №5. S153-163. (data obrashcheniya: 10.03.2022).
- [15] Gagiev N.N. COVID-19 i Vysshee obrazovanie: Otuchit'sya ot prezhnih navykov radi sozdaniya sistemy obrazovaniya na budushchee [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://www.un.org/ru/120159> (data obrashcheniya: 14.03.2022).
- [16] Satova R.K. Osobennosti organizatsii i planirovaniya distantsionnogo obucheniya v vuzah RK na period pandemii [E'lektronnyi resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31716253 (data obrashcheniya: 15.03.2022).
- [17] COVID-19 i Vysshee obrazovanie: Otuchit'sya ot prezhnih navykov radi sozdaniya sistemy obrazovaniya na budushchee [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://www.un.org/ru/120159> (data obrashcheniya: 15.03.2022).

**Жаһандық COVID-19 эпидемиясы кезінде
Қазақстан Республикасындағы жоғары білім**

Е.К. Авилова¹, И.Г. Молдаванова¹

¹ А.Сағынова атындағы Қарағанды техникалық университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

Аңдатпа

Covid-19 жаһандық пандемия кезеңінде қазіргі заманғы жоғары білім жаңа жағдайларға бейімделуге мәжбүр болды. Пандемия кезінде дәстүрлі оқыту формаларын қолдану мүмкін болмады. Егер бұрын қашықтықтан білім беру жүйелері өте аз дамыған болса және тек ерекше жағдайларда қолданылса, онда жаһандық пандемия дәуірінде барлық жерде қолданыла бастады. Алайда, білім беру жүйесіне және сту-

денттер мен оқытушылардың ұтқырлығына әсер ететін жаһандық шектеу шараларын енгізуден алғашқы күйзелістен кейін пандемия жаңа білім беру әдістеріне опасыздық жасады қосымша ынталандыру берілді. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі білім берудің жаңа жағдайларына дайын болғанымен, оқыту әдістемелерінің өзінде де, жалпы білім беру жүйесіне қатысты әлемдік қоғамдастықта да айтарлықтай өзгерістер болды.

Түйінді сөздер: қашықтықтан білім беру; білім беру; жаһандық пандемия.

Higher education in the Republic of Kazakhstan during the global COVID-19 epidemic

E.K. Avilova¹, I.G. Moldavanova¹

*¹Karaganda Technical University named after A.Saginova
(Karaganda, Kazakhstan)*

Abstract

During the global COVID-19 pandemic, modern higher education had to adapt to new conditions. If earlier distance education systems were developed extremely little and were used only in exceptional cases, then in the era of the global pandemic they began to be used and implemented everywhere. However, after the initial shock of the introduction of global restrictive measures, which more affected the education system and the mobility of students and teachers, the pandemic betrayed new methods of education was given an additional incentive. Although the system of higher and post-university education has been prepared for the new conditions of education, there have been significant changes both in the teaching methods themselves and in the attitude of the world community to the education system as a whole.

Keywords: distance education; education; global pandemic.

Поступила в редакцию 24.03.2022

МРНТИ 14.35.07

DOI 10.51889/9366.2022.78.92.006

A.X. АРЕНОВА¹, А. ЖУНУСБЕКОВА¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

(Алматы, Казахстан)

arssyl31@mail.ru, aziza.zhunusbekova@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИ HYFLEX ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация

В данной статье были рассмотрены проблемы HyFlex технологии, методика создания, разработки модели гибридной учебной среды через данную технологию. Представлены аспекты механизма конкурентоспособности будущих педагогов, а также разработка концепции, цифрового и научно-методического сопровождения организации учебного процесса данной технологии. Приведен теоретический анализ практик прошлых лет сочетания офлайн и онлайн-преподавания и обучения, новых смешанных подходов для оптимизации затрат и повышения доступности и гибкости студентов обучения в учебных заведениях. Гибридное обучение в современном образовании было рассмотрено и в зарубежной науке. Рассмотрены четыре основных принципа, которые можно применить при разработке технологии HyFlex. Приведены примеры применения данной технологии в зарубежных университетах. В целом необходимы исследования, дополняющие ограниченную литературу по HyFlex, а также исследования по методам, направленным на создание оптимального смешанного учебного процесса, используя данную технологию.

Ключевые слова: гибридная учебная среда, Нуфлекс технология, конкурентоспособность, будущие педагоги, успешность педагога.

Введение. Covid-19 повлиял на высшее образование во всем мире [1]. С марта 2020 года

все школы, колледжи и университеты во всем мире столкнулись с проблемой обеспечения непрерывности обучения, а также обеспечения здоровья и безопасности обучающихся, педагогов и сотрудников организаций образования. Таким образом, был сделан беспрецедентный шаг по переводу обучающихся всех ступеней образования в онлайн формат в ответ на глобальную пандемию.

Однако данные Хейлпорн и Лахал показали, что онлайн-обучение сталкивается с некоторыми недостатками, такими как высокий отсев обучающихся, поскольку обучающиеся часто чувствуют себя изолированными. Это может быть связано с ограниченной поддержкой, оказываемой преподавателем, что приводит к снижению удовлетворенности обучающихся обучением по сравнению с офлайн обучением [2]. Нвеке Л.О. и др. считают, что помимо сочетания офлайн и онлайн-преподавания и обучения за последнее десятилетие также были разработаны новые смешанные подходы для оптимизации затрат и повышения доступности и гибкости студентов обучения в учебных заведениях [3].

Основная часть. Цифровая эпоха, являющаяся обновленной версией информационных технологий, с неизбежностью делает актуальным вопрос совершенствования образовательной системы. Наступление технологической революции требует таких же изменений образовательных технологий, в число которых входит технология гибридного обучения (Нуфлекс).

Современная система образования должна не только давать нормальное, хорошее, базовое образование, но и готовить креативных, созидательных обучающихся, которые должны думать об инновациях, быть более конструктивными. Модели, виды и преимущества гибридного обучения должны быть заранее изучены и внедрены во все звенья системы образования Республики Казахстан. Это позволит нашей стране справиться с вызовами наступившей цифровой эпохи, выпол-

нить программу «Цифровой Казахстан» [4].

В свете цифровых преобразований можно, несомненно, отметить платформу Digital Kazakhstan одной из миссии, которой является повышение общей цифровой грамотности населения, которая будет способствовать развитию отечественного IT-сектора, а также повысит качество образования в Казахстане [5].

В качестве предварительных результатов было проведено анкетирование среди студентов педагогических специальностей с целью выявления отношения студентов к новой форме обучения на основе Нуфлекс технологии. В анкетировании участвовали студенты специальности «Педагогика и методика начального обучения», «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая с национальным и русским языком обучения. Вопросы анкеты направлены на выявление общей осведомленности и отношений студентов к подобной форме обучения. Результаты исследования показали, что в целом студенты поддерживают и хотели бы продолжить обучение в данном формате. Исходя из анализа результатов анкетирования и существующего положения определены направления последующей работы с будущими педагогами в формате гибридного обучения через Нуфлекс технологию.

Учитывая актуальность рассматриваемой проблемы на современном образовательном и социальном пространстве, проведен обзор данного вида обучения и обзор опыта обучения по гибридной технологии обучения в мире и в Республике Казахстан.

Изучение проблемы обеспечения профессиональной успешности будущего педагога через хайфлекс (Нуфлекс) технологию, научно-методического сопровождения организации гибридного обучения предполагает рассмотрение педагогических аспектов процесса и создание соответствующей модели научно-методического сопровождения как

новой формы обучения в ВУЗе с обеспечением необходимой литературы.

Проведя анализ работ ученых и статистические данные по проблеме организации гибридной формы обучения мы выяснили, что она является признанной на самом высоком международном уровне.

Многие ведущие ВУЗы, бизнес-школы и в целом учебные заведения разных уровней за последний год разработали свои программы обучения по гибридной технологии.

Развитие подобной системы хорошо заметно и на примере России. Например, данная практика применяется в бизнес-школе «Сколково». О большом росте в целом смешанного образования и онлайн-сегмента говорит и исследование GMAC. По данным этой организации, 86% онлайн-программ заявило о росте в 2020- 2021 годах. Согласно исследованию MBA Roundtable, в котором участвовали представители 118 бизнес-школ по всему миру, 59% программ сегодня – гибридные [6].

По мнению зарубежных экспертов сегодня нет смысла говорить отдельно про офлайн или онлайн-образование. Другими словами современное образование не может не включать аспекты дистанционного формата и электронных образовательных ресурсов. Онлайн даёт те самые гибкость, независимость и возможность эффективнее планировать своё время. Офлайн-формат, естественно, неизменен и незаменим в общении для создания нетворкинга и атмосферы. Т.е. в ближайшее время будут востребованы те образовательные программы, которые будут трансформироваться, будут предлагать новые продукты и услуги, а также новые форматы обучения [7].

На крупнейшей конференции по новым технологиям в образовании EdCrunch Glocal, которая прошла в Алматы в конце прошлого года, выступили более 300 спикеров из 25 стран. Все они так или иначе отмечали, что ковидная эпоха позволила миру понять возможности EdTech. Поэтому сейчас идеальный момент реформировать подходы к образованию и смежным сферам, гибридным формам [8].

Пространства, в которых мы учим и учимся, меняются. Технология проникает в физическое пространство, расширяет и расширяет возможности обучения. В то же время мобильная и повсеместная интернет-технология (IoT) создает интерфейсы между виртуальными пространствами и явлениями реального мира, в которых собираются большие данные. Эта динамика приводит к растущему присутствию гибридности: размывание границ между различными контекстами обучения и деятельности и неожиданные чередующиеся переживания, которые они порождают [7].

Литературный обзор. Гибридное обучение в современном образовании было рассмотрено и исследуется в зарубежной науке (Bennett D., Knight E., Norgard R.T., Cohen A., Cook J., Ley T., Maier R., Mor Y., Santos P., Lex E., Holley D. и др.) [9; 10; 11; 12].

К настоящему времени проведен ряд исследований российских ученых, направленных на изучение гибридного обучения Сенашенко В.С., Макарова А.А. рассматривали гибридное обучение с точки зрения технологии [13], Карелин М.А. о гибридации пространства [14], Маклюэн М. о проблемах медиа пространства, Тхагапсоев Х.Г., Сапунов М.Б., Севостьянов Д.А., Гайнанова А.Р. и др.

Методы – научная литература по теме исследования, нормативно-правовые документы и методические материалы. Методы исследования: теоретические методы-анализ, сравнение, цитирование, обобщение.

По мнению агентства Risks Assessment Group проблема образования Казахстана и других постсоветских стран – в постоянных дорогостоящих реформах.

Аймагамбетов говорит, что Казахстан не вернется к доковидной системе образования. Аймагамбетов считает, что можно найти баланс между онлайн- и офлайн-обучением. Министерство продолжит развивать киберпедагогику и цифровую инфраструктуру, разработает новую систему оценки преподавательской работы и ученических знаний, будет работать над контентом учебных планов и индивидуализацией учебного процесса.

Если говорить о казахстанском опыте внедрения и использования гибридного обучения, то можно отметить, что данного опыта в Казахстане нет.

Остальные практики подготовки специалистов в ВУЗе представлены дистанционным форматом, развитием онлайн образовательных платформ, электронным обучением и т.д.

Также в большинстве ВУЗов техническое оснащение кабинетов представлено наличием по сути дела только электронной доской и компьютером.

Результаты. Мы в своем проекте представляем гибридное обучение через HyFlex технологию как одну из самых эффективных инновационных методик образования, которая позволяет студентам учиться без отрыва от производства и в краткие сроки достигать своих целей, достигая прорыва в карьере. Данная форма обучения представлена не только самой технологией, но и созданием гибридной учебной среды, с соответствующим техническим оснащением (оборудованием), программным обеспечением, разработкой и созданием цифрового образовательного контента, включая мобильное электронное образование.

Таким образом можно сделать вывод, что до настоящего времени в Казахстане данный

вопрос крайне мало исследован и не разработана эффективная модель гибридной учебной среды (HyFlex технологии) как новой формы обучения в ВУЗе в условиях современного цифрового пространства.

Таким образом, проведенный анализ исследований показывает, что масштабы нового цифрового формата обучения через создание гибридной учебной среды (HyFlex технологии) как новой формы обучения в ВУЗе в обеспечении профессиональной успешности будущего педагога и перспективы развития данной проблемы в Казахстане свидетельствуют об острой необходимости научного, методического сопровождения в рамках высшего образования.

Один из этих новых смешанных подходов называется курсами с множественным доступом, синхронными курсами или курсами HyFlex, которые в основном заменяют физические занятия цифровым синхронным обучением для некоторых или всех учащихся [15]. Технология HyFlex использует цифровое асинхронное обучение с гибким синхронным обучением, когда обучающиеся выбирают офлайн (face to face), цифровое синхронное или цифровое асинхронное обучение с помощью видео и записей для обеспечения гибкого участия [16].

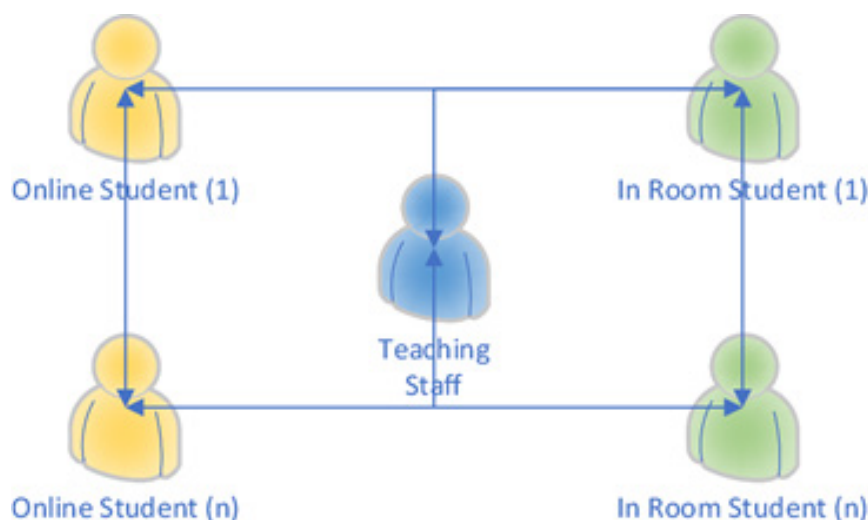

Рисунок 1. Схема технологии HyFlex

Сам термин HyFlex представляет собой сложное слово, состоящее из двух слов, это Hybrid и Flexible. HyFlex называют метод обучения, который включает в себя сочетание режимов онлайн и офлайн обучения в гибкой структуре (рис. 1) [17]. Из-за пандемии обучение HyFlex набирает популярность как способ проведения занятий. Ли-Линг Чен в своих исследованиях отмечает метод HyFlex, в которых учащиеся могут проходить дисциплину в различных форматах, включая синхронно офлайн, синхронно онлайн или асинхронно онлайн в рамках одного занятия [18].

Технология HyFlex была впервые предложена в 2006 году ученым Битти [19] в качестве средства для устранения ограничений физического пространства и для удобного размещения всех обучающихся (с разным опытом, знаниями и / или планом). В частности, Hyflex описывается как мультимедийное

дальное обучение, целью которого является создание очень гибкого подхода, который помогает обучающимся достигать лучших результатов [20].

Согласно Битти [21], существует четыре основных принципа, которые можно применять при разработке технологии HyFlex, и они включают в себя:

- выбор обучающегося;
- эквивалентность;
- возможность повторного использования;
- доступность.

Эти принципы, изображенные на рис. 2, очень важны для эффективной и действенной реализации технологии HyFlex. Цель первого принципа – гарантировать, что у учащихся будет выбор, как и когда они будут участвовать в процессах обучения, важнее, чем навязывание определенного стиля обучения [21].

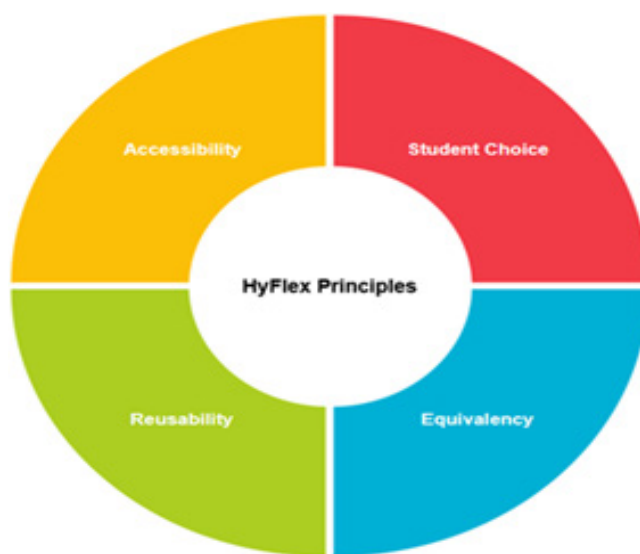

Рисунок 2. Принципы технологии HyFlex

Второй принцип технологии HyFlex – эквивалентность. Эквивалентность гарантирует, что те, кто заинтересован во внедрении технологии HyFlex, «обеспечивают эквивалентную учебную деятельность во всех режимах участия» [21]. Это означает, что независимо от режима участия, результат обучающихся должен быть одинаковым.

Еще один принцип технологии HyFlex называется возможностью повторного ис-

пользования. Повторное использование направлено на «использование артефактов из учебных занятий в каждом режиме участия в качестве учебных объектов для всех обучающихся» [21]. Эти учебные артефакты для офлайн обучения могут включать в себя видеозаписи, файлы презентаций, раздаточные материалы и т. д., а артефакты для онлайн-обучения могут включать чаты, асинхронные обсуждения, размещение файлов и т. д. Цель повторного использова-

ния в технологии HyFlex – гарантировать, что обучающиеся, независимо от их режима участия, могут использовать эти артефакты обучения для поддержки своего учебного процесса.

Доступность как один из принципов технологии HyFlex гарантирует, что обучающиеся обладают технологическими навыками и имеют доступ ко всем режимам участия [19]. Технология HyFlex основана на предположении, что обучающиеся сами могут решить, какой режим участия они будут использовать для участия в процессах обучения. Этого можно достичь только в том случае, если обучающиеся обладают необходимыми навыками и доступом к технологиям. Необходимо предоставить дополнительные ресурсы и обучение как для студентов, так и для преподавателей, чтобы гарантировать, что технологические ограничения не ограничивают выбор обучающимися режимов участия.

Тем не менее, важно отметить, что у технологии HyFlex несколько преимуществ. Например, учитываются потребности обучающихся, предлагая гибкость в посещении дисциплин [17]. Кроме того, это позволяет обучающимся использовать аналогичные технологии, которые они используют в своей повседневной деятельности в учебных целях [22]. Кроме того, метод обучения HyFlex позволяет тем, кто заинтересован в реализации подхода к обучению, разрабатывать инструкции к курсу в соответствии с различными стилями обучения и предпочтениями учащихся [17]. Еще одно преимущество технологии HyFlex заключается в том, что она предоставляет всем учащимся равные возможности для взаимодействия с другими обучающимися и преподавателями, независимо от формы участия [23]. И, наконец, предыдущие исследования показали, что технология HyFlex способствует вовлечению студентов) [24].

Несмотря на потенциальные преимущества технологии HyFlex, существуют также проблемы, которые необходимо учитывать при его реализации. Эти проблемы, как заметили Бинневис и Ван [25], связаны не

только с онлайн и офлайн обучением, но и с созданием эквивалентности между двумя режимами для достижения одинаковых результатов обучения. Следствием этого является то, что разработка и реализация технологии HyFlex должны обеспечивать обучающимся одинаковые возможности для обучения в любом режиме или чтобы на результаты обучения не оказывалось негативного влияния из-за выбора одного режима вместо другого. Еще одним важным аспектом технологии обучения HyFlex является вовлеченность учащихся. HyFlex требует огромных усилий для обеспечения вовлечения студентов, поскольку для эффективности каждого режима участия потребуются уникальные методы вовлечения студентов [25].

Результаты исследования Невеке Л.О. и др. исследования показывают, что внедрение метода обучения HyFlex в развивающейся стране требует особого внимания. Несмотря на то, что для проведения обучения использовались несколько цифровых технологических инструментов, таких как средство обмена сообщениями WhatsApp, Zoom, Slack и электронная почта, условия исследования позволили получить полезную информацию, которую можно использовать для проведения аналогичного обучения в развивающихся странах. Например, большинство участников, присоединившихся к учебным занятиям, использовали мобильные телефоны удаленно. Это означает, что технология, используемая для обучения, должна быть оптимизирована для мобильных телефонов. Аналогичным образом, содержание и материалы курса должны быть легко доступны с мобильных телефонов, чтобы у студентов была возможность активно участвовать в процессе обучения. Существует также проблема подключения к Интернету, что, по мнению большинства участников, негативно повлияло на их способность активно участвовать в учебных занятиях. Чтобы решить эту проблему, крайне важно, чтобы лекции и семинарские занятия были записаны чтобы обучающиеся могли просмотреть видео позже.

Дискуссия. В некоторых университетах уже применяют данную технологию. В Токийском университете науки проводилось исследование, направленное на создание оптимального смешанного учебного процесса. Исследование проводилось в течение 2021 учебного года, в разгар чрезвычайной ситуации с COVID-19. В ответ на пандемию Токийский университет науки в качестве основной политики ввел гибридно-гибкую HyFlex структуру обучения, одновременное совмещение обучения в офлайн и онлайн режиме. Согласно которой обучающиеся выбирают предпочитаемый режим посещаемости. Опрос в конце семестра показал, что готовность студентов к онлайн-обучению была намного выше, и что студенты в целом были очень довольны учебными процессом [26].

Заключение. Бинневис С. и Ван З. отмечают, что в настоящее время в сфере смешанного обучения и онлайн-обучения не хватает литературы, посвященной внедрению подхода к обучению HyFlex в качестве модальности обучения специалистов по кибербезопасности в условиях пандемии, которая привела к увеличению спроса на педагогику HyFlex в высшем образовании. В этом отношении необходимы исследования, дополняющие ограниченную литературу по HyFlex, поскольку исследования, предоставляющие практические и теоретические данные о методах смешанного обучения и онлайн-обучения, использующих как цифровое синхронное, так и асинхронное обучение для улучшения обучения учащихся, не реализуются эффективно [25].

Список использованных источников:

- [1] Daniel S. J. Education and the COVID-19 pandemic // Prospects. – 2020. – Vol. 49. – PP. 91–96 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3> (дата обращения: 09.07.2022).
- [2] Heilporn G., Lakhali S. Converting a graduate-level course into a HyFlex modality: What are effective engagement strategies? // The International Journal of Management Education. – 2021. – Vol. 19(1). – PP. 100454 [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1007/s11125-021-09464-3> (дата обращения: 10.07.2022).
- [3] Nweke L.O., Bokolo, Mba G., Nwigwe, E. Investigating the effectiveness of a HyFlex cyber security training in a developing country: A case study // Education and Information Technologies. – 2022. [Электронный ресурс]: URL: DOI: 10.1007/s10639-022-11038-z (дата обращения: 11.07.2022).
- [4] Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (дата обращения: 11.07.2022).
- [5] Программа Digital Kazakhstan [Электронный ресурс]: URL: <https://digital.kz/> (дата обращения: 11.07.2022).
- [6] Гибридная цифровизация: как MBA-образование пережило пандемию и стало сильнее [Электронный ресурс]: URL: https://skillbox.ru/media/education/gibridnaya_tsifrovizatsiya_kak_mva_obrazovanie_perezhiblo_pandemiyu_i_stalo_silnee/ (дата обращения: 11.07.2022).
- [7] Trentin G. Always-on education and hybrid learning spaces // Educational Technology. – 2016. – Vol. 56. – PP. 31-38
- [8] Edcrunch global – проектирование нового образовательного опыта [Электронный ресурс]: URL: <https://edcrunch.global/> (дата обращения: 12.07.2022).
- [9] Bennett D., Knight E., Rowley J. The role of hybrid learning spaces in enhancing higher education students' employability // British Journal of Educational Technology. – 2020. [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12931> (дата обращения: 12.07.2022).
- [10] Blaschke L. M. Heutagogy and lifelong learning: A review of heutagogical practice and self-determined learning // The International Review of Research in Open and Distributed Learning. – 2012. – Vol. 13. – PP. 56-71

[11] Canals L., Burkle M., Norgard R. T. Universities of the future: Several perspectives the future of higher education // *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. – 2018. – Vol. 15(46). [Электронный ресурс]: URL: <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/universitiesofthefuture> (дата обращения: 13.07.2022).

[12] Cohen A., Ezra O. Development of a contextualised MALL research framework based on L2 Chinese empirical study // *Computer Assisted Language Learning*. – 2018. – Vol. 31. – PP. 764-789. [Электронный ресурс]: URL: [https](https://doi.org/10.1080/09595938.2018.1518888) (дата обращения: 13.07.2022).

[13] Сенашенко В.С., Макарова А.А. Образовательные технологии: гибридное обучение // «Высшая школа: опыт, проблемы, перспективы»: Материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. Ч. 2. Москва, РУДН – 2018. – С.11-15

[14] Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева., – М.; Жуковский: Канон-пресс-Ц, 2003. – С. 64–68

[15] Foust E.C., Ruzybayev I. Investigation on students' educational experience with HyFlex instruction model in two engineering courses // In 2021 ASEE Virtual Annual Conference Content Access. – 2021 [Электронный ресурс]: URL: [https](https://doi.org/10.1115/1.5444444) (дата обращения: 13.07.2022).

[16] Heilporn G., Lakhali S. Converting a graduate-level course into a HyFlex modality: What are effective engagement strategies? // *The International Journal of Management Education*. – 2021. – Vol.19(1). – PP. 100454 [Электронный ресурс]: URL: [https](https://doi.org/10.1177/1056492621100454) (дата обращения: 14.07.2022).

[17] Abdelmalak M. M., Parra J. L. Expanding learning opportunities for graduate students with HyFlex course design. // *International Journal of Online Pedagogy and Course Design*. – 2016. – Vol. 6(4). – PP. 19-37 [Электронный ресурс]: URL: [https](https://doi.org/10.1177/1056492616666666) (дата обращения: 15.07.2022).

[18] Li-Ling Chen Designing Online Discussion for HyFlex Learning // *International Journal of Online Pedagogy and Course Design*. – 2022. – Vol. 8 (1). – PP. 191 – 198 DOI: [https](https://doi.org/10.1177/10564926221100454) [Электронный ресурс]: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85125740428&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&st1=hyflex&sid=eb7287137031240c60b994dde4e5ed38&sot=b&sdt=b&sl=21&s=TITLE-ABS-KEY%28hyflex%29&relpos=15&citeCnt=1&searchTerm> (дата обращения: 15.07.2022).

[19] Beatty B. Hybrid courses with Flexible participation: The HyFlex course Design // IGI Global. – 2014. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-4912-5.ch011> [Электронный ресурс]: https://www.researchgate.net/publication/290320632_Hybrid_courses_with_flexible_participation_The_hyflex_course_design (дата обращения: 15.07.2022).

[20] Zehler A., Cole B., Arter S. Hyflex simulation: A case study of a creative approach to unprecedented circumstances // *Clinical Simulation in Nursing*. 2021. – Vol. 60. – PP. 64–68

[21] Beatty B. Transitioning to an online World: Using HyFlex courses to bridge the gap. In C. Montgomerie & J. Seale (Eds.), *Proceedings of ED-MEDIA 2007 - World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia & Telecommunications*, 2007. – PP. 2701–2706 [Электронный ресурс]: <https://www.learnlib.org/primary/p/25752/>. 17 (дата обращения: 15.07.2022).

[22] Thompson P. The digital natives as learners: Technology use patterns and approaches to learning // *Computer & Education*. – 2013. [Электронный ресурс]: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.12.022> (дата обращения: 16.07.2022).

[23] Miller A. N., Sellnow D. D., Strawser M. G. Pandemic pedagogy challenges and opportunities: Instruction communication in remote, HyFlex, and BlendFlex courses // *Communication Education*. – Vol. 70(2). – PP. 202–204

[24] Miller J. B., Risser M. D., Griffiths R. P. Student choice, instructor flexibility: Moving beyond the blended instructional model // *Issues and Trends in Educational Technology*. – 2013 [Электронный ресурс]: https://doi.org/10.2458/azu_itet_v1i1_16464 (дата обращения: 17.07.2022)

[25] Binnewies S., Wang Z. Challenges of student equity and engagement in a HyFlex Course. In *Blended learning designs in STEM higher education* // Springer. – 2019. – PP. 209-230 [Электронный ресурс]: https://doi.org/10.1007/978-981-13-6982-7_12 (дата обращения: 17.07.2022)

[26] Miyazoe Towards HyFlex (Hybrid-Flexible) Implementation: The Optimal Synchronous and

Asynchronous Ratio Under the Pandemic // Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics). – 2021. – Vol. 13357. – PP. 229-241.

References:

[1] Daniel S. J. Education and the COVID-19 pandemic // Prospects. – 2020. – Vol. 49. – PP.91-96 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3> (data obrashcheniya: 09.07.2022).

[2] Heilporn G., Lakhali S. Converting a graduate-level course into a HyFlex modality: What are effective engagement strategies? // The International Journal of Management Education. – 2021. – Vol.19(1). – PP. 100454 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1007/s11125-021-09464-3> (data obrashcheniya: 10.07.2022).

[3]. Nweke L.O., Bokolo, Mba G., Nwigwe, E. Investigating the effectiveness of a HyFlex cyber security training in a developing country: A case study // Education and Information Technologies. – 2022. [Ehlektronnyj resurs]: URL: DOI: 10.1007/s10639-022-11038-z (data obrashcheniya: 11.07.2022).

[4] Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (data obrashcheniya: 11.07.2022).

[5] Программа Digital Kazakhstan [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://www.digital.kz/> (дата обращения: 11.07.2022).

[6] Гибридная цифровизация: как MBA-образование пережило пандемию и стало сильнее [Ehlektronnyj resurs]: URL: https://skillbox.ru/media/education/gibridnaya_tsifrovizatsiya_kak_mv_a_obrazovanie_perezhilo_pandemiyu_i_stalo_silnee/ (data obrashcheniya: 11.07.2022).

[7] Trentin G. Always-on education and hybrid learning spaces // Educational Technology. – 2016. – Vol. 56. – PP. 31-38

[8] Edcrunch global – проектирование нового образовательного опыта [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://www.edcrunch.com/> (data obrashcheniya: 12.07.2022).

[9] Bennett D., Knight E., Rowley J. The role of hybrid learning spaces in enhancing higher education students' employability // British Journal of Educational Technology. – 2020. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12931> (data obrashcheniya: 12.07.2022).

[10] Blaschke L. M. Heutagogy and lifelong learning: A review of heutagogical practice and self-determined learning // The International Review of Research in Open and Distributed Learning. – 2012. – Vol. 13. – PP. 56-71

[11] Canals L., Burkle M., Norgard R. T. Universities of the future: Several perspectives the future of higher education // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2018. – Vol. 15(46). [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/universitiesofthefuture> (data obrashcheniya: 13.07.2022).

[12] Cohen A., Ezra O. Development of a contextualised MALL research framework based on L2 Chinese empirical study // Computer Assisted Language Learning. – 2018. – Vol. 31. – PP. 764-789. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1080/09595938.2018.1488888> (data obrashcheniya: 13.07.2022).

[13] Сенашенко В.С., Макарова А.А. Образовательные технологии: гибридное обучение // «Высшая школа: опыт, проблемы, перспективы»: Материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. Ч. 2. Москва, РУДН - 2018. - С. 11–15

[14] Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева, М.; Жуковский: Канон-пресс-Ц, 2003. – С. 64–68

[15] Foust E. C., Ruzybayev I. Investigation on students' educational experience with HyFlex instruction model in two engineering courses // In 2021 ASEE Virtual Annual Conference Content Access. – 2021. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12931> (data obrashcheniya: 13.07.2022).

[16] Heilporn G., Lakhali S. Converting a graduate-level course into a HyFlex modality: What are

effective engagement strategies? // The International Journal of Management Education. – 2021. – Vol. 19(1). – PP. 100454 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1177/1056492621100454> (data obrashcheniya: 14.07.2022).

[17] Abdelmalak M. M., Parra J. L. Expanding learning opportunities for graduate students with HyFlex course design. // International Journal of Online Pedagogy and Course Design. – 2016. – Vol. 6(4). – PP. 19-37 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://doi.org/10.1177/1056492616644444> (data obrashcheniya: 15.07.2022).

[18] Li-Ling Chen Designing Online Discussion for HyFlex Learning // International Journal of Online Pedagogy and Course Design. – 2022. – Vol. 8 (1). – PP. 191 – 198 DOI: <https://doi.org/10.1177/1056492621100454> [Ehlektronnyj resurs]: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85125740428&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&st1=hyflex&sid=eb7287137031240c60b994dde4e5ed38&sot=b&sdt=b&sl=21&s=TITLE-ABS-KEY%28hyflex%29&relpos=15&citeCnt=1&searchTerm=hyflex> (data obrashcheniya: 15.07.2022).

[19] Beatty B. Hybrid courses with Flexible participation: The HyFlex course Design // IGI Global. – 2014. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-4912-5.ch011> [Ehlektronnyj resurs]: https://www.researchgate.net/publication/290320632_Hybrid_courses_with_flexible_participation_The_hyflex_course_design (data obrashcheniya: 15.07.2022).

[20] Zehler A., Cole B., Arter S. Hyflex simulation: A case study of a creative approach to unprecedented circumstances // Clinical Simulation in Nursing. 2021. – Vol. 60. – PP. 64–68

[21] Beatty B. Transitioning to an online World: Using HyFlex courses to bridge the gap. In C. Montgomerie & J. Seale (Eds.), Proceedings of ED-MEDIA 2007 – World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia & Telecommunications, 2007. – PP. 2701–2706 [Ehlektronnyj resurs]: <https://www.learnlib.org/primary/p/25752/>. 17 (data obrashcheniya: 15.07.2022).

[22] Thompson P. The digital natives as learners: Technology use patterns and approaches to learning // Computer & Education. – 2013. [Ehlektronnyj resurs]: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.12.022> (data obrashcheniya: 16.07.2022).

[23] Miller A. N., Sellnow D. D., Strawser M. G. Pandemic pedagogy challenges and opportunities: Instruction communication in remote, HyFlex, and BlendFlex courses // Communication Education. – Vol. 70(2). – PP. 202–204

[24] Miller J. B., Risser M. D., Griffiths R. P. Student choice, instructor flexibility: Moving beyond the blended instructional model // Issues and Trends in Educational Technology. – 2013 [Ehlektronnyj resurs]: https://doi.org/10.2458/azu_itet_v1i1_16464 (data obrashcheniya: 17.07.2022)

[25] Binnewies S., Wang Z. Challenges of student equity and engagement in a HyFlex Course. In Blended learning designs in STEM higher education // Springer. – 2019. – PP. 209-230 [Ehlektronnyj resurs]: https://doi.org/10.1007/978-981-13-6982-7_12 (data obrashcheniya: 17.07.2022)

[26] Miyazoe Towards HyFlex (Hybrid-Flexible) Implementation: The Optimal Synchronous and Asynchronous Ratio Under the Pandemic // Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics). – 2021. Vol. 13357. – PP. 229-241

HyFlex технологиялық моделінің теориялық және әдістемелік негіздері

А.Х. Аренова¹, А.Жұнусбекова¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада HyFlex технологиясының мәселелері, осы технология арқылы гибридті оқыту ортасының моделін құру, дамыту әдістемесі қарастырылды. Болашақ мұғалімдердің бәсекеге қабілеттілік тетігінің аспектілері, сонымен қатар осы технологияның оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың концепциясы, цифрлық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етілуі қарастырылған. Офлайн және онлайн оқыту мен оқытуды біріктірудің бұрынғы тәжірибесіне,

шығындарды оңтайландыруға және білім беру ұйымдарында студенттердің қолжетімділігі мен икемділігін арттыруға арналған жаңа аралас тәсілдерге теориялық талдау берілген. Қазіргі білім берудегі гибридік оқыту шетел ғылымында да қарастырылған. HyFlex технологиясын әзірлеуде қолдануға болатын төрт негізгі принцип қарастырылады. Бұл технологияны шетел университеттерінде қолдану мысалдары келтірілген. Жалпы, HyFlex бойынша шектеулі әдебиеттерді толықтыру үшін зерттеулер, сондай-ақ осы технологияны пайдалана отырып, оңтайлы аралас оқыту тәжірибесін жасауға бағытталған әдістерді зерттеу қажет.

Түйін сөздер: гибридік оқыту ортасы, Hyflex технологиясы, бәсекеге қабілеттілік, болашақ мұғалімдер, мұғалім табысы.

Theoretical and methodological foundations of the HyFlex technology's model

A.H. Arenova¹, A.Zhunusbekova¹

*¹ Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article examined the problems of Hyflex technology, the methodology for creating, developing a model of a hybrid learning environment through this technology. Aspects of the mechanism of competitiveness of future teachers are presented, as well as the development of a concept, digital and scientific and methodological support for the organization of the educational process of this technology. A theoretical analysis of past practices of combining offline and online teaching and learning, new mixed approaches to optimize costs and increase the availability and flexibility of students in educational institutions is given. Hybrid learning in modern education has also been considered in foreign science. Four main principles are considered that can be applied in the development of HyFlex technology. Examples of the application of this technology in foreign universities are given. In general, research is needed to complement the limited literature on HyFlex, as well as research on methods aimed at creating an optimal blended learning experience using this technology.

Keywords: hybrid learning environment, Hyflex technology, competitiveness, future teachers, teacher success.

Поступила в редакцию 13.05.2022

J.SHNAIDER^{1*}, Y.SHNAIDER¹, F.SHNAIDER¹, B.ZHAPAROVA¹, A.AKHMULDINOVA¹

¹*Pavlodar pedagogical university (Pavlodar, Kazakhstan)*
**djakk@mail.ru, shnayder_liza_72@mail.ru, SHNAIDER.F@mail.ru,*
b.zhaparova@mail.ru, ana65@mail.ru

GENDER EDUCATION IN AN ORPHANAGE

Abstract

The article substantiates the theoretical aspects of the gender education of orphans in an orphanage. The article presents also an analysis of research on the problem of gender education in orphanages. The authors studied the psychological and pedagogical literature on the gender education of orphans, determined the scientific significance of the study of gender education in an orphanage, substantiated the starting positions, the theoretical provisions of gender education, and the essence of gender education of orphans in an orphanage. The authors also specified the criteria, levels, and diagnostic tools for gender education of orphans in orphanages, identified the methodology of gender education in orphanages and criteria for assessing the formation of gender education of orphans in orphanages, and diagnostic methods. The base of the study was Kenzhokol family-type children's village. The study results are recommended for practical use in orphanages in the process of gender education of orphans in orphanages.

Keywords: gender, gender education, orphans, orphanage, gender environment, criterion, mannerliness.

Introduction. Gender socialization is the process by which individuals learn the gender characteristics of the social norms of a society, community, group, social values, gender relations, and gender behavior. Children master the gender culture of society through gender socialization. The personality of children develops in the course of the process of gender socialization. The personality consists of gender models of behavior and gender ways of thinking and feeling that are manifested individually for each person. The family is the main unit of gender socialization for children.

The upbringing, gender socialization of orphans takes place in orphanages, in the absence of a family or parents. Orphans do not have a warm family environment in orphanages, and kind parental affection, tender motherly care, love of grandparents, which negatively affects the process of gender socialization, cognition, and integration into the gender culture of society. The processes of gender socialization of orphans, their cognition, and their integration into the gender culture of a society are practically reduced to zero in the context of a pandemic, coronavirus infection, quarantine.

Gender socialization of orphans in an orphanage does not allow orphans to learn

all the nuances of correct gender behavior because of the burdened pandemic, coronavirus infection, quarantine, as the isolation regimen prescribed by doctors, a complex of restrictive and regime anti-epidemic measures aimed at partial or complete limitation of contacts. They do not know how to understand and meet gender expectations, for which they are expected to do gender actions, and everything else is necessary to become full members of society in connection with their gender status. Orphans are not able to communicate with family, and friends in the conditions of an orphanage, a pandemic, coronavirus infection, quarantine. Thus, they cannot find out the gender expectations of society, family, children's community, state and nation.

Orphans are not involved in the socialization process within the framework of the orphanage and in the context of a pandemic, coronavirus infection, quarantine, in which parents, family and friends determine the social gender structure of the child's reality or what people define as a gender stereotype of behavior due to their initial assumptions and life experiences with others. The gender construction of social reality by children includes gender knowledge that belongs to them in origin and may depend on others to meet his or her needs. It also includes

gender privileges and gender obligations that accompany their gender status in the family and society.

Children must learn gender speech norms, speak correctly, interact with others, share their disappointments, deal with them, follow social rules, and grow up to become gender identical in society in the process of gender socialization in an orphanage, burdened by a pandemic, coronavirus infection, quarantine. Young orphans do not have strong social skills of abstract thinking, so they rely heavily on the opinion of their caregivers, older children, and guardians. In the conditions of an orphanage, such orphans are in great need of support from the older generation, parents, grandfathers, grandmothers, and elderly people who would take care of them in a family upbringing.

Orphans master a different level of socialization in the process of studying at boarding school. This socialization is associated with the process of teaching, organized upbringing at school, where teachers, caregivers, classrooms, micro-groups, and small school groups act as socialization agents. Children understand that they are monitored, assessed for educational, training indicators, behavior at school. Getting approval from teachers and school workers requires tremendous compliance with school, social, gender norms. In the process of specialized training, at a college, university, orphans are socialized in the student body, must learn to cooperate in large youth groups, learn youth gender speech norms, speak correctly, interact with other students, share their achievements, cope with their emotions, follow youth social rules, and grow up to become gender identical in youth society. They study a youth subculture that is new for them, which goes beyond their narrow orphanage culture. This new social reality with its complexities and problems requires efforts on the part of orphans and creates stress factors for them. Friends, classmates, and peers are becoming more and more important in the lives of orphans. After graduating from college, university, orphans are faced with the amazingly harsh social reality of their adult life. It takes months and even years for young people to discover new

regulatory gender norms that will adapt them to independent lifestyles in society.

In an independent life, orphans get involved in production work, concerning the work collective with their gender norms, stereotypes, roles, statuses, values. Then they get married, create their own family, give birth to children, and fall into the maelstrom of social relations, and fulfill many adult social gender roles as wife, husband, parent, neighbor, employee. Orphans adapt to new roles that match their needs and wants throughout adulthood. Although most of them live the average life path, few life paths do not fully correspond to it. Orphans are already faced in independent life with the fact that people die from illness and accidents, get married and divorced, become parents, change careers, go bankrupt, win the lottery or pay off mortgages. These processes have their social norms, rules, gender attitudes. They find themselves adjusting to new roles, new expectations, and new constraints for every change that occurs in their life. Gender socialization is an ongoing process for everyone, from birth to death. The importance of this scientific problem lies in the fact that the degree of effectiveness of the organization of gender socialization for orphans reflects many aspects and indicators of the gender culture of the individual in the future:

- gender consciousness,
- gender behavior,
- gender attitudes,
- gender identity,
- gender role,
- gender feelings.

The lack of the theoretical and methodological aspects' development of gender socialization of orphans during quarantine reflects the low degree of gender interaction of orphans with society, the impossibility of introducing orphans to gender reality, the development of gender abilities, and self-improvement of the experience of gender behavior in society. The analysis of the research shows that scientists are analyzing various aspects of the gender identity of children who were left without parental care. There are the peculiarities of the formation of gender identity in children deprived of

parental care (T.I. Yuferev [1], N.N. Tolstykh [2], A.M. Prikhozhan [3], V.S. Mukhina [4], M. Langmeyer, Z. Matejcek [5]); interrelation of deviations of children from residential institutions with violations of the process of gender identification (I.A. Furmanov, A.A. Aladyin, N.V. Furmanova [6]). The works of famous scientists are identified the priority areas of research in the field of gender, gender-role education, socialization of orphans (S.K. Thompson [7], G.Kelly [8], I.S. Kon [9] devoted to the problems of gender and gender relations, research by scientists A.K. Kisymova [10], M.P. Kushnir [11], L.A. Ribakova, G.G. Parfilova, L.S. Karimova [12], J.J. Sakenov, E.A. Shnaider [13; 16], L.G. Zhedunova, N.N. Posysoev [14], I.S. Kletsina [15], N.G. Tikhontseva, [17], V.A. Abelbeisov [18], Yu.V. Vasilkova [19], N.B. Shkoporov [20]). These scientific works have a connection with the object of our research, but noting the fruitfulness of these studies, it should be recognized that many aspects of gender socialization of children in an orphanage during quarantine remain outside the field of vision of scientists. This is the fundamental difference between the ideas of the Project and existing analogs.

The purpose of the research is to substantiate the essence of gender socialization of children in an orphanage during quarantine.

At this stage of the work, we completed the following research tasks:

Task 1. Research and substantiate the essence of gender socialization of children in an orphanage during quarantine:

1.1 Analysis of the scientific and theoretical state of the problem of gender socialization of children in an orphanage.

1.2 Study of philosophical, sociological, psychological, and pedagogical literature on gender socialization of children in an orphanage.

1.3 Determination of the starting points of the study, its methodology, and organization.

Task 2. To develop the principles, content, methods, and forms of gender socialization of children in an orphanage during quarantine:

2.1 Development of principles of gender socialization of children in an orphanage during quarantine.

2.2 Development of content, methods, and forms of gender socialization of children in an orphanage during quarantine; a business trip to Paris in the Orphelinats familiaux de Paris.

The novelty of the research results is determined by the fact that the essence of gender socialization of children in an orphanage during quarantine has been investigated and substantiated at this intermediate stage. We carried out the analysis of the scientific and theoretical state of the problem, studied and processed the scientific literature. We determined the initial positions of the study of gender socialization of children in an orphanage during quarantine, its methods, and organization; developed principles, content, methods, and forms of gender socialization of children in an orphanage during quarantine.

The novelty of the research results is also expressed in the definition of the essence of gender socialization of orphans, as a way to concretize certain aspects of the theory of personality socialization.

Thus, the relevance of studying the essence of gender socialization of children in an orphanage during quarantine is determined by the need for a systematic approach to the scientific problem of gender socialization of children. Disclosure of this problem will become a platform for the creation of a distance practice of gender education that maximizes the absence of parents and families and ensures gender health and full development of the personality of orphans in the context of a pandemic and quarantine. The need to substantiate the theoretical foundations of gender socialization of orphans is determined by the insufficient state of knowledge of the gender socialization of children in an orphanage during quarantine, which shows the urgency of analyzing the results obtained by modern scientific research schools, and also actualizes the study of the practice of gender socialization of children in an orphanage

Literary review. An analysis of the psychological and pedagogical literature on the gender education of orphans revealed the presence of well-established approaches:

– philosophical, sociological approaches

were studied by I.S. Kon, R.M. Shamionov, where the importance of personal development factors on the processes of gender socialization is revealed [11; 12];

– psychological approaches to gender socialization were studied by D.I. Feldstein, E. Kalinina, I.V. Dubrovina, who consider the processes of gender socialization from the standpoint of integration, adaptation, and individual variables [13; 14; 15];

– psychoanalytic approaches were studied by Freud Z, Ganji Jila, Damrow M., which reveals the importance of children's mental, and emotional experiences, which in the process of development determine the gender formation of a person [16,17,18];

– behavioral approaches were investigated by Whiting, John W.M., Child, I.L., Hoominfar E., which reveal the essence of learning processes in the gender socialization of children [19; 20];

– cognitive approaches of socialization were studied by Parsons T., Bales R. Carter M., where the significance of cognitive processes in the gender socialization of children is revealed [21; 22];

– psychological and pedagogical approaches to gender education (D.Rustamova, G.B. Esbergenova, N.N. Tolstykh, A.M. Parishioners, K. Frazier, J.Zh. Shnaider) show the peculiarities of the deprivation impact on parent-child relationships of orphans on the processes of gender socialization in orphanages [23; 24; 25; 26; 27].

Thus, the literary analysis of the problem of gender education of orphans actualizes the need to study the essence of gender socialization of children in orphanages, which is determined by the need for a systematic approach to the scientific problem of gender socialization of children. The disclosure of this problem will become a platform for creating the practice of gender education, which maximally compensates for the absence of parents, and families and ensures gender health and the full development of the personality of orphans. The need to substantiate the theoretical foundations of the gender education of orphans is determined by the insufficient state of knowledge of the gender socialization of children in the orphanage,

which shows the urgency of analyzing the results obtained by modern scientific research schools, and also actualizes the study of the practice of gender socialization of children in orphanages.

Methods. The authors of the article used the following research methods:

– theoretical: analysis of the literature on the problem of identification, and theoretical justification of gender education in orphanages. This method was chosen as a way of accumulating, systematizing scientific material characterizing the process under study, its comprehension, choosing the direction of research, determining the goal, development of methodology and methods of research. The method of developing the theoretical provisions of the study was chosen as a way to systematize the problem of identifying, theoretical substantiation of gender education in the orphanage;

– empirical methods: questioning, testing, conversation, observation; pedagogical experiment, analysis of documentation, study and generalization of experience, method of expert assessments, self-assessment, method of statistical processing of the results obtained (quantitative and quantitative analysis of the data obtained).

The base of the study was Kenzhekol family-type children's village.

Discussion and results. The essence of gender education in an orphanage lies in the process of forming a moral attitude towards gender and gender behavior, proceeding in the order of consistent and gradual assimilation by the educated orphans socially developed norms of gender and gender behavior, consisting of the appropriate blocks (moral, hygienic, sex role, gender), which give the most full expression of the relationships between quantitative and qualitative indicators of gender socialization of children in orphanages during quarantine. Gender socialization in the culture of Kazakhs was called raising a girl and raising a boy. The upbringing of a boy and girl began from birth and was procedural. A peculiar ethnic procedural mechanism is found in the pedagogical history of Kazakhs:

1. External influence on the younger generation of ethnic traditions of gender behavior for men and women.

2. Imitation and assimilation by the younger generation of ethnic traditions of gender behavior for men and women.

3. The desire of the younger generation to implement the ethnic traditions of gender behavior for men and women.

This entire ethnic mechanism, which we will conventionally call the “Ethnic model of gender socialization” is implemented in:

- a) everyday household life and
- b) ritual life.

A) Everyday household life of Kazakhs was based on traditional norms of male and female behavior:

1. This is the gender division of labor.

1.1 Men’s work was considered:

- caring for numerous livestock,
- fur craftsmanship,
- carpentry work,
- warfare,
- community affairs,
- the family head functions,
- material support,
- family protection,
- the clan interests’ protection, etc.

1.2 Woman’s types of work:

- milking numerous sheep, cows, mares, camels,
- whipping butter,
- preparation of various dairy products in large quantities,
- daily bread baking,
- crushing millet,
- manual grinding of grain,
- fuel collection and delivery (brushwood, kurai, dung),
- dyeing wool,
- spinning, weaving,
- embroidery,
- carpet weaving,
- making achnatherum,
- drying felt,
- tailoring,
- cooking food,
- cleaning the yurt,
- washing,

- upbringing and caring for children,
- guest reception and service,
- yurt decoration,
- mounting yurt,
- dismounting yurt,
- care of the hearth, etc.

There were a lot of female labor duties, a woman was in time everywhere. In the Ethno pedagogy of Kazakhs, there is a definition of a hardworking woman: “Еңбекшіл қатынның қолы жіп иірсе, аяғы бесік тербетеді” means “If a hardworking woman twists a rope with her hand, then shakes a child’s cradle with her foot.”

2. These are both traditional men’s and women’s clothing.

2.1 Men’s clothing:

- Jayde, Jegde (from Kazakh жейде, жегде) (a button-front shirt),
- Koylek (көйлек) (a loose shirts),
- Shalbar (шалбар) (trousers),
- Camisol (a light or sleeve waistcoat),
- Shapan (a long dressing gown),
- Beshpent (similar to shapan),
- Купи (күпі) (a kind of winter clothes),
- Ton (a kind of winter clothing like coat),
- Ishik (ішік) (fur coats),
- Jargak (жарғак) (leather dressing gown),
- Kebenek (a felt cloak),
- Kise (a leather belt),
- Takiya (a skullcap),
- Kalpak (a felt hat),
- Borik (a hat with a fur edge),
- Тымак (a winter hat made of sheepskin),
- Etik (boots),
- Masi (ankle boots),
- Kebis (galoshes or overshoes), etc.

2.2 Women’s clothing:

- Koylek (long, wide, multi-colored shirt, dresses),
- Camisol (a light or sleeve waistcoat),
- Shapan (a long dressing gown),
- Купи (күпі) (a kind of winter clothes),
- Ishik (ішік) (fur coats),
- Beldemshe (a skirt),
- Beldik (a belt),
- Takiya (a skullcap),
- Borik (a hat with a fur edge),
- Saukele (a bridal headdress),

- Zhaulyk (a hat made of white fabric or white silk),
- Kimeshek (a tall, white turban),
- Etik (boots),
- Masi (ankle boots),
- Kebis (galoshes or overshoes),
- Women’s jewelry, etc.

3. This is both the status position and the behavior of men and women in the family and society:

3.1. Male status:

- a husband is the head of the family,
- he makes decisions on the main family issues,

– represents the family in the community.

– for him, the traditional norm of male behavior is:

- courage,
- fearlessness,
- firmness of character,
- decisiveness,
- ability to control oneself,
- restraint in everything, including sex life,
- reserved in speech,
- calmness,
- readiness for heroism and family protection.

3.2. Female status:

- obedience and submission to her husband,
- femininity,
- loyalty to her husband,
- reserved in speech,
- restraint.

What is the essence of this so-called subordinate position of women in the past? The very idea of obeying or submitting to her husband causes an explosion of negative emotions in many seemingly reasonable women, who understand this as a call to be passive and insignificant, almost spineless. We must say honestly, that’s a misconception.

In the Muslim and Christian religions, obedience is not understood as a slave state, but something else. To be submissive means to give reasonable obedience to the one who is appointed head of you (Koran, 4:38); (Bible, 1; Koran, 11:3). This attitude was for the protection of women and in the interests of family harmony.

That is a reliable shelter for a woman who will face many troubles and dangers in her life. In our opinion, in this order, a wife is the true wife, and a husband is a true husband. In the world around us, a woman is at risk of physical attack, which means she needs the protection of her husband. This fact is well known and is never disputed by any culture. It is reflected in any folk legend. In the Ethno pedagogy of Kazakhs there is an excellent saying on this score: “Әке асқар тая. Ана етегіндегі бұлақ. Бала жағадағы құрақ” (“Father is a mountain. Mother is a spring at the foot of a mountain, and a child is a reed near the shore”).

However, a woman is vulnerable not only physically, but also emotionally, psychologically, spiritually. So here, too, she needed to be ruled, and the protection of her husband. A simple example: A neighbor knocks on your door annoyed, your wife opens him, and he pours out a stream of complaints on her: “the fence separating their yards is broken, and it’s almost certainly your guys have tried, so you will have to fix the fence” he says. “I will talk to my husband about this ...” the wife answers. And this does not mean her desire to evade responsibility. This is a proper response from a wife who lives under the protection of male authority. She was created with this premise to be largely free from the emotional pressure that falls on the shoulders of her husband, who carries out the connection between the family and the outside world.

In our opinion, the subordinate role of the wife did not suppress her personality. In the Ethno pedagogy of Kazakhs, this was the traditional way of revealing her intellectual capabilities, her gift of insight and judgment (recall the wonderful folklore image of the wise Karashash), naturally, without placing the burden of power and responsibility for the decision on her. The subordinate role of the wife was necessary, however, not only for her well-being, but also for maintaining harmonious relations, both in the individual family and in society as a whole.

Ethno pedagogy reasonably warns that the blurring of the boundaries between maternal and paternal roles can be harmful to children

[86]. Sons often do not know what it means to be a man precisely because fathers nowadays wash dishes, bathe children and do other, traditionally female work. Because they – the mother and the father – do the same thing, the child does not have a clear image of either one or the other. Not surprisingly, adults, many boys and girls confuse their roles. Is this not one of the many reasons for the emergence of “masculine women” and “feminine men”? Thus, any status violations were unacceptable. On this point, there is a rather old saying in the Ethno pedagogy of Kazakhs: “Қатын басқарып ел болмас, байтал шауып бәйге алмас” means “A mare at the races without a prize will come, where a woman rules, the people will disappear.” Although, there are exceptions to this in the ethnic history of Kazakhs. Tomiris is an unusual, outstanding steppe ruler-queen of the warlike Massagets, the ancestors of the Kazakhs.

B) In the rich ritual life of Kazakhs, traditional male and female norms of gender behavior were fixed in ritual and ritual actions and situations. Here are some of them from the collections of S. Kenzheakhmetuly [89], a remarkable Kazakh ethnographer. The “Otau koteru” (отай көтері) is a ritual from the Kazakh wedding ceremony that means the creation of a new hearth, a new family. The Kazakh people have the concept of “Otau koteru”, which means marriage, the creation of a new family. According to custom, parents prepare a home for both their son and daughter. The girl’s dowry (zhasau) includes yurt (otau). According to custom, the otau (house, yurt) should bring happiness to a young family, and therefore they decorated the yurt, tried to make it comfortable. One’s nearest and dearest, relatives from the mother’s side (nagasha), neighbors took part in this. Aul (village) residents take an active part in an interesting compulsory “Otau koteru” ritual for a new young family. Shanyrak (the dome of the yurt) is raised by tying the pole (bakan) with a white cloth. They instruct a respected person – a man to raise the Shanyrak. Revered women enter otau the first, oil is poured into the fire, the threshold and door frames are coated with oil. The first dastarkhan is served with a rich treat.

Those who enter the otau shower everything around with shashu, express their good wishes. Relatives and friends bring “korimdik” for otau, give cattle, valuable gifts. In this ritual, the status of traditional roles of men and women are traced and rigorously fulfilled. The following are ceremonies with the participation of boys and girls. The “Uikyashar” (ұйқыашар) ritual. On the eve of big holidays, events (for example, as, ait, nauryz, toy (ас, айт, наурыз, той), etc.), when there were long, tedious preparations behind, young girls and women treated the guys. Laughter, jokes completely removed fatigue and took off sleepiness (uiky (ұйқы) – sleep, ashar (ашар) – take off).

The “Selt etkizer” ritual. If “Uikyashar” is a sign of attention from girls, then “Selt etkizer” is an initiative of boys. The guy gives to the attractive beauty some piece of jewelry: a ring, bracelet, necklace, etc.

The “Sundet Toyi” (сүндет тойы) ritual. When a boy turns three and a half or seven years old, he must undergo circumcision. The custom is considered religious, although it is not only followed by Muslims. Kazakhs treat it like debt, a family holiday. Guests are invited, a treat is prepared, the hero of the occasion is given a horse and many other gifts. In our opinion, the “Sundet Toyi” ritual carries the goal of hygiene and prevention, the function of physical, social and spiritual identification of the males. It should be noted that circumcision is approved by WHO as one of the measures to combat the spread of HIV/ AIDS. According to the WHO, this procedure reduces the risk of a man contracting HIV/ AIDS during sexual intercourse by 40% [16].

The ethnic model of gender socialization in the everyday life of the Kazakhs and the ritual life of the Kazakhs was reinforced by:

C) ethnopedagogical means of gender socialization and

D) ethnopedagogical methods of gender socialization.

Ethnopedagogical means of gender socialization of Kazakhs. These are such means as proverbs, riddles, folk songs, fairy tales, etc. Indeed, proverbs, riddles, folk songs, fairy tales reflect the totality of accumulated and

tested by folklife of experience knowledge, information, judgments, abilities and skills. These ethnopedagogical means were created by the people for all types of education, such as labor, moral, physical, ecological, aesthetic, etc. There are also ethnopedagogical means of gender socialization among them.

In the first group of these means, we can single out ethnopedagogical moral requirements for boys and girls who performed the function of forming a culture of gender-role behavior in everyday and ritual life:

– Acquaintances do not pass without greeting an adult.

– Tanysyn, tanymsyn ulken kisige salem bermei otpеidi.

– He doesn't laugh inappropriately.

– Orynsyz jerde kulmeidi.

– He doesn't sneeze, yawn or growl in public.

– Kopshilikke karap tushkirmeidi, esnemeidi, kekirmeidi.

– He doesn't name people older than him.

– Ozinen jasy ulken adamdardyn atyn atamaidy.

– God, godparents are not joking.

– Kuda, kudagilar azildespeidi.

– He doesn't look inside the curtain.

– Kuruly turgan shymyldyktyn ishin karamaidy.

– He doesn't cross in front of older people.

– Jasy ulken kisilerdin aldyn kesip otpеidi.

– People are not arrogant when they are busy.

– Jurt jumyska jumylyp jatkada kekireiyip turmaidy.

– He doesn't speak against his parents.

– Ata-anaga karsy soz aitpaidy.

– He doesn't talk, laugh or joke in a sad place.

– Kaigyly jerde soilesip otyрмаidy, kulmeidi, azildespeidi.

– He doesn't say bad words.

– Jaman soz aitpaidy.

– Tell us, he doesn't speak calmly, doesn't behave strangely during fasting.

– Ait, oraza kezinde beipil soz soilemeidi, jat kylyk jasamaidy.

– It's a shame to wink and point fingers in public.

– Kopshilik otyrgan jerde koz kysu, sausak shygaru uyat.

– A baby is not taught to do bad things or to lie.

– Sabidi jaman is jasauga, otirik aituga uiretpeidi.

– It is forbidden to commit suicide.

– Ozine ozi kol saluga bolmaidy.

– People don't insult him and he doesn't insult people.

– Adamnyn namysyna tiyip, kemsitip soilemeidi.

– National customs, traditions, etiquette customs do not go beyond, and hold on to it, to teach the younger generation.

– Ulttyk salt-sana, dastur, adet, adepten attap otpеidi, jane ony berik ustaidy, jas urpakka uiretedi.

– He doesn't lie, gossip, tattle or slander.

– Otirik, osek, gaibat airpaidy, jala jappaidy.

– In the past, the whole tribe, the people of the country stopped at only one word of the elder or the head of the country.

– Buryн bukil bir ru, el adamdardy aksakaldyn nemese el asasynyn bir auyz sozine toktagan.

– He forgave those who came to him (“If you come, you will be late for your grandfather”).

– Aldyna kelgenderge keshirim jasagan («Aldyna kelse atannyn kunyn kesh»).

– Young people should behave in front of the elderly, the elderly in front of the young.

– Jastar karttar aldynda, karttar jastar aldynda adep saktauga tiyis.

– He asks for help from people who are fighting.

– Tobelesken adamdardan arasha suraidy.

The following group of ethnopedagogical means can be attributed to the moral norms of a woman's behavior in everyday and ritual life:

– Young brides and grooms do not go to the house of the elder or the house of the elder statesman.

Jas kelinder men kelishekte karashanyraktyn nemese aksakaly bar uidin torine shykpaidy.

– Women don't stretching themselves in front of crowd.

– Aiel adamdar kop aldynda kerilmeidi.

– Men don't wear women's clothes, women don't wear men's clothes.

– Er aieldin, aiel erkek adamnyn kiyimnin kimeidi.

– Women and young people don't look at anyone's face.

– Aielder, jas adamdar bireudin betine bajyraiyп karamaidy.

– A child doesn't doubt the words of parents and in-laws.

– Bala – ata-ananyn, kelin-enenin sozin eki etpeidi.

– Adults (men) were polite to the bride. They treated the bride with great respect and were ashamed of her.

– Ulkender (erler) kelin aldynda adepti bolgan. Olar kelindi katty syilagan, kelinnen uyalgan.

– In the middle of the day, a man was fined for abusing a woman.

– Kop Ortasynda aielge adepsizdik korsetken adamga aiyp tolettirgen.

– Kazakh women do not pay attention to where men sit.

– Kazakh aielderi errekter otyrgan jakka koz salmaidy.

– Women don't cross in front of passengers but men do.

– Aielder jolaushynyn, erkektin aldyn kesip otpedi.

– Kazakh women don't look at each other, they sit sideways to each other.

– Kazak aielderi kisige karsy karap otyrmaidy, bir kyryndap otyrgan.

– Kazakh women don't name their husbands and do exactly what they say, they do not contradict each other.

– Kazak aielderi kuieuinin atyn atamagan jane onyn aitkandaryn multiksiz oryndaidy, betine karsy kelmeidi.

– The divorced girl doesn't go home for less than a year, and no girl has broken this tradition in the past.

– Uzatylgan kyz jyl tolmai oz uiyine barmaidy jane bul dasturdi buryngy kezde birde-bir kyz buzbagan.

– Kazakh women don't cross the path of a man.

– Kazak aielderi er adamnyn jolyn kesip otpedi.

– Elders, parents, in-laws do not speak loudly in front of the bride.

– Aksakal, ata-ene, kaiynaga aldynda kelin dauys koterip soylemeidi.

– A woman gets up early.

– Aiel erte turady.

– A woman's habits and superstitions do not suit a man.

– Erkek adamga aiel adetteri men yrymdary jaraspaidy.

– A woman is not burdened with a man's responsibilities.

– Aielge er adam atkaratyn mindetter juktemeidi.

– Sharia does not allow divorce from a pregnant woman.

– Ekikabat aielmen airylsuga sharigat rukhsat etpeidi.

– Pregnancy does not frighten a woman, does not lift weights.

– Ekikabat aieldi shoshytpaidy, auyr koterpeidi.

– Pregnancy does not laugh or embarrass a woman.

– Ekibatat aielge kulmeidi, uyaltpaidy.

– Ten children take the hand of their mother and show respect.

– On bala tugan ananyn kolyn alyp, kurmet korsetedi.

– “A woman's way is thin,” they say.

– «Aiel joly jinishke» dep izet jasaidy.

– Adults do not look at young brides often.

– Jas kelinge ulkender kop karamaidy.

– A married woman doesn't go naked.

– Turmyska shykkan aiel jalanbas jurmeidi.

The next group of ethnopedagogical means was represented by beliefs, rituals, ceremonies associated with the birth and development of a child, motherhood:

– The Kazakh doesn't count the child and doesn't say the number.

– Kazak balany sanamaidy jane sanyn aitpaidy.

– If someone adopts a child, their adoptive parents are in a hurry.

– Bireuden bala asyrap alsa – onyn on kolyna asyragan ata-anasy asyk jilik ustatady.

– It is believed that when a woman gives birth, she empties the box at home, and then she gives birth quickly.

– Aiel bosanar kezde uidegi sandyky bosatyp koyady, sonda aiel tez bosanady dep yrymdagan.

– If the newborn does not ring, if there is no pot, baby hits an iron object, and then makes a sound.

– Jana tugan bala shyryldamasa kazandy bolmasa temir zatty urady, sonda sabi dybys shygarady.

– If a baby sleeps without worries, it grows up to be a well-known citizen of the country, and if it sleeps soundly, it becomes anxious

and discouraged. If baby sleeps on its back, it becomes a thinker. If it sleeps with its arms and legs outstretched, it is a future hero, a sign of wisdom.

– Sabi shalkasynan alansyz uiyktasa – elge belgili azamat bolyp osedi, buk tusip uiyktasa uyaymshyl, jigersiz bolyp shygady. Etpetinen jatyp uiyktasa – oishyl bolady. Eger ayak-kolyn erkin sozyp uiyktasa – bolashak batyr, kemengerliktin belgisi.

– A girl is fed on the back of the head to grow hair.

– Kyz balaga shashy ossin dep jelke jegizedi.

– An old man who drank water from his grandson's hand goes to paradise.

– Shoberesinin alakanynan su kuiyp isken kart jumakka barady.

– A knife, a knife grinder, a whip is placed on the head of the cradle or an owl's hooves, a hedgehog's skin, a snake's skull. He explained that the devil would not come, that snakes, insects and mice would not come.

– Besiktin bas jagyna pyshak, kairak, kamshy koyady nemese ukinin tuyagy, kirpinin terisin, jylannyn bas suiyezin tagady. munda da shaitan kelmeidi, jylan, jandik, tyshkan kelmeidi dep jorygan.

– There is a myth that if a hero, poet, master, wrestler spits in the mouth of a child, their good qualities and skills will be passed on to this child.

– Batyrdyn, akynnyn, seberdin, paluannyn sarkytyn jegzse, nemese sabidin auzyna tukirtse – olardyn jaksy kasieti men oneri balaga konay degen yrym bar.

– She puts soot on the baby's face to keep it out of sight.

– Sabige koz times ushin betine kuiye jagyp koyady.

– The girl is not fed pancakes because it will be easier.

– Kyzga jeniltek bolady dep kuiymshyk jegizbeidi.

– A childless couple puts a moth on their neck and wants a child.

– Perzentsiz erli-zaiyptylar moinyna kogennin burshagyn salyp bala tileidi.

– It is believed that if a man has a blood clot on his leg on the side where the bride is sitting, this is pregnancy.

– Adamnyn kelinshek otyrgan jaktagy ayagy uiyyp kalsa, ol ekikabat eken dep yrymdaidy.

– If children eat bone marrow, they will be cruel to their parents.

– Bala ortan jiliktin maiyn jese ata-anaga meiyirimsiz bolady.

– If a girl is born in the same house, the next child is named after a boy, or Ulbosyn, Ulmeken, Ultugan.

– Eger bir uide kyz tua berse kelesi bala ul bolsyn dep ogan uldyn atyn koyady, nemese Ulbosyn, Ulmeken, Ultugan dep at koyady.

– A premature baby is wrapped in a blanket and hung on the head of the baby for at least a few days.

– Shala tugan balany tymakka salyp, neshe kuni kem bolsa sonsha kun keregenin basyna ilip koyady.

– If a child has a wide forehead, he/she will be smart and cheerful, if he/she has a large occiput, he/she will be lazy and stubborn. If the finger is flexible, he/she will be a master, and if the ear and the mouth are close, he/she will be a liar.

– Balannyn mandaiy ken bolsa – akyldy ari jaidary bolady, jelke shukyry ulken bolsa – jalkau, kynyr bolady. Barmagy maiyskak bolsa – sheber bolady, kulagy men auzynyn arasy jakyn bolsa – otirikshi bolady.

Thus, we have determined the essence of gender education in orphanages, which will allow us to develop its model at other stages of the study. Other components that we have identified as the ideas of objectivity and determinism, universality, and humanistic approach in the process of gender socialization of orphans present the following. On the one hand, are the starting position of the study that helps to correctly describe and explain the real phenomena of the process on gender socialization of orphans in conditions of a pandemic; on the other hand, they help to manage the real phenomena of the process of gender education in an orphanage. The leading ideas of gender education in orphanages characterize the essence of gender socialization of children in orphanages and serve as the basis for the subsequent development of its model.

Conclusion. We define gender education in an orphanage as a pedagogically organized socializing space where children appropriate the main aspects of gender mannerliness, such as gender knowledge, behavior, feelings, and choice in orphanages, in situations of accumulation of gender experience, their experiences, in mastering the practice of real gender interaction, gender independence, and activity in the educational system of the orphanage.

We recommend the most objective and convenient method of gender education in orphanages based on the orientation. This is an integrative characteristic, which includes in unity the target, content, and procedural aspects of gender socialization (method of forming gender consciousness of orphans; method of organizing activities and forming experience in orphans' gender behavior, methods of stimulating the development of gender in orphans). Based on the results of diagnostic procedures, we

analyzed the essence of the problems of gender socialization of orphans, and specific social, psychological, and pedagogical types of work are determined as a tool for effectively solving the problems of gender education in an orphanage. Since we are talking about an orphan child, it is in the orphanage that a developing gender environment should be created that maximally contributes to the expansion and deepening of his gender socialization in three main areas: activity, communication, and self-knowledge. The active participation of orphans will promote the work of a children's organization under the pedagogical condition of the joint activities of children and adults i.e. gender cooperation. Technologically justified is the process of giving children the opportunity to offer their own options for the upcoming social activities, and arrangement of life, which is an important pedagogical condition for the gender education of children in orphanages.

References:

- [1] Tagiltseva, Nataliya & Konovalova, Svetlana & Matveeva, Lada & Ovsyannikova, Oksana & Tsvetanova-Churukova, Lidiya & Lutkov, Valerii. (2020). Information Technology in the Musical and Speech Development of Children with Learning Disabilities in an Orphanage. 10.1007/978-3-030-58805-2_16.
- [2] Sakenov J.J., Scaider E.A., Jantemirova A.J., Jantemirova F.J. Raising children in an orphanage. – Pavlodar: PSPI, 2017. – P. 156..
- [3] Rohmatin, Syifa. (2020). Origin Pattern Care of Orphanage in Developing Children's Social Skills. International Journal Pedagogy of Social Studies. 5. 17-24. 10.17509/ijposs. v5i1.25911.
- [4] Sarybaeva, I. & Balmaganbet, B. (2018). System of support in solving problems of social adaptation of graduates of orphanages. The Journal of Psychology and Sociology. 64. 124-131. 10.26577/JPSS-2018-1-623.
- [5] Yavkina, Irina. (2019). Public-State Partnership in Socialization and Adaptation of Orphanage Students. Volga Region Pedagogical Search. 29. 29-33. 10.33065/2307-1052-2019-2-29-33.
- [6] Bojkova, Kristina. (2020). Assertive behaviour and its role in pedagogical interaction with orphans. Problems of Modern Education (Problemy Sovremennogo Obrazovaniya). 38-42. 10.31862/2218-8711-2020-4-38-42.
- [7] Kolyukh, Olga. (2021). Psychological features of gender socialization of children in an orphanage under quarantine. 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.III.4.2.
- [8] Utami, Yuli & Azhari, Azmi & Sawarjuwono, Tjiptohadi & Alhadi, Abu. (2019). Social fund and the hierarchy of muhammadiyah orphanages financial independency //Jurnal Ekonomi & Studi Pembangunan. 20. 10.18196/jesp.20.2.5024.
- [9] Plotnikov, Alexey (2021). The experience of historical consciousness as a factor of rethinking the problems of gender identity in modern education. Management of Education. 19-27. 10.25726/o0593-9576-4046-h.
- [10] Chik, Azlini & Abdul Rauf, Siti & Zm, Lukman. (2020). A Cross Cultural Definitions of Orphanages.
- [11] Kon I.S. Sexual culture of the 21st century //Pedagogy. – №4. – 2003. – S.3-15.
- [12] Shamionov R.M. External and internal determinants of personality in the process of its socialization. Abstract dis... Doctor of Psychology – Yaroslavl, 2002. – 46 p.

- [13] Feldshtein D.I. Psychology of personality formation. M.: International Pedagogical Academy, 1994. – 190 p.
- [14] Kalinina, Elena. (2021). Identity and psychological factors of successful socialization of a teenager. Innovative science: psychology, pedagogy, defectology.4. 36-45. 10.23947/2658-7165-2021-4-3-36-45.
- [15] Dubrovina I. V. Problems of human socialization /I.V. Dubrovina //Questions of psychology. 2006. No. 3. S. 142 - 143.
- [16] Freud Z. Children’s sexuality and psychoanalysis of children’s neuroses /3. Freud. St. Petersburg: B.I., 1997. – 387 p.
- [17] Ganji, Jila & Khoei, Effat & Maasoumi, Raziye & Keramat, Afsaneh & Emamian, Mohammad Hassan. (2022). Knowledge and attitude and practice of parents in response to their children’s sexual behavior. Journal of Nursing and Midwifery Sciences. 9. 45. 10.4103/JNMS.JNMS_45_20.
- [18] Damrow, Miriam. (2019). Teachers Concerns of Children’s Sexualities and Children’s Rights.
- [19] Whiting, John W.M. and Child, I.L. Child Training and Personality: A Cross-Cultural Study. New Haven: Yale University Press, 1953.
- [20] Hoominfar, Elham. (2021). Gender Socialization. 10.1007/978-3-319-95687-9_13. [21] Parsons T., Bales R. Family, Socialization and Interaction Process. London, 1959. 75.
- [22] Carter, Michael & Nelson, Jeff. (2019). Gender Socialization.
- [23] Rustamova, Dilnara. (2020). Difficulties of socialization of orphaned children in orphanages. Social’naja politika i social’noe partnerstvo (Social Policy and Social Partnership). 76-80. 10.33920/pol-01-2009-09.
- [24] Esbergenova, G.B.. (2020). Analysis of theoretical approaches and conceptual ideas on the problems of deviant behavior among children in orphanages. BULLETIN Series of Sociological and Political sciences. 72. 100-107. 10.51889/2020-4.1728-8940.14.
- [25] Tolstykh H.H., Parishioners A.M. Psychological portrait of a child from an orphanage. You have decided to adopt a child. M.: Bustard. 2001. P.108-188.
- [26] Frazier, Kathryn. (2021). Gender Socialization of Girls. 10.1016/B978-0-12-818872-9.00021-2.
- [27] On the gender socialization of children in an orphanage under quarantine: Monograph /Shnaider J.Zh. and etc. – Pavlodar: PPU, 2020. – 366 p.

Балалар үйіндегі гендерлік тәрбие

Дж. Шнайдер¹, Е. Шнайдер¹, Ф.Шнайдер¹, Б.Жапарова¹, А.Ахмульдинова¹

*¹Павлодар педагогикалық университеті
(Павлодар, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада балалар үйіндегі жетім балаларды гендерлік тәрбиелеудің теориялық аспектілері негізделеді. Мақалада сонымен қатар балалар үйлеріндегі гендерлік білім беру мәселесі бойынша зерттеулерге талдау жасалған. Авторлар жетім балаларға гендерлік тәрбие беру мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерттеп, балалар үйіндегі гендерлік тәрбиені зерттеудің ғылыми маңыздылығын анықтады, бастапқы ұстанымдарды, гендерлік тәрбиенің теориялық ережелерін және жетім балаларды гендерлік тәрбиелеудің мәнін негіздеді. Сондай-ақ авторлар балалар үйіндегі жетім балаларды гендерлік тәрбиелеудің критерийлерін, деңгейлерін, диагностикалық құралдарын нақтылап, балалар үйіндегі гендерлік білім беру әдіснамасын және балалар үйіндегі жетім балалардың гендерлік әдептілігін қалыптастыруды бағалау критерийлерін, диагностикалық әдістерді анықтады. Зерттеудің базасы ретінде Кенжекөл отбасылық үлгідегі балалар ауылы болды. Зерттеу нәтижелері балалар үйіндегі жетім балаларға гендерлік білім беру процесінде, балалар үйінде практикалық түрде пайдалануға ұсынылады.

Түйін сөздер: гендер, гендерлік білім, жетімдер, балалар үйі, гендерлік орта, критерий, әдептілік

Гендерное воспитание в детском доме

Дж. Шнайдер¹, Е. Шнайдер¹, Ф. Шнайдер¹, Б.Жапарова¹, А.Ахмұльдинова¹

¹Павлодарский педагогический университет
(Павлодар, Казахстан)

Аннотация

В статье обосновываются теоретические аспекты гендерного воспитания детей-сирот в детском доме. В статье также представлен анализ исследований по проблеме гендерного воспитания в детских домах. Авторы изучили психолого-педагогическую литературу по гендерному воспитанию детей-сирот, определили научную значимость изучения гендерного воспитания в детском доме, обосновали исходные положения, теоретические положения гендерного воспитания, сущность гендерного воспитания детей-сирот. Авторы также конкретизировали критерии, уровни и средства диагностики гендерного воспитания детей-сирот в детских домах, определили методику гендерного воспитания в детских домах и критерии оценки сформированности гендерной воспитанности детей-сирот в детских домах, методы диагностики. Базой исследования являлась детская деревня семейного типа Кенжеколь. Результаты исследования рекомендованы для практического использования в детских домах в процессе гендерного воспитания воспитанников детских домов.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, дети-сироты, детский дом, гендерная среда, критерий, воспитанность

Received 01.07.2022

IR STI 39.01.45

DOI 10.51889/3341.2022.57.97.008

B.B. SADYKOVA¹, U.A. ESNAZAROVA¹, A.A. TOKBERGENOVA¹

¹Kazakh National University named after Al-Farabi (Almaty, Kazakhstan)
bagila_95_12@mail.ru, ataulymektep@mail.ru, tokbergen@mail.ru

**THE POTENTIAL OF USING VIDEO GAMES
IN DISTANCE LEARNING GEOGRAPHY**

Abstract

The article discusses the history of the development of such an important and integral part of modern life as video games, as well as the possibility of using video games in distance learning geography. The history of the development of video games reveals trends in their use in education. The advantages and disadvantages of using video games in education are identified, and the use of video games in the learning process is described as a concrete example. Describes the video games and programs currently used in education around the world. In the age of information technology, video games have become one of the most effective means of education, but they have greater opportunities and risks than other technologies, nevertheless they are ahead of other technologies in stimulating students. The use of video games in education has not yet come into general use, although it has been used for a long time. Another important aspect is the possibility of using video games and programs in the classroom, and the final result depends only on the skills of the teacher. In this article, we considered the types of video games which can be recommended while studying geography and suggested those that are most effective while using.

Keywords: video games, games, education, software, computer games, virtual world, innovative technologies, child psychology.

Introduction The education system is facing many changes and reorganizations with the advance of new technologies, and online teaching has an important place among them. In recent years, the enhancement in the integration of online teaching and practicing it at all educational organizations in developed and developing countries have become more noticeable. Our country was not an exception back in those days too, however, the pandemic conditions that occurred in 2020 made all educational institutions switch to online studying, instead of traditional teaching. At the final meeting of the State Commission for Emergency Situations in May 2020, the president of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev instructed to reconsider the educational programs and to make some adaptations to the use of distance learning technologies. “We must make our educational system more adaptable and provide all the conveniences to integrate online teaching. We need to work on new methods and digitalize the teaching systems and institutions.”

Nowadays we are well aware of the all advantages and drawbacks of online teaching. Considering the cons of this type of teaching we can name the following aspects: conducting lessons online might be a monotonous process, and students might lose interest in studying; even more, keeping the students’ attention during the lessons might be a great challenge to the teachers. The main reason for these problems is the usage of the same programs and methods, and neglecting creativeness while preparing materials for the lessons. The most commonly used programs for online teaching are «Bilimland», «MOODLE», «Daryn.online», «ZOOM», «Skype», etc. These free programs are easy to use and have many functions that make the teaching process more convenient. Nevertheless, it is essential to understand that these programs can also bore students. The solution to this problem is - to start using Video games during lessons.

It is worth mentioning that the effectiveness of traditional teaching methods is currently falling. Constant control of the behaviors of the students during the lessons, and the number of

other responsibilities are affecting the process of teaching, namely, they are leading to a lack of interest in studying and misunderstandings of the objectives of the lessons and tasks, lack of knowledge of the importance of applications of theories in practice and so on. Therefore, it is important to know how to raise students’ interests while teaching. There are many possible ways of solving this problem, and the most effective one is the application of video games – Digital Game-Based Learning (DGBl).

The aim of the research: to study the history of the development of such an important and integral part of modern life as video games, as well as the possible techniques of using them in distance teaching geography as a subject.

The objectives of the research:

- To study the background of video games;
- The application of the gamification method in the lessons, the advantages, and disadvantages of this method;
- To consider video games as an educational technology with real examples;
- To identify trends in the use of video games in education.

Research materials and methodology. The research materials of the article are the works, publications, and lectures of American, European, Russian, and domestic scholars, and reputable sources of mass media. The methodological basis is accuracy, consistency, and scientific objectivity. To achieve the aim of the research, we used psycho-pedagogical and literary analysis and a set of scientific synthesis methods.

Results and discussion. History of the development of video games. The first occurrence of video games dates back to the 1940-the 50s, the times when they were developed in the academic environment, where basic games and modeling were created. However, they did not become popular at once, only in 1970-1980, they become an important part of society and culture, as the game machines and computers started to become more affordable to every house. The first company that achieved great success and fame in this sphere was – Atari. This company was founded in 1972 by Nollen Bushnell and

Ted Dabney. The table tennis game Pong was the first product of Atari, and it was the first company that laid the road towards the further development of video games. Pong was not only the first product of this company but also the first video game ever to have a huge commercial success. Therefore, although the question of the founder of video games remains controversial, Nolan Bushnell can be considered the founder of the gaming industry. In addition to this, later Atari launched other video games such as Space race (1973), Gotcha (1973), and Quake (1974). It should be noted that these games were only in the form of arcade machines [1].

In 1966, Ralph Henry Baer, an American engineer who worked for Sanders Associates, a contractor for the US Department of Defense, initiated the Channel LP (Engl. – “Let’s Play”). Even though the first attempts of Sanders Associates to find a partner among major television manufacturers were unsuccessful, in 1971 Baer and his employees signed a contract with Magnavox companies; the prototype of the device, then known as the Brown Box, became a commercial product Magnavox Odyssey the first console for home play. The Magnavox Odyssey was first introduced to the public on May 24, 1972, and was released on the American market in August 1972. The console of the game included 13 games, including football and tennis. Despite the high cost, it gained great popularity and by 1975, more than 350 thousand devices were sold.

On October 1, 1979, a group of four game developers dissatisfied with Atari’s internal policy left Atari and founded their own company – Activision. The company was the first independent developer of computer games for game consoles and home computers. Today, Activision is the largest gaming company in the world. The annual turnover is about 5 billion dollars.

Activision began to produce games of new quality for the Atari 2600 console, which, on the one hand, increased the popularity of the console, but on the other hand, Atari did not directly benefit and Activision even created competition for games released by this company. This situation did not correspond to the interests

of Atari. In addition, the Atari 2600 did not have technical restrictions on the launch of cartridges from other manufacturers. As a result, Atari sued Activision to make them pay part of their profit from the sale of those games, but the court resolved this case in favor of Activision [2].

On April 28, 1980, the Japanese company Nintendo released the device of the Nintendo Game & Watch series. Game & Watch is a series of portable pocket gaming devices based on a specially segmented LCD. However, it was possible to play only one game on this device. This device was very popular at that time, and it continued to be produced until 1991, during this period they managed to manufacture and sell more than 43 million copies. The popularity of this device opened the road to other devices related to games, and other companies around the world started cloning it (including the device that has been known in the USSR as “electronics” since 1984). The Game & Watch by Nintendo can be called the first successful portable game console.

Right at that time, the founder of the other Japanese company Namco, Toru Iwatani, releases a machine that had the Pac-Man game. Pac-Man was one of the most popular games, and its characters were the most well-known game characters ever existed. This game was a great push and the reason for the development of other arcade games, as it was a game that did not involve any cruel scenes and still kept the gamers entertained. Such changes in the genre of games made the other owners of the companies create other games in this style. As a result, the games like Q*bert, Donkey Kong, and Frogger were launched and Pac-man was installed almost in all systems of video games [4].

By the end of 1984, about a million Nintendo game systems had been sold in the United States. In 1985, the Japanese company sold another three million gaming systems, and the number continued to grow. This was primarily thanks to the quality of Nintendo games. Nintendo games like Super Mario Bros. (1985), The Legend of Zelda (1986), and Metroid (1986) were real hits that were not even close to the Atari era. As a result, by 1990, the Japanese console was

played in every third home in America, and Nintendo had become the leader in the global gaming industry.

The convergence of computer and console games in the mid-1990s led to the fact that computers became an integral part of the gaming industry. This may sound strange, but until the mid-1990s, the gaming industry was primarily the console industry.

When the first MUD (Multi-User Dungeon) appeared the history of online multiplayer games began. The online games that were developed since the wide spread of the internet were Ultima Online (1997), EverQuest (1999), the world of WarCraft (2004), etc.

In recent years, the trend in the development of games was thoroughly observed and analyzed. The commercialization of video games brings companies billions of dollars, which in turn greatly contributes to the development of video game technology in the future. The development of video game technology makes it possible to use video games not only for entertainment purposes but also for other purposes in many other spheres. An individual can only become a full-fledged person when he plays (Friedrich Schiller).

Gamification. The use of video games in education. The game has been one of the most important methods of education since ancient times. Unlike more familiar methods, the game does not cause boredom, provides a sense of security (as everything is “not real”), and the learning process while playing is easy and does not make any pressure. Psychology considers the game as the only possible (other than practical) method of teaching children, and one of the most important methods of teaching pre-schoolers. A well-thought-out game is an effective tool that actively influences our motivation. It helps to develop both rational thinking and emotional intelligence during the process. The game captivates the whole person and provides unity of thought, feeling, and movement. The game creates a unique fictional space that can create creativity [5].

The use of game elements and methods in non-game situations is called gamification (gamification). One of the best examples of

the use of Game technologies in the scientific field was the online puzzle Foldit, developed at the University of Washington. The game was a part of a large-scale scientific project, the main of which is the decryption of protein chains (protein folding). The task of the players is to reveal the structure of a particular protein in the best possible way. The best answers of players are analyzed by scientists. Scientific terms in the game were replaced by signs that are understandable to the general public. Foldit’s achievements include the discovery of the crystal structure of the retrovirus, which causes AIDS in monkeys. The puzzle, which scientists have not been able to solve for 15 years, was solved in 10 days with the help of this game.

Other programs that gamify science include EteRNA (2010), which simulates the process of folding nucleic acids, and Phylo (2010), which implements multi-sequence alignment (MSA) in Game format, through DNA analysis, can identify one common ancestor of representatives of different species. These games have achieved significant success and have made a huge contribution to the development of gamification within science.

The use of the term “game” in an educational context is usually associated with the use of game formats in the classroom for children of preschool and primary school age. However, today gamification is actively used at all levels of education in developed countries. A significant experience has been gained in experimental training of children and adults in the format of popular MMORPG games among internet users (Eng. massively multiplayer online role-playing game - massively multiplayer online role-playing games). Computer game writer Lee Sheldon shares his successful experience of creating a training course based on the multiplayer classroom: Designing Coursework as a Game. Canadian teacher of physics, Shong Young created a Classcraft platform in the image of Craft The World. The main goal of the platform is to turn any lesson into an exciting game. Students can “turn” into one of three characters - Warriors, Wizards, or Healers. When combined with “their own kind”, they acquire unique abilities. Working in the classroom and

in real life gives the child the opportunity to strengthen their character by scoring a certain number of points. Being late for classes or being rude lead to a loss of points, which not only weakens the student's own character but also affects the dynamics of his team. The logic of the game is this: children will have to cooperate in order to succeed [7].

Gamification can also be used in the case of higher education too. This was clearly demonstrated by Professor Jeff Brand, who teaches an interactive media course at Bond University in Australia. The topic of video games was included in his course. One day, Jeff came up with the idea of using the online game Minecraft to create his own Bond University building. The main mechanism of the game was resource collection (mining) and building (crafting) from them, which allows you to create 3D models of various objects: city models, landscapes, buildings, etc. Jeff Brand and his sons began creating a copy of the University in this game world, and then his students began to continue this model. Later, in 2013, a flood occurred, as a result of which neither the students nor the professor could come to the lesson, and the professor offered the students to conduct classes in a virtual copy of the University in the world of Minecraft. At first, the students' relationships with each other and with the teacher caused some difficulties, as they were already used to real communication. But Jeff Brand encouraged his students for participating in the discussion, after which no one could stop the students, and the students who received virtual awards began the learning process.

Games are able to stimulate the process of studying at schools and universities and can have a positive impact on the development of the framework of historical and cultural tourism. A good example here is the game REXplorer (2007).

The advantages and disadvantages of the application of online games in education. Educational video games are video games that help players to immerse themselves into the learning process while playing them. Edutainment describes the deliberate integration

of video games and educational software into one product. This term, used here in a narrow sense, mainly refers entirely to entertainment but tends to provide education and partly describes educational software tools. Usually, the process of launching such software does not follow the school curriculum and does not involve educational consultants in research.

However, those games fulfill a number of educational goals. Some games can be created for training a specific type of science, and others may have a random or average educational value. All types of games, including board games, card games, quizzes, and video games, can be used in an educational environment. Educational games are designed to help people learn certain subjects, to a better understanding of certain terms, improve development, understand a historical event or culture, or develop skills while playing [9].

According to Van Eck, there are three reasons why games should be considered as a learning tool: 1. the research carried out in the past 20 years which aimed to find out more about the effectiveness of video games has proven the educational potential of video games; 2. the new generation wants a "multi-flow of information" that includes fast and frequent interactions that allow inductive reasoning; 3. the popularity of games alone has created a billion-dollar industry. The idea of the game presupposes the participation of a person in this activity of their choice. The action must have the meaning of "enjoying the process". This does not mean that a person is engaged in activities only for the sake of their free time; it may also include the desire to learn a new skill, connect with other players (to broaden social circle), and devote time to the chosen activity.

Often, games provide a simulation of various human actions, allowing players to explore different social, historical, and economic processes.

The examples are given below:

Games that are about building virtual cities such as SimCity and the Caesar game series (1993-2006) allow players to explore the social, practical, and economic processes associated with city management;

Games such as Civilization (1991-2013) and Europa Universalis (2000-2014) help players explore the history and its political, economic, and military aspects; Games that are related to railroads and their management such as Railroad Tycoon (1990-2003) and Rails Across America (2001) highlight the history, technique, and economy of railroad management. Geographical games such as PlaceSpotting (2008-2009) help players find specific locations on Earth by definition.

Games related to physics such as Quantum Moves and a Slower Speed of Light aim to improve intuition in complex physical concepts such as quantum mechanics and special relativity.

Games like the Patrician, games based on trade and commerce, encourage players to build and develop a trading empire that manages the extraction, processing, transportation, and exchange of resources in a limited area.

Games provide the basis for solving and overcoming challenges. They allow the players to “fail”, which means that through a combination of difficult, fun, and personal qualities, the students want to continue until they solve the problem. It may take some time to accomplish their aim, but as progress is made, the students’ motivation to learn increases. Students may not even realize that they are learning through the game. Games must always provide something new and unknown to the players. Unexpected events and difficult choices make the player want to continue playing. Having interaction with other players in the game is what attracts the players to the games. This allows for continuous feedback from the other players and overcoming any levels of difficulty [11].

Positive effects. The educational potential of video games began to be explored after they entered human life at a great pace in the 1980s. The results of the study showed that the visual coordination and coordination of movement of players are better than those who do not play games. Earlier studies have also shown the importance of electronic games for children who find it difficult to master basic subjects and skills. The studies came to the following decisions:

– Video games help students to identify and correct their mistakes.

– The adaptability of video games and their management encourage players to study.

– Video games can be very useful in cases where it is difficult for students to concentrate.

– Forms discursive critical thinking.

– Fast feedback provided through video games helps to raise interest and, accordingly, increases the motivation for learning.

– Video games teach how to collaborate with other individuals and how to act in teams.

Video games are encouraging systems in which players are rewarded for solving problems and completing tasks when certain criteria are met. As a result, video games teach the youth how to think systematically. In addition to this, video games can continuously and automatically evaluate the students’ abilities at any time.

Another advantage of video games is that they allow students who cannot show themselves during traditional lessons due to various reasons. According to Jane McGonigle, an online game is suitable for solving this big problem, more precisely – it facilitates communication with the introverted student, but also helps to establish a connection between the teacher and the student.

Negative effects. The main drawback of video games is that children spend too much time with gadgets. Children between the ages of eight and eighteen spend more than seven and a half hours a day on the media. Obviously, this can negatively affect children’s face-to-face communication skills.

Some side effects of video games:

– Sometimes it is difficult for teachers to combine games with the curriculum that has been used before. Also, finding an informative and interesting game can be a challenging process. Many teachers have no experience in using the game in teaching. Studying through the game is not understood and not supported by skeptical parents, who are usually on the side of traditional teaching methods.

– Video games are associated with the leisure activities of the youth, which create tension between the virtual world of video games and the child’s educational achievements.

– In addition to the possibility of creating problems because of less physical activities, games increase the dependence on devices. Unfortunately, students may lose their desire to study when the traditional approaches are used after getting used to studying through video games.

– The socio-economic situation of students can be affected by video games, and some habits may cause problems further in the quality of knowledge and qualifications.

– Usually, teachers have limited time to hold their lessons with each group due to curriculums, therefore the school system may not allow them to use those video games while teaching. Games that often offer the best educational content are the most challenging, accordingly, take a lot of time [12].

Eventually, we see that the use of video games in education has approximately equal pros and cons, and we should not forget that there are many possibilities to extend the positive effect over the negatives. Playing those games indeed has negative effects, but this does not mean that one should completely abandon the use of video games in the educational process. It means people must feel the responsibility while using them with the younger people and choose the right approaches.

Video games that can be used for teaching geography. Geography is one of the best subjects that can be taught with the help of the gamification method among all school subjects. It is impossible to imagine modern geographical knowledge without computer technologies, as all data is digitized, and geographical learning tools are computerized. For instance, teaching the map with the help of Google Maps is more convenient than using a traditional map, and using Google Earth is more convenient than a traditional Globe. In addition to the already created digitized maps, students and teachers can create their own maps too (QGIS, Mapchart, GeoServer, MapServer, OSGeo).

There are many other ways to the application of video games in geography lessons. Nowadays, the internet is full of games and programs aimed at improving geographical knowledge. They can

be divided into several groups: quizzes, tests, finding objects on maps, and video games that are not directly related to geographical education but provide different sources of knowledge that are helpful to broaden their horizons [13].

Examples of games that can be used in geography lessons:

– One of the first games that can be helpful during the lessons of geography is – Carmen Sandiego. It is a series of games released in the 1980s. The goal of the game is to identify Carmen Sandiego’s followers from all over the world and then catch Carmen herself. The player starts the game going to the country where the first crime occurred, and then getting clues from various sources about where the criminal went next, leading to worldwide persecution to find the criminal before time runs out. During the game, the player travels to many countries, and accordingly, gains geographical knowledge through those adventures.

– The next example is - PlaceSpotting, which is an online game based on Google Maps. The server of this game is located in Switzerland and the game itself has English and German versions. International media have promoted PlaceSpotting as “challenging entertainment” and “an educational and very productive way to spend time online”. The link to the game: placeSpotting.com.

– GeoGuessr is a game that shows a random panorama of Google Street View, and the player must detect the location on the map. The players are awarded a certain number of points depending on how well they managed to do the task.

National Geographic Animal Jam is about a fun virtual world that allows players to become their favorite animals. This game allows children to celebrate their individuality and use their imagination while traveling to many Jamaa countries. The link to the game: <http://www.animaljam.com>.

Another interesting game for teaching geography is Seterra. The entire game is divided into parts of the world, and within the division into countries, capitals, cities, rivers, and flags. When selecting a route, you will see a map where you will need to specify the location of

the specified country. The value of the game is approximately the same in Flag mode. The task of the player is to quickly determine which flag belongs to which country.

There are so many different apps related to geography on the internet. If teachers start using them in the learning process, they will vividly see a significant increase in the motivation of their students, and video games will significantly transform boring lessons into the more positive side. New technologies enrich and make geography lessons more appealing. By correctly integrating them into the geography lesson, they will increase the interest of the class is studying the subject.

There are some games in which geographical knowledge is not directly oriented, but still can be used in geography lessons. It is important to note that the effectiveness of every video game depends only on the skills of the teacher. Those games are given below.

Video games such as Minecraft and Portal are offered as platforms for teachers to experiment with their educational abilities. Minecraft is a game in which the user can create objects through the crafting system, while the Portal is a game related to physics: the player uses the laws of physics such as gravity and inertia during the game. These games can be adapted to the educational environment. For example, the game Minecraft is already used in education for different purposes. There is a special version of the game that was adapted for schools – MinecraftEdu, which is mainly used among teachers in the United States, Finland, and Sweden. Minecraft is used in conducting history and geography (you can create models of past cities and modern landscapes), physics, chemistry, and biology [14].

Pokémon Go is a game that uses Augmented Reality (AR) technology, and the main aim of the game is to determine the player's location. This game can be played by several players, like a role-playing game, and is developed by Niantic for iOS and Android devices. In the game, players use GPS-enabled mobile devices that help to detect, capture, fight, and train virtual creatures called Pokemons. Those creatures look like they are in real life with the

player, but on the screen. The game allows the players to work with GPS and learn how to determine the direction of their team [15].

In the modern world, new ways to the applications of video games during the lessons are being developed and they are being widely used thanks to the advancements in the video game industry. The development of the VR\AR technologies is already bringing a lot of innovations, and there are even predictions that in 10-15 years the development of this technology will bring the gaming industry, distance learning, and traditional education to a completely different high level. In October 2021, the CEO of Facebook (Meta since 2021) Mark Zuckerberg, presented the future vision of the virtual world and VR\AR technologies at the presentation of the future projects. “Meta is considering the education system from the new sector. Usually, people know that with the new glasses studying process becomes easier, more interesting, and more interactive. Thus our new approach, metaphorically speaking, will be like a new glass in the sphere of education. Future doctors and medical workers will be able to hone their skills with the help of the virtual world. Students who study astronomy will be able to study space objects thanks to augmented reality.”

Currently, educational institutions use the virtual world in education. The examples are the Decentraland and Second Life worlds. Second Life is a social network that includes game elements, and also has a three-dimensional virtual world with millions of users. The game was developed and launched in 2003 by Linden Lab, a San Francisco-based company founded by Philip Rosedale. This is not a game in the usual sense, such as a virtual space with certain characteristics. Users act as virtual figures and they are called Avatars. How the Avatars look depends on the players, as they can choose their appearances. Users of this platform can rent land and transform those places according to their preferences. Thus, in this virtual reality, the users can see various places, such as medieval castles, and settlements of dwarves and elves. In addition to amazing places, there are many modern cities with developed infrastructure.

They include institutions built by firms to sell their goods and services; urban scenes used by politicians to communicate with voters; and museums and theaters that showcase unusual works. Organizations run campaigns to encourage users to participate. Among them, educational institutions use the virtual world to accept educational offers and conduct classes. Some universities in the United States and Germany even have boards on the Second Life program. For example, the Goethe-Institut offers cultural and educational language courses. For participation in paid courses, as well as for the purchase of goods, the virtual currency, which is fixed on the dollar, is used as Linden Dollars.

Conclusion. In conclusion, video games have become one of the most effective educational tools in the age of Information Technology. They have more potential and risks at the same time, however, they are the best tools among all other tools that can motivate students. Another important aspect, whether it is about the application of video games or programs in the classroom, it is essential to remember that

the final result depends only on the teacher's skills. The use of video games in education has not yet become the viral way of teaching new skills, although it has been going on for a long time. The main reason for this is the specifics of video games and how their usage of them lowers the level of interaction between teachers and students. However, the development of the video game industry and technology is opening the door toward the application of video games in educational institutions.

As for the use of video games in teaching geography, teachers can open a lot of opportunities and an engaging world for students, nevertheless, it is impossible to cover every topic with the help of games. Some topics and skills are impossible to master only by using such programs. Advanced technologies will lead to great results if the teacher chooses and learns well the programs and becomes an expert in using those programs; if they adapt those games according to the curriculum of the school.

References:

- [1] Ivanova N.A., «Motivation of online gaming in the context of the theory of self-determination», Bulletin of St. Petersburg University. Series 16 Psychology Pedagogy. 2020. – 15-18 p. https://dissert.spbu.ru/files/2020/disser_ivanova.pdf (Accessed: 7.12.2021)
- [2] Abt C.C., «Serious games: The art and science of games that simulate life», USA: New York Viking. 1970. 5 p. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/104687817000100406> (Accessed: 2.01.2022)
- [3] Education Edition https://minecraft.fandom.com/ru/wiki/Education_Edition 2020 (Accessed: 8.02.2022)
- [4] Vetushinsky A.S., Salin A.S., Galanina E.V., «Video games: an introduction to research», Tomsk -2020. 6-7 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/okoloigrovye-fenomeny-kak-forma-sovremennogo-mifotvorchestva/viewer> (Accessed: 2.04.2022)
- [5] Galanina E.V., Vetushinsky A.S., «Measuring the Heroic and the Monomyph in Video Games», 2019. 34-35 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/izmerenie-geroicheskogo-i-monomif-v-videoigrah/viewer> (Accessed: 13.03.2022)
- [6] David L., «The Making Of Carmen Sandiego», Kotaku, 2018. 2-5 p. <https://kotaku.com/the-making-of-carmen-sandiego-1804490410> (Accessed: 2.03.2022)
- [7] Laine T., «Mobile educational augmented reality games: A systematic literature review and two case studies», Computers, 2018. 2-4 p. <https://www.mdpi.com/2073-431X/7/1/19/htm> (Accessed: 14.06.2022)
- [8] Chou Y.K., «Octalysis complete Gamification framework», 2018. <https://yukaichou.com/gamification-examples/octalysis-complete-gamification-framework/> (Accessed: 18.12.2021)
- [9] Kalinauskas I.N., «The Way to yourself. Games of everyday life: The Return of Power», Athena, 2012. 45-60 p. <http://nkozlov.ru/book/psychology-d4536.html> (Accessed: 15.11.2021)
- [10] P. Kayua, Games and people. Articles and essays on the sociology of culture, 2016, 17 p. https://www.researchgate.net/publication/306028819_Game_in_the_Philosophy_of_Roger_Kyua_Between_Instincts_and_Culture (Accessed: 22.07.2022)
- [11] Richard E. Mayer, Annual Reviews6, «Computer Games in Education», 2019, <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-psych-010418-102744> (Accessed: 6.07.2022)
- [12] Teemu H. Laine and Renny S. N., «Designing Engaging Games for Education: A Systematic Literature Review on Game Motivators and Design Principles», 2020, 805-807 p. file:///C:/Users/%D0%91%D0%B0%D

0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B0/Downloads/Designing_Engaging_Games_for_Education_A_Systematic_Literature_Review_on_Game_Motivators_and_Design_Principles.pdf

[13] Steven L. «The Ultimate History of Video Games — Three Rivers Press», 2001. 105-117 p. https://www.amazon.com/gp/product/0761536434?ref=dbs_m_mng_rwt_calw_tpbk_0&storeType=ebooks (Accessed: 12.07.2022)

[14] LightBot, Inc., “LightBot.” [Online]. Available: <https://lightbot.com/> (Accessed: 6.07.2022).

[15] Pokemon Go, “Video Games”, 2020 <https://www.pokemon.com/ru/app/pokemon-go/> (Accessed: 18.02.2022)

Географияны қашықтықтан оқытуда бейне ойындарды пайдалану мүмкіндігі

Б.Б. Садықова¹, Ұ.Ә. Есназарова¹, А.А. Тоқбергенова¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада бейне ойындардың қазіргі өмірдегі рөлі және даму тарихы, сондай-ақ географияны қашықтықтан оқытуда бейне ойындарды пайдалану мүмкіндіктері қарастырылған. Бейне ойындарды білім беру саласында қолданудың даму тенденциялары айқындалған. Бейне ойындарды білім беруде пайдаланудың артықшылықтары мен кемшіліктері, бейне ойындарды оқу процесінде пайдалануға мысалдар келтіріліп, анализ жасалды. Қазіргі уақытта дүние жүзінде білім беруде қолданылып жүрген бейне ойындар анықталып, зерттелді, бағдарламалар сипатталды. Бейне ойындар ақпараттық технологиялар ғасырында білім берудің эффективті құралдарының біріне айналған, бірақ басқа технологияларға қарағанда үлкен мүмкіндіктері мен тәуекелдері бар, соған қарамастан оқушыларды ынталандыруда басқа технологиялардан әлде қайда алға озады. Бейне ойындарды білім беруде қолдану көп уақыт жүріп жатқанымен жалпыға бірдей қолданысқа әлі енген. Тағыда бір маңызды қыры бейне ойындар мен бағдарламаларды сабақта пайдалану мүмкіндігі және соңғы нәтиже тек мұғалімнің шеберлігіне байланысты болуы. Бұл мақалада біз география пәнін оқыту кезінде бейне ойындардың түрлеріне анализ жасап, қолдану кезінде тиімді болатын түрлерін де ұсындық.

Түйін сөздер: бейне ойындар, білім беру, ойын, инновациялық технология, бағдарлама, дербес компьютер, виртуалдық әлем, бала психологиясы.

Потенциал использования видеоигр при дистанционном обучении географии

Б.Б. Садықова¹, У.А. Есназарова¹, А.А. Тоқбергенова¹

¹Казахский национальный университет им. Аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается история развития такой важной и неотъемлемой части современной жизни, как видеоигры, а также возможности использования видеоигр в дистанционном обучении географии. История развития видеоигр раскрывает тенденции их использования в образовании. Выявляются преимущества и недостатки использования видеоигр в обучении, на конкретном примере описывается использование видеоигр в учебном процессе. Описывает видеоигры и программы, используемые в настоящее время в образовании по всему миру. Видеоигры в век информационных технологий стали одним из действенных средств образования, при этом имеют большие возможности и риски, чем другие технологии, тем не менее опережают некоторых технологий в стимулировании учащихся. Использование видеоигр в образовании еще не вошло во всеобщее употребление, хотя уже давно актуально. Еще одним важным аспектом является возможность использования видеоигр и программ на уроках, в которых конечный результат зависит только от мастерства учителя. В этой статье мы также проанализировали виды видеоигр при изучении географии и предложили те, которые наиболее эффективны при использовании.

Ключевые слова: видеоигры, обучение, игры, инновационные технологии, программное обеспечение, персональный компьютер, виртуальный мир, детская психология.

Received 11.08.2022

G.ALZHANOV^{1*}, K.BEKVOLATOVA², A.ERMAKHANBETOVA²

¹*Kh. Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan),*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)*

**alzhanov82@gmail.com, sunkarz@mail.ru, ViaAkosh@mail.ru*

THE ART OF EMBROIDERY THROUGH ECO-DESIGN IN ART EDUCATION DEVELOPMENT

Abstract

In this study, the history and types of embroidery art and the eco-design in embroidery are considered. The authors investigate the problem of “eco-design” as one of the modern directions of design contributing to the formation of a new interaction in the “man-nature” system and its perception. Ecodesign requires taking into account the ecological component of its production, consumption and utilization by paying attention to the ergonomic and aesthetic product. In so doing, the definition of the concept of eco-design in the field of design, as well as the explanation of the direction of eco-design are given. Ecodesign is a theoretically grounded direction that is considered by art researchers. At the same time, the specific use of handicraft and ecodesign materials in art education, as well as the content of learning and teaching the art of embroidery in art education and the classification itself of the art of embroidery also considered.

The information presented in this study helps the development of embroidery teaching through eco-design and the practical significance of the art of embroidery is revealed.

Keywords: art, craft, traditional applied art, embroidery, embroidery art, design, ecodesign, interest, art education.

Introduction. Across the world, as we advance in terms of technological knowledge, the productive utilization of natural resources has come to be seen as an important factor in helping to solve worldwide issues.

The basis of art education also originates from the traditional Kazakh ‘*grandfather’s profession*’. One of them is applied crafts. The classification and functions of applied crafts are very extensive. This article focuses on the art of embroidery as it is called in Kazakh language ‘*keste oneri*’. It talks about teaching natural materials and techniques of keste. There are areas of traditional applied crafts and modern applied crafts in art education. If we take a closer look at the data of historians and ethnographers, we can understand the development and formation of the nomadic lifestyle of the Kazakh people in the natural environment. In that development and formation, there was an art of embroidery ‘keste’ for women, which arose from daily household needs. Possibilities of learning, teaching, and increasing of students’ interest

in this embroidery art are considered in art education.

The content of teaching embroidery art in art education has been widely developed in the handicrafts of the Kazakh people. For example, in making yurt equipment, wooden beds, tying knots, wrapping silk, weaving cobwebs, felting, as well as in making jewellery such as beads, bracelets, rings, earrings, and necklaces.

These are national garment, in particular, national garment (zhalgaday, shapan, zhargak, shalbar, kuli, syrmary shapan, taizhygy, ton, ishik, shapan, zhidek); outer garments (aba, kebenek, kenep, syrtyk, shekpen); under garments (beshpent, dambal, zheyde, koylek, kamzol, zhalbar, zhensiz); men’s hats (boric, dalbagay (zhalbagay), zhekeytymak, kulapara, kalpak, kukakshyn, malakay, murak, takiya, shalma); women’s hats (takiya, boric, saucele, zhaulyk, zhelek, kasaba, kemeshek, karkara), as well also, sewing household goods (korpe, shamyldyk, tosenesh korpe, kurak korpe, zhapkysh, ak zhayma etc.) ‘keste’ art later was developed.

Modern applied crafts' is the manufacture of products using modern techniques and technologies in the form of material, collecting analogues from other sources, creating an original composition with or without preserving the basis of traditional art.

At the same time, it is important to remember the valuable works of L.N. Gumilyov, A.Konyratbayev, Kh.Argynbayev, N.Sarsenbayev, S.Kaskabassov, M.Baltabayev, B.Baizhigitov, A.Margulan, A.Tazhimuratov, S.Kassimanov, Zh.Sh. Balkenov, B.A. Almukhambetov, A.Kuralov, and other scholars who studied the laws of culture and development based on Kazakh National Art from historical, philosophical, folklorist, and ethnographic points of view.

The whole type of Decorative and Applied art is inextricably linked with the emergence of design. After all, in different eras, folk crafts were born on the basis of innovative objects and mass products [1-6].

Methodology. Possibilities of learning the 'keste art' of 'art of embroidery' in art education were realized through mutual exchange of domestic and foreign experience. The national experience was organized on the subject of artistic embroidery at the Faculty of Design of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. The results of master classes, online roundtables, catalog of albums were collected at the Faculty of Fine Arts of Akdeniz University being as a partner university and the results of the scientific project N. AP08053283 "Evolution of eco-design in traditional and modern national arts in art education".

Environmental Design emerged as a response to mass production, when people did not pay attention to the harmful and real needs of the environment. In the history of the development of the environmental approach in design, the environmental movement is considered to be divided into two main groups:

- the first seeks to abandon technological progress, urbanization and the transition to production using "simple" materials and renewable energy, as well as to agriculture;

- the second is considered as industrial development, and seeks solutions to environmental problems in the development of

scientific knowledge and technology.

Therefore, ecodesign, which appeared in the 1970s, is a new direction in design that promotes the idea of harmonizing the system of "human-nature" relations, responding to some of the challenges of the progressive scientific and technological revolution.

Design, as a dynamic project that combines a variety of arts, techniques and achievements in the technical and human sciences, naturally responds to all issues of a spiritual, social, material and environmental nature.

Ecodesign tools have great potential in art education. This is because it has a large influence on the development of modern light industry. Since 'keste art' or 'embroidery art' is a branch of textile art, it is necessary not only for the development of technology, but also for the development of industry. That is why the concept of eco-design in the direction of traditional and modern art is relevant in every higher and special educational institution providing by art education. Regardless of the type of craft, the demand for work with natural materials is high. In art education, it is important to consider and introduce the theory and methodology of ecodesign in a new way. Thus, it is necessary to raise interest in the art of embroidery and master the art in art education. First of all, the history and origin of the art of embroidery were described, the stages of development, and the origin of the art of embroidery as a whole were discussed. The proposed classification of the art of embroidery was based on the analysis of the history of the origin and development of the art of embroidery. The methodology proposed by the authors of this study was based on theory and was intended for use it, in practical, in art education.

Discussion and results. The first examples of embroidery can be seen on equipment found in the mounds of Pazyryk and Noin-Ula (5th century BC) (tapestry, wall carpet, clothing, external water bodies of warriors, shekpen (uniform of a Kazakh officer), jerkin, and zhelen (loose chapan)). If we consider the history of the origin of embroidery, the art of embroidery begins with the primitive

community. Certainly, the embroidery of that time is not at all like the beautiful embroidery of today. In the primitive community, sharp bones, stones that resemble modern needles, and wool and leather were used instead of thread and fabric. The women sewed skins together and dressed them as clothing, using the first stitches, and they began to finish their clothes with simple carvings. This art of embroidery, as the first aesthetic decoration, served to further develop the craft [7].

A work of art that does not copy another was the principle behind the formats and artistic styles used by ancient designers in sewing clothes. They made the ornaments of every element of clothing with extreme elegance. There is evidence from the authors of the ancient period that the clothing of the men and women of the Saks (Scythians) was the same. In the clothes found by archaeologists among the Altai mountains, you can see the expensive and very fashionable sewing patterns of the nomads. These types of clothing retained their design unchanged over the following centuries. Although the ethnographic clothing of the Saks (Scythians) was out of use in later eras in the life of the frock coat and mantle nomads, its transformed form in modern times can be seen among Europeans.

Among the many types of ornaments that can be found in the decoration of the national dress of the Kazakh people, we can see that a certain type of art developed in accordance with the aesthetic vision and taste of national dress.

From this point of view, Ye.S. Assylkhanov notes that there are similarities between Kazakh ornaments and the motifs of ornaments of other peoples. He examines the fact that their names are also very similar, and expresses his reasoning. For example: synar muyiz (ornament in the shape of one horn) is similar to Ferghana Kyrgyz's tuie moyin (ornament in the shape of a camel neck), irek (zigzag), tai tuyak (ornament in the shape of horse hoof), omyrtka (spine), and Uzbeks' yulduz, torkulak, muyiz (horn).

In addition to the fact that the ornaments of the Kazakh nation are similar to the ornaments of other peoples, the methods and technologies used in the design and execution of these artistic products are very close to each other. There are also similarities in the processing of materials and the use of artistic products on them.

N. A. Orazbayeva notes that Kazakhs use "ala kan" in tekemet (Kazakh felt carpet) ornaments, and Uzbek, Tajik, Kyrgyz, and Turkmen people use it also. These people were able to use the colors that give tekemet a special charm, transforming the wool dyes used for tekemet.

According to U.U. Smailova, the material, lining and tailoring of clothing reflects the state of life of the people, the process of formation of culture, and the experience of work accumulated over the centuries. Embroidery of clothing, patchwork, jewelry and other ornaments are evidence of the people's desire for beauty. Many creations of the folk masters have become immortal works of art. They occupy a worthy place in the cultural heritage of the Kazakh people [7].

Folk art has undergone various changes over the centuries and is still associated with human life and their everyday life. Beautiful hand embroidery was associated with the place of residence of a people, its culture, trade, and relations with neighboring countries.

If we go further into the history of embroidery, cross stitch embroidery, although it appeared in primitive communities, became popular only after the advent of Christianity. With dense embroidery, silk fabric was first embroidered in China in the I-II centuries BC, and craft here led the way.

Historically, according to legend, embroidery with gold threads first appeared in the Phrygian Kingdom (in Western Asia Minor), and then spread to Rome and Greece. Like any social phenomenon, ecodesign in embroidery art has developed in terms of chronological and phenomenological dimensions [8]. Thus, the history of the origin and development of the embroidery can be shown as below (Table 1).

Table 1

Common history of embroidery

Date of appearance of the embroidery (century, year)	Name of the country where the embroidery appears	Types of embroidery
1	2	3
3rd century BC	The most ancient examples of Byzantine embroidery appeared.	The most ancient types of embroidery.
6 th -5 th centuries BC	In China, the first silk fabric was produced, which was embroidered on silk fabric. The drawings obtained for embroidery were particularly associated with nature, often depicting birds, and only women of the emperors were engaged in embroidery.	The very first embroidery on the fabric.
11th century BC	In Byzantium, the fabric was embroidered with a gold thread.	A gold thread was used.
11th century BC	Instead of a gold thread, a linen thread with metal was used.	Linen thread was used.
12 th -15 th centuries BC	In ancient Russia, women followed the traditions of craftsmanship and invented new carvings. Cross embroidery had not only an aesthetic value but even magical properties (according to the beliefs of the time), and people believed that the embroidery protected from people's evil wishes (jinx).	The «cross embroidery» technique was used.
15th century BC	Men's and women's clothing was decorated with embroidery, increased to the level of Public Work, demand arose, and orders began to be issued.	The clothes were decorated with embroidery.
16th century BC	In Europe, the famous artist Kenniro, who embroidered on canvas, showed the technique of drawing Kennini.	Cross embroidery
17th century BC	Embroidery with a gold thread came to Russia through Byzantium.	Embroidery with a gold thread.
17th century BC	English embroidery shows a rabbit.	An animal was depicted on the embroidery.
Since 1730	In China, composition began to be used.	Bouquets of flowers in a vase are embroidered with brightly colored threads.
1749	In England, an embroidery magazine for girls called «Ladies» was published.	The magazine provided readers with embroidery schemes and drawings.
17 th -18 th centuries	Embroidery was practiced only by women from rich families, nuns, and after the changes, even ordinary peasants began to work. From childhood, girls learned to weave embroidery and when they get married they embroidered their own clothes. In addition, blankets, pillows, towels and other household items were embroidered.	Cross embroidery Рисунок 2. Принципы технологии НуFlex dery, semi-cross, tight embroidery.
18th century	Embroidery fashion spread from France.	A floral ornament appeared.

1	2	3
1804-1805	In Berlin, A. Filipson published a digital embroidery scheme in print, but the quality was not good enough.	Digital schemes of embroidery patterns.
1810	The first modern digital circuit was published by L. V. Vittikh in print.	Digital schemes of embroidery patterns.
1812	In Russia, European ornaments and drawings began to enter the art of embroidery.	Embroidered with woolen thread.
1849	Digital schemes of embroidery patterns were published with 14,000 different images.	Digital schemes of embroidery patterns.
1870	Geometric ornaments made in the patchwork method came into fashion.	Geometric ornamental embroidery.
1893	V. Hartman published a collection of Russian folk embroidery with V. Stassov ornaments «In the Russian style».	Embroidery with wool thread.
1895	K. Dalmatov embroidered ornaments on satin fabric with colored silk thread, a collection of embroidery was presented at the exhibition.	Ornaments were embroidered with colored silk thread.
19th century	In Germany, Berlin embroidery appeared and spread throughout Europe.	Berlin embroidery.
19th century the second half	The patchwork method was used	Embroidery on canvas.
End of the 19th century	In England, embroidery with two-tone threads appeared and spread all over the world.	Embroidery with two colored threads.

According to comparative data, which originated in ancient China in the 4th – 5th century BC, it is written that embroidery was woven on silk fabric (Figure 1).

Figure 1. **Embroidery on fabric**

For embroidery, wool fabric was first used, and later linen fabric. Attention was paid to embroidery and towels in particular were embroidered, depicting symbols of abundance and health in the home.

Embroidery with a link in the form of rhombus appeared in the 12th-15th centuries. In Rome and Greece, gold thread embroidery was used, and silk fabric was very often embroidered with gold threads. Ribbon embroidery appeared in France in the second half of the 18th century. The method of coral (bisser) embroidery originated around the time of the production of the first bisser (the first bisser was developed in Egypt in the 3rd millennium BC). Machine embroidery appeared in France, and in 1821 the first embroidery machine appeared. Richelieu's embroidery appeared in Europe in the 17th century [3-4; 8-9].

The art of fabric embroidery is one of the most ancient arts, embroidery with ornaments originated in Assyrian-Babylonia. In Egypt, linen was embroidered with wool. There were Egyptian patterns: rhombus, quadrangle, horizontal striped rays, as well as complex patterns: palmettes, lotus flowers, figures of people and animals, meanders.

It is clear that a person takes types of ornaments from the world around. Since ancient times, the art of embroidery has continued since the 5th-6th centuries BC. For example: in China, embroidery was sewn on pure silk with gold and silver threads, and very delicately sewn "Chinese" embroidery influenced the art of "Japanese" embroidery. Embroidery of Indian and Iranian countries is characterized by plant origin, animal and image stitching. In Byzantine embroidery, pure silk or gold threads were woven. This brought about great advances in the art of embroidery. In the countries of France, Germany, Sweden, England, Denmark, Norway at the end of the 13th and the beginning of the 14th centuries, embroidery was used in the decoration of household items along with national clothing [3; 9].

It is known from literature and history as well as archaeological excavations and written monuments that the Kazakh people were engaged in the art of embroidery for a long

time. The various tribes were well versed in the techniques of casting, forging, pressing, turning, grinding, and polishing in the manufacture of work tools, weapons, decorative items, and household items, and were able to make patterns on objects. For example, we can name the images found in Kazakh lands in the form of a crescent, a rhombus carved from a horse's bone, and a triangle. The work of scholars show that these are based on the culture of ancient Turkic tribes, such as the Saka, Uysun, Kipchak, Huns, and Karluk, who inhabited our vast land.

A. Margulan stated: "There is a basis to show that the people's art is in genetic connection with the art of Saks, Uysun, Huns and other people who lived in the territory of Kazakhstan", thus theoretically proving the origins of nomadic folk art.

S.Kassimanov declared: "The most often used in folk life is a set of creative arts, such as knitting, sewing, weaving, sculpture, construction, painting" [9], and M.S. Mukanov said: "The basis of tradition is folk art. It is impossible to move forward without the heritage of the people".

A.Seidimbek noted that: "The way of life of the indigenous nomads was primarily a sign, a message, and a distinctive feature of such qualities as entering the ears of cattle, marking animals, the presence of a distinctive sign of each tribe, even tattooing with black soot on their bodies (the source of the Pazyryk mound). In addition, the expression of thoughts with a certain object, appearance, and expression of intentions has become a tradition developed among nomads" [10].

According to the above-mentioned scholars and historical data, the patterns used by Huns on various embroidered covers are very similar to modern Kazakh embroidery not only in terms of style, but also in terms of methods of creating ornaments.

Embroidery is one of the most common types of Kazakh Applied Art. There are five types of national embroidery:

- "embroidery awl" – a seam made with the help of awl tool;
- "grass embroidery" – needle stitching;
- "Print" – a tight seam that is fixed and not fixed;

– “sewing” – sewing in an unbroken and interrupted form;

– “shalma”, “slime embroidery” – different names for two-row seams.

Thus, embroidery is a type of craft in which patterns are sewn on the surface of fabric, leather, felt, etc. materials with different threads, needlecraft and various patterns. In the Kazakh language, the verb “embroider” is used to mean “to weave a decorative pattern from colored thread on the surface of the fabric”, and the noun

“embroidery” is used to mean “a decorative pattern woven on the surface of the fabric with colored thread”[10].

Embroidery and artistic sewing are the main long-standing elements of ornament decoration. Sewing embroidery with us and just a needle is a common art for all peoples. The most ancient types of embroidery art practised by Kazakh people are: embroidery awl, cross stitch, zigzag stitch, print-stitch, tailoring (Figure 2).

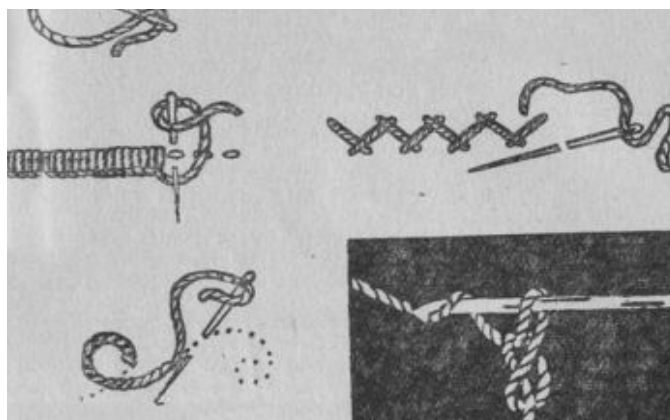

Figure 2. Various artistic stitches

Cross stitching is also the most common type of needlework. Here the pattern is evenly squared and one thread is crossed over the other

in the form of a cross. It is now recognized as the most convenient form of embroidery.

Figure 3. Cross stitching (handmade by Sholpan Omerzhanova)

Thus, there are many types of embroidery that stand out in terms of beauty and elegance (foam stitching, perforated mesh, embossed stitching).

From generation to generation, experts in each country have been able to combine different methods of sewing with their own

characteristics in clothing, household items and jewelry. Embroidered art is always unique in color, harmony and beauty. It was connected not only with geographical and cultural conditions, but also with its history. In ancient times, any garment or object that had a picture or mark on it was considered sacred [11-15].

The trend towards environmentalization of design, emerging in the second half of the twentieth century, allows the relationship between man and nature to be better coordinated by means of humans taking responsibility, as is shown in the proposals of designers for addressing environmental issues.

From this point of view, the history of the formation of the ecological approach in design is based on scientific, design and artistic developments. The emergence of design as the successor to decorative and applied arts requires a mastery of historical experience based on the harmony of nature.

In pre-industrial times, people lived in harmony with nature, as they had done since ancient times. It is characterized by making few demands on nature and an understanding of its insecurity, with mankind depending on natural phenomena and cycles. The use of nature as an ideal model has been characteristic of scientists of different epochs. They are inspired by the processes and phenomena occurring in nature and organic forms, the construction of natural objects. After all, the material world is a manifestation of ethnocultural identity and tradition, and Decorative and Applied Arts are a source of ecological approaches.

Concern for the preservation of nature is inherent in ethnic culture. Therefore, the ethno-cultural identity (unification) of the environment and lifestyle is ensured by the development of space by representatives of national or regional culture in accordance with the models adopted by the culture. The specifics of culture and natural conditions determined the methods of organizing space, its size and shape, the composition of space, and the placement of objects in it.

According to M.V. Pankina, the worldview of people (principles, values, ideals and beliefs, philosophical, scientific, political, religious, moral and aesthetic views) has always been reflected in the forms of material culture: Decorative and Applied Art and the principles

of space organization, image, decoration, design, and the functions of space and the objects that fill it. The entire material-spatial environment and future created by people is a kind of materialization of the socio-political, ideological and cultural-aesthetic views and the economic and technological capabilities of society [16-18].

In the work of scholars (M.V. Pankina, I.P. Laptev, A.A. Harutyunyan, Yu.A. Dobronravova, etc.), the origin of Environmental Design is combined into three groups: design and Art, Natural Science and humanities, among which are features and examples of the environmental approach in various areas of project creativity and scientific research. According to the authors, all trends in art since ancient times are the origins in terms of design and art of Environmental Design [16-19].

In scientific circulation, the concept of “ecodesign” is often associated with the concepts of “green design” and “sustainable design” and interpreted in a unique sense, as well in terms of opinions that reveal the essence of each concept in its own way.

According to T. Yu. Bystrova, each of the concepts “ecodesign”, “green design” and “sustainable design” describes different areas of the designer’s project activity, but can often perform only an ideological or marketing component without taking into account the utilitarian function. The author adds that: “the problem is that none of the definitions and lists contain, at least in a hidden form, aesthetic and stylistic recommendations or principles. Ignoring this aspect of the design can lead to a loss of harmony and integrity of the human habitat, a deliberate “slip” into nature”[9].

According to philosophers, the term “Environmental Design” refers to the design of any design that is designed not only to reflect harmony, but also to the harmony of a person’s relationship with the world [20-24].

According to V.Yu. Medvedev, from the point of view of artistic design, “design is a creative method, process and result of artistic and technical design of industrial products, their complexes and systems, aimed at achieving objects and the environment that fully meet

the capabilities and needs of a person, both utilitarian and aesthetic”.

“Green design” is the art of creating objects that does not disrupt the balance in the environment, society and economy. With reasonable use of objects, ecodesign can have a positive effect on the nature – man system, where harmonious and effective connections are created [21-24].

The art of embroidery is one of the crafts that has its share in the history of the formation and development of Kazakh culture and art.

Embroidery or tailoring has long been a common form of decorative crafts among the population. Fabric, leather, felt and other materials are decorated by sewing patterns on the surface of the material with various colored silk threads [22].

Thus, the technological possibilities and classification of “embroidery” art can be indicated, guided by a technological classification of the various types of the Kazakh people’s Decorative and Applied Art (Table 2).

Table 1

Classification of embroidery art

No.	Technological capabilities	Classification
1	Depending on the shape	Decorative shapes (accessories, embroidery, bags, etc.) Vertical (white sheet, color embroidery, tablecloth, handle, etc.)
2	Depending on the application	Decorative products (curtains, bedspreads, towels, color embroidery, decorative panels, etc.) Gift items (book mark, bags, purses, handkerchiefs, symbolic signs, etc.) Household items (clothing, kitchen coverings, bed linen, pillows, covers, etc.)
3	Depending on the material	Cotton, canvas, wool, silk, mixed, synthetics
4	Depending on the ornament	Space, geometric, plant, animal
5	Depending on the color	Single color, two color, three color, multi color
6	Depending on the processing	Cross embroidery, turf embroidery, embroidery awl, mesh stitching, etc.

Conclusion. The main task of eco-design is the formation of a corresponding worldview, namely the awareness of a person as an integral part of nature. Adoption of an ecologically clean way of life, which implies a reduction or absence of negative impact on nature, contributes to strengthening the positions of ecological culture and competence. Eco-design uses natural materials from nature, such as, different types of wood, stone, ceramics, natural textiles, which are harmless to humans and, if necessary, can be easily removed without harm to the environment. Ecodesign assumes economy of design, quality of equipment and materials used in the project, necessarily calculated on the principle of using minimal resources, both from the point of view of cost and low cost. In art education, regardless of the type of art, these features are taken into account. Therefore, one

of the important tasks of the higher educational institution is to emphasize the necessity of teaching the art of embroidery or ‘keste’, as being a kind of national craft of our people, in the preparation of future specialists. Features in traditional decorative crafts. Representations of Kazakhs about traditional decorative crafts, preservation and reconstruction of historical and cultural heritage, innovations in art education. He studied clever methods and techniques in the art of ‘keste’ or embroidery and substantiated them theoretically.

Modern innovations in art education at the Faculty of Fine Arts of Akdeniz University, current activities in the preservation and reconstruction of Turkish traditional cultural heritage; The events organized within the framework of the project demonstrated and analyzed the possibilities of using natural

materials, smart methods, and methods N. AP08053283 “Evolution of eco-design in traditional and modern national art in art education” [25-27].

Kazakh National Pedagogical University named after Abaya, Institute of Art, Culture and

Sports, Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Center of Specialization in Antalya, School of Turkish Folk Masters in Antalya “Sukop”, atelier “ART”; “Bulut Resim&Gergeve” and others.

A mutual meeting was organized and a video recording was made from the school of masters.

Список использованных источников

- [1] Болатбаев Қ., Көкжиек және кеңістік. – Алматы, 2008. – 192 б.
- [2] Гаврилова О.Е., Никитина Л.Л. Модульные конструкции в современном костюме как решение актуальных задач экодизайна // Костюмология. – 2021. – Т. 6. – №2. – С.1-12. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46581986>
- [3] Комиссарова Д.С.. Экологический дизайн и его роль в современном мире //Декада экологии: материалы XI Международного конкурса. – Омск, 2017. – С. 204-207. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=29878809>
- [4] Biyun Zhang. The approach of ecology construction in interior decoration design // Design. – 2017.–Т.19. – №274. – PP.44-45. [Electronic resource]: URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85120865620&origin=inward&txGid=cd6373b6e504be08ef3298062556b302>
- [5] Bo Wang. Interior decoration design and ecological reconstruction based on ecological energy saving technology//Energy Reports. – 2021. – Vol.7. – №7. – PP. 49-61. [Electronic resource]: URL: doi.org/10.1016/j.egy.2021.10.054 (date of access: 20.08.2021).
- [6] Философский энциклопедический словарь. - Москва, 1983. – 840с.
- [7] Смайлова У.У. Ұлттық стилизация киім үлгісінде ежелгі киіз маталарын трансформациясын талдау негізінде киімдерді жетілдіру. – Алматы: Алматы технологиялық университеті. – 2013. [Электрондық ресурс]: URL: <https://kzbydocs.com/docs/3407/index-5980.html?page=10> (өтінім берілген күні: 09.07.2013).
- [8] Jie Wang. Environmental art design and spiritual ecology thinking //Chin Foreign Entrep. – 2020. – Vol.11. – №673. – PP.243-244. [Electronic resource]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484721010635> (date of access: 20.08.2021).
- [9] Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері. - Алматы: Қазақстан, 1995. – 240б.
- [10] Сейдімбек А. Қазақ әлемі: этномәдени пайымдау. Оқу құралы. – Алматы: Санат, – 1997. – 464 б.
- [11] Әлжанов Ғ.М.. Этнодизайнның көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастырудағы рөлі // «Ғылыми қоғамдастықты қазіргі заманның жаһандық сын-кәтерлеріне интеграциялау»: III Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Киото, Жапония, 2018. – Том 3. – 92-97 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36441690&pf=1> (өтінім берілген күні: 10.01.2018).
- [12] Әлжанов Ғ.М.. Көркем білімнің дүниетанымдық негіздері. // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы, Гуманитарлық ғылымдар сериясы. -2017. – Т.5. – №120. – 453-456 б.б. [Электрондық ресурс]: URL: <https://enu.kz/ru/nauka/nauchnye-izdaniya/arkhiv-zhurnalov-vestnik-enu/> (өтінім берілген күні: 13.07.2017)
- [13] Топрак Ю.. Руханият, өмірлік мақсаттар және әл-ауқат арасындағы байланыс (магистрлік диссертация, Токат Газиосманпаша университеті, Білім ғылымдары институты), 2018. [Электрондық ресурс]: URL: <https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/683094/yokAcikBilim10203809.pdf?sequence=-1&isAllowed=y>
- [14] Таскесен С. Мобильді технологияны қолданудың көркемдік білім берудегі оқушылардың пікірі мен мотивациясына әсерін зерттеу // АKEV Academy Journal. – 2020. – Т.24. – 585-600 бб. [Электрондық ресурс]: URL: http://www.ekevakademi.org/Makaleler/675005525_31%20Selma%20TASKESEN.pdf (өтінім берілген күні: 20.12.2020).
- [15] Аскер М.. Бейнелеу өнері сабағында интерактивті тақта мен сандық өнер құралдарын пайдалану туралы мұғалімдердің көзқарастары (Денизли провинциясының мысалы) (Магистрлік диссертация). – 2018. [Электрондық ресурс]: URL: <http://acikerisim.pau.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11499/26462/Mustafa%20Asker.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (өтінім берілген күні: 13.07.2017).
- [16] Панкина М.В. Генезис экологического дизайна. Опыт уральской школы дизайна: монография / М.В. Панкина, С.В. Захарова. – Saarbucken, Deutschland: LAP Lambert Academic Publishing, 2014. – 225 с.

[17] Yunkai Xu, Yi Guo, Awais Khan Jumani, Saleh F.A.Khatib. Application of ecological ideas in indoor environmental art design based on hybrid conformal prediction algorithm framework// Environmental Impact Assessment Review. – 2021. – Vol. 86, 106494. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2020.106494> (date of access: 28.11.2020).

[18] Быстрова Т.Ю. Направления и проблемы развития «устойчивого» дизайна // Академический вестник УРАЛНИИ ПРОЕКТ РААСН. Екатеринбург: Уральский Орден «Знак Почета» научно-исследовательский и проектно-конструкторский институт РААСН, – 2012. – С. 80-85. [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/napravleniya-i-problemy-razvitiya-ustoychivogo-dizayna/viewer>

[19] Linlin Lu, Wei Fan, Shengbo Ge, Rock KeeY Liew, Yang Shi, Hao Dou, Shujuan Wang, Su Shiung Lam. Progress in recycling and valorization of waste silk// Science of The Total Environment. - 2022, Vol.830, 154812. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.154812> (date of access: 29.01.2022).

[20] Добронравова Ю.А. Устойчивая индустрия моды в ЕС: роль эко-инноваций // Scientific periodical online journal. Beneficium. – 2019. – Vol.2. – №31. – PP. 4-11. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ustoychivaya-industriya-mody-v-es-rol-eko-innovatsiy/viewer>

[21] Qing Li, Lianying Zhang, Tingting Liu, Qinzhen Qian. How engineering designers' social relationships influence green design intention: The roles of personal norms and voluntary instruments // Journal of Cleaner Production. - 2021. – Vol. 278, 123470. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123470>

[22] Claudia Ghisetti, Sandro Montresor, Antonio Vezzani. Design and environmental technologies: Does 'green-matching' actually help? // Research Policy. – 2021, – Vol. 50. – Issue 5. 104208. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104208>

[23] Peng Du, Xiaoli Yang, Lei Xu, Youchao Tan, Hui Li. Green design strategies of competing manufacturers in a sustainable supply chain // Journal of Cleaner Production. – 2020. – Vol. 265. -121853. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121853>

[24] Tsai-Feng Kao, Yi-Zhan Du. A study on the influence of green advertising design and environmental emotion on advertising effect // Journal of Cleaner Production. – 2020. – Vol. 242. – 118294. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118294>

[25] Әлжанов Ғ. Артвин провинциясының Шавшат ауданындағы кілемдерде қолданылатын мотив және композиция ерекшеліктері // Орталық Азиядан Анадолияға дейінгі түрік өнерінің өткені мен бүгіні. Кония. – 2020. – 355-360 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.elsanatlaridernegi.com/images/ortaasyadanadolulu.pdf>

[26] Жиренов С.А., Әлжанов Ғ.М.. Қазіргі заманауи ұлттық өнердегі экодизайн мәселесінің педагогикалық негіздері // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. – 2021. – Т.2. – №86. – 170-178 бб.. [Электрондық ресурс]: URL: <https://DOI:10.52512/2306-5079-2021-86-2-170-178> (өтінім берілген күні: 25.06.2021).

[27] Әлжанов Ғ., Сманова А., Зор А., Рабилова З., Рысымбетов Е., Караалин У. Этнодизайн технологиясы арқылы көркемдік білім беру мамандықтары студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру // Білім беру технологиясы бойынша дүниежүзілік журнал: өзекті мәселелер. – 2022. – Т.14. – №1. – 189-199 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i1> (өтінім берілген күні: 16.11.2021).

References:

- [1] Bolatbaev Q. Kokzhiiek zhane kenistik. – Almaty, 2008. – 192 b.
- [2] Gavrilova O.E., Nikitina L.L.. Modul'nye konstrukcii v sovremennom costume kak reshenie aktual'nykh zadach ecodizayna // Kostumologia. - 2021. – Vol.6. – №2. – PP. 1-12. [Electronic resource]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46581986>
- [3] Komissarova D.S. Ecologochiskiy dizayn I ego rol' v sovremennom mire/ D.S. Komissarova // Dekada ecologii: materialy XI Mezhdunarodnogo konkursa. – Omsk. – 2017. – PP. 204-207. [Electronic resource]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=29878809>
- [4] Biyun Zhang. The approach of ecology construction in interior decoration design // Design. – 2017.– Т.19. – №274. – PP. 44-45. [Electronic resource]: URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85120865620&origin=inward&txGid=cd6373b6e504be08ef3298062556b302>
- [5] Bo Wang. Interior decoration design and ecological reconstruction based on ecological energy saving technology//Energy Reports. – 2021. – Vol.7. – №7. – PP. 49-61. [Electronic resource]: URL: doi.org/10.1016/j.egy.2021.10.054 (date of access: 20.08.2021).
- [6] Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar'. – М.: Sovetskaya ensiclopedia, – 1983. – С.840.
- [7] Smaylova W.W.. Ul'tykh stilizaciya kiim ulgisinde ezhelgi kiiz matalaryn transformasiyasyn taldau negizinde kiimderdi zhetildiru. Almaty: Almaty Technology University, – 2013. [Electronic resource]: URL: <https://kzbydocs.com/docs/3407/index-5980.html?page=10> (date of access: 09.07.2013).

- [8] Jie Wang. Environmental art design and spiritual ecology thinking // Chin Foreign Entrep. -2020. -Vol. 11. – №673. – PP.243-244. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.egyr.2021.10.054> (date of access: 20.08.2021).
- [9] Kasimanov S.. Kazakh khalqynyn koloneri. – Almaty: Khazakhstan. – 1995. – 240b.
- [10] Seydimbek A.. Kazakh alemi: etnomadeni paiymdar. Oku kuraly. – Almaty: Sanat, – 1997.– 464b.
- [11] Alzhanov G.M.. «Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time» // Materials of the III International Scientific-Practical Conference. Kyoto, Japan, February 26-28, 2018. – Vol. 3. – PP. 92-97. [Electronic resource]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36441690&pff=1> (date of access: 10.01.2018).
- [12] Alzhanov G.M.. Worldview bases of artistic knowledge // L.N. Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University, Humanities Series. – 2017. – T.5. – №120. – PP. 453-456. [Electronic resource]: URL: <https://enu.kz/ru/nauka/nauchnye-izdaniya/arkhiv-zhurnalov-vestnik-enu> (date of access: 13.07.2017).
- [13] Toprak, Y. (2018). The relationship between spirituality, life goals and well-being (Master’s thesis, Tokat Gaziosmanpasa University, Institute of Educational Sciences). [Electronic resource]: URL: https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/683094/yokAcikBilim_10203809.pdf?sequence=-1&isAllowed=y
- [14] Taskesen S. (2020). Investigation of the effects of mobile technology use on student opinions and motivations in art education // AKEV Academy Journal. – 2020. – Vol 24, –PP.585-600. [Electronic resource]: URL: http://www.ekevakademi.org/Makaleler/675005525_31%20Selma%20TASKESEN.pdf (date of access: 20.12.2020).
- [15] Asker M. (2018) Teachers’ views on the use of interactive whiteboards and digital art media in visual arts class (Example of Denizli Province) (Master’s thesis). [Electronic resource]: URL: <http://acikerisim.pau.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11499/26462/Mustafa%20Asker.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (date of access: 13.07.2017).
- [16] Pankina M.V.. Genezis ekologicheskogo dizayna. Opyt ural’skoy shkoly dizayna: monografiya / Pankina M.V., Zakharova S.V.. – Saarbucken, Deutschland: LAP Lambert Academic Publisching, – 2014. – 225 s..
- [17] Yunkai Xu, Yi Guo, Awais Khan Jumani, Saleh F.A.Khatib. Application of ecological ideas in indoor environmental art design based on hybrid conformal prediction algorithm framework// Environmental Impact Assessment Review. – 2021. – Vol.86, 106494 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2020106494> (date of access: 28.11.2020).
- [18] Bystrova T.YU.. Napravleniya i problemy razvitiya «ustoychivogo» dizayna//Akademicheskii vestnik URALNII PROYEKT RAASN. Yekaterinburg: Ural’skiy Ordena «Znak Pocheta» nauchno-issledovatel’skiy i proyektno-konstruktorskiy institut RAASN. – 2012. – PP. 80-85. [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/napravleniya-i-problemy-razvitiya-ustoychivogo-dizayna/viewer>
- [19] Linlin Lu, Wei Fan, Shengbo Ge, Rock Keey Liew, Yang Shi, Hao Dou, Shujuan Wang, Su Shiung Lam. Progress in recycling and valorization of waste silk // Science of The Total Environment. – 2022, Vol.830, 154812. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.154812> (date of access: 29.01.2022).
- [20] Dobronravova Yu.A. A sustainable fashion industry in the EU: the role of eco-innovation // Scientific periodical online journal. Beneficium. - 2019. -Vol.2. №31. - PP. 4-11. [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ustoychivaya-industriya-mody-v-es-rol-eko-innovatsiy/viewer>
- [21] Qing Li, Lianying Zhang, Tingting Liu, Qinzhen Qian. How engineering designers’ social relationships influence green design intention: The roles of personal norms and voluntary instruments //Journal of Cleaner Production. - 2021. - Vol. 278. 123470. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123470>
- [22] Claudia Ghisetti, Sandro Montresor, Antonio Vezzani. Design and environmental technologies: Does ‘green-matching’ actually help? //Research Policy. – 2021, – Vol.50. – Issue 5. 104208. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104208>
- [23]. Peng Du, Xiaoli Yang, Lei Xu, Youchao Tan, Hui Li. Green design strategies of competing manufacturers in a sustainable supply chain // Journal of Cleaner Production. – 2020. – Vol. 265. – 121853. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121853>
- [24] Tsai-Feng Kao, Yi- Zhan Du. A study on the influence of green advertising design and environmental emotion on advertising effect // Journal of Cleaner Production. – 2020. – Vol. 242. –118294. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118294>
- [25] Alzhanov G. Artvin İli Şavşat İlçesi Kilimlerinde Kullanılan Motif ve Kompozisyon Özellikleri. // Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Sanatlarının Dünü Bugünü. Konya, 2020, PP.355-360. [Electronic resource]: URL: <https://www.elsanatlaridernegi.com/images/ortaasyadanadoluya.pdf>

[26] Zhirenov S.A., Alzhanov G.M.. Pedagogical bases of ecodesign in modern national art. Bulletin of the Kazakh National Women's Pedagogical University. – 2021. – Vol.2. – №86, – PP.170-178. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.52512/2306-5079-2021-86-2-170-178> (date of access: 25.06.2021).

[27] Alzhanov G., Smanova A., Zor A., Rabilova Z., Ryssymbetov Y., Karabalin U.. Formation of a spiritual worldview in students of art education specialties with the help of ethno-designing technology // World Journal on Educational Technology: Current Issues. – 2022, – Vol 14. – Issue 1. –PP.189-199. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i1> (date of access: 16.11.2021).

Көркем білім беруде экодизайн арқылы кесте өнерін дамыту

Ғ.М. Әлжанов¹, Қ.М. Бекболатова², А.М. Ермаханбетова²

¹*Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті (Атырау, Қазақстан),*

²*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада кесте тігу өнерінің шығу тарихы мен түрлері, кестелеудегі экодизайн құралдары қарастырылады. Авторлар «адам-табиғат» жүйесіндегі жаңа өзара әрекеттестікті қалыптастыруға және оны қабылдауға ықпал ететін дизайнның заманауи бағыттарының бірі – «экодизайн» мәселесін зерделейді. Экодизайн өнімінің эргономикасы мен эстетикасына назар аудара отырып, оны өндірудің, тұтынудың және кәдеге жаратудың экологиялық компонентін ескеруді талап етеді. Дизайн саласының экодизайн ұғымына анықтамалар беріліп, бағыты түсіндіріледі. Зерттеушілер қарастырған бағыттар теориялық тұрғыда негізделеді. Кесте өнерінің қолданысы мен көркем білім берудегі экодизайн материалдары анықталады. Көркем білім берудегі кесте өнерін оқыту мен үйрету мазмұны және оның жіктемесі беріледі. Білім алушыларды кесте өнеріне экодизайн арқылы үйретудің мүмкіндіктері көрсетіледі. Кестелеу өнерін дамытуға дайындалған ақпараттар ұсынылып, практикалық маңыздылығы ашылады.

Кілт сөздер: өнер, қолөнер, дәстүрлі қолданбалы өнер, кесте, кесте тігу өнері, дизайн, экодизайн, қызығушылық, көркем білім.

Развитие искусства вышивки через экодизайн в художественном образовании

Г.М. Альжанов¹, К.М. Бекболатова², А.М. Ермаханбетова²

¹*Атырауский университет имени Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан),*

²*Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматриваются история и виды искусства вышивки, инструменты экодизайна в вышивке. Авторами исследуется одно из современных направлений дизайна – «экодизайн», которое способствует формированию и принятию нового взаимодействия в системе «человек-природа». Экодизайн требует учета экологической составляющей его производства, потребления и утилизации, ориентируясь на эргономику и эстетику изделия. Даны определения понятия экодизайн в области дизайна, а также пояснено их направления. Определено использование материалов рукоделия и экодизайна в художественном образовании. Приведено содержание обучения и преподавания искусства вышивки в художественном образовании, и их классификация. Будут представлены возможности обучения студентов искусству вышивки через эко-дизайн. Представлена информация, подготовленная для развития искусства вышивки посредством экодизайна, а также раскрыта практическая значимость.

Ключевые слова: искусство, ремесло, традиционное прикладное искусство, вышивка, искусство вышивания, дизайн, экодизайн, интерес, художественное образование.

Received 08.07.2022

А.К. АКИШЕВА^{1}, А.Т. АВЕЗОВА¹*

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
aisulu_aki@bk.ru, auezova-amina@mail.ru*

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ МЕН СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІГІНЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада COVID-19 пандемиясы кезіндегі студенттердің психологиялық әл-ауқатының деңгейі қарастырылады. Эмпирикалық психологиялық зерттеудің мақсаты COVID-19 пандемиясы кезеңіндегі қазақстандық және болгарлық студенттердің психологиялық жай-күйіне салыстырмалы талдау жүргізу, студенттердің теріс қатынасы мен қорқынышы бойынша алынған нәтижелерге мәдени айырмашылықтардың әсерін анықтау болды. Google Forms платформасында сауалнама жүргізілді, оған Л. Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университетінің 140 студенті (Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан) және Н.Вапцаров ат. Әскери-теңіз академиясының 92 студенті қатысты. (Варна қаласы, Болгария). Респонденттердің көңіл-күйі олардың оптимистік немесе пессимистік көзқарастарының деңгейіне тікелей байланысты екендігі анықталды. Олардың психикалық жағдайын жақсы, тұрақты деп анықтайтындар оптимизмнің жоғары көрсеткіштеріне ие болуын көрсетті. Зерттеу нәтижелері респонденттердің жауаптары мен олардың психологиялық жағдайы арасындағы тікелей байланысты көрсетеді, оған COVID-19 пандемиясымен байланысты оқиғалар, ең алдымен мәжбүрлі әлеуметтік оқшаулану кезеңі тікелей әсер еткендігін көрсетті. Жалпы, қазақстандық және болгарлық студенттер оптимистік, олар теңдестірілген және позитивті. Жүргізілген зерттеу қазақстандық студенттердің стресске төзімділігінің айтарлықтай жоғары оң көрсеткішіне қарамастан, қорқыныш, үрей, шаршау, депрессия, жалғыздық, күйіп қалу сияқты жағымсыз кутулердің көрсеткіштері анықталғанын көрсетті. Бұл студенттерді назардан тыс қалдыруға болмайды, оларға психологиялық қолдау көрсету керек.

Түйін сөздер: пандемия; стресске төзімділік деңгейі; оқшаулау; психологиялық жағдай; студент.

Кіріспе. Қазіргі әлемде біз күн сайын адамның өмір сүру жағдайлары мен жеке ерекшеліктеріне байланысты стресстік жағдайларға ұшыраймыз. Бірақ COVID-19 пандемиясы кезінде стресс өзінің әдеттегі деңгейінен бірнеше есе асып түсті. Адамдар алаңдаушылық, қорқыныш және болашаққа деген сенімсіздік жағдайына тап болды [1].

2019 жылдың екінші жартысында Қытайдан бұрын белгісіз, тез таралатын вирус туралы ақпарат тұрақты түсе бастады [2]. Әлемде қабылданған шараларға сәйкес, Қазақстанда пандемия 2020 жылғы 16 наурызда жарияланды. Инфекцияның алғашқы ошақтары еластанасы Нұр-Сұлтан қаласында тіркелді. Осыған байланысты, инфекцияның алдын алу бойынша шараларды күшейту бойынша іс-шаралар дәл осы қалада қабылданды және бүкіл ел бойынша жүйелі түрде таратылды. 2020 жылдың 16 наурызы мен 2021 жылдың 1 қыркүйегі аралығында

мектепке дейінгі ұйымдардан бастап жоғары оқу орындарына дейінгі барлық білім беру мекемелері жабылды [3].

Елдің барлық халқы біртіндеп қашықтықтан қызмет форматына көшті.

Қашықтықтан жұмыс түріне көшу үшін ең көп дайындалған сала білім беру болғанын атап өту керек. Бұл үшін алғышарт: жастардың компьютерлік сауаттылығы, мұғалімдер мен оқытушылар құрамының ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігі, білім беру ұйымдарының жақсы техникалық жарақтануы болды [4].

Жоғары оқу орындарының студенттері қашықтықтан оқытудың қалыптасқан жағдайларына тез бейімделді. Бұл пандемияға дейін студенттердің оқу процесінде moodle ЖОО-ның білім беру платформасын, студенттерді платонуста оқыту жүйесін, интерактивті оқу-әдістемелік әдебиетті пайдалануына байланысты. Ел басшылығы мектеп, колледж

және ЖОО білім алушыларын онлайн-оқытуға ауыртпалықсыз көшу бойынша шаралар қабылдады [5]. Бірақ, осы әрекеттердің барлығына қарамастан, пандемияның барлық қиындықтарын, ең алдымен, тірі қарым-қатынастан, байланыстан, қозғалыстан айырылған, оқшауланған және тәулік бойы жабық кеңістікте болуға мәжбүр болған жастар сезінді. Елдің жас ұрпағы пандемияның жастар арасындағы құлдыраудың өсуіне, пессимистік көңіл-күй мен депрессияның жоғарылауына әсер ету қаупіне тап болды. Стресске төзімділік «стрескке жеке сезімталдықтың өлшемін» анықтайды-яғни, теріс стресстік реакциялардың көрінуінсіз стрессті сезіну үрдісі [6]. Жастар арасындағы мазасыздық деңгейінің жоғарылауы оқшаулануға, болашақтағы белгісіздікке және оқу жағдайларының өзгеруіне байланысты жаңа білім алуға деген ынтаның төмендеуіне байланысты болды (қашықтықтан оқыту форматы) [7].

COVID-19 пандемиясының әлемдік ауқымын ескере отырып, мұндай проблема тек қазақстандық жастар үшін ғана өзекті бола қойған жоқ, ол халықаралық сипатқа ие болды. Әлемнің барлық дерлік елдерінің жастары оқшаулану және барлық шектеулер жағдайында болды, олар пандемияның барлық ауыртпалықтарын барлық психологиялық салдарымен бірдей бастан өткерді [8].

Негізгі бөлім. Болгариялық әріптестермен көп жылдық ынтымақтастықты ескере отырып, пандемия кезіндегі қазақстандық және болгарлық студенттердің психологиялық жағдайына салыстырмалы талдау жүргізілді. Салыстырмалы талдау үшін «Pedagogika-Pedagogy» №6 Том 93 журналында жарияланған профессор Валери Стояновтың «Оптимизмнің стресстің жиналуына, психикалық жағдайына және COVID – 19 пандемиясындағы болашақ студенттер үшін қауіп-қатерлерге әсері» атты мақаласы алынды. Болгариялық зерттеуде GoogleForms платформасында орналастырылған үш профиль мен үш

аяқталмаған ұсыныстың батареясы қолданылды. Эмперикалық ақпарат Варна қаласы Н.Вапцарова атындағы әскери-теңіз академиясының «Көлік, кеме қатынасы және авиация» кәсіби саласындағы 1-4 курста оқитын 92 студент арасында жиналды [9].

Зерттеудің мақсаты – COVID-19 пандемиясы кезеңінде қазақстандық студенттердің психологиялық әл-ауқатымен, оптимизм деңгейімен және стрескке төзімділігімен байланысты өзара байланыстыру, әлеуметтік оқшаулану тәжірибесін және болашақ мансап үшін күтілетін тәуекелдерді анықтау. Сондай-ақ студенттердің теріс көзқарасы мен қорқынышы бойынша алынған нәтижелерге мәдени айырмашылықтардың әсерін анықтау.

Зерттеуге Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің (Нұр-Сұлтан қ.) «Шет тілі», «Қазақ тілі», «Бейорганикалық химия», «Биология», «Электр энергетикасы», «Геодезия/Картография» мамандықтары бойынша 1-4 курстарынан 140-тан астам студент қатысты. Зерттеу үшін Google Forms-те студенттерге жіберілген сауалнамалардың төрт түрі жасалды.

Әдістері. Сауалнама анонимді түрде өткендіктен, бұл респонденттерге жауаптарында шынайылық пен дәлдіктің жоғары дәрежесін береді. Сауалнамада американдық ғалымдар Майкл Шейер және Чарльз Карвер (Т.О. Гордееваның бейімделуі, О.А. Сычева, Е.Н. Осина) ұсынған «COVID-19 пандемиясы жағдайында студенттердің оптимизм деңгейін анықтау» диспозициялық оптимизм сауалнамасы қолданылды [10].

Студенттердің психикалық жағдайын анықтау мақсатында стрескке төзімділікке ықпал ететін жеке факторларды анықтауға бағытталған «Оптимизм және белсенділік шкаласы» әдістемесі қолданылды. Бұл әдіс стресстің себебін анықтауға, стрессті басқару үшін теріс салдарларды ескере отырып, оның белгілерін тануға бағытталған.

Пандемия кезіндегі жастардың психологиялық көңіл-күйін анықтаудың тағы бір құралы «Аяқталмаған үш сөйлем» әдісін

қолдану болды, оны тез арада оқып, алғашқы ойлармен толтыру керек еді. Бұл үш сөйлем келесідей:

1.«Мен пандемия кезінде әлеуметтік оқшаулануды қалай өткіземін...».

2.«Пандемия нәтижесінде менің болашағым үшін ең үлкен қауіп - қатер...».

3.«Мен қазіргі уақытта психикалық жағдайымды қалай бағалаймын...» [10].

Зерттеудің бірінші әдісі бойынша студенттерге оптимизм мен пессимизм деңгейлерін анықтауға бағытталған 12 сұрақ ұсынылды. Ғалымдардың пікірінше, диспозициялық оптимизмнің басым болуы респонденттердің болашақта жақсы оқиғалар мен жағымды эмоциялар күтуін білдіреді. Пессимистік көңіл-күймен жауаптардың

басым болуы тест тапсырушылардың болашаққа деген нашар үміттерін көрсетеді. Тестілеуге Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде түрлі мамандықтар бойынша білім алып жатқан 18-22 жас аралығындағы 143 студент (45 ер/98 әйел) қатысты. Тестіленушілерге әр сұраққа 5 жауап ұсынылды, олардың біреуін таңдау қажет. Сұрақтар мен жауаптар үш санат бойынша бөлінген (кесте 1):

– Тікелей мәлімдемелер (оң күтулердің субшкаласы): 1, 4, 5, 11.

– Кері мәлімдемелер (теріс күтулердің субшкаласы): 3, 8, 9, 12.

– Мәлімдеме – «толтырғыштар»: 2, 6, 7, 10.

Диспозициялық оптимизм тестінің нәтижелері.

Кесте 1

Оптимизм мен пессимизм деңгейлерін анықтау

Тікелей мәлімдемелер (оң күтулердің субшкаласы): 1, 4, 5, 11					
№	Шкала	Келісемін	Келіспеймін	Сенімді емеспін	Жауап жоқ
1.	Сенімділік	116 / 81,7%	10 / 7%	16 / 11,3%	1
2.	Позитив	106 / 74%	10 / 7%	27 / 19%	1
3.	Оптимизм	113 / 80,7%	9 / 6,4 %	18 / 12,9%	3
4.	Жақсыға сену	114 / 80,3%	9 / 6,4 %	19 / 13,3%	1
Кері мәлімдемелер (теріс күтулердің субшкаласы): 3, 8, 9, 12.					
1.	Пессимистік болашақ	9 / 6,3%	116 / 81,7%	17 / 12%	1
2.	Теріс ой күту	16 / 11,3%	108 / 76%	18 / 12,7%	1
3.	Оптимизмнің болмауы	19 / 13,3%	102 / 71,9 %	21 / 14,8%	3
4.	Жақсылыққа үміт жоқтығы	18 / 12,6%	102 / 71,4 %	23 / 16,0%	1
Мәлімдеме - «толтырғыштар»: 2, 6, 7, 10					
1.	Байсалдылық	66 / 46,8%	39 / 27,7%	36 / 25,5%	1
2.	Достармен сөйлесуден қуат алу	116 / 84,4%	5 / 3,5%	17 / 12,1%	1
3.	Бос емес болу маңызды	66 / 46,5%	27 / 19%	49 / 34,5%	3
4.	Ренжіту оңай еместігі	52 / 36,8%	39 / 27,6 %	50 / 35,5%	1

Нәтижелері. Тестілеу нәтижелері оң күтулер теріс күтулердің субшкаласында айтарлықтай маржамен басым болатындығын көрсетеді. Студенттердің көңіл-күйінде жеке қасиеттер ретінде сенімділік, позитив, оптимизм және жақсылыққа деген сенім басым. Сонымен қатар, оң үміттермен келіспеушілік, олардың қажеттілігіне сенімсіздік болуы да мүмкін. Бұл ішкі шкала 6,4%-дан 19%-ға дейін сәйкес келеді және пандемия кезінде оң көңіл-күйі төмен респонденттер теріс үміттерге бейім екендігінің көрсеткіші болып табылады.

Зерттеу теріс күтулер субшкаласының төмен деңгейін анықтады. Респонденттердің шамалы бөлігі пессимистік болашақ, теріс күту, оптимизмнің болмауы, жақсылыққа деген үміт болмауы сияқты жеке сипаттамаларды тек 6,3%-дан 13,3%-ға дейін көрсетеді.

Бұл кесте тіпті қиын өмірлік жағдайларда да жастар достарымен қарым-қатынас жасауды қажет ететіндігінің көрсеткіші болып табылады және осы процесстен үлкен қанағат алады (116 респондент/84,4%). Сонымен қатар, қазақстандық студенттердің жұмыспен қамтылуы, оқуын жұмыспен

қоса атқаруы маңызды (66/46, 5%). Бірақ сонымен бірге, жұмыспен қамту олар үшін басымдық болып табылатынына сенімді емес студенттер бар. Қазақстандық респонденттердің басым бөлігін әйелдер құрайтындығын (98 әйел.) айта кету керек.

Зерттеуде әйелдердің ай-тарлықтай басым болуына қарамастан, оптимизм, белсенділік және сенімділік пессимистік көңіл-күйден басым болады. Қазақстандық зерттелетін топтағы әйелдер болгар әйелдеріне қарағанда стреске төзімділіктің жоғары деңгейін көрсетеді. Жинақталған стресстің, оптимизмнің және жағымсыз күтулердің аффективті күйге әсерінің кезең-кезеңімен регрессиясы профессор В.Стояновтың мақаласында көрсетілген (2 және 3 кесте – Valeri Stoyanov Pedagogika-Pedagogy мақаласы, Volume 93, Number 6s, 2021 – С. 63-72) [9].

Зерттеудің екінші әдісі аясында тестілеуге 90 жас қатысып, ұсынылған 15 сұраққа жауап берді. Респонденттердің жауаптарын өңдеу студенттердің жағдайын және олардың көңіл-күйін екі санатқа жіктеуге мүмкіндік берді: белсенді (оптимистік) және пассивті (пессимистік) (кесте 2).

Кесте 2

Оптимизм мен белсенділік шкаласы

№	Сұрақтар/жауап нұсқалары	Жоқ, мүлдем келіспеймін (%)	Кейде бұл солай (%)	Әдетте/ жиі (%)	Иә, толық келісемін/үнемі (%)
1.	Менің өмірлік мақсаттарыма жету өте қиын деп ойлаймын	54,5	40	4,4	1,1
2.	Тағдыр маған басқаларға қарағанда әділетсіз	70	23,3	5,6	1,1
3.	Мен басқаларға қарағанда аз бақыттымын	54,4	24,4	13,3	7,9
4.	Қазіргі уақытта жақсы нәрсеге сену мүмкін емес	53,3	35,6	6,7	4,4
5.	Менің болашағым мені қорқытады	45,6	28,9	18,8	6,7
6.	Менің ойымша, адамдарда жақсылықтан гөрі жаман нәрсе көп	34,4	47,8	14,4	3,4
7.	Менің көңілді, көтеріңкі көңіл-күйім бар	1,1	23,3	37,8	37,8

Өңделген тест нәтижелері оң көңіл-күйдің теріс көңіл-күйден басым болатындығын көрсетеді. Пайыздық қатынаста бұл келесідей: белсенділік/оң – 50%; пассивтілік / теріс – 3,6%. Мәжбүрлі әлеуметтік оқшаулануға қарамастан, жастар болашақтан қорқытпайды, олар жақсылыққа сенеді, оптимистік бағытталған. Бірақ сонымен бірге пессимистік көңіл-күй-ге ұшыраған студенттердің 3,6%-ын назардан тыс қалдыруға болмайды. Оларға жоғары оқу орындарында уақтылы кәсіби психологиялық қолдау көрсетілуі тиіс, ол, өкінішке орай, қазіргі уақытта қазақстандық жоғары оқу орындарында тиісті деңгейге қойылмаған [11].

Пандемия кезіндегі жастардың психологиялық көңіл-күйін анықтаудың тағы бір құралы «Аяқталмаған үш сөйлем» әдісін қолдану болды, оны тез арада оқып, алғашқы ойлармен толтыру керек еді. Бұл үш сөйлем келесідей:

1. «Мен пандемия кезінде әлеуметтік оқшаулануды қалай өткіземін...».

2. «Пандемия нәтижесінде менің болашағым үшін ең үлкен қауіп - қатер...».

3. «Мен қазіргі уақытта психикалық жағдайымды қалай бағалаймын...» [7].

Тестілеуге 63 студент қатысты. Ашық сұрақтарға өңделген жауаптар 7 санатқа бөлінді және келесі нәтижелер анықталды (кесте 3, 4, 5):

Кесте 3

1-ұсыныс: пандемия кезінде әлеуметтік оқшаулануды қалай өткіземін

№	Өңделген жауаптардың санаттары	Жауаптар саны	%
1.	(А) қиындықтар болған жоқ	17	27
2.	Білімдегі Прогресс	8	12,7
3.	(А) тынышталды	7	11
4.	(А) жалғыздықты бастан өткерді	16	25,4
5.	Жалыққан(а) достарына	10	15,9
6.	Мен қорқыныш, үмітсіздік сезіндім	3	4,8
7.	Мен депрессияны сезіндім	2	3,2
	Жиыны:	63	1000

Кесте 4

2-ұсыныс: пандемия нәтижесінде менің болашағым үшін ең үлкен қауіп

№	Өңделген жауаптардың санаттары	Жауаптар саны	%
1.	Тәуекелдердің болмауы	11	17,7
2.	Жалғыздық	8	12,9
3.	Коронавируспен ауырыңыз	7	11,3
4.	Білім сапасының төмендеуі	8	12,9
5.	Туыстары мен достарынан айрылудан қорқу	6	9,7
6.	Байланыстың болмауы	15	24,2
7.	Жалқаулық және жану	7	11,3
	Жиыны:	62	100

3-ші сөйлем: мен қазіргі кездегі психикалық жағдайымды қалай бағалаймын

№	Өңделген жауаптардың санаттары	Жауаптар саны	%
1.	Тамаша	16	25,8
2.	Тұрақты	18	29
3.	Оптимистік	17	27,4
4.	Қорқыныш сезімі	6	9,7
5.	Мазасыздық және шаршау	3	4,8
6.	Депрессия	2	3,3
	Жиыны:	62	100

Пікірталас. Респонденттердің жауаптарын талдау келесі нәтижелерді анықтады. Пандемия кезеңінде 1-ші ашық сұрақтың жауаптарына сәйкес, респонденттердің 27%-ы әлеуметтік оқшаулауға байланысты ерекше қиындықтарға тап болған жоқ, оқшаулау кезінде сыналған студенттердің 12,7%-ы өз бетінше білім алуға көбірек уақыт бөлуге және олардың сапалық көрсеткіштерін жақсартуға мүмкіндік алды. Сонымен бірге студенттердің 25,3%-ы жалғыздық сезімін бастан кешірді, ал 15,9%-ы достарын сағынды. Студенттердің 3,2%-дан 4,8%-ға дейін қорқыныш, үмітсіздік және депрессия сезімі болды.

Болгар студенттерінің көпшілігінде (респонденттердің – 50,7%) әлеуметтік оқшаулауға төзбеушілік бар. Олар үшін әлеуметтік оқшаулауға төзімділік семантикалық бірліктер арқылы көрінеді, мысалы: қиын, жағымсыз, шиеленісті, мазасыз, демотивативті, травматикалық, депрессиялық. Іріктемедегі 25 (34,2%) студенттер үшін әлеуметтік оқшаулау тәжірибесі міндетті түрде полюсте болады – ауыр, травматикалық, қысымшылық. Іріктеменің ішінен 23 студент (31,5 %) әлеуметтік оқшаулануды тыныш, жақсы және тағы 5 (6,8 %) жағдайды түсінді. Аяқталмаған сөйлем « менің болашағым үшін пандемия нәтижесіндегі ең үлкен қауіп – бұл...» тестілеу көрсеткендей, қарым-қатынастың болмауы (24,2%), студенттер үшін достармен кездесу, қарым-қатынас жасау және бос уақытын бірге өткізу маңызды. Тестілеу нәтижесінде қазақстандық студенттерді жақындары мен туыстарының денсаулығы мен өмірі мазалайтыны анықталды (9,7%). Жақындары мен туған-туысқандарының

өмірі мен тағдырынан қорқу, бірінші кезекте, негізін отбасылық құндылықтар құрайтын қазақ халқының менталитетінен туындаған. Тиісінше, туыстарына қатысты алаңдаушылық қазіргі жастар үшін басым болып табылады [9].

Студенттер Қашықтықтан оқытуға байланысты білім сапасының төмендеуіне (12,9%) алаңдайды, ал респонденттердің 17,7%-ы өздерінің болашағына ешқандай қауіп төндірмейді, олар оптимистік және болашаққа сенімді. Қазақстандық және болгарлық студенттер пандемия кезінде онлайн оқытуға байланысты білім мен дағдылардың сапасына алаңдайды, бұл болашақта жұмысқа орналасуға теріс әсер етуі мүмкін [12].

Болгариялық респонденттердің елдің экономикасы мен қаржылық тұрақтылығына байланысты тәуекелдерді атап өткен жауаптары қызығушылық тудырады. Мұндай тәжірибе қазақстандық респонденттердің жауаптарында байқалмаған [13].

3-ші аяқталмаған сөйлемге жауаптар: «мен қазіргі уақытта психикалық жағдайымды қалай бағалаймын...» олар қарама-қарсы санаттарға бөлінді: оптимистік және пессимистік. Респонденттердің 82,2%-ы пандемияның әсеріне байланысты психикалық жағдайын тұрақты, керемет және оптимистік деп сипаттады, ал студенттердің 17,7%-ы қорқыныш, мазасыздық, шаршау және депрессияны сезінеді деп жауап берді. Қазақстандық жастарда Болгар жастарына қарағанда оптимизмнің жоғары деңгейі байқалады, бұл жағымсыз эмоциялардан жағымды эмоциялардың үлкен бөлігінде көрінеді (Қазақстан – 82,2% (оң.), /17,7%

(теріс); Болгария – (39,7%).), /34,2 % (теріс). Респонденттердің жауаптары респонденттердің оптимистік немесе пессимистік көңіл-күй деңгейіне тікелей байланысты екенін атап өткен жөн. Олардың психикалық жағдайын жақсы, тұрақты деп анықтайтындар оптимизмнің жоғары мәндеріне, сондай-ақ теріс күтулердің төменгі мәндеріне ие [14].

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері респонденттердің жауаптары мен олардың психологиялық жағдайы арасындағы тікелей байланысты көрсетеді, олар COVID-19 пандемиясымен байланысты оқиғаларға, ең алдымен мәжбүрлі әлеуметтік оқшаулану кезеңіне тікелей әсер етті. Жалпы, қазақстандық және болгарлық студенттер оптимистік, олар теңдестірілген және позитивті [15]. Әрине, оқшаулану кезеңі жастардың көңіл-күйі мен мінез-құлқына түзетулер енгізді, бірақ стресске төзімділігі мен

оптимизмі жоғары студенттер пандемия қиындықтарын жеңе алды. Сонымен қатар, мыналар анықталды: стресске төзімді және оптимистік жастар қашықтықтан оқыту кезеңінде білім беру сапасының төмендеуіне алаңдайды; достарымен тірі қарым-қатынас жетіспейді; Қазақ ұлттық менталитетіне байланысты туыстары мен жақындарының денсаулығы мен өмірі үшін қорқыныш бар. Өз кезегінде Болгар жастары елдің экономикасы мен қаржылық тұрақтылығына қатысты алаңдаушылық білдіруде.

Жүргізілген зерттеу қазақстандық және болгарлық студенттердің психологиялық тұрақтылығының айтарлықтай жоғары оң көрсеткішіне қарамастан, қорқыныш, үрей, шаршау, депрессия, жалғыздық, күйіп қалу сияқты жағымсыз күтулердің көрсеткіштері анықталғанын көрсетті. Бұл студенттерді назардан тыс қалдыруға болмайды, оларға психологиялық қолдау көрсету керек.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

[1] Исаханова А.А. Психологическое благополучие в период пандемии // Педагогика и психология. – 2020. – №4. – С. 15-22 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/DOIorg/10.51889/2020-4.2077-6861.02> (дата обращения: 04.04.2022).

[2] Николаев А.Н., Саввинов В.М., Иванов П.П. Управление образованием в условиях неопределенности среды: цифровые решения. Российское высшее образование в период пандемии: опыт федеральных университетов: монография. – Архангельск: САФУ, 2021. – 168 с. – ISBN 978-5-6047427-2-3. – Текст: электронный // Лань: электронно-библиотечная система. – URL: <https://e.lanbook.com/book/226973> (дата обращения: 21.03.2022). пользователей.

[3] Абиляхирова Ж.А., Баймаганбетова Ж.Т., Бекмурзаева Р.А., Нургалиева С.А. COVID-19 пандемиясы кезінде қашықтықтан оқыту: қазақстандық контекстегі академиялық талдау // Педагогика және психология. – 2021. – №4 (49). – С. 12-18 [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/DOIorg/10.51889/2021-4.2077-6861.02> (өтінім берілген күні: 04.04.2022).

[4] Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 1 сәуірдегі №123 пандемия кезеңінде білім беру ұйымдарында covid-19 коронавирустық инфекциясының таралуына жол бермеу жөніндегі шараларды күшейту туралы бұйрығы (20.03.2020 ж. толықтыруларымен) [Электрондық ресурс]: URL: <https://e.lanbook.com/book/226973> (өтініш берген күні: 24.03.2022).

[5] Анискова Д.А. Стрессоустойчивость в эпидемиологической обстановке с COVID-19. Психическое здоровье в современных реалиях: сборник статей заочной Всероссийской научно-практической конференции (г. Уфа, 25 декабря 2020 г.) / отв. Ред. В.Р. Алгушаева. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2020. – С. 142.

[6] Кулдыбаев А.К., Нұралин А.Ж., Сагиров А.Е. Возможности дистанционного обучения приемам компьютерной графики // Педагогика и психология. – 2022. – №1 (50). – С. 124-135 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/DOIorg/10.51889/2022-1.2077-6861.10> (дата обращения: 04.04.2022).

[7] Landry, Geddes L, Pak Mozman A., Lefler J.P., Raman S.R., Weichen S.P., 2020. Early Reflections on the Global Impact of COVID19 and its Implications for Physiotherapy. *Physiotherapy* [онлайн]. 107: A1-A3. Available at: DOI: 10.1016 / j.physio. 2020.03.003. Epub 2020 March 20.

[8] Chan JFW, Yuan C, Kok H., 2019. Family Cluster of Pneumonia Associated with a New Coronavirus

Indicating Human-to-Human Transmission: a Family Cluster Study. *Lancet*. [verified January 24, 2020] Available at: DOI 2020: 10.1016 / S0140-6736 (20) 30154-9.

[9] Stoyanov V., 2021. Impact of Optimism on Stress Accumulation, Mental State and Perceived Risks for the Future of Students under COVID 19 Pandemic // *Pedagogika-Pedagogy*. 93(6s), 63-72.

[10] Черемискина И.И., Оптимизм и активность как ресурсы нормализации психического состояния у молодых людей в период пандемии и самоизоляции // Территория новых возможностей. Вестник ВГУЭС. 2021. № 3 – С. 197-206.

[11] Асафьева К вопросу изучения особенностей психологического здоровья современных студентов. Психическое здоровье в современных реалиях: сборник статей заочной Всероссийской научно-практической конференции (г. Уфа, 25 декабря 2020 г.) / отв. Ред. В.Р. Алгушаева. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2020. – 142 с.

[12] Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. – СПб.: Питер, 2009, ISBN 978-5-388-00542-7.

[13] Рогозин Д.М. Дистанционное обучение в период пандемии COVID-19: методология административного опроса преподавателей и студентов вузов. Монография – М., Дело – РАНХиГС [Электронный ресурс]: 2021. – 298 с. ISBN 978-5-85006-306-1.

[14] Маховых Ю.А. Стрессоустойчивость студентов до и во время пандемии. Мир культуры: искусство, наука, образование: Сборник научных статей / Сост. А.С. Макурина; науч. Ред. Е.А. Куштым. – Вып. 10. – Челябинск : ГБОУ ВО «ЮУрГИИ им. П.И.Чайковского». 2021. – 304 с.

[15] Mambetalina A.S. Turarova G.U. Empirical investigation of the dynamics of students' will qualities as subjects of the educational process in learning activities // *Pedagogics and psychology*. – 2021. – №4 (49). – 44-53 [Electronic resource]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/> DOI org/10.51889/2021-4.2077-6861.06 – С. (date of application submission: 11.04.2022)

References:

[1] Isahanova A.A. Psihologicheskoe blagopoluchie v period pandemii // *Pedagogika i psihologiya*. – 2020. – №4. – S. 15-22 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/> DOI org/10.51889/2020-4.2077-6861.02 (data obrashcheniya: 04.04.2022).

[2] Nikolaev A.N., Savvinov V.M., Ivanov P.P. Upravlenie obrazovaniem v usloviyah neopredelennosti sredy: cifrovye resheniya. Rossiiskoe vysshee obrazovanie v period pandemii: opyt federal'nykh universitetov: monografiya. – Arhangel'sk: SAFU, 2021. – 168 s. – ISBN 978-5-6047427-2-3. – Tekst: elektronnyi // Lan: elektronno-bibliotchnaya sistema. – URL: <https://e.lanbook.com/book/226973> (data obrashcheniya: 21.03.2022). – Rezhim dostupa: dlya avtoriz. pol'zovatelej.

[3] Abil'hairova ZH.A., Bajmaganbetova ZH.T., Bekmurzaeva R.A., Nurgalieva S.A. COVID-19 pandemiyasy kezinde kashyqtuktan okytu: kazakstandyq kontekstegi akademiya lyk taldau // *Pedagogika zhane psihologiya*. – 2021. – №4 (49). – S. 12-18 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/> DOI org/10.51889/2021-4.2077-6861.02 (etinim berilgen kyini: 04.04.2022).

[4] Qazaqstan Respublikasy Bilim jäne gylym ministriniñ 2020 jylgy 1 säuirdegi №123 pandemia kezeñinde bilim beru üymdarynda covid-19 koronavirus tyq infeksiyasynyñ taraluyna jol bermeu jönindegi şaralardy küşeitu turaly büirygy (20.03.2020 j. tolyq tyrularymen) [Elektronnyyq resurs]: URL: <https://rb.ru> (ötiniş bergen küni: 24.03.2022).

[5] Aniskova D.A. Stressoustojchivost' v e'pidemiologicheskoy obstanovke s COVID-19. Psihicheskoe zdorov'e v sovremennykh realiyah: sbornik statej zaочноj Vserossiiskoj nauchno-prakticheskoy konferencii (g. Ufa, 25 dekabrya 2020 g.) / отв. Red. V.R. Algushaeva. – Ufa: RIC BashGU, 2020. – 142 s.

[6] Kuldybaev A.K., Nuralin A.ZH., Sagirov A.E. Vozmozhnosti distancionnogo obucheniya priemam komp'yuternoj grafiki // *Pedagogika i psihologiya*. – 2022. – №1 (50). – S. 124-135 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/> DOI org/10.51889/2022-1.2077-6861.10 (data obrashcheniya: 04.04.2022).

[7] Landry, Geddes L, Pak Mozman A., Lefler J.P., Raman S.R., Weichen S.P., 2020. Early Reflections on the Global Impact of COVID19 and its Implications for Physiotherapy. *Physiotherapy* [onlajn]. 107: A1-A3. Available at: DOI: 10.1016 / j.physio. 2020.03.003. Epub 2020 March 20.

[8] Chan JFW, Yuan C, Kok H., 2019. Family Cluster of Pneumonia Associated with a New Coronavirus Indicating Human-to-Human Transmission: a Family Cluster Study. Lancet. [verified January 24, 2020] Available at: DOI 2020: 10.1016 / S0140-6736 (20) 30154-9.

[9] Stoyanov V., 2021. Impact of Optimism on Stress Accumulation, Mental State and Perceived Risks for the Future of Students under COVID 19 Pandemic // Pedagogika-Pedagogy. 93(6s), 63-72.

[10]. Сheremiskina I.I., Optimizm i aktivnost' kak resursy normalizacii psicheskogo sostoyaniya u molodyh lyudej v period pandemii i samoizolyacii// Territoriya novyh vozmozhnostej. Vestnik VGUE'S. 2021. № 3 – S. 197-206.

[11] Asaf'eva K voprosu izucheniya osobennostej psihologi cheskogo zdorov'ya sovremennyh studentov. Psicheskoe zdorov'e v sovremennyh realiyah: sbornik statej zaochnoj Vserossiiskoj nauchno-prakticheskoj konferencii (g. Ufa, 25 dekabrya 2020 g.) / otv. Red. V.R. Algushaeva. – Ufa: RIC BashGU, 2020. – 142 s.

[12] Vodop'yanova N. E. «Psichodiagnostika stressa» SPb.: Piter, 2009, ISBN 978-5-388-00542-7.

[13]. Rogozin D.M. Distancionnoe obuchenie v period pandemii COVID-19: metodologiya administrativnogo oprosa prepodavatelej i studentov vuzov. Monografiya/ Izdatel'skii dom Delo RANHiGS [E'lektronnyi resurs]: 2021. – 298 s. ISBN 978-5-85006-306-1.

[14] Mahovyh Yu.A. Stressoustojchivost' studentov do i vo vremya pandemii. Mir kul'tury: iskusstvo, nauka, obrazovanie : Sbornik nauchnyh statej / sost. A.S. Makurina; nauch. Red. E.A.Kushtym. – Vyp. 10. – CHelyabinsk : GBOU VO «YUUrGII im. P.I.Chajkovskogo». 2021. 304 s.

[15] Mambetalina A.S. Turarova G.U. Empirikal investigation of she dinamiks of students' will qualities as subjects of the educational process in learning activities // Pedagogiss and psychology. – 2021. – №4 (49). – S. 44-53 [Electronic resource]: URL:/https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/ DOI org/10.51889/2021-4.2077-6861.06 (date of application submission: 11.04.2022)

Выявление уровня психологического благополучия студентов в условиях пандемии COVID-19

А.К. Акишева¹, А.Т. Ауезова¹

*¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматривается уровень психологического благополучия студентов в период пандемии COVID-19. Целью эмпирического психологического исследования явилось проведение сравнительного анализа психологического состояния казахстанских и болгарских студентов в период пандемии COVID-19, выявление влияния культурных различий на полученные результаты по отрицательному отношению и страхам студентов. На платформе Google Forms было проведено анкетирование, в котором приняли участие 140 студентов Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан) и 92 студентов Военно-морской академии им. Н.Вапцарова (г. Варна, Болгария).

Было выявлено, что настроение респондентов напрямую зависят от уровня их оптимистического или пессимистического настроения. Те, кто определяет свое психическое состояние как хорошее, стабильное, имеют более высокие значения оптимизма, а также более низкие значения негативных ожиданий. Результаты исследования указывают на прямую взаимосвязь между ответами респондентов и их психологическим состоянием, на которые непосредственно повлияли события, связанные с пандемией COVID-19, в первую очередь, период вынужденной социальной изоляции. В целом, как казахстанские, так и болгарские студенты настроены оптимистично, они уравновешены и позитивны.

Проведенное исследование показало, что несмотря на довольно высокий положительный показатель стрессоустойчивости казахстанских студентов были выявлены показатели негативных ожиданий таких как: страх, тревога, усталость, депрессия, одиночество, выгорание. Этим студентам нельзя оставлять без внимания, им следует оказывать психологическую поддержку.

Ключевые слова: пандемия; уровень стрессоустойчивости; изоляция; психологическое состояние; студент.

**The impact of the covid-19 pandemic on the psychological
state and stress resistance of students**

A. Akisheva¹, A. Auyezova¹

*¹L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Nur-Sultan, Kazakhstan)*

Abstract

The article examines the level of psychological well-being of students during the COVID-19 pandemic. The aim of the empirical psychological study was to conduct a comparative analysis of the psychological state of Kazakh and Bulgarian students during the COVID-19 pandemic, to identify the influence of cultural differences on the results obtained on the negative attitude and fears of students. A survey was conducted on the Google Forms platform, which was attended by 140 students of the L.N. Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan) and 92 students of the N. Vaptsarov Naval Academy (Varna, Bulgaria). It was revealed that the mood of respondents directly depends on the level of their optimistic or pessimistic mood. Those who define their mental state as good, stable, have higher values of optimism, as well as lower values of negative expectations. The results of the study indicate a direct relationship between the respondents' responses and their psychological state, which were directly affected by events related to the COVID-19 pandemic, primarily the period of forced social isolation. In general, both Kazakh and Bulgarian students are optimistic, they are balanced and positive. The conducted research showed that despite a fairly high positive indicator of stress resistance of Kazakhstani students, indicators of negative expectations such as fear, anxiety, fatigue, depression, loneliness, burnout were revealed. These students should not be ignored, they should be provided with psychological support.

Keywords: pandemic; level of stress tolerance isolation; insulation; psychological state; student.

Редакцияға 02.05.2022 қабылданды.

IR STI 15.81.21

DOI 10.51889/1559.2022.86.16.011

Z.ZHUMANBAYEVA^{1}, L.SHKUTINA², A.FILATOVA³,
ZH.OSPANOVA¹, K.ZHUNUSSOVA¹*

¹Karagandy Medical University (Karaganda, Kazakhstan),

²Academician E.A. Buketov Karagandy University (Karaganda Kazakhstan),

³Omsk State Pedagogical University (Oms, Russia)

sara_8@mail.ru^{1}, arlarisaarlarisa@yandex.ru², filatovaaf@mail.ru³,*

rozochka_roza_20@mail.ru¹, kazyna.zhunussova@mail.ru¹

**OVERCOMING THE COGNITIVE DIFFICULTIES OF EDUCATIONAL
MATERIAL IN TEACHING YOUNGER SCHOOL CHILDREN USING A
NEUROPSYCHOLOGICAL APPROACH**

Abstract

This article provides a theoretical analysis of the cognitive difficulties of educational material in teaching younger schoolchildren, as well as various cases of school failure are considered as a solution to these difficulties, the use of a neuropsychological approach is proposed, which allows for a systematic analysis of the state of higher mental functions, as well as to identify strengths and weaknesses, components of the development of higher mental functions, components of the development of higher mental functions, and in particular in the future, to build optimal scientifically – based methods of correctional – training, correctional – developing, or restorative

training. The article contains a description of the conducted research, which was organized with students of the second grades, and assumed an assessment of the existing learning difficulties of younger schoolchildren, using an analysis of the expert assessment of teachers of second grades, as well as an analysis of the second graders, as well as an analysis of the products of students' activities, which included written papers, control to identify test tasks. The study made it possible to identify groups of children with heterogeneous severity of learning difficulties: successful learning in individual academic subjects, and a group of children with complex learning difficulties manifested in systematic errors when performing different types of educational tasks. The article presents conclusions summarizing the most typical learning difficulties of second grades, which form a complex of problems and manifest themselves in various variations.

Keywords: cognitive difficulties of educational material; teaching younger schoolchildren; neuropsychological approach.

Introduction. Currently, the problem of modern pedagogy is a significant increase in the number of schoolchildren who cannot cope with the primary school program. In this regard, research aimed at finding possible causes of educational difficulties, methods of their diagnosis, prevention and overcoming are becoming relevant. Traditionally, the solution of children's school problems was in the competence of teachers, speech pathologists, speech therapists, psychologists [1].

Main body. Wenger A.L. identifies in his research, such leading causes of school difficulties of primary school students as the lack of formation of learning skills and learning motivation [2].

N.I. Chuprikova, M.A. Kholodnaya as the reasons that significantly affect the success of children's learning of educational skills, first of all, the individual typological characteristics of the child, his personal qualities, the development of his cognitive structures, the orientation of the teacher's behavior are singles out. In recent years, neuropsychology has entered the circle of scientific disciplines dealing with school difficulties [3].

A.R. Luria and T.V. Akhutina consider difficulties in teaching schoolchildren as a problem of interaction of the brain, physiological, psychological and social levels. The process of assimilation of new knowledge and mastering the ways of acquiring this knowledge is provided by complex functional systems, the brain basis of which is the joint work of various brain areas [4].

L.S. Tsvetkova cites that neuropsychology allows you to find out which areas of the brain

and which functional systems were disrupted or unformed at the time, and thus identify stage of his development or a student that can help in overcoming these difficulties. Neuropsychology of childhood helps to find and give the right qualifications to difficulties that arise in children in mastering academic subjects, and thereby contributes to the full mastery of knowledge, the development of students' abilities, the formation of such personality qualities as confidence, self-esteem, etc., which are directly related to the breadth of knowledge and skills, as well as the ease of mastering school knowledge [5].

E.D. Chomskaya, T.V. Akhutina in their works determine that one of the most common causes of difficulties in the assimilation of educational material by children is a partial lag in the development of higher mental functions (HMF) in a child. The uneven development of HMF is determined by the individual genetic program and environmental factors. As modern research on neuropsychology of the norm shows, the presence of relatively strong and relatively weak mental functions or their components, i.e. the unevenness of their development is a pattern, not a deviation in development. In children of the norm group, their relatively weak mental functions or their components, i.e. the unevenness of their development is a pattern, not a deviation in development. In children of the norm group, their relatively weak processes clearly make themselves felt when tired, in children with learning difficulties, the unevenness of functions is more pronounced, and the child cannot compensate for his weaknesses at the expense of strengths and begins not to conform to the social norm [6].

A.V. Semenovich argues that the modernized curricula are being implemented without taking into account the changing specifics of the brain organization in the modern children's population. The increasing demands on the educational activities of students and of children lead to the fact that a significant number of first – graders are not ready for successful training in general education programs. Younger schoolchildren have serious difficulties in mastering specific school skills – writing, reading, many children have difficulty understanding the order of numbers and the ability to perform counting operations, the understanding of written and oral messages is impaired. The student's subjective experience of the discrepancy between his knowledge (skills, abilities) and the child to adapt to school, which can affect the further unfavorable intellectual and emotional development of the younger student, and, ultimately, harm his psychological and somatic health [7].

According to T.V. Akhutina, neuropsychological methods are one of the most modern effective means of diagnosing and correcting learning difficulties. Neuropsychological analysis of school learning difficulties and the resulting wishes, recommendations for the process of correctional and developmental activities contributes to the effective construction of health – saving technologies [8].

A.V.Semenovich focuses on the fact that neuropsychological correction of HMF most effective up to 9-10 years; therefore, it is necessary to overcome the existing problems of underdevelopment of mental functional activities in a timely manner. This situation dictates of educational activities in a timely manner. This situation dictates the need for early neuropsychological diagnosis and the creation of a set of timely and adequate measures to minimize school learning difficulties and, in general, to optimize the educational process at school [9].

Due to the exiting problems in education, the priority tasks for neuropsychology of childhood are timely diagnosis of the level of development of mental functions of a child with learning difficulties, which allows establishing

the causes of the violation, and timely measures to eliminate these causes [10].

Currently, in order to overcome and prevent learning problems that arise in younger schoolchildren, programs have been developed aimed at correcting unformed HMF, however, there is no system of neuropsychological influence aimed at correcting complex difficulties in teaching younger schoolchildren, which, in our opinion, are widespread among primary school students [11].

To identify the most typical difficulties in teaching first 0 graders, we conducted a study of this problem. In our work, we integrated pedagogical and neuropsychological approaches to assessing the formation of educational activity by the end of the first year of study on the basis of methodological recommendations on assessment standards for primary school teachers and the classification of learning problems, considering the presence of specific school errors in educational activities as a consequence of the lack of formation of the HMF (difficulties in maintaining the optimal level of activity, lagging programming functions and activity control, lag in the development of the information processing function: auditory, kinesthetic, visual, visual - spatial) [12].

Methodology. In our study of the problem of typical learning difficulties of younger schoolchildren, the following methods were used: expect assessment of first grade teachers, analysis of student activity products (written works, control test tasks). The study involved 81 students of second grade. The age of the subject is 7-8 years.

Results and Discussion. The study made it possible to identify groups of children with heterogeneous severity of learning difficulties: the first group – 25% of primary school students (20 people) without learning difficulties, the second group – 43% of students (35 people) with partial difficulties in mastering the necessary skills required for successful learning in individual academic subject, the third group – 32% of children (26 people) with complex learning difficulties, manifested in systematic errors when performing different types of education tasks. The most typical learning difficulties of

second graders form a complex of problems and manifest themselves:

1. Difficulties in mastering writing skills characterized by partial distortion of the shape of letters – 54.6% of students, the presence of incorrect connections that distort the shape of letters – 88.5% of second graders, not writing to the line of the working line – 58.6% of children, non-compliance with the “red line” (66%), non-compliance with the proportions of letters in height and width – 64.4% schoolboy, careless, illegible writing, with blots – 54.6% of students. The combination of such writing features corresponds to a low level of formation of the students’ calligraphic skill.

2. In the presence of spelling errors are omissions and distortion of letters (89.9%), word transfer (80%), rearrangement, replacement and insertion of extra letters into words (69.1%), errors are omissions and distortion of letters into words (69.1%), errors in spelling vocabulary words – 70.9% of school students, non-application of the passed spelling rules when writing – 51.4% of people. Low level of development of spelling skills is typical for 60.1% of these children.

3. In making mistakes when reading: incorrect answers to questions on the content of the text 49.1% of second graders, shaky knowledge of the prepared text by heart 60.1% of elementary school students, reading the entire text without semantic pauses, violation of the tempo and clarity of pronunciation of words when reading aloud 54.1% of students, monotony of reading, lack of means of expression 57.9% of students, distortion the words being read (replacement, rearrangement, omissions or additions of letters, syllables, words) - 46.9% of children, incorrect accentuation (more than 2) was detected in 48.2% of students. In 65% of these schoolchildren, the level of development of reading skills corresponds to the average levels, which is characterized by a syllabic way of reading rate is 20-30 words. When reading an unfamiliar text, students cannot understand individual words with a general understanding of what they read; they are able to highlight the main idea, but they cannot find words and expressions in the text confirming this idea.

4. 50.1% of students have an unstable assimilation of the text when reading by heart.

5. 60% of second graders were found to have errors in working with the text, 48.6% of children had 49.3% in inaccuracies in the use of words and the construction of phrases or sentence, 47.3% in difficulty independently confirming the rule with examples, 43.1% in an incoherent presentation of the material, inaccuracies in the speech design of the answer 40%, in the implementation of answers to leading questions 60%. The totality of such errors corresponds to the low level of formation of the oral speech of younger schoolchildren.

6. In the inability to accurately formulate the answer to the solved problem, 61.5%, with the correct answer, first – graders do not know how to independently or fully justify and illustrate it, 53.3%.

7. In the inconsistency of the measurements and geometric constructions with the specified parameters, measures 79.6%, in the wrong choice of actions, operations 73%, in errors in addition and subtraction within a dozen 71%, as well as in the transition through a dozen 69%, in the absence of an answer to the task or an error in the recording of the answer 43.3%, in the incorrect writing off of data (numbers, signs, symbols, quantities) 43.1%.

8. In the incorrect disclosure (in the story - reasoning) of the course of this or that studied phenomenon 68.1%, which significantly reduces the ability of children to acquire knowledge of the facts of the educational material, and also hinders the development of their ability to draw the simplest conclusions, express generalized judgments, give independent examples.

Conclusion. As we can see, on that students there is a pronounced typical learning difficulties which does not allow them to acquire school curriculum sufficiently. Further, education for these children created a risk from escalating temporary setbacks into a chronic school failure in the conditions for not providing to them timely support to eliminate the causes that compel to educational problems.

Qualitative nature of the learning mistakes of the younger schoolchildren fully reflects the problems in the unformed mental functions of

such students. In terms of neuropsychological analysis, the spoken language and the processes of understanding the speech, reading, writing, the resolution of a mathematical challenge are complex functional systems, which brought its own specific contributions to the operation of the whole system and providing the child's full development, including his education achievement. Accordingly, we believe that the reasons for typical learning difficulties of first graders is underdevelopment of higher mental functions on that students [13].

Further deepening our understanding of the nature complex learning difficulties, with the use of neuropsychological diagnosis of higher mental functions of the younger school children next to the cognition of the neuropsychological mechanisms, which leads to unsuccessful school performance. An analysis of those reasons will enable us to put in place an appropriate way of rehabilitative assistance to children in order to overcome the problems they experience in the development of mental functions that have an impact on the difficulty of learning [14].

In general, by summarizing, it can be concluded about the fact among the most important tasks of educational practice overcoming the difficulties of teaching children from an early school age one of the most relevant at the present stage. Wide possibilities of neuropsychological diagnostics in revealing the mechanisms of non-formed HMF, preventing full-fledged mastery of the school general education program, allow to find the most appropriate adequate mechanisms for these problems. The difficulty of teaching many children has typical drawings and carries a complex character, expressed in the unformedness of the essentials for school success of school knowledge, skills, abilities, and in turn the formation of the course of the teacher. The need to apply neuropsychological analysis to the solution of these problems in education is obvious, which makes neuropsychology a priority in solving problems on the way to overcoming and preventing typical difficulties of learning difficulties [15].

References:

- [1] Akhutina, T.V., Panikratova, Y.R., Korneev, A.A., Matveeva, E.Yu. & Vlasova, R.M. Understanding of active and passive constructions in 7- to 10-year-old Russian-speaking children: Reliance on inflections or word order. *Psychology in Russia: State of the Art*, 12(1), 3–20, 2019 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.11621/pir.2019.0101> (data of access: 23.05.2022).
- [2] Korneev, A.A., Matveeva, E.Y. & Akhutina, T.V. What We Can Learn about Reading Development from the Analysis of Eye Movements. *Hum Physiol* 44, 183–190, 2018 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1134/S036211971802010X> (data of access: 23.05.2022).
- [3] Glozman J.M., Plotnikova A. (2021). Learning Disabilities in Primary School. How to Diagnose and Remediate with a Team Approach: The First Results. *Psychology in Russia: State of the Art*, 14(4), 38–50, 2021 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.11621/pir.2021.0403> (data of access: 23.05.2022).
- [4] Buivolova O., Vinter O., Bastiaanse R, Dragoy O. The Aphasia Rapid Test: Adaptation and standardisation for Russian. *Aphasiology*. 2021. Vol.35. No.5. P.730-744 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/02687038.2020.1727836> (data of access: 23.05.2022).
- [5] Akinina Y., Buivolova O., Soloukhina O., Artemova A., Zyryanov A., Bastiaanse R. Prevalence of Verb and Sentence Impairment in Aphasia as Demonstrated by Cluster Analysis. *Aphasiology*. 2021. Vol.35. No.5. P.1334-1362 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/02687038.2020.1812045> (data of access: 23.05.2022).
- [6] Becker, S.P., Willcutt, E.G. Advancing the study of sluggish cognitive tempo via DSM, RDoC, and hierarchical models of psychopathology *European Child and Adolescent Psychiatry*, 28 (5), pp. 603-613, 2019 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1007/s00787-018-1136-x> (data of access: 23.05.2022).
- [7]. Korneev A., Akhutina T., Gusev A., Kremlev A., Matveeva E. Computerized Neuropsychological Assessment in 6-9 Years-old Children (2018). *KnE Life Sciences*, pp.495-506 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.18502/cls.v4i8.3307> (data of access: 23.05.2022).
- [8] Vanvooren S., Poelmans H., De Vos A., Ghesquière P., Wouters J. Do prereaders' auditory processing and speech perception predict later literacy? *Research in Developmental Disabilities*, 70, 2017, pp.138-151 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2017.09.005> (data of access: 23.05.2022).

[9] Weiler M.D., Willis WG., Kennedy M.L. Sources of error and meaning in the pediatric neuropsychological evaluation(2019). *Handbook of Psychological Assessment*, pp.193-226.Academic Press [Electronic resource]: URL:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-802203-0.00007-9>(data of access: 23.05.2022).

[10] Yuri V. Mikadze1, Alfredo Ardila, Tatiana V. Akhutina A.R. Luria's Approach to Neuropsychological Assessment and Rehabilitation *Archives of Clinical Neuropsychology* Том 34, Выпуск 6, 795 -802, 2019[Electronic resource]:URL: <https://doi.org/10.1093/arclin/acy095>(data of access: 23.05.2022).

[11] Solovieva Y., & Quintanar L. Psychological concepts of activity theory in child neuropsychology. *Journal of Education and Culture Studies*, 1(1), 2017, 25-41[Electronic resource]: URL:<https://doi.org/10.22158/jecs.v1n1p25>(data of access: 23.05.2022).

[12] Solovieva Y., & Quintanar L. Syndromic analysis in child neuropsychology: A case study. *Psychology in Russia: State of Art*, 10(4), 2017, 172-184[Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.11621/pir.2017.0415>(data of access: 23.05.2022).

[13] Solovieva Yu., Quintanar L., Akhutina R.T., Hazin I. Historical-Cultural Neuro-psychology: a systemic and integral approach of psychological functions and their cerebral bases. *Estudos de Psicologia*, 24(1), janeiro a março de 2019, 65-75[Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.22491/1678-4669.20190008>(data of access: 23.05.2022).

[14] Prieler, T., Wood, C., Thomson, J.M. Developing a Visual Attention assessment for children at school entry *Frontiers in Psychology*, 9 (DEC), art. no. 2496., 2018, 1-14[Electronic resource]:URL:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02496>(data of access: 23.05.2022).

[15] Schwarz U., Gawrilow C. Measuring and compensating for deficits of self-regulation in school children via ambulatory assessment. *Psychology in Russia: State of the Art*, 12 (4), pp. 8-22, 2019[Electronic resource]:URL:<https://doi.org/10.11621/pir.2019.0401>(data of access: 23.05.2022).

Нейропсихологиялық тәсілді қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы оқу материалының танымдық қиындықтарын жеңу

**З.К. Жуманбаева¹, Л.А. Шкутина², А.Ф. Филатова³,
Ж.А. Оспанова¹, К.К. Жунусова¹**

¹Қарағанды медицина университеті,

²Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті(Қарағанды, Қазақстан),

³Омск мемлекеттік педагогикалық университеті (Омск, Ресей)

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы оқу материалының танымдық қиындықтарына теориялық талдау жасалады, сонымен қатар оқушылардың үлгермеуінің әр түрлі себептері қарастырылады, осы қиындықтарды шешу үшін жоғары психикалық функциялардың жай-күйін жүйелі талдауға мүмкіндік беретін нейропсихологиялық тәсілді қолдану ұсынылады, сонымен қатар күшті және әлсіз тұстарын белгілеу, жоғары психикалық функциялардың даму компоненттерін және т. б. болашақ татту зете-оқыту, түзете-дамыту үшін оң тайлығылы минегізделген әдістерді құру, немесе қалпына келтіру бойынша оқыту. Мақалада екінші сынып оқушыларымен ұйымдастырылған зерттеудің сипаттамасы берілген және екінші сынып оқушыларының мұғалімдерінің сараптамалық бағалауын, сондай-ақ жазбаша жұмыстарды, бақылау тест тапсырмаларын қамтитын оқушылардың іс-әрекетінің нәтижелерін талдауар қылы бастауыш сынып оқушыларының оқу қиындықтарын бағалау қарастырылған. Зерттеу оқу қиындықтарының бір кел кіеме сауырлығына ие балалар тобына нықтауға мүмкіндік берді: оқуда сәтті, жеке оқу пәндерінде сәтті оқу үшін қажетті дағдыларды игеруде ішінара қиындықтары бар студенттердің екінші тобы және әр түрлі оқу тапсырмаларын орындау кезінде жүйелі қателіктері көрінетін күрделі оқу қиындықтары бар балалар тобы. Мақалада екінші сынып оқушыларында оқытудың ең типтік қиындықтарын жинақтайтын тұжырымдар келтірілген, олар проблемалар жиынтығын құрайды және әртүрлі вариацияларда көрінеді.

Түйін сөздер: оқу материалының танымдық қиындықтары; бастауыш сынып оқушыларын оқыту; нейропсихологиялық тәсіл.

Преодоление познавательных трудностей учебного материала в обучении младших школьников с использованием нейропсихологического подхода

**З.К. Жуманбаева¹, Л.А. Шкутина², А.Ф. Филатова³,
Ж.А. Оспанова¹, К.К. Жунусова¹**

¹Карагандинский медицинский университет,

²Карагандинский университет им. академика А.Е. Букедова (Караганда, Казахстан),

³Омский государственный педагогический университет (Омск, Ресей)

Аннотация

В данной статье приводится теоретический анализ познавательных трудностей учебного материала в обучении младших школьников, а также рассмотрены различные причины неуспеваемости школьников, в качестве решения данных затруднений, предлагается использование нейропсихологического подхода, который позволяет осуществить системный анализ состояния высших психических функций, а также выделить сильные и слабые стороны, компоненты развития высших психических функций, и в дальнейшей перспективе строить оптимальные научно-обоснованные методы коррекционно-обучающего, коррекционно-развивающего, или восстановительного обучения. Статья содержит описание проведенного исследования, которое было организовано с обучающимися вторых классов, и предполагало оценку имеющихся трудностей обучения у младших школьников, с помощью анализа экспертной оценки учителей второклассников, а также анализа продуктов деятельности учащихся, которые включали в себя письменные работы, контрольные тестовые задания. Проведенное исследование позволило выявить группы детей, имеющих неоднородную выраженность учебных трудностей: успешных в обучении, вторая группа учеников с парциальными трудностями в усвоении необходимых навыков, требующих для успешного обучения по отдельным учебным предметам, и группа детей с комплексными трудностями обучения, проявляющимися в систематических ошибках при выполнении разной направленности учебных заданий. В статье приведены выводы, обобщающие наиболее типичные трудности обучения у второклассников, которые образуют комплекс проблем и проявляются в различных вариациях.

Ключевые слова: познавательные трудности учебного материала; обучение младших школьников; нейропсихологический подход.

Received 15.08.2022

FTAMP 14.35.07

DOI 10.51889/1750.2022.16.20.012

Р.Ж. БАЗАРБЕКОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
rabiga68@mail.ru*

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПТЕ
ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ ДЕҢГЕЙІН ЗЕРТТЕУ**

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып жасындағы балалардың мектепте оқу мотивациясының деңгейін анықтау мәселесі қарастырылады. Мотивация ұғымына түсінік беріліп, бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын зерттеген ғалымдардың пікірлері мен көзқарастары келтірілді. Бастауыш сынып оқушылары үшін мотивация оқыту процесін жақсартудың ең тиімді жолы болып табылады. Мақалада мектеп тәжірибесінде мұғалімнің оқушы мотивациясын зерттейтін бірқатар әдіс-тәсілдерді: оқытудың мотивтері, мәні, мақсаттары туралы тікелей және жанама сұрақтар қойып, оқушымен жеке әңгімелесуге, оқушылардың оқуға деген көзқарасы туралы материалды тез жинақтауға көмектесетін сауалнама жүргізуді қолдануға болатыны айтылды. Н.Г.Лусканованың «Мектепте оқу мотивациясының деңгейін бағалау» әдістемесінің негізінде сауалнама алынып, нәтижесі талданды. Анықталған деректерді негізге ала отырып, бастауыш сынып жасындағы балалардың оқу мотивациясын қалыптастырудың бірнеше аспектілері анықталды.

Түйін сөздер: оқу мотивациясы; оқушы; сауалнама; орташа көрсеткіш; деңгей; аспект.

Кіріспе. Бастауыш сыныптан бастап оқушының мектепте оқуға деген мотивациясын қалыптастыру қазіргі кезде оқу тудың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Себебі бұрынғы кеңестік түсінікпен «оқысаң көп ақша табасың», «жақсы жұмысқа тұрасың» деп баланы сендіріп, оқуға ынталандыра алмаймыз. Өйткені олар күнделікті өмірден, интернеттен сабақты жақсы оқымай-ақ адамдардың табысқа жетіп жатқанын естіп біледі.

Бүгінгі таңда «оқу мотивациясы» деген ұғымның біржақты анықтамасы жоқ. Авторлар бұл ұғымды «білім беру мотивациясы», «оқушы мотивациясы», «оқу әрекетінің мотивациясы» деген сияқты сөздерді синоним ретінде қолдана береді. Қазақ тілінде бұл сөзді «ынта», «қызығушылық», «уәждеме» деп әртүрлі аударды. «Мотивация» термині адамның бір нәрсені не үшін жасайтынын сипаттау үшін жиі қолданылады. Бізді әрекет етуге не итермелейді? Адам шөлді қандыру үшін су ішеді немесе білім алу үшін кітап оқиды, яғни мотивация да адамды бір әрекетті жасауға алға жетелейтін қозғаушы күш. Мотивация – мақсатқа бағытталған мінез-құлықты бастайтын, бағыттайтын және қолдайтын үдеріс.

Оқушының ақыл-ойының дамуы мен мотивация арасындағы байланыс туралы негізгі тұжырымдамалық идеяларды М.В. Мапохиннің [1], Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдовтың [2], А.Н. Леонтьевтің [3] еңбектерінде жазылса, әртүрлі жастағы білім алушылардың оқу мотивациясын дамыту мәселелері отандық психолог-ғалымдар М.К. Нурғалиева, А.А. Булатбаева т.б. [4], М.М. Акижанова [5], П.Джугал, М.Оспанованың [6] мақалаларында талқыланады. Мотивация тақырыбы әлі күнге дейін өзекті болып отырғаны соңғы жылдары жарық көрген шетелдік ғалымдардың М.В. Ляшенко [7], Гордеева Т.О., т.б. [8], Л.Келли [9], Тихомирова Л.Ф. [10], Рогова Е.Е., Гадаборшева З.И. [11] Штайнмайр, т.б. [12], Б. Содерс [13], Шнайдер Р., Лотц К., т.б. [14] еңбектерінен байқалады.

Негізгі бөлім. Конструктивтік теория бойынша оқушы жаңа білімді құруға белсене қатысып, құндылықты түсінсе оқуға деген мотивациясы жоғары болады деп есептейді

[8]. Егер оқушы оқу тапсырмаларының құндылығын түсінбесе, тапсырманы немқұрайлы, шала орындайды. Білім алуға, бірнәрсені үйренуге, сабақта әрекет етіп, жұмыс істеуге қалыптаспаған бала тапсырманы орындаған кезде оң нәтижеге жетуге талпынбайды.

Оқу мотивациясы, әсіресе, бастауыш сыныптарда өзекті, өйткені дәл осы кезеңде балада білім алуға деген ұмтылыс пайда болады. 6-7 жасар бала мектепке барғанды қызық көреді, әлеуметтік ортаға түсіп, жаңа достар тапқысы келеді, қоршаған ортаны, әртүрлі құбылыстардың себебін білуге деген құштарлығы жоғары болады. Психологтар бастауыш сыныптан бастап баланың оқуға деген мотивациясы қаншалықты жоғары болса, келешекте, орта және жоғары сыныптарда мектепте оқуы табысты болады санайды [1;2]. Сонымен қатар, бұл жаста баланың оқу әрекеті жетекші әрекетке айналады да, айтарлықтай тұрақты болады. Оқудың мотивтерін әлеуметтік (қарым-қатынас жасауға қажеттілік) мен танымдық (білуге деген құштарлық) деп қарастырады [2]. Осы екі қажеттіліктің болуы баланың қоршаған ортаға деген жаңа қарым-қатынасының пайда болуына ықпал етеді. Танымдық оқу мотивтеріне оқу міндеттерін табысты орындау, мұғалімнің берген күрделі тапсырмаларын қиынсынбай қабылдау, керекті ақпарат алу үшін мұғалімнен сұрау, қосымша сабақтарға қатысуға ұмтылу т.б. жатады. Мотивтің бұл екі түрі бірқатар психологтардың М.В. Матюхиннің [1], Р.Шнайдер, т.б. [14], Л.И. Божовичтің [15], Л.В. Цой мен И.Ю.Кулагинаның [16], еңбектерінде қарастырылады.

Л.И. Божович «...танымдық мотивацияның балалардың барлығында бірдей болмауының себебі жүйелі ойлаудың қалыптаспауынан, яғни барлық зерттелетін объектілерді өзара байланысты элементтер жүйесі түрінде қарастыру мүмкіндігінің болмауынан» деп түсіндіреді. Тек біртұтас білім ғана оқушыларға олардың қызығушылықтарын саналы түрде саралауға мүмкіндік береді деп санайды. Ал әлеуметтік мотивтер оқушының әлеуметтік қарым-қатынас түрлерімен

байланысты. Мысалы: қоғамға пайдалы болу үшін білім алуға ұмтылу, оқу қажеттілігін түсіну, жауапкершілікті сезіну т.б. жатады. Әлеуметтік мотивтерге басқалармен қарым-қатынаста белгілі бір позицияны ұстануға, жеке тұлға ретінде беделге ие болуға ұмтылатын мотивтер де жатады [15].

Оқу мотиві әр жастағы оқушы үшін әртүрлі мәнге ие болуы мүмкін, демек, ынталандырушы күш әр сыныпта әртүрлі. Мысалы, бірінші сыныпта қосымша кітап оқу, іздену мотиві баланың өмірінде қатты маңызды емес, ал сынып жоғарлаған сайын одан әрі терең білім алып, іздену үшін қосымша әдебиеттерді оқу оқушының өмірлік мәніне айналуы мүмкін. А.Н. Леонтьевтің ойынша «білім алуға тәрбиелеу үшін білімді меңгеруге деген көзқарасты тәрбиелеу керек» деген. Бұл оқыту барысында мектеп оқушыларының бойында білімге, оны меңгеру әдістеріне деген белсенді ішкі қатынасын, білім алуға деген жағымды көзқарасты, яғни құндылықты қалыптастыру дегенді білдіреді [3].

Мотивация тақырыбын зерттеушілердің пікірінше, педагог білім беру мазмұны мен оның әдістері белгілі бір жастағы мектеп оқушыларының тұлғалық мағыналарына сәйкес келе ме, жоқ па, соны білуі керек. Мектеп тәжірибесінде мұғалімге оқушы мотивациясын зерттеудің келесі әдістерін өз тәжірибесінде қолдануына болады:

– оқушылардың сабақ барысындағы және сабақтан тыс уақыттағы тәрбиелік, қоғамдық пайдалы, ұйымдастырушылық және басқа да іс-әрекеттері кезінде мінез-құлқын, оқушылар арасындағы қарым-қатынас сипатын бақылау;

– бірқатар арнайы таңдалған жағдаяттарды пайдалану (оларды эксперименттік педагогикалық жағдаяттар деп атауға болады), мысалы тәрбие сағаты уақытында арнайы бақылау сұрақтарын қою немесе тапсырмалар жасату;

– жеке оқушы үшін оқытудың мотивтері, мәні, мақсаттары туралы тікелей және жанама сұрақтар қойып, жеке әңгімелесу;

– бірнеше сыныптарда, мектептерде мектеп оқушыларының оқуға деген көз-

қарасы туралы материалды тез жинауға көмектесетін сауалнама жүргізу [16].

Әдістер. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың мектепте оқуға деген мотивациясының қандай деңгейде екенін анықтауды үйрету мақсатында педагогикалық практика кезінде «Бастауыш білім беру бағдарламасы» бөлімінің 4-курс студенттерімен бірге бастауыш сынып оқушыларынан сауалнама алдық. Сауалнама Алматы қаласындағы №33, №172, №201 мектептің бастауыш сынып оқушыларынан (1-сыныптан 55 оқушы, 2-сыныптан 52, 3-сыныптан 54, 4-сыныптан 52 оқушы) алынды. Оқушылардың оқу мотивациясының деңгейін анықтауға арналған Н.Г. Лусканованың «Мектепте оқу мотивациясының деңгейін бағалау» [17] әдістемесі бойынша 10 сұрақ берілді:

1. Саған мектеп ұнай ма немесе ұнамай ма?
2. Таңертең сен ұйқыдан тұрғанда мектепке қуанышпен барасың ба, әлде үйде қалғың келе ме?
3. Егер мұғалім мектепке ертең келуің шарт емес, мектепке келгісі келген оқушылар ғана келсін десе, сен сабаққа келесің бе, әлде үйде қаласың ба?
4. Кейбір сабақтың болмай қалуы саған ұнай ма?
5. Саған үй тапсырмасын бермегенін қалайсың ба?
6. Сен сабақта үзілістің көп болғанын қалайсың ба?
7. Ата-анаңызға немесе достарыңызға мектеп туралы айтасыз ба?
8. Саған сынып жетекшісі ұнай ма?
9. Сыныпта достарың бар ма?
10. Сыныптастарыңа қалай қарайсың?

Сандық талдау. 10 сұрақтың жауаптары 0-ден 3 балға дейін бағаланады (теріс жауап – 0 балл, бейтарап – 1 балл, оң жауап – 3 балл). Оқу мотивациясының деңгейінің төмендеуі – мектепте оқуға деген дезадаптацияны, ал оның жоғарылауы – оқудағы және дамудағы оң динамиканы білдіреді.

Н.Г. Лусканова оқушының мектепте оқу мотивациясын 5 деңгейге бөліп көрсетеді (1-кесте).

Нәтижелер. Төмендегі кестеде сауалнама бойынша алынған мәліметтер көрсетілді.

Н.Г. Лусканованың сандық талдауы бойынша бастауыш сынып оқушыларының мектеп оқу мотивациясының деңгейі анықталды. Сауалнама бойынша 1-2-сынып оқушылары өте жоғары, ал 3-4-сыныптарда жоғары деңгейде екенін байқадық.

Сауалнамадағы алғашқы 4 сұрақ баланың мектепке деген эмоционалдық қатынасын білдіреді. Бұл сұрақтардың 3-ші жауабын таңдаған 1-2-сынып оқушыларының 5-6%-

ында мазасыздық, уайым бар екенін, ал 2-ші нұсқаны таңдаған оқушыларда (8-11%) психологиялық қорғаныс бар екенін көрсетеді. Бұл көрсеткіш 3-4-сыныпта біртіндеп өскенін 1-диаграммадан байқауға болады. Мысалы, 3-4-сыныпта оң жауап таңдаған оқушылар 25 пайызға азайған. Сондай-ақ «бейтарап» және «теріс жауап» таңдаған балалар саны 3-4-сыныпта 11-14 %-ға артқан.

1-кесте

Оқушының мектепте оқу мотивациясының деңгейлері

5-деңгей	4- деңгей	3-деңгей	2-деңгей	1-деңгей
Өте жоғары деңгей (25-30 балл)	Жоғары деңгей (20-24 балл)	Сыртқы мотивация (15-19 балл)	Төменгі деңгей (10-14 балл)	Дезадаптация (10 баллдан төмен)
Мұғалімнің айтқандарын мұқият орындайды, өзіндік жұмысқа, барлық пәндерге қызығушылықпен қарайды, тапсырмаларды өте мұқият орындайды.	Оқушының мектепке қатынасы оң; берілген талаптарды адекватты қабылдайды, оқу материалдарын оңай меңгереді. Тапсырмаларды сыртқы бақылаусыз-ақ орындайды	Балаларының мектепке деген көзқарасы жақсы, өздерін жақсы сезінеді, құрбы-достарымен сөйлесу үшін сабақтан қалмайды. Олар мектепте өздерін оқушы сияқты сезінгенді, әдемі болып жүргенді ұнатады. Мұндай балаларда танымдық мотив төмен, оқу-тәрбие процесі оларды көп қызықтыра бермейді.	Бұл балалар мектепке барғысы келмейді, сабақтан қалғысы келіп тұрады. Сабақ үстінде басқа нәрсемен айналысып немесе ойнап отырады. Сабақты оқуға қиналады. Мектепке бейімделуі қиын. Өзіндік тапсырмаларға қызығушылық көрсетпейді, мұғалім тарапынан бақылау мен көмекті қажет етеді.	Оқушының мектепке барғысы келмейді, сыныптастарымен, мұғаліммен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады. Тапсырманы орындамайды, тәртіп бұзады. Көбінесе бұл оқушыларда жүйке жүйесінде психикалық ақаулар байқалады.

1-2-сынып оқушыларының басым бөлігі (81,8%) оқу мотивациясының жоғары деңгейін көрсеткен. Сауалнама қорытындысы бойынша балалардың әлеуметтік мотивтері жоғары екені, мектеп талаптары мен мұғалімнің барлық нұсқауларын орындайтыны байқалады. Жалпы 1-2-сыныптың балаларының мектепке деген көзқарасы жақсы, өздерін жақсы сезінеді, құрбы-достарымен сөйлесу үшін мектептен сабақтан қалмайды. Бұл балалардың әлеуметтік мотивациясы жоғары екенін көрсетті. Ал респонденттердің 5%-ында балалардың танымдық оқу мотивациясы төмен екені, оқу үдерісі оларды көп қызықтырмайтыны байқалды. Ал 3-4-сыныпта оқу мотивациясына 25%-ға төмендеген. 8-сұраққа 2-3-нұсқаны 15 оқушы белгілеген, яғни 27%-ында мұғалім мен оқушы арасында түсініспеушілік барын

көрсетеді. 8-сұраққа 3-нұсқаны, 7-сұраққа 1-нұсқаны таңдаған балалар қарым-қатынас жасауға талпынғанмен, құрдастарымен немесе мұғалімімен тығыз байланыс орната алмайтынын білдіреді. Сауалнама арқылы оқушының оқу мотивациясы жасына қарай әртүрлі болатынын, сынып жоғарлаған сайын өзгергенін анықтадық.

Сынып бойынша сауалнамаға берілген жауаптардың салыстырмалы пайыздық көрсеткіші төмендегі 2-диаграммада көрсетілді:

Екінші кезекте студенттер оқушылардың сабақтағы мінез-құлқын, берілген тапсырманы орындауын, үзіліс кезіндегі құрдастарымен қарым-қатынасын, сабақтағы белсенділігін бақылады. Бақылау барысында бірқатар 3-4-сынып оқушыларының тек мұғалімнің көңілінен шығу үшін және жақсы баға алып ата-анасын қуанту үшін немесе

жаман баға алғаны үшін сыныптастары келемеж қылмасын деген оймен ғана оқитынын байқадық. Мұндай оқушыларда оқудың сыртқы мотиві басымырақ. Сыртқы

мотивация басым оқушылар оқыған пәндерді іштей қабылдамайды, қызықпайды, пәннің мазмұны олар үшін құнды болмайды.

3-кесте

Сауалнамаға берілген оқушы жауаптарының орташа көрсеткіштер

Сұрақ реті	Жауап нұсқалары	1-сынып		2-сынып		3-сынып		4-сынып	
		55	балл	52	балл	54	балл	52	балл
1	мектеп ұнайды	53	2,89	45	2,60	30	1,67	32	1,85
	кейде ұнайды, кейде ұнамайды	0	-	7	0,13	14	0,26	10	0,19
	ұнатпаймын	2	-	-	-	10	-	10	-
2	мектепке қуана барамын	46	2,51	41	2,37	41	2,28	35	2,02
	әртүрлі, кейде қуанам	5	0,09	8	0,15	9	0,17	12	0,23
	көңілсіз барам	4	-	3	-	4	-	5	-
3	мектепке барар едім	45	2,45	40	2,31	36	2,00	30	1,73
	білмеймін	7	0,13	5	0,10	10	0,19	5	0,10
	үйде қалар едім	3	-	7	-	8	-	17	-
4	сабақтың болмай қалғаны ұнамайды	45	2,45	42	2,42	34	1,89	29	1,67
	маған бәрібір	6	0,11	3	0,06	12	0,22	13	0,25
	сабақтың болмағаны жақсы	4	-	7	-	8	-	10	-
5	үй тапсырмасы керек	42	2,29	43	2,48	40	2,22	39	2,25
	білмеймін	8	0,15	2	0,04	4	0,07	2	0,04
	үй тапсырмасы берілгенін қаламаймын	5	-	7	-	10	-	11	-
6	үзілістің көп болғанын қаламаймын	35	1,91	31	1,79	30	1,67	31	1,79
	білмеймін	8	0,15	5	0,10	9	0,17	8	0,15
	иа, үзіліс ұзақ болса деймін	12	-	16	-	15	-	13	-
7	мектеп туралы жиі айтамын	45	2,45	40	2,31	29	1,61	26	1,50
	сирек айтамын	5	0,09	5	0,10	6	0,11	26	0,50
	мүлде айтпаймын	5	-	7	-	19	-	-	-
8	сынып жетекшісі ұнайды	40	2,18	48	2,77	30	1,67	40	2,31
	білмеймін	8	0,15	2	0,04	12	0,22	7	0,13
	басқа мұғалім болса екен деймін	7	-	2	-	12	-	5	-
9	досым көп	45	2,45	49	2,83	43	2,39	39	2,25
	досым аз	10	0,18	2	0,04	6	0,11	8	0,15
	досым жоқ	0	-	1	-	5	-	5	-
10	сыныптастарым ұнайды	50	2,73	48	2,77	46	2,56	42	2,42
	онша ұнамайды	5	0,09	3	0,06	5	0,09	4	0,08
	ешқайсысы ұнамайды	0	-	1	-	3	-	6	-
Орташа деңгейі			25,45		25,44		21,56		21,62

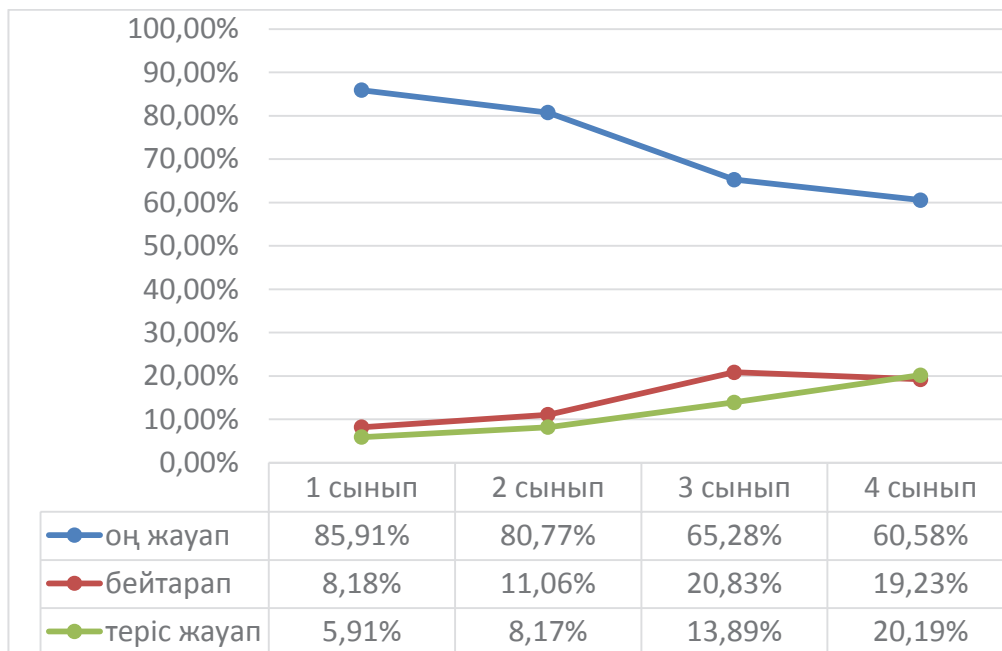
Сондай-ақ бақылау кезінде кейбір 3-4-сынып оқушыларының арасында сабақта басқа бірнәрсемен айналысып отыратын, мұғалімнің айтқанын тыңдамайтын, басым немесе ішім ауырып тұр деп өтірік сылтау айтатын, үзіліс кезінде ешкіммен араласпай, жалғыз отыратын оқушылар да болды. Бақылау барысындағы деректерді жинақтап, оқушыларды 3 топқа бөлдік. 1-топ, бұл оқу мотивациясы дұрыс қалыптасқан оқушылар. Бұл оқушыларда оқу пәндеріне қызығушылық бар, сабақтан қалғысы келмейді. 1-топ оқушыларында табандылық, шыдамдылық бар, оқуда кедергілер болған жағдайда да мақсатына жетуге қабілеті

бар балалар. Олар өте ұқыпты, өз бетінше тапсырмаларды орындай алады. 2-топтың оқушыларының мінез-құлқы тұрақты емес, кейде олар мұғалімнің талабына құлақ аспайды. Олардың оқудағы жетістіктері басқа балалармен салыстырғанда кейде жоғары, кейде төмен болады. 3-топтың оқушылары ештеңеге қызықпайды, конфликтіге жақын, оқу материалының құндылығын түсінбейді.

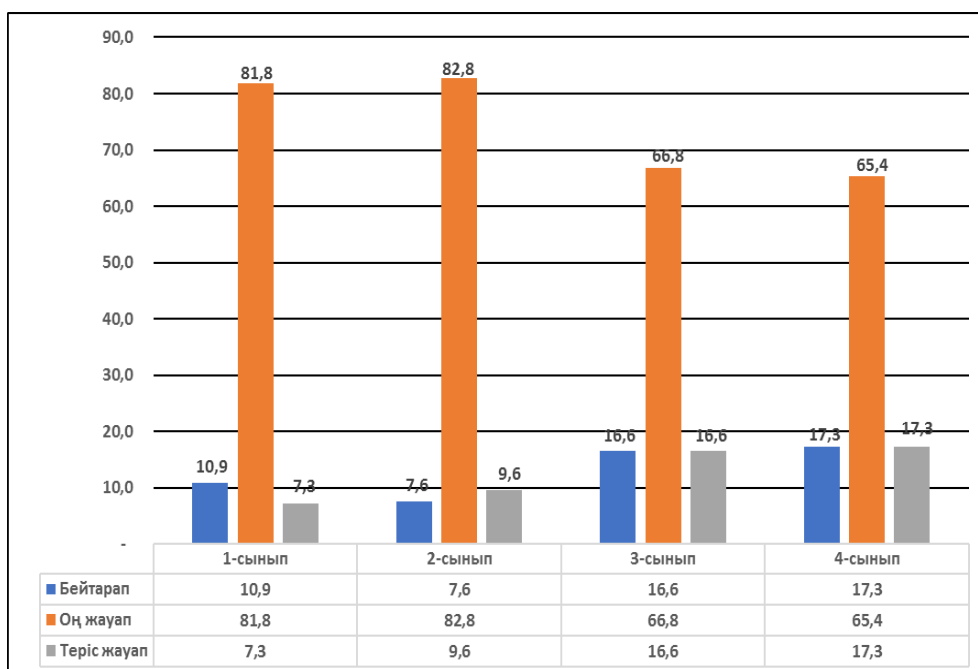
Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларының мектепте оқу мотивациясының даму деңгейін анықтаған сауалнамадан біз 1-2-сыныптың оқушыларына қарағанда 3-4-сынып оқушыларының оқу мотива-

циясы біртіндеп төмен дегенін байқады. Сондықтан оқу-тәрбие үрдісінде оқушылардың мектепте оқу мотивациясы неліктен төмен болатынын, оны қалыптас-

тырудың қандай тиімді жолдары бар деген сияқты маңызды мәселелерге студенттер болашақ маман ретінде ерекше көңіл бөлуі қажет.

1-диаграмма. Салыстырмалы пайыздық көрсеткіш

2-диаграмма. Салыстырмалы пайыздық көрсеткіш

Сауалнама бойынша көрсеткіштер

	1-сынып, 55 оқушы	%	2-сынып, 52 оқушы	%	3-сынып 54 оқушы	%	4-сынып 52 оқушы	%
Оң жауап	45	81,8	43	82,8	36	66,8	34	65,4
Бейтарап	6	10,9	4	7,6	9	16,6	9	17,3
Теріс жауап	4	7,3	5	9,6	9	16,6	9	17,3

Қорытынды. Анықталған деректерді негізге ала отырып, бастауыш сынып жасындағы балалардың оқу мотивациясын қалыптастырудың бірнеше аспектілерін анықтадық. Оқушының мектепте оқуға деген мотивациясын қалыптастырудың бірінші аспектісі – сабақты қызықты етіп ұйымдастыру. Болашақ бастауыш сыныптың мұғалімі ретінде сабақта оқушының жағымды эмоциясына әсер етуі үшін оларды оқу үдерісіне өздерін қатыстыру керек. Қызықты ойын ұйымдастыру, қызықты тапсырма беруден бөлек, болашақ мұғалім дауыс ырғағын, бет мимикасын, дене қозғалысын т.б. дұрыс басқара алуы тиіс. Осыған байланысты келешекте болашақ маманға мектеп жасындағы балалардың оқу мотивациясына қатысты арнайы элективті курстар оқытылуы қажет деп ойлаймын.

Екінші бір аспектісі – оқуға деген позитивті көзқарастуғызу, баланы жазаламау, «2 қоямын» немесе «ата-анаңа айтамын», «үзіліске шықпайсың» деп қорқытпау. Мүмкіндігінше кішкентай жетістігі үшін баланы қолдап, мақтап отыру, өзіне деген сенімін күшейтуге ықпал жасау [14].

Үшінші аспектісі – оқу материалының оқушыға барынша түсінікті болуы. Егер оқу материалы, мысалы, мәтін сөйлемдері

шұбалаңқы, тапсырма мәтінінде түсініксіз сөздер көп болса, оқушының оқуға деген ынтасы біртіндеп төмендейді. Сондықтан материалды оқушыға жеңіл әрі тез түсіндірудің әдіс-тәсілдерін таңдау қажеттігіне көзіміз жетті.

Төртінші аспектісі – оқушының құрдас-тары арасында кикілжіңді болдырмау. Себебі психологтар егер бала мектепте үнемі қорқынышпен немесе ренішпен жүретін болса, оқушының оқуы нәтижелі болмайды деп санайды [12;18]. Бесіншісі – балаға өз әрекетін өзі бағалауды, рефлексия жасауды үйрету қажет. Себебі қазіргі балаларға, яғни «Альфа ұрпақтарына» алдына мақсат қоюды үйреткен өте маңызды [19]. Сабақтың басында, жаңа материалды талдау кезінде, үй тапсырмасын берген кезде алдымен оқушыға орындалатын оқу әрекетінің мақсатын түсіндіру қажет. Мысалы, «Қазір көбейту амалымен танысамыз. Көбейту кестесі адамға өмірде қай кезде және не үшін қажет болады?» немесе «Топырақтың құрамын анықтау тәжірибесін жасаймыз. Бұл бізге не үшін керек?» деген сияқты әрбір іс-әрекетті орындаған кезде оқушыға не үшін қажет екені түсінікті болса, олар оқуда көп қиналмайды, ынтасы да төмендемейді деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Матюхина М.В. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, –1990. – С. 192.
[2] Эльконин Д.Б., Давыдов В.В. Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников. – М.: Академии педагогических наук РСФСР. –1962. – С.287.
[3] Леонтьев А.Н. Мотивы. Добавлено Psychology OnLineNet. 24.03.2005 (Правка 28.04.2006) [Электронный ресурс]: URL: <https://www.psychology-online.net/articles/doc-307.html> (өтінім берілген күні: 21.01.2022).
[4] Нургалиева М.К., Булатбаева А.А., Есенова К.А., Рамазанова С.А. Особенности мотивации учебной деятельности подростков // Психолог. – 2022. – №2. – С.1-7. DOI: 10.25136/2409-8701.2022.2.37623 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=37623

- [5] Акижанова М.М. Оқу мотивтерінің психологиялық негізі. Вестник КАСУ №1, – 2005. –126 б. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.vestnik-kafu.info/journal/1/26/> (өтінім берілген күні: 03.02.2022).
- [6] Джугал П., Оспанова М. Изучение уровня мотивации иностранных студентов при обучении в Казахстане //Педагогика и психология. – 2020. – № 4(45). – С.38-43:
DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.05 [Электронный ресурс]: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/119> (өтінім берілген күні: 8.09.2022)
- [7] Ляшенко М.В. Мотивация учебной деятельности: основные понятия и проблемы //Вестник ЮУрГУ. Серия: Образование. Педагогические науки. – 2019. – Т.11. – №1. – С.53-73.
- [8] Гордеева Т.О., Сычев О.А., Лункина М.В. Школьное благополучие младших школьников: мотивационные и образовательные предикторы // Психологическая наука и образование. – 2019. – Том 24. – №3. – С.32-42. DOI: 10.17759/pse.2019240303 (өтінім берілген күні: 3.02.2022).
- [9] Kelly L., Mingming Zh. (2018) Relationship between grit and academic achievement: A systematic review Hong Kong International Conference on Education, Psychology and Society. Motiv. Sci. 4 158-176. DOI: 10.13140/RG.2.2.36583.19362 (otininim berilgen kuni: 15.02.2022)
- [10] Tikhomirova L.F. Osobennosti motivatsii uchebnoy deyatel'nosti u mladshikh shkol'nikov s narusheniyem intellekta. Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. – 2017. – №1. – S 154-161.
- [11] Rogova E.E., Gadaborsheva Z.I. Osobennosti motivatsii ucheniya v mladshem shkol'nom vozraste. Uchenyye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafta. – 2019. – №6 (172). <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-motivatsii-ucheniya-v-mladshem-shkolnom-vozraste/viewer> (otininim berilgen kuni: 15.02.2022)
- [12] Steinmayr R., Weidinger A.F., Schwinger M., Spinath B. The Importance of Students' Motivation for Their Academic Achievement – Replicating and Extending Previous Findings. Frontiers in Psychology. Published online 2019 Jul 31. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.01730 (otininim berilgen kuni: 07.01.2022).
- [13] Souders, B. (2020). Motivation in Education: What it Takes to Motivate Our Kids. PositivePsychology. Retrieved from: <https://positivepsychology.com/motivation-education/> (otininim berilgen kuni:12.01.2022).
- [14] Schneider R, Lotz C., Sparfeldt J.R. (2018) Smart, confident, interested: Contributions of intelligence, self-concept, and interest to elementary school achievement. Learning and Individual Differences. Volume 62, February 2018, Pages 23-35. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2018.01.003>
- [15] Bozhovich E.D., Vayzer G.A., Buga A.S. Lichnostnyye faktory razvitiya pozitsii sub»yekta ucheniya /M., SPb.: Nestor-Istoriya, – 2020. – 368 s.
- [16] Tsoy L.V., Kulagina I.YU. Sootnosheniye vneshney motivatsii i sub»yektnoy pozitsii v uchebnoy deyatel'nosti mladshikh shkol'nikov. Psikhologo-pedagogicheskiye issledovaniya, – 2022. – Tom 14. – №1. – S. 3-16
- [17] Luskanova N.G. Metody issledovaniya detey s trudnostyami v obuchenii: uchebno-metodicheskoye posobiye. Izdatel'stvo: Folium, –1999 g. – S. 32.
- [18] Prokopchuk V., Revenko I., Demchenko Y., Blaga O., Tarasova V. «Increasing Motivation of Primary School Pupils' Studying». Journal for Educators, Teachers and Trainers, Vol. 11 (1). DOI: 10.47750/jett.11.01.2020. <https://hdl.handle.net/11300/14387> pp.19-29. (otininim berilgen kuni: 26.02.2022).
- [19] Amrit Kumar Jha. Understanding Generation Alpha (June 2020) M. College, Lalit Narayan Mithila University, Darbhanga, Bihar, India. DOI: 10.31219/osf.io/d2e8g

Reference:

- [1] Matyukhina M.V. Formirovaniye motivatsii ucheniya: Kn. dlya uchitelya. – M.: Prosveshcheniye, –1990. – S.192.
- [2] El'konin D.B., Davydov V.V. Voprosy psikhologii uchebnoy deyatel'nosti mladshikh shkol'nikov. M.: Izdatel'stvo Akademii pedagogicheskikh nauk RSFSR, –1962. – S. 287.
- [3] Leont'yev A.N.. Motivny. Dobavleno Psychology OnLineNet. 24.03.2005 (Pravka 28.04.2006) [Elektronnyy resurs]: URL: <https://www.psychology-online.net/articles/doc-307.html> (otininim berilgen kuni: 21.01.2022).
- [4] Nurgaliyeva M.K., Bulatbayeva A.A., Yesenova K.A., Ramazanova S.A. Osobennosti motivatsii uchebnoy

deyatelnosti podrostkov/Psikholog. – 2022. – №2. – С.1-7. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=37623

[5] Akijanova M.M. Oqw motivteriniñ psixologiyalıq negizi. Vestnik KASW №1, –2005. –126 b. [Elektronnyy reswrs]: URL: <https://www.vestnik-kafu.info/journal/1/26/> (otinin berilgen kuni: 03.02.2022).

[6] Dzhugal P., Ospanova M.B. Izucheniye urovnya motivatsii inostrannykh studentov pri obuchenii v Kazakhstane. Zhurnal «Pedagogika i psikhologiya». – 2020. – №4. – S.38-43. [Elektronnyy reswrs]: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/119> (otinin berilgen kuni: 8.09.2022)

[7] Lyashenko M.V. Motivatsiya uchebnoy deyatelnosti: osnovnyye ponyatiya i problemy //Vestnik YUUrGU. Seriya: Obrazovaniye. Pedagogicheskiye nauki. – 2019. – T.11. – №1. – S.53-73

[8] Gordeyeva T.O., Sychev O.A., Lunkina M.V. Shkol'noye blagopoluchiye mladshikh shkol'nikov: motivatsionnyye i obrazovatel'nyye prediktory //Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye. – 2019. – Том 24. – №3. – С.32-42. doi:10.17759/pse.2019240303 (otinin berilgen kuni: 3.02.2022).

[9] Kelly L., Mingming Zh.. (2018) Relationship between grit and academic achievement: A systematic review Hong Kong International Conference on Education, Psychology and Society. Motiv. Sci. 4 158-176. DOI: 10.13140/RG.2.2.36583.19362 (otinin berilgen kuni: 15.02.2022).

[10] Tikhomirova L.F. Osobnosti motivatsii uchebnoy deyatelnosti u mladshikh shkol'nikov s narusheniyem intellekta. Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. -2017 – № 1. – S 154-161.

[11] Rogova E.E., Gadaborsheva Z.I. Osobnosti motivatsii ucheniya v mladshem shkol'nom vozraste. Uchenyye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafta. – 2019. – №6 (172). <https://cyberleninka.ru/article/n/osobnosti-motivatsii-ucheniya-v-mladshem-shkolnom-vozraste/viewer> ((otinin berilgen kuni: 15.02.2022)

[12] Steinmayr R., Weidinger A.F., Schwinger M, Spinath B. The Importance of Students' Motivation for Their Academic Achievement – Replicating and Extending Previous Findings. Frontiers in Psychology. Published online 2019 Jul 31. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01730

[13] Souders, B. (2020). Motivation in Education: What it Takes to Motivate Our Kids. Positive Psychology. Retrieved from: <https://positivepsychology.com/motivation-education/>(otinin berilgen kuni:12.01.2022).

[14] Schneider R, Lotz C., Sparfeldt J.R. (2018) Smart, confident, interested: Contributions of intelligence, self-concept, and interest to elementary school achievement. Learning and Individual Differences. Volume 62, February 2018, Pages 23-35. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2018.01.003>

[15] Bozhovich E.D., Vayzer G.A., Buga A.S. Lichnostnyye faktory razvitiya pozitsii sub'yekta ucheniya / M.-SPb.: Nestor-Istoriya, 2020. -368 s.

[16] Tsoy L.V., Kulagina I.YU. Sootnosheniye vneshney motivatsii i sub'yektnoy pozitsii v uchebnoy deyatelnosti mladshikh shkol'nikov. Psikhologo-pedagogicheskiye issledovaniya. – 2022. – Том 14. – №1. – S.3-16

[17] Luskanova N.G. Metody issledovaniya detey s trudnostyami v obuchenii: uchebno-metodicheskoye posobiye. Izdatel'stvo: Folium, –1999 g. – S.32.

[18] Prokopchuk V., I.Revenko I., Demchenko Y., Blaga O., Tarasova V. «Increasing Motivation of Primary School Pupils' Studying». Journal for Educators, Teachers and Trainers, Vol. 11 (1). DOI: 10.47750/jett.11.01.2020. <https://hdl.handle.net/11300/14387> pp.19-29. (otinin berilgen kuni: 26.02.2022).

[19] Amrit Kumar Jha. Understanding Generation Alpha (June 2020) M. College, Lalit Narayan Mithila University, Darbhanga, Bihar, India. DOI: 10.31219/osf.io/d2e8g

Изучение уровня учебной мотивации младших школьников

Р.Ж. Базарбекова

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос определения уровня мотивации младших школьников к обучению в школе. Объясняется понятие мотивации и приводятся мнения и взгляды ученых, изучавших

учебную мотивацию учащихся начальных классов. Для учащихся начальных классов мотивация является наиболее эффективным способом совершенствования учебного процесса. В статье отмечается, что в школьной практике учитель может использовать ряд методов изучения мотивации учащихся: прямые и косвенные вопросы о мотивах обучения, смысле, целях, личные беседы с учащимися, проводить анкеты, помогающие быстро собрать материал об отношении учащихся к обучению. На основе методики Н.Г. Лускановой «Оценка уровня школьной мотивации» получена анкета и проанализированы результаты. На основании выявленных данных было выделено несколько аспектов формирования учебной мотивации младших школьников.

Ключевые слова: учебная мотивация; ученик; анкета; средний показатель; аспект.

Examining the level of educational motivation of younger students

R.J. Bazarbekova

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article discusses the issue of determining the level of motivation of younger students to study at school. The concept of motivation is explained and the opinions and views of scientists who have studied the educational motivation of primary school students are given. Motivation for students is the most effective way to improve the learning process. It is noted in the article that in school practice the teacher can use a number of methods of studying the motivation of students: direct and indirect questions about the motives of training, meaning, purpose, personal conversations with students, conduct questionnaires that help to quickly collect material about the attitude of students to learning. Based on the methodology of N.G. Lukyanova «Assessment of the level of school motivation», a questionnaire was received and the results were analyzed. On the basis of the revealed data, several aspects of the formation of educational motivation of younger schoolchildren were identified.

Keywords: academic motivation; student; questionnaire; middle indicator; aspect.

Редакцияға 27.02.2022 қабылданды

Н.Ш. АЛМЕТОВ¹, А.Н. ЖОРАБЕКОВА¹, Х.Б. ТУЛЕНОВА²

¹Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова (Шымкент, Казахстан),

*²Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина (Нур-Султан, Казахстан)
n_almetov@mail.ru, ainur-zhorabekova@mail.ru, k.sayram@mail.ru*

МОДЕРНИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Статья посвящена проблеме модернизации педагогической подготовки учителей в вузе с учетом перехода общеобразовательных школ Казахстана на обновленное содержание образования. Рассмотрен потенциал институтов повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в подготовке учителей к работе в условиях обновленного содержания образования. Отмечается особая миссия педагогических высших учебных заведений в подготовке будущих учителей к педагогической деятельности в условиях обновленного содержания образования. Проанализирована существующая вузовская практика подготовки студентов – будущих учителей к реализации обновленных учебных программ.

Выделены актуальные задачи подготовки будущих педагогов в вузе в свете обновления содержания общего среднего образования в Республике Казахстан. Предложены подходы к модернизации вузовского процесса подготовки будущих учителей в соответствии с новыми требованиями к профессиональным компетенциям учителя в контексте обновленного содержания образования. Оперативное реагирование вузовского педагогического процесса подготовки будущих учителей на запросы школы, его опережающий характер автор рассматривает как важную закономерность подготовки педагогов новой формации.

Ключевые слова: педагогическое образование, подготовка будущих учителей, вуз, школа, содержание образования, обновленное содержание образования, модернизация.

Введение. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2016-2019 годы положила основу коренного реформирования содержания общего среднего образования. В этой программе определены приоритетные направления развития общеобразовательной школы, среди которых переход на 12-летнее образование, трехязычное обучение, преподавание информатики, физики, химии и биологии на английском языке в старших классах, определение целей уроков по таксономии Блума, критериальная оценка знаний учащихся, новые подходы к планированию уроков и др. [1].

В другом директивном документе – Государственной программе развития образования и науки в Республике Казахстан на 2020-2025 годы подведены первые итоги перехода к обновленному содержанию образования [2].

Достижения в модернизации школьного образования налицо. Достигнуты многие цели и задачи Государственной программы 2016-2019, о чем свидетельствуют количественные и качественные показатели, приведенные в данном документе [2].

Нужно отметить, что подготовка учителей-практиков, тем более будущих учителей в вузе шла по следам процессов внедрения обновленного содержания в школе. Учителя-практики проходили курсы на базе структурных подразделений АО НЦПК «Өрлеу», зачастую после того, как была принята Госпрограмма образования на 2016-2019 гг. Тем более вузы педагогического профиля немного поздно реагировали на изменения содержания школьного образования. Здесь наблюдалось отставание системы подготовки педагогических кадров от насущных потребностей школы, от темпа современных школьных инноваций.

Поэтому за последние годы педагогическими вузами страны были приняты конкретные, зачастую поспешные организационно-педагогические меры по устранению «пробелов» в подготовке будущих педагогов к обновленному содержанию образования. Важную роль сыграло также инструктивные письма Министерства образования и науки, обращения работодателей и партнеров – местных органов управления образования, руководителей организаций общего среднего образования, выступления педагогической общественности, в котором затрагивалась проблема отставания вузовской практики от требований современной школы к учителю.

В качестве принятых конкретных мер в данном направлении можно отметить:

– внесение изменений и дополнений в образовательные программы бакалавриата и магистратуры педагогического направления (корректировка целей и задач, изменения требований к компетенциям выпускника и ожидаемых результатов, перераспределение кредит-часов, введение новых учебных дисциплин, ориентированных на задачи реализации обновленных программ в общеобразовательной школе);

– разработка и внедрение новых образовательных программ (например, «менеджмент в образовании», «подготовка педагогов инклюзивного образования» и др.);

– совершенствование программного содержания психолого-педагогических дисциплин (включение модулей и тем, вопросов в программы курсов «Педагогическая психология», «Современная педагогика», «Теория и методика воспитательной работы», методики преподавания школьных предметов по специальности и др.), разработка новых элективных курсов (например, «Критериальная система оценивания в школе», «Методика инклюзивного обучения в начальных классах» и др.);

– усиление ориентации содержания педагогической практики на задачи формирования готовности будущих педагогов к педагогической деятельности в условиях обновленных программ в школе (включение

индивидуальных творческих заданий по изучению педагогического опыта, создание портфолио учителя, разработка и предоставление к экспертной оценке методических материалов по внедрению обновленных программ в процессе обучения и др.).

– активизация учебно-поисковой и исследовательской деятельности студентов и магистрантов по проблематике обновленных программ в школе.

Отмечая заметные продвижения вузовской практики подготовки будущих педагогов в направлении формирования компетентности выпускников к реализации обновленных программ, заметим, что данный процесс требует системного анализа и изучения. Только при таком подходе можно получить реальную картину имеющейся практики и обозначить новые контуры эффективной организационно-педагогической работы вузов в направлении подготовки будущего педагога, готового к качественной профессиональной деятельности в условиях школы с обновленным содержанием образования.

Основная часть. Как отмечалось, не менее важной проблемой реализации обновленной программы, от которой ожидается совершенно новое качество школьного образования в стране, является проблема подготовки педагогических кадров.

В системе повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров проделана большая работа по подготовке и переподготовке учителей и других педагогических работников по обновленному содержанию образования. Большая часть педагогов школ республики успешно прошли трехуровневые обучающие программы, проводимые АО «Национальный Центр повышения квалификации» «Өрлеу». Как замечают Ш.И. Кубенова и Н.К. Кибатаева, «инновационный характер осуществляемых перемен в образовании республики напрямую связан с новым форматом повышения квалификации, являющимся главным инструментом модернизации (обновления) казахстанского образования. В настоящее время повышение квалификации педагогов осуществляется в соответствии с

трехуровневыми обучающими программами, разработанными педагогами «Назарбаев Интеллектуальных школ» совместно с факультетом образования Кембриджского университета» [3, С.32-33].

«Согласно программе курсов ведется целенаправленная подготовка по обучению слушателей азам конструктивистского подхода в преподавании и обучении, постижению идей критериального оценивания. Педагоги на тренингах знакомятся с многообразием граней целенаправленного взаимодействия, приобретают опыт применения стратегий интерактивного общения. Курсы помогают учителям совершенствовать свое педагогическое мастерство в контексте обновления образовательной программы, учат применять в своей практике систему критериального оценивания, использовать новые формы, методы, стратегии обучения» [4, С.63-64].

Многие педагогические коллективы общеобразовательных школ организуют постоянно действующие научно-методические семинары и внутришкольные курсы для своих учителей и других педагогических работников, с привлечением педагогов, проходивших курсы и других специалистов. Данная практика способствует непрерывной подготовке учителей-практиков к работе по обновленной программе.

Материалы и методы. Отмечая большой вклад организаций системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в подготовку и переподготовку учителей к педагогической деятельности в условиях обновленного содержания образования, следует указать, что проблемы компетентности учителей в аспекте работы по обновленным программам так и остаются частично решенным. *Наши наблюдения показывают ряд условий, которые являются причиной недостаточной профессиональной компетентности учителей в аспекте обновленного содержания образования, а именно:*

– кратковременные курсы не обеспечивают фундаментальную подготовку учителей-практиков к педагогической работе в условиях реализации обновленных программ, носят преимущественно прикладной характер;

– наставниками учителей являются методисты, которые занимают срединные позиции между учеными и практиками, что также отражается на качестве подготовки учителей к обновленному содержанию образования;

– учителям трудно «взломать» искоренившиеся годами работы стереотипы, стили педагогического мышления;

– уровень профессионально-языковых компетенций учителей, реализующих обновленные программы, в большинстве своем желает лучшего (это особенно касается преподавания некоторых школьных предметов на английском языке);

– высшие педагогические учебные заведения фактически оставались в стороне от процессов перехода школы на обновленное содержание образования, что повлияло на мнение работодателей о готовности выпускников вузов, но и на уровень научного и научно-методического обеспечения реальных процессов перехода школы на обновленное содержание образования.

Таким образом, только усилиями системы повышения и переподготовки педагогических кадров невозможно полностью решить проблему кадров. Кратковременные курсы часто не могут дать ожидаемый эффект. Например, учителя естественно-научных предметов в трехмесячный срок осваивают английский язык, содержание курса на иностранном языке, методики предметно-языкового интегрированного обучения. В реальности это не легко достается особенно для тех учителей, которые до сих пор не владели английским языком, и педагогам среднего и старшего возраста.

Наиболее действенным подходом к подготовке педагогических кадров в контексте перехода казахстанских школ на обновленное содержание образования является вузовская подготовка будущих учителей, а точнее, модернизация существующего содержания и технологий вузовской подготовки учителей в контексте перехода школ на обновленное содержание образования.

Отметим преимущества высших учебных заведений в подготовке кадров для обновленного содержания образования:

– будущие педагоги постигают азы педагогической профессии «с чистого листа», что позволяет формировать инно-

вационное педагогическое мышление у студентов-будущих учителей;

– высшие педагогические учебные заведения, по идее, ведут опережающую подготовку педагогических кадров, то есть готовят не сегодняшних, а завтрашних педагогов;

– для подготовки будущих педагогов к обновленному содержанию образования работает целая система – бразовательные ресурсы, научный потенциал вуза. Такая подготовка носит системный и поэтапный характер.

Результаты и дискуссия. К сожалению, школа уже перешла и заканчивает переход на обновленное содержание образования, а высшие педагогические учебные заведения немного запоздало и поспешно реагируют на насущные запросы школ. *В направлении подготовки будущих учителей к работе в условиях обновленного содержания образования делаются такие практические шаги:*

– модернизируются образовательные программы педагогических специальностей, в которые вводятся новые элективные курсы, отражающие различные направления деятельности школьного педагога по обновленным программам;

– совершенствуется содержание обще-педагогической, психолого-педагогической и методической подготовки будущих учителей путем обновления учебных программ;

– аудиторные, внеаудиторные занятия и задания на непрерывную педагогическую практику ориентированы на вооружение студентов методиками и технологиями обновленного содержания образования;

– изучается опыт Назарбаев Интеллектуальных школ, актуализируется деятельность учебно-научно-образовательных комплексов;

– приглашаются опытные учителя-методисты для преподавания специально-методических дисциплин, проводятся конференции и семинары на базе обще-образовательных школ.

Вуз, как и всегда, оперативно реагирует на запросы педагогической практики. Поэтому сейчас актуальна задача определения путей модернизации и стратегии подготовки

будущих педагогических кадров-педагогов новой формации, способных к успешной педагогической деятельности и профессиональной мобильности в условиях перехода школы на обновленное содержание образования [5, С.6].

Как справедливо замечают С.К. Абдильдина и Ж.Е. Сарсекеева: «Результатом модернизации педагогического образования должна стать обновленная система подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогов в условиях 12-летнего образования, отвечающая требованиям, предъявляемым обществом к педагогическим кадрам» [6]. Авторы также пишут: «Сущность новых требований к подготовке будущего педагога состоит в создании условий для их последующей эффективной профессиональной деятельности в условиях быстрого изменения содержания труда и необходимости постоянного непрерывного обновления знаний» [6, С.1114].

В системе педагогического образования Республики Казахстан в контексте перехода школ на обновленное содержание образования актуальными являются задачи:

– осознание роли и значения модернизации подготовки будущих педагогических кадров всеми участниками педагогического процесса вуза ;

– мобилизация организационно-педагогических, кадровых, материально-технических, информационных и учебно-методических ресурсов вуза на осуществление задачи подготовки будущих педагогов, с учетом изменений в школьном образовании;

– создание информационно-образовательного пространства для формирования профессионально мобильной личности педагога 12-летней школы;

– повышение квалификации и педагогического мастерства преподавателей педагогических кафедр, расширение возможностей для их занятия профессиональным самосовершенствованием;

– отбор выпускников школ, наиболее склонных к педагогической специальности;

– улучшение работы по профессиональному воспитанию студентов;

– ориентация содержания и процесса

подготовки педагогических кадров в вузе на инновации в школе;

- интеграция образования и науки в подготовке будущих педагогических кадров для школы;

- усиление социального партнерства выпускающих кафедр, отделений университета с организациями общего среднего образования, с работодателями;

- создание условий для межвузовского взаимодействия, для широкого обмена опытом в подготовке учителей;

Мы выделяем следующие подходы к модернизации педагогического образования в вузе в контексте перехода школ на обновленное содержание образования:

- обновление модульных учебных программ педагогических специальностей с учетом перехода общеобразовательных школ на обновленное содержание образования, разработка и внедрение новых элективных курсов;

- мониторинг динамики развития школ и других учреждений образования, оперативное реагирование на их запросы;

- создание учебно-информационной и материально-технической базы вуза в темпе опережения развития школ;

- эффективная организация допрофессиональной подготовки и профориентации старшеклассников на педагогические специальности;

- поиск и реализация эффективных форм и методов подготовки студентов естественнонаучных специальностей к преподаванию предметов на английском языке;

- обучение будущих учителей новейшим подходам и технологиям школьного образования (кембриджский подход, методика предметно-языкового интегрированного обучения, smart цели, технологии интерактивного обучения, развитие функциональной грамотности и критического мышления учащихся, критериальная оценка знаний и др.) [7; 8; 9];

- формирование готовности будущего учителя к инклюзивному обучению;

- возобновление практики подготовки

учителей по смежным специальностям, такие как «физика и математика», «физика и информатика», «биология и химия», «изобразительное искусство и черчение»;

- внедрение дуального обучения студентов некоторых педагогических специальностей в экспериментальном режиме, развитие учебно-научно-образовательных комплексов;

- разработка и внедрение альтернативных форм и методов контроля и оценки компетенций будущего педагога, создание условий для независимой экспертизы качества подготовки будущих учителей и оценки деятельности преподавателей вуза.

Переход школ к обновленному содержанию образования предполагает модернизацию организационных форм и методов образовательного процесса подготовки педагогических кадров в вузе. Будущие педагогические работники должны быть готовы к педагогической деятельности в условиях постоянных инновационных преобразований, эффективно действовать с учетом изменений в содержании и технологиях учебно-воспитательного процесса.

Инновационная готовность будущих педагогов к работе в условиях 12-летней школы с обновленным содержанием образования обеспечивается таким построением педагогического процесса в вузе, который полностью соответствует современным тенденциям и новым парадигмам вузовского образования, и в то же время максимально учитывает условия и требования будущей профессионально-педагогической деятельности выпускника в школе.

Переход школ на трехязычное обучение актуализирует проблему подготовку полиязычного учителя в вузе. Во всех педагогических специальностях увеличились часы на преподавание английского языка. Вводятся элективные курсы, вооружающие студентов методикой предметно-языкового интегрированного обучения, методами поликультурного воспитания школьников. Специальные предметы преподаются на целевых (казахском, русском и английском) языках [10; 11].

Планируется система мер, направленных на развитие языковых компетенций студентов и преподавателей:

- комплексная диагностика языковых компетенций студентов (уровни знания казахского, русского и иностранного языков) и организация обучения в соответствии с уровнем языковой подготовки;
- увеличение часов на изучение иностранного языка на I курсе;
- создание иноязычной информационно-языковой среды;
- подготовка и издание учебно-методической и справочной литературы для трёхязычного обучения;
- широкое внедрение методики предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL) [12];
- обучение студентов в ведущих вузах страны и зарубежья по линии академической мобильности;
- широкое привлечение иностранных специалистов для ведения занятий со студентами и проведения мастер-классов с ППС;
- организация участия студентов в международных программах и проектах, в частности по полиязычному образованию.

Важным направлением совершенствования педагогического образования является методическая подготовка будущего учителя с учетом современных форм, методик и технологий обучения в общеобразовательной школе, осуществляющей переход к обновленному содержанию образования.

Особое внимание в методической подготовке студентов педагогических специальностей будет уделяться освоению новейших методик и технологий школьного образования: SMART-цели; методы разработки и применения заданий по развитию функциональной грамотности учащихся; критериальное оценивание знаний школьников; проектирование сквозных тем; технологии развития критического мышления учащихся; Кембриджский подход к обучению; подходы и методы поэтапного перехода на обучение английскому языку в системе образования – в старшей

школе; реализация дифференцированного обучения и удовлетворения познавательных потребностей учащихся в рамках профильного обучения в 10-11 классах и др.).

Формы, методы и технологии внедрения ценностей «Мәңгілік ел» в действующие учебные программы школьного образования являются целевым ориентиром подготовки будущего учителя-воспитателя. Во всех специальностях необходимо вводить элективные курсы по инклюзивному образованию. Студенты овладевают формами и методами работы с детьми ограниченными возможностями [13].

Изучение в 9 классе факультативного курса «Светскость и основы религиоведения» вместо курса «Основы религиоведения» требует введения элективного курса и использования соответствующих методик в гуманитарных специальностях педагогических факультетов.

В программах педагогической практики предусматриваются разноуровневые творческие задания, предполагающие включение студентов в решение реальных педагогических задач на базе практики. Например, участие в семинарах-тренингах и коучингах, в организации психолого-педагогической диагностики и мониторинговых исследований, в проведении родительских собраний, в процессе методической работы, в организации работы с трудными, слабоуспевающими и одаренными детьми, с детьми с ограниченными возможностями.

Волонтерская деятельность в школе должна рассматриваться как один из видов педагогической практики. Студенты оказывают помощь школьникам в выполнении домашнего задания, при изучении языков, преодолении трудностей в учении и общении с одноклассниками.

Для активизации овладения будущими педагогами современными технологиями учебно-воспитательного процесса, необходимо создать школы педагогического мастерства, учебно-научно-консультационные центры. Такие формы работы обеспечивают интеграцию научного и методического потенциалов кафедр вуза

и опыта мастеров педагогического труда школы.

М.Ж. Мальтекбасов, Г.Н. Жолтаева и другие авторы замечают, что «сегодня любая профессия требует от человека следования высоким морально-этическим нормам и правилам поведения. Поэтому в образовательном стандарте высшего образования надо предусмотреть механизмы, помогающие формировать духовные, нравственные качества личности, по отношению к людям, обществу, природе, диагностируемые в процессе получения высшего образования» [14]. Авторы убеждены, что «личностная компонента в педагогическом вузе должна стать превалирующей. Поэтому уместно изучение студентами специальных курсов «Педагогическая этика», «Конфликтология».

Такой подход вполне правомерен в связи с принятием Закона Республики Казахстан «О статусе педагога» [15], основополагающего документа, который определяет реальные правовые механизмы повышения социального престижа педагогической профессии. Студенты – будущие педагоги должны освоить этические и правовые аспекты педагогической деятельности, овладеть высоконравственными качествами педагога, которые обеспечат престиж и высокий моральный статус педагога в образовательной среде и обществе.

Заключение. Реализация обновленных программ в школе переходит к постинновационному этапу, поскольку в отечественных школах уже реализованы все этапы перехода к обновленному содержанию образования. Учителя, другие педагогические

работники школ в достаточной мере компетентны в плане реализации задач преподавания и обучения на основе обновленных программ. Педагогическим вузам, на наш взгляд, необходимо не просто «догнать» школьную практику в вопросах «обновлёнки», «идти в ногу со временем», а пора думать об опережении педагогической практики. Мы должны готовить учителей будущего. Сегодняшний студент, осваивающий образовательные программы педагогического профиля будет работать в школе завтра, но и в ближайшей перспективе. Отсюда следует, что практикоориентированность образовательных программ вузов педагогического профиля, ориентация на запросы работодателей и потребителей образовательных услуг должна быть дополнена требованиями перспективности, опережающего характера педагогического образования. Этому способствуют: повышение уровня наукоемкости образовательных программ педагогического направления, формирование гибких навыков у студентов, продвижение дуального обучения, увеличение доли исследовательского обучения, разработка и внедрение проектов по педагогическому прогнозированию.

Таким образом, адекватное реагирование вузовского процесса подготовки будущих учителей на запросы школы, его опережающий характер является важной закономерностью педагогического образования на современном этапе. Эта закономерность в известной степени определяет содержание и технологии подготовки будущих учителей в вузе в ближайшей перспективе.

Список использованных источников:

- [1] Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205> (дата обращения: 17.01.2022)
- [2] Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 17.01.2022)
- [3] Кибатаева Н.К. В Фокусе «Орлеу»: инновационный опыт обучения педагогов //Муниципальное образование: инновации и эксперимент. – 2015. – № 4. – С.31-34.
- [4] Шайхетдинова А.Б., Шагатаева З.Ж. Подготовка специалистов в условиях обновления содержания образования // Теория и технология образования. – 2018. – №2. – С.61-64.
- [5] Концепция педагогического образования ЮКГУ им. М.Ауэзова. – Шымкент, 2018. – С.20.
- [6] Абильдина С.К., Сарсекеева Ж.Е. Профессиональная подготовка будущего учителя в системе

высшего образования Республики Казахстан // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – №12. – С.1114-1116.

[7] Kenzhetaeva R. et al. Features of the transition from the traditional to the criterial assessment in schools of Kazakhstan // International Journal of Cognitive Research in Science. – 2020. – Vol. 8(3). – PP. 73-81

[8] Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования [Электрондык ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669> (дата обращения: 17.01.2022)

[9] Оракова А.Ш., Кушербаева М.Р. Жаңартылған білім беру жүйесінің басты ерекшеліктері // Педагогика и психология. – 2021. – №3 (48) DOI: 10.51889/2021-3.2077-6861.28 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/232> (дата обращения: 17.01.2022)

[10] Жорабекова А.Н., Алметов Н.Ш., Абилхаирова Ж.А. Формирование полилингвальных компетенций будущего учителя: готовность преподавателей вуза // Вестник Академии педагогических наук. – 2019. – №6. – С.69-76

[11] Жорабекова А.Н., Абилхаирова Ж.А. Развитие готовности вузовских педагогов к формированию полилингвальных компетенций будущего учителя // Педагогика и психология. – 2020. – №4 (45). – С.236-245.

[12] Zhetpisbayeva, B.A., Dyakov, D.V., Shunkeyeva, S.A., Tusupova, A.K., Syzdykov, M. // CLIL Integration issues and distance learning technologies. – 2021. – Vol.14 (9). – PP.1322–1330

[13] Nurshat A., Almazhai Y., Laura B., Begakhmet A., Zhorabekova A., Bagdat B., Elmira U. Competences given to disabled students within the scope of inclusive education // World Journal on Educational Technology: Current Issues. 2021. – Vol.13, Iss. 4. – PP.696-706

[14] Мальтекбасов М.Ж., Жолтаева Г.Н., Абишева Э.Д., Ескендиоров Б.Н. К вопросу о совершенствовании подготовки педагогических кадров // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – №8. – С.29-32.

[15] О статусе педагога: Закон Республики Казахстан // Казахстанская правда, 2019, 27 декабря.

References:

[1] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2016-2019 gody [Elektronnyy resurs] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205> (data obrashcheniya: 17.01.2022)

[2] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020-2025 gody [Elektronnyy resurs] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (data obrashcheniya: 17.01.2022)

[3] Kibatayeva N.K. V Fokuse «Orleu»: innovatsionnyy opyt obucheniya pedagogov // Munitsipal'noye obrazovaniye: innovatsii i eksperiment. – 2015.- № 4. – S.31-34.

[4] Shaykhetdinova A.B., Shagatayeva Z.Zh. Podgotovka spetsialistov v usloviyakh obnovleniya soderzhaniya obrazovaniya // Teoriya i tekhnologiya obrazovaniya. – 2018. – №2. – S.61-64.

[5] Kontsepsiya pedagogicheskogo obrazovaniya YUKGU im. M.Auezova.– Shymkent, 2018.– С. 20.

[6] Abil'dina S.K., Sarsekeyeva Zh.Ye. Professional'naya podgotovka budushchego uchitelya v sisteme vysshego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan // Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy. –2015.– №12. – S.1114-1116.

[7] Kenzhetaeva R. et al. Features of the transition from the traditional to the criterial assessment in schools of Kazakhstan // International Journal of Cognitive Research in Science. – 2020. – Vol. 8(3). – PP. 73-81

[8] Ob utverzhdenii gosudarstvennykh obshcheobyazatel'nykh standartov obrazovaniya vseh urovney obrazovaniya [Elektronnyy resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669> (data obrashcheniya: 17.01.2022)

[9] Orakova A.Sh., Kuserbayeva M.R. Zhañartylған білім беру жүйесінің басты ерекшеліктері // Pedagogika i psikhologiya.– 2021. – №3 (48) DOI: 10.51889/2021-3.2077-6861.28 [Elektronnyy resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/232> (data obrashcheniya: 17.01.2022)

[10] Zhorabekova A.N., Almetov N.Sh., Abilkhairova Zh.A. Formirovaniye polilingval'nykh kompetentsiy budushchego uchitelya: gotovnost' prepodavateley vuza // Vestnik Akademii pedagogicheskikh nauk. – 2019. – №6. – S.69-76

- [11] Zhorabekova A.N., Abilkhairova Zh.A. Razvitiye gotovnosti vuzovskikh pedagogov k formirovaniyu polingval'nykh kompetentsiy budushchego uchitelya // Pedagogika i psikhologiya. – 2020. – №4 (45). – S.236-245
- [12] Zhetpisbayeva B.A., Dyakov D.V., Shunkeyeva S.A., Tusupova A.K., Syzdykov M. // CLIL Integration issues and distance learning technologies. J2021. – Vol. 14(9). – PP. 1322–1330
- [13] Nurshat A., Almazhai Y., Laura B., Begakhmet A., Zhorabekova A., Bagdat B., Elmira U. Competences given to disabled students within the scope of inclusive education // World Journal on Educational Technology: Current Issues. 2021. - Vol.13, Issue 4. – PP. 696-706
- [14] Mal'tekbasov M.Zh., Zholtayeva G.N., Abisheva E.D., Yeskendirov B.N. K voprosu o sovershenstvovanii podgotovki pedagogicheskikh kadrov // Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. – 2014. – №8. – S.29-32.
- [15] O statute pedagoga: Zakon Respubliki Kazakhstan // Kazakhstanskaya pravda, 2019, 27 dekabrya.

Қазақстан жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімді педагогикалық дайындауды жаңғырту

Н.Ш. Алметов¹, А.Н. Жорабекова¹, Х.Б. Туленова²

¹М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент, Қазақстан),
²С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақала Қазақстандағы жалпы білім беретін мектептердің жаңартылған білім мазмұнына көшуін ескере отырып, университеттегі мұғалімдердің педагогикалық даярлығын жаңғырту мәселесіне арналған. Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында педагог кадрларды жұмысқа дайындауда педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау институттарының әлеуеті қарастырылады. Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында болашақ мұғалімдерді педагогикалық қызметке дайындаудағы педагогикалық жоғары оқу орындарының ерекше миссиясы атап өтілді. Жаңартылған оқу бағдарламаларын енгізуге студенттерді – болашақ мұғалімдерді дайындаудың қалыптасқан университет тәжірибесі талданды.

Қазақстан Республикасындағы жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында университетте болашақ мұғалімдерді даярлаудың өзекті міндеттері көрсетілген. Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында мұғалімнің кәсіби құзіреттілігіне қойылатын жаңа талаптарға сай болашақ педагогтарды дайындаудың университеттік үдерісін жаңғыртудың тәсілдері ұсынылды. Авторлар болашақ мұғалімдерді дайындаудың университеттік педагогикалық процесінің мектеп қажеттіліктеріне жедел ден қоюын, оның болжамды сипатын жаңа формациядағы мұғалімдерді даярлаудағы маңызды заңдылық деп есептейді.

Түйін сөздер: педагогикалық білім, болашақ мұғалімдерді даярлау, университет, мектеп, білім мазмұны, жаңартылған білім мазмұны, жаңғырту.

Modernization of pedagogical training of the future teacher at universities of Kazakhtan

N.Sh. Almetov¹, A.N. Zhorabekova,¹ H.B. Tulenova²

¹M.Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan),
²S.Seifullin Kazak Agrotechnical University (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The paper is devoted to the issue of modernizing the teacher training at university, taking into account the transition of general education schools in Kazakhstan to the renewed content of education. The potential of institutes for advanced training and retraining of teaching staff in preparing teachers for work in the conditions of the renewed content of education is considered. The special mission of pedagogical higher educational institutions in the preparation of future teachers for pedagogical activity in the conditions of the renewed content of education is noted. The existing university practice of preparing students-future teachers for the implementation of renewed curricula is analyzed.

The relevant objectives of future teacher training at university are highlighted in the light of renewing the content of general secondary education in the Republic of Kazakhstan. Approaches to the modernization of the university process of preparing future teachers in accordance with the new requirements for the professional

competencies of a teacher in the context of the renewed content of education are proposed. The authors consider the rapid response of the university pedagogical process of future teacher training to the needs of the school, its anticipatory nature as an important regularity in the training of teachers of a new formation.

Keywords: pedagogical education, future teacher training, university, school, content of education, renewed content of education, modernization.

Поступила в редакцию 19.01.2022

МРНТИ 14.35.07

DOI 10.51889/60.87.2022.39.50.014

Д.Д. ДЖАНТАСОВА^{1*}, Д.Р. АХМЕТОВА¹, А.А. КАЛИНИН¹, В.В. ЮРЧЕНКО¹

¹Карагандинский технический университет имени А.Сагинова (Караганда, Казахстан)
d.dzhanatsova@kstu.kz*, akhmetodinaral@gmail.com

ОЦЕНКА УЧЕБНЫХ ПРОГРАММ ПОДГОТОВКИ ИНЖЕНЕРНЫХ КАДРОВ НА СООТВЕТСТВИЕ ДИДАКТИЧЕСКИМ ПРИНЦИПАМ STEAM-ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрен вопрос оценки учебных программ подготовки и результатов обучения посредством методологии STEAM-образования. Определение мер по развитию потенциала инновационной подготовки специалистов технического профиля посредством Art компонента в STEM осуществляется посредством использования методов классификации и сравнительного анализа с целью определения способов интеграции теории и практики искусства в другие науки. В исследовании дидактические положения STEAM-подхода в высшем образовании выведены на основе многофакторного SWOT-анализа STEAM-моделей обучения в учебном процессе технического вуза, которые легли в основу методологии STEAM-образования для оценки учебных программ подготовки специалистов технического профиля. Настоящее исследование осуществлено в ходе реализации проекта «Развитие потенциала инновационной подготовки инженеров через STEAM-образование», утвержденного по приоритету «Исследования в области образования и науки» на 2021-2023 гг. при финансовой поддержке Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № AP09260338). Авторами предложены определение понятия «STEAM-образования» в условиях подготовки технических кадров, представлены цель, научные методы и потенциал проекта, рассмотрены основные направления развития данного процесса в рамках личного и зарубежного опыта исследований по построению программ обучения с применением STEAM-подхода.

Ключевые слова: оценка учебных программ; развитие потенциала; STEAM-методология; подготовка технических кадров; результаты обучения; образовательная программа; способы интеграции STEAM-образования.

Введение. В настоящее время STEAM-образование стало центром научных исследований в политике естественного образования во многих странах. Стремясь интегрировать образование STEAM с современной культурой, многие ученые провели множество исследований. В настоящее время страны сталкиваются с тремя ключевыми проблемами: отсутствие

специалистов высокого уровня, давление экономических преобразований и сложность реформы образования [1; 2]. Поэтому современные государства нуждаются в выпускниках высокого уровня, где обучение направлено на развитие практических навыков студентов при интеграции знаний междисциплинарных курсов [3].

Данное исследование проводится в рамках проекта «Развитие потенциала инновационной подготовки инженеров через STEAM-образование». В проекте исследуется процесс подготовки студентов технического профиля, технологии обучения STEAM, учебно-методические документы и результаты обучения, влияющих на показатели академической успеваемости и качества обучения с учетом формирования специалиста, обладающего инновационным мышлением, навыками коммуникативного сотрудничества, а также способного принимать творческие решения в профессиональной деятельности.

Целью проекта является разработка и внедрение модели подготовки специалистов технического профиля посредством STEAM технологий для реализации устойчивых программ обучения межкультурной коммуникации, креативной индустрии и креативного сотрудничества, основанные на творчестве и интеллектуальном капитале. Оценка потребностей потенциала STEAM-образования, разработка и осуществление мер по развитию потенциала программ подготовки по техническим специальностям проводится с целью развития специализированных компетенций, позволяющих усилить квалификации и способности студентов и преподавателей на международном уровне.

Методология. Для идентификации ключевых факторов реализации STEAM-подхода в рамках внутренней и внешней образовательной среды КарТУ имени А.Сагинова проведен многофакторный SWOT-анализ по выявленным особенностям зарубежных моделей STEAM. С целью наиболее полного рассмотрения всех процессов была применена комбинированная схема SWOT-анализа, основанная на контент-анализе и на анализе Политики и Целей вуза в области качества [4], Стратегических планов КарГТУ на 2018-2022 и 2014-2023 гг. (в настоящее время – КарТУ), Комплексной программы развития КарТУ на 2021 г., Академической политике университета [5], образовательных программ технического

направления, учебно-методических комплексов профилирующих дисциплин, каталогах элективных дисциплин по направлениям подготовки

«Инженерия и инженерное дело», рабочих учебных планов [6; 7], и мнений экспертной группы. Проведенный анализ направлен на определение соотношения внутренних и внешних факторов, их влияния друг на друга и формулирование наиболее значимых стратегических решений для реализации STEAM-подхода в техническом вузе.

При формировании матрицы SWOT-анализа произведена группировка предлагаемых решений в рамках основных процессов университета, на основе которой было произведено определение способов интеграции методов STEAM в процесс подготовки технических кадров:

- учебный процесс;
- учебно-методический процесс;
- научно-исследовательская работа (обучающихся);
- воспитательный процесс;
- управление образовательной средой и социальное партнерство;
- повышение квалификации профессорско-преподавательского состава и учебно-вспомогательного персонала;
- модернизация инфраструктуры.

Анализ сформулированных дидактических положений позволил определить способы интеграции подходов STEAM в основные процессы университета, представленные на рисунке 1.

В рамках *учебного процесса* определено пять основных подходов: разработка новой дисциплины; внесение изменений в содержание преподаваемых дисциплин в рамках образовательной программы на основе STEAM-подхода; разработка новой траектории по направлению подготовки с фокусом на междисциплинарную коллаборацию; разработка Minor-программы, основанной на интеграцию инженерной области знания и искусства (арт-компонент); разработка методических рекомендаций по внедрению STEAM-методики преподавания в учебный процесс подготовки технических кадров.

Рисунок 1. Способы интеграции STEAM

В качестве основных подходов для интеграции в учебно-методический процесс определены методические рекомендации по внесению изменений в методику преподавания, разработка программ микро-квалификации, концепция STEAM-обучения, рекомендации по внесению изменений в организацию преподавания дисциплин цикла ООД, разработка регламента по привлечению работодателей к проектированию образовательных программ и т.д.

В рамках процесса «Научно-исследовательская работа (обучающихся)» определены основные подходы по интеграции STEAM-методологии, такие как: разработка методики организации практико-ориентированных конференций западного образца, создание устойчивых связей с производством социально-экономическими институтами, методические рекомендации по внедрению методов проблемного обучения в ходы выполнения дипломного и курсового проектирования и др.

Для воспитательного процесса университета определены три основных подхода: внесение изменений в Концепцию воспитательной политики университета, рекомендации по внесению изменений в организацию преподавания дисциплин цикла ООД, формирование личностных

качеств и мягких навыков в контексте профессионального развития, рекомендации по внесению изменений в методику преподавания ряда дисциплин циклов БД и ПД.

Процесс «Управление образовательной средой и социальное партнерство» включает разработку предложений по внесению изменений в стратегический план университета по обеспечению интеграции STEAM-подходов на всех уровнях основных процессов университета.

Процесс «Повышение квалификации профессорско-преподавательского состава и учебно-вспомогательного персонала» в качестве основного подхода подразумевает разработку долгосрочных программ повышения квалификации «Teacher excellency».

Процесс «Управление образовательной средой и социальное партнерство» включает разработку предложений по внесению изменений в стратегический план университета по обеспечению интеграции STEAM-подходов на всех уровнях основных процессов университета.

Процесс модернизации инфраструктуры включает следующие подходы: разработка рекомендации по внесению изменений в организацию аудиторного фонда, разработка рекомендаций по развитию цифровой

экосистемы вуза в рамках формирования творческой образовательной среды, разработка рекомендаций по адаптации обучающихся с особыми образовательными потребностями через Арт-компонент [8].

Дискуссия и результаты. В целях обновления программ обучения согласно выявленным основным подходам интеграции в рамках *учебного процесса* ниже приведен пример разработки новых дисциплин с внесением изменений в содержание преподаваемых дисциплин в рамках двух образовательных программ на основе STEAM-подхода, а также разработка методических рекомендаций по внедрению STEAM-методик преподавания в учебный процесс подготовки технических кадров с фокусом на междисциплинарную коллаборацию.

Для анализа были выбраны две образовательные программы «Информационные системы» и «Машиностроение», которые ставят своей целью подготовку специалистов для реализации и сопровождения информационных систем и технологий и осуществления конструкторско-технологической деятельности в области машиностроительного производства. Данные образовательные программы были выбраны с целью апробации методологии STEAM в рамках изучения дисциплин для реализации обучения созиданию, развития творчества у студентов, формирования пластичности профессионального мышления и многих других креативных качеств. Включение в изучение и преподавание такого элемента как ART позволит студентам расширить, задействовать свой творческий потенциал, а преподавателям изменить традиционные подходы ведения лекционных и практических занятий на инновационные.

На примере образовательной программы «Машиностроение» рекомендуется объединить четыре классических дисциплины «Теоретическая механика», «Сопrotивление материалов», «Теория механизмов и машин», «Основы конструирования и детали машин» в одну дисциплину «Прикладная механика»,

с сохранением количества кредитов. Такое объединение должно способствовать устранению разрыва между физической теорией и ее применением в технике. Обучающиеся будут выполнять курсовую работу (проект) как единое целое, что очень важно, для всех предметов, при этом задания по данной дисциплине как для практических, лабораторных, курсовых работ должны содержать сведения из реального производства. Объединяя дисциплины решается вопрос междисциплинарности. В связи с тем, что изучение данных предметов или как разделов одной дисциплины вызывает у большинства обучающихся затруднения, то предлагается изучать их с применением STEAM методов (как показано в таблице 1) в группах, также с последующим постоянным обсуждением и защитой. Одной из привлекательных сторон должны явиться задания по разработке проектов повседневной жизни в виде инженерных приспособлений социального значения, в том числе инклюзивных, а также проектов для киноиндустрии и парка развлечений.

Если рассматривать образовательную программу «Информационные системы» в ряде дисциплин таких как «Компьютерная графика», «Визуализация, анимация графических объектов», «Технологии интеллектуального анализа данных», «Экспертные системы», «Теория систем и системный анализ»,

«Управление данными (Big Data)», «Web-программирование», «Математическое и имитационное моделирование экономических процессов» возможно отойти от классической методики преподавания (лектор-студент) к инновационной (интерактивной, дискуссионной, решением кейс и практических задач и др.) с повышением творческой активности студентов. Применение методик STEAM [9-12] в учебном процессе позволит студентам раскрыть свой потенциал, сформировать у обучающихся гибкость и пластичность профессионального мышления, развить трансактивную память и метакогнитивные навыки.

Таблица 1

Новые дисциплины с применением STEAM методов

Дисциплина	Цель изучения дисциплины:		Результаты обучения	Используемый STEAM метод
	старая	новая		
Теоретическая механика	Формирование у студентов системы знаний и логического мышления, формирование основных понятий широкого круга явлений, относящихся к простейшей форме движения – механическому движению	Моделирование механического движения и взаимодействия материальных тел	Проводить расчеты механического движения элементов устройств и механизмов машиностроительной отрасли	Активное применение проектных методов обучения в инженерном дизайне и научных разработках (studio learning model, active learning model, task project, discipline project, problem project)
Сопротивление материалов	Формирование знаний и умений в области теоретических основ и практических навыков расчетов на прочность, жесткость и устойчивость элементов конструкций в тесной связи с механическими свойствами конструкционных материалов	Моделирование сложных структур механических систем на основе инженерного анализа	Проводить расчеты напряженно-деформированного состояния машиностроительных конструкций, в том числе на жесткость, прочность и устойчивость	Развитие навыков критического мышления, трансактивной памяти и метакогнитивных навыков, (critical thinking strategies, tease out creativity)
Теория механизмов и машин	Формирование общих-методов структурного, кинематического и динамического анализа механизмов, подготовка студентов по основам проектирования машин	Изучение методов анализа и синтеза механических систем, положенных в основу технологического оборудования, применяемого в сфере машиностроения	Проводить анализ и синтез механических систем машиностроительного оборудования	Формирование у обучающихся гибкости / пластичности профессионального мышления (active learning model, creative learning)
Основы конструирования и детали машин	Приобретение начальных знаний устройства, назначения, принципа действия и основ теории, а также начальных знаний и умений проектирования типовых механических устройств	Приобретение знаний и навыков по расчету и конструированию специальных элементов механизмов различных технологических машин и оборудования	Проводить расчеты, разрабатывать требования, выполнять компоновку и строить чертежи машиностроительных конструкций	Организация обучения в контексте производства совместно со специалистами, имеющими производственный опыт (метод симуляции, кейс-стади, связь с реальными процессами производства)

Так, например, в ходе изучения дисциплины «Web-программирование» студент должен изучить подходы к технологиям программирования и web-технологиям, принципы работы и логическую взаимосвязь PHP с другими элементами web-технологий, общий синтаксис языка PHP в функционально-модульной логике, способы подготовки и отладки PHP-скриптов и ряд других. Необходимо следить и предвидеть развитие информационной сферы, использовать элементы искусственного интеллекта в написании кода программ, который бы осуществлял автоматический подбор контента в зависимости от поисковых запросов, а также исходя из интересов пользователя, определенных на основе

данных из различных каналов. Другое быстроразвивающееся IT-направление – это Internet of Things (IoT) интернет вещей, т.е. сеть объектов реального и виртуального мира, подключённых к интернету и способных обмениваться данными [13]. Сегодня Web не связан напрямую с IoT, однако устройства с внедренными технологиями часто настраиваются и управляются через облачные сервисы производителей. Разработчик в сфере IoT должен обладать широким спектром навыков, включая знание программного обеспечения для встраиваемых систем, владение системным инжинирингом, знание пользовательский интерфейсов и инструментов для создания мобильных приложений высокого качества

тва, поэтому от студента требуется умение к переносу полученных знаний по программированию на другие задачи и другие средства разработки.

Помочь студенту быть успешным и востребованным на рынке труда как Web-программисту поможет внедрение в процесс обучения модели

«Междисциплинарного мышления», где обучение через искусство имеет способность выходить за рамки различных дисциплин и обогащать обучение видением и пониманием процессов, рассматриваемых в других дисциплинах. В тематике дисциплины «Web-программирование» идет рассмотрение таких вопросов как: современные профессиональные требования к специалистам по Web-технологиям; комплекс вопросов, связанных с применением Web-технологий в системах различного уровня, особенности разработки; надежность передачи инфо-мации в Интернет. Здесь можно задействовать междисциплинарные связи с такими предметами как «Надежность технологических машин» из специальности «Технологические машины и оборудование» – и форме игры представить в роли IT-разработчика работа или искусственный интеллект и задать ему параметры технологической машины. Привлечение специалиста со стороны производства поможет студентам лучше понять такие разделы дисциплины как механизм работы Web-сервера и технологии, исполняющиеся на стороне клиента и сервера.

Используемые методики STEAM в освоении дисциплины «Web-программирование»:

– обеспечение междисциплинарной коллаборации за счет технологии горизонтального размытия для достижения институционального разнообразия (Explore Horizontal Blurring);

– пересмотр учебных планов с целью повышения межпредметных и личностных компетенций (Interdisciplinary collaboration and competencies, interpersonal skills);

– урасширение области ключевых компетенций для подготовки специалистов широкого профиля по отраслям производства в рамках существующей ОП (high level thinking ability, advanced skills, innovative ability, interdisciplinary collaboration, embrace different disciplines, horizontal blurring, student-initiated integrative major).

Заключение. Анализ сформулированных дидактических положений позволил определить способы интеграции подходов STEAM в основные процессы университета. Выполнен анализ основных процессов вуза в рамках STEAM, влияющих на качество подготовки специалистов технического профиля на основе действующих нормативных документов вуза, обеспечивающих реализацию внутренней академической политики, ГОСО, статистических данных разного уровня. Определены основные траектории взаимодействия внешних и внутренних факторов по выявленным категориям с целью исключения влияния слабых сторон, максимальной нейтрализации угроз и реализации потенциала вуза.

В целях обновления программ обучения согласно выявленным основным подходам интеграции разрабатываются новые дисциплины с внесением изменений в содержание преподаваемых дисциплин в рамках двух образовательных программ «Информационные системы» и «Машиностроение» на основе STEAM-подхода, а также разрабатываются методические рекомендации по внедрению STEAM-методик преподавания в учебный процесс подготовки технических кадров с фокусом на междисциплинарную коллаборацию.

Применение методологии STEAM – образования в технологии подготовки будет способствовать развитию ключевых компетенций креативной индустрии, а именно это креативность, сотрудничество, творческое общение и критическое мышление.

Список использованной литературы:

[1] Claymier, B. Teaching 21st century skills Through an Integrated STEM Approach // Children's Technology and Engineering, 2014. № 18(4) [Электронный ресурс]: URL: <http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1533428628?accountid=8361> (дата обращения: 12.05.2022).

- [2] Sanders M.E. (2012). Integrative stem education as best practice // Queensland: Griffith Institute for Educational Research. Vol.2. pp. 103-117.
- [3] Wang, X.; Xu, W.; Guo, L. The Status Quo and Ways of STEAM Education Promoting China's Future Social Sustainable Development. Sustainability 2018, 10, 4417.
- [4] Политика и Цели КарТУ в области качества [Электронный ресурс]: URL: <https://www.kstu.kz/wp-content/uploads/2019/05/Politika-tseli.pdf> (дата обращения: 12.05.2022).
- [5] Академическая политика КарТУ [Электронный ресурс]: URL: <https://www.kstu.kz/akademicheskaya-politika-vuza/> (дата обращения: 12.05.2022).
- [6] Рабочая учебная программа по ОП 6В07104 – Машиностроение. – КарТУ, 2021. – С. 2.
- [7] Рабочая учебная программа по ОП 6В06102 – Информационные системы. – КарТУ, 2021. – С.2 .
- [8] Джантасова Д.Д., Ахметова Д.Р. Инновационная подготовка инженеров посредством интеграции Art-компонента в STEM университет // Вестник КарУ им. Е.А.Букетова. Серия: Педагогика. – 2021. – №4 (104). – С.45-50: DOI 10.31489/2021Ped4/45-50 (дата обращения: 12.05.2022).
- [9] Reeve, E. M., D.T.E. STEM Thinking! // Technology and Engineering Teacher. – 2015. – 74(4). – pp.8-16 [Электронный ресурс]: URL: <http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1634176715?accountid=8361> (дата обращения: 12.05.2022).
- [10] Sun J., Wu Y., Ren Y. Innovation in 3D Printing Education: Maker Space, Innovation Lab and STEAM. Modern Distance Education. Res. – 2015. – № 4. – PP.96-103.
- [11] Daugherty M.K. The Prospect of an “A” in STEM Education // Journal of STEM Education. – 2013. – № 14(2). – April-June, PP. 10-14.
- [12] Wang J., Wu Y. Reflection and Innovation Path of STEAM Education Application in the Age of “Internet +” // J. Distance Education. – 2016. – № 35. – PP.90-97.
- [13] РБК тренды. Что такое интернет вещей? [Электронный ресурс]: URL: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/5db96f769a7947561444f118> (дата обращения: 12.05.2022).

References:

- [1] Claymier, B. Teaching 21st century skills Through an Integrated STEM Approach // Children's Technology and Engineering, 2014. № 18(4) [Elektronnyj resurs]: URL: <http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1533428628?accountid=8361> (data obrashcheniya: 12.05.2022).
- [2] Sanders M.E. (2012). Integrative stem education as best practice // Queensland: Griffith Institute for Educational Research. Vol.2. pp. 103-117.
- [3] Wang, X.; Xu, W.; Guo, L. The Status Quo and Ways of STEAM Education Promoting China's Future Social Sustainable Development. Sustainability 2018, 10, 4417.
- [4] Politika i Celi KarTU v oblasti kachestva [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.kstu.kz/wp-content/uploads/2019/05/Politika-tseli.pdf> (data obrashcheniya: 12.05.2022).
- [5] Akademicheskaya politika KarTU [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.kstu.kz/akademicheskaya-politika-vuza/> (data obrashcheniya: 12.05.2022).
- [6] Rabochaya uchebnaya programma po OP 6V07104 – Mashinostroenie. – KarTU, 2021. – S. 2.
- [7] Rabochaya uchebnaya programma po OP 6V06102 – Informacionnye sistemy. – KarTU, 2021. – S. 2.
- [8] Dzhantasova D.D., Ahmetova D.R. (2021) Innovacionnaya podgotovka inzhenerov posredstvom integracii Art-komponenta v STEM universitet // Vestnik KarU im.E.A.Buketova. Seriya: Pedagogika. – № 4(104). – S.45-50: DOI 10.31489/2021Ped4/45-50 (data obrashcheniya: 12.05.2022).
- [9] Reeve, E. M., D.T.E. STEM Thinking! //Technology and Engineering Teacher. – 2015. – 74(4). – rr.8-16 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1634176715?accountid=8361> (data obrashcheniya: 12.05.2022).
- [10] Sun J., Wu Y., Ren Y. Innovation in 3D Printing Education: Maker Space, Innovation Lab and STEAM. Modern Distance Education. Res. – 2015. – № 4. – PP.96-103.
- [11] Daugherty M.K. The Prospect of an “A” in STEM Education //Journal of STEM Education. – 2013. – № 14(2). – April-June, PP. 10-14.
- [12] Wang J., Wu Y. Reflection and Innovation Path of STEAM Education Application in the Age of “Internet +” // J. Distance Education. – 2016. – № 35. – PP.90-97.
- [13] RBK trendy. Chto takoe internet veshchej? [Elektronnyj resurs]: URL: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/5db96f769a7947561444f118> (data obrashcheniya: 12.05.2022).

**Инженерлік кадрларды даярлау бойынша оқу жоспарларын
STEAM – білім беру дидактикалық принциптеріне сәйкестігін бағалау**

Джантасова Д.Д.¹, Ахметова Д.Р.¹, Калинин А.А.¹, Юрченко В.В.¹

*¹А.Сагинов атындағы Қарағанды техникалық университеті
(Қарағанды, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада STEAM – білім беру әдістемесі арқылы оқыту бағдарламалары мен оқу нәтижелерін бағалау мәселесі қарастырылған. STEM-де Art компоненті арқылы техникалық мамандарды инновациялық даярлаудың әлеуетін дамыту шараларын, өнер теориясы мен тәжірибесін басқа ғылымдармен интеграциялау жолдарын анықтау мақсатында жіктеу мен салыстырмалы талдау әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Зерттеуде жоғары білім берудегі STEAM – тәсілінің дидактикалық ережелері техникалық университеттің оқу үрдісіндегі STEAM – оқыту үлгілерінің көп нұсқалы SWOT талдауы негізінде алынған, талдаудың негізі ретінде техникалық мамандарды дайындау оқу бағдарламаларын бағалаудың STEAM – білім беру әдістемесі болып табылады. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен 2021-2023 жылдарға арналған «Білім және ғылым саласындағы зерттеулер» басымдығымен бекітілген «STEAM – білімі арқылы инженерлерді инновациялық даярлау әлеуетін дамыту» (грант № AP09260338) жобасын жүзеге асыру барысында жүзеге асырылды. Авторлар техникалық персоналды дайындау тұрғысынан. «STEAM – білім беру» ұғымының анықтамасын, жобаның мақсатын, ғылыми әдістерін және әлеуетін ұсынады, жеке және шетелдік зерттеулер аясында осы процесті дамытудың негізгі бағыттары мен STEAM-тәсілін қолдана отырып оқу бағдарламаларын құру тәжірибесін қарастырады.

Түйін сөздер: оқу жоспарын бағалау; әлеуетті дамыту; STEAM – әдістемесі; техникалық мамандарды оқыту; оқу нәтижелері; білім беру бағдарламасы; STEAM – білім беруді интеграциялау жолдары.

**Evaluation of engineering training curricula for compliance
with didactic principles of STEAM-education**

D.Jantassova¹, D.Akhmetova¹, A.Kalinin¹, V.Yurchenko¹

*¹A. Saginov Karagandy Technical University
(Karagandy, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the issue of training programs evaluation and learning outcomes through the STEAM education methodology. The determination of measures to develop the innovative training of technical specialist's potential through the Art component in STEM is carried out through the use of classification and comparative analysis methods in order to determine ways to integrate the theory and practice of art into other sciences. The didactic provisions of STEAM approach in higher education are derived on the basis of a multivariate SWOT analysis of STEAM learning models in the educational process of the technical university. This study was carried out during the implementation of the project "Developing the potential for innovative training of engineers through STEAM education", approved by the priority "Research in education and science" for 2021-2023. with the financial support of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP09260338). The authors propose a definition of the concept of "STEAM education" in terms of training technical personnel, present the purpose, scientific methods and potential of the project, consider the main directions for the development of this process within the framework of personal and foreign research experience in building training programs using the STEAM approach.

Keywords: curriculum evaluation; capacity building; STEAM education; model; innovative technology; technical staff training.

Поступила в редакцию 12.05.2022

А.Ж. КАНАЕВА¹, Н.К. УМЕКОВА¹

¹ *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан)
akma.kan81@mail.ru, umekova.n@yandex.ru*

ҚАЗАҚСТАНДА МАМАНДАНДЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ФРАНЦУЗ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада ұсынылған талдау – тілдік емес мамандық студенттеріне мамандыққа бағытталған француз тілін оқыту, студенттердің кәсіби дайындығын жақсарту құралы ретінде қарастырылатын зерттеу нәтижесі болып табылады. Жүргізілген зерттеу жұмысы барысында біз құзыреттілікке негізделген тәсілді Болон үдерісі шеңберінде қазақстандық білім беру жүйесін шетелдік білім беру жүйелеріне жақындатудың маңызды әдістемелік құралы ретінде қарастырамыз. Соңғы жылдары білім беру үдерісінде оқытушылар болашақ маманның жалпы және кәсіби шеберліктерін дамытуға бағытталған құзыреттілік тәсілін жиі қолданып келеді. Бұл кәсіби білім берудегі тиімді тәсілі ретінде қарастырылады. Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – оқытушылардың мамандыққа бағытталған француз тілі сабақтарында қандай тәсілдерді, әдістер мен оқу құралдарын қолданатынын анықтау болып табылады. Осы зерттеу аясында, біз мамандыққа бағытталған француз тілін оқытудағы өзекті мәселелерді айқындадық, сондай-ақ Қазақстанның жоғары оқу орындарында мамандыққа бағытталған француз тілін оқытудың кемшіліктері мен артықшылықтарын анықтай алдық.

Түйін сөздер: мамандыққа бағытталған француз тілі, құзыреттілік тәсіл, шетел тілі, кәсібилендіру, тілдік емес мамандықтар.

Кіріспе. Қазақстан жоғары оқу орындарының нормативтік құжаттары мен оқу жоспарларының талаптарына сәйкес тілдік емес мамандық студенттеріне шет тілін оқытудың негізгі мақсаты – шет тіліндегі коммуникативтік және кәсіби құзыреттілігін интеграциялау және дамыту. Осы талаптарды орындау үшін қазақстандық жоғары оқу орындарының шет тілі оқытушылары өз мақсаттарына және оқу нәтижелеріне жету үшін әртүрлі тәсілдер мен әдістерді қолданады. Шет тілі бұл жағдайда студенттердің кәсіби құзыреттілігін және тұлғалық және кәсіби дамуын арттыру құралы ретінде әрекет етеді және маманның табысты кәсіби қызметінің қажетті шарты болып табылады [1].

Біз қарастырып отырған оқу орындарында кәсіби бағытталған француз тілі мамандықтың жұмыс оқу бағдарламасына сәйкес аптасына 3 немесе 5 сағат оқытылады және әртүрлі семестрде басталады. Яғни, кейбір топтарда бакалавриаттың бірінші оқу жылының алғашқы семестрінде *Objectif*

diplomatie pour étudiants débutants (Hachette FLE) оқулығын қолданып, мамандыққа бағытталған француз тілін оқуды бастап, жоғары курсқа дейін жалғасады. Сонымен қатар, француз тілін екінші курстан бастап оқитын топтар бар екенін де атап кеткен жөн. Әртүрлі мамандықтар бойынша мамандыққа бағытталған француз тілін оқыту және оның сағат саны кафедралар әзірлеген және университет ректоры бекіткен оқу жоспарларына сәйкес ерекшеленеді.

Негізгі бөлім. Қазақстандық білім беру жүйесінде көптілді және билингвалды білім берудің халықаралық іс-тәжірибесінде қолданыс тапқан моделдерін енгізу – жаңа педагогикалық мәселе, өйткені ол жаңа жағдайларда шығармашылық тұрғыдан іске асырылуы тиіс [2]. Соңғы онжылдықта қазақстандық жоғары оқу орындарында француз тілін оқитын студенттер санының азайғаны байқалады. Нәтижесінде француз тілін әр түрлі деңгейде меңгерген топтар құрылады. Себебі, көп жылдар бойы еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде

ағылшын тілін оқыту басым болды. Негізгі шет тілі ретінде француз тілі тек Алматы қаласындағы № 25 мектеп гимназиясында оқытылып келеді. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қазақстандық мектептерде француз тілі объективті және субъективті себептермен негізгі шетел тілі ретінде өз беделін жоғалтқанын көруге болады. Оның себептерінің бірі – халықаралық

қатынас тілі мәртебесін алған ағылшын тілінің басымдығы. Дегенмен де, «Үлкен айырмашылықтарға қарамастан, ол (француз тілі) әлі де барлық бес континентте қолданылуда және ағылшын тілінен кейінгі ең көп зерттелген екінші тіл болып қалуда» [3]. Қазақстандағы көптілділіктің дамуына байланысты француз тілі екінші шетел тілі позициясын нақты иеленгенін көрсетіп отыр.

Кесте

Топтар туралы жалпы мәлімет

Топ	Оқу жылы, Мамандығы	Студенттер саны	Француз тілі деңгейі	Оқыту формасы
1-топ	3-курс, ХҚ ҚазҰПУ	11	A1+ B1	Дәстүрлі формат, Офлайн
2-топ	4-курс, ХҚ ҚазҰПУ	7	B1 B1+	Онлайн, Zoom платформасы
3-топ	2-курс, ХҚ ҚазҰПУ	11	A1 A2	Онлайн, Zoom платформасы
4-топ	3-курс, ХҚ ҚазҰПУ	5	A2 A2+	Онлайн, Zoom платформасы

Зерттеу нәтижелері. *1-топ.* Қарастырылып отырған топ – Сорбонна-Қазақстан институтының «Халықаралық құқық» мамандығының 3 курс бакалавриат студенттері, топта барлығы 11 студент. Топтың француз тілі деңгейі іс жүзінде біркелкі емес: кейбір студенттердің деңгейі B1, B1+ болса, басқаларының деңгейі A1+ төмен екені байқалды. Сабақ білім беру бағдарламасына сәйкес нақты бекітілген танымдық мақсаттарға (құқықтық сөздік қорын байытуға) бағытталған. Бұл сабақ 2019 жылдың желтоқсан айының басында, Covid-19 пандемиясына дейін түсірілген және дәстүрлі офлайн форматта өткен. Бақыланатын сабақтар әдетте 50 минуттық форматта өтті. Сабақ бейнепроектор және аудиовизуалды ресурстар сияқты құралдармен жабдықталған кабинетте жүргізілгеніне көз жеткіздік. Бұл шет тілін үйренуге қолайлы жағдай жасайды.

2-топ. Келесі бақылау Сорбонна-Қазақстан институтының «Халықаралық құқық» мамандығының 4 курс студенттер тобы болды. Топ 7 студенттен тұрады, бірақ талдауға тек 3 студент қатысты. Студенттер француз тілін шамамен бірдей

деңгейде біледі, бұл B1/B1+. Талданған осы сабақ, сонымен қатар келесі екеуі Zoom платформасындағы бейнеконференция түрінде өтті. 2020 жылдың наурыз айының ортасынан бастап Қазақстандағы оқу орындар Covid-19 пандемиясына байланысты қашықтықтан оқытуға көшкенін атап өткен жөн. Карантиндік шаралардың енгізілуі бүкіл оқу үдерісінің қашықтан оқытуға шұғыл көшуіне себеп болды. Осыған байланысты барлық дәрістер әртүрлі оқу платформаларында онлайн режимінде өткені мәлім. Қашықтықтан оқыту оқытушы мен студенттің географиялық тұрғыдан алшақтағанын білдіреді, сондықтан бұл оқу үдерісін ұйымдастыру үшін электронды ақпарат құралдары мен баспа материалдарына сүйену қажеттілігін туындыратын процесс. Қазақстанның жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту негізінен студенттердің дербес әрекетіне сүйенеді, сондықтан студенттерді оқуға ынталандыратын және сонымен бірге оқытушы мен оқушы арасындағы тікелей байланыстың жоқтығын немесе тіпті болмауының орнын толықтыратын оқыту формаларын қолдану қажеттілігі осы ретте туындады.

Бақылауға алынған бұл сабақ француз тілінде, яғни басқа тілді қолданбай жүргізілді. Осы орайда бұл топ студенттері төртінші курста оқитынын, яғни француз тілін үш-төрт жыл оқып жатқанын ескеруіміз керек. Оқытушы сабақ бойы студенттердің дербестігін дамыту бойынша жұмыс жүргізгені байқалады. Оқушының дербестігін дамытуды қарастыру – бұл ең алдымен оқытудан гөрі оқуға басымдық беру және оқушыны дидактикалық мәселелердің ортаға қою, сондықтан, ең алдымен, олардың біліміне қатысты шешім қабылдауға мүмкіндік беретін маңызды еркіндіктерді беру қажет [4].

3-топ. Бұл топ француз тілі деңгейі А1/А2 деңгейіне жақын 11 студенттен тұрады. Жоғарыда сипатталған сабақ сияқты, бұл бақылауға алынған сабақ Zoom платформасында қашықтықтан жүргізілді. Бұл ретте, 1-кестеден көрініп тұрғандай, студенттер Сорбонна-Қазақстан институтының «Халықаралық құқық» мамандығының 2 курс студенттері болып табылады. Бақылау барысында топтағы ынталылық деңгейі орташа екені анықталды. Оқыту процесінде студенттер кейде қазақ немесе орыс тілдеріне көшіп отырды. Сонымен қатар, студенттердің француз тілінде ауызша сөйлеу қиынға соғатыны анықталды.

4-топ. Бақыланатын топ 5 студенттен тұрады. Студенттердің француз тілін меңгеру деңгейі шамамен бірдей, яғни А2/А2+. Бақылауға алынған топ – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң «Халықаралық құқық» мамандығының 3 курс студенттері. 1-кестеден көріп отырғанымыздай, сабақ ZOOM платформасы арқылы оқытушы мен студенттің тікелей өзара әрекетін қамтыған онлайн режимінде өтті. Топтағы студенттердің барлығы дерлік сабаққа қызығушылық танытты, бірақ соған қарамастан топтың тілдік деңгейі орташа екені анықталды.

Бақылау объектілерінің бірі болып табылатын оқытушының рөліне тоқталар болсақ, біз оқытушылардың француз тілінде ұсынылған кейбір мәтіндерді түсінуге кедергі

келтіретін қиын терминдерді аударғандарын байқадық. Осы тұрғыда студенттердің француз тілін меңгеру деңгейінің біркелкі еместігін ескергенде, «кейде лексикалық аудармаға жүгіну қажеттілік» [5] екенін атап өткен жөн.

Сонымен қатар, сабақ барысында аутентивті материалдар (мәтіндер, бейнелер және басқа да ақпарат құралдары) қолданылғанын анықтадық. Мәтіндер әртүрлі критерилер бойынша (аутентивті, түпнұсқа түріндегі, пәнаралық байланысы бар, кәсіби бағытталған) іріктеліп алынады [6]. Осылайша, сабақта аутентивті материалдарды пайдалану студентті табиғи тілдік ортаға «имитация» арқылы енгізе отырып, тиімді оқуға мүмкіндік береді.

Тағы бір байқағанымыз, төрт оқытушының үшеуі қажет болған жағдайда студенттерге көмектесіп, кейде қиын сөздер мен терминдердің аудармаларын ұсынып отырды. Бұл ретте аударма студенттермен жүргізілетін рефлексиялық жұмыстың маңызды бөлігі екендігін көрсетеді. Кейбір ғалымдар аударманы шет тілдерін оқытуда көмекші құрал ретінде пайдаланудың жағымды жақтарын да атап өтеді. Котбтың пікірінше, оқытушы белгілі бір грамматикалық ережелерді түсіндірген кезде процессті жеңілдету үшін аудармаға немесе ілеспе аудармаға жүгіне алады [5].

Бақылау сонымен қатар француз тілін ауызекі тілде қолдану грамматикалық, лексикалық және айтылым аспектілері арқылы түсіндірілетінін көрсетті. Сөйлеу шетел тілін оқытуда маңызды рөл атқарады, өйткені егер біз сөйлеушінің айтқанының бәрін түсіне алмасақ, біз өзімізді алаңдау-шылық пен стресстік жағдайына түсіреміз [7]. Сабақты бақылау барысында біз оқытушының мамандыққа бағытталған француз тілінде сөйлеуге мән беретінін байқадық, олардың кәсіби іс-әрекеттерін іске асыру барысында тілді еркін қолдана білу үшін, студенттердің түсіну мен ауызша сөйлеу қабілеттерін дамытуға тырысты.

Бақылау объектілері: сабақ барысы. 1 сабақ. Сабақ барысында оқытушының қолданған оқулығы – М.Суаньенің Français juridique [8] әдістемелік құралы.

Бұл әдістемелік құрал, әдетте, сөздік қорды байытуға бағытталған және құқық саласында жиі қолданылады. À vous de jouer – «Utiliser le vocabulaire», Faites votre propre bilan-«Classez et notez le vocabulaire...», «Notez les mots et expressions...» айдарлары бойынша өткізілетін жаттығулар оқушылардың лексикалық дағдыларын дамытуға бағытталған. Сабақта қолданылған жаттығулар «әділеттілік және юрисдикция» тақырыптар бойынша сөздік қорын белсендірді. Бақыланған сабақ барысында бірнеше дидактикалық тапсырмалар орындалды: өткенді қайталау және үй тапсырмасын тексеру, жаңа лексикалық және грамматикалық материалды оқып-үйрену және бекіту.

2 сабақ. Сабақты түпнұсқалық құжаттардың (мәтіндер, комикстер, бейнелер және басқа материалдар) күшті дидактикалық жүктемесіне негізделген оқыту тәсілін қолданатын француз тілі оның ана тілі болып келетін маман жүргізді. Сабақтарда қолданылатын материал лингвистикалық және әлеуметтік-мәдени аспектілерге бағытталған. Оқытушы студенттерді қарым-қатынасқашақыру үшін сабақта проблемалық жағдаяттарды пайдаланды. Бұл ретте жағдаяттық әдіс сөйлеуге үйретуде қарым-қатынас принципі жүзеге асыру құралы ретінде қарастырылып отыр. Сөйлесім әрекетіне қатысты айту да, оқу да, жазу да, есту де, тілдесу де белгілі бір хабарланған, баяндалған ойды түсінуге негізделеді [9]. Сабақта сөйлеу қабілетіне ерекше орын берілгені оқытушының студенттердің кәсіби іс-әрекеттері барысында туындаған мәселелергі қиындықсыз төтеп бере алу үшін олардың түсіну және сөйлеу қабілеттерін дамытуға үнемі назар аударып отырғанын көрсетеді. Осыған байланысты сарапшылар оқытушы «қолданыстағы тілдерді таратуда маңызды рөл атқаратынын ...» [10] атап өтеді.

3 сабақ. Сабақ барысында оқытушының қолданған дидактикалық материалы–М.Суаньенің *Objectif Diplomatie pour étudiants débutants* әдістемелік құралы. Талданған сабақта оқытушы оқушыларды өзі толық меңгерген тақырыптық реттілікке сәйкес

нақты лексиканы, сондай-ақ қарастырылатын саланың терминдерін пайдалана отырып сөйлем құрауға ынталандырды. Сондай-ақ, бақылау бізге француз тілін ауызша сөйлеуде қолдану, әдетте, грамматикалық, лексикалық және фонетикалық аспектілер бойынша жұмыс істеуге негізделетінін көрсетеді. Оқытушы жаттығулардың қалай орындалғанын бақылап отырады. *Objectif Diplomatie* әдісінен алынған «Les institutions européennes» тақырыбы бойынша арнайы мәтінді оқу барысында студенттер мынадай грамматикалық қиындықтарға тап болды: қолданылатын етістік шақтары, сөйлемдердің синтаксистік құрылымдары, бағыныңқы сөйлемдердің жиілігі, т.б.

4 сабақ. Түсірілген сабақ барысында оқытушының ауызша және бейне дидактикалық құжаттарды жана сөздерді енгізуге және оқулық ресурстарын оқушылардың фронтальды немесе жеке жұмысын ұйымдастыруға мүмкіндік беретін қосымша карточкаларды қолданатынын көрдік. Осы бақыланатын топтың оқытушысы М.Суаньенің *Objectif Diplomatie pour étudiants débutants* оқулығын пайдаланды. Оқытушының міндеті – жұмысты ұйымдастыруға және сабақтағы уақытты дұрыс пайдалануға көмектесу. Оқытушы оқушылардың жетістіктері мен қиындықтарын атап, түзеп отырды.

Оқыту студенттерді қарым-қатынас жасауға және өзара сөйлесуге ынталандыра отырып, лексиканы түсіну және үйрену стратегияларын дамытуға бағытталған. Оқытушы арнайы сөздікпен жұмыс істеуге қажетті дағдыларды қалыптастыруға тырысады.

Пікірталас. Бақылау барысында оқытушылардың индуктивті (дедуктивті) әдісті қолдана отырып, жаңа оқу материалын коммуникативті түрде енгізгенін де байқадық. Семантизация түсіндіру, анықтау, түсініктеме беру, аудару, жағдайды орнату арқылы жүзеге асырылды. Семантизация әдісін таңдау білім деңгейіне, студенттердің француз тілін меңгерген деңгейіне, берілген материалдың күрделілігіне және т.б. сәйкес келеді. Сабақтар студенттердің коммуни-

кативтік құзыреттілігін интеграциялауға бағытталды. Сабақ барысында оқытушылар әртүрлі бақылау және бағалау құралдарын (сұрақ-жауап, жаттығулар мен жағдайлық есептер) пайдаланды. Кейбір оқушылардың енжарлығына қарамастан, барлық топтардағы жалпы атмосфераны оптимистік, жайлы деп сипаттауға болады. Студенттердің көпшілігі сұрақ қоюға, көмек сұрауға, қиындықтарын айтуға батылы жетпегенін айта кету керек.

Сонымен қатар, грамматика немесе жаңа сөздердің мағынасын түсіндіріп жатқанда оқытушылар қазақ немесе орыс тіліне жүгініп отырады. Бұл жағдайда осы тәсіл оқушылардың түсіну деңгейін тексеру және бағалау үшін қолданылады. Сонымен бірге, аударма студенттермен жүргізілетін рефлексиялық жұмыстың маңызды бөлігі болып табылады.

Бақылау барысында лексика, яғни тапсырмалар (ақпаратты іздеу, маңызды ұғымдарды түсіну) аясында сөздікпен жұмыс жасау оқытудың негізгі мақсаттарының бірі екенін байқадық. Дегенмен, оқытушылардың дауыстап оқу немесе ауызша баяндама жасау кезінде оқушылардың фонетикалық дағдыларын жетілдіруге бағытталған әрекеттері байқалды. Оқытушылардың күш салуына қарамастан, студенттердің шет тілдеріндегі коммуникативтік құзыреттілік деңгейі төмен болып қалуда.

Сондай-ақ, мамандыққа бағытталған француз тілін оқытатын оқытушылардың саны шектеулі екені анықталды.

Бақылау барысында студенттердің құқықтық тақырыптарда қарым-қатынас жасауда қиналғанын байқадық. Атап айтқанда, олар өз ойларын жеткізуде қиналып, жиі кідірістер болды. Олардың жауаптарында түсініксіз сөздер кездесті, нақты терминдер көбінесе синонимдермен ауыстырылғанында байқадық.

Жоғарыда айтылғандай, ЖОО-да мамандыққа бағытталған француз тілін оқыту 1-ші және 2-ші курстарда оқытылатын жалпы француз тілінің жалғасы болып табылады. Оқу бағдарламаларын талдау және сабақтарды бақылау нәтижесінде қазақстандық жоғары оқу орындарының

мамандыққа бағытталған француз тілі пәні оқытушыларының оқу мақсаттарына сәйкес мазмұнды таңдауда бірыңғай әдістің жоқ екенін анықтадық. «Француз тілін оқытудың негізгі мақсаты – дағдыларды меңгеруге немесе дамытуға және көптеген құралдар арқылы қарым-қатынас жасауға студенттерді үйрету» [11]. Сондықтан «...осы студенттердің тіл дағдыларын оңтайландыратын методологиялық нұсқасын таңдау қажет...» [12]. Шетел тілінде қарым-қатынас мамандардың кәсіби қызметінің негізгі құрамдас бөлігіне айналуға, ал тілдік емес университеттердегі «Кәсіби бағытталған шетел тілі» пәнінің рөлі Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінде соңғы жылдары айтарлықтай өсті [13].

Зерттеулердің және түсірілген сабақтарды талдау бізге мамандыққа бағытталған француз тілі пәні оқытушыларының Интернет ресурстарын, яғни оқушылардың қызығушылығын оятуға бағытталған және оқытылатын пәнге қатысты кез келген түпнұсқалық құжатты, жаттығуларды, бейне және аудио материалдарды тауып қолдануға тырысатынын көрсетті. Алайда көбінесе контекстке бейімделмеген бұл оқу материалдар мен әдістер оқушылардың нақты қажеттіліктерін қанағаттандырмайды.

Бұл зерттеу қазақстандық жоғары оқу орындарындағы тілдік емес мамандықтардың ерекшеліктерін ескере отырып, француз тілін оқыту сапасының жеткіліксіздігінің негізгі себептерін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл француз тілін үйренуге бөлінген сағаттардың жеткіліксіздігін, мұғалімдер үшін арнайы дайындықтың болмауын, студенттердің француз тілін меңгеру деңгейінің әрқелкілігін ғана емес, сонымен қатар француз тілін оқыту әдістемесінің олардың кәсіби білімімен сәйкес жеткіліксіз дамуын көрсетті.

Қорытынды. Осылайша, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз келесі қорытындыға келдік:

- «Халықаралық құқық» және «Халықаралық қатынастар» мамандықтары бойынша оқу бағдарламаларын қайта қарау қажет.
- Кейбір студенттер университет қабыр-

ғасында мамандыққа бағытталған француз тілін оқуға міндетті деп ойлайды. Оқыту жағдайының бұл түрі жиі жағымсыз нәтижелерге әкеледі, өйткені оқушы жеткілікті қызығушылық танытпайды және деңгейі төмен немесе тіпті орташа болып қалады [14].

– Мамандыққа бағытталған француз тілін оқытудың тиімділігін арттыру үшін оқу мақсаттарын, жалпы мүмкіндіктерді, оқыту мақсаттарын, силлабустарды, оқу материалдарын, «оқушыға бағытталған материалдармен қамтамасыз ететін» [15]

әрекеттерді анықтайтын Қазақстан университеттері үшін құзыреттіліктерге негізделген логикаға сәйкес мамандыққа бағытталған француз тілі бойынша біртұтас оқу жоспары мен бағдарламасын және бағалау жүйесін әзірлеу қажет. Соңғы онжылдықтарда бағалау жүйесі сабақтар мен бағдарламалардың мазмұнына барынша әсер ететіндей маңызды бола бастады [12]. Нәтижесінде бағалау процедураларына (қорытындылау және қалыптастырушы бағалауды әзірлеу) көбірек көңіл бөлу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

[1] Bakytzhan E.K., Zhaitarova A.A., Berdysheva A.A. Тілдік емес мамандық (дене шынықтыру және спорт факультеті) студенттерінің кәсіби бағытталған шетілдік коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастырудың өзектілігі // Теория и методика физической культуры. – 2022. – Т. 68. – №2. – С.13-19. [Электронды ресурс]: URL: https://doi.org/10.48114/2306-5540_2022_2_13 (өтініш берген күні: 19.06.2022).

[2] Абишева А.К. Көптілділік білім мен тәрбие -полимадениетті тұлға қалыптасуының негізі // Педагогическая наука и практика. – 2018. – №4 (22). [Электронды ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-ptildilik-bilim-men-trbie-polim-denietti-t-l-a-alyptasuyny-negizi> (өтініш берген күні: 20.06.2022).

[3] Cuq J. P. Une politique linguistique ascendante: les professeurs de français acteurs de leur propre formation continue // Carnets. Revue électronique d'études françaises de l'APEF. – 2016. – № 8. [Электронды ресурс]: URL : <http://journals.openedition.org/carnets/1866> ; DOI :<https://doi.org/10.4000/carnets.1866> (өтініш берген күні: 20.06.2022).

[4] Ollivier C. Ressources Internet, wiki et autonomie de l'apprenant // EPAL-Echanger Pour Apprendre en Ligne. – 2007.

[5] Qotb H. Enseignement/Apprentissage du FOS: défis et perspectives // Les Cahiers du GERES. – 2009.

[6]. Асылханова Л.А. Эффективность интерактивных методов в обучении профессиональному языку // Оргкомитет конференции. – 2019. – С.140. [Электронды ресурс]: URL: <https://xn--80aqa2d.xn--p1ai/files/ff70a1d1-a028-427b-8a1e-9843734de502.pdf#page=140> (өтініш берген күні: 21.06.2022).

[7] Oliveira D.N. Les difficultés des élèves à communiquer en français à l'oral, en classe de 9eme et 10eme au lycée Abilio Duarte de Palmarejo: réalités et perspectives : дис. – 2010.

[8] Soignet M. Le français juridique: droit, administration, affaires. – Hachette, 2003. – Т. 1.

[9] Мадан Г.Ж. Қазақстан республикасындағы тіл саясатын жаңғыртудың проблемалары мен перспективалары // Мемлекеттік саясат магистрі дәрежесін алу үшін магистрлік жоба. Нұр-Сұлтан – 2021.

[10] Chnane-Davin F., Faizova K., Sadykova G. Enseigner et évaluer le FLE au Kazakhstan. Quelle évolution des pratiques enseignantes? // Le Français dans le monde. Recherches et applications. – 2018. [Электронды ресурс]: URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02471387/> (өтініш берген күні: 17.06.2022).

[11] Maati N. A. M. Efficacité du module des activités ludiques basées sur les stratégies de l'apprentissage coopératif pour le développement des compétences langagières chez les élèves des écoles préparatoires en FLE– 2020. – Т. 46. – №.46/1. – С.57-76.

[12] Chnane-Davin F., Cuq J.P. Outils linguistiques et entrée en littéracie chez les élèves allophones // Lidil. Revue de linguistique et de didactique des langues. – 2017. – №. 56.

[13] Канаева А.Ж., Нурланбекова Е.К., Бесирова Н.С. Кәсіби бағытталған шетел тілі сабағында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру // Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ Хабаршысы / Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2022. – Т.65. – №.2. [Электронды ресурс]: URL: <https://doi.org/10.48371/PEDS.2022.65.2.022> (өтініш берген күні: 17.06.2022).

[14] Qotb H. La traduction comme activité médiatrice dans un cours de FLE //Les Langues Modernes. – 2016. – №2. – С.21-30.

[15] Cuq J.P. Qu'est-e qui supporte le support? //Supports en classe de langue? Spécificité des enjeux et diversité des approches. – 2016. [Электронды ресурс]: URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02119759> (өтиніш берген күні: 21.06.2022).

References:

[1] Bakytzhan E.K., Zhaitapova A.A., Berdysheva A.A. Tildik emes mamandyk (dene shynықтыru zhәне sport fakul'teti) studentteriniң kәsibi baғыttalған shettildik kommunikativtik қызiretiligin қалыptastyrudың өзektiligi //Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2022. – T. 68. – №2. – S.13-19. [Elektronды resurs]: URL: https://doi.org/10.48114/2306-5540_2022_2_13 (өтиніш берген күні: 19.06.2022).

[2] Abisheva A.K. Kөptildilik bilim men tәrbie -polimәdenietti tұлға қалыptasuynуң negizi //Pedagogicheskaya nauka i praktika. – 2018. – №4 (22). [Elektronды resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-ptildilik-bilim-men-t-rbie-polim-denietti-t-l-a-alyptasuyny-negizi> (өтиніш берген күні: 20.06.2022).

[3] Cuq J.P. Une politique linguistique ascendante: les professeurs de français acteurs de leur propre formation continue //Carnets. Revue électronique d'études françaises de l'APEF. – 2016. – № 8. [Elektronды resurs]: URL : <http://journals.openedition.org/carnets/1866> ; DOI :<https://doi.org/10.4000/carnets.1866> (өтиніш берген күні: 20.06.2022).

[4] Ollivier C. Ressources Internet, wiki et autonomie de l'apprenant //EPAL-Echanger Pour Apprendre en Ligne. – 2007.

[5] Qotb H. Enseignement/Apprentissage du FOS: défis et perspectives //Les Cahiers du GERES. – 2009.

[6] Asylhanova L.A. Effektivnost' interaktivnyh metodov v obuchenii professional'nomu yazyku //Orgkomitet konferencii. – 2019. – S.140. [Elektronды resurs]: URL: <https://xn--80aqa2d.xn--p1ai/files/ff70a1d1-a028-427b-8a1e-9843734de502.pdf#page=140> (өтиніш берген күні: 21.06.2022).

[7] Oliveira D.N. Les difficultés des élèves à communiquer en français à l'oral, en classe de 9eme et 10eme au lycée Abilio Duarte de Palmarejo: réalités et perspectives : dis. – 2010.

[8] Soignet M. Le français juridique: droit, administration, affaires. – Hachette, 2003. – T. 1.

[9] Madan G. Zh. Қазақстан respublikasyндағы тил sayasatyn zhaңғыrtудың problemalary men perspektivalary //Memlekettik sayasat magistri дәrezhesin alu үshin magistrlik zhoba . Nұr-Sұлтан – 2021.

[10] Chnane-Davin F., Faizova K., Sadykova G. Enseigner et évaluer le FLE au Kazakhstan. Quelle évolution des pratiques enseignantes? //Le Français dans le monde. Recherches et applications. – 2018. [Elektronды resurs]: URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02471387/> (өтиніш берген күні: 17.06.2022).

[11] Maati N. A. M. Efficacité du module des activités ludiques basées sur les stratégies de l'apprentissage coopératif pour le développement des compétences langagières chez les élèves des écoles préparatoires en FLE– 2020. – T. 46. – №.46/1. – S.57-76.

[12] Chnane-Davin F., Cuq J. P. Outils linguistiques et entrée en littéracie chez les élèves allophones //Lidil. Revue de linguistique et de didactique des langues. – 2017. – №. 56.

[13] Kanaeva A.Zh., Nurlanbekova E.K., Besirova N.S. Kәsibi baғыttalған shetel tili sabarynda kommunikativtik қызiretilikti қалыptastyru //Abylaj han atyндағы ҚазКНҚzhәнеӘТУ Habarshysy / Pedagogikalық ғылымдар seriyasy. – 2022. – T.65. – №.2. [Elektronды resurs]: URL: <https://doi.org/10.48371/PEDS.2022.65.2.022> (өтиніш берген күні: 17.06.2022).

[14] Qotb H. La traduction comme activité médiatrice dans un cours de FLE //Les Langues Modernes. – 2016. – №2. – S.21-30.

[15] Cuq J.P. Qu'est-e qui supporte le support? //Supports en classe de langue? Spécificité des enjeux et diversité des approches. – 2016. [Elektronды resurs]: URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02119759> (өтиніш берген күні: 21.06.2022).

**Основные направления и возможности преподавания французского языка
по специальности в Казахстане**

А.Ж. Канаева¹, Н.К. Умекова¹

¹ *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Анализ, предложенный в данной статье, является результатом исследования, в котором преподавание и изучение французского языка по специальности рассматривается как инструмент для повышения профессиональной подготовки студентов неязыковых специальностей. В нашем исследовании мы рассматриваем компетентностный подход как подход, являющийся важнейшим методологическим инструментом для сближения системы казахстанского образования с зарубежными системами образования в рамках Болонского процесса. В учебном процессе преподаватели все чаще используют компетентностный подход, направленный на эффективность профессионального обучения и развитие общих и профессиональных навыков будущего специалиста. Цель данного исследования состоит в том, чтобы определить, какие подходы, методы и учебно-методические материалы используют преподаватели на занятиях французского языка по специальности. Данное исследование позволило нам определить текущие проблемы в преподавании французского языка по специальности, которые необходимо решить, а также преимущества в преподавании или изучении французского языка специальности в вузах Казахстана.

Ключевые слова: французский язык по специальности, компетентностный подход, иностранный язык, профессионализация, неязыковые специальности.

**The main areas and opportunities for specialised
French teaching in Kazakhstan**

A. Kanayeva¹, N. Umekova¹

¹ *Al-Farabi Kazakh National University*

(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The analysis proposed in this article is the result of a study in which teaching and learning French as a major is considered as a tool to enhance the professional development of non-language students. In our study, we consider the competence approach as the most important methodological tool for bringing the Kazakh education system closer to foreign education systems within the Bologna process. Teachers increasingly use competency-based approach in the learning process, aimed at the effectiveness of professional learning and development of general and professional skills of a future specialist. The aim of this study is to identify the approaches, methods and teaching materials used by teachers in the French language classes. This research allowed us to identify current problems in teaching French in the specialty that need to be solved and the advantages in teaching or learning French in the specialty in universities in Kazakhstan.

Keywords: speciality French, competence-based approach, foreign language, professionalization, non-linguistic specialties.

Редакцияға 24.05.2022 қабылданды

Л.А. ЖУЙКОВА¹, Е.Н. ДРЯГИНА^{1*}

¹Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова (Алматы, Казахстан)
zhuikova.art@gmail.com, kisa180699@mail.ru

ТРЕНАЖ КЛАССИЧЕСКОГО ТАНЦА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ РАЗВИТИЯ ИСПОЛНИТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ В СПОРТИВНОМ БАЛЬНОМ ТАНЦЕ

Аннотация

Данная статья представляет собой фрагмент магистерской диссертации «Новые технологии и инновации в педагогике бального танца». Статья рассматривает основы тренажа классического танца и его влияние на развитие танцевальной техники исполнителей спортивных бальных танцев. Она позволяет определить ключевые моменты в совместной работе педагога классического танца и педагога по спортивным бальным танцам. Направленность работы заключается в анализе методов и приёмов обучения экзерсиса у станка, на середине зала и включение их в программу подготовки танцоров бальных танцев с учётом исполнительской специфики бальной хореографии. Актуальность статьи детерминирована стремительным развитием технического мастерства современного бального танца, а использование приёмов тренажа классического танца помогает в достижении инновационных решений профессионально-технических приёмов бальной хореографии.

Цель статьи – использование приёмов тренажа классического танца в учебно-тренировочной практике на уроках бального танца. Задача статьи – классификация и систематизация педагогических подходов при использовании приёмов классического тренажа, направленных на развитие высокого технического и исполнительского уровня учащихся спортивных бальных танцев. Для достижения поставленной цели в статье были применены теоретический, эмпирический, компаративистский методы наряду с методом интервьюирования. Приводятся результаты опроса по данной теме и учебно-тренировочные упражнения для исполнителей спортивно-бального танца на уроке классического тренажа, разработанные с учётом анализа специфики танцоров бальной хореографии. Новизна исследования состоит в том, что мы предлагаем методическую рекомендацию по проведению занятий классическим тренажом для танцоров бальной хореографии, поскольку лексика бальных танцев усложняется, а элементы тренажа классического танца способствуют её качественному освоению. Практическая значимость данной научно-методической статьи заключается во внедрении знаний основ тренажа по классическому танцу, поскольку занятия классической хореографией и умение правильно применять основы классического тренажа в хореографии бальных танцев (в технике исполнения европейской и латиноамериканской программ) способствуют повышению профессионального уровня подготовки танцевальных пар.

Ключевые слова: бальный танец; классический танец; техника бальных танцев; тренаж классического танца; спортивный бальный танец; педагогика.

Введение. В последние годы в связи с возросшим уровнем профессионально-технического и художественно-исполнительского мастерства бального танца на занятиях уделяется большое внимание специальной хореографической подготовке, которая базируется на методологии тренажа классического танца. За счёт движений классического тренажа расширяется объём двигательных умений и навыков у исполнителей бальных танцев.

При включении в учебную практику экзерсиса классического тренажа для испол-

нителей бальных танцев следует поставить следующие задачи:

– выработать правильную постановку корпуса, которая в классическом танце является альфой и омегой, а в бальном танце также обеспечит надёжную основу (устойчивость);

– освоить приём *releve* (*подъём на полупальцы*), взятый из классического танца, который в бальном танце будет способствовать развитию силы мышц ног;

– внедрить использование классических форм *port de bras*, которые помогут

созданию плавных линии рук и придадут выразительность верхней части корпуса исполнителям бального танца.

Основная часть. Цель классического тренажа состоит в том, чтобы путём специальных упражнений классического танца, развивать у исполнителей спортивных бальных танцев навыки, без которых невозможно овладеть техникой танца, актёрской выразительностью и артистичностью.

Педагог классического танца должен составить алгоритм правильного проведения урока с определённым объёмом материала, учитывая специфику спортивного бального танца. Им должны быть обозначены задачи относительно тренировочного процесса. Не рекомендуется освоение всей учебной программы по классическому танцу. Урок должен соответствовать возрасту исполнителей, их физическим возможностям и их учебно-тренировочной программе.

Литературный обзор. В ходе работы были использованы монографии по классическому танцу, учебные пособия и учебники по спортивному бальному и классическому танцам, периодические издания по современным бальным танцам.

В учебниках по классическому танцу авторов Н.П. Базаровой, В.П. Мей, А.Я. Вагановой, Н.И. Тарасова важными аспектами стали учебные основы русской и советской школы классического танца, цели и задачи школы. Их труды трактуют методы классического танца, как концепцию обучения будущего танцора и его воспитание, благодаря которой рождаются новые приёмы обучения, новые технические средства, помогающие улучшить технику исполнения в спортивных бальных танцах. Книга Блок Л.П. и мемуары Бежара Б. говорят о важности приёмов классического тренажа.

В своих трудах авторы Тарасов Н.И., Мориц В.Э., Чекрыгина А.И., Босов А.П. отмечают важность правильной физической нагрузки на мышечный корсет и грамотное составление упражнений, позволяющих эффективно влиять на работу мышц. Отмечается, что при наличии последовательной методики, у исполнителей

повысится уровень физической подготовки, высокое качество исполнения различных вариаций, сформируется эстетика и гармония во время танцевания.

В монографии Матвеева В.В. и в книге авторов Бусолетти Л., Вулич Т. приведён основной перечень фигур и элементов по спортивным бальным танцам.

Селюкова Е.В. в статье «Значение классического тренажа в процессе обучения спортсмена-танцора бальной хореографии» пишет о подходах целесообразного применения канонов классического танца на уроках тренажа для исполнителей бальной хореографии. В труде Сокиковой Н.В. отмечено, что необходимо тренировать координацию, так как в спортивных бальных танцах встречаются сложно-координируемые элементы.

В учебных пособиях Базаровой Н.П., Беликовой А.Н., Рамо П., Андреевой Т.П., Сафроновой Л.Н., Меднис Н.В., Ткаченко С.Г. и в учебнике Есаулова И.Г. предложены планирование занятий по классическому тренажу, цели и задачи работы педагога.

В статье были использованы методические советы Овчинниковой Е.В. и Костровицкой В.С. по построению и проведению уроков классического танца, а также программа для хореографических училищ по классическому танцу (ответственная за выпуск Черкасова Л.С.), благодаря которым были составлены методические рекомендации по проведению уроков классического тренажа для исполнителей спортивных бальных танцев.

В видео-интернет-источниках представлены конкурсные вариации, в которых активно используются элементы (различные *battements*), прыжки и вращения, которые базируются на основе классического танца.

Методы : 1) Теоретический метод использовался при описании значений и правильности упражнений классического танца.;

2) Метод интервьюирования позволил проанализировать учебно-тренировочную систему спортивно-бальных танцев. Были рассмотрены программы учебного процесса в центрах детского творчества и занятия по классической хореографии в танцевально-спортивных клубах Алматы.

3) Компаративистским методом исследования были выявлены различия между классическим и бальным танцами, проанализированы образовательные программы учебного процесса центров детского творчества и учебно-тренировочная программа танцевально-спортивных клубов.

4) На основе компаративистского и эмпирического методов автором статьи была составлена методика преподавания тренажа по классическому танцу для исполнителей спортивного бального танца.

Результаты. Посредством классического тренажа на уроке решаются следующие задачи: подготовка опорно-двигательного аппарата, систем дыхания и кровообращения к предстоящим физическим нагрузкам [1, С.4].

Определяя план урока, следует придерживаться основных дидактических правил: от лёгкого – к сложному, от простого – к трудному, от изученного – к неизученному [2, С.19].

Остановившись на каждом из вышеперечисленных правил подробнее, определим их применение на практике.

1. Постепенное возрастание физической нагрузки [2, С.19].

Необходимо учитывать физическую подготовленность учащихся при освоении и исполнении движений. Начинать тренаж с упражнений, которые требуют умеренной нагрузки. Затем увеличивать амплитуду движений с помощью упражнений, включающие подъёмы на полупальцы, различные виды *battements*. Беликова А.Н. рекомендует, что «заканчивать тренаж рекомендуется также двумя-тремя нетрудными движениями, что позволяет стабилизировать дыхание исполнителей...» [2, С.19].

2. Постепенное возрастание координационной нагрузки.

Рекомендуется при освоении сложных комбинаций целесообразно применять упрощённые схематичные варианты и переход от замедленного темпа к быстрому [2, С.20].

В методических советах по построению и проведению уроков классического танца рекомендуется педагогам проводить

грамотный показ того или иного движения в чистом виде под счёт с подробным устным комментированием правил исполнения, фиксируя и заостряя внимание на самых сложных моментах [3, С.18].

Соединяя выученные движения в танцевальные фразы, руководитель не должен увлекаться сложностью комбинаций. Танцевальные фразы нужно составлять из движений, которые легко разучиваются исполнителями, чтобы они могли работать над выразительностью [4, С.7].

Рекомендуется непрерывный метод проведения классического тренажа, так как это улучшает двигательные способности, развивает координацию и мобилизует внимание учащихся.

3. Индивидуальные и групповые замечания учащимся.

Руководитель, зная ошибки, которые допускались ранее учащимися, должен напомнить, как правильно выполнять то или иное движение. Замечания руководителя должны всегда приносить пользу ученикам. Не следует уделять много времени на замечания. Они всегда должны быть конкретными и содержательными. При необходимости педагог выполняет показ.

Педагог должен стремиться воспитывать в учениках эмоциональное, технически сильное исполнение [5, С.530].

Анализ научно-исследовательской литературы и статей, показывает, что на уроках классического тренажа исполнители спортивного бального танца должны выполнять движения по всем правилам классического экзерсиса. А.Я. Ваганова отмечает, что «танцевальные способности следует развивать в равной степени работой над движением рук и ног» [6, С.23]. На уроке классического тренажа особое внимание уделяется работе рук и выразительной пластики верхней части корпуса. Бежар М. выделяет, что «танец – форма выражения человеческого тела, тело должно танцевать всё в целом. Руки – один из элементов этого выражения, которое необходимо передать, они не более и не менее надёжны, чем ноги...» [7]. Важно включить в работу одновременно

движения и ног, и рук. Поэтому в комбинации *demi-plie u grand-plie* включают различные виды *port de bras*.

Тщательное внимание уделяется освоению и проработке *battement tendu* и *battement tendu jete*, которые развивают силу ног, разрабатывают подъём стопы, определяют правильность рабочей ноги в выворотном положении на полу и в воздухе. Босов А.П. отмечает, что данное простейшее движение «должно вызывать боль, чтобы ученик почувствовал до конца вытянутую ногу» [8, С. 22].

Для усвоения кругового движения тазобедренного сустава изучается *rond de jambe par terre* и выполняется в спокойном темпе. В дальнейшем это приводит к правильному положению бедра, когда рабочая нога поднята на 45° и 90° во всех направлениях. В данное упражнение, *rond de jambe par terre*, добавляют перегибы корпуса и *port de bras*.

Battement fondu развивает эластичность и силу ног, сообщает и плавность движений [9, С.49]. *Battement frappe* и *battement double frappe* развивают подвижность колена и ловкость ног [9, С.54]. Это в свою очередь окажет положительное воздействие на прыжковую часть в танце «Jive» латиноамериканской программы, так как отлично развивает быстроту и чёткость движения свободной ноги. *Rond de jambe en l'air* придаёт коленному суставу подвижность, развивает эластичность и силу его связок [10, С.17].

Развитие ловкости ног и подвижность коленного сустава в сумме дают энергичные *kicks* (вперёд, в сторону, назад), *flicks*.

Petit battement sur le cou-de-pied будет служить хорошим упражнением для осваивания положений *sur le cou-de-pied* спереди, обхватного и сзади, так как формирует красивую линию ноги, которая завершается в стопе. Позже *petit battement sur le cou-de-pied* изучается, стоя на полупальцах.

Battement releve lent и *battement developpe* – трудные движения с раскрытием и фиксацией ноги в воздухе на 90°. Развивают силу и лёгкость ног. Важно, чтобы исполнение было свободным, лёгким, но в то же время энергичным и чётким.

Grand battement jete – большой энергичный бросок ноги. Развивает силу мышц и лёгкость натянутых ног. Развивает силу внутренних мышц бедра и сухожилий [9, С.63]. Во время исполнения упражнения важно держать корпус подтянутым, мах выполняется за счёт силы мышц ноги, а не с помощью корпуса. Вместе с этим, вырабатывается пластичность движений рук.

Экзерсис на середине зала изучается с первых занятий: осваиваются позиции ног и рук, положения корпуса. Когда у учащихся приобретается устойчивость в упражнениях у станка, они исполняются в том же порядке уже на середине зала [9, С.72].

Движения на середине зала следует подбирать с учётом возрастающей сложности, принимая во внимание уровень подготовленности и физических данных.

В соревновательной программе встречаются движения из раздела «прыжки» в таких танцах, как Джайв, Квикстеп, Пасадобль. В Джайве – это *kicks, ball change, flics*, прыжки-трамплины по 6-ой позиции, *entrechat-quatre*; в Квикстепе – это прыжки «маятник», *shasse, kicks*, прыжки по 2-ой и 6-ой позициям, прыжок в шпагат; в Пасадобле – *jete entrelace*. Данные элементы требуют большую выносливость и физическую силу [11, С.55]. Прыжки являются наиболее сложными и технически трудными движениями. Классический танец способен схематизировать прыжок [12, С.16]. Одним из наиболее значимых элементов прыжка является *demi-plie*. Следовательно, важно, чтобы это упражнение было тщательно освоено учащимися [13, С.216].

Прыжки классического танца тренируют выносливость и придают силу ногам, оказывают своё влияние на «прыжковые» танцы: «Квикстеп» в европейской программе и «Джайв» в латиноамериканской. Поэтому изучение прыжков *temps saute, changement de pieds, pas echappe, pas assemble, pas jete, sissoune ouverte, entrechat-quatre* очень важно.

В связи с вышеизложенным, автором статьи была составлена, описана и предложена методика преподавания тренажа по

классическому танцу для исполнителей спортивного бального танца.

Теоретическая значимость исследовательской работы заключается в возможности использования полученных результатов в процессе обучения. Практическая значимость состоит в разработке рекомендаций по классическому тренажу в обучении исполнителей бального танца.

Дискуссия. П.Рамо замечает, что «в обучении всё зависит от хорошего начала, которое даёт учитель...» [14, С.24]. С самых первых уроков спортивных бальных танцев педагог начинает знакомить исполнителей с важнейшими базовыми навыками. К ним в первую очередь относятся: постановка корпуса, положение головы, позиции ног, рук. Затем учащиеся овладевают первой техникой шагов: с пятки (в европейской программе), с носка (в латиноамериканской программе). Разбираются основы приведения и отведения рабочей ноги по отношению к опорной (шаги вперёд, назад, в сторону).

На начальном уровне обучения изучаются не только статичные движения (шаги

вперёд, в сторону, назад), но и вращательные. С повышением класса мастерства усложняются технические составляющие движений в фигурах, например, в турнирах открытого класса и по европейской, и по латиноамериканской программам встречаются элементы, сходные с движениями классического танца: *grands battements jetes* [15], *battements releves lents*, *battements developpes*, *battements developpes* с использованием *passe* при переходе из позы в позу [16], *grand rond de jamb jete* [17], *rond de jamb par terre*, *grands battements jetes developpes*, позы *attitude*. Из перечисленного видно, насколько важно придерживаться методически грамотного изучения и освоения базовых движений классического танца.

Основной ошибкой исполнителей бальной хореографии в выше приведённых элементах классического танца является неправильное положение стопы рабочей ноги в воздухе. Если визуально кажется, что стопа «висит», хотя подъём стопы и носок предельно вытянуты, то такое положение стопы «перечёркивает» эстетически правильное исполнение различных видов *battements jetes* (Рисунок 1).

Рисунок 1. Положение стопы рабочей ноги в воздухе

Данные ошибки в исполнении, представленные на рисунке 1, говорят о не изученных положениях *sur le cou-de-pieds* условного, обхватного и сзади. Для решения подобных технических трудностей (особенностей) автором рекомендуется изучение всех положений *sur le cou-de-pieds* и закрепление их в движениях в таких упражнениях, как *pas de bourree*, *petit battement sur le cou-de-pied*.

Следующий раздел классического танца, который используется в бальной хореографии и который следует изучать исполнителям в классическом тренаже, – это «вращения»: *pirouettes* с ногой в положении *sur le cou-de-pieds*, различные *tour*-повороты: *tours shaines*, *tours tire-bouchon*. Качественно выполнено вращение тогда, когда во время поворота и по его завершению исполнитель способен продолжить танцевать поставленную для него хореографию.

Рассмотрим неперенные условия классического тренажа и их влияние на подготовку исполнителей бальной хореографии.

Выворотность ног – это обязательное условие исполнительской техники классического танца. Эстетические и функциональные причины требуют наличие выворотности у танцовщика [18, 21]. Блок Л.Д. отмечает, что «выворотность обогащает выразительность тела новой плоскостью для свободного движения ноги...» [19, С.9]. Но, учитывая специфику исполнения движений в спортивных бальных танцах, Селюкова Е.В. отмечает, что «добиваться такой выворотности в спортивных танцах не только нецелесообразно, но и вредно» [20, С. 119].

Выворотность заключается не только в стопах, но и в тазобедренном суставе. Хотя исполнителю бальных танцев и не нужна идеальная выворотность, однако, чтобы совершать достаточно объёмную ротацию бёдрами, они должны быть в меру «раскрытыми» и развитыми.

Работа спины – одна из важных и сложных тем для изучения технических моментов в бальных танцах, так как именно от мышц спины, корпуса, межрёберных мышц в

дальнейшем будут зависеть правильно выстроенная и скоординированная работа рук, вращения бёдер, давление в танцах латиноамериканской программы (Самба, Ча-ча-ча, Румба, Пасодобль, Джайв); улучшается устойчивость, ведь важно уметь держать равновесие, которое требуется в технике танцев европейской программы бальных танцев (Медленный вальс, Танго, Венский вальс, Фокстрот, Квикстеп). Поэтому следует развивать мышцы спины, чувствовать их работу, следить за правильным распределением веса – всё это придаёт качество в исполнении работы корпуса (*body action*) [21]. Их развитию способствуют различные *battments* назад, когда рабочая нога удерживается именно за счёт мышц спины и «стремится» к противоположному плечу (к плечу опорной ноги).

Классический танец требует гибкости. Именно гибкость даёт необходимые нюансы и окраску движениям. Не случайно, Тарасов Н.И. сказал, что «гибкость в классическом танце – это средство музыкально-актёрской выразительности» [13, С.35]. Укреплять и совершенствовать исполнителям поможет тренаж классического танца.

Основной элемент танца – работа мышц. Мышцы обладают различными свойствами: напрягаются, расслабляются, сокращаются, растягиваются. Ещё одной важной чертой, о которой известно всем педагогам-хореографам, является то, что мышцы обладают своей собственной, мышечной, памятью. Тарасов Н.И., Мориц В.Э., Чекрыгин А.И. в труде «Методика классического тренажа» отмечают, что «надо, чтобы работающие мышцы до конца напрягались, иначе эффективность упражнений очень понижается и мышцы не приобретают требуемой крепости» [1, С.55]. Этому способствуют тренировки на увеличения амплитуды растяжения и сокращения мышц, скорость перехода мышц из одного состояния в другое.

Одно из основных требований методики классического танца – целенаправленное музыкальное воспитание [22, С.24]. Музыкальность слагается из трёх взаимо-

связанных между собой компонентов. Один из них – это способность верно согласовывать свои действия с музыкальным ритмом [13, С.25]. На этот счёт, Меднис Н.В. и Ткаченко С.Г. отмечают, что движения необходимо выполнять осознанно, «пропевая музыку внутри себя» [23, С.55]. В своих мемуарах Бежар М. отмечает, что «сказать о танцовщике, что он музыкален, – один из самых лестных комплиментов, который ему можно сделать. Это значит, танцовщик проглатывает музыку, не позволяет слушать её ушами, заставляет услышать в самих его движениях...» [7].

В спортивных балльных танцах достаточно много сложных движений, требующих хорошей координации. Такие элементы требуют от уеника одновременную работу рук, ног и корпуса (бёдер, лопаток). Соковикова Н.В. пишет, что «кажущаяся простота сочетания движений ног, рук и головы в классическом танце могут вызвать у исполнителей огромные трудности при исполнении элементарных движений. По её мнению, «координация заключается не только в управлении движениями, но и в регуляции позы, то есть в фиксации положения тела и его частей в определенном заданном положении». Во время занятий классического тренажа, работая над координацией, добавлять одновременные движения рук, ног, головы в учебные комбинации нужно постепенно, по принципу «от простого к сложному» [24, С.96].

Воздействие классического тренажа универсально для всех видов танцевальных направлений, в том числе и для спортивных балльных танцев. Оно выражается в специально-технической, специально-физической, эстетической направленности.

Заключение. Освоение классического тренажа является необходимым условием для успешного овладения техникой спортивного балльного танца. Это подтверждают современные спортивно-танцевальные клубы и школы по спортивным балльным танцам. Мастерство исполнения танцора, его техническая подготовленность зависят от систематической тренировочной работы.

Классический тренаж даёт возможность исполнителю в полной мере овладеть своим телом, особой музыкальностью, сценической выразительностью.

Основы классического тренажа характеризуются строгостью, точностью и логичностью линий. Педантичность исполнения упражнений классического экзерсиса влечёт правильность в технике исполнения вариаций.

Содержание хореографической подготовки во время уроков по классическому тренажу представляется как вспомогательная часть в учебно-тренировочном процессе балльных танцев.

Как пишет в своём труде Тарасов Н.И.: «Техника танца – это прежде всего выучка, воспитание всего организма человека – мышц, психики, нервной системы, что невозможно без физической, систематически повторяющейся нагрузки и приобретения необходимых для качественной техники исполнения двигательных навыков» [13, С.32]. Именно эти задачи лежат в основе классического танца.

Не стоит забывать, что высокий уровень развития балетного искусства повлиял на стиль балльной хореографии [25, С. 6]. Эффективность занятий на уроках классического тренажа окажет положительное влияние на результат техники исполнения только при последовательной и системной работе педагога и добросовестном отношении учеников балльной хореографии к тренажу.

Таким образом, особенности преподавания классического тренажа определяются целями, задачами и своеобразием спортивных балльных танцев, которые преследует данный вид хореографии, возрастной категорией исполнителей, направлением программы (европейской и латиноамериканской), поэтапным планированием тренировочного процесса. Ступенчатое изучение учебной программы и практическое освоение вкладывают понимание технических моментов в сложных элементах и фигурах, что, как следствие, приводит к улучшению их исполнения.

Список использованных источников:

- [1] Мориц, В. Э. Методика классического тренажа: учебное пособие / В. Э. Мориц, Н.И. Тарасов, А.И. Чекрыгин. – 8-е изд., стер. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2021. – С. 224. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/167267>. – (Дата обращения: 15.05.2022).
- [2] Беликова А.Н. Современные балльные танцы / Сост. А.Н. Беликова. – М.: Сов. Россия, 1981. – С.112., ил.
- [3] Есаулов, И. Г. Педагогика и репетиторство в классической хореографии: учебник / И. Г. Есаулов. – 7-е стер. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2021. – 256 с. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/161538>. – (Дата обращения: 15.05.2022).
- [4] Базарова, Н. П. Классический танец: учебное пособие / Н.П. Базарова. – 7-е изд., стер. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2022. – 204 с. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/215549/>. – (Дата обращения: 15.05.2022).
- [5] Овчинникова Е.В. Современная программа и методология преподавания классического танца на начальном уровне хореографического образования // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – 2013. – №4. – С. 529-534. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-programma-i-metodologiya-prepodavaniya-klassicheskogo-tantsa-na-nachalnom-urovne-horeograficheskogo-obrazovaniya>. – (Дата обращения: 20.04.2022).
- [6] Ваганова А.Я. Основы классического танца / А. Я. Ваганова. – 9-е изд., стер. – Санкт-Петербург: Лань, 2007. – С.192. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/1937>. – (Дата обращения: 15.05.2022).
- [7] Бежар, М. Мгновение в жизни другого: Мемуары / Морис Бежар; [Пер. с фр. Л. Зониной; Послесл. В. Гаевского]. – М.: Союзтеатр, 1989. – С. 237.
- [8] Босов А.П. Любите ли вы балет так... Полемиические заметки Андрея Босова / А.П. Босов. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2022. – С. 80. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/186219>. – (Дата обращения: 28.06.2022).
- [9] Базарова Н.П., Мей В.П. Азбука классического танца. Первые три года обучения: Учебное пособие. 11-е изд., стер. – СПб.: Планета музыки, 2022. – С.272. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/196742>
- [10] Сафронова Л.Н. Уроки классического танца: учебно-методическое пособие / Л.Н. Сафронова. – 5-е изд., стер. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2022. – 208 с. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/190353>. – (Дата обращения: 28.06.2022).
- [11] Матвеев В.В. Спортивный балльный танец. История, теория, практика. Монография / под редакцией; Матвеева В.В. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гуманитарный университет профсоюзов, 2013. – С.150. – Режим доступа: <https://onlinelib.kz>. – (Дата обращения: 15.05.2022).
- [12] Блок Л.Д. Классический танец: История и современность / Вступ. Ст. В.М. Гаевского. – М.: Искусство, 1987. – 556 с.: ил., [28] л. Ил. – (Русская мысль о балете). – Режим доступа: Классический танец - Блок.pdf (vk.com). – (Дата обращения: 05.04.2022).
- [13] Тарасов Н.И. Классический танец: Школа мужского исполнительства. 10-е изд., стер. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2021. – С. 496.
- [14] Рамо П. Учитель танцев: Учебное пособие. 4-е изд. / Пьер Рамо; пер. с франц. Н.В. Юдалевич. – СПб.: Лань, Планета музыки, 2021. – С. 244.
- [15] «WDSF World Youth Latin | The Final Reel | DanceSportTotal». YouTube, Официальный канал DANCESPORT.RU. Загружено DanceSportTotal. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hmB5nfkCeb8> (17:49-17:56, 29:20)
- [16] Yaroslav Kiselev – Sofia Philipchuk RUS | Rumba | 1/4 FOC Junior II Latin 2018. YouTube, Официальный канал DANCESPORT.RU. Загружено 16 марта 2018. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=atIIaDnrnzS> (0:21, 1:07)
- [17] «Бурдин Сергей – Нестерова Анастасия, Samba, Первенство России Юниоры-2 Двоеборье 2019». YouTube, Официальный канал DANCESPORT.RU. Загружено 21 февраля 2019. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xpJFB8n9E0A> (1:08)
- [18] Андреева Т.П. Классический танец: учебно-методическое пособие / Т.П. Андреева. – Чебоксары: ЧГИКИ, 2021. – С.73. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/183854/> – (Дата обращения: 28.06.2022).

[19] Блок Л.Д. Возникновение и развитие техники классического танца / Л.Д. Блок. – Москва: Юрайт, 2019. – С. 259. – Режим доступа: <https://urait.ru/bcode/445886>. – (Дата обращения: 20.04.2022).

[20] Селюкова Е.В. Значение классического тренажа в процессе обучения спортсмена-танцора балльной хореографии // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. – 2016. – №3 (15). – С. 118–120. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-klassicheskogo-trenazha-v-protseesse-obucheniya-sportsmena-tantsora-balnoy-horeografii>. – (Дата обращения: 04.02.2022).

[21] Бусолетти Л., Вулич Т. Венский вальс: пособие по развитию хореографии / Составители Лука Бусолетти, Тяша Вулич. – Англия: WDSF, 2011.

[22] Костровицкая В.С. 100 уроков классического танца (с 1 по 8 класс): учеб. пособие / В. С. Костровицкая. Изд. 3-е, испр. – Санкт-Петербург: Лань; Планета музыки, 2009. – С. 319.

[23] Меднис Н.В. Введение в классический танец: учебное пособие / Н. В. Меднис, С.Г. Ткаченко. – 8-е изд., стер. – Санкт-Петербург: Планета музыки, 2022. – 60 с. – Режим доступа: <https://e.lanbook.com/book/200834>. – (Дата обращения: 15.05.2022).

[24] Соковицова Н. В. Введение в психологию балета / Н. В. Соковицова. – Новосибирск: Сова, 2016. – С. 300.

[25] Максин А. Изучение балльных танцев: учебное пособие. Вып. 2. – СПб: Планета музыки; Лань, 2010. – С.42.

References:

[1] Moric, V. Je. Metodika klassicheskogo trenazha: uchebnoe posobie / V. Je. Moric, N.I. Tarasov, A.I. Chekrygin. – 8-e izd., ster. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2021. – S. 224. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/167267>. – (Data obrashhenija: 15.05.2022).

[2] Belikova A.N. Sovremennye bal'nye tancy / Sost. A.N. Belikova. – M.: Sov. Rossiya, 1981. – S.112., il.

[3] Esaulov, I. G. Pedagogika i repetitorstvo v klassicheskoy horeografii: uchebnik / I. G. Esaulov. – 7-e ster. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2021. – 256 s. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/161538>. – (Data obrashhenija: 15.05.2022).

[4] Bazarova, N.P. Klassicheskij tanec: uchebnoe posobie / N.P. Bazarova. – 7-e izd., ster. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2022. – S204 s. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/215549/>. – (Data obrashhenija: 15.05.2022).

[5] Ovchinnikova E.V. Sovremennaja programma i metodologija prepodavaniya klassicheskogo tanca na nachal'nom urovne horeograficheskogo obrazovaniya // Izvestija TulGU. Gumanitarnye nauki. – 2013. – №4. – S. 529-534. Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-programma-i-metodologiya-prepodavaniya-klassicheskogo-tantsa-na-nachalnom-urovne-horeograficheskogo-obrazovaniya>. – (Data obrashhenija: 20.04.2022).

[6] Vaganova A.Ja. Osnovy klassicheskogo tanca / A. Ja. Vaganova. – 9-e izd., ster. – Sankt-Peterburg: Lan', 2007. – S. 192. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/1937>. – (Data obrashhenija: 15.05.2022).

[7] Bezhar, M. Mgnovenie v zhizni drugogo: Memuary / Moris Bezhar; [Per. s fr. L. Zoninoj; Poslesl. V. Gaevskogo]. – M.: Sojuzteatr, 1989. – S. 237.

[8] Bosov A.P. Ljubite li vy balet tak... Polemicheskie zametki Andreja Bosova / A.P. Bosov. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2022. – S. 80. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/186219>. – (Data obrashhenija: 28.06.2022).

[9] Bazarova N.P., Mej V.P. Azbuka klassicheskogo tanca. Pervye tri goda obuchenija: Uchebnoe posobie. 11-e izd., ster. – SPb.: Izd-vo Planeta muzyki, 2022. – S. 272. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/196742>

[10] Safronova L.N. Uroki klassicheskogo tanca: uchebno-metodicheskoe posobie / L.N. Safronova. – 5-e izd., ster. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2022. – S.208. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/190353>. – (Data obrashhenija: 28.06.2022).

[11] Matveev V.V. Sportivnyj bal'nyj tanec. Istorija, teorija, praktika. Monografija / pod redakciej; Matveeva V.V – Sankt-Peterburg — Sankt-Peterburgskij gumanitarnyj universitet profsojuzov, 2013. – S.150. – Rezhim dostupa: <https://onlinelib.kz>. – (Data obrashhenija: 15.05.2022).

[12] Блок Л.Д. Классический танец: История и современность / Вступ. Ст. V.M. Gaevskogo. – М.: Искусство, 1987. – 556 с.: ил., [28] л. ил. – (Russkaja mysl' o baletе). – Rezhim dostupa: Klassicheskij tanec – Blok.pdf (vk.com). – (Data obrashhenija: 05.04.2022).

- [13] Tarasov N.I. Klassicheskiy tanec: Shkola muzhskogo ispolnitel'stva. 10-e izd., ster. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2021. – S.496 .
- [14] Ramo P. Uchitel' tancev: Uchebnoe posobie. 4-e izd. / P'er Ramo; per. s franc. N. V. Judalevich. – SPb.: Lan', Planeta muzyki, 2021. – S. 244 .
- [15] «WDSF World Youth Latin | The Final Reel | DanceSportTotal». YouTube, Oficial'nyj kanal DANCESPORT.RU. Zagruzhenno DanceSportTotal. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hmB5nfkCeb8> (17:49-17:56, 29:20)
- [16] Yaroslav Kiselev – Sofia Philipchuk RUS | Rumba | 1/4 FOC Junior II Latin 2018. YouTube, Oficial'nyj kanal DANCESPORT.RU. Zagruzhenno 16 marta 2018. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=atIIaDnrnz> (0:21, 1:07)
- [17] Burdin Sergej – Nesterova Anastasija, Samba, Pervenstvo Rossii Juniory-2 Dvoebor'e 2019. YouTube, Oficial'nyj kanal DANCESPORT.RU. Zagruzhenno 21 fevralja 2019. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xpJFB8n9E0A> (1:08)
- [18] Andreeva T.P. Klassicheskiy tanec: uchebno-metodicheskoe posobie / T.P. Andreeva. – Cheboksary: ChGIKI, 2021. – S.73. Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/183854/> – (Data obrashhenija: 28.07.2022).
- [19] Blok L.D. Voznikovenie i razvitie tehniki klassicheskogo tanca / L.D. Blok. – Moskva: Jurajt, 2019. – 259 s. – Rezhim dostupa: <https://urait.ru/bcode/445886>. – (Data obrashhenija: 20.04.2022).
- [20] Seljukova E.V. Znachenie klassicheskogo trenazha v processe obucheniya sportsmena-tancora bal'noj horeografii // Psihologo-pedagogicheskij zhurnal Gaudeamus. – 2016. – №3 (15). – S. 118-120. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-klassicheskogo-trenazha-v-protssesse-obucheniya-sportsmena-tantsora-balnoy-horeografii>. – (Data obrashhenija: 04.02.2022).
- [21] Busoletti L., Vulich T. Venskij val's: posobie po razvitiyu horeografii / Sostaviteli Luka Busoletti, Tjasha Vulich. – Anglija: WDSF, 2011.
- [22] Kostrovickaja V.S. 100 urokov klassicheskogo tanca (s 1 po 8 klass): ucheb. posobie / V. S. Kostrovickaja. Izd. 3-e, ispr. – Sankt-Peterburg: Lan'; Planeta muzyki, 2009. – S. 319.
- [23] Mednis, N. V. Vvedenie v klassicheskiy tanec: uchebnoe posobie / N. V. Mednis, S. G. Tkachenko. – 8-e izd., ster. – Sankt-Peterburg: Planeta muzyki, 2022. – S.60. – Rezhim dostupa: <https://e.lanbook.com/book/200834>. – (Data obrashhenija: 15.05.2022).
- [24] Sokovikova N. V. Vvedenie v psihologiju baleta / N.V. Sokovikova. – Novosibirsk: Sova, 20016. – S.300.
- [25] Maksin A. Izuchenie bal'nyh tancev: uchebnoe posobie. Vyp. 2. – SPb: Planeta muzyki; Lan', 2010. – S.42.

**Спорттық бал биінде орындау білімдерін дамытудың
көмекші функциясы ретінде классикалық биге оқыту**

Л.А. Жүйкова¹, Е.Н. Дрягина^{1}*

*¹Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақала «Балдық би педагогикасындағы жаңа технологиялар мен инновациялар» атты магистрлік диссертациясының үзіндісі. Мақалада классикалық би жаттығуларының негіздері және оның спорттық бал бишілерінің би техникасының дамуына әсері қарастырылған. Ол классикалық би мұғалімі мен спорттық бал биі мұғалімінің бірлескен жұмысындағы негізгі сәттерді анықтауға мүмкіндік береді. Жұмыстың басты мақсаты – бал хореографиясының орындаушылық ерекшеліктерін ескере отырып, залдың ортасында жаттығуларды үйрету әдістері мен тәсілдерін талдау және оларды бал бишілерін дайындау бағдарламасына енгізу. Мақаланың өзектілігі заманауи бал биінің техникалық дағдыларының қарқынды дамуымен анықталады, ал классикалық би жаттығуларының әдістерін қолдану бал хореографиясының кәсіби және техникалық әдістерінің инновациялық шешімдеріне қол жеткізуге көмектеседі.

Мақаланың мақсаты – бал биі сабақтарында жаттығу тәжірибесінде классикалық би жаттығуларының

әдістерін қолдану. Мақаланың тапсырмасы – спорттық бал биінде студенттердің жоғары техникалық және орындаушылық деңгейін дамытуға бағытталған классикалық оқыту әдістерін қолданудағы педагогикалық тәсілдерді жіктеу және жүйелеу. Осы мақсатқа жету үшін мақалада сұхбат әдісімен қатар теориялық, эмпирикалық, салыстырмалы әдістер қолданылды. Осы тақырып бойынша сауалнама нәтижелері және бал хореографиясының бишілерінің ерекшеліктерін талдауды ескере отырып әзірленген классикалық дайындық сабағында спорттық бал биін орындаушылардың жаттығулары келтірілген. Ғылыми жаңалығы. Бал биінің сөздік қоры күрделеніп, классикалық би жаттығуларының элементтері оның сапалы дамуына ықпал ететіндіктен, бал хореографиясы бишілеріне классикалық жаттығуларды өткізуге арналған әдістемелік жұмысты ұсынамыз. Бұл ғылыми-әдістемелік мақаланың практикалық маңыздылығы классикалық би жаттығуларының негіздері туралы білімдерді енгізуде, өйткені классикалық хореография және классикалық дайындық негіздерін бал би хореографиясында (еуропалық және латынша орындау техникасында) дұрыс қолдана білу. Американдық бағдарламалар) би жұптарын дайындаудың кәсіби деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Түйінді сөздер: бал биі; классикалық би; бал би техникасы; классикалық би жаттығуы; спорттық бал биі; педагогика.

Classical dance training as an auxiliary function of developing performing skills in ballroom dance

L.A. Zhuikova¹, Y.N. Dryagina^{1}*

*¹ T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article is a fragment of the master's thesis "New technologies and innovations in the pedagogy of ballroom dance". The article considers the basics of classical dance training and its influence on the development of dance technique of sports ballroom dancers. It allows you to determine the key points in the joint work of a classical dance teacher and a sports ballroom dance teacher. The focus of the work is to analyze the methods and techniques of teaching exercise at the barre, in the middle of the hall and including them in the training program for ballroom dancers, taking into account the performance specifics of ballroom choreography. The relevance of the article is determined by the rapid development of the technical skills of modern ballroom dance, and the use of classical dance training techniques helps to achieve innovative solutions for professional and technical techniques of ballroom choreography. The purpose of the article is the use of classical dance training techniques in training practice at ballroom dance lessons. The purpose of the article is to classify and systematize pedagogical approaches when using classical training techniques aimed at developing a high technical and performing level of students in ballroom dancing. To achieve this goal, the article used theoretical, empirical, comparative methods along with the method of interviewing.

The results of a survey on this topic and training exercises for sports ballroom dance performers in a classical training lesson, developed taking into account the analysis of the specifics of ballroom choreography dancers, are given. The novelty of the research lies in the fact that we offer a methodological recommendation for conducting classical training sessions for ballroom choreography dancers, since the vocabulary of ballroom dancing becomes more complicated, and the elements of classical dance training contribute to its qualitative development. The practical significance of this scientific and methodological article lies in the introduction of the basics of teaching classical dance into the training process of ballroom dancing. Classical choreography and the ability to correctly apply the basics of classical training in ballroom dance choreography (in the technique of performing European and Latin American programs) contribute to improving the professional level of dance couples.

Keywords: ballroom dance; classical dance; ballroom dance technique; classical dance exercise; sports ballroom dance; pedagogy.

Поступила в редакцию 24.04.2022

Ж.Қ. ҚАЗИЯҚПАР¹, А.З. ӘЛІПБЕК², А.Н. КОШЕРБАЕВА²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

²Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
(Шымкент, Қазақстан)

Janar_1203@bk.ru, alipbek_z@mail.ru, kosherbayeva72@list.ru

ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада шағын жинақталған мектеп жағдайында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамытудың басты мәселелері қарастырылады. Бүгінгі уақытта елімізде шағын жинақталған мектеп жағдайында оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту – білім беру жүйесінің өзекті міндеті. Осыған орай, қазіргі таңда стандартты емес шешімдер қабылдауға қабілетті, креативті ойлай алатын адамдар қажет. Осындай қажеттіліктерді шағын жинақталған мектептердің оқу-тәрбие үрдісінде жүйелі түрде жүзеге асыру көзделіп отыр. Шығармашылық белсенділік педагогикалық категория ретінде анықталады: тұлғаның динамикалық интегративті сапасы; шығармашылық сипатқа ие ерекше қызмет түрі; тұлғаның мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалдық, ерікті салаларын дамытуды қамтитын үрдіс ретінде; мінез-құлық сипаттамасы. «Шығармашылық белсенділік» ұғымына жеке авторлық анықтама берілген және оның іс-әрекет, ойлау, қабілет ұғымдарымен өзара байланыстылығы, мәні мен мазмұны сипатталады.

Түйін сөздер: шағын жинақталған мектеп, бастауыш сынып оқушылары, шығармашылық, белсенділік, дамыту, іс-әрекет, қабілет.

Кіріспе. Бүгінгі таңда елімізде шалғай аудандарда оқушыларды тәрбиелеу және білім беру мақсатында құрылған шағын жинақталған мектептер саны жеткілікті. Бұл мектептерде оқу-тәрбие жүйесін жүзеге асыру күрделі іс. Оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту шағын жинақталған мектептерде аса маңызды мәселе. Шағын жинақталған мектеп дегеніміз – тұрғындардың саны аз аймақтарда жұмыс істейтіндіктен, оқушыларының саны аз, біріктірілген сыныптардан, толық емес сыныптардан тұратын, оқу үдерісін жоспарлау мен ұйымдастыруда өзіндік ерекшеліктері бар жалпы білім беру мекемесі. Қазіргі таңда шағын жинақталған мектеп: біріктірілген сыныптармен; бірік-тірілген сыныптармен және толық емес сыныппен жұмыс жасайды.

Шағын жинақталған мектеп мәселесін зерттеушілер Ж.Қ. Астамбаева мен Г.И. Уәйісова өздерінің «Шағын жинақталған бастауыш мектептегі педагогикалық үдеріс теориясы мен технологиясы» атты еңбегінде «Шағын

жинақты мектептің тарихы ерте кезден, сонау Л.Н. Толстой, К.Д. Ушинский өмір сүрген кезеңнен бастау алады. Қазақстан топырағында ондай мектептің пайда болуы Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметімен тікелей байланысты XVIII ғасырдың 60 жылдарында дүниеге келді. Содан бері бұл үлгідегі мектептің мәселесі күн тәртібінен түспей келеді» деп атап көрсетеді.

Шағын жинақталған мектептердің басты мәселелерін былай көрсетуге болады:

– қосалқы сыныптарда оқу өткізудің ыңғайсыздығы;

– аз толтырылған сыныптарда оқыту-дың дәстүрлі әдістемелерінің артық болуы;

– кәсіптік білім беруді ұйымдастыруға мүмкіндік жоқтығы;

– қосымша білім беру ұйымдарының және мәдени орталықтардың жоқтығы;

– арнайы ғылыми-әдістемелік кешендердің болмауы;

– мұғалімдердің, әсіресе, тәжірибесіз жас мамандардың шағын жинақты мектеп

ерекшелігіне байланысты оқыту үдерісіне дайын болмауы;

– мұғалімдердің біріктірілген сыныптардағы сабаққа дайындалу, өткізу барысында шамадан тыс жүктеме орындағанына қарамастан, еңбекақыларына үстемеақы қосылмауынан, ынталарының төмендеуі;

– әмбебап кәсіби педагогикалық мамандардың жетіспеушілігі;

– мұғалімдер ұжымының орташа жас көрсеткішінің жоғарылығы;

– материалдық-техникалық базаның нашарлығы;

– оқу үдерісінің интерактивті-мультимедиялық құралдармен, зертханалар мен компьютерлік сыныптармен жасақталмауы, жасақталған күнде де мұғалімдердің барлығының бірдей ондай заманауи құрылғылармен жұмыс істеуге дайын болмауы;

– сыныптағы оқушы санының аздығына қарамастан, жыл санап ҰБТ көрсеткішінің төмендігі [1].

Заманауи педагогика және психология ғылымының шығармашылық аумағындағы зерттеулер белсенді даму үдерісі сипатталады. Өйткені, қоғам тәжірибесі шығармашылық жетістік тұлғалық емес, әлеуметтік мағынаға ие болғандығын мойындап, психологиялық-педагогикалық ойлардың осы мәселеге назар аударуына мәжбүр етті. Отандық педагогика мен психологияда ерекше, жаңа шешімдерге әкелетін «шығармашылық» термині кең қолданылған.

Қазіргі әлемде шығармашылық әлеуметтік прогрестің маңызды құрамдас бөлігі мен қажетті шарты жеке тұлғаны қалыптастыру және дамыту процесімен тығыз байланысты философиялық, педагогикалық және психологиялық тұрғыдан қарастырылады. Әрбір адамның іс-әрекеті – бұл жеке дамуға, әр түрлі қызмет салаларын ынталандыруға және белсендіруге, жаңа материалды білуге және шығармашылық өнімді құруға әкелетін шығармашылық үрдіс.

Бүгінгі уақытта оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту – шағын жинақталған мектеп жағдайында білім беру жүйесінің өзекті міндеті болып табылады. Қазіргі таңда стандартты емес шешімдер

қабылдауға қабілетті, креативті ойлай алатын адамдар қажет. Өкінішке орай, қазіргі мектеп әлі де болса білімді игерудегі шығармашылық емес көзқарасты сақтап отыр. Сол әрекеттердің біркелкі, үлгілі қайталануы оқуға деген қызығушылығын төмендетеді, балалар жаңалық ашуға ұмтылмайды. Қазіргі мектептегі білім беру негізінен оқушының логикалық ойлауын дамытуға бағытталған. Оқытудағы мұндай көзқарас жеке тұлғаның шығармашылық қырының дамуын тежейді. Сондықтан шығармашылық белсенділікті дамыту мәселесінің шешімін іздеу өзекті болып табылады және жан-жақты қарастыруды қажет етеді.

Пікірталас материалдары мен әдіснамасы. Қазіргі жағдайда шығармашылық тұлға оның дамуының барлық кезеңдерінде сұранысқа ие болады, бұл қазіргі қоғамның құндылықтары мен қажеттіліктерінің сапалық өзгеруіне байланысты. Адамзат өркениеті дамуының барлық кезеңдерінде түрлі ауқымды өзгерістермен ерекшеленеді. Балалар әдебиетінде олардың жалпы шығармашылық белсенділік санаты өте түсініксіз. Бір жағынан, шығармашылық – бұл іс-әрекеттің сипаттамасы: оның белгілі бір түрі (шығармашылық қызмет – өнер, әдебиет, ғылым) немесе дамуға, жетілдіруге немесе жаңа деңгейге өтуге қатысты кез келген әрекет. Екінші жағынан, мәселе шығармашылықтың психологиялық сипаттамасымен байланысты, сондықтан шеберлік проблемасымен байланысты. Баланың белсенділігін дамыту тетігі ретінде шығармашылық тұжырымдама мәселенің осы екі аспектісін байланыстырады.

«Шығармашылық іс-әрекет» ұғымының мәнін анықтау үшін шығармашылық категориясының мазмұнын ашуға сілтеме жасау керек. Шығармашылық кез келген нақты мазмұнға тәуелсіз әмбебап құбылыс ретінде А.Маслоу мен К.Роджерстің еңбектерінде ұсынылған. К.Роджерс шығармашылық процесі бір жағынан адамның бірегейлігіне, екінші жағынан материалға, оқиғаларға, адамдарға және өмір сүру жағдайларына негізделген жаңа өнімді жасауға бағытталған

әрекет ретінде түсіндіреді. Э.Фромм оқу және таңдану, ойлау қабілеті, жаңаны ашуға және тәжірибені терең түсінуге бағытталған шығармашылық қабілеттер жайындағы мәселелерді зерттейді.

Педагогика мен психологияға «белсенділік» ұғымы философия ғылымының бастапқы қайнар көзі. Белсенділіктің кең философиялық анықтамасы – адамның дүниеге деген белсенді қатынасынан тұратын, оның мақсатқа сай өзгеруі мен түрленуіне бағытталған адамның және жалпы қоғамның өмір сүру тәсілі. Сонымен бірге сыртқы дүниенің өзгеруі адамның өзін-өзі өзгертуінің алғышарты және шарты ғана болып табылады.

«Шығармашылық белсенділік» ұғымына келесідей анықтама беруді жөн көрдік: белсенділік пен қарым-қатынаста көрінетін жеке қасиет, жаңашылдық, өзіндік ерекшелік; бұл қызмет түрі; әр түрлі іс-шараларға, соның ішінде коммуникативті іс-шараларға кіреді.

Шығармашылық белсенділіктің әдіснамалық негіздерін алыс және жақын шетел ғалымдары Г.Ю. Айзенк [2], Ф.Баррон [3], Д.Векслер [4], М.Вергеймер [5], Дж. Гильфорд [6], С.Медник [7], В.Смит [8], С.Тейлор [9], Е.Р.Торренс [10], Х.Трик [11], М.Уоллах [12] және басқалар өз еңбектерінде қарастырған. Шығармашылық белсенділік бәріне тән және оның дамуы тәуелсіздіктің дамуымен және даралықтың көрінісімен тығыз байланысты. Бұл бастауыш мектеп жасында ерекше мәнге ие болады, өйткені бұл жастағы оқушылар

өздерінің әлеуметтік жағдайының өзгеруінен көрініс береді, ұжымда, өмірде және қоғамда белгілі бір орын алуға тырысады. Бұл мектеп оқушыларын үнемі өзін-өзі көрсетуге, демек шығармашылық белсенділікті көрсетуге мүмкіндік береді [13].

В.Г. Иванованың пікірінше, шығармашылық іс-әрекеттің мәні мотивтердің, қажеттіліктердің, іс-әрекеттердің, мүдделердің мақсатты бірлігінде көрінетін және олардың жеке трансформациялық белсенділігінің жоғары деңгейі түрінде көрінетін жеке тұлғаның тұтас сапасы ретінде анықталады.

В.С. Безрукова шығармашылық белсенділікті іс-әрекет пен қарым-қатынаста өзіндік, шығармашылық және жаңашылдықта көрінетін жеке қасиет ретінде түсінеді.

Н.Н. Нефедеваның ұстанымынан шығармашылық белсенділік өзін-өзі көрсету тәсілі, адам өзінің шығармашылық тәжірибесін зерттеген кезде қоршаған әлемді білу формасы ретінде анықталады, ол кейіннен өзін-өзі дамытудың негізіне айналады.

А.Шумилинаның зерттеулерінде шығармашылық белсенділік қажеттіліктерді, мотивтерді, мүдделер мен іс-әрекеттерді мақсатты түрде көрсетуде көрінетін және шығармашылық жағдайларды мағыналы іздеумен сипатталатын тұлғаның тұрақты тұтас сапасы ретінде түсініледі. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау бұл тұжырымдаманы әртүрлі авторлардың ұстанымынан қарастыруға мүмкіндік берді (кесте 1).

Кесте 1

Шығармашылық белсенділік туралы анықтамалар

№	Анықтамалар мазмұны	Ғалымдардың аты-жөні
1	Адамның іс-әрекетке қатынасын білдіретін құнды жеке білім	Г.И. Щукина
2	Шығармашылық белсенділікті дамытудың негізі баланың үнемі өсіп келе жатқан танымдық қажеттіліктері мен қазіргі уақытта оны қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтарды жеңу болып табылады	В.С. Ильин
3	Баланың тақырыпқа және осы іс-әрекет процесіне қатынасында көрінетін белсенді жағдайы	Т.И. Шамова
4	Адамның білімге деген табиғи ұмтылысы, іс-әрекеттің сипаттамасы, оның қарқындылығы және жеке тұлғаның интегралды білімі	Т.И. Зубкова

Бастауыш сынып кезеңі – бұл жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін анықтау және дамыту үшін қолайлы және маңызды уақыт, өйткені дәл осы жаста шығармашылық және білім беру дамуының негіздері қаланады, өнімді іс-әрекеттер үшін психологиялық негіз жасалады және құндылықтар кешені жасалады. Адамның қасиеттері, қабілеттері мен қажеттіліктері жас оқушының шындыққа шығармашылық қатынасы негізінде қалыптасады. Осылайша, әр балаға тән шығармашылық белсенділікті дамыту және оған қажетті қасиеттерді беру бұл процесті жеңілдететін оқу үшін жағдай жасауды білдіреді [14]. Бастауыш сынып кезеңі – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін ең сәтті кезең. Балалар өз қолдарымен бір нәрсе жасағанда, олардың зейіні, есте сақтау мен ойлау қабілетін дамытады. Көркемдік талғам, логика және кеңістіктік қиял қалыптасады. Қолмен жұмыс жасау кезінде бала өзіне қажет моториканы дамытады. Адамның миында саусақтардың сөйлеуі мен қозғалысына жауап беретін орталықтар бір-біріне өте жақын орналасқанын ескерген жөн. Ұсақ моториканың дамуы мидың бөліктерін, демек, сөйлеуге жауап беретін аймақтарды белсендіреді. Бұл сонымен қатар

жазу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Дұрыс ұйымдастырылған жұмыс жас білім алушыларға әртүрлі материалдардың сапасы туралы қажетті білім береді, өнермен таныстырады, жағымды эмоциялар тудырады және дағдылармен жұмыс істеуге және шеберлік техникасын игеруге деген ұмтылыстың дамуына ықпал етеді. Осы кезеңде бала оқу және танымдық іс-әрекеттің себептерін қиындатады. Танымдық қажеттілік танымдық іс-әрекеттің негізі болып қала отырып, оның мотивациялық саласын құрайтын бірқатар компоненттермен байытылады. Өзін-өзі бағалау, өзін-өзі тану сияқты ынталандыру күшіне енеді. Бастауыш сынып оқушыларының тәуелсіздігінің дамуы оларды жаңа ақпаратты, танымдық қызығушылықтары мен ұмтылыстарын қанағаттандыру тәсілдері мен құралдарын іздеуде жылдамдатуға мүмкіндік береді. Психиканың осы аспектілерінің дамуы оқушының танымдық белсенділігі өзін-өзі тану, мақсат қою және мотивациялық саланың дамуымен байланысты.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігінің даму ерекшеліктерін ескере отырып, Т.И. Шамова оқушылардың шығармашылық белсенділігінің көрінуінің үш деңгейін анықтайды.

Кесте 2

Оқушылардың шығармашылық белсенділігінің көріну деңгейлері

№	Шығармашылық белсенділіктің көріну деңгейлері	Сипаттамасы
1	Репродуктивті белсенділік	Баланың білімді түсінуге, есте сақтауға, арттыруға, оны үлгі бойынша қолдану тәсілін игеруге деген ұмтылысы. Бұл деңгей баланың ерікті күш-жігерінің тұрақсыздығымен, білімді тереңдетуге қызығушылықтың болмауымен «Неге?» ерекшеленеді.
2	Түсіндіру әрекеті	Баланың зерттелетін мазмұнның мағынасын анықтауға деген ұмтылысы, құбылыстар мен процестер арасындағы байланысты білуге, өзгертілген жағдайларда білімді қолдану тәсілдерін игеруге деген ұмтылысы.
3	Шығармашылық белсенділік	Баланың құбылыстар мен олардың қарым-қатынастарының мәніне терең еніп қана қоймай, оған жаңа жол табуға деген ұмтылысы. Бұл белсенділік деңгейінің ерекшелігі – баланың жоғары ерік-жігерінің көрінісі, мақсатқа жетудегі табандылық пен табандылық, кең және тұрақты танымдық қызығушылықтар.

Шығармашылық белсенділік – бұл шығармашылық тұрғыда ойлай алатын адамның даралық сипаттамаларының бірі, оның аясында психикалық көріністерді, білім беру жағдайларын зерттеу педагогикалық психологияның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Олардың шешімі баланың шығармашылық белсенділігінің деңгейін зерттеумен, оның жұмысына ықпал ететін факторларды анықтаумен, психологиялық тетіктердің қалыптасуына сезімтал бастауыш мектеп жасындағы көрінісінің ерекшеліктерін зерттеумен байланысты.

Оқу іс-әрекеті процесінде баланың шығармашылық белсенділігі нақты әлеммен өзара әрекеттесудің бір түрі болып табылады. Ол танымдық іс-әрекеттің маңызды қажеттілігіне, жаңа ақпаратқа, жаңа әсерлер мен білімге, қызметтің жаңа нәтижелеріне деген қажеттілікке негізделген. Бұл қажеттілік тәуелсіз белсенді шығармашылық әрекеттер зерттелетін объектіні немесе құбылысты өзгерту арқылы қанағаттандырылады [15].

Оқушылардың шығармашылық белсенділігі дегеніміз – оқушыға ғылыми білім немесе әдіс үшін белгісіз, бірақ әдетте қоғамдық тәжірибеде белгілі жаңа өнімді тәуелсіз іздеу және құру (немесе салу).

Шығармашылық белсенділік – бұл міндеттердің, шешімдердің жаңа қойылымдарын үнемі іздестіру, функциялардың белсенді түрленуі, еңбектің озық әдістері мен әдістерін меңгеру, еңбек процесіне жаңа, прогрессивті, бұрын пайдаланылмаған элементтерді енгізу, парасаттылыққа және өнертапқыштыққа ұмтылу, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша ұсыныстар енгізу іс жүзінде іске асырылуы қызметтің тиімділігін арттыруға ықпал ететін өндіріс пен еңбекті жетілдіру.

Н.Н. Поддяков бойынша, баланың шығармашылық бағытының құрылымы бірқатар компоненттерді қамтиды: қажеттілікті ынталандыру, мақсат қою, эмоционалды реттеу, қолданылатын танымдық құралдар жүйесі (тұжырымдамалар, суреттер, зерттеу стратегиялары), танымдық іс-әрекеттің нәтижелері, баланың ынталандыру негізінде әлемге белсенді шығармашылық қатынасы,

іс-әрекеттерді ойлап табудың жаңа тәсілдері және т.б. сабақтар және шығармашылық ойлау қабілеті.

Баланың әлемге белсенді шығармашылық қатынасы мотивациялық дайындықта және онымен сыни өзара әрекеттесу арқылы шындықты тануға, жеке зерттеу мақсаттарын дербес қоюға және оларға қол жеткізудің жаңа жолдары мен құралдарын ойлап табуға зияткерлік қабілетінде көрінеді.

Баланың шығармашылық бағытын дамытудың негізі – танымдық белсенділік. Д.Годовикова баланың танымдық белсенділігін оның жаңа жағдайдағы бағдарлы зерттеуінің нәтижесі ретінде қарастырады. Баланың танымдық іс-әрекеті – бұл оның барлық іс-әрекеттерін қамтитын және барлық деңгейлерде, оқуда, әлеуметтік тәжірибе жинақтауда, әлеуметтік дамуда және жеке дамуда танымдық процестерді дамытуда маңызды функцияларды орындайтын сипат [16].

Ғылыми әдебиеттерде кіші мектеп өмірі туралы пікір (6-11 жас) тұлғаның шығармашылық белсенділігін дамыту тұрғысынан сезімтал кезең ретінде бекітілді (А.М. Матюшкин, Н.М. Сокольникова, А.И. Фишелева, Г.И. Щукина және т.б.).

Бастауыш мектеп жасындағы шығармашылық белсенділіктің көрінісі белсенді мінез-құлық, жеке іскерліктер, тәуелсіздік, табандылық (Сурина Л.Б.); стандартты емес шешімдер қабылдау, іс-әрекеттің көрінісі, жаңасын ашу; мотивация; жеке өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу (Кухаронак В.Г.); жеке даму үшін жаңалық пен маңыздылық (Фишелева А.И.); мазмұнды өзбетінше таңдау, оны игеру әдістері мен формалары, шығармашылық іс-әрекеттің өзіндік тәжірибесін жинақтау (Савельева Е.А.); қажеттіліктердің, мүдделердің, мотивтердің, қабілеттердің, қатынастардың динамикасы, интегративтілігі; қоршаған әрекеттің шығармашылық өзгеруі.

Құрастырылған бейне шығармашылық белсенділікті дамытудағы бастауыш мектеп жасындағы сезімталдық пен өнімділік туралы болжамды айқындауға мүмкіндік береді. В.Б. Огузовтың пікірінше, бастауыш сынып кезеңінде шығармашылық белсенділікті

дамытудың өзіндік ерекшелігі, ең алдымен, «шығармашылық белсенділікті тәрбиелейтін психологиялық құбылыс жалпы жас ерекшеліктеріне байланысты болып табылады» [17]. Біз бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін адамның шығармашылық белсенділікке деген ынтасы ретінде қарастырамыз, ол белсенділік жыл-дамдығымен, шығармашылық тапсырманы орындаудың тиімділігімен және баланың шығармашылық процесінде өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысымен анықталады.

Қорытынды және нәтижелері. *Сонымен, шығармашылық белсенділікті төрт аспектіде сипатталатын педагогикалық категория ретінде қарастыруға болады:*

– өзінің шығармашылық қажеттіліктерін, мүдделерін, қабілеттерін іске асыруға ұмтылуда көрінетін тұлғаның динамикалық интегративті сапасы ретінде (жеке және жеке ерекшеліктерін ескере отырып);

– шығармашылық өнімдерді жасау мен ұсынуда жеке және әлеуметтік маңызды бағытта көрінетін айқын шығармашылық сипатқа ие ерекше қызмет түрі ретінде (қызмет түрі);

– тұлғаның мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалдық, ерікті салаларын дамытуды қамтитын үрдіс ретінде; бала шығармашылық түрде өзгереді, дамиды және жетілдіріледі (маңызды және күрделі қасиеттер);

– мінез-құлық сипаттамасы ретінде оқушының белгілі бір іс-әрекетке қатысу дәрежесін және оның қарқындылық дәрежесін (типологиялық және мінез-құлық сипаттамалары) сипаттайтын ұстанымы.

Біздің елімізде және шетелде психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді талдау көрсеткендей, бүгінгі таңда адамның шығармашылық қызметі түрлі бағытта зерттеліп, шығармашылықтың мәнін анықтап, шығармашылық белгілерін анықтап, шығармашылық тұлғаның психологиялық бейнесін, шығармашылық іс-әрекеті мен шығармашылық ойлауына мүмкіндіктер береді, шығармашылық қабілеттерін дамытудың заңдылықтары мен құралдары және адамның әлеуеті зерттелуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Жоғары білім беру – интеллектуалдық ұлт қалыптастырудың стратегиялық ресурстары: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың оқытушы профессорлар құрамының XX ғылыми-әдіснамалық конференциясының материалдары. – 2015, қаңтар –15. – Т.1.
- [2] Айзенк С.Б., Г.Пакула А., Гоштаутас А. Стандартизация личностного опросника Айзенка для взрослой популяции Литвы //Психол. журн. –2018. –Т.12, № 3. – С.83-89.
- [3] Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality //Ann. Rev. of Psychol. – 2017. – V.32. – P.439-476.
- [4] Векслер Д. Диагностика невербальной креативности //Методы психологической диагностики. – М.: РАН, 2018. – С. 5-39
- [5] Вертгеймер М. Продуктивное мышление. – М., Директор – Медиа, 2019. – С. 548.
- [6] Гилфорд Д. Три стороны интеллекта //Психология мышления /Ред. А.М. Матюшкин. – М.: Прогресс, 2019. – С.318.
- [7] Mednik S.A. The associative basis of the creative process// PsihoLRev. N.Y. – 2018. – Vol.6.
- [8] Smith, M.B. Competence and socialization. In J.A.Clausen (Ed.), Socialization and society. –New York: Little, Brown and Co, 2018.
- [9] Taylor L.A. The nature of the creative process //Creativity/ Smith P. (Ed.). – N.Y.: Hasting House, 2018. – P.51-82.
- [10] Torrance E.P/ Growing up creatively gifted: a 22-year longitudinal study// Creative Child and Adult Quaterly. – 2019. – N 5. –P.148-170
- [11] Трик Х.Е. Креативность как процесс. – М., 2017. – С.87.
- [12] Wollach M.A., Kogan N.A. A new look at the creativity – intelligence distinction //Journal of Personality. –2019. – № 33. – С. 348-369.
- [13] Королева Е. В. Проектно-исследовательская деятельность учащихся как средство формирования и развития инновационного мышления – генератора инноваций /Е.В. Королева //Исследовательская работа школьников. – 2018. – № 1. – С. 5-6.
- [14] Соколова Ю.Н. Опыт творческой деятельности личности как педагогический феномен//Проблемы современного педагогического образования. – 2018. – №61-1. – С.286-289.

- [15] Морозова И.С., Штепина И.С. Познавательная активность младших дошкольников // Теория и практика общественного развития. – 2019. – №12. – С.162-165.
- [16] Бакунева С. В. Творческая активность как психолого-педагогическое явление // Царскосельские чтения. – 2018. – №XIV. – С.122-124.
- [17] Лучникова Е.В. Формирование познавательной активности учащихся на современном уроке // Вестник ПГГПУ. Серия № 1. Психологические и педагогические науки. – 2018. – №2. – С.57-62.

References:

- [1] Zhogary bilim beru – intellektualdyk ult kalypastyrudyn strategiyalyk resurstary: al-Farabi atyndagy KazUU-dyn okytushy professorlar kuramynyn XX gylymi-adisnamalyk konferenciya synyn materialdary. – 2015, 15 kantar. – Т.1.
- [2] Ajzenk S.B., G. Pakula A., Goshtautas A. Standartizaciya lichnostno oprosnika Ajzenka dlya vzrosloj populyacii Litvy // Psihol. zhurn. – 2018. – Т. 12, № 3. – С. 83-89.
- [3] Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality // Ann. Rev. of Psychol. – 2017. – V. 32. – P. 439-476.
- [4] Veksler D. Diagnostika neverbal'noj kreativnosti // Metody psihologicheskoy diagnostiki. – М.: RAN, 2018. – С. 5-39
- [5] Vertgejmer M. Produktivnoe myshlenie M., Direktor – Media, 2019. 548 s.
- [6] Gilford D. Tri storony intellekta // Psihologiya myshleniya / Red. A. M. Matyushkin. – М.: Progress, 2019. – 318 s.
- [7] Mednik S.A. The associative basis of the creative process // PsihoLRev. N.Y. 2018. Vol. 6.
- [8] Smith, M.B. Competence and socialization. In J.A.Clausen (Ed.), Socialization and society. – New York: Little, Brown and Co, 2018.
- [9] Taylor L.A. The nature of the creative process // Creativity/ Smith P. (Ed.). – N.Y.: Hasting House, 2018. – P.51-82.
- [10] Torrance E.P/ Growing up creatively gifted: a 22-year longitudinal study // Creative Child and Adult Quaterly. – 2019. – N 5. – P.148-170.
- [11] Trik H.E. Kreativnost' kak process. – М., 2017. – 87 s.
- [12] Wollach M.A., Kogan N.A. A new look at the creativity – intelligence distinction // Journal of Personality. – 2019. – № 33. – С. 348-369.
- [13] Koroleva E. V. Proektno-issledovatel'skaya deyatel'nost' uchashchihsya kak sredstvo formirovaniya i razvitiya innovacionnogo myshleniya – generatora innovacij / E.V. Koroleva // Issledovatel'skaya rabota shkol'nikov. – 2018. – № 1. – С. 5-6.
- [14] Sokolova YU.N. Opyt tvorcheskoj deyatel'nosti lichnosti kak peda-gogicheskij fenomen // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. 2018. №61-1. S.286-289.
- [15] Morozova I.S., Shtepina I.S. Poznavatel'naya aktivnost' mladshih doshkol'nikov // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. 2019. №12. S.162-165.
- [16] Bakuneva S. V. Tvorcheskaya aktivnost' kak psihologo-pedagogicheskoe yavlenie // Carskosel'skie chteniya. 2018. №XIV. S.122-124.
- [17] Luchnikova E.V. Formirovanie poznavatel'noj aktivnosti uchashchihsya na sovremennom uroke // – Vestnik PGGPU. Seriya № 1. Psihologicheskie i pedagogicheskie nauki. – 2018. – №2. – С.57-62.

**Развитие творческой активности младших школьников
в условиях малокомплектной школы**

Г.К. Кажиякпар¹, А.З. Алипбек², А.Н. Кошербаева²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан),

²Южно-Казахстанский государственный педагогический университет
(Шымкент, Казахстан)

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные проблемы развития творческой активности младших школьников в условиях малокомплектной школы. В настоящее время развитие творческой активности учащихся в условиях малокомплектной школы в стране является актуальной задачей системы образования. В этой связи сегодня нужны люди, способные принимать нестандартные решения, умеющие мыслить креативно. Такие потребности предполагается систематически реализовывать в учебно-воспитательном

процессе малокомплектных школ. Творческая деятельность определяется как педагогическая категория: динамическое интегративное качество личности; особый вид деятельности, имеющий творческий характер; как процесс, включающий развитие мотивационной, интеллектуальной, эмоциональной, волевой сфер личности; поведенческая характеристика. Понятию «творческая деятельность» дано отдельное авторское определение и описывается его взаимосвязь с понятиями деятельности, мышления, способностей, сущность и содержание.

Ключевые слова: малокомплектная школа, учащиеся начальных классов, творчество, активность, развитие, деятельность, способности.

Development of creative activity of younger schoolchildren in a small school

G.K. Kazhiyakpar¹, A.Z. Alipbek², A.N. Kosherbayeva²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan),

²South Kazakhstan State Pedagogical University (Shymkent, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the main problems of the development of creative activity of younger schoolchildren in a small school. Currently, the development of creative activity of students in a small school in the country is an urgent task of the education system. In this regard, today we need people who are able to make non-standard decisions, who are able to think creatively. Such needs are supposed to be systematically implemented in the educational process of small schools. Creative activity is defined as a pedagogical category: dynamic integrative quality of personality; a special type of activity having a creative character; as a process involving the development of motivational, intellectual, emotional, volitional spheres of personality; behavioral characteristics. The concept of “creative activity” is given a separate author’s definition and describes its relationship with the concepts of activity, thinking, abilities, essence and content.

Keywords: small school, primary school students, creativity, activity, development, activity, abilities.

Редакцияға 05.09.2022 қабылданды

МРНТИ 14.35.07

DOI 10.51889/2680.2022.76.73.018

Г.С. КВАСНЫХ¹, Н.И. ПУСТОВАЛОВА¹, Г.А. КОЛЕСНИКОВА¹

¹Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева (Петропавловск, Казахстан)
kgalene75@gmail.com, nata_pustovalova@mail.ru, kolesnikovaga@mail.ru

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К РАБОТЕ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье авторы рассматривают вопросы обучения студентов педагогического направления в вузе с целью их подготовки к работе в условиях инклюзивного образования. Рассматриваются составляющие профессиональной компетентности будущего педагога, в том числе, инклюзивной компетентности. Представлен опыт подготовки бакалавров педагогического направления в Северо-Казахстанском университете им. М.Козыбаева, в частности, описана модель образовательных программ, ее результаты, показаны изменения в содержании подготовки будущих педагогов через внедрение в образовательный процесс модуля инклюзивных компетенций, раскрыты темы и разделы дисциплин, входящих в данный модуль, задания для самостоятельной работы обучающихся. Представленные в статье результаты позволяют говорить о том, что изучение специальных дисциплин в вузе, формирование у студентов системно-структурного представления об объекте своей деятельности, позволяют готовить будущих педагогов к работе в инклюзивном образовании.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, профессиональная компетентность педагога, инклюзивная компетентность педагога, профессиональная подготовка.

Введение. Основная цель профессионального образования – подготовка квалифицированного работника, конкурентоспособного на рынке труда, компетентного, ответственного, свободно владеющего своей профессией, способного к эффективной работе по специальности на уровне мировых стандартов, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности. Требования к системе профессионального образования на современном этапе актуализировали новые задачи, связанные, прежде всего, с повышением качества профессионального образования будущих педагогов.

Одним из основных направлений модернизации системы образования во всем мире и в Казахстане является инклюзивное образование.

Внедрение инклюзивного образования в сферу современной образовательной системы является актуальным запросом времени.

Цель статьи – представить основные подходы к подготовке будущих педагогов к работе в инклюзивном образовании.

Основная часть. Все дети, независимо от их социального положения или здоровья, имеют одинаковые возможности для получения образования, для достижения результата в учебно-воспитательном процессе. Каждый ребенок ценен вне зависимости от своих способностей, нуждается в поддержке и такие дети нужны друг другу, каждый должен быть услышан.

Термин «инклюзия» в целом обозначает процесс вовлечения во что-то, как часть целого, главной целью которого является создание свободной, безбарьерной среды в обучении и профессиональной подготовке людей с ООП, в связи с чем дети с особыми образовательными потребностями в инклюзивном образовании заняты в мероприятиях общеобразовательного процесса, имеют равное общение со сверстниками.

Впервые идея инклюзивного образования появилась в США в 80-е годы 20 века. Однако этому предшествовала серьезная борьба инвалидов за свои права. Первым нормативно-правовым документом по реа-

лизации прав человека с ограниченными возможностями здоровья является Декларация прав человека, принятая по инициативе ООН в 1948 году [1].

Проблеме изучения внедрения инклюзивного образования занимались следующие зарубежные ученые: E.Ozel и другие [2], Дэвидсон Л. [3], Смантсер А. и Игнатович Е. [4] и другие.

В Казахстане вопросами инклюзивного образования занимались: Оралканова И.А. [5], Оралбекова А.К. [6], Жакипбекова С.С. [7], Адаева Н.А. [8], Рымханова А.Р. [9], Аубакирова С.Д. [10], Магауова А.С., Махамбетова Ж.Т. [11] и другие ученые.

В Казахстане есть ряд проблем, которые связаны с внедрением инклюзивного образования. Одна из них – это обеспечение готовности педагогических кадров к работе в инклюзивном образовании.

Вышеперечисленные исследования внесли определенный вклад в развитие теории инклюзивного образования, однако проблема профессионального обучения будущих педагогов для работы в инклюзивном образовательном пространстве требует фундаментального изучения и внедрения в практику высшей школы.

Литературный обзор. После окончания высшего учебного заведения педагоги не всегда оказываются готовыми к работе в условиях инклюзивного образования. Это может быть связано несколькими причинами: *во-первых*, психологическая неготовность к самостоятельной деятельности с детьми с особыми образовательными потребностями, *во-вторых*, отсутствие опыта, *в-третьих*, личностное отношение к инклюзивному образованию и многими другими. Все это свидетельствует о недостаточной инклюзивной и, следовательно, профессиональной компетентности будущих учителей в сфере педагогической деятельности с людьми с особыми образовательными потребностями.

Профессиональная компетентность будущих педагогов – одна из центральных проблем педагогики на современном этапе. Это обусловлено вхождением

казахстанской системы образования в мировое образовательное пространство, что в свою очередь обязывает по-другому рассматривать качественную подготовку бакалавров педагогического образования.

Б.Ю. Эльконин определяет следующее, «компетентность – это квалификационная характеристика индивида, взятая в момент его включения в деятельность, компетентность – это категория, принадлежащая сфере отношений между знанием и практической деятельностью человека» [12].

О.А. Соловьева говорит следующее «Учитывая, что ребенок с ограниченными возможностями здоровья получает возможность свободного выбора образовательного учреждения, каждому педагогу необходимо обладать определенным уровнем сформированности инклюзивной компетентности как составляющей его профессиональной компетентности» [13].

В процессе работы в инклюзивном образовании педагог должен «обладать рядом мотивационно-личностных проявлений личности, а именно:

– проявлять интерес и личную заинтересованность к осуществлению профессиональной деятельности со школьниками с особыми образовательными потребностями. Педагог находит индивидуально-психологическое и профессиональное удовлетворение от своей работы с детьми с особыми образовательными потребностями и признает допустимые возможности своей деятельности в условиях инклюзивного образования; педагог стремится получить адекватную оценку своей работы, а через нее – оценку своей личности;

– социальные причины работы с обучающимися с особыми образовательными потребностями» [14].

Педагог признает социальное значение своей профессии, понимает свою личную ответственность за детей с особыми образовательными потребностями.

В структуру профессиональной подготовки будущих учителей к инклюзивному образованию И.А. Оралканова [5] включает следующие образования:

– ценностная ориентация личности – отношение личности.

– мотивация личности – психофизиологический процесс, который управляет поведением человека, задающий его организацию, активность и устойчивость; способность личности деятельно удовлетворять свои потребности;

– толерантность – терпимость к иному мировоззрению, образу жизни, поведению и обычаям;

– эмпатия – осознанный ответ на чувства собеседника;

– педагогический оптимизм – профессионально-личностное качество педагога, характеризующееся личностным стремлением к профессиональному само-совершенствованию.

Для того, чтобы овладеть специальными профессиональными компетенциями для реализации идей инклюзивного образования, будущий педагог должен сформировать у себя:

«1. Готовность принять разных детей, вне зависимости от их реальных учебных возможностей, особенностей в поведении, состояния психического и физического здоровья.

2. Профессиональная установка на оказание помощи любому ребенку: одаренному, нормальному, имеющему особенности в развитии.

3. Умение вести педагогическое наблюдение.

4. Способность в ходе наблюдения выявлять разнообразные проблемы детей, связанные с особенностями их развития.

5. Способность оказать адресную помощь ребенку своими педагогическими приемами.

6. Готовность к взаимодействию с другими специалистами в рамках работы психолого-педагогического консилиума.

7. Умение читать документацию специалистов.

8. Умение составлять с другими специалистами программу индивидуального развития ребенка.

9. Владение специальными методиками коррекционно-развивающей работы.

10. Умение отслеживать динамику развития ребенка.

11. Умение защитить тех, кого в детском коллективе не принимают.

12. Способность регулировать взаимоотношения между детьми в коллективе.

13. Умение взаимодействовать с родителями в решении проблем, возникающих в процессе обучения и развития ребенка» [15, С.20].

И.Н. Хафизуллина рассматривает инклюзивную компетентность как одну из основных составляющих профессиональной компетентности педагога, осуществляющего свою деятельность в условиях инклюзивного образования с ограниченными возможностями здоровья в процессе обучения и воспитания [16].

Изучив мнения ученых по вопросу профессионального обучения будущих педагогов для работы в инклюзивном образовательном пространстве, мы понимаем и признаем многоаспектность данного направления подготовки педагогических кадров, важность изменения структуры и содержания образовательных программ педагогического направления вуза.

Методы. Для раскрытия и обоснования проблематики статьи, нами использовались такие методы, как: теоретический анализ отечественной и зарубежной литературы по проблеме исследования; изучение и обобщение передового педагогического опыта; описание и сравнение; педагогическое наблюдение.

Результаты и дискуссия. В СКУ имени М.Козыбаева проводится определенная работа по подготовке будущих педагогов к работе в инклюзивной среде.

Цель образовательных программ педагогического направления – формирование высокообразованной личности, способной к профессиональному росту и мобильности, обладающей ключевыми и профессиональными компетенциями в психолого-педагогических науках, а также способной решать профессиональные задачи педагога, в том числе в условиях инклюзивного образования [17].

Модели образовательных программ педагогического направления вуза включают ключевые, общепрофессиональные и профессиональные компетенции.

Ключевые и профессиональные компетенции общие для всех образовательных программ педагогического направления, профессиональные компетенции имеют специфику и отражают результаты по каждой образовательной программе отдельно.

Так, к ключевым компетенциям относятся, например, такие: способен демонстрировать навыки устной и письменной речи, в том числе, на иностранном языке; демонстрировать знания, умения, компетенции в области основ гуманитарных, социальных естественных наук и другие.

К общепрофессиональным компетенциям мы относим: способность работать в команде, принимать решения, разрешать конфликтные ситуации, демонстрировать креативность, стремиться к самосовершенствованию, в том числе физическому, профессиональному; демонстрировать в профессиональной деятельности знания, умения, навыки в области психолого-педагогических наук и другое.

Формируемые компетенции по образовательным программам соответствуют профессиональным стандартам и включают ключевые, профессиональные и личностные компетенции. Отличительной особенностью образовательных программ является то, что они реализуют возможность выстраивания индивидуального образовательного маршрута обучения для учета личностных потребностей и возможностей будущих педагогов.

Образовательные программы чутко реагируют на вызов времени – формирование готовности и способности будущего педагога работать в инклюзивном образовании, поэтому во все образовательные программы области образования «Педагогические науки» был включен «Модуль инклюзивных компетенций» с целью подготовки студентов – будущих бакалавров образования к организации учебно-воспитательного процесса в организации образования с учетом современных тенденций развития школьного

образования, достижений психолого-педагогических наук и запросов лиц с особыми образовательными потребностями.

В данный модуль вошли такие дисциплины, как «Инклюзивное образование» и «Тьюторство в инклюзивном образовании».

Содержание дисциплин, входящих в данный модуль, решает вопросы формирования междисциплинарных знаний у обучающихся, так как изучение его требует взаимодействия спектра наук, таких как: психология, педагогика, специальная педагогика, возрастная физиология, социальная педагогика, теория и методика воспитательной работы и др.

Приведем примеры тем и заданий для самостоятельной работы обучающихся. Так, при изучении дисциплин модуля инклюзивных компетенций будущие педагоги рассматривают такие вопросы:

– Понятие «безбарьерная среда». Особенности специальных образовательных условий для детей с ООП. Требования доступности образовательной организации.

– Технология включения учащегося с ООП в коллектив сверстников. Модели. Работа с родителями всех учащихся, психологов, педагогов, обучающихся, персонала.

– Включение детей с сенсорными нарушениями (слуха или зрения) в общеобразовательный процесс. Особенности развития ребёнка с сенсорным нарушением. Психолого-педагогическая коррекционная работа с детьми с сенсорным нарушением в общеобразовательных учреждениях. Сопровождение детей с сенсорными нарушениями в общеобразовательном учреждении.

– Организация обучения и воспитания детей с ДЦП в условиях инклюзивного образования. Правильная организация двигательного режима. Специальное оборудование для детей с ДЦП. Адаптивная образовательная среда, безбарьерный доступ. Информационные и коммуникационные технологии для детей с ДЦП.

– Особенности детей с умственной отсталостью. Адаптивная образовательная программа. Программа обучения детей с

нарушением интеллекта. Рекомендации педагогам по организации обучения и воспитания детей с нарушениями интеллекта в условиях инклюзивного образования.

– Особенности детей с РАС. Обучающие подсказки для детей и взрослых с аутизмом. Барьеры включения детей с РАС. Виды и этапы инклюзии для детей с РАС.

– Включение ребенка с речевыми нарушениями в образовательную организацию. Кадровое обеспечение. Материально-технические и учебно-методические условия.

– Проектирование учебных заданий в инклюзивном классе в соответствии с таксономией Блума.

– Особенности учебных программ обновленного содержания образования. Анализ учебных программ по предметам в условиях обновления содержания образования.

– Компетенции тьютора. Должностная инструкция тьютора в системе инклюзивного образования.

В рамках самостоятельной работы студенты – будущие педагоги получают для выполнения такие задания:

– Подготовьте сообщение по одной из тем на выбор студента «Оригинальные методы инклюзивной практики»; «Ценности инклюзивной культуры школы как гетерогенной организации» и другие.

– Подготовьте реферат на одну из тем «Люди с особыми образовательными потребностями в образовании (спорте; искусстве и т.д.)».

– Сделайте подборку научных статей и изучите мнение авторов о реализации инклюзивного образования в Республике Казахстан.

– Составьте кластер «Список профессий, которыми могут овладеть лица с особыми образовательными потребностями».

– Спроектируйте урок по обновленной образовательной программе для школьников с ООП с использованием активных методов обучения (сигнальных карточек, картинного материала для смены вида деятельности и др.) и таксономии Блума.

– Разработайте анкету по выявлению профессиональной компетентности педагогов, работающих в условиях инклюзивного образования (10 вопросов).

– Определите признаки педагогической технологии, характерные для технологии тьюторского сопровождения. Результаты зафиксируйте в таблице.

№	Признак	Характеристика
1		
2		
n		

– Опишите взаимодействие команды специалистов в учебно-воспитательном процессе ребенка с особыми образовательными потребностями (по С.В. Алехиной).

– Разработайте таблицу «Компетенции тьютора по сопровождению в инклюзивном образовании».

№	Компетенции	Характеристика
1		
2		
n		

– Разработайте календарный план работы тьютора (на месяц).

– Спроектируйте адаптационную учебную программу по предметам в условиях обновления содержания образования для школьников с ООП с учетом образовательного, коррекционного, воспитательного компонентов, заключения и рекомендаций (предмет в соответствии с образовательной программой, на которой обучается студент).

– Разработайте программу консультирования родителей детей с особыми образовательными потребностями, применяя вопросно-ответные технологии.

В процессе обучения в рамках данных дисциплин преподавателями используются активные формы и методы, стратегии и педагогические технологии, которые направлены на развитие познавательной активности, мотивации студентов.

Кроме этого, совершенствование процесса подготовки будущих педагогов реализуется через дуальную систему обучение и наличия отделений кафедр вуза на базе образовательных учреждений г. Петропавловска и Северо-Казахстанской области.

Основной целью отделений является активное участие в профессиональном становлении будущих педагогов-бакалавров педагогических специальности, отработка будущими педагогами на практике инновационных моделей организации образовательно-воспитательного процесса, в том

числе и моделей инклюзивного образования, обобщение и распространение опыта, полученного в результате данной деятельности.

В своей работе отделения кафедр решают следующие задачи:

1) формирование у студентов системно-структурного представления об объекте своей деятельности, в том числе и в инклюзивном образовании;

2) овладение студентами методами изучения состояния педагогического процесса школы;

3) формирование у студентов умения организовывать деятельность учащихся и их взаимодействие в системе «педагог-учащиеся» в учебно-воспитательном процессе школы.

Комплексная подготовка будущих педагогов в вузе дает им возможность осознать и понять необходимость формирования готовности работать в будущем в системе инклюзивного образования.

Заключение. Таким образом, модель инклюзивного образования строится на основе социального подхода – нужно менять не детей с особыми образовательными потребностями, а общество и его отношение к таким детям.

Система высшего педагогического образования должна максимально ориентировать структуру и содержание образовательных программ на профессиональную подготовку будущих педагогов к работе в инклюзивном образовании.

Список использованных источников:

- [1] Жубакова С.С. Теория и практика инклюзивного образования. Учебное пособие. Издание второе.– Нур-Султан, 2019. – С. 108.
- [2] Emine Ozgel, Madhya Zhagan Ganesan, Ahmad Kamaluddin Megat Daut, Ghazali Bin Darusalam, Nik Asilah Binti. Critical Issue Teacher Training into Inclusive Education //Journal of Computational and Theoretical Nanoscience. – 24 (7). – July, 2018. – 5139-5142 p.: DOI: 10.1166/asl.2018.11288.
- [3] Davidson L. Mental health and inclusive education. – October 9, 2019: <https://www.eenet.org.uk/mental-health-and-inclusive-education/> (Дата обращения: 09.09.2021).
- [4] Smantser A., Ignatovich E. Future Teacher Training for Work in Inclusive Educational Environment: Experimental Study Results //Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 214 (2015). – P.422-429: DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.11.699. (Дата обращения: 09.09.2021)
- [5] Оралканова И.А. Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования: Дис. ...доктора PhD. – Алматы, 2014. – С.180.
- [6] Оралбекова А.К. Подготовка будущих учителей начальных классов к использованию информационно-коммуникационных технологий в условиях инклюзивного образования: Дис. ...доктора PhD: Дефектология. – Алматы, 2017. – С. 228 .
- [7] Жакипбекова С.С. Подготовка будущего учителя начальных классов к работе с детьми с ограниченными возможностями: Дис. ...доктора PhD: Дефектология. – Алматы, 2018. – С.184.
- [8] Адаева Н.А. Развитие механизма управления инклюзивным образованием в Республике Казахстан: Дис. ...доктора PhD: Дефектология. – Алматы, 2018. – С.136.
- [9] Рымханова А.Р. Психолого-педагогические основы подготовки студентов педагогических специальностей к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования: Дис. ...доктора PhD. – Алматы, 2019. – С.163.
- [10] Аубакирова С.Д. Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования: Дис. ...доктора PhD. – Алматы, 2017. – С.152.
- [11] Magauova A.S., Makhambetova Zh.T. Inclusive education abroad: problems, experience and perspectives //Journal of Educational Sciences. – 2019. – No 1(58). – P.91-100.
- [12] Асадуллин Р.М., Васильев Л.И., Иванов В.Г. Новые ориентиры развития профессионального образования: Монография. – Башкирский государственный педагогический университет им.М. Акмуллы, 2008. – С. 131.
- [13] Соловьева О.А. Содержание и возможности дифференцированного обучения учащихся с особенностями психофизического развития в «инклюзивных группах» учреждений профессионального образования //Мастерство online [Электронный ресурс]. – 2016. – 3(8).
- [14] Соловьева О.А. Требования к профессиональной компетентности педагога в условиях инклюзивного образования //Повышение профессионального мастерства педагогических работников в России: вызовы времени, тенденции и перспективы развития //Материалы Всероссийской с международным участием научно-практической конференции, посвященной 110-летию Иркутского Педагогического института. – 2019. – С. 266-273.
- [15] Организация обучения детей с особыми образовательными потребностями по 8 категориям в условиях инклюзивного образования. Методические рекомендации. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2016. – С.64.
- [16] Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: Дис... канд. пед. наук, 2014. – С. 56.
- [17] Колесникова Г.А. Пустовалова Н.И. Коллаборативная среда в инклюзивном образовании и профессиональные компетенции //Педагогика и психология. – № 4 (49), 2021. – С.197-205 .

References:

- [1] Jubakova S.S. Teoriya i praktika inkluzivnogo obrazovaniya. Uchebnoe posobie. Izdanie vtoroje. – Nur-Sultan, 2019. – 108 s.

[2] Emine Ozgel, Madhya Zhagan Ganesan, Ahmad Kamaluddin Megat Daut, Ghazali Bin Darusalam, Nik Asilah Binti. Critical Issue Teacher Training into Inclusive Education //Journal of Computational and Theoretical Nanoscience. – 24 (7). – July 2018. – 5139-5142 p.: DOI: 10.1166/asl.2018.11288.

[3] Davidson L. Mental health and inclusive education. – October 9, 2019: <https://www.eenet.org.uk/mental-health-and-inclusive-education/> (Дата обращения: 09.09.2021).

[4] Smantser A., Ignatovich E. Future Teacher Training for Work in Inclusive Educational Environment: Experimental Study Results //Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 214(2015). – P.422-429: DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.11.699. (Дата обращения: 09.09.2021)

[5] Oralkanova I.A. Formirovanie gotovnosti uchitelei nachalnih klassov k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya: Dis. ...doktora PhD. – Almati, 2014. – S.180.

[6] Oralbekova A.K. Podgotovka buduschih uchitelei nachalnih klassov k ispolzovaniyu informacionno_kommunikacionnih tehnologii v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya: Dis. ... doktora PhD: Defektologiya. – Almati, 2017. – S. 228.

[7] Jakipbekova S.S. Podgotovka buduschego uchitelya nachalnih klassov k rabote s detmi s ogranichennimi vozmozhnostyami: Dis. ...doktora PhD: Defektologiya. – Almati, 2018. – S.184.

[8] Adaeva N.A. Razvitie mehanizma upravleniya inklyuzivnim obrazovaniem v Respublike Kazahstan: Dis. ...doktora PhD: Defektologiya. – Almati, 2018. – S.136.

[9]. Rimhanova A.R. Psihologo_pedagogicheskie osnovi podgotovki studentov pedagogicheskikh specialnostei k professionalnoi deyatelnosti v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya: Dis. ...doktora PhD. – Almati, 2019. – 163 s.

[10] Aubakirova S.D. Formirovanie deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya: Dis. ... doktora PhD. – Almati, 2017. – S. 152.

[11] Magauova A.S., Makhambetova Zh.T. Inclusive education abroad: problems, experience and perspectives //Journal of Educational Sciences. – 2019. – No 1(58). – P.91-100.

[12] Asadullin R.M., Vasilev L.I., Ivanov V.G. Novie orientiri razvitiya professionalnogo obrazovaniya: monografiya. – Bashkirskii gosudarstvennii pedagogicheskii universitet im.M. Akmulli, 2008. – S. 131.

[13] Soloveva O.A. Soderzhanie i vozmozhnosti differencirovannogo obucheniya uchashchisya s osobennostyami psihofizicheskogo razvitiya v «inklyuzivnih gruppah» uchrejenii professionalnogo obrazovaniya //Masterstvo online [Elektronii resurs]. – 2016. – 3 (8).

[14] Soloveva O.A. Trebovaniya k professionalnoi kompetentnosti pedagoga v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya //Povishenie professionalnogo masterstva pedagogicheskikh rabotnikov v Rossii_ vizovi vremeni_ tendencii i perspektivi razvitiya //Materiali Vserossiiskoi s mejdunarodnim uchastiem nauchno-prakticheskoi konferencii, posvyaschennoi 110-letiyu Irkutskogo Pedagogicheskogo instituta. – 2019. – S. 266-273.

[15] Organizaciya obucheniya detei s osobimi obrazovatel'nimi potrebnoyami po 8 kategoriyam v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya. Metodicheskie rekomendacii. – Astana: NAO imeni I. Altinsarina, 2016. – 64 s.

[16] Hafizullina I.N. Formirovanie inklyuzivnoj kompetentnosti budushchih uchitelej v processe professional'noj podgotovki: dis... kand. ped. nauk, 2014. – S. 56.

[17] Kolesnikova G., Pustovalova N. Collaborative environment in inclusive education and professional competencies //Pedagogy and Psychology. Almati – 2021. – № 4 (49). – S. 197-205.

Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ педагогтарды жұмысқа даярлау

Г.С. Квасных¹, Н.И. Пустовалова¹, Г.А. Колесникова¹
¹М.Козыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті
(Петропавл, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада авторлар педагогикалық бағыттағы студенттерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге дайындау мақсатында университетте оқыту мәселелерін қарастырады. Болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің, оның ішінде инклюзивті құзыреттіліктің компоненттері қарастырылады. М. Қозыбаева атындағы Солтүстік Қазақстан университетінде педагогикалық бағыттағы бакалаврларды дайындау тәжірибесі ұсынылды, атап айтқанда, білім беру бағдарламаларының моделін, оның нәтижелерін сипаттады, білім беру процесіне инклюзивті құзыреттілік модулін енгізу арқылы болашақ педагогтарды даярлау мазмұнындағы өзгерістерді көрсетті, осы модульге кіретін пәндердің тақырыптары мен бөлімдері, білім алушылардың өзіндік жұмысына арналған тапсырмалар ашылды. Мақалада ұсынылған нәтижелер жоо-да арнайы пәндерді оқу, студенттердің өз қызметінің объектісі туралы жүйелі-құрылымдық түсінігін

калыптастыру болашақ педагогтарды инклюзивті білім беру жұмысына дайындауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігі, кәсіби дайындық.

Preparing future teachers to work in an inclusive education environment

G. Kvasnyh¹, N. Pustovalova¹, G. Kolesnikova¹

¹North Kazakhstan State University named after M. Kozybayev
(Petropavlovsk, Kazakhstan)

Abstract

In the article, the authors consider the issues of teaching students of the pedagogical direction at the university in order to prepare them for work in an inclusive education. The components of the professional competence of the future teacher, including inclusive competence, are considered. The article presents the experience of training bachelors of pedagogical direction at the North Kazakhstan University named after M. Kozybayev, in particular, describes the model of educational programs, its results, shows changes in the content of training future teachers through the introduction of the module of inclusive competencies into the educational process, reveals the topics and sections of the disciplines included in this module, tasks for independent work of students. The results presented in the article suggest that the study of special disciplines at the university, the formation of students' system-structural understanding of the object of their activity, allow them to prepare future teachers for work in inclusive education.

Keywords: inclusive education, special educational needs, professional competence of a teacher, inclusive competence of a teacher, professional training.

Поступила в редакцию 21.09.2022

МРНТИ 14.07.02

DOI 10.51889/5534.2022.20.80.019

Х.И. МАДРАИМОВА¹*, Р.К. КЕРИМБАЕВА¹

¹Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати (Тараз, Казахстан)
hilola.madraimova.2003@gmail.com, risti1971@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПОКОЛЕНИЙ С РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦИАЛЬНОГО ОПРОСА

Аннотация

В статье рассматривается феномен конфликта поколений. В теоретической части дается информация об истории становления и возникновения теории поколений Н.Хоува и В.Штрауса. Также представлены исследования на тему преемственности поколений различных историков, философов и известных личностей прошлого. Дана краткая характеристика каждого из поколений, начиная с XX века, с указанием основных ценностей и особенностей. В данном анализе развернуто дается информация по последним трем поколениям, которые сейчас находятся в своей активной фазе: X, Y и Z. Данные характеристики сравниваются с результатами опроса, проведенного авторами. Дан сравнительный анализ поколений на разных этапах развития общества, таких проблем как место их в социальной среде, семье, образовании, воспитании детей. Важность воспитания поколений в современном обществе выражается как смысл жизни. В процессе опроса авторами определены, что представители разных поколений имеют свои особенности в рассматриваемой проблеме.

Ключевые слова: конфликт поколений; теория поколений; формирующие события; воспитание, ценности.

Введение. По теории американских авторов исторические события, обстановка в детстве и формирующие факты должны были повлиять на людей, их мнения и решения по жизни, как они ведут себя в разных ситуациях и как относятся к социуму. В ходе нашего исследования мы решили провести опрос людей, представителей разных поколений, и узнать их мнение по пяти аспектам. По нашему предположению, если на представителей одного поколения влияли одни и те же события, с погрешностью для каждого индивидуального случая, то и мнение на общие темы у них будет похоже, как и решения по жизни. Мы опросили поколения, которые находятся в своей активной фазе на 2021 год. Это поколения «X», «Y» и «Z». Всего получилось опросить более 30 человек разных возрастов и сфер деятельности.

Основной целью исследования является изучение теоретической части конфликта поколений, опрос людей, сбор информации и ее анализ. Под анализом мы подразумеваем: 1) изучение мнений, озвученных людьми по нескольким темам, их взгляды на жизнь и социум; 2) сравнение данных мнений и взглядов с описанием поколений в теории Н.Хоува и В.Штрауса. В заключительной части будет предоставлен вывод, сделанный на основе сопоставления данных опроса с характеристиками поколений в научных трудах.

Поколение. Что люди подразумевают под этим понятием? В словаре С.И. Ожегова дается четыре определения: 1) родственники одной степени родства к общему предку; 2) одновременно живущие люди близкого возраста; 3) группа людей, близких по возрасту и объединенных общей деятельностью (новое поколение живописцев); 4) переносное: серия приборов в отношении к следующим или предшествующим (новое поколение смартфонов) [1, С.107]. Нас больше интересует второе из данных определений. Конфликт поколений всегда был и будет, это одна из неизменных составляющих нашей жизни. Это не началось когда-то и не закончится когда-нибудь. Еще

в 720-ом году до нашей эры Гесиоф писал: «Я утратил всякие надежды относительно будущего нашей страны, если сегодняшняя молодежь завтра возьмет в свои руки бразды правления, ибо эта молодежь невыносима, невыдержанна, просто ужасна» [2, С.3]. Если уже тогда были сказаны такие громкие слова, то что можно сказать о сегодняшних взрослых и сегодняшней молодежи? Вы сами никогда не могли понять своих родителей, а вас не поймут ваши дети. Это ли не потрясающий феномен? И так не только я думаю, многие ученые, педагоги и историки интересовались данной закономерностью.

Многие историки и исследователи видели закономерности в смене поколений, чаще всего это цикл из четырех поколений, каждое из которых отличается от предыдущего и последующего. Один из таких циклов был предложен арабским мыслителем Абдуррахманом Ибн Хальдун. Он описывал историю государств своего времени в цикле, который включал в себя четыре поколения: основатель, продолжатель, имитатор и разрушитель. Итальянский историк Дж.Ферари же назвал эти поколения иначе: предшественники, революционеры, реакционеры и завершители. Данная цикличность в научных трудах всегда связывалась с экономическим состоянием общества.

Современная и самая распространенная теория поколений Н.Хоува и В.Штрауса появилась в начале 90-х годов прошлого века, но она не была первой. До них тему преемственности поколений изучали: Дж.Вико – итальянский философ эпохи Просвещения, который выдвинул четыре принципа исторического исследования; Ж.Кондорсе и Д.Дидро, первые изучили и заложили начало классической теории преемственности поколений в ее натуралистическом подходе; Ж.Ж. Руссо и Д.Юма, у которых смена поколений перестает рассматриваться как процессия этапов прогресса; И.Гендер и И.Кант, которые ввели в обиход такие понятия, как «дух народа» и «дух времени». Все эти личности внесли свой вклад в дальнейшее формирование теории поколений Н.Хоува и В.Штрауса [3, С.4].

Авторы современной теории поколений вышли из совершенно разных сфер деятельности и даже не были знакомы, когда в одно и то же время, независимо друг от друга изучали такой популярный феномен как конфликт поколений. Н.Хоув – экономист и демограф, В.Штраус – драматург и историк, одновременно пришли к одинаковым выводам в своих изучениях. Им показалась странным то, что люди одного возраста, но в разные исторические промежутки времени ведут себя совершенно иначе. В 1991 году они объединились и написали книгу «Поколения», в которой проследили и описали изменения в поведении населения Америки, связывая с данными изменениями события, проходившие в стране в определенный промежуток времени. Так, они сформировали мысль о том, что на поведение человека влияет то, в каких условиях он жил до 12 лет. Да, эта мысль не была новаторской, но выводы, которые авторы сделали на основе этого более важны. Теория основывается на том, что промежуток времени, в который рождаются представители одного поколения равен 20-ти годам. На основе данного утверждения была создана классификация поколений, а далее определено, что каждые четыре последовательно стыкующихся поколения формируют цикл. Это значит, что пятое поколение будет похоже на первое, а седьмое на третье, с учетом особенностей того или иного времени. В результате было выделено несколько типов поколений: «победители», «молчаливое поколение», «бэби бумеры», поколение X, поколение Y или «миллениумы» и поколение Z. Все они были подробно описаны в книге, с предоставленными историческими событиями, которые повлияли на их поведение [4, С.2].

Также в теории Н.Хоува и В.Штрауса важное место занимает идея противоположных периодов кризиса и подъема. События периода кризиса стимулируют людей на объединение, формируют народ, готовый к самопожертвованию и стремящийся к порядку. В противовес этому, во время подъемов формируется индивидуализм, а институционный порядок и государственное

институты подвергаются критике, в связи с новыми идеалами. Также они выделили четыре архетипа поколений и назвали их «пророками», «кочевниками», «героями», и «художниками». Поколения, относящиеся к одному архетипу, имеют схожие ценности, гражданскую позицию и взгляды на определенные вещи, такие как культура, семья, риск и т.д. В основе этой схожести лежит желание нового поколения исправить ошибки предыдущего и так по кругу.

Адаптация теории Н.Хоува и В.Штрауса. В классической теории поколений были изучены события, происходившие в США, и повлиявшие на формирование поколений американского населения. Нам это не совсем подходит, поэтому далее мы бы хотели представить адаптированную для России теорию поколений, в связи с разницей в исторических и формирующих событиях. Данная адаптация больше подходит нам, как казахстанцам, которые тоже являлись частью СССР и пережили те же события. При том, что временная шкала и события отличаются от оригинальной теории, цикличности и взаимосвязи остаются неизменными:

1) Самым старшим на сегодняшний день является поколение «победителей». Они родились в 1901-1922 года. Их поведение было сформировано такими событиями, как: революция 1905 года, Октябрьская и Февральская революции, гражданская война и приход советов к власти. Они ответственны и трудолюбивы, верят в лучшее, светлое будущее, стремятся к порядку и спокойствию.

2) Следующим идет «молчаливое» поколение, представители которого родились в 1923-1942 годах. Они яркие представители поколения, сформировавшегося в период кризиса, сталинских репрессий, голода и Второй мировой войны. Они в корне отличаются от своих предшественников «победителей», терпеливые, молчаливые и исполнительные, уважают закон и статус, особенно врачей. Они очень семейные, запасливые и экономные люди.

3) Далее идут «бэби-бумеры», которые были рождены в период с 1943 по 1964 гг.

и росло в СССР. У них была четкая вера в то, что их страна лучшая, победила в войне и человека в космос первая отправила. Представители данного поколения – это те самые люди, которые в детстве мечтали стать космонавтами, занимались спортом и коллективным трудом [5, С.7].

4) «Поколение X» это дети «бэби-бумеров», рожденные в период 1965-1982 годов. Эти люди с богатым жизненным опытом и готовностью к переменам, ведь застали перестройку, «холодную войну», войну в Афганистане и распространение СПИДа. Они полагаются на себя, прагматичные и ценят свободу выбора. Хотят прибыли и выгоды, не очень патриотичны, иногда проявляют гиперопеку к своим детям.

5) Новое поколение, нынешняя молодежь – «поколение Y» или «миллениумы». Они родились с 1983 по 2000 гг. и сейчас находятся в фазе активной жизни. У миллениумов в основе жизни лежит понимание недолговечности, поэтому они не принимают никаких идеалов и не уважают власть, авторитеты. Они очень быстро принимают решения, способны реагировать на неожиданные вызовы, при этом не хотят ответственности. При возможности карьерного роста они больше остальных готовы к быстрому принятию решения о переезде или изменения стиля жизни. В связи с гиперопекой родителей из «поколения X» они поздно взрослеют и стремление получения высшего образования лишь способ отсрочить переход во взрослую жизнь. «Миллениумы» – это первое поколение, зависимое от технологий. Парадокс данного поколения в том, что они нуждаются в общении и коллективной деятельности, но не умеют общаться в реальной жизни, предпочитая общение в сети.

6) Последним на данный момент, только формирующимся, является «поколение Z», людей, появившихся в период с 2000 по 2020 год. Данное поколение изучено меньше всего, но уже есть его общие характеристики. Представители этого поколения неусидчивые, суетливые, но при этом быстро обучаемые и могут действовать в

условиях многозадачности. Им доступна вся в мире информация, что формирует в них уверенность в себе и своих силах, собственное мнение. Поколение Z в общении с родителями более дружелюбны, отсутствует давление со стороны старших. Им мало важны материальные составляющие быта, делают упор на духовную связь и близость.

Методы и материалы. Для решения данной задачи исследования нами использованы: теоретические и эмпирические методы, в частности, анализ, синтез, обобщение, конкретизация, наблюдение, опрос.

Для получения данных, необходимых для анализа и сравнения мы провели два этапа исследования: 1) теоретический 2) практический. На основе полученной информации мы провели сравнение, в ходе которого будут сделаны определенные выводы.

Теоретическая часть исследования состоит в сборе информации по представленной теме, в нашем случае «Теория поколений». Исследуя как можно больше источников по данной теме, следует выделить несколько направлений, по которым мы будем комбинировать всю полученную информацию (контент-анализ). В нашем случае это пять характеристик каждого поколения: образование, карьера и семья, отношение к государству, общественные нормы и методы воспитания детей. Всю полученную информацию мы делим по представленным категориям.

Практическая же часть состоит в сборе информации в ходе социального опроса. Нам предстояло опросить людей, жителей родного города, о их взгляде на пять предоставленных тем, какое мнение у представителей поколений о данных темах, что мы и сделали. Было опрошено более 30 человек разных полов, возрастов и профессий. Всю полученную информацию мы также поделили и скомбинировали по топикам. Заключительной частью исследования выступает сравнительный анализ данных, полученных на двух этапах. Результаты анализа данных.

Результаты и их обсуждение. Поколение X. Общие характеристики. К данному поколению относятся люди, родившиеся в 1963-1983 гг. Поколение X характеризуется терпеливостью, жизнелюбием, активностью и работоспособностью. Они бережливые, с обостренным чувством долга и гордости. В основном, их можно отнести к поколению, которые чтят традиции и прошлое. Часто представителей поколения «икс» относят к управляющим, они прагматичны и стремятся к карьерному росту. «Иксы» родились в период кризиса. На формирование их взглядов и ценностей повлияли такие события, как перестройка, война в Афганистане и др. Все это заставило представителей данного поколения стать такими, какие они есть. Всего было опрошено 9 человек из данного поколения [6, С.98].

Образование. Поколение «икс» выделяется своей особенностью – они очень любят учиться, иногда в течении всей жизни. Это их качество подтвердилось одним из первых во время опроса. Все опрошенные представители данного поколения имеют высшее образование, некоторые два и более. Даже была озвучена такая фраза, как «У меня два высших и это не предел», от женщины 49 лет. На вопрос о роли образования в жизни человека ответ был однозначным почти у всех: получение высшего образования стоит в одном ряду с созданием семьи. Прозвучало мнение, что обучение в высшем учебном заведении влияет не только на умственное, но и на культурное развитие человека.

Карьера и семья. Считается, что «иксы» очень трудоспособны и выносливы, стремятся к прагматизму и карьерному росту. Ценят постоянное и размеренное развитие. Это утверждение также нашло свое подтверждение. Все участники опроса работали по специальности более 5-ти лет. Треть опрошенных работают на одном месте почти всю жизнь. Все состоят в браке и имеют детей. Чаще, представители данного поколения считают группой контраста поколение Y, а старшее поколение уважают и понимают больше. Многие из опрошенных

чтут традиции, как в обыденной жизни, так и в воспитании детей. На вопрос о методах воспитания часто отвечали «как нас воспитывали», «традиционными методами», «прививать уважение к старшим», «учить уважать традиции». Также для опрошенных создание собственной семьи является одной из важнейших жизненных целей. Они все вступили в брак и воспитали своих детей. Но, в случае с данным поколением, они уделяют детям не так много времени и внимания, больше переживая о их материальном состоянии и благополучии в будущем. Здесь их прагматичность тоже сыграла свою роль, они хотели контролировать самостоятельно жизни своих детей, что переросло в гиперопеку [7, С.127].

Воспитание детей. Также люди, относящиеся к данному поколению, высказали мнение о воспитании детей способом «кнута и пряника», кроме них никто об этом не говорил, настаивая на невозможности применения силы по отношению к ребенку, даже в воспитательных целях. Мы думаем, это связано с тем, что для них данный способ был более удобным в реалиях их времени и обстановки. Больше времени родители «иксы» уделяли работе и карьере. Но также важным считается заметить, что данный способ воспитания повлиял на последующие поколения, которые ни в коем случае не считали применение рукоприкладства или строгих наказаний допустимым.

Мнение о государстве. На вопросы о государстве все отвечали похоже. У опрошенных нет особого доверия к государству, несмотря на гражданскую принадлежность к определенному государству. Было высказано мнение о спорности решений нынешнего правительства. Это мнение и недоверие связано с той же перестройкой, ведь люди теперь возлагают больше надежд на себя, а не вышестоящие органы. Пережитый период кризиса сформировал новый вид поведения, характерный для поколения X. Одной из главных особенностей данного поколения, замеченных в ходе опроса, стала открытость к диалогу, их речь всегда было очень хорошо поставлена и мысли доносились четко [8, С.216].

Нормы поведения в обществе. Конформизму подвержены они меньше, чем их предшественники. С этим утверждением сходятся и мнение опрошенных об общественных нормах, в большинстве своем были названы недопустимыми насилие, грубость и невежество. При этом не было негативных высказываний в сторону здорового самовыражения людей, что говорит об открытости личности. Также это подтверждает такую их особенность как право выбора и готовность к переменам, так как они видели перестройку. При этом, для них были немного непонятны современные способы самовыражения. Скорее всего, в данном случае советское воспитание также играет свою роль.

Поколение Y. Основные характеристики. «Поколение Y» же характеризуют креативность, трудолюбие и адаптированность. Они не любят загадывать на будущее и делают спонтанные решения. Нами было опрошено 10 представителей данного поколения, в возрасте с 25 до 36 лет. Сейчас именно это поколение находится в более активной фазе своей жизни.

Образование. Также одной из главных черт «игреков» является их готовность к изменениям. Во время опроса эта черта была замечена у 8 опрошенных из десяти. Еще одной их отличительной чертой является многозадачность и адаптированность, это связывают с появлением у них возможности совершать несколько действий горизонтально, благодаря социальным сетям и цифровизации в целом. У некоторых показателем являлось наличие нескольких высших образований из разных профессиональных сфер, которые были освоены по мере необходимости. У других это выражалось в спокойном отношении к переездам и вступлению в брак, они могли спокойно выйти замуж в 19, закончить учебу в 21 и переехать на другой континент в 25.

Карьера и семья. «Миллениалы», в отличие от своих предшественников, не придают большого внимания долговому и медленному карьерному росту, им хочется найти удобную для себя профессию, с

привилегиями и удобным графиком, чтобы уделить внимание и саморазвитию, и семье в равной мере. Они желают быстрого вознаграждения, не желая тратить года на одной, малооплачиваемой работе, с надеждой на повышение. Они не становятся от этого менее трудолюбивыми и работоспособными или более ленивыми, просто так на них повлияли формирующие события данного поколения: развал СССР, внедрение интернета и кризис родителей, поколения X. Они, увидевшие так много перемен на своем веку, не могут жить будущим или прошлым, хотят удобств и достатка сейчас, не в будущем. Часто поколение «миллениалов» называют «поколением Питера Пена» за их нежелание вступать во взрослую жизнь. Из опрошенных нами людей четверо вступили в брак в раннем возрасте, до двадцати двух лет, трое еще не создали семью, но достигли возраста тридцати лет. Оставшиеся трое вступили в брак в среднем возрасте, после получения одного или двух высших образований [9, С.7].

Воспитание детей. Семья играет важную роль в жизни «игреков», они стараются исправить ошибки своих родителей, которые были погружены в работу и мало уделяли внимания детям. «Миллениалы» же стараются выкроить больше времени для семьи в своем графике. Часто они, будучи воспитанными своими родителями в атмосфере гиперопеки, переносят похожее поведение. Стараются контролировать учебу, поведение и досуг своих детей, записывая их во всевозможные секции и кружки. Сами составляют расписание и хвастаются достижениями своих детей, как собственными. Скорее всего это обусловлено желанием компенсировать за счет детей свои нереализованные желания и амбиции. Из опрошенных нами представителей этого поколения больше половины соответствуют данной характеристике. Их дети ходят в несколько секций с очень раннего возраста. Некоторые родители сразу же начали рассказывать о призовых местах своих детей, как о своих.

Мнение о государстве. Обычно данное поколение активно интересуется политикой и верит, что может повлиять на изменения в государстве. 9 из 10 опрошенных нами людей выразили сомнение в решениях правительства, при этом звучали фразы, вроде «забыли о нуждах народа», «надо больше прислушиваться к обычным людям». Это в свою очередь подтверждает следующую характеристику «миллениалов» – они нуждаются в коллективности, общности. При обсуждении той или иной темы они часто говорят о людях в общем понимании, и лишь иногда о себе в частности [10, С.64].

Нормы поведения в обществе. Для миллениалов одним из главных аспектов личности является индивидуальность. Каждый представитель данного поколения считает себя уникальным и важным. Думаю именно с этим связано, что никто из опрошенных не высказался негативно не об одном из неординарных способов самовыражения. Негативные эмоции у участников опроса вызывают невежество, грубость и агрессия, но никак не проявления индивидуальности.

Поколение Z. Общие характеристики. Последнее на данный момент и самое молодое «поколение Z», или как его еще иначе называют «Альфа», «интернет-поколение» и др.. К ним относятся люди, родившиеся в период с 2000 года до 2020. Данное поколение родилось уже с интернетом, инстаграммом и глобализацией общения. Для них доступны вся информация в мире и они умеют ею пользоваться. Они более быстро воспринимают данную им информацию, но в визуальном формате. Они очень трудоспособные, креативные, легко обучаемые и любознательные. Мы опросили 12 представителей данного поколения в возрасте 17-20 лет. У данного поколения пока нет большого жизненного опыта, поэтому вопросы были сформированы немного иначе и основывались на их желаниях, планах и целях [11, С.167].

Образование. У нынешнего подрастающего поколения есть одна из выраженных особенностей, которая может влиять на

их обучение. Это восьмисекундная сосредоточенность. Нынешним школьникам и студентам сложно концентрировать внимание на чем-то больше восьми секунд, а значит к ним нужен особый подход как в обучении, так и в освоении профессией. Из опрошенных нами людей все сейчас получают образование, кто высшее, кто средне-специальное. При вопросе о роли образования почти все, 9 из 12, ответили, что оно важно, но очень сложно дается лично им. Такие ответы являются показателем именно несоответствия системы образования нуждам нынешнего поколения Z. При том, что все опрошенные представители нынешнего поколения отмечают важность образования, многие упоминали, то что это не всегда высшее образование, это в первую очередь полученные знания и навыки, ведь сейчас так много способов их получить. Были названы онлайн курсы, среднеспециальные заведения, занятия персонально с учителем или по обучающим книгам. Они не ограничивают понятие «образование» и свой выбор [12, С.8].

Карьера и семья. Они знают, что можно получить быстрое вознаграждение за работу и не хотят работать по профессии, которая им не нравится. Они хотят работать там, где им будет удобно, где есть хорошая заработная плата и гибкий график, который можно совмещать с саморазвитием и развлечениями. При этом все им важен такой аспект работы, как интересная она или нет, ведь получение эмоций и удовлетворение собственного интереса также важна современной молодежи. Часто говорят, что данное поколение похоже на «молчаливое» поколение, в своем стремлении заработать побольше и с комфортом. Молчаливое поколение описывают как строгих бизнесменов в выглаженных костюмах, которые рано женятся и заводят детей. Именно здесь и идет расхождение с нынешним поколением Z, которые хоть и стремятся к успеху, как молчаливые, но не стремятся к раннему браку, желая сначала обзавестись работой, домом и устойчивым заработком. Один из опрошенных нами молодых людей

назвал это желанием иметь «фундамент», перед тем как брать ответственность за семью. Все они сказали, что собираются завести собственную семью после 25 лет. Но семья является для них очень важной жизненной составляющей, как нынешняя, так и будущая [13, С.251].

Воспитание детей. Не прерывая тему семьи, разберем ответы на вопрос о воспитании детей. Вообще, считается, что для данного поколения родители являются ролевой фигурой, они либо подражают родителям и хотят быть похожими на них, либо наоборот координально стараются не походить на них. Их родители, «поколение Y», воспитывали их не так как предыдущие поколения. Не было чрезмерной опеки или строгости, но были ожидания, иногда слишком завышенные. Часто «игреки» стараются отдать ребенка во все возможные секции, сделать детство более продуктивным. Видя эту особенность своих родителей, «зеты» ценят свободу, право выбора и честность, в любых сферах жизни, и хотят перенести эти ценности в отношения с ребенком. Все опрошенные представители этого поколения ставят в воспитании ребенка на первое место доверительные отношения, в которых ребенок будет делиться с родителем всем без страха быть наказанным. Основой воспитания они считают терпеливость, чтобы была возможность объяснить все ребенку без повышения голоса или применения силы. Также, не хотят сильно давить на ребенка в каких бы то ни было ситуациях, ведь осознали на собственном примере, что иногда не человек не понимает систему, а система не подходит человеку, как образовательная система, в их случае. Они не судят человека по его неудачам в чем-то и считают, что ругать за двойку в дневнике: «величайший идиотизм», цитата одного из участников опроса.

Мнение о государстве. На вопрос о нынешнем государстве у всех были также похожие ответы. Многие недовольны нынешним положением в собственном государстве. Они являются патриотами,

но это не мешает им критиковать государственную политику, правительство в целом и закон в частности. 7 из 12 опрошенных выразили мнение о том, что есть много моментов в государственном строе, которые они не считают верными, но и агрессии нет. Обычно «поколение Z» описывают как первое «поколение мира», именно с этим и связана их заинтересованность в политике и критике.

Нормы поведения в обществе. На вопрос об общественных нормах, их мнения тоже почти идентичны. Все опрошенные называли недопустимыми насилие, грубость и осуждение. Часто звучали такие фразы как: «каждому свое», «у всех своя голова на плечах, не мне судить», «главное не нарушать комфорт другого человека». Часто упоминалось отрицательное отношение к курению или распиванию алкоголя в общественных местах, ведь это может мешать другим людям. Также часто упоминалось и такой глагол, как «не мусорить». Все это доказывает утверждение о том, что современное поколение активно интересуется проблемами окружающей среды, здоровья и психологии. Повлияло на такое формирование мнений, скорее всего, та же глобализация. У нынешней молодежи очень много информации, есть доступ к множеству мнений и видам поведения, что все для них приемлемо.

Поколение X. Одной из главных особенностей данного поколения, замеченных в ходе опроса стала открытость к диалогу, их речь всегда была хорошо поставлена и мысли доносились четко. Они открыто отвечали на вопросы, выражали свое мнение спокойно и уверенно. Возможно, это объяснимо лишь наличием большого жизненного опыта и никак не связано с их принадлежностью к «поколению X»

Поколение Y. «Миллениалов» считают одним из самых оптимистичных поколений. Эта черта выделяла их среди остальных во время опроса, ведь прагматичные «иксы» и не очень сговорчивые «зеты» такими качествами не обладают в том же объеме.

Многие представители этого поколения отвечали на вопросы с улыбкой, много смеялись и шутили на предложенные темы [14, С.78].

Поколение Z. Во время опроса нами была замечена явная отличительная черта современного поколения – они очень стеснительны и не настроены на активное общение. Эта особенность «поколения Z» часто описывается в теоретических трудах. Считается, что нынешнее поколение больше привыкло к онлайн общению и в большинстве своем интровертивны. И это мнение нашло свое подтверждение в нашем небольшом исследовании. Именно представители данного поколения часто спрашивали об анонимности опроса и слабо шли на контакт. Также, часто встречается мнение о

том, что нынешняя молодежь эгоцентрична, инфантильна, жестока и абсолютно не духовна. Мы же в свою очередь наблюдали совершенно обратное. Все участники опроса выражали, как свой интерес к проблемам общественности, так и отсутствие агрессии и жестокости к окружающим [15, С.79]. Более того, они часто говорили о важности ментального здоровья и личных границ.

Заключение. По итогам нашего краткого исследования представителей поколений и полученной нами информации в ходе опроса, мы пришли к выводу, что теория поколений Н.Хоува и В.Штрауса, с ее предположениями и закономерностями, вроде цикличности поколений, вполне применима к нашим реалиям и окружению.

Список использованных источников:

- [1] Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь Ожегова. – Москва: АСТ, 2018. – С. 876.
- [2] Зайцева Н.А. Теория поколений: мы разные или одинаковые? // Российские регионы: взгляд в будущее. – 2019. – №2 (3). – С.2-5 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-pokoleniy-my-raznye-ili-odnakovye/viewer> (дата обращения: 15.01.2022).
- [3] Воронцова Ю.А. Теоретическая основа теории поколений // Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2019. – №3 (72). – С.1-6. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskaya-osnova-teorii-pokoleniy> (дата обращения: 15.01.2022).
- [4] Ожиганова Е.М. Теория поколений Н.Хоува и В.Штрауса. Возможности практического применения // Бизнес-образование в экономике знаний. – 2015. – № 1(1). – С.1-4. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-pokoleniy-n-houva-i-v-shtrausa-vozmozhnosti-prakticheskogo-primeneniya> (дата обращения: 11.01.2022).
- [5] Дробышева Т.В. Образ своего поколения в представлениях разных групп россиян (на примере поколений «бэби-бумеров», «х» и «Миллениум») / Т.В. Дробышева, М.Ю. Войтенко, М.М. Дробышева // Ученые записки: Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2019. – №3(51). – С.220-230 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41232881_19857156.pdf (дата обращения: 15.01.2022).
- [6] Волкова Н.В., Чикер В.А. Особенности карьерной мотивации в контексте теории поколений: результаты эмпирического исследования. – Москва. – 2019. – С.115 .
- [7] Костромина В.Н., Колесникова Г.А. Общность интересов родителей и подростков // Педагогика и психология. – 2020. – №4. – С.124-132.
- [8] Попов Н.П. Российские и американские поколения XX века: откуда пришли миллениалы? // Мониторинг. – 2018. – №4 (146). – С.309-322 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiyskie-i-amerikanskije-pokoleniya-xx-veka-otkuda-prishli-millennialy> (дата обращения: 15.01.2022).
- [9] Кулакова А.Б. Поколение z: теоретический аспект // Вопросы территориального развития. – 2018. – №2 (42). – С.1-10. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pokolenie-z-teoreticheskiy-aspekt> (дата обращения: 15.01.2022).
- [10] Поколение Z - самое правильное поколение? // Аккредитация в образовании. – 2020. – №8 (100). – С.80-84 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37174579_92539956.pdf (дата обращения: 13.01.2022).
- [11] Лапидус Л.В. Особенности проникновения цифровых технологий в жизнь поколения Z: ценности, поведенческие паттерны и потребительские привычки интернет-поколения / Л.В. Лапидус, А.О. Гостилович, Ш.А. Омарова // Государственное управление. – 2020. – №83. – С. 271-293; DOI: 10.24411/2070-1381-2020-10119 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_44468618_71734597.pdf (дата обращения: 15.01.2022).

[12] Долженкова М.И. Особенности ценностных приоритетов в сфере досуга в контексте теории поколений // Вестник ТГУ. – 2018. – №11(139). – С.1-5 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-tsennostnyh-prioritetov-v-sfere-dosuga-v-kontekste-teorii-pokoleniy> (дата обращения: 15.01.2022).

[13] Кожухметова Ж.А., Наурызбай З.Е. Семья – главный институт воспитания личности // Педагогика и психология. – 2021. – №2. – С. 249-255.

[14] Мамина Р.И., Толстикова И.И. Поколение Z или поколение фиджитал в условиях деловой среды // Информационное общество: образование, наука, культура и технологии будущего. – 2019. – № 3. – С.149-159. [Электронный ресурс]: DOI: <https://doi.org/10.17586/2587-8557-2019-3-149-159> (дата обращения: 12.01.2022).

[15] Темирбаева Д. Счастье и смысл жизни // Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов Третьей Казахстанской молодежной секции XXIV международного симпозиума, 08.12.2018. – Алматы – Москва: КазНПУ имени Абая – ПИ РАО, – 2018. – С.79-82.

References

- [1] Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. *Tolkovyj slovar' Ozhegova.* – Moskva: AST, – 2018.-876 s.
- [2] Zajceva N.A. *Teoriya pokolenij: my raznye ili odinakovye?* // Rossijskie regiony: vzglyad v budushchee. – 2019. – № 2(3). – S. 2-5. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-pokoleniy-my-raznye-ili-odinakovye/viewer> (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [3] Voroncova Yu.A. *Teoreticheskaya osnova teorii pokolenij* // Uchenye zapiski OGU. Seriya: Gumanitarnye i social'nye nauki. – 2019. – №3 (72). – S.1-6. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskaya-osnova-teorii-pokoleniy> (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [4] Ozhiganova E.M. *Teoriya pokolenij N.Houva i V.Shtrausa. Vozmozhnosti prakticheskogo primeneniya* // Biznes-obrazovanie v ekonomike znaniy. – 2015. – № 1(1). – S. 1-4 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-pokoleniy-n-houva-i-v-shtrausa-vozmozhnosti-prakticheskogo-primeneniya> (data obrashcheniya: 11.01.2022).
- [5] Drobysheva T.V. *Obraz svoego pokoleniya v predstavleniyah raznyh grupp rossiyan (na primere pokolenij «bebi-bumerov», «h» i «Millenium»)* / T.V.Drobysheva, MYU. Vojtenko, MM. Drobysheva // Uchenye zapiski: Elektronnyj nauchnyj zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2019. – №3(51). – S.220-230 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41232881_19857156.pdf (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [6] Volkova N.V., Chiker V.A. *Features of career motivation in the context of the theory of generations: results of empirical research.* – Moscow. – 2019. – 115 p.
- [7] Kostromina V.N., Kolesnikova G.A. *Common interests of parents and adolescents* // Pedagogy and psychology. – 2020. – №4. – С. 124-132.
- [8] Popov N.P. *Rossijskie i amerikanskije pokoleniya XX veka: otkuda prishli millenialy?* // Monitoring. – 2018. – №4(146). – S.309-322 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossijskie-i-amerikanskije-pokoleniya-xx-veka-otkuda-prishli-millenialy> (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [9] Kulakova A.B. *Pokolenie z: teoreticheskij aspekt* // Voprosy territorial'nogo razvitiya. – 2018. – №2(42). – S.1-10 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pokolenie-z-teoreticheskij-aspekt> (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [10] *Pokolenie Z - samoe pravil'noe pokolenie?* // Akkreditaciya v obrazovanii. – 2020. – №8 (100). – S.80-84 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37174579_92539956.pdf (data obrashcheniya: 13.01.2022).
- [11] Lapidus L.V. *Osobennosti proniknoveniya cifrovyyh tekhnologij v zhizn' pokoleniya Z: cennosti, povedencheskie patterny i potrebitel'skie privyчки internet-pokoleniya* / L.V.Lapidus, A.O. Gostilovich, Sh.A. Omarova // Gosudarstvennoe upravlenie. – 2020. – №83. – S.271-293; DOI: 10.24411/2070-1381-2020-10119 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_44468618_71734597.pdf (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [12] Dolzhenkova M.I. *Osobennosti cennostnyh prioritetov v sfere dosuga v kontekste teorii pokolenij* // Vestnik TGU. – 2018. – № 11(139). – S.1-5 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-tsennostnyh-prioritetov-v-sfere-dosuga-v-kontekste-teorii-pokoleniy> (data obrashcheniya: 15.01.2022).
- [13] Kozhakhmetova Zh.A., Nauryzbai Z.E. *Family – the main institute of personality education* // Pedagogy and psychology. – 2021. – №2. – С. 249-255.
- [14] Mamina R.I., Tolstikova I.I. *Pokolenie Z ili pokolenie fidzhital v usloviyah delovoj sredy* // Informacionnoe

obshchestvo: obrazovanie, nauka, kul'tura i tekhnologii budushchego. 2019. – №3. – S.149-159 [Elektronnyj resurs]: DOI: <https://doi.org/10.17586/2587-8557-2019-3-149-159> (data obrashcheniya: 12.01.2022).

[15] Temirbaeva D. Schast'e i smysl zhizni // Psihologicheskie problemy smysla zhizni i akme: Ehlektronnyj sbornik materialov Tret'ej Kazahstanskoj molodezhnoj sekcii XXIV mezhdunarodnogo simpoziuma, 08.12.2018. – Almaty – Moskva: KazNPU imeni Abaya – PI RAO, 2018. – S.79-82.

Әлеуметтік сауалнама нәтижесіндегі ұрпақ өкілдерінің негізгі сипаттамаларын салыстырмалы талдау

Х.И. Мадраимова¹, Р.К. Керимбаева¹

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Тараз, Қазақстан)

Аннотация

Мақалада ұрпақтар қақтығысы құбылысы ретінде қарастырылады. Теориялық бөлімде Н.Хоув пен В.Штраус ұрпақтарының теориясының қалыптасуы мен пайда болу тарихы туралы мәліметтер берілген. Сондай-ақ, әр түрлі кезеңде тарихшылар, философтар және өткеннің танымал тұлғалары ұрпақтар сабақтастығы тақырыбын зерттеді. XX ғасырдан бастап әр ұрпақтың негізгі құндылықтары мен ерекшеліктері көрсетілген қысқаша мінездемелік сипаттама берілген. Деректерді талдауда Х, Y және Z белсенді фазасында тұрған соңғы үш буын туралы ақпараттар егжей-тегжейлі берілген. Сондай-ақ, бұл сипаттамалар авторлар жүргізген сауалнама нәтижелерімен салыстырылады. Қоғам дамуының түрлі кезеңіндегі ұрпақтың әлеуметтік ортадағы орны, отбасы, білімі, бала тәрбиесі сияқты мәселелерге салыстырмалы талдаулар жасалған. Ұрпақ тәрбиесінің бүгінгі қоғамдағы маңызы өмір мәні ретінде көрсетілген. Сонымен қатар, әр түрлі ұрпақ өкілдерінің өзіндік ерекшеліктері бар екендігін авторлар сауалнама барысында анықтаған.

Түйін сөздер: ұрпақтар қақтығысы; ұрпақтар теориясы; оқиғаларды қалыптастыру; тәрбие, құндылықтар.

Comparative analysis of the main characteristics of representatives of generations with the results of a social survey

H.I. Madraimova¹, R.K. Kerimbayeva¹

¹Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati (Taraz, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the phenomenon of Generational Conflict. The theoretical part provides information about the history of the formation and emergence of the Theory of generations of N.Houva and V.Shtrausa. And also, which of the various historians, philosophers and famous personalities of the past explored the topic of the continuity of generations before Americans. A brief description of each of the generations since the XX century is presented, indicating the main values and features. The data analysis also provides detailed information on the last three generations, which are now in their active phase, X, Y and Z. Also, these characteristics are compared with the results of a survey conducted by the authors. A comparative analysis of generations at different stages of the development of society, such problems as their place in the social environment, family, education, upbringing of children, is given. The importance of educating generations in modern society is expressed as the meaning of life. During the survey, the authors determined that representatives of different generations have their own characteristics in the problem under consideration.

Keywords: generational conflict; generational theory; formative events; upbringing, values.

Поступила в редакцию 16.05.2022

Л.А. ШОТЫБАЕВА^{1*}, Ф.Ә. АБАЕВА¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
laura.shotybaeva.95@mail.ru *, abaeva70@bk.ru

БАЛАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕ БІЛІМ АЛУҒА ДЕГЕН ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ: ШЕТ ЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРІ МЕН ҚАЗАҚСТАНДЫ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада шет мемлекеттер мен Қазақстанда балалардың ерекше білім алу қажеттілігін анықтау жүйесіне салыстармалы анализ жасалынған. Оны жасаудағы басты мақсат – Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесінің шет мемлекеттерден айырмашылығы қандай, олардың білім беру жүйесінде қолданылатын әдістері қаншалықты біздің Қазақстанда қолдануға мүмкін болатындығын анықтау. Осы ретте мақалада келесі шарттар талданды: Германия, АҚШ, Австралия мемлекеттеріндегі инклюзивті ортада білім алатын оқушылардың ерекше білім алуға деген қажеттіліктерін бағалау процедуралары, инклюзивті білім беру жүйесі және ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларға бағалау жүргізетін мамандарға қойылатын талаптар. Сол ақпарат негізінде Қазақстан мен шет мемлекеттер тәжірибесін салыстыра отырып, талдау жасалынды. Нәтижесінде Қазақстанның білім беру жүйесінің шет мемлекеттермен айырмашылығы қандай екенін қарастыра келе, олардың білім беру жүйесіндегі кейбір әдістерін қолдануға ұсыныс берілді.

Түйін сөздер: ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушылар, инклюзивті білім беру жүйесі, білім алу қажеттіліктерін анықтау, арнайы педагогтар, психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес.

Кіріспе. Көптеген өркениетті дамыған елдерде білім беру жүйесінде «ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар жандар» деген түсінік бар. Ол бойынша әрбір білім беру мекемесі әр баланың білім алуға құқығын мойындай отырып, бала мүмкіндігіне сай білім береді. Осы тұрғыдан 2021 жылы 26 маусымда күшіне енген Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңында [1] «ерекше білім алу қажеттілігі» мен «психологиялық-педагогикалық қолдау» деген ұғымдар пайда болды. Сол заңнама негізінде «ерекше білім алу қажеттілігі бар балалар» тобына тек қана психикалық және дене кемістігі бар балалар ғана емес, сонымен қатар экономикалық, әлеуметтік жағдайларға байланысты оқуда қиындыққа тап болған немесе мінез-құлқында бұзылыстары бар балалар жатқызылады. Сәйкесінше жоғарыда көрсетілген балалар санатының диагностикалық құралдардың

дамуына орай анықталу деңгейінің жоғарылауына байланысты олардың білім алу қажеттіліктерін бағалауда және оларға білім беруде жаңа әдістерді қолдану қажеттілігінің туындауы зерттеу жұмысының өзектілігін көрсетеді. Осы ретте біз ерекше білім алуға деген қажеттіліктері бар балаларды анықтау және бағалауда бірнеше мемлекеттерді, атап айтқанда Германия, АҚШ, Австралия мемлекеттерінің тәжірибелерін Қазақстанмен салыстыра отырып қарастырдық. Бұл жердегі басты мақсат инклюзивті білім беру жүйесінің шет мемлекеттерден айырмашылығы қандай, олардың білім беру жүйесінде қолданылатын әдістері қаншалықты біздің мемлекетімізде қолдануға мүмкін болатындығын анықтау. Ол бойынша біз үш шартты негіз етіп алдық: Германия, АҚШ, Австралия мемлекеттеріндегі инклюзивті ортада білім алатын оқушылардың ерекше білім алу қажеттіліктерін бағалау процедураларын анықтау, инклюзивті білім беру жүйесіне

шолу жасау және ерекше білім алуға деген қажеттіліктері бар білім алушыларға бағалау жүргізетін мамандарға қойылатын талаптар анықталып, ҚР бағалау процедуралары мен бағалауды жүргізетін мамандарға қойылатын талаптарға салыстырмалы анализ жүргізілді.

Әдебиеттерге шолу бөлімі. Мақала тақырыбына сәйкес көптеген зерттеу жұмыстары мен Scopus базасына кіретін мақалалар қарастырылған болатын. Германия, АҚШ, Австралия мемлекеттерінде бағалау ерекшеліктері туралы ақпарат Dr Martin Desforges және профессор Geoff Lindsay [2] жүргізген «ерекше білім алу қажеттіліктерін бағалаудағы халықаралық шолу» зерттеу жұмысынан алынған. Олардың пікірінше бағалау әдістері барлық мемлекеттерде ұқсас болғанымен оларды қолдану заңнамалық негіздегі критерийлерге сай әр мемлекетте түрліше жүргізіледі. Сонымен қатар кейбір жағдайларда оқушының білім алу қажеттілігін бағалауда стандартталған тестілеуді қолдануды негізсіз деп есептейді. Schulte және басқа да авторлар [3] пікірінше АҚШ-ғы федеральды билік ережелері арнайы білім беру жүйесіне қатты әсер еткенін айта кетіп, білім беру жүйесі гуманды траекторияға бет алып, даму үрдісінде деп тұжырымдайды. Yell және Drasgow [4] «мүгедектікті нақты категорияларымен топтастыруға болмайды, балалар оларға көрсетілетін арнайы білім беру мен көрсетілетін қызмет түріне сай топтастырылу керек» деп есептейді. Ал инклюзивті білім беру жүйесінде ерекше білім алу қажеттілігі бар балаларға білім беруде қолданылатын әдістер туралы шет елдік зерттеулер қарастырылды. Ол зерттеулердегі басты әдіс сұхбат алу, сауалнама алу болғандықтан, негізгі фокус тобы ретінде инклюзивті ортада жұмыс жасайтын мұғалімдердің тәжірибесі негізге алынған. Ол зерттеулерге P.Angelides және C.Aravi [5], L.Florian, J.Spratt [6], S.Lindsay, M.Proulx, H.Scott, N.Thomson [7], M.Oukile-Mongwakete, B.Mangope, A.B. Kuyini [8] зерттеулері жатады. Олардың тұжырымдары мақаланың негізгі бөлімінде нақтыланған. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі концепциялар жөнінде ақпарат J.Bellmann және

H.Merkens [9] еңбегінде берілсе, M. Krammer және V.Gasteiger-Klicpera [10] жүргізген зерттеу жұмысында сыныпта ерекше білім алуды қажет ететін бар балалармен жұмыс жасаудағы мұғалім тәжірибесі нақтыланған. C.Dahnke және A.Zusho [11] зерттеу жұмысында дифференциалды білім берудің білім сапасына әсер етуі жайында жазылған.

Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесіне қатысты ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар оқушыларға білім беруде қолдау көрсету тәсілдерін А.К. Ерсарина мен И.Г. Елисева [12] «Жалпы білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жөніндегі» әдістемелік нұсқаулықта көрсетілген.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында мына әдістері қолданылды: теориялық (талдау, синтез, жалпылау, дедукция, индукция). Негізгі ақпарат көздері ҚР ин-клюдивті білім беру заңнамасы, Scopus базасына кіретін мақалалар, Қазақстандық авторлардың зерттеу жұмыстары.

Негізгі бөлім. Ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларды бағалауда біз үш шартты негіз етіп алдық: Германия, АҚШ, Австралия, Қазақстандағы инклюзивті ортада білім алатын оқушылардың ерекше білім алуға деген қажеттіліктерін анықтау және бағалау процедураларын анықтау, инклюзивті білім беру жүйесіне шолу жасау және ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларға бағалау жүргізетін мамандарға қойылатын талаптар.

Ерекше білім алуға деген қажеттіліктері бар білім алушыларды анықтау және бағалаудағы шет елдік тәжірибе

Германия. Ерекше білім алу қажеттілігі болу үшін Германияда мүгедектіктің болуы шарт емес. Германия 16 аймақтан құралатын федеративті мемлекет болып табылады. Барлық білім беру жүйесі сол аймақтың юрисдикциясына бағынады.

Hausotter және von Knebel [13] даярлаған баяндамада неміс білім беру жүйесіндегі бағалау практикасы жайында атап өтеді. Олардың пікірінше инклюзивті білім беру саясатының контекстінде бағалау оқу бағдарламасының мазмұнына сай,

оқушының жеке ерекшеліктері мен этикалық аспектілерге сүйене отырып, жеке даму бағдарламасының жасақталуына назар аударады. Бағалаудың негізі ретінде оқушының алдына кездескен қиындықтарды саралау болу керек.

Бағалаудың бұл түрі ерекше білім алуды қажет ететін интеракционисттік/гумандық перспективада бағалау болып есептеледі және барлық қатысушылардың көзқарасын ескереді. Бұл стрессті шақыратын қоршаған орта факторлары мен өнімділікке анализ жасауды қамтиды. Бұл факторлардың барлығы оқыту мен тәрбиелеу процесіне қатысатын оқушы үлгеріміне анализ жасап, жеке дамыту бағдарламаларын жасақтап, көрсетілетін қолдау түрлері анықталады [2].

Австралия. Австралияда оқушы арнайы білім алу жүйесіне қажеттілігі анықталмай тұрып, мүгедектіктің болуын талап етеді. Алайда, мүгедектігі бар барлық оқушылар арнайы білім беру жүйесін қажет етпеуі мүмкін. Австралиядағы арнайы білім беру орталық биліктің заңнамасына сай жүргізіледі.

Білім беру, кәсіби даярлық және өнер департаменті (DETA) құрамында мүмкіндігі шектеулі оқушыларды қолдау мақсатында олардың білім алу қажеттіліктерін бағалау, соның нәтижесінде бейімдеу бағдарламасы (EAP) бар. Кез-келген оқытуда қиындыққа тап болған оқушы осы бағдарламаның құрамдас бөлшегі бола алады. Ол ақпаратты жинақтау, жоспалау, бағалау және бағдарлама мазмұнын жасақтауға арналған негізгі талаптар тізбесін қамтиды.

Ол төрт кезеңнен тұрады:

1-кезең. Ақпарат жинақтау.

Егер мектепте құрылған топ оқушы оқу бағдарламасын игеруде қиындыққа тап болса, олар оқу жоспарын оқушы мүмкіндігіне сай оқу бағдарламасын икемдеуге тырысады. Егер үлгере алмаушылық мүгедектік салдарынан болса, ата-анасының рұқсатымен олар бағалаудың келесі кезеңіне өтеді.

2-кезең. Мүгедектік салдарын анықтау

Мектепте құрылған арнайы топ оқушының денсаулық көрсеткіштерін саралайды.

3.Тексеруге ұсыныс беру

Мектеп директоры тексеруге ұсыныс береді және мектепте арнайы жағдай жасалуын қадағалайды.

4.Тексеру

Тексеру барысында оқушының білім алуға деген қажеттілігі жан-жақты сара-ланады. Олар мектеп ұсынған мәлімет негізінде жүзеге асырылады [2].

АҚШ. АҚШ-та арнайы білім беру жүйесіне сай білім алу мүгедектік негізде жүзеге асырылады. Ережелерді Федеральды билік бекітеді, оны әр штаттың білім беру департаменті жүзеге асырады. Жалпы, федеральды билік білім беру жүйесінде екінші ретті рөлді ойнайды, ол шешімді әр штат билігіне өздері қабылдауға еркіндік береді.

Schulte және басқа да авторлар [3] пікірінше федеральды билік ережелері арнайы білім беру жүйесіне соңғы 30 жылда қатты әсер етті. Соның бірі ретінде барлығының тең құқығы негізіндегі азаматтық құқық пен дискриминацияға шектеу қою заңын айтуымызға болады. Ал екіншісі ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларға білім беру заңы.

Мектеп психологы мұндай оқушыларды анықтауда негізгі рөлді атқарады, олар көбінесе нормамен салыстыру үшін интеллект деңгейін анықтайтын тестілерді қолданады [2].

Yell және Drasgow [4] пікірінше мемлекет жоғарыда аталған балаларды топтастыруда оларды мүгедектің нақты категорияларымен топтастыруға болмайды. Балалар оларға көрсетілетін арнайы білім беру мен көрсетілетін қызмет түріне сай топтастырылу керек деп есептейді.

Федеральды билік ерекше қажеттілігі бар оқушыларды бағалауда 2 этаптық бағалау процесін жүргізеді. Бірінші кезеңде балада мүгедектік бар ма, жоқ па анықталады. Бағалаудың екінші кезеңінде мүгедектік оқушының оқу үлгеріміне қалай әсер ететінін анықтау қажет. Егер де екі кезеңде де, баланың ерекше білім алуға қажеттілігі анықталса, баланы жүйелі түрде оқыту мақсатында жеке дамыту бағдарламасы құрастырылады.

Онда үнемі бағаланып отыратын мақсаттар қойылуы керек. Осы талаптар негізінде федеральды билік талабына сай аймақтар ережелерді құрастыруы қажет. Бағалауға көппрофильды мамандар қатысады. Оған қоса бала шешім қабылдау процесіне қатысады. Мысал ретінде Массачусеттегі бағалау жүйесін алып көрейік. Оқушының ата-анасы немесе қандай да бір пән мұғалімі балада үлгере алмаушылықты байқаса, олар оқушы үлгерімі жөніндегі барлық ақпаратты жинағаннан соң ғана бағалауға жіберіледі. Оның ерекше білім алу қажеттіліктері бағаланып болған соң, 4-6 апта өткеннен соң оқушы жетістіктері тексеріліп, оқыту стратегиялары қайтадан қарастырылады. Егер:

1. қиындық шешілсе оқушы қалыпты оқу ортасына кіреді;
2. қиындық шешілмесе бала альтернативті оқу бағдарламалары арқылы оқытылады немесе мектептен тыс қосымша оқыту жүзеге асырылады;
3. егер қиындық шешілмесе және оқуда қиындық тұрақты түрде қалатындығы ескерілсе, арнайы оқыту жүргізіледі [2].

Қазақстан. Қазақстанда бағалауды психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес (ПМПК) деп аталатын арнайы ұйымдар жүргізеді. Ерекше білім алу қажеттілігін анықтау командалық бағытта жүргізіледі. Ол команданың құрамына невропатолог, педагог-психолог, арнайы педагог және логопед кіреді. Бала ПМПК келесі жағдайларда барады:

- ерте жастан скрининг жасау бары-сында қандай да бір ауытқушылықтың бол-уына күдік болған жағдайда;
- ата-ананың өз қалауы бойынша;
- оқуда үлгере алмаушылық анықталған жағдайда пән мұғалімінің ата-анамен келісілген шешімі бойынша жүзеге асырылады.

Қазақстанда бағалау жүргізілген кезде шет мемлекеттердегідей стандартталған тестілеуді қолданбайды. Олардың орнына әр маман баланың жас ерекшелігі мен қалыпты дамудағы бала білуге тиісті дағдыларды анықтау үшін тапсырмалар қолданылады.

Кесте 1

Yell және Drasgow [4] келесідегідей талаптарды атап өтеді:

Бағалау түрлері	Түсініктемесі
Бағалауды жүзеге асыру	Релевантты даму барысы мен оқу жетістіктеріне сай ақпаратты жинақтау Бағалауда бір-ақ құрал қолданылмауы қажет Физикалық және ментальды даму деңгейін бағалауда мінез-құлықтық факторларды есепке алатын қосымша құралдарды қолдану Тестілеуді қолдану
Бағалау құралдары Бағалау процедура-лары	Ұлтына және нәсілдік жағынан бөлмейтін әдістерді қолдану. Бағалауды жүргізетін адам бағалауды баланың ана тілінде жүргізу керек (ол сөйлеу тілінің дамуы жайында релевантты ақпаратты алуға мүмкіндік береді). Бағалауға қолданылатын құралдар сенімді әрі релевантты болуы керек. Бағалауды жүргізгенде барлық жағынан жүйелі түрде баланы тексеру қажет. Алдын-ала болжамдағы мүмкіндіктің шектелуіне байланысты денсаулығын, көру және есту қабілетін, әлеуметтік және эмоциональды статусын, ақыл-ойын, қарым-қатынасқа түсуін және моторлы ерекшеліктерін зерттеу. Ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларды анықтау және оларға лайық оқу бағдарламасын тағайындау. Барлық түзетуге келетін анықталған аймақтар жеке даму бағдарламасына қосылу керек.

Қазақстандағы және шет мемлекеттердегі жүйені салыстыру

Бөлімдер	АҚШ	Австралия	Германия	Қазақстан
Интеллектуальды дамуы	Стандартталған тестілеу	Стандартталған IQ тестілеу	Стандартталған IQ тестілеу	Тапсырмалар
Сенсорика	Есту қалпын анықтауда дб, көру шектеулілігі	Есту қалпын анықтауда дб, көру шектеулілігі	Есту қалпын анықтауда дб, көру шектеулілігі	Есту қалпын анықтауда дб, көру шектеулілігі
Физикалық денсаулығы	Сапалық көрсеткіштер, медициналық талдамалар	Сапалық көрсеткіштер, медициналық талдамалар	Сапалық көрсеткіштер, медициналық талдамалар	Медициналық қорытынды
Мінез-құлқы	Сапалы дискрипторлар	Бағаланбайды	Педагогтар мінездемесі	Педагогтар ұсынған мінездеме, бақылау, неврологиялық бұзылыс жөніндегі дәрігер қорытындысы
Сөйлеу тілі	Стандартталған адаптивті тестілеу	Стандартталған тестілеу	Стандартталған тестілеу	Тапсырмалар
Аутистік спектр	Клиникалық бағалау	DSM IV	Клиникалық бағалау	Бақылау, дәрігер қорытындысы

Ерекше білім алуудағы қажеттіліктерді анықтауда басқа шет мемлекеттермен салыстырғанда Қазақстанда мемлекет тарапынан бекітілген арнайы стандартталған тестілеулер (мысалы IQ анықтауға арналған тест когнитивті бұзылысты анықтауға қолданылады) мен арнайы шкалалар жоқ. Бағалау әдістерін психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестің мамандары өздері таңдайды. Мысалға алатын болсақ, мектепке дейінгі жастағы балаларға қосымша арнайы мамандар тарапынан қажет көмек мөлшерін анықтау үшін келесі тапсырмалар ұсынылуы мүмкін: интеллектуальды даму деңгейін анықтау мақсатында себеп-салдарлық байланысты суреттер тізбесі, оқиға желісін реттілікпен қою, екі ұқсас суреттен айырмашылықтарды табу, фигураларды сәй-кестендіру және т.б айтуымызға болады. Ал сөйлеу тілінің даму деңгейін анықтау үшін жалғауларды дұрыс қолдана алуын тексеруге арналған тапсырмалар, суреттер арқылы сөйлем құрастыра алуы, шағын мәтіндердің мазмұнын жеткізе алуы, жекелеген дыбыстарды жеке және сөз ішінде дұрыс

айта алуына тексеру жүргізіледі. Сенсорика, физикалық дамуы дәрігерлер қорытындысы негізінде бағаланса, мінез-құлқы тексеру барысындағы динамикалық бақылау мен педагогтардың мінездемесі, ата-ананың берген ақпараты негізінде бағаланады.

Біз алған мемлекеттер ішінде арнайы білім беру бағдарламасы бойынша білім алу үшін мүгедектің болуы АҚШ мен Австралия үшін негізгі шарт болып есептеледі. Ал Германияда мүгедектік талап етілмейді. Қазақстанда 2021 жылы инклюзивті білім беру бойынша заңнамалық негізде толықтырулар [1] енгізілуіне байланысты «мүмкіндігі шектеулі оқушылар (балалар, жандар)» термині «ерекше білім алу қажеттілігі бар балалар (жандар)» терминімен алмастырылуына және бұл санатқа тек қана қандай да бір психикалық және физикалық дамуында ерекшелігі бар жандар ғана кірмеуіне байланысты арнайы білім беру бағдарламасы бойынша білім алу үшін мүгедек мәртебесінің болуы шарт емес. Оған түрлі әлеуметтік және экономикалық жағдайларға байланысты оқу үлгерімі нашар білім алушылар да, дарынды оқушылар

да кіруі мүмкін. Дегенмен психикалық және физикалық дамуында ерекшелігі бар санатқа жатпайтын балалар үшін оқу үлгерімі жақсарған жағдайда кәдімгі оқыту бағдарламасына өтуге мүмкіндігі бар.

Шет мемлекеттердегі инклюзивті білім беру жүйесінің ұйымдастырылуы

Біз қарастырған мемлекеттерде инклюзивті білім беру жүйесі кең тараған. Ол жерде бірінші болып инклюзивті ортада білім алушының ерекше білім алуға деген қажеттіліктерін пән мұғалімдері анықтайды. Солардың негізінде педагог-психолог бала мүмкіндіктеріне бағалау жасайды. Ол әр мемлекетте бағалау критерийлері түрліше болғанымен оларда ортақ ерекшеліктер бар:

1. жеке жетістіктерге қол жеткізуі: жеке қабілеттері, таным, қарым-қатынас, іс-қимыл функциясы және т.б.

2. мектепте оқуына әсер ететін факторларды анықтау: сынып үлкендігі, сабақ беру әдісі, ресурстары мен материалдар;

3. қоршаған ортаның кең факторлары, оған отбасылық жағдай, баламен қарым-қатынас орнату және т.б жатады.

Соған сай ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларға икемделіп жасалады.

Білім берудегі жеке бағыт пен дифференциацияға байланысты P.Angelides және C. Aravi [5] пән мұғалімінің әр баланың ерекшелігіне сай оқу бағдарламасын икемдеуі оқу процессін сыныптағы әр бала үшін қолжетімді етеді. Сонымен қатар білім беруде топтастыру кеңінен қолданылады. Оқушылар білім деңгейіне қарай топтарға бөлінеді, тапсырмалар олардың деңгейіне қарай жасақталады, ал егер ол тапсырмаларды дұрыс орындаған жағдайда ол деңгейі жоғары топқа өтеді. L.Florian, J.Spratt [6] зерттеуінде мұғалімнің айтуы бойынша топтастырып оқытуда «қабілеті шектеледі» делінгенімен, S.Lindsay, M.Proulx, H.Scott, N.Thomson [7] зерттеуінде топтық жұмыс кезінде балалар бір-бірін қолдап отырады дейді. Сонымен қатар берілетін тапсырмалар мөлшері де модификацияға ұшырайды. «Біз бағдарлама мазмұнына сай

жеңілдетілген тапсырмалар бергенімізбен, білім беру сапасын жоғалтпауға басты ден қоямыз» делінген, ол M.Otukile-Mongwaketse, V.Mangore, A.B. Kuyini [8] жүргізген зерттеуде осылай сауалнамаға қатысқан бір мұғалім тапсырмалардың көп берілуін дәйектеді. Оған қоса тапсырмалар деңгейі мен күрделілігі модификацияға ұшырауымен қатар берілетін нұсқаулық түсінікті берілуі керек, мұғалім баяу түсіндіріп, оқушының мүмкіндігін ескеру қажет.

Сонымен қатар ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушылар үшін келесі жағдайлар қарастырылған:

– Уақыт. Мұғалімдер тапсырманы орындау үшін көбірек уақыт беруі мүмкін, жиі үзіліс пен күнтізбе бойынша тапсырмаларды алмастырмауы мүмкін [14].

– Оқушыға жеке қолдау көрсетілуі. Бір мұғалімдер жеке қолдау көрсетуді жөн деп санаса, екіншілері топта көмек көрсетеді. Оған қоса қосымша педагог ассистенттер де жұмысқа тартылуы мүмкін.

Егер де оқушы берілген тапсырмалардың бәрін орындай алған жағдайда ол қайтадан бағалаудан өтіп, мүмкіндігіне орай жаңа білім траекториясы құрылады. Психикалық және дене ерекшелігі бар балалар үшін қосымша мамандар тартылып, олар жалпы сыныпта арнайы бағдарлама бойынша да білім алу қарастырылған [15].

Ал инклюзивті білім беру жүйесін ұйымдастыруда да бірқатар шет мемлекеттерде зерттеу жұмыстары жүргізілген. Соның ішінде L.Darling-Hammond, Flook [16] зерттеу жұмысы мұғалімдердің инклюзивті білім беруде негізгі рөлді ойнайтындығын айқындады. Олардың зерттеуінің нәтижесі мұғалімдердің оқушыларға деген позитивті қарым-қатынасы олардың үлгеріміне оң әсерін тигізетіндігін анықтаған. B.Francis, L.Archer, [17] пікірінше сегрегациялық білім беруде төмен деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық таптан шыққан оқушылардың басымдығы әлеуметтік жікке әсер ететіндігін дәлелдеген. C.Knight, & T.Crick, [18] баланың білім алу қажеттілігіне сай 3 жастан 16 жасқа дейін екі тілдік ұлттық оқу бағдарламасын тәжірибелі мамандармен

бірге жасақтап шығарған болатын. Жаңа оқу бағдарламасы мұғалімдер мен мектептерге оқу бағдарламасын өз бетінше бейімдеуге мүмкіндік беретіндігін айтып өтті. S.Power, N.Newton, & C.Taylor, [19] білім беру кеңістігіндегі теңсіздікті шешуде бірқатар мәселелерді шешуде оқу бағдарламасының материалдық және адами ресурстарына қоятын талаптарын қарастырды. Ол өз кезегінде тұрмыс жағдайы нашар отбасынан шыққан балалар үшін осы қаржыландыру мен ұйымдастырушылық жұмыстарды талап ететіндігін зерттеу нәтижесінде анықтады. C.Nilholm, [20] инклюзивті білім беру арнайы білім беруден негізгі айырмашылығы ол мектептерде білім алатын оқушылар үшін жауапкершілік алып, олардың құқығын қорғауда маңызды рөл атқаратындығын атап өтті. Бұл зерттеулердің барлығы Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесін ұйымдастыру шарттарын қарастыру керектігін көрсетеді.

Ал Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесі мен ерекше білім алу қажеттілігін бағалау жүйесіне келетін болсақ балаларды қолдауға арналған арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау кабинеттері бар. Онда арнайы педагог, логопед, педагог-психолог пен әлеуметтік педагог көмек көрсетеді. Дегенмен инклюзивті білім беру жүйесінде бұл педагогтардан бөлек, пән мұғалімдері тарапынан да өз пәні бойынша ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар білім алушыларға жағдай жасалуы керек. Ол өкінішке орай кейбір мектептерде әлі де өз шешімін таппаған.

Сонымен қатар қазіргі таңда инклюзивті ортадағы оқушыларға білім беруде жаңа оқыту әдістемелері мен олардың білім алуға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру жолдары қарастырылуда. Соның бірі Жусупбекова Г.Г. [21] кіші мектеп жасындағы оқушылардың сөйлеу белсенділігін дамыту үшін оқытудың коммуникативті технологияларын қолдану тәсілдерін қарастырған. Есингельдинов Б.Т. [22] оқушыларды дифференциалды топтастыруда критериалды бағалаудың маңыздылығын атап өтеді. Оның зерттеу жұмысы бағалау

процессінде дифференциацияны қолдануда жалпы білім беретін мектептердегі мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулықтың бағыттарын анықтауға негізделген.

Жоғарыда ұсынылған ұсыныстар толығымен шет елдің озық тәжірибесімен сәйкес келеді.

Бағалауда мамандарға қойылатын талаптар

Қазіргі таңда бүкіл Еуропа мемлекеттері үшін мақұлданған оқу бағдарламалары мен анықталған талап бойынша жұмыс жүргізуі керек тәжірибелі дәрігерлер, психологтар мен мұғалімдерге қойылатын талаптар бар. Дегенмен, білім мен біліктілік санатына қойылатын талаптар әр мемлекетте түрліше болып келеді. Оған қоса Еуропалық одақта, мамандардың бір мемлекеттен екінші мемлекетке оңай қоныс аударуға байланысты директивалар бар. Сәйкесінше Еуропалық одақтағы мамандар білімі баратын мемлекеттегі ұлттық стандартқа сай келсе, олар сол мемлекетте мамандығы бойынша жұмыс жасай алады. Еуропада, басқа мемлекеттердегі секілді психолог жұмысын ұйымдастыру өте сирек кездеседі. Германияда бағалауды педагог-психолог жүргізеді, алайда басқа мамандардың, атап айтқанда клиникалық психологтардың ұсныстарын олар ескереді. Заңнамалық негізде квалификация мәселесі көптеген Батыс Еуропа мемлекеттерінде қарастырылмаса да, оларда психологтарға берілетін білім деңгейі және психологтардың ғылыми қауымдастығы өте жоғары деңгейде. Дегенмен олардан айырмашылықтарды да байқауға болады: Испаниядағы психологтар коллегиясының ықпалы мықты, ал Францияда кішігірім ұйымдар француз психологтар федерациясына біріктірілген.

АҚШ-та штат аумағында қызмет көрсетуі үшін лицензия алуы керек. Магистр немесе доктор дәрежесіндегі квалификация түрлі мамандықтар мен юрисдикциялар үшін қажет. АҚШ-та және Канадада психология бойынша мемлекеттік және аймақтық кеңестер кандидаттардың лицензия алып, сертификациядан өтуі үшін экзамен ұйымдастырады [2].

Жоғарыда берілген ақпарат негізінде педагог кадрларды даярлау әр мемлекетте түрліше болып келеді деген тұжырымға келе аламыз. АҚШ-та және Канадада ертеден келе жатқан дәстүрлі даярлық жүйесі бар және олардың қызметі мықты кәсіби ұйымдармен реттеледі; мысалға алатын болсақ психологтар квалификациясын және этикалық тәжірибесін американдық психологиялық қауымдастық реттейді. Уақыт өте келе мамандарға қойылатын талап деңгейі барлық мемлекеттерде өсуде. Ол сертификаттан магистр талабы белгіленді, содан соң доктор дәрежесін де талап етуде. Ал Австралияда бағалауға қатысатын маман арнайы біліктілікті көтеру курсынан өтуі қажет. Қазақстанда ерекше білім алу қажеттіліктерін бағалауды командалық топ жүзеге асырады. Оның құрамына дәрігерлер (неврапатолог, лор, окулист) және арнайы мамандар кіреді (педагог-психолог, дефектолог және логопед). Сонымен қатар мамандарға қойылатын талап Еуропа мемлекеттеріндегідей жоғары емес. Олар бакалавр білім дәрежесімен бағалауды жүргізе алады. Соңғы жылдары магистрлердің саны артуына байланысты жұмысқа орналасу барысында магистрлерді кеңінен тартады. Қазақстанда осы топтағы балаларды бағалау үшін бакалавр дәрежесі де жеткілікті. Дегенмен жұмысқа орналасу барысында (бағалауды педагогикалық-психологиялық-медициналық кеңес беру мекемесіндегі мамандар тобынан құрылған комиссия жүргізеді) магистр немесе доктор біліктілік дәрежесі бар маманды таңдайды.

Талдау. Зерттеу нәтижесінде шет мемлекеттер, атап айтқана біз қарастырған АҚШ, Германия және Австралия өзінің құрылымы жағынан бірнеше аймақтан құралатын көпұлтты мемлекет болып саналады. Мысалға алатын болсақ, АҚШ құрамындағы 13 штаттың өзінің заңнамалық негізі бар, Германияда 16 аймақтан құралады. Ал Австралияның халқы көп ұлтты болып келеді және оңтүстік және солтүстік аймақта орналасқан провинцияларында заңнамалық жағынан біршама айырмашылық бар. Бұл ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар

білім алушыларды бағалаудан да көрініс табады. АҚШ-та бәріне ортақ федеральды билік бекіткен заңнама бар болғанымен, әр штат сол заңнама негізінде өзінің заңнамасын шығарады. Бұл мемлекеттерде эмигранттардың көп болуы, олардың көпұлтты мемлекет ретінде бағалауда қолданылатын әдістерді тілдік жағынан икемдеуге негіз болады. Мысалы, АҚШ-та бағалау міндетті түрде бағаланушы оқушының ана тілінде немесе бала жетік меңгерген, отбасында қолданылатын тілде жүргізіледі. Ол баланың даму ерекшеліктерін анықтауға өте маңызды, себебі көпұлтты мемлекет жағдайында тілді дұрыс білмеу бағалау нәтижесіне әсер етеді. Қазақстан да көпұлтты мемлекет ретінде осы тәжірибені қолданғаны дұрыс, дегенмен ол аудармашыға жұмсалатын қаражат талап етуіне байланысты қосымша қаражат талап етуі мүмкін. Осы топтағы балаларды бағалауда тапсырмалардан бөлек тестілеу жұмыстарын орта және жоғары буында оқитын оқушы үшін қолдану олардың мүмкіндіктерін сандық жағынан саралауға мүмкіндік береді. Мұндай тестілеу тапсырмалары психикалық процестердің даму қалпын анықтауға арналған тапсырмалармен бірге жүргізілуі керек деп есептейміз. Ол баланың мүмкіндіктерін барлық жағынан қарастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ҚР мұндай оқушы жалпы білім беретін мектепте тек қана психологиялық-педагогикалық мамандардың көмегін алып қана қоймай, оның білім беру маршруты шет мемлекеттеріндегідей әрбір пән мұғалімдері тарапынан оқу бағдарламасын ерекше білім алу қажеттілігі бар бала мүмкіндігіне сай бейімдеу, сабақ беру барысында тапсырмалар деңгейін жеңілдету және оны орындауға көбірек уақыт беру секілді жұмыстар жүргізілуі керек.

Қорытынды. Біз инклюзивті білім беру жүйесінің шет мемлекеттермен айырмашылығы қандай екенін қарастыра келе, олардың білім беру жүйесіндегі және бағалаудағы келесі ерекшеліктерді қолдануға ұсыныс береміз:

– Ерекше білім алуға деген қажеттілігін бағалауда баланың ана тілін немесе оның қоршаған ортасы көп қолданатын тілді қолдану. Бұл ҚР көпұлтты мемлекет болуына байланысты баланың актуальды даму деңгейін дұрыс бағалауға әсерін тигізеді.

– Мектептің орта және жоғары буынында оқитын балаларды бағалауда тапсырмалардан бөлек тестілеу жұмыстарын қолдану.

Ол баланың мүмкіндіктерін барлық жағынан қарастыруға мүмкіндік береді.

– Пән мұғалімдері тарапынан оқу бағдарламасын ерекше білім алуға деген қажеттілігі бар бала мүмкіндігіне сай бейімдеу, сабақ беру барысында тапсырмалар деңгейін жеңілдету және оны орындауға көбірек уақыт беру секілді жұмыстар жүргізілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

[1] 26 маусым 2021 жылғы Қ.Р заңы № 56 – VII ЗПК. Қ.Р инклюзивті білім беру мәселесі бойынша кейбір заңнамалық актілерге толықтырулар мен өзгерістер ендіру жөнінде [Электронды ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz> (ақпарат алынған уақыт 02.10.2021).

[2] Dr Martin Desforges and Professor Geoff Lindsay, Centre for Educational Development, Appraisal and Research, University of Warwick Procedures used to Diagnose a Disability and to Assess Special Educational Needs: An International Review. A report commissioned by the NCSE 2010. [Электронды ресурс]: URL: https://ncse.ie/wp-content/uploads/2014/10/5_NCSE_Diag_Ass.pdf (ақпарат алынған уақыт 12.10.2021).

[3] Kivirand, T., Leijen, Ä., Lepp, L., and Malva, L. (2020). Kaasava hariduse tähendus ja tõhusa rakendamise tegurid Eesti kontekstis: õpetajaid koolitavate või nõustavate spetsialistide vaade [The meaning of inclusive education and factors for effective implementation in the Estonian context: A view of specialists who train or advise teachers]. Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian J. Educ. 8, 48-71. doi: 10.12697/eha.2020.8.1.03 (ақпарат алынған уақыт 17.08.2022).

[4] Arcidiacono, F., and Baucal, A. (2020). Towards teacher professionalization for inclusive education: reflections from the perspective of the socio-cultural approach. Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian J. Edu. 8, 26-47. doi: 10.12697/eha.2020.8.1.02b (ақпарат алынған уақыт 17.08.2022).

[5] Kauffman, J. M., and Hornby, G. (2020). Inclusive vision versus special education reality. Educ. Sci. 10:258. doi: 10.3390/educsci10090258 (ақпарат алынған уақыт 17.08.2022).

[6] Florian, L., and J. Spratt. 2013. “Enacting Inclusion: A Framework for Interrogating Inclusive Practice.” European Journal of Special Needs Education 28 (2): 119-135. <https://doi.org/10.1080/08856257.2013.778111> (ақпарат алынған уақыт 15.01.2022).

[7] Lindsay, S., M. Proulx, H. Scott, and N. Thomson. 2014. “Exploring Teachers’ Strategies for Including Children with Autism Spectrum Disorder in Mainstream Classrooms.” International Journal of Inclusive Education 18 (2): 101–122. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.758320> (ақпарат алынған уақыт 20.10.2021).

[8] Otukile-Mongwaketse, M., B.Mangope, and A.B. Kuyini. 2016. “Teachers’ Understandings of Curriculum Adaptations for Learners with Learning Difficulties in Primary Schools” Botswana: Issues and Challenges of Inclusive Education.” Journal of Research in Special Educational Needs 16 (3): 169-177. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12069> (ақпарат алынған уақыт 04.01.2022).

[9] Bellmann, J., and H. Merckens. 2019. “Bildungsgerechtigkeit als Versprechen.” In Bildungsgerechtigkeit als Versprechen. Zur Rechtfertigung und Infragestellung eines mehrdeutigen Konzepts. Münster und New York: Waxmann. [Электронды ресурс]: URL: <https://www.fachportal-paedagogik.de/literatur/vollanzeige.html?Fid=1180986> (ақпарат алынған уақыт 02.01.2022).

[10] Bešić, E., L. Paleczek, M. Krammer, and B. Gasteiger-Klicpera. 2017. “Inclusive Practices at the Teacher and Class Level: the Experts’ View.” European Journal of Special Needs Education 32 (3): 329–345. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1240339> (ақпарат алынған уақыт 02.01.2022).

[11] Bondie, R.S., C. Dahnke, and A. Zusho. 2019. “How Does Changing ‘One-Size-Fits-All’ to Differentiated Instruction Affect Teaching?” Review of Research in Education 43 (1): 336–362. <https://doi.org/10.3102%2F0091732X18821130> (ақпарат алынған уақыт 04.01.2022).

[12] Elyseeva I.G., Ersarina A.K. Jalpy bilim беретін мектептерде ерекше білім алуды қазіретін

balalardy psihologialyq-pedagogikalyq súiemeldeý. Ádistemelik nusqaýlyq. Almaty, 2019. [Sajt]: URL: <https://special-edu.kz/495-erekshe-blm-beruge-azhettlg-bar-balalara-zhalpy-blm-beru-mektebnde-psihologiyaly-pedagogikaly-oldau-krsetu.html> (ақпарат алынған уақыт 28.09.2021).

[13] Koller, D., Le Pouesard, M., and Rummens. J.A. (2018). Defining social inclusion for children with disabilities: A critical literature review. *Child. Soc.* 32, 1–13. doi: 10.1111/chso.12223 (ақпарат алынған уақыт 16.08.2021).

[14] Mady, C. 2018. “Teacher Adaptations to Support Students with Special Education Needs in French. Immersion: An Observational Study.” *Journal of Immersion and Content-Based Language. Education* 6 (2): 244-268. <https://doi.org/10.1075/jicb.17011.mad> (ақпарат алынған уақыт 02.01.2022).

[15] Katharina-Theresa Lindner & Susanne Schwab (2020): Differentiation and individualisation in inclusive education: a systematic review and narrative synthesis, *International Journal of Inclusive Education*, <https://doi.org/10.1080/13603116.2020.1813450> (ақпарат алынған уақыт 02.10.2021).

[16] Darling-Hammond L., Flook L., Cook-Harvey C., Barron B. & Osher D. (2020) ‘Implications for educational practice of the science of learning and development’, *Applied Developmental Science*, 24 (2), 97-140. <https://doi.org/10.1080/10888691.2018.1537791> (ақпарат алынған уақыт 14.02.2022).

[17] Francis B., Archer L., Hodgen J., Pepper D., Taylor B. & Travers, M. – C. (2017) ‘Exploring the relative lack of impact of research on “ability grouping” in England: a discourse analytic account’, *Cambridge Journal of Education*, 47 (1), 1–17. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2015.1093095> (ақпарат алынған уақыт 14.02.2022).

[18] Knight, C. & Crick, T. (2021) ‘The role of culture and context in shaping an inclusive curriculum: a case study of Wales’, *ENCU Review of Education*, DOI: <https://doi.org/10.1177/20965311211039858> (ақпарат алынған уақыт 14.02.2022).

[19] Power S., Newton N. & Taylor C. (2020) ““Successful futures” for all in Wales? The challenges of curriculum reform for addressing educational inequalities’, *Curriculum Journal*, 31 (2), 317–333. <https://doi.org/10.1002/curj.39> (ақпарат алынған уақыт 14.02.2022).

[20] Nilholm C. (2021) ‘Research about inclusive education in 2020 – how can we improve our theories in order to change practice?’, *European Journal of Special Needs Education*, 36 (3), 358-370. <https://doi.org/10.1080/08856257.2020.1754547> (ақпарат алынған уақыт 14.02.2022).

[21] Жүсіпбекова Г.Г. (2021) Коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу қызметін дамыту [Электрондар ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article> <https://doi.org/10.51889/2021-1.2077-6861.23> (ақпарат алынған уақыт 24.02.2022).

[22] Есенгелдинов Т., Әшірбаев Н.К., Исмаилова Г.М., Сәрсекенов Р.М., Сабырханова Р. Дифференцированный подход к оценке учебных достижений учащихся (2021). [Электронды ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/309>. <https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.02> (ақпарат алынған уақыт 24.02.2022).

References :

[1] 26 mausym 2021 zhylyg ҚР zany № 56 – VII ZRK. ҚР inklyuzivti bilim beru maselesi bojnsha kejbir zannamalyk aktilerge tolyktyrular men ozgerister endiru zhoninde [Elektronды resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz> (ақпарат алынған уақыт 02.10.2021).

[2] Dr Martin Desforges and Professor Geoff Lindsay, Centre for Educational Development, Appraisal and Research, University of Warwick Procedures used to Diagnose a Disability and to Assess Special Educational Needs: An International Review. A report commissioned by the NCSE 2010. [Elektronды resýrs]: URL: https://ncse.ie/wp-content/uploads/2014/10/5_NCSE_Diag_Ass.pdf (ақпарат алынған уақыт 12.10.2021).

[3] Kivirand T., Leijen Ä., Lepp L., and Malva, L. (2020). Kaasava hariduse tähendus ja tõhusa rakendamise tegurid Eesti kontekstis: õpetajaid koolitavate või nõustavate spetsialistide vaade [The meaning of inclusive education and factors for effective implementation in the Estonian context: A view of specialists who train or advise teachers]. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian J. Educ.* 8, 48-71. doi: 10.12697/eha.2020.8.1.03 (ақпарат алынған уақыт 08.2022).

[4] Arcidiacono F., and Baucal A. (2020). Towards teacher professionalization for inclusive education: reflections from the perspective of the socio-cultural approach. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian J. Edu.* 8, 26-47. doi: 10.12697/eha.2020.8.1.02b (ақпарат алынған уақыт 17.08.2022).

[5] Kauffman J.M., and Hornby G. (2020). Inclusive vision versus special education reality. *Educ. Sci.* 10:258. doi: 10.3390/educsci10090258 (aqqarat alyngan yaqyt 17.08.2022).

[6] Florian L., and J.Spratt. 2013. “Enacting Inclusion: A Framework for Interrogating Inclusive Practice.” *European Journal of Special Needs Education* 28 (2): 119-135. <https://doi.org/10.1080/08856257.2013.778111> (aqqarat alyngan yaqyt 15.01.2022).

[7] S.Lindsay, M.Proulx, H.Scott, and N. Thomson. 2014. “Exploring Teachers’ Strategies for Including Children with Autism Spectrum Disorder in Mainstream Classrooms.” *International Journal of Inclusive Education* 18 (2): 101–122. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.758320> (aqqarat alyngan yaqyt 20.10.2021).

[8] M.Otukile-Mongwaketse, B.Mangope, and A.B. Kuyini. 2016. “Teachers’ Understandings of Curriculum Adaptations for Learners with Learning Difficulties in Primary Schools” *Botswana: Issues and Challenges of Inclusive Education.* *Journal of Research in Special Educational Needs* 16 (3): 169-177. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12069> (aqqarat alyngan yaqyt 04.01.2022).

[9] J.Bellmann., and H. Merkens. 2019. “Bildungsgerechtigkeit als Versprechen.” In *Bildungsgerechtigkeit als Versprechen. Zur Rechtfertigung und Infragestellung eines mehrdeutigen Konzepts.* Münster und New York: Waxmann. [Электронды ресурс]: URL: <https://www.fachportal-paedagogik.de/literatur/vollanzeige.html?Fid=1180986> (aqqarat alyngan yaqyt 02.01.2022).

[10] Bešić, E., L. Paleczek, M. Krammer, and B. Gasteiger-Klicpera. 2017. “Inclusive Practices at the Teacher and Class Level: the Experts’ View.” *European Journal of Special Needs Education* 32 (3): 329-345. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1240339> (aqqarat alyngan yaqyt 02.01.2022).

[11] Bondie R.S., C.Dahnke, and A.Zusho. 2019. “How Does Changing ‘One-Size-Fits-All’ to Differentiated Instruction Affect Teaching?” *Review of Research in Education* 43 (1): 336–362. <https://doi.org/10.3102%2F0091732X18821130> (aqqarat alyngan yaqyt 04.01.2022).

[12] Elyseeva I.G., Ersarina A.K. Jalpy bilim beretin mektepterde erekshe bilim aludy qazhet etetin balalardy psihologialyq-pedagogikalyq súemeldeý. Ádistemelik nusqaýlyq. Almaty, 2019. [Sajt]: URL: <https://special-edu.kz/495-erekshe-blm-beruge-azhettlg-bar-balalara-zhalpy-blm-beru-mektebnde-psihologiyaly-pedagogikaly-oldau-krsetu.html> (aqqarat alyngan yaqyt 28.09.2021).

[13] Koller.D., Le Pouesard M., and Rummens J.A. (2018). Defining social inclusion for children with disabilities: A critical literature review. *Child. Soc.* 32, 1-13. doi: 10.1111/chso.12223 (aqqarat alyngan yaqyt 16.08.2021).

[14] Mady C. 2018. “Teacher Adaptations to Support Students with Special Education Needs in French. Immersion: An Observational Study.” *Journal of Immersion and Content-Based Language. Education* 6 (2): 244-268. <https://doi.org/10.1075/jicb.17011.mad> (aqqarat alyngan yaqyt 02.01.2022).

[15] Katharina-Theresa Lindner & Susanne Schwab (2020): Differentiation and individualisation in inclusive education: a systematic review and narrative synthesis, *International Journal of Inclusive Education*, <https://doi.org/10.1080/13603116.2020.1813450> (aqqarat alyngan yaqyt 02.10.2021).

[16] Darling-Hammond L., Flook, L., Cook-Harvey C., Barron B. & Osher D. (2020) ‘Implications for educational practice of the science of learning and development’, *Applied Developmental Science*, 24 (2), 97–140. <https://doi.org/10.1080/10888691.2018.1537791> (aqqarat alyngan yaqyt 14.02.2022).

[17] Francis B., Archer L., Hodgen J., Pepper D., Taylor B. & Travers M. – C. (2017) ‘Exploring the relative lack of impact of research on “ability grouping” in England: a discourse analytic account’, *Cambridge Journal of Education*, 47 (1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2015.1093095> (aqqarat alyngan yaqyt 14.02.2022).

[18] Knight C. & Crick T. (2021) ‘The role of culture and context in shaping an inclusive curriculum: a case study of Wales’, *ENCU Review of Education*, DOI: <https://doi.org/10.1177/20965311211039858> (aqqarat alyngan yaqyt 14.02.2022).

[19] Power S., Newton N. & Taylor C. (2020) “‘Successful futures’ for all in Wales? The challenges of curriculum reform for addressing educational inequalities”, *Curriculum Journal*, 31 (2), 317-333. <https://doi.org/10.1002/curj.39> (aqqarat alyngan yaqyt 14.02.2022).

[20] Nilholm.C. (2021) ‘Research about inclusive education in 2020 – how can we improve our theories in order to change practice?’, *European Journal of Special Needs Education*, 36 (3), 358-370. <https://doi.org/10.1080/08856257.2020.1754547> (aqqarat alyngan yaqyt 14.02.2022).

[21] Zhysipbekova G.G. (2021) Kommunikaciya tekhnologiyalary koldanu arkyly bastaush synyp

okushylarynyn sojleu kyzmetin damyту [Elektronдар resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/https://doi.org/10.51889/2021-1.2077-6861.23> (aқпарат alyngan uаqyt 24.02.2022).

[22] Esingeldinov T., Áshirbaev N.K., Ismailova G. M., Sásrsekenov R. M., Sabyrhanova P. Differensirovanniу podhod k otsenke uchebnyh dostizheni uchashihsia (2021). [Elektronды resýrs]:URL:<https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/309>. <https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.02> (aқпарат alyngan уаqyt 24.02.2022).

Система оценки особых образовательных потребностей детей: сравнительный анализ зарубежных стран и Казахстана

Л.А. Шотыбаева^{1}, Г.А. Абаева¹*

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В данной статье были проанализированы система оценки особых образовательных потребностей детей в зарубежных странах и в Казахстане. Главная цель нашей работы -выяснить, чем отличается система инклюзивного образования Казахстана от иностранных стран, насколько применимы в системе образования их методы, которые могут быть использованы в Казахстане. При этом в статье были проанализированы следующие условия: процедуры оценки особых образовательных потребностей учащихся, обучающихся в инклюзивной среде в Германии, США, Австралии, система инклюзивного образования и требования к специалистам, проводящим оценку учащихся с особыми образовательными потребностями. На основе этой информации был проведен анализ опыта Казахстана и зарубежных стран. В результате рассмотрения отличии систем образования Казахстана от иностранных стран, было предложено внедрить некоторые методы в систему образования Казахстана.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, оценка особых образовательных потребностей, специальные педагоги, психолого-медико-педагогическая консультация.

Comparative analysis of the system for assessing special educational needs : in foreign countries and Kazakhstan

L.A. Shotybayeva,¹ G.A. Abayeva¹

*¹ Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article analyzed the system for assessing the special educational needs of children in foreign countries and in Kazakhstan. The main goal of our work is to find out how the system of inclusive education differs from foreign countries, how applicable their methods are in the education system, which can be used in Kazakhstan. At the same time, the following conditions were analyzed in the article: the procedures for assessing the special educational needs of students studying in an inclusive environment in Germany, the USA, Australia, the system of inclusive education and the requirements for specialists assessing students with special educational needs. Based on this information, an analysis was made of the experience of Kazakhstan and foreign countries. As a result of considering the difference between the education systems of Kazakhstan and foreign countries, it was proposed to introduce some methods into the education system of Kazakhstan.

Keywords: children with special educational needs, inclusive education, assessment of special educational needs, special teachers, psychological, medical and pedagogical consultation.

Редакцияға 18.08.2022 қабылданды.

А.Б. УМАРОВА ¹, Г.А. КАЖИГАЛИЕВА ¹

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая*
(Алматы, Казахстан)
magenta_feels@mail.ru, kazhigaliyeva@mail.ru

CLIL-ТЕХНОЛОГИЯ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА ПОЛИЯЗЫЧНОЙ ОСНОВЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ИСТОРИКОВ

Аннотация

В настоящей статье описаны лингводидактические возможности CLIL – технологии обучения русскому языку в полиязычных образовательных условиях Казахстана в целях развития когнитивно-коммуникативных знаний, умений, навыков будущего педагога-историка с помощью следующих методов: анализ научной литературы; наблюдение за учебным процессом; анализ деятельности педагогов и студентов; констатирующий, обучающий, контрольный эксперименты и др. Продемонстрирован глубокий анализ научно-методической литературы по изучаемой проблеме из опыта отечественных и зарубежных исследователей. В работе описываются результаты проведенного исследования, полученные в ходе реализации: метода комплементарности Ф.Грожана, специально разработанной экспериментальной программы. Авторы приводят примеры конкретных заданий полиязычной направленности по всем четырем видам речевой деятельности, использованных ими в обучающей части педагогического эксперимента.

Ключевые слова: глобализация; полиязычие; технология CLIL; предметно-языковое интегрированное обучение; русский язык как неродной; будущий учитель-историк; би- и полилингвальное обучение.

Введение. В современном мире, в котором государства связаны друг с другом посредством экономических, политических, культурных, исторических, научных связей, становятся все более частотными в практике общения, в том числе в сфере лингвообразования, такие термины как *би-* и *полиязычие*. В ежегодных Посланиях первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана в разделе «Образование» большое внимание уделялось актуальности полиязычного обучения, поскольку «одной из важных ценностей и главным преимуществом нашей страны являются многонациональность и многоязычие» [1]. Безусловно, знание казахского, русского и английского языков даст молодежи ключ к мировым рынкам, науке и новым технологиям, создаст условия для формирования мировоззренческой установки на конструктивное сотрудничество на основе приобщения к этнической, казахстанской и мировой культурам [2].

Таким образом, в Казахстане, как и в большинстве постсоветских государств, существует национально (казахско)-русский билингвизм, а в последние годы набирает оборот и изучение иностранных языков. В частности, «двужычие в РК функционирует в разных сферах: естественные контакты языков происходят в обиходно-бытовой сфере, где используется разговорная форма и просторечие, в сферах образования и официально-деловой контактируют литературные формы» [3, С.201]. За годы независимости была выработана собственная траектория образовательной политики, где большая и ответственная роль отведена развитию полиязычного общества. Программа полиязычного обучения в РК находится в настоящее время в стадии активной реализации, соответственно нуждается в теоретико-методологическом обосновании, в разработке новых методик, в учебно-методическом обеспечении, в целом в новых научно-методических исследованиях. Нами делается попытка представить лингво-

дидактические возможности технологии CLIL в обучения русскому языку студентов педагогических вузов исторического профиля на полиязычной основе. Цель и ожидаемый конечный результат нашего исследования – формирование когнитивно-коммуникативной компетенции будущего педагога-предметника, действующего в полиязычных условиях. Иначе говоря, будущий историк должен обладать навыками речевой деятельности на русском, а также и английском языках, приближенными к уровню родного (казахского) языка.

Обзор литературы. Различные аспекты казахско-русского билингвизма рассматриваются в работах Э.Д. Сулейменовой, З.К. Ахметжановой, Н.М. Жанпеисовой, Н.Ж. Шаймерденовой, А.Е. Агмановой и др.

Содержание самого же термина «билингвизм», как одного из проявлений полилингвизма мы определяем вслед за У. Вайнрайхом как «практику попеременного использования индивидом в общении двух языковых систем» [4, С.79].

Структуру казахстанского многоязычия составляют: «родной язык, который закрепляет осознание принадлежности к своему этносу, казахский язык как государственный, владение которым способствует успешной гражданской интеграции, русский язык как источник научно-технической информации, иностранный и другие неродные языки, развивающие способности человека к самоидентификации в мировом сообществе» [5, С.111].

Одним из актуальных и востребованных сегодня подходов в обучении языкам и неязыковым предметам является технология CLIL, зародившаяся в Европе в 90-х годах XX века. Одной из мотиваций для продвижения данной методики стала «...возможность использовать язык/языки в различных условиях и контекстах, чтобы позволить им (студентам) успешно работать в многоязычной и многокультурной Европе» [6].

Первоначальное значение термина «технология» происходит от греч. *techne* – искусство, мастерство, умение; *logos* – слово, понятие, учение. Мы же придерживаемся позиции Б.Т. Лихачева,

полагающего, что педагогическая технология – это совокупность психолого-педагогических ус-тановок, определяющих специальный набор и компоновку форм, методов, способов, приемов обучения, воспитательных средств; она есть организационно-методический инструментарий педагогического процесса [7, С. 104].

Философией, поддерживающей постмодернистский подход к преподаванию языков, в том числе технологию CLIL, стали теория эмерджентизма, теория сложности Ларсен-Фриман и Мерсера и социокультурная теория Л.Выготского, которые поддерживают характеристики CLIL, такие как разносторонность и вариативность, творческий подход к его реализации на практике.

Автором термина CLIL (*Content Language Integrated Learning*) в свое время стал Дэвид Марш, который сам является наглядным образцом полилингвального и поликультурного человека, так как родился в Австралии, получил образование в Британии и построил свою карьеру в Финляндии. На русском языке данный термин формулируется как *предметно-языковое интегрированное обучение*. Как утверждает Д.Марш, «CLIL относится к ситуациям, когда предметы полностью или частично преподаются посредством иностранного языка с двойной целью, а именно: изучение предметного содержания и одновременное изучение иностранного языка» [8]. Его идею поддерживает и Оливер Майер, полагающий, что «CLIL подход одинаково удачный как в языковом, так и в предметном плане из-за присущей ему лингво-предметной направленности [9, С.11-29].

CLIL-подход, его методики и особенности их применения остаются актуальной темой для практических и теоретических исследований в мировой педагогической науке. Исследователей интересуют такие вопросы как: а) оценка эффективности CLIL – подхода с точки зрения повышения языковой компетенции обучающихся; б) принципы развития иноязычной коммуникативной и социокультурной компетенции; в) повышение эффективности обучения за

счет новых инструментальных средств; г) формирования предметного знания; д) стимулирование когнитивного мышления; е) развитие мотивации студентов к получению новых знаний [10, С.29-30].

Особенностью CLIL – технологии является действие интегративного единства, в котором язык выступает и как «инструмент для обучения» [в том числе и конкретным учебным предметам] и как «объект обучения». Д.Койл указывает также, что в CLIL – технологии язык осваивается через обучение: учащиеся изучают язык и содержание [определенного учебного предмета] посредством активного участия и одновременного использования и размышления [11]. Г.М. Касимова выделяет следующие преимущества данной технологии: формирование межкультурных знаний, развитие навыков межкультурного общения, улучшение языковой компетенции, диверсификация методов и форм занятий, повышение мотивации студентов в изучении языка [12].

Идея непрерывного обучения поддерживает идею о том, что «учителя должны учиться на протяжении всей жизни, потому что то, чему они учат, как они учат этому, кого они этому учат, и инструменты, которые они используют, постоянно меняются». [13, С.7].

В нашем исследовании мы придерживаемся точки зрения В.А. Зарыгина, который отмечает, что под компетентностью следует понимать результат научения (обученности) [14, С.160]. В целом стоит отметить, что на сегодня важным является не только формирование профессионально-коммуникативной компетенции, но той, что отвечает за адекватное восприятие других, подчас чужих культур, так называемой «глобальной компетентности», о которой исследователи говорят как «о единице образовательного результата, отражающей готовность личности к получению новых знаний о мире и социальных взаимодействиях, под влиянием которых меняется представление о соотношении глобального и локального, о ценностных установках межкультурной

коммуникации. Глобальная компетентность является вектором не только для обеспечения содержания образовательной программы международным, межкультурным и глобальным измерением, но и способом оценки уровня ее проявленности у всех субъектов образовательного процесса» [15, С.178].

Методология и методы. В своем ежегодном Послании народу первый Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в 2018 году обозначил следующую модель образования с условным названием «4К»: «Акценты в образовании смещаются в сторону модели 4К: развития креативности, критического мышления, коммуникабельности и умения работать в команде» [16]. Здесь хотелось бы подчеркнуть, что данные 4К, с нашей точки зрения, являются аналогами компонентов, составляющих содержание технологии CLIL, иначе предметно-языкового интегрированного обучения.

Перекрестными принципами, входящими в процесс обучения языку, являются «компетентность, контроль, уверенность и комфорт», в англоязычной версии именуемые 4С, обеспечивающие комфортный и эффективный процесс изучения языка, речь о которых более подробно пойдет ниже.

Объектом нашего исследования стал процесс обучения русскому языку как неродному будущим педагогов-предметников на полиязычной основе. «Русский язык», будучи общеобязательной дисциплиной, транслирующей собой национально-культурные особенности народа-носителя данного языка, обуславливает единство и взаимодействие языка, культуры и личности в лингвообразовательном процессе.

Соответственно, предмет «Русский язык» обладает тем потенциалом, который позволяет реализовать в условиях его преподавания технологию CLIL, эффективно внедрять в процесс лингвообучения будущих учителей истории все его 4С в интегративном единстве: – Content (содержание предмета (предметная область), Communication (речевая деятельность на целевом языке), Cognition (познание, навыки мышления), Culture

(воспитание поликультурной личности). Обратимся к цитате Д.Грэддолла: «мир сейчас смотрит на английский язык не столько как на язык, сколько как на основной навык. Это важное наблюдение, и оно лежит в основе образовательных и социальных изменений, которые произошли с момента появления Интернета и параллельного роста глобализации», которая относится к основополагающим принципам технологии CLIL» [17, С.77].

Итак, в целях формирования у будущих педагогов-историков навыков речевой деятельности, главным образом, на русском, а также и английском языках, приближенных к уровню родного (казахского) языка мы используем дидактические возможности CLIL – технологии. Первый, поисково-ознакомительный, этап нашего исследования выбрал в себя опрос студентов на предмет знания ими CLIL – технологии, особенностей ее применения. Результаты опроса, наблюдений, собственной практики преподавания были учтены нами при составлении заданий для констатирующего среза. После чего проводилась обучающая часть экспериментальной программы, наконец, на третьем, заключительном, этапе исследования осуществлялось формирование выводов, основных его результатов. При этом использовались методы: анализ научной литературы; наблюдение за учебным процессом, анализ деятельности студентов; опрос студентов на предмет выявления доминантных языков; констатирующий, обучающий и контрольный эксперименты; количественный и качественный анализ экспериментальных данных.

Применяя CLIL на занятиях, следует помнить о том, что в основе проводимого занятия должно быть следующее положение: «Роль преподавателя трансформируется в информационном обществе и носит помогающий характер, обучающиеся же становятся самостоятельными участниками педагогического процесса и требуют много-численные индивидуальные стратегии обучения» [18, С.223].

В констатирующей части педагогического эксперимента, проведенного нами, оптимальным стал для нас метод Ф.Грожана, как наиболее эффективный и достоверный, с нашей точки зрения, метод определения характера би- и полилингвизма, основанный на принципе комплементарности или дополнительности – complementarity principle. Психолог Франсуа Грожан рассматривает феномен билингвизма с точки зрения функционирования языка, а также сферы использования каждого из языков билингвальной личностью. Он полагает, что бессмысленно оценивать билингвов по уровню владения языками или по «сбалансированности» их в сознании индивида, так как билингвы обычно применяют свои языки с разными целями и в разных сферах жизни: в семье, на работе, в дружеском общении. Такие сферы применения языков Грожан обозначает термином «домень» и формулирует принцип комплементарности, или взаимодополняемости языков одной личности. По мнению психолога, именно в результате такого «специализированного» использования языков билингвы редко владеют ими в равной степени [19, С.71-72].

Ф.Грожан справедливо замечает, что различные аспекты жизни билингва, проживающего в условиях естественного двуязычия, требуют включения речевых механизмов на разных языках. Используя методику Ф.Грожана, мы распределили и зафиксировали языки, задействованные испытуемыми нами би-полилингвами в основных сферах их жизнедеятельности, которые были определены после консультации с родителями – это семья, университет, друзья, магазины, родственники, чтение на досуге, поиск информации в интернете, социальные сети. В исследовании приняло участие 15 билингвов экспериментальной группы. Результаты проведенного нами исследования по принципу комплементарности Ф.Грожана отражены в таблице 1.

Таблица 1

Процентное соотношение количества билингвов, использующих язык для каждой сферы деятельности»

Сфера	Русский язык (чел.)	Казахский язык (чел.)	Казахский и русский языки (чел.)	Английский и казахский/русский языки (чел.)
Семья	1 (7%)	10 (67%)	3 (20%)	1 (7%)
Учеба	1 (7%)	1 (7%)	5 (33%)	8 (53%)
Общение с родственниками	1 (7%)	4 (26%)	10 (67%)	0 (0%)
Общение с друзьями	4 (27%)	5 (33%)	6 (40%)	0 (0%)
Покупки	1 (7%)	8 (53%)	5 (33%)	1 (7%)
Чтение	5 (33%)	1 (7%)	3 (20%)	6 (40%)
Поиск информации в интернете	7 (47%)	1 (7%)	1 (7%)	6 (40%)
Интересы/соцсети	7 (47%)	2 (13%)	4 (27%)	2 (13%)

Мы видим по данным таблицы, что использование языков (казахский, русский, английский), действительно, не является равномерным во всех сферах жизнедеятельности студентов. Относясь к следующему типу языковой личности как «казахи-билингвы с доминирующим казахским языком» [20, С.209]. На субъективном уровне, несомненно, студенты признают доминантным казахский язык, а затем все остальные. Большинство студентов используют родной (казахский) язык при общении неформального характера (семья, общение с родственниками, покупки), в этой же сфере у ряда студентов активно применяются попеременно казахский и русский языки. Очевидно, что доминирующим языком является, несомненно, казахский язык, но его доминантность относительна, так как непостоянна и зависит от сфер применения этого языка. Так, степень использования языка в семье может значительно отличаться от степени использования его в общении с родственниками (которые, кроме казахского языка, владеют и другими языками), хотя данные сферы относятся к личным. Как мы видим, особая заинтересованность в русском языке возникает при академических потребностях (чтение, поиск информации в интернете, интересы/соцсети). Особенно востребован у студентов английский язык,

который необходим в учебных целях, при чтении материалов, литературы, поиске информации в интернете. Результаты данного мини-эксперимента привели нас к мысли о том, что для формирования профессиональной компетенции современного педагога-предметника в полиязычных условиях казахстанского образовательного пространства на занятиях по русскому языку целесообразно использовать русский, казахский, английский языки академического характера и профессионально-ориентированного направления.

По данным анкетирования, проведенного нами в начале исследования, большая часть студентов не имела четкого представления о предназначении технологии CLIL, а также ее применения на занятиях. По нашему мнению, разное понимание важности и востребованности данного подхода в обучении зависело от разного образовательного фона студентов, их заинтересованности в самом процессе получения знаний.

Что же касается целесообразности применения предметно-языкового интегрированного обучения в преподавании русскому языку, то мы наблюдаем заинтересованность студентов в предмете, так как даже студенты с низким уровнем обученности, опирающиеся на базовые знания своей специальности, могут дать

положительный результат при выполнении задания. Так как дисциплина «Русский язык» для будущих педагогов-историков преподается на 1 курсе, то при соответствующем подходе к изучению этого предмета, студенты могут быть через него подготовлены к освоению дисциплины «Профессиональный русский язык» и тем самым могут и далее улучшать свои навыки речевой деятельности. Результаты анкетирования по методу Ф.Грожана определили для нас точку, от которой следует отталкиваться, показали, что чрезвычайно важно на занятиях создавать ситуации востребованности, необходимости владения не только казахским, но и русским, а также английским языком.

Таким образом, большинство студентов, изучающих русский язык, используют родной, неродной и иностранный языки по объективным причинам весьма неравномерно. На данный момент мы можем констатировать, что потребность владения русским языком, особенно академического характера, студентами исторического профиля, достаточно высокая.

Однако попытка системного использования CLIL-технологии в сфере преподавания русского языка как неродного будущим учителям-историкам в условиях казахстанского полиязычного образовательного пространства, с привнесением новых идей, сформировавшихся под влиянием современных реалий в профессионально ориентированном лингвообразовании, делается нами впервые.

Так, одним из приемов, который использовался нами в начале отдельных экспериментальных занятий, называется «Post it». Выбранный исторический персонаж, изображенный на постере, заклеивается стикерами, на которых написаны вопросы, относящиеся к данной персоне. Группы перед этим должны быть объединены. Вопросы задаются на казахском, русском и английском языках, и они имеют баллы. Чем больше участники отрывают стикеров, тем больше открывается постер, и студенты узнают своего героя.

Далее следует работа по **аудированию**.

<https://www.youtube.com/watch?v=7fz4Jae9Jcg> – ссылка на текст, подлежащий аудированию.

До прослушивания учебного профессионально ориентированного текста демонстрируется на интерактивной доске ключевая терминология тематического занятия (на трех актуальных языках):

Древний Восток – Ежелгі Шығыс – The Ancient East

Город-государство-қала-мемлекет-city-state

Пустыня – шөл дала – desert

Река – өзен – river

Столица – орда – capital

Царь – патша – king

Закон – заң – law

Кочевники – көшпенділер – nomads

Задание, непосредственно сопровождающее аудирование:

Во время прослушивания текста на карточках соотнесите даты и названия городов и государств

Объединение в группы:

Обучающиеся вытягивают по листочку со словом на русском, казахском или английском языках и таким образом объединяются в три группы «Человек», «Природа», «Воздух».

Групповое задание:

На основе прослушанного текста в группах обсудите и ответьте на следующие вопросы (группа выбирает спикера):

– Почему страны Древнего Востока, имевшие большой военный потенциал, все же потерпели поражение от кочевых племен?

– Как вы думаете, почему именно Вавилон стал победителем в борьбе городов-государств?

– Какие выдающиеся культурные памятники Древнего Востока вы знаете?

Взаимооценивание.

Чтение. Объединение в группы:

Обучающиеся объединяются в группы при помощи преподавателя, так как навык чтения является наиболее комфортным для применения дифференциации. Получив тексты, разные по содержанию для каждой из групп, учащиеся начинают читать текст. Группы читают тексты «Культура Древнего

Египта», «Общество Древнего Египта», «Политическая система Древнего Египта» (содержание данных текстов нами не приводится здесь в силу ограниченного объема настоящей статьи).

Заданиями по чтению могут быть следующие (апробированные нами в практике экспериментального преподавания):

– создание кластеров, простых схем с нахождением ключевых слов для обучающихся группы С (низкий уровень владения языком);

– создание ментальных карт (с комментированием всеми участниками группы) для группы В.

– создание схемы по стратегии «Fish-bone» по прочитанному тексту для студентов группы А.

Обучающиеся с высоким уровнем мотивированности к изучению языка могут выступать экспертами по оценке работ и устных выступлений одноклассников, так как они обладают достаточным уровнем освоения языка, чтобы оценить работу по критериям и находить возможные ошибки при говорении.

Говорение. Обучающиеся объединяются в пары по методу «Жокей и лошадь»: обучающиеся вытягивают карточки двух видов – вопросами и ответами на них на русском и казахском/английском языках. Пара образуется, если на вопрос находится правильный ответ (например, кто был богом Солнца в Древнем Египте? и др.)

Учащимся раздаются вспомогательные карточки с вводными словами, ключевыми словами для скаффолдинга (помощи). Темы для диалога могут быть следующими: «Народы Древнего Египта», «Интересные факты из истории Древнего Египта», «Правители Древнего Египта» и пр.

Также можно предложить для монологического высказывания прием «Авторский стул», где студент выбирает любой исторический персонаж по теме занятия, и, пользуясь ресурсами Интернета, готовит устное выступление. Для студентов со слабым уровнем знания языка можно подготовить пересказ текста, студенты

с высоким уровнем могут представить инсценировку.

Письмо. В качестве письменной работы студентам можно предложить написать проблемную статью, посвященную предпосылкам возникновения войн на Древнем Востоке.

Студентам раздается готовая статья в качестве образца. Также раздаются карточки с вводными конструкциями с переводом на казахский язык. Наиболее мотивированные студенты могут с помощью Интернета опираться на англоязычные ресурсы и приводить цитаты. Написанные статьи могут быть развешаны на стенах аудитории и обсуждены в группе.

Результаты. Выше представленная работа проводилась нами строго в соответствии с разработанной нами экспериментальной программой, основанной на системном использовании CLIL-технологии, освоении студентами-историками трехязычного терминологического минимума, составленного на базе вузовских учебников по специальным дисциплинам: «История древнего Казахстана», «История Древнего Востока и античного периода», «Цивилизации Древнего Востока», «История Азии в древности и средневековье», «Археология», использовании тех инструментов из состава CLIL-технологии, которые направлены на активное развитие четырех видов речевой деятельности обучающихся.

В основе обучающей части педагогического эксперимента, реализованной нами, лежит основная концепция CLIL-технологии, концепция 4C – 1) Content (содержание предмета (предметная область), 2) Communication (речевая деятельность на целевом языке), 3) Cognition (познание, навыки мышления), 4) Culture (воспитание поликультурной личности), а также концепция созвучия казахстанской модели 4К (креативность, критическое мышление, коммуникабельность, командная работа), с вышеуказанными компонентами CLIL-технологии.

Успешность формирующего эксперимента была проверена нами через проведение

контрольного среза, результаты которого констатирующей части педагогического мы даем в сравнении с результатами эксперимента (таблица 2).

Таблица 2

Динамика состояния навыков обучающихся ЭГ по четырем видам речевой деятельности на русском языке, осуществляемой в полиязычных условиях (в баллах)

Студенты	Аудирование		Чтение		Говорение		Письмо	
	До	После	До	После	До	После	До	После
Мадина А.	5	5	4	5	3	5	3	5
Абай А.	5	5	4	5	3	5	3	5
Назира А.	2	4	2	4	1	3	1	3
Нурхан А.	3	5	3	5	2	4	2	4
Асылзат Е.	4	5	4	5	4	5	3	5
Маншук Ж.	2	4	2	5	2	4	2	4
Индира И.	3	5	3	5	3	5	3	5
Алмагуль К.	4	5	4	5	3	5	3	4
Иманжан К.	4	5	4	5	4	5	4	5
Асылбек К.	3	5	3	5	3	5	3	4
Назира Н.	3	5	3	5	3	5	3	5
Шугыла С.	4	5	4	5	4	5	3	5
Нургуль Т.	4	5	3	5	3	5	3	5
Бакыт А.	3	5	3	5	2	4	2	4
Нурсултан М.	3	5	3	5	2	4	1	3

где:

- 5 баллов – выполнил без ошибок или с 1 незначительной ошибкой;
- 4 балла – выполнил с 2-4 незначительными ошибками;
- 3 балла – выполнил с 5-8 ошибками;
- 2 балла – выполнил с 9-15 ошибками.
- 1 балл – выполнил с более чем 15 ошибками.

Выведение среднего балла в ЭГ по и контрольный срезы) позволило получить четырем видам речевой деятельности также следующие результаты: в сравнительном аспекте (констатирующий

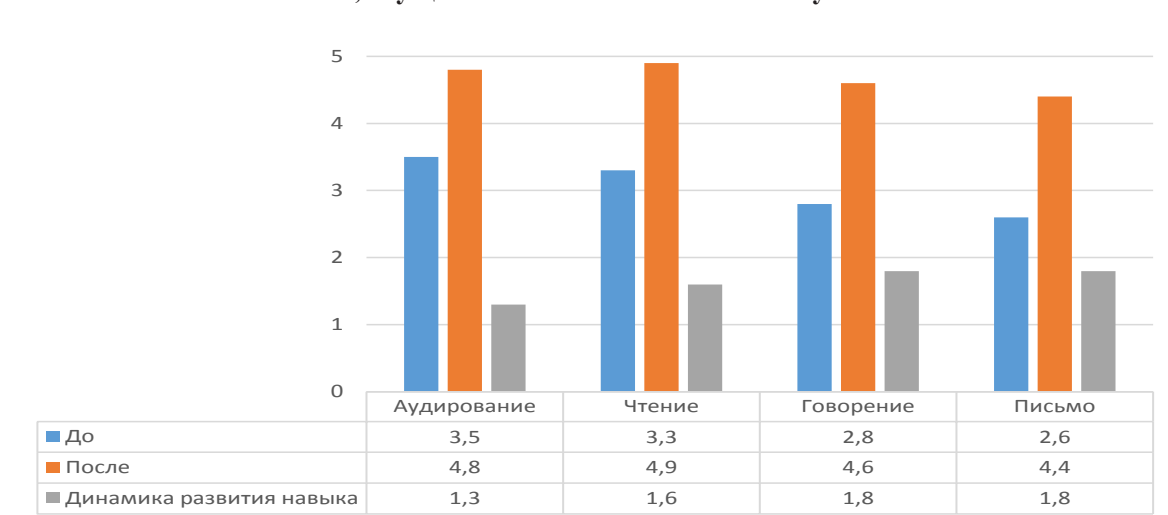
Таблица 3

Динамика состояния навыков в ЭГ по четырем видам речевой деятельности на русском языке, осуществляемой в полиязычных условиях (в баллах)

Аудирование		Чтение		Говорение		Письмо	
До	После	До	После	До	После	До	После
3,5	4,8	3,3	4,9	2,8	4,6	2,6	4,4

Рисунок 1.

Динамика состояния навыков в ЭГ по четырем видам речевой деятельности на русском языке, осуществляемой в полиязычных условиях

Дискуссия. Результаты контрольного среза (Таблица 2) свидетельствуют о развитии навыков речевой деятельности студентов-историков по сравнению с их состоянием на констатирующем этапе педагогического эксперимента у каждого из 15 студентов экспериментальной группы соответственно по каждому виду речевой деятельности.

Так, качество навыка аудирования у студентов на начальном этапе составляло 46,6 %, что говорит о вполне сформированном, но не усовершенствованном умении правильно понимать услышанную речь. Ряд занятий, проведенных по методике, помог развить навык слушания и достиг 100% качества.

Навык чтения на момент проведения эксперимента составлял 40% качества. Эта цифра опять-таки демонстрирует низкий уровень владения данным навыком и требовала внимательной подготовки преподавателя-предметника, так как одновременно поддерживался навык функциональной грамотности. Заинтересованность в предметном содержании текстов, скаффолдинг преподавателя и одноклассников при выполнении задания позволили добиться гораздо лучших успехов, тем самым повысив качество обучения по данному навыку до 100%.

Навык говорения, изначально находившийся на критической отметке 20%

качества, демонстрировал о том, что активный словарный запас студентов скуден, в речи присутствуют стилистические, грамматические, а также неверное ударение в словах. Благодаря тому, что в вышеописанной методике присутствуют такие принципы, как комфорт в обучении, креативность, коммуникация друг с другом в процессе обучения, студентам удалось добиться высоких результатов в конечном оценивании, качество обучения достигло 93,3%.

Навык письма, как самый сложный навык, в группе студентов по результатам эксперимента продемонстрировал низкий уровень владения письменной речью: одна «4» среди 15 работ означала менее 10% качества. В работах был допущен ряд ошибок: стилистических, грамматических, орфографических, пунктуационных. Тем не менее, отработка письменных заданий по предметно-языковому содержанию позволили удержать интерес обучающихся к изучаемому языку и повысить уровень качества знания до 86 %.

Выведенные нами средние баллы (Таблица 3) в обобщенном виде наглядно демонстрируют динамику развития у обучающихся ЭГ навыков по аудированию, чтению, говорению, письму. Прирост в балльном соотношении у навыка аудирования составил 1,3 балла (при 3,5 «до» и 4,8 «после»),

у навыка чтения – 1,6 балла (при 3,3 «до» и 4,9 «после»), у навыка говорения – 1,8 балла (при 2,8 «до» и 4,6 «после»), у навыка письма – 1,8 балла (при 2,6 «до» и 4,4 «после»).

Результаты, полученные нами в контрольном срезе, дали нам возможность достичь ожидаемого конечного результата нашего исследования – развитие когнитивно-коммуникативных знаний, умений, навыков будущего педагога-предметника, действующего в полиязычных условиях.

Заключение. Таким образом, в условиях динамично изменяющегося образовательного пространства бакалавры-историка должны следовать современным тенденциям обучения, поскольку в близкой перспективе – полное внедрение трехязычного образования в школах РК, соответственно специалисты должны обладать навыками речевой деятельности языков, владеть методикой 4К, умениями и навыками реализации технологии предметно-языкового интегрированного обучения.

CLIL – технология, являясь зонтичной технологией, позволяет применять на занятии

различные методы обучения, которые помогают активно и эффективно развивать речевые навыки и навыки критического мышления обучающихся, сформированные как в области предмета, так и в языковой компетенции.

CLIL совмещает в себе все лучшие качества предыдущих подходов: наличие 4С – неразрывного механизма создания занятия по CLIL (содержание предмета, познание, коммуникация, культура) дают возможность обучающемуся не только овладеть навыками речевой деятельности, но и через язык приобщиться к культуре.

CLIL – технология, будучи наиболее эффективным и прогрессивным подходом к обучению языку через содержание предмета, а также гибкой, демократичной технологией, дает все основания для повсеместного ее применения. Современные реалии образовательного пространства Казахстана требуют перехода на новый уровень качественного преподавания, в котором взаимосвязь между предметами будет положительно сказываться на успешном освоении профессии.

Список использованных источников:

- [1] Об образовании Закон от 27 июля 2007 года № 319-III // Казахстанская правда. 15 августа 2007 г. – № 127.
- [2] Полиязычие в Казахстане – отражение глобализации образования. <https://kafu.edu.kz/akademicheskie-programmy-ru/trex-obr/mneniya/poliyazychie-v-kazakhstan-otrazhenie-globalizatsii-obrazovaniya.html> (дата обращения: 25.03.2022).
- [3] Насырова А. Функционирование казахских лексических единиц в русской речи жителей Казахстана // Przeglad Wschodnioeuropejski. – 2018. – IX/2, – С. 201-207.
- [4] Вайнрайх У. Языковые контакты Киев: Вища школа, 1979.
- [5] Кажигалиева Г.А. Вопросы вузовского полиязычного образования в Казахстане. Уфа, 2018. – С.110-115.
- [6] Gabillon Z., Revisiting CLIL: Background, Pedagogy, and Theoretical Underpinnings. – 2020 – <https://journals.openedition.org/ced/1836?lang=en> (дата обращения: 26.03. 2022).
- [7] Пласкина М. В. Понятие «технология обучения» в современной педагогике / М.В. Пласкина // Педагогика: традиции и инновации: материалы V Междунар. науч. конф. Челябинск: Два комсомольца, 2014. – С. 9-11. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/104/5741/> (дата обращения: 04.04.2022).
- [8] Marsh D. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension – Actions, Trends and Foresight Potential, 2002.
- [9] Иванов Е.К. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции будущих учителей истории на основе технологии CLIL. – Челябинск, 2017.
- [10] Кудряшова А.В. Методика подготовки преподавателей профильной дисциплины к реализации интегрированного предметно-языкового обучения. Дисс. ... к.п.н. – Томск, 2021. – С.151.
- [11] Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and language integrated learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- [12] Цао Жэнь, Л.О. Сарсенбаева. Проблема развития коммуникативных умений иностранных студентов в поликультурной образовательной среде // Педагогика и психология. – 2021. – №4 (49) – С.129-137. [Электронный ресурс]: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/400/599> (дата обращения: 07.04.2022).
- [13] García-Vandewalle J.M.G., García-Carmona M., Trujillo Torres J.M., Moya-Fernández P. Teacher Training for Educational Change: The View of International Experts. Contemporary Educational Technology. – Vol.14, Issue 1, Article No: ep330. DOI: <https://doi.org/10.30935/cedtech/11367> 2021.
- [14] Кажигалиева Г.А. Компетентностный подход в рамках разработки вузовского учебного пособия по русскому языку как неродному. // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – №3. – Ч.2. – С.159-161.

[15] Масленникова О.Г. Педагогические условия интернационализации образовательных программ как меры по повышению эффективности педагогической деятельности в исследовательском университете // Вестник Томского государственного университета. – 2021. – №473. – С.177-184.

[16] Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни: Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г. https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g (дата обращения: 01.04.2022).

[17] Iskakova A.O. CLIL origin and concept // Педагогика и психология, 2017. – №4 – С.75-78 [Электронный ресурс]: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/44/33> (дата обращения: 07.04.2022)

[18] Исалиева С.Т., Момбек А.А., Улдахан Ш.М. Применение цифровых технологий в проектировании развивающей образовательной среды вуза // Педагогика и психология, 2020. – №4 – С.221-227, <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/141/226> (дата обращения: 07.04.2022)

[19] Grosjean F. Another view of bilingualism. *Cognitive Processing in Bilinguals*. Amsterdam. – 1992. – С.51-62.

[20] Жаркынбекова Ш.К., Русский язык в Казахстане в условиях перехода на латиницу. От билингвизма к транслингвизму: про и контра. – Москва, 2017. – С.208-214.

References:

[1] Ob obrazovanii Zakon ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III // Kazhstanskaya rogra. 15 avgusta 2007 g. – № 127.

[2] Poliyazychie v Kazhstane – otrazhenie globalizacii obrazovaniya. <https://kafu.edu.kz/akade-micheskie-programmy-ru/trex-obr/mneniya/poliyazychie-vkazhstane-otrazhenie-glo-balizat-sii-obrazovaniya.html> (data obrashcheniya: 25.03.2022).

[3] Nasyrova A. Funkcionirovanie kazahskih leksicheskikh edinic v russkoj rechi zhitelej Kazahstana// Przegląd Wschodnioeuropejski. – 2018. – IX/2, S. 201-207.

[4] Vajnrakh U. Yazykovye kontakt Kiev: Vishcha shkola, 1979.

[5]. Kazhigaliev G.A. Voprosy vuzovskogo poliyazychnogo obrazovaniya v Kazhstane. Ufa, 2018. – С.110-115.

[6] Gabillon Z., Revisiting CLIL: Background, Pedagogy, and Theoretical Underpinnings. – 2020 – <https://journals.openedition.org/ced/1836?lang=en> (data obrashcheniya: 26.03. 2022).

[7] Plaskina M.V. Ponyatie «tehnologiya obucheniya» v sovremennoj pedagogike / M.V. Plaskina. – // Pedagogika: tradicii i innovacii: materialy V Mezhdunar. Nauch. Konf. Chelyabinsk: Dva komsomol'ca, 2014. – S. 9-11. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/104/5741/> (data obrashcheniya: 04.04.2022).

[8] Marsh D. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension – Actions, Trends and Foresight Potential, 2002.

[9] Ivanov E.K. Formirovanie inoyazychnoj professional'no-kommunikativnoj kompetencii budushchih uchitelej istorii na osnove tehnologii CLIL. – Chelyabinsk. – 2017.

[10] Kudryashova A.V. Metodika podgotovki prepodavatelej profil'noj discipliny k realizacii integrirovannogo predmetno-yazykovogo obucheniya. Diss. Na soiskanie uchenoj stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk. Federal'noe gosudarstvennoe avtonomnoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego obrazovaniya «Nacional'nyj issledovatel'skij Tomskij politekhnicheskij universitet». S.151. Tomsk. 2021.

[11] Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL : Content and language integrated learning. Cambridge. Cambridge University Press. 2010.

[12] Cao Zhan', L.O. Sarsenbaeva. Problema razvitiya kommunikativnyh umenij inostrannyh studentov v polikul'turnoj obrazovatel'noj srede // Pedagogika i psihologiya, 2021. – №4 (49) – S.129-137. [Elektronnyj resurs]: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/400/599> (data obrashcheniya: 07.04.2022)

[13] García-Vandewalle J.M.G., García-Carmona M., Trujillo Torres J.M., Moya-Fernández P. Teacher Training for Educational Change: The View of International Experts. *Contemporary Educational Technology*. – Volume 14, Issue 1, Article No: ep330. DOI: <https://doi.org/10.30935/cedtech/11367> 2021.

[14] Kazhigaliev G.A. Kompetentnostnyj podhod v ramkah razrabotki vuzovskogo uchebnogo posobiya po russkomu yazyku kak nerodnomu. // Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya №3. Chast' 2. – 2014. – S.159-161.

[15] Maslennikova O.G. Pedagogicheskie usloviya internacionalizacii obrazovatel'nyh rogram kak mery po povysheniyu effektivnosti pedagogicheskoy devatel'nosti v issledovatel'skom universitete. // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2021. – №473. – S.177-184.

[16] 5 oktyabrya 2018 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N. Nazarbaeva narodu Kazahstana. 5 oktyabrya 2018 g. rezidenciya “Akorda”, g. Astana https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g (data obrashcheniya: 01.04.2022).

[17] Iskakova A.O. CLIL origin and concept //Pedagogika I psihologiya, 2017. – №4 – S. 75-78 [Elektronnyj resurs]: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/44/33> (data obrashcheniya: 07.04.2022)

[18] Isalieva S.T., Mombek A.A., Uldahan SH.M. Primenenie cifrovyyh tekhnologiy v proektirovani razvivayushchej obrazovatel'noj sredy vuza // Pedagogika I psihologiya, 2020. – №4 – S.221-227, <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/141/226> (data obrashcheniya: 07.04.2022)

[19] Grosjean F. Another view of bilingualism. Cognitive Processing in Bilinguals. Amsterdam, 1992. – S. 51-62.

[20] Zharkynbekova Sh.K., Russkij yazyk v Kazahstane v usloviyah perekhoda na latinicu. Ot bilingvizma k translingvizmu: pro I kontra. – Moskva, 2017. – S.208-214.

Болашақ мұғалім-тарихшыларға орыс тілін көптілдік негізде оқытуда CLIL технологиясы

А.Б. Умарова¹, Г.А. Кажигалиева¹

¹ *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аннотация

Бұл мақалада болашақ тарихшы-мұғалімнің когнитивтік-коммуникативтік білімін, іскерлігі мен дағдыларын дамыту мақсатында Қазақстанның көптілді білім беру жағдайында орыс тілін оқытудың CLIL технологиясының лингводидактикалық мүмкіндіктері келесі әдістерді пайдалана отырып сипатталған ғылыми әдебиеттерді талдау; оқу процесін бақылау; мұғалімдер мен студенттердің іс-әрекетін талдау; анықтау, оқыту, бақылау эксперименттері және т.б. Зерттелетін мәселе бойынша отандық және шетелдік зерттеушілердің тәжірибесінен алынған ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге терең талдау жасалған. Жұмыста орындау барысында алынған зерттеу нәтижелері сипатталған: Ф.Грожаннның комплементарлық әдісі, арнайы әзірленген эксперименттік бағдарлама. Авторлар педагогикалық эксперименттің оқыту бөлігінде қолданған сөйлеу әрекетінің барлық төрт түріне арналған нақты көптілді тапсырмалардың мысалдарын келтіреді.

Түйін сөздер: жаһандану; көптілділік; CLIL технологиясы; пәндік-тілді кіріктірілген білім беру; орыс тілі ана тілі ретінде; болашақ тарих мұғалімі; екі тілді және көптілді білім беру.

CLIL technology in teaching Russian language on a multilingual basis to future teachers-historians

А.Б. Умарова¹, Г.А. Кажигалиева¹

¹ *Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article describes the linguodidactic possibilities of CLIL technology for teaching the Russian language in the multilingual educational conditions of Kazakhstan in order to develop cognitive and communicative knowledge, skills, and abilities of a future teacher-historian using the following methods: analysis of scientific literature; monitoring the educational process; analysis of the activities of teachers and students; ascertaining, teaching, control experiments, etc. A deep analysis of the scientific and methodological literature on the problem under study from the experience of domestic and foreign researchers is demonstrated. The paper describes the results of the study, obtained during the implementation of F. Grosjean's complementarity method, a specially designed experimental program. The authors give examples of specific multilingual tasks for all four types of speech activity that they used in the teaching part of the pedagogical experiment.

Keywords: globalization; multilingualism; CLIL technology; subject-language integrated education; Russian as a non-native language; future history teacher; bi- and multilingual education.

Поступила в редакцию 05.04.2022

А.К. ЖУМАБЕКОВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)
aigzhum@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация

В рамках перехода на английский язык обучения в общеобразовательных школах Казахстана возникает необходимость научно обоснованного подхода к учебному и практики межкультурной профессиональной коммуникации. В данной статье проводится научный обзор дискуссионного вопроса о структуре переводческой компетенции и критериев выделения ее составляющих в зарубежной и отечественной литературе. Автором предлагается модель переводческой компетенции для студентов педагогических специальностей как будущих учителей профильных предметов на английском языке. Данная интегративная переводческая компетенция включает: предметную компетенцию, демонстрирующую применение предметных знаний в области преподаваемых дисциплин, лингвистическую компетенцию, предполагающую реализацию английского языка в профессиональной педагогической сфере общения, и интегрирующую стратегическую компетенцию, позволяющую использовать теоретические и процедурные знания из области переводоведения в процессе обучения школьников. Отмечается, что данная модель составит концептуальную основу авторского учебного курса по теории и практике перевода для студентов педагогических специальностей КазНПУ имени Абая. Разработанная интегративная структура переводческой компетенции является открытой, подлежит уточнению и апробации в учебном процессе подготовки педагогических кадров.

Ключевые слова: переводческая компетенция, студенты педагогических специальностей, компетентностный подход, интегративная модель.переводного текстов.

Введение. В нашей республике в рамках государственной программы [1] ведется работа по поэтапному переходу на английский язык обучения в общеобразовательных школах Казахстана. Остро встала необходимость научно обоснованного подхода к учебному процессу подготовки этих педагогических кадров (не имеющих специального переводческого образования) с использованием достижений в области переводоведения, лингводидактики, теории и практики межкультурной профессиональной коммуникации.

Решение проблемы подготовки учителей школ со знанием английского языка является одной из особенно актуальных на современном этапе. Поэтому формирование переводческой компетенции студентов

педагогических специальностей поможет оптимизировать процесс подготовки учителей профильных предметов на английском языке. Также это будет способствовать решению задачи освоения в высшей школе навыков из разных областей человеческой деятельности, когда выпускники университетов смогут реализовать интегральные компетенции, ранее формировавшиеся в рамках отдельных специальностей.

В научной литературе проблема обучения переводу школьных учителей является малоизученной. Традиционно речь идет только об учителях иностранных языков. Переводческий анализ, таким образом, ограничивается собственно лингвистическим сопоставлением исходного и переводного текстов.

Между тем необходимо научно обосновать лингводидактические и методологические основы формирования переводческой компетенции студентов педагогических специальностей (на материале изданных билингвальных школьных учебников на английском и русском языках, на английском и казахском языках).

Исследовательской целью является разработка модели переводческой компетенции для студентов педагогических специальностей как будущих учителей профильных предметов.

Методология исследования. Как известно, в педагогической науке существует множество подходов к формированию содержания образования: традиционный (знаниевый); личностно-ориентированный; контекстный; культурологический; деятельностный; компетентностный подход.

Последний наиболее существенен для нашего исследования. Значимость компетентностного подхода в методологии вузовского обучения [2], в том числе при обучении иностранному языку [3], при организации самостоятельной работы студентов педагогических специальностей [4] неоднократно отмечают казахстанские ученые.

Исследовательская стратегия и подходы определены в результате обобщения предыдущих исследований, а именно концепций, сформулированных в работах крупнейших зарубежных и отечественных специалистов в области теории и методологии перевода: П. Ньюмарка, Х. Фермеера, Х. Крингса, Э. Пима, М. Бейкер, Л. Венутти, М. Снелл-Хорнби, Дж. Хаус, М. Перес, В. Н. Комиссарова, Л. С. Бархударова, Л. К. Латышева, Н. К. Гарбовского, В. Н. Базылева, С. В. Тюленева, И. С. Алексеевой, Р. З. Загидуллина и многих других.

В качестве способов достижения поставленной цели использованы как общенаучные (анализ, синтез, обобщение), так и частные методы лингвистических, дидактических и переводческих исследований.

В частности, анализ, обобщение, контент-анализ применялся для определения содержания разработки проблем исследования

в научных и методических работах отечественных и зарубежных ученых,

Описательно-аналитический метод, сравнение, интерпретация, классификация, систематизация использованы нами для уточнения метаязыка исследования; проведения обзора научной литературы; анализа существующих концепций и научно обоснованных принципов подготовки переводчиков в сфере профессиональной коммуникации; описания англоязычного, русскоязычного и казахоязычного учебного дискурса; в целом – для решения задачи уточнения структуры переводческой компетенции для студентов педагогических специальностей как будущих учителей профильных предметов.

Дискуссия. Как мы отмечали ранее, общеметодологической задачей в области теории и практики перевода остается построение модели «переводческая компетентность» и ее содержание в зависимости от целевой аудитории. При этом англоязычными исследователями вопрос о структуре модели переводческой компетенции ставится гораздо чаще и раскрывается предметнее, чем их русскоязычными коллегами [5]. Речь идет о профессиональных переводчиках.

В научной литературе структура переводческой компетенции (ПК) определяется по-разному, есть разногласия и по вопросу критериев выделения компетенций.

В рамках переводческого образования модели переводческой компетенции разработаны такими известными переводоведами, как А. Нойберт [6, С. 3], К. Шефнер [6, С. 146-148], В. Н. Комиссаров [7, С. 319-331] и др.

Существуют европейские многолетние исследовательские проекты, например, РАСТЕ (Process in the Acquisition of Translation Competence and Evaluation) проводится группой ученых в университете Барселоны. Они стремятся улучшить концепцию переводческой компетенции в основном, для разработки учебных программ, основанных на компетенциях.

РАСТЕ определяет переводческую компетенцию как базовую систему знаний и

навыков, необходимых для осуществления перевода. Модель ПК состоит из набора субкомпетенций, которые взаимосвязаны и иерархичны:

– двуязычная субкомпетенция состоит из прагматической, социолингвистической, текстовой и лексико-грамматической компетенций,

– экстралингвистическая субкомпетенция состоит из энциклопедической, тематической и культурной компетенций,

– переводческая субкомпетенция определяется как знание принципов, которыми руководствуются в процессе перевода (методы и процедуры и т. д.) и в обучении профессии (типы заданий на перевод, категории пользователей и т. д.),

– инструментальная субкомпетенция состоит из знаний, связанных с использованием источников с помощью информационных технологий,

– психофизиологическая субкомпетенция включает когнитивно-поведенческие компоненты (память, концентрация внимания, настойчивость, критический склад ума и др.) и психомоторные механизмы

– стратегическая подкомпетенция. является наиболее важной, так как отвечает за решение эффективности всего процесса перевода (планирование проекта перевода, оценка процесса и полученных результатов, активация различных подкомпетенций и компенсация недостатков, выявление проблем перевода и применение процедур для их решения) [8].

Для своих исследований группа РАСТЕ использует экспериментальные методы, обобщая значительный массив статистических тестов, полученных в ходе измерений результатов студентов по освоению переводческой компетентности с первого по выпускной курс [9].

Другие ученые пытаются построить собственную модель ПК, основываясь на данных, полученных разными европейскими исследовательскими группами, выделяя такие критерии, как: опыт перевода, межличностная коммуникация и текстообразующая способность [10].

Модели ПК строятся также на доминантной компетенции, например, межкультурной, где центральную роль играет эмпатия [11].

Китайские исследователи, напротив, обращают внимание на тот факт, что при обучении переводчиков многие преподаватели сосредотачиваются лишь на отдельных субкомпетенциях, в частности, двуязычной, игнорируя другие, что ведет в итоге к ухудшению качества выполняемых студентами переводов [12].

Между тем О. Эсер в своей работе показывает разработанные учеными модели в виде матрицы, на которой наглядно видно, как различные субкомпетенции пересекаются или противоречат друг другу [13].

Дж. Янг и Д.Ли утверждают, что переводческая компетенция представляет собой смесь декларативных и процедурных знаний, а сам перевод представляет собой лингвокогнитивный акт, встроенный в социокультурный контекст. Авторы предлагают педагогическую модель переводческой компетенции, включающую двуязычную, прагматическую, профессиональную, трансфертную и стратегическую компетентности [14].

Имеется и терминологический разнобой как в номинативном, так и в дефинитивных планах. *Текстообразующую* компетентность называют *специальной; методологическую – базовой, тематическую – предметной* и т.д. [15].

Выражается мнение о принципиальной невозможности создания универсальной классификации компонентов переводческой компетенции. Для решения этой проблемы. А.Н. Злобин вводит даже новый термин – «габитусный компонент переводческой компетенции» (вслед за социологом П.Бурдьё, назвавшим габитусом сплетение основных определяющих жизнь видов деятельности, социальных установок) [16, С.77].

В нашей стране вопрос о составляющих ПК обсуждался в связи с обоснованием структуры переводческого тезауруса (Р.З. Загидуллин [17]), в методическом аспекте формирования отдельных компетенций переводчиков (Г.М. Касымова [18]) и др.

Общим для всех подходов можно назвать, пожалуй, лишь фактор необходимости учета

как общих (междисциплинарных), так и специальных (переводоведческих) знаний. Определяющими при этом становится сфера деятельности переводчика, его личностные характеристики; немаловажную роль играет спрос в индустрии перевода [19].

О.Дудина, И.Головки и И.Черниченко на основании масштабного анализа американских и украинских образовательных программ пришли к важному выводу: чтобы сделать эффективной подготовку переводчиков в соответствии с мировой парадигмой образования, необходимо ликвидировать ряд имеющихся пробелов в учебном процессе, например, отсутствие взаимосвязи профессиональных и гуманитарных дисциплин, профессионально-технической и научной направленности в обучении переводу и др. [20]. Думается, эта задача актуальна и для казахстанского высшего образования, имеющего много общего с украинской системой вследствие опоры на некогда единые стандарты обучения.

И. Зоу, делая обзор развития моделей переводческой компетенции за последние четыре десятилетия, отмечает, что соответствующие исследования используют различные теоретические и эмпирические методы исследования. Перспективным же является междисциплинарный подход, заимствующий идеи из психологии, социологии и межкультурных исследований для анализа проблемы в ее различных аспектах, в том числе в педагогическом [21].

Наиболее близка к педагогической переводческой компетенции, по нашему мнению, специальная компетентность переводчика профессионально ориентированных текстов.

Деятельность специалиста по отраслевому переводу как профессионала основывается на следующих общих критериях, выделенных М.Теннетт: иметь этические знания и успешно их применять; обладать углубленными знаниями языка перевода; иметь способность к самосовершенствованию на протяжении всей жизни и использовать исследовательскую компетентность в деятельности [22, С.8].

Е.В. Аликина обосновывает необходимость выделения самостоятельной отрасли педагогической науки и практики – педагогики перевода [23]. При этом педагогику перевода следует отличать от дидактики перевода, методологии теории и практики перевода как прикладных аспектов переводоведения.

Однако содержание и структура переводческой компетентности для неспециалистов (непереводчиков) – учителей-предметников еще не были предметом специального рассмотрения. Между тем для нашей страны именно этот аспект требует изучения и внедрения в образовательный процесс.

Поэтому необходимо выработать конкретные требования к объему знаний и умений в рамках переводческой компетенции будущего учителя-предметника со знанием английского языка.

В рамках этой статьи мы намеренно не затрагиваем всесторонне изученный вопрос о лингвистической подготовке студентов педагогических специальностей. Дискуссия по данному вопросу, в частности, по использованию методики CLIL, объединяющей изучение иностранного языка и специального предмета, достаточно полно раскрыта отечественными исследователями А.Н. Жорабековой и Ж.А. Абилхаировой [24].

Н.Н. Гавриленко в рамках специальной компетентности отраслевого переводчика выделяет следующие ее составляющие: базовую, предметную, дискурсивную, социокультурную, стратегическую, технологическую и информационную, называя их ключевыми метакомпетентностями переводчика [15]. На наш взгляд, при обучении будущих учителей не актуально дифференцировать дискурсивную и социокультурную, а также технологическую и информационную компетентности.

Наиболее удачным представляется предложенная К.И. Фалько модель формирования интегративных переводческих компетенций у студентов многопрофильного вуза на примере компетенций инженерного и лингвистического профилей [25].

Результаты. Наш авторский курс по теории и практике перевода для студентов педагогических специальностей может служить тем «мостом», который связывает уровень владения английским языком со знанием предметной специализации. Поэтому принципы изложения теоретических знаний и практических заданий, реализованные в данном курсе, призваны объединить профессиональные потребности будущих специалистов с их обязанностями выступать в качестве учителей-предметников на английском языке.

Будущие и настоящие учителя смогут сами готовить дидактический материал, используя полученные переводческие знания в области теории перевода, навыки, умения в области техники перевода как совокупности переводческих приемов в учебном процессе.

Для этого мы разработали структуру переводческой компетенции для студентов

педагогических специальностей как будущих учителей профильных предметов на английском языке.

Опираясь на модель, предложенную К.И. Фалько, отобразим структуру формирования интегративных переводческих компетенций у студентов педагогических специальностей (Таблица 1):

Интегративная переводческая компетенция (ИПК), таким образом, включает:

- *предметную компетенцию (К-1)* – готовность и способность использовать предметные знания (в области преподаваемых дисциплин), необходимые для перевода исходного текста;
- *лингвистическую компетенцию (К-2)* – готовность и способность использовать знание английского языка в профессиональной педагогической сфере общения.

Таблица 1

Модель формирования интегративных переводческих компетенций

Концептуально-целевой компонент		
Цель: формирование интегративных переводческих компетенций у бакалавров в педагогическом вузе в лингвистическом и педагогическом /предметном аспектах на занятиях по курсу перевода.		
Формулировка интегративной переводческой компетенции: результат интегрированного обучения по основной и дополнительной (minor) программам обучения.		
<i>Предметная компетенция</i> <i>К-1</i>	<i>Интегративная переводческая компетенция</i> <i>ИПК</i>	<i>Лингвистическая компетенция</i> <i>К-2</i>
Содержательный компонент		
Интеграция содержания обучения: тексты школьных учебников на английском (и, при необходимости, родном) языке, специальные средства обучения (глоссарии, словари-тезаурусы, учебно-методические комплексы), интернет-ресурсы		
Технологический компонент		
Методы обучения: контекстного обучения (деловые игры, проблемные ситуации), метод проектов (групповые и индивидуальные проекты, проблемно-поисковый, метод «мозгового штурма» и др.		
Организационные формы: традиционная форма или смешанное (онлайн+оффлайн) обучение.		
Результативный компонент		
Результат: сформированность интегративных переводческих компетенций бакалавров-педагогов на уровне, позволяющем осуществлять письменную и устную переводческую деятельность в рамках специальности (преподавания предмета на английском языке в русской или казахской школах).		

Базовой же, интегрирующей, компетенцией станет при этом *стратегическая компетенция* – готовность и способность использовать теоретические и процедурные знания из области переводоведения в учебном процессе, вырабатывать последовательность переводческих действий в той или иной педагогической коммуникативной ситуации устного и письменного общения, применяя конкретные методы и приемы перевода; находить и использовать информационные ресурсы при решении переводческих задач, возникающих в процессе обучения школьников.

Заключение. Разработанная структура переводческой компетенции для студентов педагогических специальностей как будущих учителей профильных предметов является открытой, подлежит уточнению и апробации в учебном процессе их подготовки.

Данная модель интегративной переводческой компетенции составит концептуальную основу авторского учебного курса по теории и практике перевода для студентов педагогических специальностей КазНПУ имени Абая в рамках минор-программы.

Основные идеи будут внедрены также в учебный процесс студентов переводческих специальностей для их общетеоретической и методологической подготовки в качестве преподавателей перевода, в том числе в педагогической аудитории.

Презентацию полученных результатов исследования планируется провести в научном сообществе, а также в профессиональной педагогической среде (для студентов педагогических и переводческих специальностей, учителей школ, преподавателей перевода).

Ожидаемый научный эффект состоит в уточнении концептуального аппарата переводоведения, получении нового исследовательского материала для общей теории и методологии перевода, специальной теории учебного и научного перевода на материале казахского, русского и английского языков. Таким образом, полученные результаты окажут влияние на развитие переводоведения, а также смежных с ним областей: лингводидактики, теории и практики межкультурной профессиональной коммуникации.

Список использованных источников:

- [1] План нации – 100 конкретных шагов [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (дата обращения: 09.03.2021).
- [2] Колесникова Г.А., Пустовалова Н.И. Развитие исследовательских компетенций обучающихся через образовательную и проектную деятельность // Педагогика и психология. – 2020. – № 4 (45). – С.90-98.
- [3] Канаева А., Умекова Н., Токен М., Токкулинова Г. Роль компетентностного подхода в обучении иностранному языку в вузах Казахстана // Педагогика и психология. – 2021. – №3 (48). – С.179-186.
- [4] Ualiev N., Zhunusova A., Ibraeva K., Kuzembaeva A. Organization of competence-based students' individual work of pedagogical specialties // Педагогика и психология. – 2021. – №2 (47). – С.47–57.
- [5] Жумабекова А.К. Значение понятия «переводческая компетентность» в методологии теории и практики перевода // Педагогика и психология. – 2016. – №4 (29). – С.53-56.
- [6]. Developing Translation Competence /dir. C. Schäffner et B. Adab. – Amsterdam/Philadelphie: Benjamins, 2000. – 244 p.
- [7] Комиссаров, В. Н. Современное переводоведение: учеб. пособие /Под ред. Д. И. Ермоловича. – 2-е изд., испр. – М.: Р. Валент, 2011. – 407 с.
- [8] PACTE. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.). Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research, Amsterdam: John Benjamins, 2003. [Электронный ресурс]: URL: <http://www3.uji.es/~aferna/EA0921/3b-Translation-competence-model.pdf> (дата обращения: 09.03.2021).
- [9] PACTE Group. Albir A.H., Galán-Mañas A., Kuznik A., Olalla-Soler Ch. Rodríguez-Inés P., Romero L. Translation competence acquisition. Design and results of the PACTE group's experimental research // The Interpreter and Translator Trainer. –2020. – Vol. 14. – Issue 2. – PP.95-233. DOI: 10.1080/1750399X.2020.1732601

- [10] Robert I. S., Remael A., Ureel J.J. Towards a model of translation revision competence // The Interpreter and Translator Trainer. – 2017. – Vol.11. – Issue 1. – PP.1-19. DOI: 10.1080/1750399X.2016.1198183
- [11] Tomozeiu D., Koskinen K., D’Arcangelo A. Teaching intercultural competence in translator training // The Interpreter and Translator Trainer. – 2016. – Vol. 10. – Is.3. – PP.251-267. DOI: 10.1080/1750399X.2016.1236557.
- [12] Wu D., Zhang L.J., Wei L. Developing translator competence: understanding trainers’ beliefs and training practices // The Interpreter and Translator Trainer. – 2019. – Vol. 13. – Is.3. – P. 233-254. DOI: 10.1080/1750399X.2019.1656406
- [13] Eser O. A Model of Translator’s Competence from an Educational Perspective // International Journal of Comparative Literature & Translation Studies – Vol. 3. – No. 1; January 2015. – PP.4-13
- [14] Yang Zh, Li D. Translation Competence Revisited: Toward a Pedagogical Model of Translation Competence // Advances in Cognitive Translation Studies. – Springer, Singapore. – 2021. – PP. 109-138
- [15] Гавриленко Н.Н. Ключевые компетентности профессионального переводчика // Дидактика перевода: традиции и инновации: коллективная монография / Под общ. ред. Н.Н. Гавриленко. – М.: Флинта, 2018. – С. 27–59.
- [16] Злобин А.Н. Габитусный компонент переводческой компетенции // Вестник Российского нового университета. Серия «Человек в современном мире». – 2020. – Вып.1. – С.76-86.
- [17] Загидуллин Р.З. Теоретические и методологические основы переводческого тезауруса (на материале английского языка для специальных целей): Монография. – Бишкек: Кыргызский ГУ, 1993. – 128 с.
- [18] Касымова Г. М. Формирование коммуникативной компетентности будущих переводчиков в условиях многоаспектной деятельности. – Автореф. дис. д-ра пед. наук. – Алматы, 2009. – 41 с.
- [19] Полубиченко Л.В. Формирование профессиональных переводческих компетенций на программе «переводчик в сфере профессиональной коммуникации»: возможности и ограничения // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2019. – №1. – С.84-97.
- [20] Dudina O, Holovko I, Chernyshenko I. Formation of translation competence in future vocational specialists: a systematic review // Educación. Education. Educação. – 2021. – Vol. 42 (11). – Art. 5. – PP. 39-46.
- [21] Zou Y. The Constitution of Translation Competence and Its Implications on Translator Education // International Conference on Arts, Design and Contemporary Education. – 2015. – PP.786-793.
- [22] Tement M. (dir.). Training for the New Millennium. Pedagogies for Translation and Interpreting. Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing, coll. Benjamins Translation Library. – 2005. – Vol.60. – 274 p.
- [23] Аликина Е.В. Педагогика перевода: Монография. – Пермь: ПНИПУ, 2017. – 168 с.
- [24] Жорабекова А.Н., Абилхаирова Ж.А. Развитие готовности вузовских педагогов к формированию полилингвальных компетенций будущего учителя // Педагогика и психология. – 2020. – №4 (45). – С.178-186.
- [25] Фалько К.И. Формирование интегративных переводческих компетенций в условиях многопрофильного вуза // Вопросы методики преподавания в вузе. – 2018. – Т.7. – №25. – С.47–55.

References:

- [1] Plan nacji – 100 konkretnych szogov [Elektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (data obrashhenija: 09.03.2021).
- [2] Kolesnikova G.A., Pustovalova N.I. Razvitie issledovatel’skih kompetencij obuchajushhihsja cherez obrazovatel’nuju i proektnuju dejatel’nost’ // Pedagogika i psihologija. – 2020. – № 4 (45). – S. 90-98.
- [3] Kanaeva A., Umekova N., Token M., Tokkulina G. Rol’ kompetentnostnogo podhoda v obuchenii inostrannomu jazyku v vuzah Kazahstana // Pedagogika i psihologija. – 2021. – №3 (48). – S. 179-186.
- [4] Ualieva N., Zhunusova A., Ibraeva K., Kuzembaeva A. Organization of competence-based students’ individual work of pedagogical specialties // Pedagogika i psihologija. – 2021. – № 2 (47). – S. 47-57.
- [5] Zhumabekova A.K. Znachenie ponjatija «perevodcheskaja kompetentnost’» v metodologii teorii i praktiki perevoda // Pedagogika i psihologija. – 2016. – №4 (29). – S.53-56.
- [6] Developing Translation Competence / dir. C. Schäffner et B. Adab. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins, 2000. – 244 p.
- [7] Komissarov, V. N. Sovremennoe perevodovedenie: ucheb. posobie / Pod red. D. I. Ermolovicha. – 2-e izd., ispr. – М.: R. Valent, – 2011. – 407 s.
- [8] PACTE. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.). Triangulating Translation: Per-

spectives in Process Oriented Research, Amsterdam: John Benjamins, 2003. [Электронный ресурс]: URL: <http://www3.uji.es/~aferna/EA0921/3b-Translation-competence-model.pdf> (дата обращения: 09.03.2021).

[9] PACTE Group. Albir A.H., Galán-Mañas A., Kuznik A., Olalla-Soler Ch. Rodríguez-Inés P., Romero L. Translation competence acquisition. Design and results of the PACTE group's experimental research //The Interpreter and Translator Trainer. – 2020. – Vol. 14. – Iss.2. – PP.95-233. DOI: 10.1080/1750399X.2020.1732601

[10] Robert I. S., Remael A., Ureel J.J. Towards a model of translation revision competence //The Interpreter and Translator Trainer. – 2017. – Vol.11. – Iss.1. – PP.1-19. DOI: 10.1080/1750399X.2016.1198183

[11] Tomozeiu D., Koskinen K., D'Arcangelo A. Teaching intercultural competence in translator training // The Interpreter and Translator Trainer. – 2016. – Vol.10. – Iss.3. – PP.251-267. DOI: 10.1080/1750399X.2016.1236557

[12] Wu D., Zhang L.J., Wei L. Developing translator competence: understanding trainers' beliefs and training practices //The Interpreter and Translator Trainer. – 2019. – Vol.13. – Iss.3. – P. 233-254. DOI: 10.1080/1750399X.2019.1656406

[13] Eser O. A Model of Translator's Competence from an Educational Perspective //International Journal of Comparative Literature & Translation Studies – Vol. 3 – No. 1; January 2015. – PP.4-13

[14] Yang Zh, Li D. Translation Competence Revisited: Toward a Pedagogical Model of Translation Competence //Advances in Cognitive Translation Studies. – Springer, Singapore. – 2021. – PP. 109-138

[15] Gavrilenko N.N. Kljuchevyje kompetentnosti professional'nogo perevodchika //Didaktika perevoda: tradicii i innovacii: kollektivnaja monografija /Pod obshh. red. N.N. Gavrilenko. – M.: Flinta, 2018. – S. 27–59.

[16] Zlobin A.N. Gabitusnyj komponent perevodcheskoj kompetencii //Vestnik Rossijskogo novogo universiteta. Serija «Chelovek v sovremennom mire». – 2020. – Vyp.1. – S.76-86.

[17] Zagidullin R.Z. Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy perevodcheskogo tezaurus (na materiale anglijskogo jazyka dlja special'nyh celej): Monografija. – Bishkek: Izd-vo Kirgyszskogo gosudarstvennogo universiteta, 1993. – 128 s.

[18] Kasymova G.M. Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti budushhix perevodchikov v uslovijah mnogoaspektnoj dejatel'nosti. – Avtoref. dis...d-ra ped. nauk. – Almaty, – 2009. – 41 s.

[19] Polubichenko L.V. Formirovanie professional'nyh perevodcheskih kompetencij na programme «perevodchik v sfere professional'noj kommunikacii»: vozmozhnosti i ogranichenija //Vestnik MGU. Ser. 19. Lingvistika i mezhhkul'turnaja kommunikacija. – 2019. – № 1. – S. 84-97.

[20] Dudina O, Holovko I, Chernyshenko I. Formation of translation competence in future vocational specialists: a systematic review //Educación. Education. Educação. – 2021. – Vol. 42 (11). – Art. 5. – PP. 39-46.

[21] Zou Y. The Constitution of Translation Competence and Its Implications on Translator Education / International Conference on Arts, Design and Contemporary Education. – 2015. – P. 786-793.

[22] Tennent M. (dir.). Training for the New Millennium. Pedagogies for Translation and Interpreting. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing, coll. Benjamins Translation Library. – 2005. – Vol.60. – 274 p.

[23] Alikina E.V. Pedagogika perevoda: monografija. – Perm': PNIPU, 2017. – 168 s.

[24] Zhorabekova A.N., Abilhairova Zh.A. Razvitie gotovnosti vuzovskih pedagogov k formirovaniju polilingval'nyh kompetencij budushhego uchitelja //Pedagogika i psihologija. – 2020. – №4 (45). – S.178-186.

[25] Fal'ko K.I. Formirovanie integrativnyh perevodcheskih kompetencij v uslovijah mnogoprofil'nogo vuza //Voprosy metodiki prepodavaniya v vuze. – 2018. – T.7. – №25. – S.47-55.

Педагогикалық мамандықта білім алушылардың аудармашылық құзыреттілігін қалыптастыру

А.Қ. Жұмабекова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде ағылшын тіліне көшу шеңберінде педагог мамандарды даярлаудың оқу үдерісіне ғылыми негізделген көзқарас, атап айтқанда аударматану, лингводидактика, мәдениетаралық кәсіби коммуникация теориясы мен тәжірибесі саласындағы

жетістіктерді пайдалану қажеттілігі туындап отыр. Аталған мақалада шетелдік және отандық әдебиеттердегі аударма құзыреттілігінің құрылымы және оның құрамдас бөліктерін ажырату критерийлері туралы дискуссиялық мәселеге ғылыми шолу жасалған. Автор ағылшын тіліндегі бейіндік пәндердің болашақ мұғалімдері ретінде педагогикалық мамандықтардың студенттеріне аудармашылық құзыреттіліктің моделін ұсынады. Бұл интегративті аудармашылық құзыреттілік келесідей құзыреттіліктерді қамтиды: оқытылатын пәндер шеңберіндегі пәндік білімді қолдануды көрсететін пәндік құзыреттілік, қарым-қатынастың кәсіби педагогикалық саласында ағылшын тілін енгізуді көздейтін лингвистикалық құзыреттілік және мектеп оқушыларына білім беру барысында аударматану саласының теориялық және процедуралық білімдері қолданылатын интегративті стратегиялық құзыреттілік. Аталмыш модель Абай атындағы ҚазҰПУ-дың педагогикалық мамандықта білім алушы студенттерге аударма теориясы мен тәжірибесі бойынша авторлық курстың тұжырымдамалық негізін құрайтыны атап өтілді. Өзірленген аудармашылық құзыреттіліктің интегративті құрылымы педагогикалық кадрларды даярлаудың оқу үдерісінде нақтылануға, сондай-ақ апробациялауға жататын анық болып табылады.

Түйін сөздер: аудармашылық құзыреттілік, педагогикалық мамандық студенттері, құзыреттілікке негізделген тәсіл, интегративті модель.

Development of translation competence of pedagogical students

A.K. Zhumabekova

*Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Necessity of evidence based educational process of teaching staff training in general academic school in Kazakhstan, including usage of achievements in the field of translation studies, linguodidactics, theory and practice of intercultural professional communication, has appeared as a part of adoption of English language of study. Scientific review of the debatable issue of the structure of translation competence and the criteria for distinguishing its components in foreign and domestic literature, is provided in this article. The author proposes a model of translation competence for pedagogical students as future teachers of major subjects in English. This integrative translation competence includes: subject competence, which demonstrates the application of subject knowledge in the field of taught disciplines, linguistic competence, which involves the implementation of the English language in the professional pedagogical field of communication, and integrates strategic competence, which allows the use of theoretical and procedural knowledge from the field of translation studies in the process of teaching school students. It is noted that the given model will form the conceptual basis of the author-developed training course on the theory and practice of translation for students of pedagogical specialties of Abai University. The formulated integrative structure of translation competence is open, and shall be clarified and approbated in the educational process of training teaching staff.

Keywords: translation competence, pedagogical students, competency-based approach, integrative model.

Поступила в редакцию 10.03.2022

М.Ж. АКИШЕВА¹, Д.М. БОРАНКУЛОВА¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
mayra.akishova@bk.ru, dinaborankulova@mail.ru

БЕЙНЕ МАТЕРИАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Географиялық білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттарының бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сабақта кеңінен қолдану. АКТ-ны қолдану оқушылар бойында ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған. Сондықтан да қазіргі уақытта оқушылар бойында білім алу дағдыларын қалыптастыру, ақпаратты өңдеу және сыни тұрғыдан түсіну, ақпараттық-коммуникациялық технология құралдары арқылы жаңа білімді қабылдауға дайындау мәселелері өзекті. Осы тұста пән мұғалімнің міндеті – сабақтарда тақырыпқа сай бейне материалдар, бейнеүзінділер, телехабарлар, жаңа ақпараттық технологиялар негізінде жасалған бағдарламаларды күнделікті қолдану. Оларды қолдана отырып, оқушыларды шығармашылыққа баулу және пәнге деген қызығушылықтарын арттыру, сабақты жан-жақты сипаттай алатын мәліметтерді жинақтау, оқушыларды бірлескен жұптық, топтық жұмыстарға тарту секілді іс-әрекеттерді ұйымдастыра алады. Алайда жинақталған мәліметтер оқушының жас ерекшелігіне сай, нақты тақырыпты аша алатын, уақыт межесінен аспайтын, оларды жалықтырып алмайтындай болуын мұғалім тарапынан саралануы қажет.

Түйін сөздер: құзіреттілік, АКТ, сыни тұрғыдан түсіну, технология, бейне материалдар, бейнеүзінділер, телехабарлар, ақпаратты өңдеу.

Кіріспе. Қазіргі әлемде ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты *бейне материалдар* адамдар өмірінде маңызды рөл атқара бастады. Білім беру саласында түбегейлі өзгерістер орын алуда: қашықтықтан, цифрлық, электрондық құралдар мен платформалар көмегімен оқыту және т.б. Оқушылар күнделікті өмірде қолданып жүрген гаджеттерден көрген бейнелерді негізгі ақпарат көзі ретінде қабылдайды. Олардың арасында ақпаратты меңгеру барысында жазбаша дереккөздерге қарағанда, жарқын және түрлі-түсті көрнекі бейнелерді қарау әдетке айналып барады [1]. Осы тұста заман талабына сай мұғалім өз пәнін оқытуда оқушылардың ынтасын арттырғысы келсе, *бейне материалдарды* сабақта белсенді қолдануы қажет.

Зерттеудің мақсаты – оқушыларға жаңа тақырыпты меңгерту барысында, берілген мәліметтерді жылдам әрі тез қабылдау үшін және жадында көбірек сақталып қалу мақсатында бейне материалдармен жұмыс жасаудың артықшылықтарын ұсыну.

Негізгі бөлім. Сабақты ұйымдастырудың дәстүрлі түрінде оқушылар оқу материалын пассивті қабылдайды, ал оқу барысында ақпараттық телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы ұйымдастырылса оқушылар оған белсенді қатысады және саналы түрде жаңа ақпаратты игеруге мүмкіндік алады. Бұл мультфильм, фильмнен үзінді, клип, диалог және т.б. болуы мүмкін. Бейне сабақтың ең басым жақтарының бірі – көрермендермен эмоциялық және танымдық деңгейде сөйлесуі [2]. Оқушыларға әсер ету қабілеті арқылы бейне сабақтар, оқыту барысында оқуға деген мотивацияға да, тиімділікке де күшті оң әсер ете алады. Сыныпта бейне материалдарды пайдалану келесі міндеттерді шешуге ықпал етеді, олар: қолайлы оқу ортасын құру; уақытты тиімді ұйымдастыру; оқу іс-әрекеттің мазмұндылығын және сапасын арттыруға және т.б. Жоғары ақпараттық технологиялар әлемінде өмір сүре отырып, қоғамның өзі барлығын ақпараттандыру үдерісіне еріксіз тартады. Сондықтан да адамның қоғамда өз орнын алу қажеттілігі заманауи ақпараттық

технологияларды тәжірибеде қолдану қажеттілігіне әкеледі және ақпараттандыру мүмкіндіктерін жоғары бағалай отырып, оларды күнделікті сабақта қолданудың қажеттілігі деп есептейді [3].

Әдіснамалық негіздері. Профессор Г.М. Коджаспирова бейне материалдарды күнделікті сабақта пайдалану, оқушы мен сюжеттегі көрініс арқылы болып жатқан құбылыстарды көріп, сезіп, естіп қана қоймай, оны есте сақтау мүмкіндігінің жоғары болатындығын айтқан. Күнделікті сабақтың берілу деңгейін жақсарту мақсатында көптеген еңбектер жазған К.В. Петрова зерттеулеріне қарайтын болсақ, бейне материалдарды сабақта қолдану оқушылардың эмоционалды қарым-қатынасын арттырады, іс-әрекетінің тиімділік деңгейін жоғарлатады, ақпаратты жақсы есте сақтауға ықпал етеді және оны болашақта қайта еске түсіру ықтималдығын арттыратындығы қарастырылған [4]. Сондықтан да тақырыпты игеру барысында әдіс-тәсілдер арқылы оқушылардың білімге деген қызығушылық атмосферасын құру үшін, олардың бойында ізденуге, зерттеуге, жасауға деген ұмтылысты қалыптастыру маңызды. Оқушылардың қызығушылықтарын олардың танымдық іс-әрекетінің кез-келген түрінде, кез-келген бағытта сақтаудың әр түрлі жолдары мен әдістерін қарастыру қажет. Осылайша, сабақтарда және сабақтан тыс уақытта заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқушылар мен мұғалімдерге жаңа тақырыпты тиімді шешуге мүмкіндік беретін қажеттілік деп қабылдау қажет.

Бейне сабақтардың тиімді жақтарын пайдалана отырып, мысал ретінде дәстүрлі сабақ пен АКТ-ны қолдану арқылы жан-жақты қамтылған (бейне материалдар, кескін картамен жұмыс, викториналық танымдық ойындар және т.б.) сабақтарды салыстырып сипаттама беру. Негізгі мақсатымыз жаңа сабақты игеру барысында бейне материалдардың тиімділігін, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, белсенділігін артыру, уақытты тиімді пайдалану. Бір тақырыпты екі сыныпқа әр түрлі әдіс-тәсілдермен түсіндіру. Бірнеше уақыт

өткеннен соң оқушылардан өткен тақырып бойынша сауалнама жүргізу, себебі, әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы өткізілген сабақтарды салыстыру. Нәтижелерді талдау арқылы АКТ-ны пайдалана отырып ұйымдастырылған сабақтың оқушылар жадында көбірек сақталатындығына көз жеткізу.

Қазіргі заманғы мектеп – жеке тұлғаның мүдделеріне бағытталған, оқушылардың саналы таңдауға, тәуелсіз шешімдер қабылдауға және қоғамға жауапкершілікпен қатысуға дайындығын дамытумен сипатталады [5]. Білім беру сапасын арттыру жөніндегі жұмыстың маңызды бағыттарының бірі: білім беру үрдісінің барлық қатысушыларының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қол жеткізуін қамтамасыз ету; жылдам өзгеретін әлемде табысты қамтамасыз ететін білім алуда оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру [6]. Осы орайда география сабақтарын жан-жақты сипаттайтын, оқушыларды қызықтыра алатын, сабақты түсіндіру барысында оқушының жаңа сабақты жылдам әрі сапалы игере алатындай етіп ұйымдастыру мұғалімнің шеберлігіне тікелей байланысты. Оқу іс-әрекеттерін ұйымдастыру барысында мұғалім ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сабақта кеңінен қолдануы қажет [7].

Бейне материалдар – бейнелерді тану жүйесіндегі танылатын нысан немесе есте сақталатын және қандай да бір жерде бар мәліметтердің көшірмесі. Бейнефильмдер – тұтас бейне материал. Оның маңызды дидактикалық функциясы – жаңа білімді жеткізу және оны мұғалімнің сөзін иллюстрациялап, көрнекіліктермен түсіндіргенін растап орындайды [8]. Қоғамдық хабар тарату корпорациясы жүргізген бірқатар зерттеулерге сәйкес, соңғы 20-30 жыл ішінде білім беру салаларында бейне материалдар мен теледидарды сынып сабақтарында қолдану тұрақты түрде өсіп келеді. Соңғы зерттеулерге сәйкес, бұл технология кеңінен қолданылып қана қоймайды, сонымен қатар тиімді және шығармашылық білім беру құралы ретінде жоғары бағаланады. Қазіргі цифрландыру

кезеңіндегі барлық білім беру жүйесі қайта құрылуда және оған деген сұраныс өсуде [9].

Зерттеудің нәтижелері. Мультимедиялық құралдардың құндылығын растайтын ең маңызды нәтижесі – пайдалану жиілігі мен күтілетін жетістіктер және оқушылардың арасындағы тікелей байланыс. Тұрақты пайдаланушылар арасында 70%-ға жуығы оқушылардың ынтасы артады деп санайды [10]. Педагогтердің ағымдағы зерттеулеріне сәйкес, білім беру барысында телехабарлар мен бейнеүзінділерді қолдану төменде аталған мүмкіндіктерді *арттырады*: оқу мен жаңа тақырыпты игеруді күшейтеді; оқушылар арасында жалпы білім базасын дамытуға көмектеседі; оқушылардың түсінігін және талқылауын жақсартады; оқушылардың жаңа сабаққа деген ынтасын арттырады; мұғалімдердің тиімділігіне ықпал етеді [11].

Қазіргі таңда жаратылыстану пәндерін оқуға деген мектеп оқушыларының қызығушылығының төмендегенін байқауға болады. Бұл алаңдатарлық жағдай, себебі Жер туралы білім қоршаған дүниені дұрыс қабылдаудың негізі. Әрине ақпараттық дамыған заманда қарапайым көрнекі құралдарын (оқулықтар, кестелер, диаграммалар, карталар және т.б.) пайдаланып сабақ жүргізілетін болса. Қазіргі кезде оқыту үрдісінде, яғни сыныпта АКТ-ны қолдану қарқынды дамуда. Жаңартылған білім мазмұнына сәйкес білім алудың көзі тек мұғалім емес, сондай-ақ оқушыларда өздігінен цифрлық құралдар көмегімен білімдерін жан-жақты толықтыра алады. Сондай-ақ жаңа тақырыпқа деген оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың қабілеттерін шыңдауға, ортамен тез араласып кетуіне, ойларын ашық жеткізуге септігін және үлесін тигізуде. Оқушыларды белсенді оқытуға тарту

үшін көрсетілген бейнелер оның ақыл-ойдың әр түрлі формаларына жүгінуі, мазмұнды жеткізудің бірнеше режимдерін қолдануы және көрермендерге эмоционалды тартымдылығына әсер етеді. Бейне жазбаларды таңдау барысында тақырыпқа байланыстылығы, ұзақтығы, оқушының жас ерекшеліктері ескерілуі қажет. Біздің қоғам өмірінің барлық жақтарын қайта құруда, білім беруді жаңарту жағдайында мұғалімнің әлеуметтік рөлі мен кәсіби функциялары күрделене түседі және артады. Мұғалімнің әдістемелік шеберлігі, оқу үрдісін ұйымдастыруға шығармашылықпен қарау, «есте сақтау мектебінен», «ойлау және әрекеттесу мектебіне» көшу туралы мәселе туындайды. Сондықтан сабақ өту тәжірибесінде интербелсенді оқыту технологияларын қолдану өте маңызды [12].

Зерттеу нәтижелерін талдау. Ақпаратты қабылдаудың үш негізгі әдісі кең тараған, олар: *визуалды, есту және ұстап көру* арқылы. Көрнекі-кеңістік әдісте оқушылар жаңа ақпаратты бүкіл тұжырымдаманы визуализациялау арқылы қабылдайды және тұтас суреттер деп санайды. Үнемі тыңдайтын, сөзбен ойлайды, естігенін өңдейді және әдетте дәйекті, қадамдық жүйемен оқитын оқушылар есту арқылы ақпаратты қабылдайды. Үшінші типке сезіну, ұстап көру арқылы қабылдайтын оқушылар типі жатады. Оқушылар ақпаратты физикалық жанасу мен сезім арқылы қабылдайды және демонстрациялау арқылы көрсету тиімді болады [13].

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді қолдана отырып, мысал ретінде жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулықта берілген, мақала тақырыбын аша алатындай сабақ тақырыбын таңдап, сонымен жұмыс жасауды ұсынамыз.

Таблица 1

"Жалпы білім беретін мектептің 9- сыныбына арналған оқулық"

Пән атауы	Қазақстан географиясы («Мектеп» баспасы, Ш.Т. Толыбекова, Г.Е. Гловина, С.С.Козина, Е.А.Ахметов, 2019. -193 б.) [14]
Сыныбы	9
Бөлім	Физикалық география, Биосфера
Тақырып	Қазақстандағы табиғат зоналары мен биіктік белдеулер
Сабақтың мақсаты	9.3.4.1 Қазақстанның табиғат зоналары мен биіктік белдеулеріне салыстырмалы талдау жасау

Бұл тақырыпты ұзақ мерзімді сабақ жоспарына сәйкес ғылыми-зерттеу тәжірибесін өтуге практика нысаны ретінде алынған Қызылорда қаласы, Серғали Толыбеков атындағы №3 мектеп-лицейінің 9 «А» және 9 «Б» сыныптарына өткізілді.

Бірінші сыныпқа (9 «А»), сабақ жоспары тақырыпқа сай, қарапайым түрде жасалды. Сабақты өту барысында «Ойлан, жұптас, пікірлес» әдісі арқылы мәтінмен жұмыс жасау, тақырыпқа қатысты «түрткі сұрақтар», географиялық ұғымдармен жұмыс, табиғат зоналарын кескін картаға түсіру тапсырмалары берілді. Сыныпта 25 оқушы барлығы түгел қатысып, белсенділік танытты.

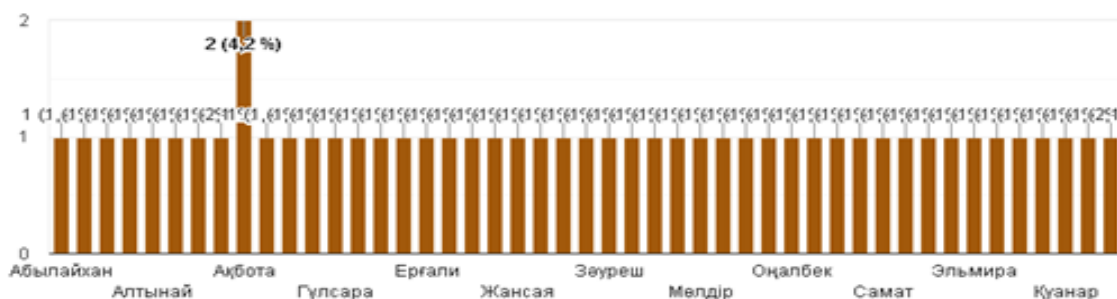
Екінші сыныпта, (9 «Б»), дәл осы тақырыпты түсіндіру барысында «Табиғат

зоналары мен биіктік белдеулердің қалыптасу заңдылықтары» туралы бейне көрсетілім (<https://www.youtube.com/watch?v=t2acxVxd7-4>) [15], «Табиғат зоналары» картасымен жұмыс, «Кинометафора» әдісі арқылы сұрақ-жауап, «Алтын қақпа» атты викториналық танымдық ойындар арқылы тапсырмалар берілді. «Simpoll» формасы арқылы оқушылар өзін-өзі бағалауы жүзеге асырылды. Осы атылған әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы сыныптағы 23 оқушы барлығы түгел қатысып, белсенділік танытты.

Өтілген тақырып бойынша қай сынып оқушыларының есінде көбірек қалғандығын тексеру мақсатында сауалнама алынды. Сауалнамаға 9 «А» және 9 «Б» сыныптарынан 48 оқушы қатысты.

Оқушының аты жөні

48 ответов

Сурет 1. Оқушылардың сауалнамаға қатысуы

Сауалнама сұрақтары төмендегідей:

1. Сіздің ойыңызша сабақ тиімді ұйымдастырылды ма?
- 25 оқушы – иә (52,1%);
 - 13 оқушы – мен тағы да қосымша материалдар қосар едім (27,1%);
 - 10 оқушы – жоқ (20,8%).

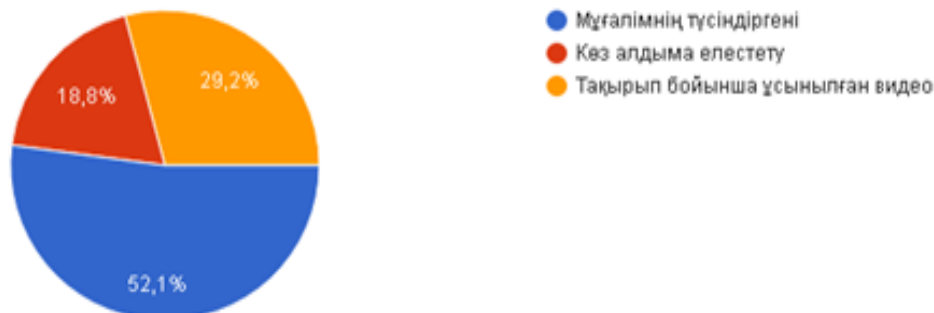
Сіздің ойыңызша сабақ тиімді ұйымдастырылды ма?

48 ответов

Қазақстандағы табиғат зоналары мен биіктік белдеулер тақырыбынан қандай объектілер сіздің есіңізде көбірек қалды

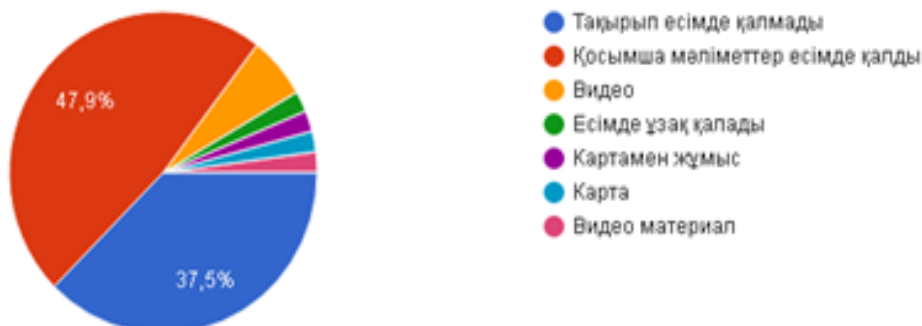
48 ответов

2. Қазақстандағы табиғат зоналары мен биіктік белдеулер тақырыбынан қандай объектілер сіздің есіңізде көбірек қалды? 25 оқушы – мұғалімнің түсіндіргені (52,1%);
3. объектілер сіздің есіңізде көбірек қалды? 14 оқушы – тақырып бойынша ұсынылған видео (29, 2%);
9 оқушы – көз алдыма елестету (18, 8%).
4. Технологиялардың әр түрлі формалары арқылы оқытудың (эл.оқулықтар, бейне, аудио және т. б.) ұйымдастырылуы сізге жаңа сабақты меңгеруге қандай көмегін тигізді? 23 оқушы – қосымша мәліметтер есімде қалды (47, 9%);
18 оқушы – тақырып есімде қалмады (37, 5%);
Қалған оқушылар: видео, картамен жұмыс, видео материал және т.б. жауаптарды ұсынған.

Технологиялардың әртүрлі формалары арқылы оқытудың (эл.оқулықтар, бейне, аудио және т. б.) ұйымдастырылуы сізге жаңа сабақты меңгеруге қандай көмегін тигізді?

48 ответов

5. Сіз үшін күнделікті сабақты қандай формада ұйымдастырған тиімді? 31 оқушы – әр түрлі әдіс-тәсілдер арқылы (64, 6%);
11 оқушы – дәстүрлі (22, 9%);
6 оқушы – қарапайым (12, 5%).

Сіз үшін күнделікті сабақты қандай формада ұйымдастырған тиімдірек

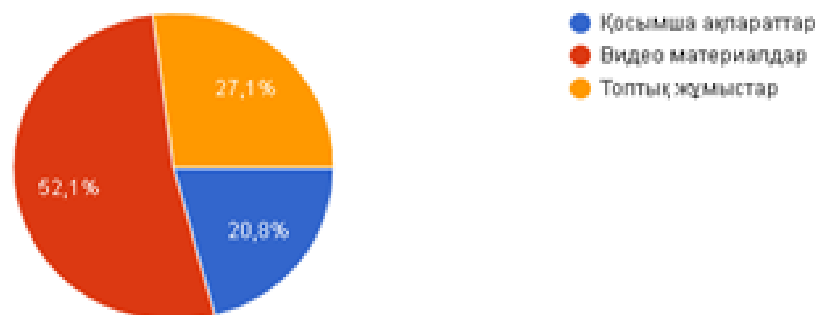
48 ответов

6. Сабақты тиімді ұйымдастыру үшін сіз тағы қандай әдіс-тәсілдерді қосар едіңіз?
- 25 оқушы – видео материалдар (52,1%);
13 оқушы – топтық жұмыстар (27,1%);
10 оқушы – қосымша ақпарат (20,8%).

Сабақты тиімді ұйымдастыру үшін сіз тағы қандай әдіс-тәсілдерді қосар едіңіз?

48 ответов

Сурет 2. Сауалнама нәтижесі (авторлық құрастыру)

Сауалнама нәтижелерін талдау барысында, дәстүрлі сабақ өткен сыныптың оқушыларының есінде жаңа тақырып мәліметтерінің біршама аз сақталғандығын, ал керісінше екінші сынып оқушыларының белсенділік танытқанын байқауға болады. Оқушылар «сабақты тиімді ұйымдастыру үшін сіз тағы қандай әдіс-тәсілдерді қосар едіңіз?» деген сұраққа қосымша ақпараттар, бейне материалдар, топтық жұмыстарды қосу керектігі айтылды.

Қорытынды. Американдық педагог Эдгар Дейлдің зерттеулері бойынша адамдар естігендерінің

20%-ын, көргендерінің 30%-ын есте сақтайды, ал айтқандары мен жазғандарының 70% есте қалады екен [16]. Сабақтарда бейне материалдарды қолданудың тиімділігі оқушылар жаңа тақырып бойынша алған білімдерін, өздері көз алдарына келген суретті, бейнефильмде ұсынылған суреттермен салыстыра алуында. Оқу жүйесін жетілдірудің заманауи мақсаттары мен міндеттері оқу бейне бағдарламаларын қолданудың кешенді тәсілін қолдануды талап етеді, өйткені ең үлкен педагогикалық әсер ол дәстүрлі визуализация құралдарымен

бейне материалды жақсы үйлестіре отырып қалыптастыра алу. Кинофрагментті біріктіру, зерттеу, практикалық жұмыс, кестелер мен графиктер, модельдер мен табиғи нысандарды, географиялық карталарды талдау, оқулық мәтінімен жұмыс, қарау және дәстүрлі аудиовизуалды оқыту құралдарын тыңдау және т.б. сабақты белсенді әрі жігерлі етуге мүмкіндік береді және оны оңтайландыруға ықпал етеді. Мұғалім сабақта жазба үзінділерін тақырып сұрақтарына жауап бере алатындай, жаңа сабақ тақырыбын аша алатындай етіп таңдау қажет. Кинофрагмент көрсетілгеннен кейін мұғалім өткізілген талқылауда оқушылардан алдын-ала қойылған сұрақтарға, бейне материалды көргеннен кейінгі жауаптарымен өзара бөлісуін сұрайды.

Білім беруді ақпараттандырудың келесідей артықшылықтарын атап өтуге болады: цифрлық құралдарды пайдаланып оқыту, ең алдымен, оқушының үй тапсырмасын орындау кезінде дұрыстығын

тексеру мүмкіндігін береді, яғни дербес жұмыс жасауға жағдай жасау; ақпараттық технологиялардың енуімен оқытудың мәні өзгереді. Оқушыларды тексеру оқулықтар мен тапсырмаларды тарату арқылы қамтамасыз етілсе, енді ол нақты уақыт режимінде жүзеге асырылуы мүмкін, бұл білім алуды одан әрі тиімді ете түсті; даралап оқыту мүмкіндіктері артып келеді – тапсырмаларды ұсыну қарқынын, белгілі бір оқушының білімді меңгеру реттілігін таңдауға байланысты; электрондық құралдар білімді бағалаудың объективтілігін арттыру құралы ретінде әрекет етеді. Мұғалімнен айырмашылығы, оқушының тілалғыштығын, тартымдылығын немесе басқа да қасиеттерін емес, белгілі бір пән саласындағы білімі мен дағдысын ғана бағалайды. Осы аталған артықшылықтарына қарай отырып, АКТ элементтері бар, өмірмен байланыстыра алатын сабақтар қазіргі таңда тиімді екенін нақты айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Кочева А.С. Использование и типология видеоконтента при обучении школьников. Межрегион. научно-практ.семинар. – Киров, Сб.материалов. – 2020. – 114 с. [Электронный ресурс]: URL: <https://kirovipk.ru/wp-content/uploads/2020/12/ispolzovanie-mediaresursov-v-praktike-raboty-sovremennogo-pedagoga.pdf> (өтінім берілген күні: 20.12.2021).
- [2] Швецова Л.В. Методика преподавания географии: учебное пособие. – Барнаул: АлтГУ, 2021. – 146 с.
- [3] Андерсен Б.Б. Мультимедиа в образовании: информационные технологии в образовании. – Москва: Дрофа, 2007. – 223 с.
- [4] Тимошенко А.С. Использование видеоматериалов на уроках //Молодой ученый. – 2020. – №26 (316). – С.317-319. [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/316/72072/> (өтінім берілген күні: 09.02.2022).
- [5] Лихачева Е.Л. Использование видеоматериалов во внеурочной деятельности как средство повышения интереса к изучению предмета. Межрегиональный научно-практический семинар. Киров, сборник материалов. – 2020. – 114 с. [Электронный ресурс]: URL: <https://kirovipk.ru/wp-content/uploads/2020/12/ispolzovanie> (өтінім берілген күні: 5.01.2022).
- [6] Коджаспирова Г.М., Петров К.В. Технические средства обучения и методика их использования. – М.: Академия, 2001. – 158 с.
- [7] Каратабанов Р.А., Бекдаирова В.Ж. География Казахстана, методическое руководство для учителей 9 класса общеобразовательной школы. – Алматы: Алматыкітап, 2019. – 214 с.
- [8] Ақышева М.Ж., Боранкулова Д.М. География сабағында оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруда бейнематериалдарды қолдану //Торайғыров университетінің хабаршысы. – 2021. – №4. – С.88-97 [Электронный ресурс]: URL: <https://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/storage/journals/351.pdf> (өтінім берілген күні: 5.01.2022).
- [9] Кенжебаева З.С., Садырова М.С, Мухтар Е.С, Момынкулова Ш.О., Қашықтықтан білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану: шетелдік тәжірибе және Қазақстан //Вестник КазНУ, серия педагогические науки 2021. – №2 (67) [Электрондық ресурс]: URL: <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/1046/635> (өтінім берілген күні: 14.01.2022).
- [10] Титов Е.В., Морозова, Л.В. Методика применения информационных технологий в обучении. – М.: Академия, 2010. – С.176.

[11] Белякова М.М. Структурно-логические схемы как технология формирования культуры научного мышления на уроках. – Москва: Буки-Веди, 2014. – 310 с.

[12] Кабулова Ж.Е., Тлеубергенова К.А., Абдикаримова Г.Ә. География пәнін оқытуда интерактивті әдістер технологиясын пайдаланудың мүмкіндіктері // Педагогика және психология, ғылыми-әдістемелік журнал 2021. – № 3 (48) [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/257/531> (өтінім берілген күні: 14.01.2022).

[13] Тихомиров В.П. Мир на пути Smart Education: новые возможности для развития // Открытое образование, научно педагогическое журнал. – 2011. – №3. – С. 22-28. [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mir-na-puti-smart-education-novye-vozmozhnosti-dlya-razvitiya> (өтінім берілген күні: 17.01.2022).

[14] Толыбекова Ш.Т., Гловина Г.Е., Козина С.С., Ахметов Е.А. Қазақстан географиясы: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2019. – 193 б.

[15] Табиғат зоналары мен биіктік белдеулердің қалыптасу заңдылықтары: Бейне көрсетілім. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t2acxVxd7-4> (өтінім берілген күні: 01.02.2022).

[16] Эдгар Дейл. Пирамида обучения: как запомнить что-то раз и навсегда известный. Американский педагог, профессор Университета Огайо [Электронный ресурс]: URL: <https://externat.foxford.ru/polezno-znat/piramida-obucheniya> (өтінім берілген күні: 01.02.2022).

References:

[1] Kocheva A.S. Ispol'zovanie i tipologiya videokontenta pri obuchenii shkol'nikov. Mezhtregion. nauchno-prakt.seminar. – Kirov, Sb.materialov. – 2020. – 114 s. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://kirovipk.ru/wp-content/uploads/2020/12/ispolzovanie-mediaresursov-v-praktike-raboty-sovremennogo-pedagoga.pdf> (өтінім берілген күні: 20.12.2021).

[2] Shvecova L.V. Metodika prepodavaniya geografii: uchebnoe posobie. – Barnaul: AltGU, 2021. – 146 s.

[3] Andersen B.B. Mul'timedia v obrazovanii: informacionnye tehnologii v obrazovanii. – Moskva: Drofa, 2007. – 223 s.

[4] Timoshchenko A.S. Ispol'zovanie videomaterialov na urokah // Molodoj uchenyi. – 2020. – №26 (316). – S.317-319. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://moluch.ru/archive/316/72072/> (өтінім берілген күні: 09.02.2022).

[5] Lihacheva E.L. Ispol'zovanie videomaterialov vo vneurochnoj deyatelnosti kak sredstvo povysheniya interesa k izucheniyu predmeta. Mezhtregional'nyi nauchno-prakticheskii seminar. Kirov, sbornik materialov. – 2020. – 114 s. [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://kirovipk.ru/wp-content/uploads/2020/12/ispolzovanie> (өтінім берілген күні: 5.01.2022).

[6] Kodzhaspirova G.M., Petrov K.V. Tehnicheskie sredstva obucheniya i metodika ih ispol'zovaniya. – M.: Akademiya, 2001. – S.158.

[7] Karatabanov R.A., Bekdairova V.Zh. Geografiya Kazahstana, metodicheskoe rukovodstvo dlya uchitelej 9 klassa obshcheobrazovatel'noj shkoly. – Almaty: Almatykitap, 2019. – 214 s.

[8] Ақышева М.Ж., Боранкулова Д.М. География сабағында оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруда бейнематериалдарды қолдану // Торайғыров университетінің хабаршысы. – 2021. – №4. – S.88-97 [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/storage/journals/351.pdf> (өтінім берілген күні: 5.01.2022).

[9] Kenzhebaeva Z.S., Sadyrova M.S, Muhtar E.S, Momynkulova SH.O., Қашықтықтан білім беру зһыесінде цифрлық технологияларды пайдалану: шетелдік тәжірибе және Қазақстан // Vestnik KazNU, seriya pedagogicheskie nauki 2021. – №2 (67) [E'lektronдық resurs]: URL: <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/1046/635> (өтінім берілген күні: 14.01.2022).

[10] Titov E.V., Morozova L.V. Metodika primeneniya informacionnyh tehnologii v obuchenii. – M.: Akademiya, 2010. – S.176.

[11] Belyakova M.M. Strukturno-logicheskie shemy kak tehnologiya formirovaniya kul'tury nauchnogo myshleniya na urokah. – Moskva: Buki-Vedi, 2014. – S. 310.

[12] Кабулова Ж.Е., Тлеубергенова К.А., Абдикаримова Г.Ә. География пәнін оқытуда интерактивті әдістер технологиясын пайдаланудың мүмкіндіктері // Педагогика және психология, ғылыми-әдістемелік журнал 2021. – №3 (48) [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/257/531> (өтінім берілген күні: 14.01.2022).

[13] Тихомиров В.П. Мир на пути Smart Education: новые возможности для развития // Открытое образование, научно педагогическое журнал. – 2011. – №3. – С.22-28. [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mir-na-puti-smart-education-novye-vozmozhnosti-dlya-razvitiya> (өтінім берілген күні: 17.01.2022).

[14] Tolybekova Sh.T., Glovina G.E., Kozina S.S., Ahmetov E.A. Қазақстан географиясы: Zhalpy bilim beretin mekteptiң 9-synubyna arnalған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2019. – 193 б.

[15] Табиғат зоналары мен биіктік белдеулердің қалыптасу заңдылықтары: Вебне көрсетілім. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t2acxVxd7-4> (өтінім берілген күні: 01.02.2022).

[16] E'dgar Dejl. Piramida obucheniya: kak zapomnit' chto-to raz i navsegda izvestnyi. Amerikanskii pedagog, professor Universiteta Ogažo [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://externat.foxford.ru/polezno-znat/piramida-obucheniya> (өтінім берілген күні: 01.02.2022).

Преимущества организации уроков географии с использованием видеоматериалов

М.Ж. Акишева¹, Д.М. Боранкулова¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Одним из основных направлений развития системы географического образования является широкое использование информационно-коммуникационных технологий на уроках. Использование ИКТ направлено на развитие информационно-коммуникативных компетенций учащихся. Поэтому на сегодняшний день актуальны вопросы формирования у студентов навыков обучения, обработки и критического осмысления информации, подготовки к получению новых знаний посредством использования информационно-коммуникационных технологий. В связи с этим задачей учителя-предметника является ежедневное использование на уроках актуальных материалов, видеороликов, телепередач, передач на основе новых информационных технологий. С их помощью можно организовать такие виды деятельности, как привлечение учащихся к творчеству и интересу к предмету, сбор информации, позволяющей всесторонне описать урок, вовлечение учащихся в совместную парную и групповую работу. Однако собранные данные должны быть проанализированы учителем в соответствии с возрастом ученика, чтобы он смог раскрыть конкретную тему, не превышал лимит времени и не скучал.

Ключевые слова: компетентность, ИКТ, критическое осмысление, технологии, видеоматериалы, видеоролики, телепередачи, обработка информации.

Advantages of organizing geography lessons with the use of video materials

M.J. Akisheva¹, D.M. Borankulova¹

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

One of the main directions in the development of the geographical education system is the widespread use of information and communication technologies in the classroom. The use of ICT is aimed at developing information and communication competencies in students. Therefore, today the issues of formation of students' learning skills, information processing and critical comprehension, preparation for the reception of new knowledge through the use of information and communication technologies are relevant. In this regard, the task of the subject teacher is the daily use in the lessons of videos based on the topic, videos, TV programs, programs based on new information technologies. Using them, they can organize activities such as engaging students in creativity and interest in the subject, collecting information that can comprehensively describe the lesson, involving students in joint pair and group work. However, the collected data should be analyzed by the teacher in accordance with the age of the student, so that he can reveal a specific topic, does not exceed the time limit and does not get bored.

Keywords: competence, ICT, critical understanding, technology, video materials, video recordings, television broadcasts, information processing.

Редакцияға 04.04.2022 қабылданды

Д.Д. ШАЙБАКОВА^{1*}, Т.С. КУРМАНБАЕВА²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

²Алматинский университет энергетики и связи имени Г.Даякеева (Алматы, Казахстан)
damina1shaibakova@gmail.com*, t.kurmanbaeva@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РУССКОГО ЯЗЫКА В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Аннотация

Целью статьи является показать, как можно работать с терминами на занятиях по русскому языку как неродному со студентами специальности «Электроэнергетика». Авторы исходят из того, что предварять работу с текстом должна предтекстовая работа. Студенты должны иметь представление о том, что такое термины и какие единицы функционируют подобно им. Рассматривается ряд термины – терминоиды – номены, экспрессивные слова, выражающие специальные понятия. Терминология, терминосистема, терминопле анализируются с точки зрения отношений, в которых находятся термины: парадигматика – терминосистема, синтагматика – терминопле, простая совокупность – терминология. Текст по специальности представляет собой терминопле, в котором значимость приобретает контекст, семантизирующий ключевые понятия. При отборе учебных текстов учитывается коэффициент сложности и терминологичности для разного уровня владения языком. Для учебного текста важны такие компоненты сложности текста, как информативность, лингвистическая сложность, ясность структуры, абстрактность изложения.

Ключевые слова: термины; терминоиды; номены; экспрессивные слова; терминосистема; терминопле; электроэнергетика; учебный текст.

Введение. Проблематика, связанная с формированием и развитием терминосистем подъязыка электроэнергетики, актуальна и научно значима, она органично вписывается в общий контекст современных парадигм научного знания. В условиях Казахстана, как, впрочем, и в любой другой стране, электроэнергетика – одна из важнейших отраслей. Понятия электроэнергетики отражаются в соответствующей номинации. Оттого такое серьезное внимание уделяется терминологической работе, которая важна не только с практической, но и с теоретической точки зрения. В терминоведении техническая терминология достаточно хорошо описана. Однако остаются вопросы, которые нуждаются в дополнительном рассмотрении и обновлении информационной и методической базы. К ним относятся соотношение терминологии, терминосистемы, терминопле. Стандартизация терминологии тоже не является

совершенно понятным и бесспорным явлением. Так, не является четким разграничение терминов, терминоидов. Целью нашего исследования является анализ реализации терминосистемы и организации терминопле в учебном тексте по электроэнергетике. В данной статье мы предпринимаем попытку прояснения этих понятий. Прежде всего необходимо, несмотря на большое количество определений термина, сформулировать рабочие определения.

Основная часть. Начнем с того, что термины рассматриваются как особый лексический пласт. Термины отличаются от других слов общенародного языка. В существующих определениях это отличие определяется тем, что на первый план выдвигаются однозначность, локализация употребления, стилистическая нейтральность. Следует сказать, что термин является объектом изучения каждой науки,

так как каждая наука имеет свои объекты и предметы исследования, и ее метаязык формируется с ориентацией на них. У каждой отрасли есть свое понимание природы термина, поэтому затруднительно представить единое его толкование. Тем не менее, с точки зрения лингвистики следует формулировать сугубо языковое определение, т. е. рассматривать термин как феномен языка.

По традиции толкование слова начинают с его этимологии. Слово «термин» происходит от имени собственного. Терминус – римский бог, покровитель границ. Известно, что границы наделов в древности указывались межевыми знаками, с помощью камней, шестов. Их называли термами. Такие камни считались сакральными, на них осуществляли жертвоприношения, что сопровождалось специальными ритуалами. Такие праздники жертвоприношения тоже получили обозначение – терминалии. Постепенно значение слова «термин» расширилось: межевой знак – граница – ограничитель – слово, ограниченное употреблением в определенной сфере. Все предшествующие значения так или иначе помогают в осмыслении современного слова. В свое время В.В. Виноградов назвал создание терминологии повестью, имея в виду поступательное развитие. Повесть – то, что разворачивает сюжет. Оттого терминологии разных отраслей где-то пересекаются, что объясняется континуумностью природы и культуры.

В современной науке **термин** понимается как слово или словосочетание, которое выражает научное, техническое, отраслевое и т.п. понятие. Главными признаками термина признаются ограниченность сферы употребления, однозначность, стилистическая нейтральность, отсутствие эмоциональной окрашенности. Если речь идет о научных терминах, то в идеале должно быть соотношение: одно понятие – один термин. Терминологическая лексикография выработала практику описания терминов. В словарной статье дается этимологическая информация: приводятся эквиваленты

из латинского, древнегреческого языков (если говорить о западной традиции) как языках науки, на языке-доноре. Это отвечает традиции указания на первооснову или приоритет заимствования. Но в становлении терминологии идут процессы взаимодействия разных лексических пластов. Так, общеупотребительные слова становятся терминами. Например, *муфта*, *кожух*, *веревка* (линия электропередачи). Безусловно, происходит **перенос значения**. В определенном контексте такие слова функционируют в соответствии с признаками терминов: каждый термин – это квант знаний, код определенной информации. А терминообразование выступает как результат когнитивной и номинативной деятельности.

Еще один случай представляют собой **терминоиды** (от греч. *eidos* – подобный). Они возникают в узусе: «Наряду с терминами в языке есть слова, которые усваиваются из контекста, ничего строго определенного научным путем не называют, но маскируются под термины – терминоиды. Образные термины в лингвистике используются благодаря традиции, пошедшей от старейших русских грамматик. Есть случаи, когда терминоиды используются для того, чтобы скрыть непонимание сути обозначаемого явления...» [1].

Есть разные толкования единиц, функционально схожих с терминами. Так, в работах В.А. Татарина, С.В. Гринева, С.В. Гороховой, др. существенным является признание нечеткости выделения понятия с помощью этой единицы. М.Блох считает терминоиды названиями аппроксимемы (англ. *approximate* – приблизительный) – нестрого выделенного понятия [2, С. 133]. Иначе говоря, осмысление этих понятий еще не достигает уровня текстуализации термина. Концептуализация происходит в специальном тексте, дискурсе. В большинстве определений терминоидов указывается на их употребление в случае неоднозначности понимания обозначаемого, отсутствия четких границ понятия. Номинация еще не устоялась, семантизация зависит от контекста [3].

Все приведенные точки зрения объединены тем, что термины признаются не кодифицированные специальные лексические единицы, возможно, не строго научного стиля. Иначе говоря, эти слова не подвержены кодификации, обязательной для терминов, однако функционально они эквивалентны терминам. Мы признаем такое определение.

Литературный обзор. Комплексный подход к изучению терминологии применяется уже с 30-х годов 20 века (см. работы А.А. Реформатского, 2004; В.М. Лейчика, 2009; В.П. Суперанской, 2005; С.В. Гринев-Гриневича, 2008, Горохова Н.В. 2014; Лемов А.В., 2000; К.Я. Авербух, 2005; А.А. Мясников, 2009; Ю.В. Сложеникина, 2012; Н.С. Шарафутдинова, 2016; С.Д. Шелов, 2018; И.Ю. Малкова, 2019; Е.В. Дмитриева, 2020; Н.В. Максимова, 2020 и др.). Определялась лингвистическая природа термина, выявлялись особенности функционирования различных отраслевых терминологий, анализировались семантические процессы в терминологии, поднимались вопросы упорядочения и унификации терминологии в различных областях науки и техники. И на каждом новом этапе встают новые вопросы.

В Казахстане вклад в развитие терминоведения внесли труды Х.К. Жубанова, А.С. Аманжолова, О.Айтбаева, С.К. Кенесбаева, Ш.Курманбайулы и др. Следует отметить работы зарубежных ученых, которые определяли новые отрасли терминоведения: Т.Кабре разрабатывает коммуникативную теорию терминоведения, Р. Теммерман – развивает социокогнитивное терминоведение, П.Фабер изучал специализированные тексты для лучшего понимания терминов и синтаксических конструкций с ними. Теоретические основы терминологии и синтаксическую систему терминов для построения моделей и фраз рассматривали J.Lukszyn, W. Zmarzer.

Методы исследования. Современное терминоведение обращено не только к системе терминов, но и к употреблению. Узус обнаруживает большую речевую свободу даже в обозначении специальных понятий. Он приспособливает общеупотребительные

слова к профессиональному подязыку. Порой языковая игра превращает строгие термины в экспрессивную лексику: *пробник* – индикаторная отвертка, *нулевка* – шина для подключения нулевых проводников. Иногда и кодифицированный термин не лишен окраски, на что указывал Р.Пиотровский. За пределами научного текста, текста не по специальности он может приобретать «техническую» окраску, лишается стилистической нейтральности. Вот текст из «Комсомольской правды» об аварии на Чернобыльской атомной электростанции.

«ИСТОРИЯ БЕДЫ

К весне 1986-го четвертый энергоблок ЧАЭС работал уже 2,5 года. Его остановка для **текущего среднего ремонта** была запланирована на 25 апреля. Перед остановкой было решено провести испытание турбогенератора №8 в **режиме выбега** с нагрузкой для собственных нужд. Что такое «выбег генератора»? Если отключить подачу пара в турбину, она будет вращаться инерционно. Авторам эксперимента было интересно проверить, насколько хватит энергии ротора для производства электроэнергии и поддержания производительности собственных механизмов и всего блока в нештатной ситуации – обесточивания. Такой режим может произойти при срабатывании быстродействующей системы аварийного охлаждения реактора. Такие испытания и ранее проводились успешно на Чернобыльской станции...

Операторы тоже вручную стабилизировали процесс снижения мощности реактора, но она подскочила до 200 МВт, почти в семь раз!

В последующие 40 минут происходило медленное «отравление» реактора специальными стержнями-поглотителями, которые опускаются в активную зону. В этой нервной стрессовой ситуации кто-то отдавал команды, кто-то их выполнял, возможно, забыв «что» и «где» отключалось в машинном зале предыдущей сменой, кто-то посчитал сверхпрочной систему надежности в конструкции «**ядерной кастрюли**», но все

в этот миг, наверняка, не рассуждали о своей высокой ответственности перед народами страны и мира, перед своими семьями, перед Богом и людьми...» [4].

Приведен фрагмент газетного текста, т.е. текста из издания, рассчитанного на массового читателя. В соответствии с нормами публицистического стиля ведется ровное повествование. Однако текст насыщен терминами и словами, функционально соответствующими им, которые не всем понятны. Мы выделили жирным шрифтом термины (*режим выбега, отравление реактора*), термины (текущий средний ремонт), профессиональный жаргонизм (*ядерная кастрюля*), которые, с нашей точки зрения, трудно квалифицировать или которые допускают неоднозначную интерпретацию. Между тем в тексте нет пояснений ко всем таким единицам. Если термин «выбег генератора» объясняется в тексте, то «отравление реактора» для читателей «Комсомольской правды» не очень понятно. Приведем словарные определения.

«Выбег ротора – важный эксплуатационный этап, позволяющий в определенной степени судить об исправности турбоагрегата. Замедление частоты вращения при выбеге происходит из-за трения лопаток и дисков о пар, из-за вентиляции пара лопаточным аппаратом и из-за трения в масляном слое подшипников» [5].

«Отравление реактора – поглощение нейтронов частью ядер, у которых сечения поглощения в области энергии тепловых нейтронов велики (образующихся при делении урана и плутония), концентрация которых относительно быстро достигает равновесного значения» [6].

Неподготовленному читателю толкование термина понять непросто. Необходимо обращаться к словарю, чтобы прояснить значение термина «отравление реактора». Продукты деления ядер накапливаются в реакторе, но живут недолго. Однако они захватывают нейтроны и тем самым снижают реактивность реактора.

Термины *текущий средний ремонт* только в контексте электроэнергетики

воспринимается как «особая стадия, фаза ремонта генератора атомной электростанции».

Наконец, в газетном тексте отмечается и экспрессивная номинация. «Ядерная кастрюля» – жаргонное обозначение атомной станции. Мотивировка метафоры «кастрюля» понятна специалистам. Несведущий читатель видит сходство формы, но, вероятно, есть и сходство функций.

Итак, в текстах СМИ в функции термина наряду с общеупотребительной лексикой используются термины, жаргонизмы. Их присутствие в тексте разнообразит лексику.

Также следует обратить внимание на такую особенность, как синонимия. Синонимия терминов признается нежелательным явлением. Но иногда термины приобретают синонимы, что противоречит условию их однозначности. На это реагирует лексикография. Часто описание сопровождается специальным знаком, в словаре появляется помета «нерекомендованные». Так, в справочнике В.В. Красника приводится такая помета *ндп* – недопустимое – при слове *Блокирование* в словарной статье *Блокировка электро-технического изделия (устройства)* [Красник В.В. Термины и определения в электроэнергетике. – Москва: Энергосервис, 2002].

Среди синонимов есть одностилевые эквиваленты: *автоиндукция – самоиндукция, аппарат – машина* и разностилевые. В тексте синонимы, как правило, маркируются. Приведем пример.

«Электроэнергетика является ключевой мировой отраслью, которая определяет технологическое развитие человечества в глобальном смысле этого слова. Данная отрасль включает в себя не только весь спектр и разнообразие методов **производства (генерации)** электроэнергии, но и ее транспортировку конечному потребителю в лице промышленности до всего общества в целом. Развитие электроэнергетики, ее совершенство и оптимизация, призванная удовлетворить постоянно растущий спрос на электроэнергию, это ключевая

общая мировая задача современности и дальнейшего обозримого будущего.

Основываясь на открытии эффективного способа электропередачи, начали развиваться и технологии, основой которых стал электрический ток. Телеграф, электромоторы, принцип электрического освещения – все это стало настоящим прорывом, который повлек за собой не только изобретение и постоянное совершенствование механических **электро-вырабатывающих машин (генераторов)**, но и целых электростанций» [7].

Дискуссия. В анализируемом тексте синонимы даны в скобках. Они обозначают процесс (производство – генерация), машины (электровырабатывающая машина – генератор). Это слова научного стиля, и они являются взаимозаменяемыми. В скобках даются слова *генерация, генератор*, которые в большей степени «терминологичны», тогда как слова *производство, машина* принадлежат общеупотребительной лексике. Текст представляет собой статью энциклопедии, т.е. справочного источника. Поэтому общепонятные слова сопровождаются терминами, которые даны в скобках. *Производство, машина* – терминоиды, которые не нуждаются в словарях для семантизации. Используется целесообразный и лаконичный прием вставки в скобках.

В научном, научно-популярном тексте слова *термины* и *нетермины* перемежаются. Требуется разработать критерии их различения. С терминами некоторые общеупотребительные слова объединяет общая номинативная целеустановка, связь лексического значения со специальным понятием, структурно-грамматические признаки. Терминоиды с общеупотребительными словами сближает возможность стилистической окраски, например, «*пакетник*» – автоматический выключатель, который устанавливается в электрощитке. Но о них нельзя сказать, что они однозначны, логически прозрачны, а сфера их применения строго ограничена. Более терпимы терминоиды и к эмоциональным оттенкам, на что указывал ранее Р.А. Будагов. В приводимом ниже примере словосочетание «альтернативная энергетика» является терминоидом

«В дополнение к этому можно отметить и так называемую **альтернативную энергетiku**, которая, в большей части, основывается на экологически чистых ресурсах. К таким ресурсам можно отнести солнечный свет, силу ветра и геотермальные источники. Однако, **альтернативная энергетика** – это, прежде всего, смелый эксперимент, нежели полноценная электроэнергетическая отрасль, не обладающая требуемой эффективностью» [7].

Выделенное словосочетание не является ригидным термином. И это эксплицировано в тексте определениями «так называемую», «смелый эксперимент, нежели полноценная электроэнергетическая отрасль». Что меняет отношение словосочетания к терминоидам? Допущение разных признаков – размытость смысла, стилевое разнообразие текстов, включающих данное сочетание.

Еще один термин для обозначения специальной лексики – **номен**. Этот термин тоже не сразу получил точное определение. Мы принимаем дефиницию Г.Н. Александровой, в которой как обязательное условие номена признается наличие графемной и цифровой частей [8, 7]. Этот подход идет от Г.О. Винокура. Термином «номенклатура» обозначаются системы абстрактных символов, аббревиатур, буквенно-цифровых знаков, функционирующих в данной отрасли. Номены и номенклатурные наименования – это одно и то же обозначение. В самом слове указывается на номинацию, тогда как термины связаны с понятиями техники, науки. Но существуют они в пределах общей терминологической системы.

Номенами сферы электроэнергетики являются следующие: АС – асинхронный двигатель, БПН – блок питания напряжения, ГПП – главная понижающая подстанция, ГРЭС – государственная районная электрическая станция.

Важно подчеркнуть, что нетермины получают стилистическую окрашенность, соотносясь с разными стилями, например, с лексикой разговорной, жаргонной, литературной и т. п. Приведем примеры других выражений из речи энергетиков: в

доме безучетка, спустить сплошное два с половиной, субчики запитаны и т. д. Читатель понимает разницу между первым примером и последними. Последние имеют печать не книжной лексики. Поэтому ряд *термин – терминойд* – *экспрессивно-стилистический аналог термина* характеризуется слева направо снижением ригидности и ростом экспрессии. Оппозиция *термин – номен* основана на графическом представлении, все признаки термина выдерживаются в обоих случаях.

Как в любой профессиональной отрасли, в сфере электроэнергетики формируется профессиональный жаргон. Покажем это на примерах с сайта elektriksam.ru.

Профессиональный жаргон и сленг электриков (elektriksam.ru)

– «Автомат» – речь идёт об автоматических выключателях. Если говорят «вводной автомат», то если что, это автоматический выключатель на электросчетчике.

– «Кембрик» – это поливинилхлоридная трубка.

– «Краб» – разветвитель для кабелей, который предназначен для разводки проводов кабельного ТВ.

– «Крокодил» – металлический зажим, который накидывается поверх оголённых жил электрического проводника.

– «Лапша» – телефонный или алюминиевый провод типа АПВ. Как правило, плоский и выполненный в одинарной изоляции.

– «Нулевка» – шина для подключения нулевых проводников.

– «Орех» – устройство для соединения кабелей в виде зажима.

– «Пробник» – индикаторная отвёртка.

– «ПГ розетка» – полугерметичная розетка с задней крышкой но без передней защиты.

– «Стяжка» – хомут из пластика для затягивания проводов.

– «Сделать соплю» – речь идёт о временном ремонте электропроводки.

– «Цешка» – это на сленге электриков: мультиметр или иной измерительный прибор переносного типа.

– «Выполнить прозвонку» – речь идёт про тестирование электросети.

– «Ёлочка» – дюбель для фиксации проводов и кабелей.

– «Шьёт» – это слово обозначает короткое замыкание.

– «Бросить» – проложить кабель или линию [9].

Сленг заменяет термин в разговорной речи. А стилистическая нейтральность и точность представления понятия являются маркерами научного термина. Понимание этого демонстрирует терминологическую культуру, вопрос о которой все чаще ставится в научной литературе (Е.Н. Таранова, Л.Н. Лубожева, Н.В. Бордовская, Т.А. Силич, др.). Терминологическая культура находит проявление в профессиональной коммуникативной компетентности, навыках адекватного применения терминологии [10, 371]. Она требует сохранения, соблюдения дефиниционных признаков термина. Однако единого мнения о том, каким должно быть научное описание объекта, каким должен быть процесс терминологического образования в науке в целом и в частной ее области, нет.

Реальный узус не считается с нормативными установками. Поэтому разные обозначения специальных понятий требуют систематизации. Интересный подход был обоснован М.В. Косовой. Она считает, что единицы, обозначающие специальные понятия, представляют определенную градацию по степени терминологичности. Так, обобщенное теоретическое понятие выражается термином, более конкретное понятие – номеном, для неустоявшейся, некодифицированной номинации используется терминойд. А в устной коммуникации, допускающей отступление от принципа нейтральности, употребляется и профессиональный сленг, жаргонизмы.

Данная интерпретация исходит из признания терминологичности градуируемым признаком. При этом автор применяет и еще одно обозначение – предтермин, в котором сам аффикс указывает на предшествование. Предтермин появляется для экспликации всех признаков денотата и чаще выступает как развернутая речевая формула. То есть, эта номинация не вписывается в градуальную

классификацию, а, скорее, отражает этапы терминологического образования [11, 9].

Но любое научное описание стремится к максимальной точности. Разнообразие номинаций, дублирование вносят хаос. Поэтому, на наш взгляд, число таких категорий обозначений специальных понятий не должно разрастаться.

Есть необходимость анализа организации терминов. В терминоведении ее рассматривают, противопоставляя терминологию, терминосистему, терминополь. Эти понятия не всегда четко различаются. Основанием для различения является способ организации терминов одной сферы.

В лингвистике «терминология» – это 1) совокупность лексем и словосочетаний, обозначающих понятия, объекты определенной сферы, 2) раздел языкознания, изучающий эту совокупность, грамматические признаки, функции.

Терминология рассматривается как неупорядоченная совокупность терминов. В этом названии нет никакого указания на сферу употребления, на отношения. Это собирательное существительное. В тексте оно употребляется как обозначение особой категории специальной лексики. И только. Но для анализа этой совокупности значение имеют отношения между единицами терминологии. Так утверждается обозначение «терминосистема», в котором важна составляющая *система*, что предполагает порядок организации.

Терминологическая система каждой отрасли складывается эволюционно-научным путем. Это результат особой целенаправленной человеческой деятельности. Эволюционный путь объективен, а научная стандартизация терминологии – это в большей или меньшей степени субъективный вклад, субъективный акт конкретного номинатора. Оттого возможен оценочный подход к терминологии. Одни термины представляются нам удачными, другие – нет. Внутри конкретной терминологической системы достигается некоторая однородность. Но даже стилистически и нормативно они различаются.

Итак, важное качество термина связано

с тем, что он входит в терминологическую систему (терминосистему). Терминологические системы изменчивы, т.к. терминополь – не прекращающийся процесс. Изменения в экономической, социальной жизни общества, технике, науке, в человеческом познании стимулируют и развитие терминологии электроэнергетики. Системность организации означает упорядоченность. Упорядочение терминологии создает условия для ее дальнейшего рационального пополнения в соответствии с традициями номинации в данной отрасли, тем самым служит инструментом для развития науки.

Признание определенной упорядоченной совокупности терминов системой означает понимание ее единым составляющим, понимание взаимосвязи научных и профессиональных понятий определенной области знания. На них обращает внимание большинство исследователей терминологии (Р.А. Будагов, С.В. Гринев, О.В. Борхвальд, др.), полагая, что для построения терминосистемы нужна работа специалистов, которые производят сознательную селекцию единиц, устраняя одни и актуализируя другие

Словом, терминосистема – это упорядоченная совокупность терминов, связанных строгими отношениями. Она предполагает парадигматичность отношений входящих в нее единиц. Есть противоположные понятия, и в терминологии эти оппозиции должны быть адекватно представлены. Кроме того, есть близкие по значению и даже синонимичные знаки на разных уровнях обозначения, о чем было сказано выше (термины – терминоиды – номены – экспрессивные обозначения).

Помимо терминосистемы, для рассмотрения термина используется понятие **терминополь**. И опять отношение к этому термину неоднозначное. Терминополь определяют как «организованную совокупность специальных понятий и связей» (Шарафутдинова Н.С.), контекст термина (Кобрин Р.Ю.), план выражения терминологии. Синтагматикане подразумевается в понимании терминологического поля Шеловым С.Д.:

«терминологическое поле термина – это совокупность терминов, необходимых и достаточных для идентификации (установления, отождествления) его понятийного содержания или тех терминов, для идентификации (установления, отождествления) понятийного содержания которых необходим сам данный термин, а также совокупность его понятийных связей (отношений) с этими терминами» [12, С. 151]. При таком подходе непонятно, чем отличается терминопole от терминосистемы.

Более понятным является признание поля зоной синтагматики, контекстом, по А.А. Реформатскому. Такое признание в большей степени отвечает реальности. Тогда имеет смысл сосуществование терминосистемы как парадигматической организации элементов и терминопole как синтагматики, сочетаемости, контекста. Для семантизации термина важен контекст. Таким образом, терминопole – это синтагматика термина, текст.

Терминопole, т.е. сочетаемость, контекст употребления терминов, выдвигает значения, варианты значений, выводит исследование плана содержания термина на новые проблемы. Таким образом, «термин выступает своеобразным катализатором, источником постановки и осознания проблемы. В зависимости от трактовки термина может быть дана объективная или ошибочная оценка фактического положения дел», – констатирует В.М. Полонский [13].

Терминологическое поле имеет центр и периферию. Эта оппозиция отражает дифференциальные признаки, является фактором разграничения терминов и нетерминов. Терминоиды находятся на периферии терминологического поля, а в центре – термины.

Итак, терминосистема предполагает парадигматичность, терминопole – синтагматичность, а терминология – совокупность терминов.

Что касается технической терминологии, то она включает общую систему терминов этой отрасли. При этом может быть специфическая меньшая по объему узкоотраслевая термино-

логия (электроэнергетика, гидроэнергетика, технология производства и т.п.). Этим объясняется и малое количество узкоотраслевых словарей. Между тем они все-таки есть. И в последние годы появляется целый ряд работ, в которых описаны различия номинации в разных отраслях (Захаров Б.В., Киреев В.С, Юдин Д.Л. Толковый словарь по машиностроению. Основные термины. – Под ред. А. М. Дальского. – М.: Рус. яз., 1987.– С.304.; Красник В.В. Термины и определения в электроэнергетике. Справочник. Москва: Энергосервис, 2002).

Все сказанное является обоснованием методики работы с учебным текстом на занятиях по русскому языку со студентами специальности «Электроэнергетика».

Учебный текст – терминологическое поле

Для терминологии электроэнергетики парадигматические противопоставления, гипо-гиперонимические отношения – показатель системности. Именно поэтому и принято называть термины единой отрасли терминосистемой. Системность проявляется в распределении терминов в процессе раскрытия темы. Но, как уже отмечалось, есть и синтагматические отношения терминов. Это их сочетаемость, контекст употребления – то, что является терминопolem. Учебный текст является терминологическим полем.

Текст – это формальная и семантическая сочетаемость лексических и грамматических единиц, образующих единое целое, реализующая определенную тему. При описании терминов в тексте основное внимание уделяется соотношению с понятием. Для лучшего усвоения терминов на неродном языке целесообразно применять в учебном процессе единые определения в словарях, справочниках, учебниках, методических рекомендациях. Но важное значение имеет и контекст, синтагматика термина. Не случайно среди терминов электроэнергетики много дву и более компонентных терминов.

Прозрачность семантики термина так-же зависит от способа образования. Так, внутренние способы терминообразования – за счет ресурсов этого же языка – (аффиксация, семантическая

деривация, словосложение, аббревиация и т.д.) понятны. Труднее воспринимать заимствования, многокомпонентные термины, эпонимы. Как правило, термины заимствуются вместе с понятием, изобретением. Наш материал показывает, что из 100% терминов текста на заимствования приходится около 65 %. Активность этого способа обусловлена тем, что многие технические изобретения состоялись за рубежом, и новые понятия заимствовались вместе с терминами. У обучающихся должно быть понимание процессов терминообразования. Поэтому в заданиях к тексту могут быть вопросы о терминообразовании.

При отборе учебных текстов учитывается коэффициент сложности для разного уровня владения языком. Микк Я.А. выделяет следующие компоненты, создающие сложность текста: 1) информативность; 2) лингвистическая сложность; 3) ясность структуры; 4) абстрактность изложения [14, С.32]. Лингвистическая сложность текста он связывает с разнообразием словаря, средней длиной слов, предложений. Труднее определить уровень абстрактности текста. Для этого используют контент-анализ, шкалы конкретности – абстрактности, подсчитывают количество слов с абстрактными суффиксами [14, С.45].

Другим важным фактором отбора является коэффициент терминологичности. Учебный текст должен быть доступным для восприятия. Исходя из этого, рассматривается объем текста, количество терминов, их грамматическая и семантическая сложность.

Анализ сложности и информативности учебных текстов означает измерение семантической информации, в том числе с помощью контент-анализа. Исследуется частотное распределение смысла, заключенного в разных знаках. Контент-анализ позволяет выявить ключевые слова, указывающие на доминантные смыслы.

Подбору учебных текстов должно быть уделено самое серьезное внимание. В нашем исследовании анализируется оценка терминологической плотности, определяется степень сложности восприятия термина при

чтении текста и информативной сложности (Is) технических учебных текстов. Для ее достижения применяется компьютер (Майер Р.В., Криони Н.К., Никин А.Д., Филлипова А.В.).

Учебники по специальности, кроме текстовой информации, содержат диаграммы и математические формулы. Они могут быть переданы в текстовой форме в учебниках, пособиях по русскому языку как профессиональному.

Мы не будем в данной статье характеризовать все уровни. Предлагается текст для уровня В1 из учебного пособия [15].

«Волновая энергетика»

Кто из нас не стоял на берегу моря, наблюдая за тяжелыми валами, с грохотом и ревом обрушивающимися на берег? Но никому и в голову не закрадывалась мысль о бесполезно растрачиваемой мощи морской стихии.

Действительно, если перевести романтику набегающих волн на сухой язык цифр, то можно с удивлением узнать, что вся бытовая электротехника нашей городской квартиры или загородного дома может питаться от энергии, получаемой всего лишь с одного метра прибрежной волны! Есть над чем задуматься в эпоху галолирующих цен на нефть и острой нехватки нефтепродуктов.

Первый патент на использование энергии воды был выдан около 400 лет назад во Франции. Это устройство – так никогда и не построенное – было всего лишь баржей, связанной длинным рычагом с насосом для воды. Интерес к волноэнергетике проснулся вновь только после первого серьезного кризиса семидесятых годов прошлого века. В настоящее время бакены и маяки, использующие энергию волн, можно увидеть в прибрежных водах Японии. Бакены-свистки береговой охраны США действуют благодаря волновым колебаниям. В Индии от волновой энергии работает плавучий маяк порта Мадрас. В Норвегии с 1985 года действует первая в мире промышленная волновая станция мощностью 850 кВт. В 2002 году введена в эксплуатацию опытная волновая электростанция в Португалии,

которая при воздействии волн высотой до 5 метров вырабатывает в год 6-10 млн кВт/ч электроэнергии. В России успешно функционирует экспериментальная приливная станция на Кольском полуострове.

Единичный модуль установки представляет собой укрепленную в донном грунте стойку, на которой шарнирно закреплен двуплечный рычаг, на одном конце которого находится поплавок, а другой связан с поршнем водяного насоса, нагнетающего по трубопроводу воду в накопитель, выполненный в виде водонапорной башни. Из накопителя вода под действием силы тяжести стекает вниз, вращая лопасти турбины гидрогенератора, который вырабатывает электрический ток, направляемый потребителям.

Таким образом, установка не имеет «ахиллесовой пяты» большинства сегодняшних волновых установок, генерирующих электроэнергию непосредственно в море и доставляющих ее на берег посредством электрического кабеля. Здесь производство электроэнергии происходит в нормальных условиях, что снижает себестоимость установки, а также значительно облегчает монтаж и эксплуатацию. В конструкции энерго модуля предусмотрена оригинальная штормовая защита, что выгодно отличает его от существующих устройств подобного рода.

Волновая энергетическая установка может работать, постоянно или сезонно, не только в прибрежных водах, но и на речных магистралях. Стоит также отметить привлекательность описываемой установки для инфраструктуры туристических зон в теплых морях, которые всецело зависят от привозного углеводородного топлива, тогда как буквально под боком плещется целый океан энергии.

В настоящее время изготавливается действующая модель установки, которая будет испытана в реальных условиях» [15].

Анализ терминов данного текста позволил выделить следующие тематические группы:

1. названия электрических устройств и механизмов, их частей.

– термины: волновая станция, волновая

электростанция, модуль установки, лопасти турбины, гидрогенератор, энерго модуль, волновая энергетическая установка;

– термины: стойка, поплавок;

– номены: квт/ч электроэнергии, мощностью 850 квт;

– экспрессивно-оценочные названия, метафоры: «ахиллесова пята» волновых установок, поплавок;

– общеупотребительные слова: бытовая электротехника, поршень водяного насоса, накопитель, производство электроэнергии, установка;

2. названия отрасли:

– термины: волноэнергетика, **волновая энергетика**;

3. виды энергии:

– термины: энергия волн, волновая энергия, углеводородное топливо;

– экспрессивно-оценочные названия, метафоры: океан энергии.

Данный учебный текст показывает организацию терминов, являющихся ключевыми для данной темы. Как видно, системность терминов электроэнергетики в данном тексте проявляется в парадигматических рядах названий электрических устройств и механизмов, их частей, видов энергии, процессов производства энергии.

Организация терминополья производится сочетаемостью терминов и их аналогов. Контекстом терминов выступают сочетания фраз научно-публицистического стиля (см. об этом в нашей статье [16]).

Всего в тексте 393 слова. Из них терминов электроэнергетики и функционально подобных им слов: 39. Таким образом, 10% приходится на эту специальную лексику. Терминологическая плотность текста равна 10 %, это коэффициент терминологичности учебного текста для уровня В1.

Структурную сложность мы определяем, исходя из числа поликомпонентных терминов, рассчитываемых из общего числа терминов и функционально тождественных номинаций. Структурная сложность терминов электроэнергетики определяется соотношением терминов разной компонентности. В данном тексте среди терминов

и функционально схожих единиц 3 – 3-компонентные, 13 – 2-компонентные, 23 – однокомпонентные. Получается коэффициент сложности структуры терминов – $39:16 = 2,4$. Он приемлем для уровня владения языком B1.

Соотношение исконной и заимствованной терминологической лексики также связано со степенью трудности понимания. Заимствованное слово осмысливается с опорой на внутреннюю форму, которая не прозрачна в случае, если прежде коммуникант не встречал этой основы [17]. В данном тексте 48% заимствованной лексики, что приемлемо для этого уровня.

Наконец, информативную сложность текста мы оцениваем, исходя из того, нуждаются ли термины, слова специальной лексики в словарном толковании. Определить этот параметр достаточно трудно. Поэтому первоначально проводится пилотное исследование. Указанные в его ходе слова на занятии подвергаются семантизации, об этом мы писали ранее [17].

Результаты. В сфере терминологии происходит организация терминов: парадигматическая – в терминосистеме, синтагматическая – в терминопле. Функционально схожие единицы противопоставлены по отношению к норме: ригидность нормы отмечается для терминов, номенов. Терминоиды, профессиональный жаргон не обладают всем комплексом признаков терминов. Они имеют стилистическую окраску, что обнаруживается в контексте. В преподавании терминологии студентам,

для которых русский язык не является родным, важно обращать внимание на роль контекста. Учебный текст должен быть доступным для восприятия, его сложность, информативность, терминологическая плотность должны быть определены в соответствии с уровнем владения русским языком студентами казахских отделений технических вузов. Предтекстовая работа педагога заключается в измерении текста с помощью точных методик. Грамотно подобранный для терминологической и в целом лингвистической работы текст является хорошим полем, в котором термины связаны с общей лексикой и формируют синтагматику, обусловленную спецификой подязыка электроэнергетики.

Заключение. Таким образом, в данной статье мы старались показать организацию терминологии и возможности использования этих знаний при подготовке занятий по профессиональному русскому языку как неродному. Образуя терминосистему, термины называют понятия в противопоставлении, в сопоставлении в пределах одной сферы. Здесь проявляются парадигматические отношения. С другой стороны, термины организуют контекст, создавая смысл, являясь опорой научно-технической информации, – терминопле. Таким терминоплем является учебный текст, в котором мы обращаем внимание на термины и их аналоги, на те ключевые позиции, в которых термины передают смысл.

Список использованных источников:

- [1] Лихачев С.В. Образные терминоиды в языковом образовании школьника. 16.04.2017. [Электронный ресурс] URL: <http://ippo.selfip.com:85/izvestia/likhachev-s-v-obraznye-ter-minoidy-v-yazy/> (дата обращения: 19.01.2022)
- [2] Блох М.Я. Человек и мир сквозь призму языка. Философские раздумья: монография. – М.: Прометей, 2020. – 534 с.
- [3] Мезит А.Э. Подязык и профессиональная языковая картина мира работников гидроэнергетической отрасли: функциональный и лексикографический аспекты. Автореф. дисс. кандидата наук. Спец. 10.02.01 – Русский язык. Красноярск, Сибирский федеральный университет, 2018. – 24 с. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.dissercat.com/content/podyazyk-i-professionalnaya-yazykovaya-kartina-mira-rabotnikov-gidroenergeticheskoi-otrasli-/read> (дата обращения: 19.01.2022).
- [4] Чернобыльская трагедия: как это было [Электронный ресурс]: URL: https://www.kp.ru/best/msk/chemobyl_tragedy (дата обращения 13.12.2021).
- [5] Большая энциклопедия нефти и газа. – Знание 2022. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.ngpedia.ru/searchdata/?query> (ngpedia.ru) (дата обращения 17.10.2022).
- [6] Отравление реактора – это... Что такое Отравление реактора? (academic.ru) [Электронный ресурс]: URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/atom/815#:~:text> (дата обращения 02.12.2021).

[7] Электроэнергетика. [Электронный ресурс] URL: Электроэнергетика (xn-8sbiecm6bhdx8i.xn-p1ai) (дата обращения: 11.03.2022).

[8] Александрова Г.Н. Соотношение знаковой структуры и функций терминологических и квазитерминологических языковых единиц: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.00.00. – Самара, 2006. – С. 25.

[9] Профессиональный жаргон и сленг электриков. Elektriksam.ru, 17.01.2021. [Электронный ресурс] URL: <https://www.google.com/search?q=elektriksam.ru&oq=elektriksam.ru&aqs=chrome..69i58j69i57.2135j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (дата обращения: 11.03.2022).

[10] Игна Я.Д. Терминологическая культура учителя: уровни развития в процессе профессиональной подготовки // Педагогика. Вопросы теории и практики. – 2020. – Том 5. – Выпуск 3. – С. 370-374.

[11] Косова М.В. Специальная лексика в документном тексте: аспекты лингвистического анализа. – Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание. – 2010. – №2 (12). – С. 7-12.

[12] Шелов С.Д. Очерк теории терминологии: состав, понятийная организация, практические приложения. – М.: ПринтПро, 2018. – 472 с.

[13] Полонский В.М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики и образования // Научный результат. Педагогика и психология образования – 2017. – Том 3. – Выпуск 2. [Электронный ресурс]: URL: <http://rpedagogy.ru/journal/article/1107/>.

[14] Микк Я. А. Оптимизация сложности учебного текста: в помощь авторам и редакторам. – М.: Просвещение, 1981. – С.119.

[15] Русский язык: Учебное пособие /Г. Р. Кадырова. АИЭС, Алматы, 2008. – 139 с. [Электронный ресурс]: URL: (aues.kz) (дата обращения: 09.01.2022).

[16] Kurmanbaeva T., Shaibakova D., Tuleup M., Nurmakhanova M., Kubdasheva K. Teaching the electric power and industry terminology during Coronavirus // XLinguae. – Volume 14. Issue 1. – January 2021. – P.159-169.

[17] Курманбаева Т., Шайбакова Д. Лексико-стилистические особенности научной терминологии в технических текстах: лингводидактический аспект // Педагогика и психология. – 2022. №2(43). – С. 20-28.

References:

[1] Likhachev S.V. Obraznye terminoidy v yazykovom obrazovanii shkolnika. 16.04.2017. [Elektronnyi resurs] URL: <http://ippo.selfip.com:85/izvestia/likhachev-s-v-obraznye-terminoidy-v-yazy/> (data obrashcheniya: 19.01.2022).

[2] Blokh M.Ya. Chelovek i mir skvoz prizmu yazyka. Filosofskie razdumya: monografiya. – М.: Prometei, 2020. – 534 s.

[3] Mezit A.E. Podyazyk i professionalnaya yazykovaya kartina mira rabotnikov gidroenergeticheskoi otrasli: funktsionalnyi i leksikograficheskii aspekty. Avtoref. diss. kandidata nauk. Spets. 10.02.01 – Russkii yazyk. Krasnoyarsk, Sibirskii federalnyi universitet, 2018. – 24 s. [Elektronnyi resurs]: URL: <https://www.dissercat.com/content/podyazyk-i-professionalnaya-yazykovaya-kartina-mira-rabotnikov-gidroenergeticheskoi-otrasli/read> (data obrashcheniya: 19.01.2022).

[4] Chernobylskaya tragediya: kak eto bylo [Elektronnyi resurs]: URL: https://www.kp.ru/best/msk/chernobyl_tragedy (data obrashcheniya 13.12.2021).

[5] Bolshaya entsiklopediya nefi i gaza. – Znanie 2022. [Elektronnyi resurs]: URL: <https://www.ngpedia.ru/searchdata/?squery> (ngpedia.ru) (data obrashcheniya 17.10.2022).

[6] Otravlenie reaktora - eto... Chto takoe Otravlenie reaktora? (academic.ru) [Elektronnyi resurs]: URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/atom/815#:~:text> (data obrashcheniya 02.12.2021).

[7] Электроэнергетика. [Elektronnyi resurs] URL: Электроэнергетика (xn-8sbiecm6bhdx8i.xn-p1ai) (data obrashcheniya: 11.03.2022).

[8] Aleksandrova G.N. Sootnoshenie znakovoi struktury i funktsii terminologicheskikh i kvaziterminologicheskikh yazykovykh edinit: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: spets. 10.00.00. – Samara, 2006. – 25 s.

[9] Professionalnyi zhargon i sleng elektrikov. Elektriksam.ru, 17.01.2021. [Elektronnyi resurs] URL: <https://www.google.com/search?q=elektriksam.ru&oq=elektriksam.ru&aqs=chrome..69i58j69i57.2135j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (data obrashcheniya: 11.03.2022).

[10] Igna Ya.D. Terminologicheskaya kultura uchitelya: urovni razvitiya v protsesse professionalnoi podgotovki // Pedagogika. Voprosy teorii i praktiki. – 2020. – Tom 5. – Vypusk 3. – S. 370-374.

[11] Kosova M.V. Spetsialnaya leksika v dokumentnom tekste: aspekty lingvisticheskogo analiza. – Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2. Yazykoznanie. – 2010. – №2 (12). – S. 7–12.

[12] Shelov S.D. Ocherk teorii terminologii: sostav, ponyatiinaya organizatsiya, prakticheskie prilozheniya. – М.: PrintPro, 2018. – 472 s.

[13] Polonskii V.M. Ponyatiino-terminologicheskii apparat pedagogiki i obrazovaniya // Nauchnyi rezultat. Pedagogika i psikhologiya obrazovaniya – 2017. – Tom 3. – Vypusk 2. [Elektronnyi resurs]: URL: <http://rpedagogy.ru/journal/article/1107/>.

[14] Mikk Ya. A. Optimizatsiya slozhnosti uchebnogo teksta: v pomoshch avtoram i redaktoram. – М.: Prosveshchenie, 1981. – 119 s.

[15] Russkii yazyk: Uchebnoe posobie /G. R. Kadyrova. AIES, Almaty, 2008. – 139 s. [Elektronnyi resurs]: URL: (09.01.2022).

[16] Kurmanbaeva T., Shaibakova D., Tuleup M., Nurmakhanova M., Kubdasheva K. Teaching the electric power and industry terminology during Coronavirus // XLinguae. – Volume 14. Issue 1. – January 2021. – R.159-169.

[17] Kurmanbaeva T., Shaibakova D. Leksiko-stilisticheskie osobennosti nauchnoi terminologii v tekhnicheskikh tekstakh: lingvodidakticheskii aspekt // Pedagogika i psikhologiya. Nauchno-metodicheskii zhurnal. 2022. – №2(43). – S. 20-28.

Техникалық университетте кәсіби орыс тілінің терминологиясын оқытудың заманауи әдістері

Д.Д. Шайбакова¹, Т.С. Курманбаева²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

²Г.Дәукеев атындағы Алматы энергетика және байланыс университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты «Электр энергетикасы» мамандығының студенттерімен орыс тілі сабақтарында терминдермен қалай жұмыс істеу керектігін көрсету болып табылады. Авторлар сабақ барысында алдын-ала мәтінмен жұмыс жасау керек деп тұжырымдайды. Студенттер терминдер деген не және сол терминдердің қандай бірліктері жұмыс істейтіні туралы түсінікке ие болуы керек. Термин-терминоид-номен деген бірқатар арнайы ұғымдарды білдіретін экспрессивті сөздер қарастырылады. Парадигматика – терминологиялық жүйе, синтагматика – терминөрісі, қарапайым жиынтық – терминология қатынастар тұрғысынан орналасқан: терминология, терминологиялық жүйе, терминөрісі ұғымдары талданған. Мамандық бойынша мәтін терминөрісін білдіреді, мұнда негізгі ұғымдар контекст семантикасын маңызды болуын анықтайды. Оқу мәтіндерін іріктеу кезінде тілді меңгерудің әртүрлі деңгейі үшін ақпараттық күрделілік коэффициенті мен терминологиялдығы ескеріледі. Оқу мәтіні үшін ақпараттық мазмұны, лингвистикалық күрделілігі, құрылымның анықтығы, мазмұндамасының дерексіздігі секілді мәтіннің компоненттері маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: терминдер; терминоидтар; номендер; экспрессивті сөздер; термин жүйесі; термин өрісі; электр энергетикасы; оқу мәтіні.

Modern methods of teaching professional russian language terminology at a technical university

D.Shaibakova¹, T.Kurmandaeva²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University,

²G. Daukeev Almaty University of Energy and Communications
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The purpose of the article is to show how you can work with terms in classes in the Russian language as a non-native with students of the specialty “Electric Power Engineering.” The authors proceed from the assumption that pre-text work should precede work with the text. Students should have an idea of what terms are and which units function like them. A number of terms are considered-therminoids-nomens-expressive words expressing special concepts. Terminology, thermo system, thermo field are analyzed from the point of view of the relations in which the terms are found: paradigmatics-thermo system, syntagmatics-thermo field, simple totality - terminology. The text in the specialty is a thermopol, in which the context that semantises key concepts acquires significance. When selecting educational texts, the complexity and terminology coefficient for different levels of language proficiency is taken into account. For the educational text, such components of the complexity of the text as informativity, linguistic complexity, clarity of structure, abstract presentation are important.

Keywords: terms; therminoids; nomens; expressive words; thermal system; thermino field; electric power industry; educational text.

Поступила в редакцию 13.09.2022

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
aigera63@mail.ru

МЕНЕДЖМЕНТ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ РАЗВИТИЯ В ПЕРИОД ЦИФРОВИЗАЦИИ И ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена инновационным направлениям и новым принципам управления системой высшего образования в цифровой век. Автор сосредотачивает внимание на основных инструментах управления-знания, инновации и способах их практического применения, развитии разнообразных видов менеджмента высшей школы, дается контент-анализ стратегии казахстанских вузов. Вместе с тем, поднимаются вопросы обучения персонала приводятся точки зрения известных ученых-теоретиков и практиков по управлению, внимание акцентируется на развитии разнообразных видов менеджмента высшей школы, а также дается контент-анализ стратегии казахстанских вузов, национального педагогического университета имени Абая. Вместе с тем, поднимаются вопросы обучения персонала и других современных вызовах общественного развития, приводятся точки зрения известных ученых-теоретиков и практиков по управлению

Ключевые понятия: человеческий капитал, менеджмент высшего образования, интеллектуальный сотрудник, предмет труда, скорость обмена информацией, человеческий ресурс, глобализация, эмоциональный интеллект, интеллектуальный потенциал.

Введение. Фундаментальное изменение современного мира – это становление и развитие экономики, основанной на знаниях. В XXI в. интеллектуальный потенциал и знания становятся доминирующими факторами достижения социально-экономических результатов. Человечество вступает в эру, когда его будущее определяется тем, насколько широко и результативно используются знания. В эпоху индустриального развития продукция создается из сырья, комплектующих и энергии под воздействием труда работников, и именно этими составляющими определяется вновь созданная стоимость. Сегодня стоимость возникает не только и не столько из физических ресурсов, сколько из интеллектуальных и эмоциональных ресурсов, которые проявляются в новых продуктах, новых технологиях и навыках, качественно новой мотивации, новых отношениях между всеми участниками производственных, экономических и образовательных процессов.

Основная часть. Парадигма современного образования и происходящие метаморфозы нового столетия диктуют новые

инструменты в управленческой деятельности менеджера любого уровня. Традиционные факторы – земля, труд и капитал – в современной экономике действуют только при условии эффективного использования знаний. К знаниям в данном контексте относятся не только, которые преподаются в школе или вузе, но и ценные идеи. Если это касается сферы обучения, то как правильно организовать и управлять образовательной средой, эффективные механизмы управления, на какие специальности имеется спрос на рынке труда, каких специалистов должен готовить вуз и др. Если это производство, то как организовать производство, как должен быть сделан продукт, для каких продуктов имеется скрытый спрос и пр. Эти знания проявляются в навыках людей и закрепляются в виде патентов, лицензий, организационных структур, методов взаимодействия предприятий и образовательных организаций. Интеллектуальная работа, специальные знания, эмоциональный интеллект и коммуникации становятся не только основными факторами создания

добавленной стоимости, но и факторами конкурентоспособности организаций. Такая тенденция указывается в послании Президента страны К.К. Токаева [1].

Материалы и методы. По мере общественного развития в качестве источника прибыли все чаще выступают знания, инновации и способы их практического применения. Информация, основанная на знании, становится наиболее важным и значимым товаром, доступным для всех индивидов, организаций, социальных групп и общества в целом, неиссякаемым резервом человечества. Все более оправданным становится предположение, что уровень образования, который сегодня именуется «высшим», в первые десятилетия XXI века станет лишь достаточной базой для последующего, крайне необходимого образования. Исходя из вышеизложенного образование учеными справедливо рассматривается как взаимосвязанные между собой факторы: *стабилизирующий, человеко-образующий, экономический* [2].

Таким образом, целью и логикой развития цивилизации цифрового века является движение к информационному обществу. Рельефней заявляют о себе тренды, диктующие новые принципы управления:

– *скорость обмена информацией*: в XXI веке главным критерием является умение в кратчайшие сроки получать и передавать информацию;

– *человеческий ресурс*: в период глобализации важно развивать те качества человека, которые делают его способным к активной деятельности; важность эмоционального интеллекта бесспорна;

– *возращивание интеллектуального потенциала*: общество нуждается в образованной личности, компетентной и способной понимать перспективу, поэтому государство должно заботиться о росте интеллектуального потенциала нации;

– *функциональная грамотность*: образование сводится не только к накоплению знаний, но и к умению использовать результаты культуры и развивать их;

– *человеческий капитал*: необходимые

знания, умения и навыки, которые достаточны для удовлетворения многообразных потребностей человека и общества в целом.

Современное высшее образование с глобализационными чертами обеспечивает не только процесс получения новых систематизированных знаний, но и управление этими знаниями, формирует гражданскую и нравственную позицию человека. В этом ракурсе уместно привести точку зрения Зимней И.А., которая отмечает, что именно накапливающиеся изменения означают процесс смены образовательной парадигмы, согласно которой основополагающей целью высшего образования является развитие личности [3].

Менеджмент высшего образования сегодня характеризуется инновационностью. Это связано, прежде всего, с **изменением предмета труда**. Мощнейшим фактором управления становятся прогрессивные информационные и коммуникационные технологии. Новые информационные технологии создают новые возможности для организации сетей, которые выводят разделение труда на новый уровень. В этих новых условиях требуются новые методы управления, которые могут обеспечить успех этим сетям. Методы и формы управления в рамках сетей стали содержанием так называемого **сетевое менеджмента**.

В современном мире сотрудники включены с процесс знания и инноваций, они имеют дело с данными и информацией, а не физическими предметами труда. Эту закономерность подметил один из признанных авторитетов современного менеджмента П. Друкер. Он обратил внимание на появление в современных предприятиях нового вида сотрудника – **интеллектуального сотрудника**. П. Друкер особо отмечает, что этот новый сотрудник принципиально отличается от работника индустриальной эпохи. И это отличие заключается в том, что *для него не подходит жесткий менеджмент, основанный на тейлоризме*. В новых условиях ответственность за эффективность перекладывается на плечи самого работника, и его работа нуждается в определенной

автономности. Неотъемлемым императивом работника, действующего в интеллектуальном, наукоемком производстве, становятся инновации. *Обязательными элементами работы становятся собственное обучение и обучение других.* В совокупном капитале все больший удельный вес занимает интеллектуальный капитал. Соответственно, все большая часть управленческого воздействия направлена именно на нематериальные активы предприятий [4]. Все это в полной мере относится и к организациям.

Инновационный характер современного менеджмента нацеливает на *постоянное обучение персонала.* Каждый сотрудник вынужден учиться в процессе всей своей деятельности, в том числе педагогической, постоянно осваивая новые подходы к решению производственных и образовательных задач.

Следует отметить, что особенностью менеджмента сегодня является распространение концепций, методов и моделей управления, доказавших свою эффективность в частных и на некоммерческих организациях. Так, например, маркетинговые подходы к управлению распространяются на деятельность общественных организаций и др. В государственную службу внедряются некоторые приемы практического управления из сферы обслуживания населения, в частности развивается маркетинг муниципальных услуг, стандарты обслуживания, актуальным становится технология *создания команд*, т.е. гибких временных творческих групп, ориентированных на создание нового или совершенствование старого «продукта».

Еще одной фундаментальной тенденцией развития современного менеджмента является **расширение объектов менеджмента** в связи с тем, что современные теория и практика исходят из расширенного представления о сути организации и о его границах. Современное представление об организации объединяет технологические и ментальные факторы, а также такие явления, как культура организации, предприятия, его институты, когнитивная система, события,

опыт других людей и компаний. Все это в современной практике деятельности становится объектом менеджмента. Другими словами, менеджмент высшего образования включает в себя сегодня не только управление производственными процессами, но и целенаправленное формирование и развитие культуры любых типов организаций, корпоративной атмосферы, продуктивной командной работы, развитие инновационной способности микроколлективов, использование опыта других организаций. В целом, нужно отметить расширение границ традиционного менеджмента, модернизируются действующие системы управления. Так например, в области образования осваиваются множество новых управленческих технологий, пришедших из бизнеса.

Следующей тенденцией, оказывающей влияние на управление, является **развитие разнообразных специальных видов менеджмента**: педагогический менеджмент, риск-менеджмент, корпоративный менеджмент, менеджмент знаний, муниципальный менеджмент, финансовый менеджмент, менеджмент репутации компании или организации, менеджмент лояльности потребителя, бренд-менеджмент, менеджмент имиджа, инвестиционный менеджмент, инновационный менеджмент, реинжиниринг бизнеса, антикризисное управление и др. Процесс, связанный с технологическим и информационным прогрессом, закономерен и позволяет сегодня классифицировать виды менеджмента по признаку объекта и признаку содержания. По признаку объекта различают общий и функциональный менеджмент. Общий (или генеральный) менеджмент заключается в управлении деятельностью организации в целом или ее самостоятельных звеньев. Представим это схематически (Рисунок 1).

Все специальные виды менеджмента носят в большей мере прикладной характер и их развитие в значительной мере опирается на обобщение практики управления в соответствующих специальных сферах.

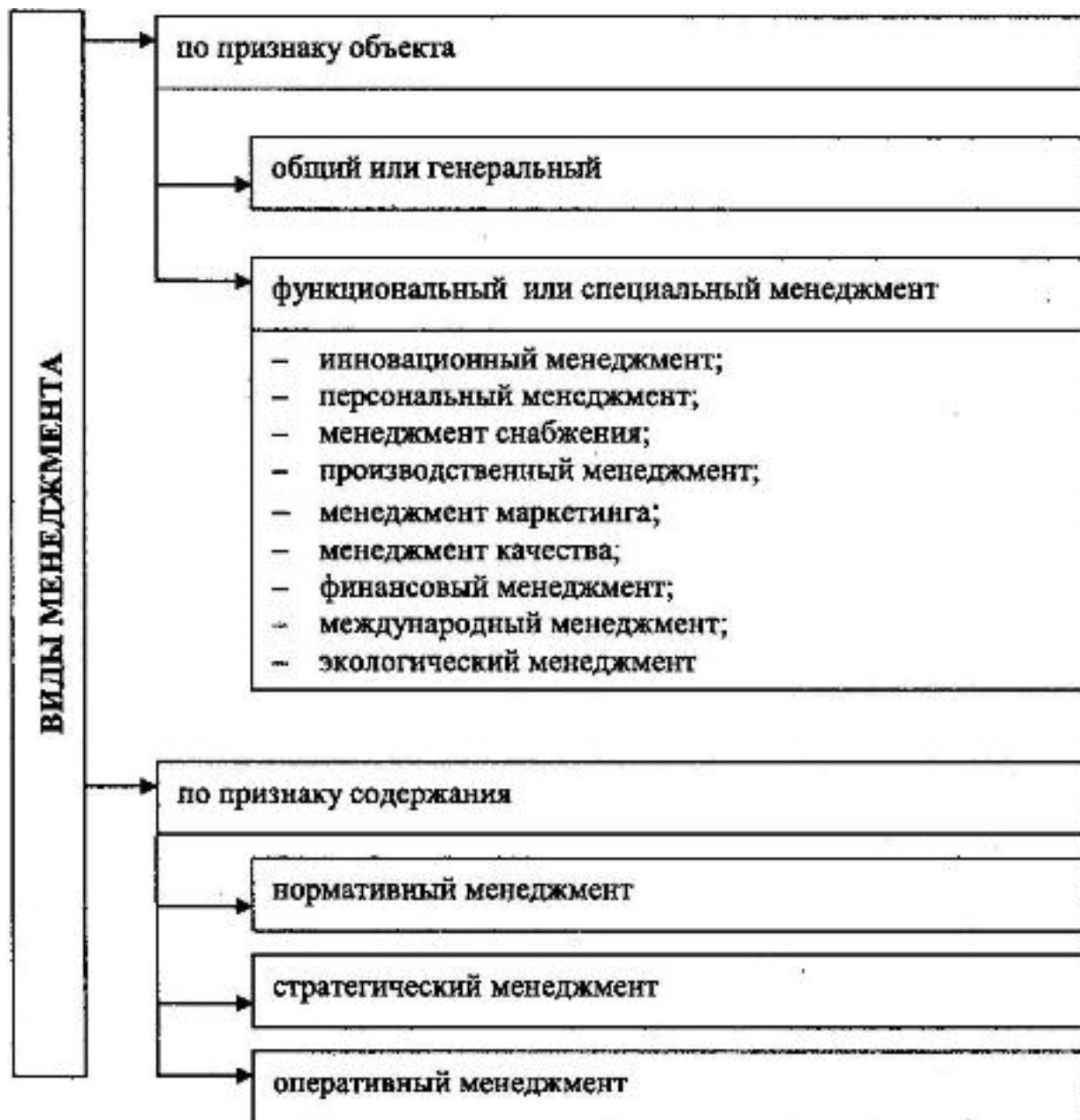

Рисунок 1. Классификация видов современного менеджмента

Менеджмент вузов включает управление различными видами деятельности (образовательной, научно-исследовательской, производственной, предпринимательской, финансово-хозяйственной и др.); оперативное управление и координацию деятельности различных структурных подразделений; стратегическое планирование и управление; разработку политики в области качества высшего образования, развитие менеджмента качества и его интеграцию с общим управлением вузом; развитие

персонала и повышение квалификации; обеспечение социальной защиты и поддержку преподавателей, сотрудников и студентов вуза.

Задачи менеджмента высшей школы во многом определяются теми функциями, которые выполняет в современных условиях каждый вуз: основными (образовательной, научно-исследовательской, воспитательной), рыночными и социальными. Реализации этих функций способствуют прогрессивные технологии и компетентность ППС.

Высокое качество образовательных услуг в современном вузе предполагает:

Высокое качество образовательных услуг в современном вузе предполагает:

- соответствие содержания основных профессиональных образовательных программ требованиям заказчиков и образовательным стандартам;

- высокую удовлетворенность заинтересованных сторон (работодателей, студентов преподавателей и др.) качеством образовательных услуг;

- положительное влияние на общество, повышение общей культуры и образованности его членов.

Для того чтобы решить задачу повышения качества подготовки выпускников, необходимо это качество спланировать, обеспечить в учебном процессе, подтвердить и таким образом гарантировать его внедрение. Планирование, обеспечение и подтверждение качества – это традиционные задачи построения систем качества, соответствующие нормам международных стандартов. Востребованными сегодня становятся кадры, могущие решать сложные профессиональные задачи и нести персональную ответственность за их решение, выстраивать стратегию собственного профессионально-личностного роста, готовые быстро адаптироваться к постоянно меняющимся условиям.

Дискуссия. Развитие новой информационной культуры в вузе сопровождается существенными изменениями в системе ее управления. Внедряются принципы *инновационного и пассионарного менеджмента*. Вводятся специальные должности и органы управления, координирующие руководство инновационными процессами. Создается институт консультантов-супервизоров, осуществляющих консалтинговую деятельность в области выбора стратегии инновационного развития университетов. Система инфраструктурной поддержки обеспечивает эффективность инновационной деятельности, а система управленческих мер – продуктивный трансферт инновационных технологий,

сотрудничество вуза и бизнеса.

Обобщая вышеизложенное следует отметить, что современные вузы осуществляют инновационные преобразования в управлении исходя из стратегических целей на следующих уровнях:

- глобальном, предполагающем интеграцию высшей школы в европейское и мировое культурно-образовательное пространство;

- национальном, ориентированном на формирование научного знания и подготовку высококвалифицированных специалистов для развития экономики и общества в целом;

- территориальном, предусматривающем научно-техническое кадровое и идеологическое содействие развитию территории, гибкое реагирование на потребности рынка труда и социальное партнерство;

- локальном, связанном с инновационным развитием самого вуза как организации, которое включает конструирование эффективной системы качества образования, освоение прогрессивных образовательных технологий, создание продуктивной модели управления вузом, стимулирующей развитие персонала и студенческого самоуправления.

Следует отметить, что менеджмент высшей школы или управление университетами имеет свои особенности, цели и задачи которой, учитывая общие законы менеджмента, отвечают закономерностям информационной эпохи, особенностям культуры и специфике деятельности управляемой организации.

В связи с реформами системы образования, реалиями международного сотрудничества и мировой интеграции, ростом информации и знаний значительные изменения претерпевает **управление высшей школой Казахстана**. В настоящее время сформирована нормативно-правовая база; преодолевается ведомственный подход в управлении вузами; развивается взаимопартнерство государственного и общественного вектора в управлении образовательной организацией; возрастает роль ассоциаций учебных заведений, вузы получили большую степень автономности

в управлении и разработке собственной стратегии, инициируется создание конкурентной среды и др. в целом, программа реформирования казахстанского образования стимулирует переход вузов к новой политике управления образованием, основанный на повышении его качества.

Система управления казахстанскими вузами представляет взаимодействие двух подсистем: управляющей и управляемой. Субъектами управляющей подсистемы являются: органы управления образованием, МОН РК, региональные органы управления образованием, советы ректоров органы управления вузом: ученый совет университета, ректорат, попечительский совет, органы студенческого самоуправления; руководители вуза и его подразделений – ректор, президент или председатель правления, проректоры, директора институтов, деканы, заместители деканов и директоров, заведующие кафедрами, руководители научных и учебных подразделений, а также различных служб и управлений. В отдельных университетах РК функции заведующих кафедр реализуются руководителями образовательных программ (образовательная программа «Педагогики и психологии», «Менеджмента в образовании» и др.)

В управляемой подсистеме, каковой является сам вуз, можно выделить ряд подсистем управления. Так, например, в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая существуют следующие подсистемы управления:

- стратегическим развитием и интернационализацией;
- академическими вопросами;
- научно-исследовательской работой;
- информатизацией и компьютеризацией вуза,
- системой менеджмента качества;
- экономической и производственной деятельностью;
- социальной и воспитательной работой,
- административно-хозяйственной деятельностью.

Каждая из этих подсистем выполняет ряд специфических функций, отражающих

ее содержание. Например, подсистема управления стратегическим развитием и интернационализацией предполагает стратегическое планирование и управление, разработку и реализацию программ проектов стратегического развития университета, определение конкретных стратегий на определенных этапах организационного развития, а также международную связь; подсистема управления академическими вопросами включает управление образовательным процессом, реализацию образовательных программ, внедрение в образовательный процесс инновационных педагогических технологий, внедрение системы менеджмента качества образования, укрепление материальной базы учебного процесса; подсистема СМК управление процедурами лицензирования, аттестации и аккредитации; подсистема управления научно-исследовательской работой вуза охватывает планирование и организацию научных исследований по различным отраслям знаний, организацию научных мероприятий (конференций, семинаров, мастерских), управление повышением квалификации научно-педагогических работников, управление работой докторантуры и диссертационных советов, организацию издательской деятельности и др [5].

Управление университетами мировых стран Запада и Востока осуществляется в соответствии с законодательством, положением образовательной организации и уставом этой страны. Общее руководство университетами осуществляет выборный представительный орган – ученый совет, который носит специфические названия в разных регионах мира. Полномочия ученого совета регламентированы уставом каждого вуза. Для решения текущих вопросов в университетах проводятся оперативные совещания на всех уровнях управления по различным направлениям работы, в том числе совещания правления по общим и финансовым вопросам. Каждой стране присущи свои особенности управления, которые нужно брать на вооружение применимо к конкретной модели [6-11].

Результаты. Аналитическое исследование в рамках представленной проблемы позволяет прийти к следующим результатам:

- признание концепции о ведущей роли знания и построение менеджмента организации согласно Навыкам XXI века;

- результативное использование знаний и инноваций и новых инструментов в управленческой деятельности менеджера любого уровня;

- постоянное обучение персонала: инновационный характер современного менеджмента нацеливает на то, чтобы каждый сотрудник учился постоянному освоению новых подходов к решению производственных и образовательных задач;

- учет скорости обмена информацией: в XXI веке главным критерием является умение в кратчайшие сроки получать и передавать информацию;

- развитие качеств человека, которые делают его способным к активной деятельности; важность эмоционального интеллекта и гибких навыков;

- воспитание интеллектуального сотрудника, принципиально отличающегося от работника индустриальной эпохи для которого необходимы гибкие навыки в управлении (концепция Друкера и др.)

Заключение. Таким образом, концептуальный анализ развития менеджмента

высшего образования свидетельствует, что трансформации затрагивают в последние десятилетия национальные системы образования многих стран мира. Причем, как отмечает В.Т. Волов происходит резкий скачок количественного показателя инноваций. Так в средневековых образовательных заведениях отношение количества учеников к носителям знаний было порядка десяти (1=10); с введением педагогической системы Я.А.Коменского параметр соотношения количества учеников к учителю достигает сотен (1=100); современные инновационные технологии увеличивают образовательных технологий в десятки тысяч раз (1=100 000) [12]. Процесс ускорения очевиден. Поэтому, резюмируя аналитику системы образовательного менеджмента, следует отметить очевидность развития инструментов управления как показателей конкурентоспособности. В этом процессе знания играют ключевую роль. Об этом сегодня отмечается в многочисленных работах по менеджменту [13]. В целом, вся история человечества, включая социальную и экономическую, является историей конкурентной борьбы с меняющимися формами и методами в соответствии с изменением условий общественного бытия.

Список использованных источников:

- [1] Справедливое государство. Единая нация. Блгополучное общество: Послание Главы государства К-Ж.Токаева, 01.09.2022
- [2] Воронина Е.В. Менеджмент высшей школы как инструмент реформирования системы профессионального образования»- авт канд диссерт. – М, 2001.
- [3] Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2020. – 384.с.
- [4] Элизабет Хаас Эдерсхейм. Лучшие идеи Питера Друкера: Издательство: «Питер», 2018. – 353с.
- [5] Кошербаева А.Н. Менеджмент в образовании. Теория и практика управления педагогическими системами. – Алматы, 2022. – С.400.
- [6] Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (принята на Всемирной конференции ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры» // Альма Матер (Вестник высшей школы). 2003. – № 3. – С.29-35.
- [7] Лидерство, основанное на принципах /Стивен Кови; Пер.с англ. – М., 2019. – 302 с.
- [8] Галаган А. Сравнительная характеристика систем управления высшим образованием в России и некоторых зарубежных странах // Социально-гуманитарные науки. 1999. – №6. – С.203-225.
- [9] Тихонов А.Н. и др. Управление современным образованием. – М., 2019. – С.51.

- [10] Методические основы сравнительного анализа систем образования: обзор ин-форм. / Сост. А.И. Галаган, А.Д. Гоппа. – М.: НИИ высш, образ., 1995. – С.41.
- [11] Борисенкова Л.В., Перфильева О.В. Системы высшего образования стран Группы Восьми: Канада. // Вестник международных организаций, 2006. – № 1. – С.13-20.
- [12] Волов В.Т. Управление развитием высшего профессионального образования и информационно-коммуникационные технологии обучения в регионе // Регионология: Научно-публицистический журнал. 4/2007 (№ 61). – С.140-147.
- [13] Теория конкуренции: учебное пособие для студентов экономических специальностей. – Саратов: Изд-во «Саратовского государственного университета им Н.Г. Чернышевского», 2014. – 80с.

References:

- [1] Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaya naciya. Blgopoluchnoe obshchestvo: Poslanie Glavy gosudarstva K-ZH. Tokaeva, 01.09.2022
- [2] Voronina E.V. “Management of higher education as a tool for reforming the system of vocational education” – author of the cand dissert.– M., 2001.
- [3] Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psihologiya. Uchebnik dlya vuzov. Izd. vtoroe, dop., ispr. i pererab. – M.: Logos, 2020. – 384s.
- [4] Elisabeth Haas Edersheim. Peter Drucker’s Best Ideas: Publishing House: “PETER”, – 2008. – 353s.
- [5] Koshberbaeva A.N. Menedzhment v obrazovanii. Teoriya i praktika upravleniya pedgogicheskimi sistemami. – Almaty, 2022. – S.400.
- [6] Vsemirnaya deklaraciya o vysshem obrazovanii dlya XXI veka: podhody i prakticheskie mery (prinyata na Vsemirnoj konferencii YUNESKO «Vysshee obrazovanie v XXI veke: podhody i prakticheskie mery»// Al'ma Mater (Vestnik vysshej shkoly). – 2003. – №3. – S.29-35.
- [7] Liderstvo, osnovnoe na principah /Stiven Kovi; Per.s angl. – M., 2019. – 302 s.
- [8] Galagan A. Sravnitel'naya harakteristika sistem upravleniya vysshim obrazovaniem v Rossii i nekotoryh zarubezhnyh stranah //Social'no-gumanitarnye nauki. – 1999. – №6. – S.203-225.
- [9] Tihonov A.N. i dr. Upravlenie sovremennym obrazovaniem. – M., 2019. – S.51.
- [10] Methodological foundations of comparative analysis of education systems: an overview of in-forms./ Comp. A.I. Galagan, A.D. Goppa. – M.: Higher Research Institute, image., 1995. – 41s.
- [11] Borisenkova L.V., Perfilieva O.V. Higher education systems of the Group of Eight countries: Canada.// Bulletin of International Organizations, 2006. No. 113-20s.
- [12] Volov V.T. Management of the development of higher professional education and information and communication technologies of education in the region // Regionology: Scientific journal. 4/2007 (No. 61). S. 140-147.
- [13] The theory of competition: a textbook for students of economic specialties. – Saratov: Publishing House of the Saratov State University named after N.G.Chernyshevsky, 2018. – 80s.

**Жоғары білім беру менеджменті: қоғамды цифрландыру және
ақпараттандыру кезеңіндегі дамудың белгілері**

А.Н. Көшербаева

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада цифрлық ғасырдағы жоғары білім беру жүйесін басқарудың инновациялық бағыттары мен жаңа принциптері сипатталады. Автор басқарудың негізгі құралдарына – білім, инновация және оларды практикалық қолдану тәсілдеріне назар аударады. Білімге негізделген ақпарат халықтың

барлық топтары, ұйымдар, әлеуметтік топтар және жалпы қоғам үшін ең маңызды және қол жетімді болатыныны айқындалады. Сонымен бірге, өзекті ақпарат адамзат дамуының таусылмайтын резерві болып табылатыны туралы насихаттайды.

Зерттеу аясында жоғары мектеп менеджментінің түрлері атылады, сондай-ақ қазақстандық жоғары оқу орындарының соның қатарында Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеттің стратегиясына контент-талдау беріледі; қызметкерлерді оқыту және әлеуметтік дамудың басқа да заманауи мәселелері көтеріліп, белгілі теориялық ғалымдар мен басқару практиктерінің көзқарастары келтірілген.

Түйін сөздер: адами капитал, жоғары білім менеджменті, зияткерлік қызметкер, еңбек пәні, ақпарат алмасу жылдамдығы, адами ресурстар, жаһандану, эмоционалды интеллект, зияткерлік әлеует.

Management of higher education: characteristic features of development in the period of digitalization and informatization of society

A.N. Kosherbayeva

*Abai Kazakh Nationality Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article reveals innovative directions and new principles of management of the higher education system in the digital age. The author focuses on the main management tools – knowledge, innovation and ways of their practical application. Information based on knowledge becomes the most important, meaningful and accessible for all segments of the population, organizations, social groups and society as a whole. At the same time, up-to-date information is an inexhaustible reserve for the development of mankind.

Within the framework of the study, attention is focused on the development of various types of higher school management, as well as a content analysis of the strategy of Kazakh universities, the Abai National Pedagogical University. At the same time, the issues of personnel training and other modern challenges of social development are raised, the points of view of well-known management theorists and practitioners are given.

Keywords: Human capital, Management of higher Education, intellectual employee, subject of work, speed of information exchange, Human resource, globalization, emotional intelligence, intellectual potential.

Редакцияға 31.10.2022 қабылданды.

Д.ҚҰДАЙБЕРГЕН¹, Т.ЕГІНБАЕВА¹

¹Қазақ ұлттық өнер университеті (Қазақстан, Нұр-Сұлтан)
Dimonruier@mail.ru, toizhan_2710@mail.ru

ҚАЗАҚ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКАНЫҢ ЖАНРЛАРЫ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ БЕЙНЕСІН ЖҮЙЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Аталған тақырып Қазақстан этномузикатану ғылымының өзекті мәселелер қатарына жатады. Кеңес заманында қазақ музыкасының жанрлары Ресей фольклористикасында қалыптасқан жүйе бойынша қарастырылып келді. Нәтижесінде, кейбір жанрлар қазақ музыкасының табиғатына жат келетіні байқалды. Халық композиторларының шығармашылық бейнесіне қатысты материалдар әр түрлі еңбектерде берілген, бірақ сол жеке-дара деректерден өнер иелерінің тұлғасы туралы толыққанды түсінік алу қиын. Алғаш рет халық музыкасының жанрлық жүйесін қазақтың дәстүрлі күнтізбесімен байланыстырып, сол арқылы өнер иелерінің шығармашыл-тұлғалық типтерін ұсынған Ә.Мұхамбетова болды. Ғалымның пікірінше, өнер иелерінің болмыс-бейнесін жүйелеу үшін олардың өмірлік ұстанымы мен шығармашылық ерекшеліктерін біртұтас қарастыру керек. Соның нәтижесінде көрнекті халық композиторларының шығармашыл-тұлғалық бейнесін жүйелік тәртіпке келтіруге болады.

Түйін сөздер: дәстүрлі өнер; дәстүрлі күнтізбе; шығармашыл тұлға; жанрлық жүйе; мүшел; бақсылық тип; жыраулық тип; сал-серілік тип; сопылық тип.

Кіріспе. Қазақ халық музыкасы – терең тамырлы және көпсалалы мәдени құбылыс. Ғасырлар бойы дамып жеткен бұл өнер ұлттық мәдени құндылықтардың бірі болып табылады. Қазіргі кезде ұлттық мәдениетіміздің бұрын-соңды зерттелмеген, немесе аз көңіл бөлінген мәселелерін анықтау – Қазақстан этномузикатану ғылымының басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Кеңес заманында қазақ халық музыкасы Ресейде қалыптасқан фольклористика мен музикатану ғылымдарының әдіс-тәсілдерімен зерттелген еді. Бірақ бұндай әдіснамалық ұстаным қанағаттандырарлық нәтижеге жеткізбеді. Қазіргі кезде Қазақстан этномузикатану ғылымының кейбір мәселелері қайта қаралып жатыр. Солардың бірі – дәстүрлі музыканың жанрлық жүйесі [10; Б.76].

Осы сияқты мәселе – дәстүрлі өнер иелерінің шығармашыл-тұлғалық бейнесін жіктеу. Өнер саласындағы адамның тұлғалық қасиеттерін қалыптастыратын – қоғамдық орта. Ол үшін адам туған күнінен

бастап сол ортадан қол үзбеуі міндет. Осы ортамен тығыз байланыс-қатынаста болып, сол ортаның (топтың, ұйымның, алуан түрлі басқа қауымдастықтардың) іс-тәжірибелерін, сапа қасиеттерін өзінің бойына сіңіруі қажет. Осыған сәйкес әрбір қоғам өзіне тән лайықты тұлғаны қалыптастырады. Көрнекті өнер өкілдерінің тұлғалық бейнесі мен шығармашылығына заман әсерінің тиюі – заңды құбылыс.

Өнер иелерінің шығармашылық бейнесіне қатысты деректер халық аузындағы аңыз-әңгімелер мен музыка зерттеушілерінің еңбектерінде берілген. Бірақ бұндай материалдар халық композиторларының дәстүрлі музыка өнеріндегі орны мен рөлін анықтауға, олардың жалпы тұлғалық ерекшеліктерін жүйелі түрде түсінуге мүмкіндік бермейді.

Сырт көзбен қарағанда, халық музыкасының жанрлық жүйесі мен дәстүрлі өнер өкілдерінің тұлғалық бейнесі арасында байланыс жоқ сияқты. Бірақ бұл олай емес. Алғаш рет бұндай байланысты ашқан – белгілі ғалым А.Мұхамбетова [10]. Ол халық музыкасының жанрлық жүйесін қазақтың

дәстүрлі күнтізбесімен байланыстыра отырып, сол арқылы өнер иелерінің жүйелік типтерін шығарды. Ғылыми ұстанымы мен мазмұны жағынан ғалымның ұсынған тұжырымдары айрықша екенін аңғаруға болады. Бұл жанрлық жүйенің ерекшеліктері қандай? Оның дәстүрлі күнтізбеге қандай қатысы бар? Дәстүрлі өнер иелерінің шығармашылық бейнесін жіктеудегі А.Мухамбетованың әдіснамалық ұстанымы қандай? Осы мәселелер арнайы қарастыруды қажет етеді.

Әдіснама (Әдістер). Тақырыбымыз әр салаға (музыкалық жанрға, дәстүрлі күнтізбеге, халық композиторларының шығармашылық бейнесіне) қатысты болғандықтан мақаламыздың зерттеу әдісі де кешенді болмақ.

Дәстүрлі өнер иелерінің тұлғалық бейнесіне қатысты материалдар ғылыми еңбектерден басқа халық ауызындағы аңыз-әңгімелерде де көрініс тапқан. Алғашқы зерттеушілердің бірі – Ахмет Жұбанов қазақ әншілері мен күйшілері туралы деректерді қариялардың әңгімелерінен жазып алғаны белгілі. Халық музыкасы мен оның өкілдері туралы жазбаша деректер болмағандықтан ол СУИ (*степная устная историография* – даланың ауызекі тарихнамасы) деп аталатын әдіснаманың көмегіне жүгінуіне тура келді.

Кезінде ауызекі тарихнамадан алынған деректер тарихи негізі жоқ жәй аңыз-әңгімелер ретінде қабылданды, сондықтан олардың сынаушылары да болды. Бірақ, А.Жұбанов жазып кеткен деректердің басым көпшілігі кейін П.Аравинның еңбектерінде Мәскеу, Петербург, Қазан, Орынбор, тағы басқа қалалардың мұражайларынан табылған материалдармен дәлелденді. Нәтижесінде, СУИ деректері қазіргі кезде толыққанды ғылыми материал ретінде танылып, халық ауызынан алынған аңыз-әңгімелер этномузикатану ғылымында кеңінен қолданылып келеді.

Халық арасында «Әр домбырашы өз мінезін тартады» деген түсінік бар. Расында, халық әншілері мен күйшілерінің қайсысын алсақ та, олардың тұлғалық қасиеттері мен жеке музыкалық стилінің арасында тығыз байланыс байқалады. Бұл

туралы П.Шегебаев былай дейді: «*Как нам представляется, связь личностных качеств музыканта с особенностями стиля в устной музыкальной культуре значительно теснее и органичнее, чем в музыке письменной традиции, где, как известно, между композитором и его музыкой находится связующее звено – нотный текст. Понятие «самовыражение композитора» в музыке письменной традиции намного условнее, чем в импровизационной стихии устного творчества»* [15; ББ.77-78].

П.Шегебаевтың пікірін былай деп түсіндіруге болады. Еуропалық классикалық өнерде композитор өзінің музыкалық ойын немесе шығармашылық жобасын алдымен нотаға түсіреді. Әрі қарай ол шығармасын жетілдіру мақсатында бастапқы жобасына оралып, оны өзгерте алады. Бұндай процесс айларға, тіпті жылдарға созылуы мүмкін. Кейін композитордың шығармасы орындаушының қолына түседі. Енді ол композитордың ойын тыңдаушыларға жеткізу үшін шығармадан жұмыс істей бастайды. Нәтижесінде, композитор мен орындаушының қолынан өткен туындының соңғы нұсқасы тыңдаушыларға жетеді.

Ауызша дамып келген халық музыкасында бұндай мүмкіншілік болмайды. Дәстүрлі музыкада шығарманың дүниеге келуі – оның алғашқы орындалуы. Халық музыкасына тән суырып-салмалық өнерде композитордың айтар ойы, ішкі сезімі, дүниетанымы, өмірге деген көзқарасы, тіпті сырт келбеті – осының бәрі оның туындысынан көрініс табады. Мысал ретінде Құрманғазы мен Дәулеткерейдің шығармашылығын салыстырып көруге болады. Бұл замандас болған күйшілер өздерінің музыкалық-көркемдік ұстанымымен батыс Қазақстан домбыра өнерінің екі түрлі, музыкалық сипаты жағынан қарама қарсы болып келетін бағыттарын қалыптастырған. Құрманғазы өмірде де, өнерде де қайсарлы қайраткер ретінде танымал болса, Дәулеткерейдің музыкасы жеке адамның ішкі дүниесіне, оның лирикалық сезіміне бағытталған. Құрманғазының музыкасы батылдыққа шақырады, өмірдегі әділетсіздікке қарсы

тұруға жұмылдырады, оның күйлері қоғамдағы күрделі мәселелерді шешуге арналған. Дәулеткерей, керісінше, лирикалық бағытты ұстанған, сол арқылы адамның психологиялық сезімін ашуға тырысқан. Сондықтан оның күйлерінің көлемі ықшам, әуендері әсем, оң қолының қимылдары жинақы, онда көбінесе «төре» қағыс тәсілі қолданылады. Ал Құрманғазының күйлерінде, керісінше, құлаштап ойнайтын «шаптырма қағыс», «тентек қағыс» сияқты тәсілдер жиі кездеседі. Дәулеткерейдің музыкасы нәзік сезіммен қабылданса, Құрманғазының күйлері тыңдаушылардың белсенділігін талап етеді. Осыған байланысты, біздің әдіснамалық ұстанымдарымыздың бірі – дәстүрлі өнер иелерінің тұлғалық бейнесін оның шығармалышық ерекшеліктерімен тұтас қарастыру.

Қазіргі кезде халық өнері тұлғаларының шығармашылық бейнесін сипаттау сияқты тақырыптар көрші мемлекеттерде де қолға алынып жүр. Мәселен, біздің тақырыбымызға жақын И.Мацеевский [9] мен А.Ромодиннің [13] еңбектерін атап өтуге болады. Әсіресе, А.Ромодиннің «Человек творящий. Музыка в традиционной культуре» деп аталатын монографиясы әдіснамалық жағынан біздің тақырыбымызға жақын. Осы орайда, біз салыстырмалы, тарихи-типологиялық зерттеу әдістерін қолдана отырып өзге елдердің ғылыми жетістіктерін де қолдана аламыз.

Халық музыкасының жанрлық жүйесіне келер болсақ, бұнда алғаш рет айрықша әдіснамалық ұстанымды ұсынған А.Мұхамбетова болды. Ол халық музыкасының түрлері мен жанрларын жіктеу кезінде ең алдымен дәстүрлі қоғамда өмір сүрген адамдардың сол қоғамда қалыптасқан мәдениетімен, өнерімен қарым-қатынасын ескеру керек деген пікірді ұсынды. А.Мұхамбетова өзінің әдіснамалық ұстанымын былай деп тұжырымдайды: «Жизнь отдельного индивида есть... протяженное во времени освоение пространства культуры... Каждая возрастная группа осваивает свой пласт

духовной культуры, который входит в последующие уровни. Для традиционного, целостного человека освоить пласт культуры – это значит активно его прожить. Деление на культуру и жизнь неведомо традиционным обществам, в том числе и казахскому» [10; Б.86].

Байқап тұрғанымыздай, П.Шегебаев пен А.Мұхамбетованың әдіснамалық ұстанымдары бір-біріне жақын. Екеуі де өнер өкілдерінің шығармашыл-тұлғалық бейнесін сол қоғамда қалыптасқан мәдениетпен, дәстүрлі өнермен байланыстыра қарайды. Дегенмен, А.Мұхамбетованың ұстанымының ерекшелігі бар, ол осы кешенді көзқарасты қазақтың дәстүрлі күнтізбесімен толықтырады. Осы аталған ұстанымдар біздің мақаламызда басты әдіснамалық рөл атқарады.

Пікірталас. Алғаш рет қазақ халық музыкасының жанрларын жүйеге келтіріп, оларға сипаттама берген Б.Г. Ерзакович болды. Ол «Историческая обусловленность жанров» [4] деген еңбегінде халық арасында орындалып жүрген әндермен қоса ұмыт болып кеткен жанрларды да келтірген. Бұл жанрлық жүйе Қазақстандағы музыкалық фольклористика мен музыкатану ғылымының қалыптасып дамуына үлкен әсерін тигізді. Оның жасаған жүйесі осы күнге дейін зерттеушілердің еңбектеріне арқау болып келеді.

Қазіргі кезде музыкалық фольклористика мен этномузыкатану ғылымының дамуымен байланысты Б.Ерзакович ұсынған жанрлық жүйенің кемшіліктері көріне бастады. Оның басты кемшілігі – Ресей фольклористикасында, яғни орыс халық музыкасының негізінде қалыптасқан жүйені қазақ музыкасының материалына сол қалпында қолдануда. Нәтижесінде, орыс музыкасының кейбір жанрлары қазақ музыкасының табиғатына жат келетіні байқалды. Сондай жанрлардың қатарына «Еңбек әндерін» (*Трудовые песни*), «Күнтізбе әндерін» (*Календарные песни*), «Әлеуметтік наразы білдіру әндерін» (*Песни социального протеста*) жатқызуға болады. Бұл жанрлардың қазақ халық музыкасының

табиғатына сай келмеуінің себебі – дәстүрлі қоғам құрылымы мен күнделікті өмір тіршілігінің ерекшелігінде.

«Собственно «*трудовых песен*» в том смысле, который придается этому термину исследователями *земледельческого фольклора, у казахов почти не сохранилось. Имеющийся в монографии Б.Г. Еразковича раздел «Трудовые песни» содержит не трудовые, а песни самых различных, часто назидательных жанров, в тексте которых упоминается о труде»* – дейді А.Мухамбетова [10; Б. 77].

Күнтізбе (*Календарные песни*) әндеріне келер болсақ, қазақтарда жылдың бір мезгілінде арнайы орындалатын әндердің бір ғана түрі бар – ол «Жарапазан». Жарапазан әні қазақ даласында ислам діні енгенге дейін Жыл басы – Наурыз мейрамында орындалатын. Кейін ол Ораза айт кезінде де орындала бастады.

Орыс халқында, керісінше, күнтізбелік әндер өте көп. Ол әндер жылдың бір мезгілінде ғана орындалған (мысалы, көктемде жер жыртқанда, егін еккенде, күзде сол егінді орып астық жинағанда, жаз кезінде хоровод құрғанда («*Иван Купалы*» мейрамында), қыс кезінде әртүрлі әдет-ғұрыптарды өткізгенде («*Гадальные*», «*Подблюдные песни*»). Осыған қарап Б.Ерзаковичтің жеке жанр ретінде ұсынған Күнтізбелік ән жанры да қазақ халқының мәдениетіне жат келетінін байқауға болады.

Ал енді әлеуметтік наразы білдіретін (*Песни социального протеста*) әндерге келетін болсақ, бұл жанр да қазақ халқының тарихи-әлеуметтік ерекшеліктеріне сай келмейтінін аңғаруға болады. Б.Ерзаковичтің осы жанрға мысал ретінде келтірген «Сыңсу» әнін, немесе Біржан салдың «Жанбота» әнін қоғамға наразылық білдіру жанрына жатқызудың ешқандай негізі жоқ. Сыңсу – ол ғұрыптық ән. «Сыңсуды» ұзатылған қыздың орындауы міндетті. Ал Біржанның «Жанботасы» болса, ол әншінің қоғамға қарсы шығуы, немесе наразылық білдірген әні емес. Бұнда әнші өзінің жеке басына түскен әділетсіздікті баяндайды. Сол сияқты Құрманғазының да кейбір шығамалары («Ақбай», «Кісен ашқан», «Түрмеден қаш-

қан» т.б.) күйшінің жеке өмірінде болған оқиғаларға арналған. Осындай әндер мен күйлерді автобиографиялық шығармалар деп атауға болады.

П.Шегебаев пен С.Елеманова қоса авторлықпен шығарған «Қазақ музыка әдебиеті» [15] оқулығында «Еңбек әндері», «Күнтізбе әндері», «Әлеуметтік наразы білдіру әндері» деген жанрлардан бас тартқан. Бірақ бұнда күйлердің жанрлық жүйесі берілмеген. Аспаптық музыканың жанрлары басқа авторлардың еңбектерінде де жіктелмеген. Бұл авторлардың көбісі күйлерге келгенде «лирикалық күйлер», «трагедиялық күйлер», «эпикалық күйлер» деген жалпы атаулармен шектеледі, немесе «Байжұма», «Қос басар», «Ақжелең» сияқты топтама күйлердің атауларын қолданады.

Көріп тұрғанымыздай, қазақ музыкасының ерекшеліктерін ескермей бөгде елде қалып-тасқан жанрлық жүйені сол қалпында қол-дану күтілген нәтижеге әкеле бермейді. Музыка шығармаларының жанрлық жүйесі сол халықтың тарихи-әлеуметтік, мәдени-типологиялық ерекшеліктеріне сәйкес болуы керек.

Нәтижелер. А.Мухамбетова «*Календарь и жанровая система казахской музыки*» деген еңбегінде [10] жалпы шығыс елдеріне тән, соның ішінде қазақ халқының *мүшел* деп аталатын 12 жылдық күнтізбесіне тоқталады. Бұнда 12 жылдың әрқайсысы мал-жануардың атымен аталғаны белгілі: 1) тышқан, 2) сиыр, 3) барыс, 4) қоян, 5) ұлу, 6) жылан, 7) жылқы, 8) қой, 9) мешін, 10) тауық, 11) ит, 12) доңыз. Қазақтар туған жылын осы жылдардың атымен атаған. Адам өмірінің 13, 25, 37, 49, 61 жылдары мүшел жас деп аталады. Мүшел жас адамның денсаулығына, тіпті өміріне қауіпті деп саналған, сондықтан осы жасқа толғандар пәле-жаладан сақтану үшін әр-түрлі ырыми амалдар жасаған: жеті шелпек таратқан, құдайы тамақ берген, киілген киімдерін таратқан, және т.б.

А.Мұхамбетованың жіктеуі бойынша, бірінші мүшел (адам туылғанынан 12 жасқа дейінгі аралық) – балалық шақ деп аталады;

– екінші мүшел (13-тен 25 жасқа дейінгі аралық) – жастық шақ;

– үшінші мен төртінші мүшел (24-37 және 36-48 жас аралығы) – ересектер қатары;

– бесінші мүшел (48-ден 63 жасқа дейінгі аралық) – кәрілік (ақсақалдар).

Қазақ музыкасының жанрлары осы жас ерекшеліктеріне сәйкес жіктеледі. 1-12 жас аралығы балалық шақ болғандықтан жас балалардың өмірі үйде, үй маңында, әкешешесінің қасында өтеді. Сондықтан бірінші мүшелге балалардың өздері орындайтын әндер және балаларға арналған әндер сәйкес келеді (*Әлди-әлди, Санамақ, Жаңылтпаиш, Ертегілер* т.б.).

12-24 жас аралығында жастардың ойына сауығы ауыл маңына ауысады. Бұнда олар кеш батқанда *Ақ сүйек* тастайды, *Қайым айтыс, Жұмбақ айтыс* айтады, *Лирикалық әндер* орындайды. Кәсіби өнер иелерінің ішінен жастардың сұранысын сал-серілер шығармашылығы қамтамасыз етеді, сол себепті сал-серілердің репертуары көбінесе ғашықтық-лирикалық әндерден тұрады.

24-48 жас аралығындағы ересектер өздерін елінің, руының мүддесін қорғаған азаматтар ретінде танытады. Осы екі мүшел жасындағыларға ақындардың, жыршылардың термелері, жыр-толғаулары, домбырашылардың батылдық күйлері арналған.

Кәрілік жас – адам өміріндегі ерекше кезең. Аруақтар қатарына жақындаған ақсақалдар сый-құрметке бөленеді, жастарға ақыл-ой айтады, еліне жол сілтейді. Ақсақалдарға қобыз күйлері, домбыра күйлерінің кейбір жанрлары, жыраулардың жыр-толғаулары арналған.

Дәстүрлі қоғамда жеке тұлға халық музыкасымен тәрбиеленеді, музыкалық жанрлар мен түрлерінде көрініс тапқан эстетикалық құндылықтарды, философиялық ой-тұжырымдарды, адами қасиеттерді бойына сіңіріп тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады. Бала кезінде ол жанұя ортасында ғұрыптық және тұрмыс-салт әндерімен (*шілдехана, бесік той, қырқынан шығару, тұсау кесу, бесік жыры, ертегілер, жұмбақтар* және тағы басқаларымен) тәрбиеленіп өссе, келесі кезеңде оның ынтасы *алтыбақан, қайым айтыстарға, махабаттық лирикалық әндерге* ауысады.

Бұнда жастардың серігін сал-серілер құрайды.

Ой тоқтатқан орта жасты («қарасақал») адамдардың ой-толғамдары халқының, руының мүддесімен байланысты күрделі, маңызды мәселелермен ерекшеленеді. Орта жасты адамдардың рухани сұранысын ақындардың өнері қамтамасыз етеді. Ал қария жасқа келген адамдардың («ақсақалдардың») ынтасы енді жыршы-жыраулар өнеріне ауысады. Олардың репертуарындағы *өсиет, арнау, терме, толғау, мысал, нақыл сөз* сияқты жырлар ақсақалдардың ой-толғамдарына, өмірлік тәжірибесіне сәйкес келіп ішкі дүниесін аша түседі [10; Б.Б.88-89].

Дәстүрлі өнер өкілдерінің тұлғалық бейнесін ғалым осы шығармашыл-жанрлық жүйе бойынша келесі типтерге бөледі:

– *бақсылық* (бұған атақты қобызшы Бқылас және өз шығармашылығында домбыра мен қобыз күйлерін ұштастыра білген Сүгір жатқызылған);

– *жыраулық* (оған зерттеуші-ғалым жыршы-жыраулармен қатар күйші Абыл мен оның ізбасары Құрманғазыны жатқызады);

– *сал-серілік* (бұл, әрине, атақты сал-серілер және Тәттімбет).

Қазақ даласына ислам діні енгеннен кейін дәстүрлі музыкада тағы бір шығармашылық-тұлғалық тип пайда болды, ол *сопылық тип («тип суфии»)*. Сопылықтың ерекшелігін ғалым былай түсіндіреді: «*С одной стороны – основой их творчества были кюй жанра ақжелен, с другой – жанры жоқтау и толғау. В опоре этих кюйши на ақжелен, воплощающий любовную лирику, а шире – женское начало в культуре казахов, видится типологическая параллель лирике великих восточных поэтов-суфиев, выражавших свое стремление к слиянию с Аллахом в любовных стихах, посвященных женищинам*» [10; Б.101]. Әншілік өнерде бұл типке Абай, Шәкәрім және Мұхит жатқызылған. Аспаптық музыкада сопылар тобына Дәулеткерейді, Қазанғапты, Еспай мен Мәменді кіргізуге болады.

Қорытынды. Сонымен, дәстүрлі қоғамда кез келген адам өзінің өмірлік жолында (жас

ерекшеліктеріне сәйкес) халық музыкасының жанрларымен байланысқа түседі. Бала кезінде ол жанұя ортасында ғұрыптық және тұрмыс-салт әндерімен тәрбиеленіп өссе (*шілдехана, бесік той, қырқынан шығару, тұсау кесу, бесік жыры, ертегілер, жұмбақтар* сияқты жанрлармен), кейін оның қызығушылығы ауыл маңында өтетін *алтыбақан, ақ сүйек* ойындары мен жастар арасында орындалатын *қайым айтысқа, махабаттық лирикалық әндерге* ауысады. Жастардың ажырамас серігі – сал-серлер.

Орта жасты адамдар күрделі, әлеуметтік маңызы бар мәселелермен айналысады, өз халқының, руының мүддесін қорғайды. Орта жасты адамдардың рухани, мәдени сұранысын қамтамасыз ететіндер – ақындар мен күйшілер.

Егде жасқа келген адамдардың назары философиялық ой-толғамдарға толы жыр-термелерге ауысады. Жырау мен жыршылардың репертуарын құрайтын *өсиет, арнау, терме, толғау, мысал, нақыл сөз* сияқты жырлар ақсақалдардың өмірлік тәжірибесіне сәйкес келеді. Осы заңдылықты ашқан А.Мұхамбетова былай деп жазады: «*Ступени цикла в их единстве создают идеальную модель жизни человека – от рождения и ограниченности малыми пределами семьи, через осознание и отработку своей принадлежности роду и народу, до слияния с космосом культуры и самой жизни. И жанровая система народного творчества отражает ритм становления и развития жизни человека в единстве природного и социального, земного и потустороннего, прерывного и непрерывного*» [10; 91-92 б.].

Осы заңдылыққа сәйкес кәсіби өнер иелерінің тұлғалық бейнесін *бақсылық, жыраулық, сал-серілік, сопылық типтерге* бөлуге болады. Мәселен, *жырау типті* Құрманғазы мен Динаның өмірі мен шығармашылығында халықтың тарихи-әлеуметтік көріністері, батылдық, қаһармандық тақырыптар орын алса, *сері типті* Тәттімбеттің, Біржан мен Ақанның басты назарында махабаттық лирика, қыз-келіншектердің әсем бейнесі, табиғаттың

тамаша образдары болды. Осы орайда Біржан салдың өміріндегі трагедияны еске түсіруге болады. Біржан 60 жасына келгенше әншілік қабілетін жоғалтпай жастармен араласа берген, солардың алдында өнерін көрсеткен. Бұнысы сырт көзге ерсі көрінгендіктен туған-туыстары уят болмасын деген оймен оны үйден шығармауға тырысқан. Сонда ішіндегі кернеп тұрған әншілік шабытын шығару үшін Біржан айдалада жалғыздан-жалғыз жүріп әндерін айтатын болған екен. Ақырында ауылдастары оны ауру деп есептеп, кереуетке байлап тастаған. Осыған дәлел – Біржанның соңғы әндерінде (мысалы, қызына арнаған «Ақық» әнінде, «Дуни», «Аттанамын» әндерінде, баласына арналған «Теміртаста», «Әйелі Әпішке айтқан» сөзінде) кездесетін «қолымды шеш, босат» деген сөздері.

Өнер саласында *сопы типтерін* құрайтын Дәулеткерей, Мұхит, Абай мен Шәкәрім өз туындыларында лирикалық жанр арқылы күрделі философиялық мәселелерді көтерді. Олар әйел бейнесіне арналған әсем шығармалары арқылы Жаратқан Алланы мадақтап, сонымен бірігуге ұмтылды.

Келешекте осы жанрлық-тұлғалық жүйені қолдана отырып қазақтың дәстүрлі музыкалық өнерін ХХ ғасырда жалғастырған әншілер мен күйшілердің (Әміре Қашаубаев, Қали Байжанов, Иса Байзақов, Қосымжан Бабақов, Манарбек Ержанов, Жүсіпбек Елебеков, Иманжүсіп Құтпанұлы, Қали Жантілеуов, Оқап Қабиғожин, Лұқпан Мұхитов, Сүгір Әлиев, Әбікен Хасенов, Төлеген Момбеков және тағы басқалардың) тұлғалық бейнелерін қарастыруға болады. Десе де, бұнда кейбір қиыншылықтар туындауы мүмкін. Себебі ХХ ғасырдың орта шенінен бастап қазақтың дәстүрлі мәдениеті күрделі өзгерістерге ұшырағаны белгілі.

Дәстүрлі кезеңде өнер тұлғаларының синкреттік келбеті күй, ән шығару, оны орындау, тарату, оның аңызын, шығу тарихын көркемдік тілмен баяндау, халықтың тарихы мен шежіресін жетік білу, музыкалық аспапты жасау, орындау тағы сол секілді қасиеттерімен сипатталса, қазіргі заман өнер иелерінің болмыс-сипаты

басқа қырларымен ерекшелене бастады. Қазақстанда кеңес үкіметі орнағаннан кейін көрнекті өнер иелері қалаларға шоғырланды. Олардың көбісі заман талабына сай орта және жоғары оқу орындарында білім алуға тырысты. Заманауи білім мен қалалық

жердегі мәдени орта осындай өнер иелерінің көзқарастарына, жалпы менталитетіне әсер етпей қоймады. Соның салдарынан дәстүрлі кезеңдегі әнші, күйшілермен салыстырғанда қазіргі заман өнер иелерінің тұлғалық бейнесі түбегейлі өзгерді деуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі :

- [1] Аравин. П.В. Жанр казахской инструментальной музыки. – Алма-Ата, 1970.
- [2] Байбек А. Суфийские мотивы в песенном наследии Ақан сері//Традиционная музыка: проблемы истории и теории: Матер. междунар. науч.-практич. конференции, в рамках Фестиваля традиционной музыки, посв. 200-летию Курмангазы Сағырбайұлы. – Алматы, 2018. 38-46 б.
- [3] Бимұрат Мұрал. Қытай тілінде жарияланған қазақ күйлері мен домбыра туралы дереккөздер// Личность, традиция, культура в музыкальной этнографии. Матер. междунар. науч.-практич. конференции, посв. 150-летию Александра Затаевича. – Алматы, 2019, 262-267 б.
- [4] Ерзакович Б.Г. Историческая обусловленность жанров//Избранные статьи. – Астана, 2008. 160 с.
- [5] Жубанов, А.К. Струны столетий. – Алматы: Дайк-Пресс, 2001. – 280 с.
- [6] Казтуғанова А.Ж. Қытай қазақтарының домбыра күйлері: жаһандық дәуірдегі даму үдерістері// Ұлы дала мұралары. 2-шығарылым. Жылдық ғылыми басылым. – Нұр-Сұлтан, 2019, – 256 б.
- [7] Күнқожа Қ. Наурызбек жыраудың шәкірт тәрбиелеу әдісі//Традиционная музыка: проблемы истории и теории: Матер. Междунар. Науч.-практич. конференции, в рамках Фестиваля традиционной музыки, посв. 200-летию Курмангазы Сағырбайұлы. – Алматы, 2018, 213-216 б.
- [8] Малдыбаева Р.С. Творческая личность кюйши в музыкальной культуре XX века. Дис. ... к.иск. – Алматы, 2005. – 32 б.
- [9] Мациевский И.В. Художественная культура и история этносов в контексте сравнительного искусствознания (на материале номадических традиций)//Сравнительное искусствознание – XXI век. Орловские чтения: Актуальные проблемы современного сравнительного искусствознания. Вып. 2: Статьи и материалы II Международного конгресса – Российский институт истории искусств [ред.-сост. Д. А. Булатова; отв. ред. И. В. Мациевский]. – СПб., 2021. С. 326.
- [10] Мухамбетова А.И. Казахский кюй (очерки истории, теории, эстетики). – Алматы: Дайк-Пресс, 2001, 208 б.
- [11] Сарымсакова А.С. Вклад личностей в исполнение и создание домбровых миниатюр: жыр-күй и ән-күй//Традиционная музыка: проблемы истории и теории: Матер. Междунар. Науч.-практич. конференции, в рамках Фестиваля традиционной музыки, посв. 200-летию Курмангазы Сағырбайұлы. – Алматы, 2018.
- [12] Сахарбаева К. Ұлы күйші Дина – орындаушылық стилі мәселелері//Традиционная музыка: проблемы истории и теории: Матер. Междунар. Науч.-практич. конференции, в рамках Фестиваля традиционной музыки, посв. 200-летию Курмангазы Сағырбайұлы. – Алматы, 2018, 25-31 б.
- [13] Ромодин А. Человек творящий. Музыкант в традиционной культуре. СПб.: ГНИИ Институт истории искусств, 2009. – 288 б.
- [14] Утегалиева С.И. Образная система в домбровой музыке казахов//Ұлы дала мұралары. 2-шығарылым. Жылдық ғылыми басылым. – Нұр-Сұлтан, 2019, – 256 б.
- [15] Шегебаев П., Елеманова С. Қазақ музыка әдебиеті (дәстүрлі кезең). Музыкалық колледждерге арналған оқулық. Астана: Фолиант, 2011. – 108 б.

References:

- [1] Aravin. P.V. Genre of Kazakh instrumental music. – Alma-Ata, 1970.
- [2] Baibek A. Sufi motives in the song heritage of Akan Seri//Traditional music: problems of history and theory: Mater. of inter. scientific-practical conferences, within the framework of the Festival of traditional music, dedicated to 200th anniversary of Kurmangazy Sagyrbayuly. – Almaty, 2018. 38-46 p.
- [3] Bimurat Mural. Sources on Kazakh kuis and dombra published in Chinese//Personality, tradition, culture in musical ethnography. Mater. of inter. scientific-practical conferences, dedicated to 150th anniversary of Alexander Zataevich. - Almaty, 2019, 262-267 p.

- [4] Erzakovich B.G. Historical conditionality of genres // Selected Articles. – Astana, 2008. 160 p.
- [5] Zhubanov A.K. Strings of centuries. – Almaty: Dike-Press, 2001. – 280 p.
- [6] Kaztuganova A.Zh. Dombra kuis of Chinese Kazakhs: development processes in the global era// Great steppe heritage. Issue 2. Annual scientific publication. – Nur-Sultan, 2019, – 256 p.
- [7] Kunkozha K. Nauryzbek Zhyrau’s method of discipleship//Traditional music: problems of history and theory: Mater. of inter. scientific-practical conferences, within the framework of the Festival of Traditional Music, dedicated to 200th anniversary of Kurmangazy Sagyrbayevich. – Almaty, 2018, pp. 213-216.
- [8] Malybaeva R.S. Kuishi creative personality in the musical culture of the XX century. Disk. – Almaty, 2005. – 32 p.
- [9] Macievsky I.V. Artistic culture and history of ethnoses in the context of comparative art (on the material of nomadic traditions) // Comparative art – XXI century. Issue 2: Articles and materials of the II International Congress “Orlov readings: Actual problems of modern comparative art”. – Russian Institute of Art History [ed. D.A. Bulatova; managing editor I.V.Macievsky]. – SPb., 2021. 326 p.
- [10] Mukhambetova A.I. Kazakh kui (essays on history, theories, aesthetics). – Almaty: Dyke Press, 2001, 208 p.
- [11] Sarymsakova A.S. The contribution of personalities in the performance and creation of dombra miniatures: zhyr-kui and melody-kui // Traditional music: problems of history and theory: Mater.of inter. scientific-practical conferences, within the framework of the Festival of Traditional Music, dedicated to 200th anniversary of Kurmangazy Sagyrbayevich. – Almaty, 2018.
- [12] Saharbaeva K. Great kuishi Dina – problems of performance style // Traditional music: problems of history and theory: Mater.of inter. scientific-practical conferences, within the framework of the Festival of Traditional Music, dedicated to 200th anniversary of Kurmangazy Sagyrbayevich. – Almaty, 2018, pp. 25-31.
- [13] Romodin A. A creative person. A musician in a traditional culture. SPb. : SIHA “Institute of History of Arts”, 2009. 288 p.
- [14] Utegalieva S.I. The figurative system in the dombra music of the Kazakhs // Great steppe heritage. Issue 2. Annual scientific publication. – Nur-Sultan, 2019, - 256 p.
- [15] Shegebaev P., Elemanova S. Kazakh musical literature (traditional period). Textbook for music colleges. – Astana: Foliant, 2011. – 108 p.

Проблемы систематизации жанров и творческих личностей в традиционной казахской музыке

Д.Кудайберген,¹ Т.Егинбаева¹

*¹Казахский национальный университет искусств
(Нур-Султан, Казахстан)*

Аннотация

В казахстанском этномузыкальном знании данная тема относится к наиболее актуальным. В советское время жанры казахской традиционной музыки рассматривались с позиции жанровой системы, разработанной в русской фольклористике. В результате некоторые жанры оказались чуждыми культурно-историческим условиям бытования казахской музыки. Материалы, касающиеся биографии и творчества традиционных музыкантов, содержатся в разнообразных изданиях. Однако по этим разрозненным материалам трудно представить целостное представление о творческой личности народно-профессиональных композиторов. Оригинальную систему музыкальных жанров и типов носителей народно-профессионального музыкального искусства предложила А.Мухамбетова. Для этого она обратилась к традиционному календарю казахов. По мнению ученого, для правильного понимания особенностей творчества народных музыкантов необходимо учитывать их личностные качества. Личность и творчество в традиционной культуре неразрывны. Такой подход позволил выделить следующие типы творческих личностей: тип бахсы, тип жырау, тип сал-серэ и тип суфии.

Ключевые слова: традиционное искусство; творческая личность; жанровая система; традиционный календарь; мушель; тип бахсы, тип жырау, тип сал-серэ, тип суфии.

**Problems of systematization of genres and creative personalities
in traditional Kazakh music**

D.Kudaibergen¹, T.Yeginbayeva¹

¹Kazakh National University of Arts
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Annotation

In Kazakh ethnomusicology, this topic is one of the most relevant. In Soviet times, the genres of Kazakh traditional music were considered from the position of the genre system developed in Russian folklore. As a result, some genres turned out to be alien to the cultural and historical conditions of existence of Kazakh music. Materials relating to the biography and work of traditional musicians are contained in various publications. However, based on these disparate materials, it is difficult to provide a holistic view of the creative personality of folk-professional composers. The original system of musical genres and types of carriers of folk professional musical art was proposed by A. Mukhambetova. To do this, she turned to the traditional Kazakh calendar. According to the scientist, for a correct understanding of the peculiarities of the creativity of folk musicians, it is necessary to take into account their personal qualities. Personality and creativity in traditional culture are inseparable. This approach made it possible to single out the following types of creative personalities: type of bakhsy, type of zhyrau, type of sal-seri and type of sufi.

Keywords: traditional art; creative person; genre system; traditional calendar; mushel; type of bakhsy, type of zhyrau, type of sal-seri and type of sufi.

Редакцияға 29.03.2021 қабылданды.

SRSTI 13.15

DOI 10.51889/1528.2022.97.89.027

A.KHAZBULATOV¹, ZH.SHAIGOZOVA², A.MOMBЕК²

¹Kazakh Research Institute of Culture,

²Abai Kazakh National Pedagogical Universit (Almaty, Kazakhstan)
ar.khazbulatov@gmail.com, zanna_73@mail.ru, aliya_mombek@mail.ru

**“SEGIZ KYRLY, BIR SYRLY”: NATIONAL FACE OF PERSON
IN KAZAKH CULTURE (based on musical and artistic-craft)**

Abstract

Traditional ideas about the perfect man are an important part of the immaterial cultural heritage, shown in various folk oral and poetic forms: fairy tales, proverbs, sayings, idioms, etc. One of this idioms is “*Segiz kyrly, bir syrly*”, which means “Eight facets – one integral essence”, used as the title of this article is known to almost every Kazakh. The national memory preserves many names, who were honored with these words. Now they sound not often, but more straight and sharper. The authors of this article are trying to open these “eight facets, and one integral essence” – the Turkic ideal of the perfect man, based on the Kazakhs, who formed and “recrystallized” throughout thousands of years. This ideal contains the entire cultural and historical experience of the ethnos, which passed down from one generation to another from ancient times until ethnographic modernity. Of course, the perfect identity has an universal character. Every nation has its own. The Chuvash has “seven blessings” or the observance of the “seven commandment”, among the Buryats, it is the “nine virtues” of a person, etc. In this article, the authors focused on one of such specifications of ethnic ideas about a perfect identity, expressed in Kazakh culture through the concept of an “octahedral” person.

The authors are sure that based on this materials they can show deeper knowledge for teachers, researchers and students of pedagogical institutions, who use national pedagogy and non-material heritage. “octahedron”

through the prism of the musical and artistic-craft spheres which, more than all the components of culture, demonstrates the various aspects of this phenomenon. The reconstruction of the meaning/sense of the analyzed idiom showed that the number “8” is primarily a symbol of human cognition/achievement of the essence of Tengrian spiritual teaching together with sacred knowledge. The authors are ensuring that the materials obtained will help to expand and deepen the knowledge of teachers, researchers and students of pedagogical universities practicing in the studies concerned on folk pedagogy and immaterial cultural heritage. The article was prepared within the project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AR09259280 “Languages of Kazakh culture as the basis of ethnic identity: semiotics and semantics”.

Keywords: national face of person, perfect man, tengrianism, Kazakhstan, Central Asia, art, craft.

Introduction. An incredible amount of work is devoted to the study of various aspects of folk pedagogy, especially in the bosom of Kazakh ethno pedagogy. What else can be new to demonstrate in this field? Fortunately, a sharp and inquisitive look of a dedicated researcher will find a new perspective on known facts and phenomena. This is also applied to the present study, which is aimed to form: “segiz kyrly, bir syrly” in Kazakh culture, based on example of musical and craft traditions.

The problems of the national ideal personality, ethnic specifics of education, upbringing of traditional musicians and artisans, as well as other aspects of the pedagogy of traditional society are reflected in the works of a number of modern researchers [1-10] and many others.

Many researchers point of view who analyzed perspective are similar in one thing: under the mass culture modern society is acutely aware of the shortage of “human”, and according to the philosopher M.A. Melyakin [11], the image of the traditional “God-man” or “cosmo-man” is in a fog. And, in this vague uncertainty, “an idea that to a certain extent can be considered as an attractor of human quality regumanization, the idea of a perfect individual is an integral component of every culture,” writes the scientist [11, P.56].

In our opinion, the idea of a perfect man or individual, originated in ancient times, passes through all aspects of Kazakh ethno pedagogy and is especially highlighted in the musical and craft spheres. After all, a creative message in any society forces society to the development of both socially and spiritually. In the next section it will be discussed.

The main part. Segiz kyrly in traditional musical culture. Various traditional cultures over a long period of their development have formed their own types of training: their own

institutions for the formation of musicians. “What unites everyone, however, is that the future storytellers from the earliest years live in an ethnic environment, are connected with the ethno-social environment, with the world of religious and mythological representations,” researcher N.N. Glazunova notes [12, P.19]. Consequently, in the process of learning a traditional musician assimilates the content of traditions getting into its spirit, and by and large he is not just a carrier of information, but a multifaceted / multidimensional individual. The facets of which are determined by the facets of the reflection of the tradition itself. For example, B.D. Kokumbayeva [13] refers various specialized types to the “segiz kyrly, bir syrly”: bucks, zhyrau, kuyshi, akyns, sal, seri and anshi, noting that this phenomenon has not received conceptual philosophical and scientific understanding in the scientific literature. In her opinion, “kuyshi and 8 kyrly are equivalent constants, an authentic definition of the spiritual teachers of Tengrianism.

Those few grains of the spiritual experience of famous saints: baksy, kuyshi, akyn, zhyrau, sal, seri, which have been preserved in the mental memory of Tengrians, show that in their sacred and meditative activity segiz kyrly sacredly observed the key idea of Kok Mangi Taniri about the balance of Heaven and Earth” [13, P.76]. Then, the essence of an 8-sided person who has mastered “bir sir = one secret” can be explained as a person with 8 talents who possesses “the secret of Being as a consistent unity, the mutual passage of life and death. Life and death as immortality” [13, P.76]. Hence, we believe that most likely, the numerical combination $8 + 1 = 9$ is a mathematical expression of the traditional concept of “tolyk kisi” – “complete”, “completed” person. Let’s try to substantiate the author’s hypothesis.

In examined aspects we take into consideration the point of view of Naurzbayeva, who said that the purpose of education is to form a conscious, responsible, spiritually advanced, mature person. We are not talking about a “comprehensively harmoniously developed builder of communism”, but about the ideal formed by traditional culture and realized by the “segiz kyrly, bir syrly”. A human personality should be multifaceted, but these facets are determined by a single, unique essence of him, the core of his spiritual Self. A Tengrian person is a spiritually advanced person with a pure heart who is able to realize his spiritual potential in any field [14].

Numbers in traditional culture are a universal code. With the help of the numbers, the most perfect thing that a person could know about the Cosmos, the Universe and, eventually, about himself was expressed.

We are interested in finding answers to the following questions: what symbolism does the number eight bear among the Turks/Kazakhs? In this case, what does the analyzed idiom mean?

There is no doubt that the Turks had their own specific counting system, which was definitely sacred. Unfortunately, there are very few studies devoted to the Turkic numerical system. There are only a few works that consider the symbolism of the number in various aspects: Eleri Bitikchi [15], R.T. Muratova [16], V.I. Sergeev [17], Zh.N. Shaigozova and A.A. Mombek [18] and others.

The number 8, unlike the numbers 3 (three levels of the universe), 4 (four directions) and 7 (Seven dads, seven tortillas, etc.) is not a common cultural definition in the traditional worldview of Kazakhs. But, at the same time, judging by our idiom, it plays a significant role. According to V.I. Sergeev, the eight is (chuv. sakkār, sakār; tat. sekiz; English eight, German acht) is a symbol of renewal, restoration and rebirth. Eight is a symbol of balance in occultism. Numerology was not alien to the ancient Egyptians, who associated some numbers with gods. For example, the eight (8) are four primordial entities that, when doubled, became eight spirits [17, P.277].

Interestingly, the number 8 is also manifested in ancient Turkic architecture. For example, the octahedron is the main geometric element of Turkic architecture. It gives a maximum area with a minimum perimeter. The eight-sided kurin were the first structures made of logs in Altai, the ancient temples of the Turks (the settlement of Bozok). Eight-poster yurts were considered the most resilient against the wind.

The octagon in the hypostasis of the “wind rose” serves as a figurative expression of universality in many cultures of the world. “8 is the most beloved number in China, a symbol of perfection, completeness in nature and the state. The associative series is as follows: 8 annual holidays, 8 gods: god of heaven, god of earth, god of war, god of darkness, god of light, god of the moon, god of the sun, god of the four seasons; 8 spirits, 8 jewels: carnelian, coral, tortoiseshell, pearl, ruby, moonstone, rock crystal; 8 classes, close to the emperor [19, P. 202].

The “number 8” has the symbolism of the initiatory path in a variety of traditions. Taking into account the meaning of the word “qyr” as edges, faces of a geometric figure, the saying can be decoded as an image of a tetrahedral or octahedral pyramid with a single vertex: the image of a World Mountain, as well as an initiatory, spiritual hierarchy” [20].

The traditional area in which the folk image of “segiz kyrly, bir syrly” was realized is baqsylyq. Shaman-bucks, according to culturologist B.D. Kokumbaeva, “the sacred type of tenrikana”, who possessed many-sided gifts (shamanism, treatment, divination, etc.). “In its original genetic basis, the performance of 8 kyrly represented a spiritual and practical integrity embodied in the ritual practice of bucks, shamans, who stood out due to their outstanding intelligence, spirituality, creativity and brilliant artistic abilities. In a nutshell, a shaman is a spiritual type of universal, in whose activities the functions that are divided in civilized societies between the spheres of religion, medicine, education and various types of art are present in a holistic form” [21, P.156].

Bucks have the secret of parallel Worlds, with these help he treats both the body and the soul of the patient, using various types of art (dance,

music, folklore). As a rule, the bucks themselves made their “shamanic” tools (or they were inherited, made by a teacher-father, teacher-grandfather), which justify that the bucks had the skills of man-made activity. Everything is in the compartment, he passes on to his successor student the educational function.

According to B.D. Kokumbayeva [21], who, analyzing the image of the first shaman Korkyt Ata, believes that his image accumulates “all 8 hypostases in an inseparable syncretism: Ata is a person who has a name (at). According to the ancient worldview, only the aksakals had this privilege, since they are close to the world of their ancestors – the aruakhs; Aulie – a saint (spirit), a prophet close to the God; Usta – master, demiurge (it is no coincidence that the similarity with the Kazakh word dem alu – take a breath), who created the first musical instrument – the sacred kyl-kobyz; Ustaz – a teacher whose octahedral activity has found a worthy continuation in modern 8 kyrly; Baqsy – (shaman) – related concepts; seer, sage; Kuysshi – a preacher and bearer of the Tengrian spiritual, teaching Kok, personifying the unity of the heavenly and earthly principles; Zhyrau is an epic storyteller; Akyn (from ak un – spiritual sound). The initial stem “ak” – white in spiritual purity is the basis of many constants of the Tengrian culture (aksaqal; Aksak kulan; Ak ku; Ak kaz; Ak suyek, ak bata, ak sut ...) [21, P.104].

The next special type is “segiz kyrly, bip syrly”/a representative of the spiritual elite – zhyrau: the custodian of the verbal heritage; the poet – in a poetic form preached the ideas of goodness and truth; singer-improviser, kobyz performer; soothsayer, adviser to khans, orator, iconic political figure, and finally, the bearer of sacred knowledge. The sacred knowledge of the ancestors, zhyrau, was passed on orally from generation to generation, and only to the chosen ones – the initiates.

Not everyone in the Great Steppe was honored with the epithet “seri”, this multifaceted, meaningful concept includes “the designation of the spiritual and physical perfection of a person. Seri is both a poet, and a warrior, and a musician, and a commander, and a strong

man, and an orator, and a hero-lover, and a connoisseur of horses and birds of prey, etc. [22, P.340].

Sal-seri institute goes to antiquity, sal-seri emphasized their “specialness”, not only by demonstrating their multifaceted talent and defiant behavior in public, but also purely visually. So, sal were famous for their elaborate outfits of original and unusual cut and multi-colored clothes. Seri, in turn, were steppe dandies, dressed richly and tastefully. Both have a high concentration of several talents “akyn, zhyrshy, composer, artist, decorator, magician, skillful juggler, comic clown, wrestler, entertainer, hunter” [23, P.65].

The multifaceted talent of sal-seri is expressed in information that was mentioned above, then their personality and “secret” (syr) is “the connection in courtly-erotic rituals of primitive magic of fertility with the social mission of maintaining the fire of love and sacred-ontological ideas about the structure of the world” [23, P.66].

To finalize, the concept of “segiz kyrly” in the traditional oral and professional sphere, it is good to quote Kokumbayeva B.D.: “the spiritual activity of “segiz kyrly, bir syrly” – who had spiritual intuition, inner vision, showing the mystery of being, was aimed at ensuring atanasia – the immortality of the Kazakh. In other words, the art of “segiz kyrly, bir syrly” is the Melody of Life as a spiritual being” [21, P.107].

At the same time, the path of baksy, akyn, zhyrau, master, artist-craftsman, etc. in a traditional society is not a personal choice. It is predetermined from above, by aruakh spirits or representatives of the older generation of the spiritual elite. However, it is a mistake to believe that segiz kyrly is an innate quality, representatives of the spiritual elite were not born, but became, passing through various initiation rites at each stage (zhyrau, akyn, sal-seri – associated with secret military alliances and another category “dedicated” others).

From now, if “segiz kyrly have Secret Knowledge - the secret (bir syr) of the Universe, Cosmos, Universe” [21, P.105], so in the hand made culture of the ancient Turks/Kazakhs, the principles of the formation of segiz kyrly should

work absolutely identically. That is why there is a saying, “sheberdin koly ortak, sheshennin sozi ortak” (“the hands of a craftsman and the language of an orator are the heritage of the people”).

Summing up, it should be noted that from the spiritual point, the eight is the goal of the initiate who has passed the seven steps or Heaven, and, thereby, the number of a newly found paradise, as well as renewal, restoration, happiness, perfect rhythm.

Segis kyrly in traditional craft. The idea of this part is better can be shown in proverbs. For example, one Kyrgyz proverb says: “Bir syrduu, min kyrduu” (a modest, hardworking person, a skillful craftsman, can both speak and do). Kazakhs say about skillful craftsmen: “temirden tuyin tuygen sheber”, “koly bilgen kum ustinen keme zhurgizer” (skillful hands can lead the boat on the sand), “Onerpazdyn on koly bar” (the skilled has ten hands) and many others. All of them shows the main idea of the artist-craftsman – a multifaceted talent.

Masters like – segiz kyrly, adepts of Mastery, Spirit and Myth, corresponding the “idea *artefix* – “Master”, working on the other side of “art” and “craft”, including all this together we will show in this part of the article. “Artifex for the ancients, this is a person who is engaged in art or craft indifferently; but, this is neither an artist nor a craftsman in the sense that these words have today (besides, the word “craftsman” is more and more tending to disappear in modern language); it was something that transcended both, because initially, at least, its activities were connected with principles of a much deeper nature [24, P.50].

The process of cognition of sacred art and craft itself requires the steps of initiation rituals for initiation into the sacrament of a strict visual regulation, which allows to “perfectly master the cosmic prototype of creative activity” characteristic of this culture. [25, P.34].

During the initiation, mentors transfer to the new generation of Masters the deep meaning of creativity and existence, as well as help them to accept the type of activity assigned to them with full responsibility and apply their skills to actively participate in the cultural life of the community [24, P.51].

The written sources that have survived till nowadays, emphasize that “risolya (charters) of craft workshops in Central Asia looked at the craft, the knowledge, tools and skills associated with it, as sacred gifts transmitted by the Prophets and holy Sufi sheikhs. Risolya proposed the master to remember specific surahs of the Koran, hadiths, names of Allah at certain moments of production activities. The initiation was preceded by spiritual preparation and after the initiation with the girdling and commemoration of the holy feasts” [26].

So, the teacher – usta must transfer to his student-shakirt all his knowledge, the whole complex of technical and spiritual-sacred knowledge, previously received “from his teacher as close as possible to the original. Every new generation in the chain of direct succession receives knowledge in all its purity, from the most primordial source, and the creation of the world becomes the prototype of sacred artistic activity in its cosmogonic meaning [26].

Indeed, if you look closer at only one example of the art of making Kazakh dombra (in general, an archetypal design that has not changed), you can understand that it comes from the “original source”, and in every new copy implements the “fundamental principle”; and creation by the Master is nothing but a correlation with the World Tree, the center of the world.

The whole complex of technical knowledge transferred from Usta to shakirt, had its own specifics. But, the constant of spiritual and sacred knowledge remained unchanged in any kind of craft, which consists in “comprehension and reproduction of sacred archetypes” both in subtleties of image/reproduction, and in the figurative language, its symbolism and semantics.

Hence, we believe that the 8-sided talent of an artisan is the possession of various natural materials (metal, wood, clay, wool, leather, etc.) not only technological. Probably more about understanding/knowledge of any traditional artistic material “as a parteciple in a certain element” of the Universe/Cosmos, which allows artists/craftsmen to show in their work the holistic sacred idea of the ancient Turks about the harmony of the world.

We can also include the knowledges to use artistic instruments – the divine attributes of the “act of Creation”/an act of cosmogonic action. The transfer of the instrument by the Master to the Student is a first important step during the initiation ritual. “It can be said that the artistic instruments identified with the divine attribute is something more than the artist himself, because determines the specifics of his further handicraft and the corresponding cosmogonic meaning [26].

Time flies, and due different circumstances, there is Kazakh desacralization of many artistic traditions. The well-known Kazakh ethnomusicologist S.Elemanova writes about this: “Gradually, people not only forget the significance of individual ritual actions, material objects participating in the ceremony, but also lose their idea of the sacredness of Nature and Human Life. The priesthood is in danger, first giving the place for tradition, habit, superstitious ignorance, and then to frivolity and profanity” [27, p. 408]. Although the specific content of the sacred craft is already forgotten, the Masters are still sure that their art create a system of good and protective signs.

Conclusion. In our opinion, the ideal of personality “segiz kyrly, bir syrly” works at least in two areas of Turkic/Kazakh culture: oral-professional and arts and crafts. At the same time, the concentration of the idiom on the number 8 is deeply sacred, showing a special understanding of the spiritual constant of the “initiates” in Turkic culture. That is, “8” is a symbol of a person’s knowledge/achievement of the Tengrian spiritual teaching in different areas, in this case, through oral professional and arts and crafts, which is in the possession of 8 talents, 8 elements, 8 matters, etc. The number

“1” is an expression of the Mystery of Being knowledge. The 8-step, thorny path to the only peak of the World Mountain in the Universe is the highest point of the spiritual development of the Tengrian man.

At the same time, we are sure that a person who did not undergo spiritual training, who did not master the philosophy of the craft, who did not reach a certain level of Understanding, was not allowed to either sphere, similar to the ancient sacred ritual of creating a sand mandala by Tibetan monks.

The sacred Knowledge of Kazakhs has always been the most important and valuable. Accumulation of this Knowledge in the power, strength and vitality. The knowledge received through the Teaching had to be transformed into a Work – only this algorithm guaranteed the safe preservation and transmission of the heritage in the generation’s chain. Only Knowledge was not enough, whereas Awareness was important, made it come true, literally breathed life into the lifeless.

The Master from all his students, to whom he once gave Knowledge, chose a few as his successors. The sages sometimes preferred to be left without followers at all, if there was not one among them, when in eyes they saw at least a glimpse of *Awareness*. Knowledge, Awareness and Work are three steps or levels leading from elementary simplicity to *Mastery* or *Art*. We are deeply sure that “art” is the key word here. Among Kazakh nomads, creative people, with talent, were revered immeasurably higher than representatives of the “socially significant”. When an akyn or sere entered the yurt, even if it is a young man and from not high class, the society escorted him to the torus, paying tribute to his art, octagonal talent.

References:

- [1] Sijia Guo, Xuan Ning, Tianli Qin. The Interaction effect of traditional Chinese culture and ego identity exploration on the flourishing of rural Chinese children//Children and Youth Services Review, Volume 118, 2020, 105341, ISSN 0190-7409, <https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2020.105341>.
- [2] Charles Prempeh. Polishing the pearls of indigenous knowledge for inclusive social education in Ghana // Social Sciences & Humanities Open, Volume 5, Issue 1, 2022,100248, ISSN 2590-2911, <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2022.100248>.
- [3] Velma M. Hale, Louise Lockard. Building a bridge to the future: teacher perspectives on indigenous language education// International Journal of Educational Research Open, Volume 3, 2022,100157, ISSN 2666-3740, <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2022.100157>.
- [4] Asli Arslanbek, Bani Malhotra, Girija Kaimal. Indigenous and traditional arts in art therapy: Value,

meaning, and clinical implications//The Arts in Psychotherapy, Volume 77, 2022, 101879, ISSN 0197-4556, <https://doi.org/10.1016/j.aip.2021.101879>.

[5] André J. Branch. Promoting ethnic identity development while teaching subject matter content: A model of ethnic identity exploration in education//Teaching and Teacher Education, Volume 87, 2020, 102918, ISSN 0742-051X, <https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.102918>.

[6] Grygorenko, T. V. Ethnocultural potential of the meaning of words (wreath - crown) / T. V. Grygorenko // Scientific Vector of the Balkans. – 2020. – Vol. 4. – No 3(9). – P. 53-56. – DOI 10.34671/SCH.SVB.2020.0403.0010. – EDN KSWFBL.

[7] Shauyenova, M. A. Relationship between the pedagogical ideas of “qabusname” and folk pedagogy / M. A. Shauyenova // 3rd International conference Science and society : Proceedings of the Conference, Hamilton, Canada, 16 февраля 2018 года. – Hamilton, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. – P. 81-92. – EDN YVALXO.

[8] Ethno-pedagogical conditions for forming a healthy lifestyle in the educational process of younger schoolchildren / M. A. Kusainova, R. N. Zhapanova, G. M. Kertaeva [et al.]//Retos. Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación. – 2021. – No 39. – P. 488-493. – DOI 10.47197/retos.v0i39.78562. – EDN LHJKN.

[9] Eva Vass. Musical co-creativity and learning in the Kokas pedagogy: Polyphony of movement and imagination//Thinking Skills and Creativity, Volume 31, 2019, Pages 179-197, ISSN 1871-1871, <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2018.12.004>.

[10] Arsaliev, Sh. M. Kh. Personality formation and development in ethno cultural proces / Sh. M. Kh. Arsaliev//The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS, Groznyi, 14–15 июня 2019 года. – Groznyi: Future Academy, 2019. – P. 133-142. – DOI 10.15405/epsbs.2019.12.04.19. – EDN TFAKJN.

[11] Melyakin M.A. The Philosophy of the Perfect Man: History and Modernity//Bulletin of the Ivanovo State University. – 2016. – No. 2 (16). P. 55-68.

[12] Glazunova N.N. The individuality of the storyteller in epic creativity//International Congress “Russian and the CIS Traditional Folklore” (RIII, St. Petersburg, October 29 – November 2, 2018): Abstracts / Ed.: S.V.Kuchepatova. - St. Petersburg: RIII, 2018. - P. 19-20.

[13] Kokumbaeva B.D. Tengrianists and Tengrianologists: times connecting thread (Dedicated to the bright memory of Nurmaganbet Glazhdynovich Ayupov)//Tengrianism and the Eurasians epic heritage: origins and modernity. Materials of the III International Scientific and Practical Conference. – Abakan: Khakass book publishing house, 2011. – P.75-77.

[14] Naurzbayeva Z. Culture and education in a dehumanizing world <http://otuken.kz/культура-и-образование-в-дегуманизир/> (requested on 24.04.2022).

[15] Eleri Bitikchi. Counting system of the ancient Kyrgyz https://kghistory.akipress.org/unews/un_post:2164 (requested on 24.04.2022).

[16] Muratova R.M. Symbolism of numbers in the Bashkir language: abstract of diss. for the degree. Candidate of Philological Sciences, Moscow: Institute of Art History of the Russian Academy of Sciences, 2009. – 24 p.

[17] Sergeev V.I. Numerology and symbolism of numbers in the people’s life and the fate of mankind (ethnolinguistic study) // Bulletin of the Chuvash University. – 2015. – No. 4. – P. 275-280.

[18] Shaygozova Zh., Mombek A. “Living heritage” as an element in the construction of educational material (the example of traditional toponyms)//Pedagogika i psichologiya. – 2021. – No. 3 (48). – P.276–285: DOI: 10.51889/2021-3.2077-6861.30 [Electronical source]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/259> (requested on: 24.04.2022)

[19] Antonova Y.A. The symbolism of Chinese numbers in the theory and practice of intercultural communication. Political linguistics. – Issue. 2 (40). – M., 2012. – P.200-202.

[20] Naurzbayeva Z. Er-Tostik: reconstruction of the ritual of the third birth <http://otuken.kz/1-1-r-l-r/> (requested on 24.04.2022).

[21] Kokumbaeva B.D. Culturology of Tengrian Art: Textbook. - Pavlodar: Scientific and publishing center of PSPI, 2012. – 156 p.

[22] Ismailov E. Akyns. – Alma-Ata: Kazgoslitizdat, 1957. – 340 p.

[23] Dzhuanyshbekov N. Kazakh sals and sere and Russian buffoons // Magazine Prostor, 2013. – No. 8. – P. 155-158.

[24] Guenon R. The Kingdom of Quantity and Signs of the Times. – M.: Publishing house: Belovodie, 2003. – 50 P.

[25] Eliade M. Space and history. – М.: Progress, 1987. – 299 p.

[26] Arapov A.V. The problem of the sacred in the Central Asian art (Based on the materials of the Baysun scientific expedition 2002-2004) <http://www.alexarapov.narod.ru/article7.html> (requested 24.04.2022).

[27] Elemanova S.A. Heritage of Turkic culture (historical review of Kazakh traditional music). – Almaty: Kantana-press, 2012. – 408 p.

«Сегіз қырлы, бір сырлы»: қазақ мәдениетіндегі тұлғаның халықтық идеалы
(музыкалық және көркем-қолданбалы өнер саласы мысалында)

А.Хазбулатов¹, Ж.Шайгозова², А.Момбек²

¹Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты,

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Кемел тұлға туралы дәстүрлі ой-пікірлер әртүрлі халықтық ауызша және поэтикалық формаларда, яғни ертегілерде, мақал-мәтелдерде, нақыл сөздерде, идиомаларда және т.б. көрініс табатын материалдық емес мәдени мұраның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Осы мақаланың тақырыбы ретінде қолданылған «жан-жақты адам» деген мағынаны білдіретін «Сегіз қырлы, бір сырлы» идиомасын білмейтін қазақ жоқ шығар, сірә. Осы сөздермен құрметке бөленген талай тұлғалардың есімдері халық жадында сақтаулы. Қазіргі таңда олар туралы сирек болса да, нақтырақ, өткір айтылады. Мақала авторлары осынау «сегіз қырлы, бір бүтін болмысты» мыңдаған жылдар бойы қалыптасып, «кристалданған» кемел тұлғаның түркілік мұратын қазақтардың мысалында ашуға ұмтылады. Этностың ұрпақтан-ұрпаққа ежелден этнографиялық қазіргі заманға дейінгі бүкіл мәдени-тарихи тәжірибесі осы мұратқа негізделген. Әрине, жалпы адамзаттық сипатқа ие жеке тұлғаның мұраты әр халықтың өз алдына. Чуваштарда «жеті игіліктің» болуымен немесе «жеті өсиеттің» сақталуымен, буряттарда адамның «тоғыз қасиеті» және т.б. көрінеді. Бұл мақалада авторлар қазақ мәдениетінде «сегіз қырлы» тұлға ұғымы арқылы көрініс тапқан кемел тұлға туралы этникалық идеялардың осындай бір ерекшелігіне тоқталған. Авторлар бұл «сегізқырлылықты» мәдениеттің барлық құрамдас бөліктерінен гөрі осы құбылыстың әртүрлі аспектілерінің бүкіл ауқымын көрсететін музыкалық және сәндік-қолданбалы салалардың призмасы арқылы қарастырады. Талданған идиоманың мағынасын/мәнін қайта жаңғырту «8» саны, ең алдымен тәңірлік рухани ілімнің, қасиетті білімнің мәнін адамның тануының/жетістігінің символы екенін көрсетті. Авторлар алынған материалдар халық педагогикасы мен материалдық емес мәдени мұраны зерделеуде қолданылатын педагогикалық жоғары оқу орындарының оқытушылары, зерттеушілері мен студенттерінің білімін кеңейтуге және тереңдетуге көмектесетініне сенімді. Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің АР09259280 «Қазақ мәдениетінің тілдері этникалық сәйкестіліктің негізі ретінде: семиотика және семантика» жобасы аясында дайындалған.

Түйін сөздер: тұлғаның халықтық мұраты, кемел адам, тәңіршілдік, Қазақстан, Орталық Азия, өнер, қолөнер.

«Сегіз қырлы, бір сырлы»: народный идеал личности в казахской культуре
(на примере музыкальной и художественно-ремесленной сферы)

А.Хазбулатов,¹ Ж.Шайгозова,² А.Момбек²

¹Казахский научно-исследовательский институт культуры,

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Традиционные представления о совершенном человеке – важнейшая часть нематериального культурного наследия, выражающиеся в различных народных устно-поэтических формах: сказках, пословицах, поговорках, идиомах и т.д. Одна из таких идиом – «Сегіз қырлы, бір сырлы», в переводе означающая «Восемь граней – одна целостная суть», использованная в качестве заголовка этой статьи известна практически каждому казаху. Народная память хранит имена многих, кто удостоился этих слов. Сейчас они звучат, может и реже, но более рельефнее, острее. Авторы настоящей статьи стремятся

раскрыть эти «восемь граней, и одной целостной сути» – тюркского идеала совершенного человека на примере казахов, который формировался и «выкристаллизовывался» в течении тысячелетий. В этом идеале заложен весь культурно-исторический опыт этноса, передаваемый из поколения в поколение с древнейших времен до этнографической современности. Безусловно, что идеал личности, имея общечеловеческий характер у каждого народа собственный. У чувашей он выражается в наличии «семи благ» или соблюдении «семи заповедей», у бурятов – это «девять доблестей» человека и т.д. В настоящей же статье авторы сконцентрировались именно на одной из таких специфик этнических представлений о совершенной личности, выраженный в казахской культуре через понятие «восьмигранного» человека. Эту «восьмигранность» авторы рассматривают через призму музыкальной и художественно-ремесленной сфер, которая более всех компонентов культуры демонстрирует всю гамму различных аспектов этого феномена. Реконструкция значения/смысла анализируемой идиомы показало, что число «8» – это прежде всего, символ познания/достижения человеком сути тенгрианского духовного учения, сакрального знания. Авторы уверены в том, что полученные материалы помогут расширить и углубить знания преподавателей, исследователей и студентов педагогических вузов, практикующихся на изучении народной педагогики и нематериального культурного наследия. Статья подготовлена в рамках проекта Министерства образования и науки Республики Казахстан АР09259280 «Языки казахской культуры как основа этнической идентичности: семиотика и семантика».

Ключевые слова: народный идеал личности, совершенный человек, тенгрианство, Казахстан, Центральная Азия, искусство, ремесло

Поступила в редакцию 16.05.2022 .

FTAMP 14.23.05

DOI 10.51889/31.23.2022.67.86.028

С.М. НУРБЕКОВА, ¹* А.А. АЛИМБЕКОВА, ¹ У.Қ. КЫЯКБАЕВА ¹

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
zav-salta@mail.ru, aalimbekova@mail.ru, kyakbaeva@mail.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІК ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУҒА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН ТҮРЛЕРІНІҢ ЖІКТЕЛУІ

Аңдатпа

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетін дамытуға қолданылатын ұлттық ойын түрлерінің жіктелуі қарастырылған. Балалардың креативтік әлеуетінің негізін құрайтын танымдық үдерістердің, тұлғалық қасиеттерінің дамуына ұлттық ойындардың тигізетін ықпалына тоқталған және ұлттық ойын түрлеріне талдау жасалған. Ұлттық ойындарды зерттеген ғалымдардың пікірлерін қарастыра отырып, олардың ерекшеліктерін, жүргізілу ережелерін саралаған. Ұлттық ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың есте сақтауын, зейінін, шығармашылық қиялын, креативті ойлауын дамытып, тілін ұстартып, ой-өрісін кеңейтіп, ерекше шешімдер қабылдауға баулиды. Мәселен, «Санамактар» арқылы балаларға сандар үйретіліп, санамақта аталатын заттардың не екенін, оның тұрмыста қандай маңызы бары ұғындырылады, ондағы өлең ұйқастарына қарай оңай жатталатындықтан, музыка ырғағына келтіріп айтылуы арқылы балаға эстетикалық тәрбие де береді. Ұлттық ойындар осындай мүмкіндіктерінің арқасында мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетін дамытуда ерекше маңызға ие. Мақалада ойындардың шығу тарихына, дамуы мен өзгеруіне, түрленуіне тоқталып, педагогикалық үдерісте жиі қолданылатын ұлттық ойын түрлері мысалға келтірілген.

Түйін сөздер: креативтік әлеует, мектеп жасына дейінгі балалар, ұлттық ойын түрлері, ұлттық ойындардың жіктелуі, қимылдық ойындар, әзіл-қалжың, күлдіргі, би ойындары.

Кіріспе. Қазіргі жылдам ақпараттар ағынына толы цифрландырылған қоғамда адам баласының дүние танымы мен өмірге көзқарастары, құндылықтары мен мінез-құлқы да өзгеруде. Осыған орай, қазіргі заман педагогикасы креативті, яғни, тапқыр, ұтқыр, жасампаз ұрпақ тәрбиелеуді мақсат етіп отыр.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев аталған мәселеге байланысты «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты жолдауында: «Жалпы, еліміздің білім беру және ғылым саласының алдында кезек күттірмес ауқымды міндет тұр. Бұл – уақыт талабына сай болумен қатар, әрқашан бір адым алда жүріп, тың жаңалықтар ұсына білу деген сөз» – деп атап көрсеткен [1].

Уақыттан қалыспай тең адымдау, заман талабына сай әрекет ете отырып, табысты адамға айналу, тың жаңалықтарымен қоғамды дамытуға және адам өмірін жеңілдетуге үлес қосу тек креативтік әлеуеті жоғары тұлғаларға ғана тән. Олай болса бұл мәселенің айрықша өзекті екенін білдіреді.

Соңғы кезде жеке тұлғаның креативтілігін дамытуға қызығушылықтың артуына байланысты жаһандық ауқымда білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде осы мәселе бойынша бағдарламалар жасалып, жүзеге асырылуға талпынуда. Өйткені, креативті тұлғалар мемлекеттің экономикасы мен әлеуметінің, білім беру мен мәдениетінің, ұлттық бірегейлігінің дамуына зор үлес қосады [2, Б.160].

Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделінде «Бірге ойнау дағдыларын, еңбек әрекеті дағдыларын, тазалықты, тәртіптілікті, ұйымшылдықты, ойлауды, қабылдауды, сурет салуды және басқа дағдыларды меңгерту ойын нысанында іске асуға тиіс. Ойын – баланың негізгі әрекеті және дамытудың негізгі құралы» – делінген [3].

«Жас балалардың ойынын зерттеуге және оқытуды педагогикалық қолдауға халықаралық деңгейде көп көңіл бөлінеді. Дегенмен, мінез-құлықтық қиялдың және оның балалардың бірлескен ойынын

қолдаудағы рөлі назардан тыс қалуда. Мінез-құлықтық қиял балалардың қазіргі көзқарастарын танып білуде маңызды, әрі бірге ойнауда туындайтын мәселелер мен қақтығыстарды шешу үшін қажет» [4].

Олай болса, тәрбие мен білімнің алғашқы баспалдағы саналатын мектепке дейінгі ұйымдарда баланы тұлғалық, танымдық, физиологиялық, мінез-құлықтық жағынан тәрбиелеу, жан-жақты дамыту ісі ойын іс-әрекеттері арқылы жүзеге асуы тиіс.

Мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетінің негізін құрайтын танымдық үдерістердің, тұлғалық қасиеттерінің дамуына ойынның, соның ішінде ұлттық ойындардың тигізетін ықпалы өте зор.

Жалпы қазақ ұлттық ойындарының шығу тарихына үңіліп, оның түрлерін, дамуын, өзгеруін зерттеп, зерделеген шетелдік және отандық ғалымдар аз болмаған.

Қазақ халқының ұлттық ойындарына А.А. Горячкин, Ә.А. Диваев, А.Е. Алекторов, Е.А. Покровский, А.И. Ивановский, Н.И. Гродеков, А.Левшин, Н.Пантусов, Ф.Лазаревский, П.П. Пашин, Г.С. Запьяжский, А.Шиле, А.Харунзин, П.Ходыров, Е.Букин, О.Әлжанов сияқты ғалымдар көңіл аударған.

Баланың шығармашылық қиял, қабілетін, тілін дамытуда ойынның айрықша маңызы бар екендігін қазақ халқының этнограф-ғалымы Ш.Уәлиханов, ағартушы-педагог Ы.Алтынсарин, қазақ зиялылары А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, Н.Құлжанова, М.Жұмабаев және т.б. атап көрсеткен.

М.Тәнекеев, Б.Төтенаев, Е.С. Сағындықов, М.Т. Турскельдина, Ә.Бүркітбаев, М.Балғымбаев, Т.Иманбеков, Б.О. Арзанбаева, А.К. Айтпаева, Ұ.Т. Төленова және т.б. ғалымдар қазақтың ұлттық ойындарын сан қырынан қарастырған.

Мақаланың мақсаты мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетін дамытуға қолданылатын ұлттық ойын түрлерінің жіктелуін қарастыру боп табылады.

Негізгі бөлім. Ә.А. Диваев ұлттық ойындардың бала тәрбиелеудегі маңызына ерекше мән беріп, балалар ойындарын

алғаш рет жіктеп қарастырған. Ғалым «Игры киргизских детей» деген еңбегінде балалардың жас ерекшеліктерін және ұлттық ойындарды соған сай бөліп қарастырады.

Фольклоршы, этнограф-ғалым Ә.Диваев өзінің «Қырғыз (қазақ) балаларының ойыны» деген еңбегінде ойының бала тәрбиелеудегі маңызын айта келіп, адам жасын үш топқа бөледі. Бір жастан жетіге дейін - нәресте, жеті жастан он бес жасқа дейін – бозбала, ал он бестен отызға дейін – жігіт. Осының негізінде қазақ ойындарын да «сәбилер ойыны», «бозбалалар ойыны» және «жігіттер ойыны» деп жіктейді. Зерттеуші-ғалым балалар ойыны мен ойыншықтарына байланысты «... Бұл жерде менің айтарым, егер қыз баланың қолдан жасайтын қуыршақтары мен ер балалардың балшықтан жасап алатын жылқы мен түйе сияқты жануарлар мүсіні болмаса, қазақта балалар ойыншығы мүлде жоқ. ... Бірақ антропологиялық көзқараспен қарайтын болсақ, олардың осы ұсқынсыз ойыншықтары балалардың өз жасампаздық қиялынан туындаған құнды дүние болып есептеледі. Баланың әртүрлі ойындары мен ойнауы әрі өзі туып, өмір сүрген ортасына байланысты алған әсері мен түсініктері олардың қиялын қозғап, жасампаздық шабытын оятып, алғашқы іс-әрекетке жетектейтін, осы арқылы баланың өзін қоршаған дүниені танып-білуіне алғашқы қадам жасайтыны туралы бағалы пікір болып табылады...» – деп жазады [5].

Танымал этнограф М.Гуннер қазақтың ұлттық қозғалыс ойындарын спорттық ойындардан ажырата қарастырып, оларды оқу үрдісінде пайдалануға ұсына отырып, қазақтың ұлттық ойындарын жалпы ойындар; қарсыласу мен күресу сипатындағы ойындар; ашық алаңқайдағы ойындар; қыс мезгіліндегі ойындар; демалыс ойындары; ат үстіндегі ойындар; аттракциондық-көрініс ойындары деп жеті топқа бөледі.

М.П. Тәнекеев қазақ ұлттық ойындарын ат спортының түрлері; атқа мініп жүруге байланысты ойындар деп бөліп, спорттық ойындардың адамның дене күші мен ақыл-ойының кемелденуіне этнопедагогикалық ықпалын тигізетін тәрбиенің бастауы екенін

ғылыми тұрғыда дәлелдеп берген [6, ББ. 55-59].

«Ашамайға мінгізіп, көш алдына жүргізіп, ұл қызығын көргейсің» – деп жырлап, баласын ерте жастан атқа үйретіп, 5-6 жастан ер-тұманын әзірлеп, «ашамай» ерге мінгізіп, тойын жасаған халқымыз ат үстінде ойналатын ойындар арқылы балаларын ержүрек, батыл, табанды, қайсар азамат болуға дайындаған. Ат құлағында ойнап үйренген баланың омыртқасы түзу, дене бітімі шымыр, тақымы мықты, мінезі қиындыққа төзімді болып өскен.

Қазіргі кезде елімізде жылқымен емдеу, яғни, иппотерапияны ми мен жұлынның зақымдануын, тірек-қимыл аппаратының қызметін, есту мен көрудің нашарлауын, жүйке жүйесінің ауруларын емдеуге тиімді пайдалануда.

Алайда, атпен серуендеу орталықтарында, этносаябақтарда, арнайы клубтарда мектеп жасына дейінгі балаларды жаттықтыру, сауықтыру, дамыту қызметтерін жетілдіріп, оларды жылқымен, ат-әбзелдерімен, атқа байланысты ұлттық ойын түрлерімен, қауіпсіздік ережелерімен таныстыру жұмыстары жүргізілсе болашақта ұлтымыздың денсаулығын жақсартуға септігін тигізер еді.

Б.Т. Төтенаев ұлттық ойындар түрлерін төрт топқа бөліп қарастырады:

- салт-дәстүр негізінде дүниеге келген ұлттық ойындар;
- жастар ойыны;
- қозғалмалы ойындар;
- табиғат аясында ойналатын ойындар.

Салт-дәстүр негізінде дүниеге келген ұлттық ойындарды еңбек үрдісімен байланысты мерекелік ойындар («ақ боран», «қалтырауық», «қамыр кемпір»), дәстүрлі халық ойындары («қазақша күрес», «жаяу жарыс», «жамбы ату», «күміс алу», «қыз қуу» және т.б.), жерге байланысты әдет-ғұрып, дәстүрімен ұштасқан ұлттық ойындар деп жіктейді [7, ББ.99-106].

Е.Сағындықов ұлттық ойындарды оқу-тәрбиеде қолдану мәселесін зерттей келе қимылдық ойындарды екі топқа көңіл көтеретін қимыл ойындары және денешынықтыру спорт ойындары деп жіктеп, оның ішінде қимыл ойындарын

көңіл көтеретін қимыл ойындары, дене шынықтыру спорт ойындары, ойлау қабілетін дамытатын ойындар деп үшке бөліп топтастырды. Зерттеуші аталған топтарды әрі қарай ойын түрлеріне жіктеді және логикалық есепке негізделген «Балалар тоғызқұмалағы» ойынын ұсынды. [8, ББ.363-368].

Тайжанов С. ойынның жас ұрпаққа білім мен тәрбие берудің тарихи қалыптасқан құралы екендігін айта отырып, арнайы ұйымдастырылған түрлі ойындар балаларды еңбекке баулуға, жылдамдық, төзімділік, икемділіктерін жетілдіруге көмектесетінін жазады. Автор еңбегіне енгізілген ұлттық ойындар оқыту мен тәрбиелеу міндеттерін шешуге септігін тигізеді. [9, Б.54].

Арзанбаева Б.А. ойынға мектеп жасына дейінгі балалар дамуының негізгі іс-әрекеті ретінде сипаттама берген. Қазақ ойындарының ұлттық ғылыми-педагогикалық негіздерін, түрлері мен ерекшеліктерін анықтаған. Ғалым «...қазақ ұлттық ойындары басқа да тәрбие құралдарымен бірге қолданыла отырып, үйлесімді дамыған, белсенді тұлға қалыптастырудың бастапқы кезеңінің негізі болып табылады. Олар баланың қоғамдық-пайдалы және шығармашылық іс-әрекеттерінде көрініс табатын адамгершілік сана-сезімінің іргетасын қалайды» – дейді [10, Б.51].

Ұ.Т. Төленованың зерттеу жұмысында мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеуді жетілдіріп, қазақ халқының ұлттық ойындары арқылы адамгершілікке тәрбиелеудің ғылыми-теориялық негіздері айқындалып, педагогикалық мүмкіндіктері анықталған. Аралас топтағы балаларды ұлттық ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелеудің мазмұны мен әдістемесі тұтас педагогикалық жүйеде дәлелденген [11, Б. 47].

Психолог ғалымдар Дүйсенова Ж.Қ. мен Нығметова Қ.Н. халық педагогикасында ойындардың өте көп және мазмұндары да, бағыттары да бірін-бірі қайталамайтындай сан алуан, әрі қызғылықты екенін айта келе, «Алақан соқпақ», «Тақия тастамақ», «Айгөлек», соның ішінде «Аңдардың айттысы» атты ойында жүргізушінің талабына сай әндер орындап, онда аңдардың дауыс-

тарын, қылықтарын бейнелеп, олардың өздеріне тән ерекшеліктерін сипаттап көрсететінін, мұның өзі балалардың хайуанаттар әлемі жөнінде нақты ұғымды, шығармашылық қабілетті, жеке және топтанып ән айту дағдысын жетілдіріп, тілін дамытатынын баяндайды.

Ойын ережелерінің бала үшін тәрбиелік маңызы барын, олардың ойын барысын белгілейтінін, тәрбиеленушінің тәртібі мен іс-әрекеттерін, өзара қарым-қатынасын бақылап, ерік-жігерінің қалыптасуына ықпал ететінін жазады.

Зейнолла Сәнік «Қазақтың ұлттық ойындары» еңбегінде қазақтың ұлттық ойындарының шығу тарихын, түрлерін зерттеп, ұлттық ойындарды спорттық ойындар, көңіл ашу ойындары, балалар ойындары деп үш үлкен салаға бөлген. Ғалым спорттық ойындарға дене тәрбиесі, ат ойындары, күш сынасу ойындары, мергендік ойындар және әртүрлі жарыс ойындарын жатқызады. Көңіл ашу ойындарына жастардың кешкі ойынауық, әзіл-қалжың, күлдіргі, би ойындары мен басқа да қызғылықты ойындарды кіргізеді.

Балалар ойындарына «Санамак», «Ұшты-ұшты» сияқты үйрену ойындарын жатқызады. Дене шынықтыру ойындарына («Тепкіш», «Атаман доп») күш сынасу, мергендікке баулу, ойлау қабілетін арттыру, ғылыми ойындар, және т.б. балаларға арналған қызықты, күлдіргі ойындарды қосады.

Қазақтың ұлттық ойындарының шығу тарихын, дамып, өзгеріп отырғанын айта келе, «Көкпар» деген сөздің төркіні «Көк бөрі» екендігін, ерте кезде қазақтар малдың ең қауіпті жауы болған бөріні соғып алып, оны ат үстінде тартып, бөрі соққанына қуанып, той-думан құрғанын, кейін өзгере келе, мұның өзі ұлттық дәстүрлі ойынға айналғанына түсінік береді.

З.Сәнік балалар ойындарының түрлері, тәсілі, мазмұны мен ерекшеліктерін атап көрсетеді. Мектепке жасына дейінгі балаларға ұғынықты тіл, жатық жыр-тақпақтармен айтылып, ойналатын санамак ойындары, ертегі-аңыздардың желісінен

туындаған ойындар, асық ойындары, қоршаған ортаны таныту ойындары қолайлы болады. Автордың пікірінше, сан үйрету, тіл ұстарту, сауат ашу әліппесіне жетілдіру тақпақтарын пайдалана отырып ойналатын «Санамақ» түрлері, біріншіден, сан үйрету, екіншіден, санамақта аталатын заттардың не екенін, оның тұрмыста қандай маңызы барын ұғындыру, үшіншіден, осы ойынды өлең ұйқастарына түсіріп, балалар оңай жаттап ала қоятын тақпақпен, музыкалық ырғақпен келтіріп, балаға эстетикалық тәрбие де береді.

Қазақта сан үйретумен қатар әріп таныту, жаңылтпаш ойындары да балалардың тілін ұстартып, балаға әрі қызықты, әрі салмақты ой салып, олардың ой-өрісін кеңейтіп, толғамын толықтыратын тамаша ойындардың түрі боп табылады.

Ертегі-аңыз айту және сол ертегі-аңыздардан қалыптасқан ойындарға «Түйе, түйе, тұзын қайда?», «Мысық пен тышқан», «Түлкі соғу» және т.б. ойындар мысал бола алады. Мұндай балалар ойындары бүлдіршіндер үшін ұғымды, қызықты әрі оларды тапқырлыққа, ерлікке, ептілікке, шешендікке тәрбиелейтін, сондай-ақ оларға қазақ өмірінен, оның салт-дәстүрі, тарихынан мағлұмат беретін ойындар.

Зерттеуші асық ойындарына ерекше тоқталады. Асық – қазақ балаларының ұлттық ойыншығы. «Ханталапай ойыны», «үйірмекіл», «төрт асық», «сасыр», «қантай ату», «үшке шықтым» және т.б. ойындар арқылы балалар санауды, ұтыс жолдарын, дәлдікті, шеберлікті, ептілікті үйренеді [12].

Б.Нәукенұлы: «...ойын дегеніміз – баланың ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан ойға жетелейін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Ойынды көп ойнаған, халық фольклорынан мол сусындаған бала сол халықтың тынысымен дем алатыны және сол ойындар арқылы өз халқының салт-дәстүріне, туған жерінің географиялық жағдайына, яғни табиғат ерекшеліктеріне, мән беріп қанық болып өсері сөзсіз.

Бұдан да анығырақ айтар болсақ, баланың бірінші әрекеті – ойын, сондықтан да ойынның мән-мағынасы ерекше, ойын – адамның өмірге қадам басардағы алғашқы

адымы» – дейді. Ол балаларға арналған қазақтың халық ойындарын бірнеше топқа бөліп қарастырған.

1) аңға байланысты ойындар («Ақсерек, көксерек»);

2) малға байланысты ойындар («Соқыр теке»);

3) түрлі заттармен ойналатын ойындар («Ақсүйек»);

4) зеректілікті, ептілікті және икемділікті қажет ететін ойындар («Жасырынбақ»);

5) соңғы кезде қалыптасқан ойындар («Құлақ пен мұрын табу»).

Зерттеуші: «Қай халықтың болмасын, олардың ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттық ішкерлей зерттеулер мен талдаулар болуы шарт. Балалар ойындарын халық мәдениетінің бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, тілдің, дене шынықтыру тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдауға болады десек, онда балалар ойындарының ертеңгі болашаққа керекті қасиеттерін зерттейтін қомақты ізденістер жаратуға тура келеді. Демек, зерттеу нысанымыз балалар ойын болғандықтан, қазақ өміріндегі балалар ойындарының тек ол ойын ғана емес, ол – спорт, ол – өнер, ол – шаруашылық істерінде маңызы зор тәрбие құралы екендігі назарда болуы керек» – деп ой тұжырымдайды [13, ББ. 28-35].

Б.Мендалиев «Ұлттық халық ойындарын мектеп жасына дейінгі балалардың дене шынықтыру сабағында қолдану» атоты еңбегінде балабақшалардағы дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды қолданудың тиімділігін, жолдарын көрсете келіп, ойындарды бала жасының ерекшелігін ескеріп қолдануды және ойындар түрін іріктеудің қажеттігін көрсетеді. Ол балаларға қажетті ойындарды баланың жас ерекшеліктеріне байланысты нәрестелерге, 3-4, 5-6, 7-8 жастағы балаларға арналған ойындар деп бөліп береді [14, ББ.67-81].

Халқымыздың зияткерлік ойындарының ішінен ертеректе «көшпенділер алгебрасы» атанған «тоғызқұмалақ» ойынына ерекше тоқталуға болады. С.Аманжолов «Бұл

ойын қазақтың барлық ойынының ішіндегі ең қиыны, ойнаған адамның миы істеп, есепшілігі тез артып, тапқыштық жағы күшеймек» – деп баға береді [15, Б. 22].

«Тоғызқұмалақ» ойыны тұнып тұрған математика, ол тез ойлану, жүрісті алдын ала дәл есептеуді керек етеді. Оның көмегімен балалардың ой ұшқырлығы, логикалық ойлауы дамып, шыдамдылыққа, сабырлылыққа, тапқырлыққа үйреніп, ақыл-ойы шыңдалады, ұлттық дүниетанымы кеңейеді. Қазір «тоғызқұмалақтан» республикалық, Азия, әлем чемпионаттары өткізіліп, компьютерлік нұсқалары да жасалып әлемге танылуда.

«Тоғызқұмалақ» ойыны балаларға ғана емес, ересектер үшін де күрделі ойын екенін білеміз. Алайда, мектеп жасына дейінгі балаларды ойынның сипаттамасымен, «тоғызқұмалақ» тақтасымен, құралдарымен,

отау түрлерімен, ережелерімен, компьютерлік нұсқасымен таныстырып, ойынға тарту арқылы қызығушылықтарын туғызуға болады.

Мақаламызда зерттеушілердің қазақтың ұлттық ойындарының сипатын, ғылыми-педагогикалық негіздерін, шығу тарихын, ерекшеліктерін, түрлерін, мазмұны мен әдістемесін, балаларды тәрбиелеу мен дамытудағы мүмкіндіктерін қарастыра отырып, түрлі бағытта топтап, жүйелегенін байқадық. Ғалымдардың еңбектеріндегі ұлттық ойындардың жіктелуін көрсеттік (1-кесте).

Қорытынды. Жалпы алғанда, ұлттық ойындар – халқымызбен бірге дамып, жетіліп, түрленіп отыратын асыл мұрамыз, мәдениетіміз бен салт-дәстүріміздің қайнар көзі, жас жеткіншектерді тәрбиелеу мен дамытудың мықты құралы.

1-кесте

Қазақтың ұлттық ойындарының жіктелуі

Авторлар	Ойындардың тобы	
1	2	
Ә.А. Диваев (жас ерекшеліктеріне байланысты)	«сәбилер ойыны»	
	«бозбалалар ойыны»	
	«жігіттер ойыны»	
М.Гуннер (қолданылуына қарай)	жалпы ойындар	
	қарсыласу мен күресу сипатындағы ойындар	
	ашық алаңқайдағы ойындар	
	қыс мезгіліндегі ойындар	
	демалыс ойындары	
	ат үстіндегі ойындар	
	аттракциондық-көрініс ойындары	
М.П.Тәнекеев	ат спортының түрлері	
	атқа мініп жүруге байланысты ойындар	
Б.Т. Төтенаев	салт-дәстүр негізінде дүниеге келген ұлттық ойындар	
	жастар ойыны	
	қозғалмалы ойындар	
	табиғат аясында ойналатын ойындар	
Е.Сағындықов (оқу-тәрбие жұмысында қолдануға байланысты)	қимыл ойындары	көңіл көтеретін қимыл ойындары
		дене шынықтыру спорт ойындары
		ойлау қабілетін дамытатын ойындар
	денешынықтыру спорт ойындары	жылдамдықты қажет ететін ойындар
		баяу қимылды ойындар

1	2
А.К.Айтпаева (қызметіне қарай)	Оқыту ойындары
	Тәрбиелеу ойындары
	Дамытушы ойындар
	Тұлғаны әлеуметтендіруші ойындар
	Диагностикалаушы ойындар
Зейнолла Сәнік (мазмұны мен ерекшеліктеріне қарай)	спорттық ойындар
	көңіл ашу ойындары
	балалар ойындары
Б.Нәукенұлы (сипатына қарай)	аңға байланысты ойындар
	малға байланысты ойындар
	түрлі заттармен ойналатын ойындар
	зеректілікті, ептілікті және икемділікті қажет ететін ойындар
	соңғы кезде қалыптасқан ойындар
Б. Мендалиев (жас ерекшеліктеріне байланысты)	нәрестелерге арналған ойындар
	3-4 жастағы балаларға арналған ойындар
	5-6 жастағы балаларға арналған ойындар
	7-8 жастағы балаларға арналған ойындар

Мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетін дамытуда ұлттық ойындардың маңызы зор. Ойын әрекетінде баланың шығармашылық қабілеттері дамып, дүниетанымы қалыптасады, ақыл-ойы жетіледі, жолдастарымен қарым-қатынас жасауға үйренеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда таңертеңгі қабылдауда, ұйымдасқан оқу қызметінде, жобалау жұмыстарында, күннің екінші жартысында, серуен кезінде, бағдарламаның вариативтік бөлімін жүзеге асыруда да ұлттық ойын түрлерін қолдануға болады. Оған ұлттық ойындардың сан алуан түрлері

де, тәрбиелеу мен білім беру, жан-жақты дамыту әлеуеті де жеткілікті, тек мектепке дейінгі ұйым педагогтары лайықты ойын түрлерін таңдап ала білуі керек.

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдарда оқыту-тәрбиелеу үдерісінде мақсатты және жүйелі түрде қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетінің қарқынды дамуына әсер етеді.

Төмендегі кестеде аталған мәселені зерттеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, ұлттық ойындардың ішінен мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтыларын таңдап, топтарға жіктеп көрсеттік.

2-кесте

Мектеп жасына дейінгі балаларға лайықты ұлттық ойындар

Жіктелуі 1	Сипаты 2
Жануарлар әлеміне байланысты ойындар	жануарлар әлемінің ерекшеліктерін, олардың дыбыстауын, төрт түлік мал мен оның төлдерінің атауларын игеруі, жануарлар әлеміне мейірімділікпен қарауға, ұлттық дәстүрлерді сақтауға үйренуі, көңіл-күйлерінің көтерілуі, өздеріне деген сенімділіктің артуы, өзіндік пікірлерінің қалыптасуы.
Құралдармен ойналатын ойындар	жылдамдық, ептілік, икемділіктерінің артуы, асық атуда нысананы көзбен дәлдеуі, асықтың түсуіне байланысты атауларын және түрлі әдіс-тәсіл, амал-айла қолдана білуі, саусақ пен алақанға қатысты ойындар арқылы («Бес тас», «Саусақ шалма» және т.б.) ұсақ моторикасы мен жүйке жүйесінің дамуы.
Ақыл-ой және дене қимылдарын дамытуға арналған ойындар	санамақ, қаламақ түрлерін білуі, тапқырлық, аңғарымпаздық, байқампаздық, бағдарлау, сезімталдық, шыдамдылық, ұйымдастырушылық, белсенділік, жауапкершілік, батылдық, тез шешім қабылдау және т.б. қасиеттерінің қалыптасуы.

1	2
Заманауи ойындар	заттардың ұқсастықтары мен ерекшеліктерін, ауысқан сандардың, әріптердің орнын, ретін тауып, қазақ тілінің төл дыбыстарын айта білуі, жолда жүру ережелерін үйренуі, ұлттық тұрмыстық заттардың атауларымен танысуы, заттарды белгісі мен бейнесіне қарай сипаттай білуі, өз ұлттың, ұлттық мінез-құлық ерекшеліктерін, тілін қадірлеуді бойына сіңіруі, компьютерді қолдану дағдыларының қалыптасуы және т.б.

Мектеп жасына дейінгі балаларға лайықты ұлттық ойындардың ішіндегі заманауи ойындар қатарына компьютерлік ойындарды қосып отырмыз. Ғылым мен техниканың қарыштаған заманында асыл мұрамызға қызықтырудың бір жолы – мектеп жасына дейінгі балаларға икемделген ұлттық ойындардың компьютерлік нұсқаларын ұсыну деуге болады. Бұл мәселеде компью-

терлік ойындарды жасап, әлемге таратудан алдына жан салмайтын елдермен теңесе алмасақ та, ойындарымыздың компьютерлік нұсқалары арқылы жас ұрпақтың ұлттық дүние танымының қалыптасуына, сонымен қатар, тапқыр да ұтқыр ойлайтын, креативтік әлеуеті дамыған тұлға тәрбиелеуге ықпал етер едік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Қ.К.Тоқаев Қ.К. Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі Қазақстан Президентінің жолдауы/Тоқаев Қ.К. 2021 ж 1 қыркүйек URL: <https://www.akorda.kz/kz/addresses> (қаралған күні: 18.03.2022.)
- [2] Алимбекова А.А., Нурбекова С.М. Мектеп жасына дейінгі балалардың «креативтік әлеуетін» дамыту мәселесі Қазақстанның Педагогикалық Ғылым Академиясының «Хабаршысы», 2021. – №16 – 153-162 б.
- [3] Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі ҚР Үкіметінің 15.03.2021 ж. № 137 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000137> (қаралған күні: 03.07.2022).
- [4] Liang Li, Avis Ridgway, Gloria Quinones Moral imagination: Creating affective values through toddlers' joint play/ Liang Li, Avis Ridgway, Gloria Quinones // Learning, Culture and Social Interaction Volume 30, Part B, September 2021, 100435 <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100435> (қаралған күні: 20.03.2022.)
- [5] Слово о народах средней Азии и Казахстана <http://bibliotekar.kz/narodnaja-pedagogika-pedagogicheskie-voz/glava-i-slovo-o-narodah-srednei-azii-i-k.html> (қаралған күні: 26.03.2022.)
- [6] Анаркулов Х.Ф., Ерменова Б.О. Казахские национальные подвижные игры как необходимый элемент физического воспитания школьников. Дене тарбия жана спорт жарчысы 2018. – №2 (21) . – ББ.55-59 б.
- [7] Бекбосынова А.Х., Бақытханқызы Н. Балалардың ойын фольклоры. ҚМПИ ЖАРШЫСЫ 2018. – №3 (51), – ББ.99-106 б.
- [8] Турдалиева Ш.Ж., Байгунова Д.М, Отарбаева Б.К. Жастар ойын-сауығының көш үлгілерін оңтүстік қазақстанда қолдану ерекшеліктері. QAZAQSTANY 2019. №4 (4) – ББ.363-368 б.
- [9] Тайжанов С. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы, 2019. – 124 Б.
- [10] Арзанбаева Б.А. Формирование профессионально-ценностных ориентаций будущих педагогов на игровую деятельность дошкольников (на материале казахских народных игр) – Алматы. – 2001. – 160с.
- [11] Төлєнова Ұ.Т. Балабақшадағы аралас топ балаларын ұлттық ойындар арқылы адамгершілікке тәрбиелеу: Дис... пед. ғыл. канд./Ұ.Т. Төлєнова. – Атырау, 2002. – 132 б.
- [12] Зейнолла Сәнік. Көптомдық шығармалар жинағы/ VII том. – Алматы: Ан Арыс, 2017. URL: <https://ruh.kz/2021/04/15/qazaqtyn-ulttyq-oiyndary-2> (кіру уақыты: 24.03.2022.)
- [13] Б.Нәукенұлы. Балаларға арналған қазақтың халық ойындарының Қытайдағы тарихи даму барысы Қарағанды Университетінің Хабаршысы. Серия «Филология». 2015 – № 4(80) – ББ. 28-35 б.
- [14] Меңдалиев М.Б. Ұлттық халық ойындарын мектеп жасына дейінгі балалардың дене шынықтыру сабағында қолдану: Дис... пед. ғыл. канд./ М.Б. Меңдалиев. – Астана, 2009. – 119 б.
- [15] Аманжолов, С.А. Тоғыз құмалақ [Мәтін]: Оқу құралы/С.А. Аманжолов; жауапты ред. А.Нұржан.– Алматы: Нур-Принт, 2018.– 40 б.

References:

- [1] Tokaev K.K. Halyk birligi zhane zhujeli reformalar – el orkendeuiniң berik negizi: Kazakstan Prezidentiniң zholdauy / K.K.Tokaev. 2021zh 1kyrkujek URL: <https://www.akorda.kz/kz/addresses> (karalghan kuni: 18.03.2022.)
- [2] Alimbekova A.A., Nurbekova S.M. Mektep zhasyna dejingi balalardyn «kreativtik aleuetin» damytu maselesi Kazakstannyn Pedagogikalыk Gylym Akademijasynyn «Habarshysy», 2021. – №16 – 153-162 b.
- [3] Mektepke dejingi tarbieleu men okytudy damytu modeli KR Ukimetinin 15.03.2021 zh.№ 137 kaulysy <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000137> (karalghan kuni: 03. 07. 2022.)
- [4] Liang Li, Avis Ridgway, Gloria Quinones Moral imagination: Creating affective values through toddlers' joint play/ Liang Li, Avis Ridgway, Gloria Quinones // Learning, Culture and Social Interaction Volume 30, Part B, September 2021, 100435. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100435> (kiru uakyty: 20.03.2022).
- [5] Slovo o narodah srednej Azii i Kazahstana <http://bibliotekar.kz/narodnaja-pedagogika-pedagogicheskie-voz/glava-i-slovo-o-narodah-srednei-azii-i-k.html> (karalghan kuni kiru: 26.03.2022).
- [6] Anarkulov H.F., Ermenova B.O. Kazahskie nacional'nye podvizhnye igry kak neobhodimyj jelement fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov. Dene tarbiya zhana sport zharchysy 2018. – №2 (21). – BB.55-59.
- [7] Bekbosynova A.H., Baqythanqyzy N. Balalardyn oıyn folklorı. KMPI ZhARSHYSY 2018. – №3 (51), BB.99-106.
- [8] Turdalieva Sh.J., Baıgynova D.M., Otarbaeva B.K. Zhastar oıyn-sauygynyn kosh ulgilerin ontustik Kazakstanda koldanu erekshelikteri. QAZAQSTANY 2019. – №4 (4). –BB.363-368.
- [9] Taizhanov S. Kazaktyn ulttyk oıyndary. – Almaty, 2019. – 124 B.
- [10] Arzanbaeva B.A. Formirovanie professional'no-cennostnyh orientacij budushhih pedagogov na igrovuju dejatel'nost' doshkol'nikov (na materiale kazahskih narodnyh igr) – Almaty. – 2001. – 160s.
- [11] Tolenova U.T. Balabakshadagy aralas top balalaryn ulttyk oıyндar arkyly adamgershilikke tarbieleu: Dis... ped. gyl. kand./U.T. Tolenova. – Atyrau, 2002. – 132 b.
- [12] Zejnolla Sanik. Koptomdyk shygarmalar zhinagy/ VII tom. – Almaty: An Arys, 2017. URL: <https://ruh.kz/2021/04/15/qazaqtyn-ulttyq-oıyndary-2> (kiru uakyty: 24.03.2022.)
- [13] B. Naukenuly. Balalarga arналган kazaktyn halyk oıyндarynyn Kytajdagy tarikhi damu barysy Karagandy Universitetinin Habarshysy. Seriya «Filologija». 2015. – № 4(80) – BB.28-35.
- [14] Mendaliev M.B. Ulttyk halyk oıyндaryn mektep zhasyna dejingi balalardyn dene shynykytyru sabagynda koldanu: Dis... ped. gyl. kand./M.B. Mendaliev. – Astana, 2009. – 119 b.
- [15] Amanzholov, S. A. Togyz kumalak [Matin]/Oku kuraly / S.A. Amanzholov; zhaupty red. A.Nurzhan – Almaty: Nur-Print, 2018. – 40 b.

**Классификация национальных видов игр для развития
креативного потенциала детей дошкольного возраста**

С.М. Нурбекова¹, А.А. Алимбекова¹, У.К. Кыякбаева¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье приведена классификация национальных игр, используемых для развития креативного потенциала детей дошкольного возраста. Проанализировано влияние национальных игр на развитие познавательных процессов, свойств личности, составляющих основу креативного потенциала детей и проведен анализ национальных видов игр. Учитывая мнения ученых, изучавших национальные игры, проанализированы их особенности и правила проведения. Национальные игры развивают у дошкольников память, внимание, творческое воображение, креативное мышление, оттачивают речь, расширяют кругозор и побуждают к принятию неординарных решений. Например, «Считалки» развивают умение считать, учит детей цифрам, объясняется значение слов в считалках, рифмованные стишки легко запоминаются

и дает ребенку эстетическое воспитание, читая их в ритме музыки. Благодаря таким возможностям национальные игры имеют особое значение в развитии креативного потенциала детей дошкольного возраста. В статье уделяется внимание истории развития, изменению и трансформации игр, приводятся примеры национальные игры, которые часто используются в педагогическом процессе.

Ключевые слова: креативный потенциал, дети дошкольного возраста, виды национальных игр, классификация национальных игр, подвижные игры, шуточные, веселые, танцевальные игры

Classification of national types of games used to develop the creative potential of preschool children

S.M. Nurbekova^{1}, A.A. Алимбекова¹, U.K. Куякбайева¹*

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article provides a classification of national games used to develop the creative potential of preschool children. The influence of national games on the development of cognitive processes, personality traits, which form the basis of the creative potential of children, was analyzed, and an analysis of national types of games was carried out. Taking into account the opinions of scientists who have studied national games, their features and rules are analyzed. National games develop memory, attention, creative imagination, creative thinking in preschoolers, hone their speech, broaden their horizons and encourage them to make extraordinary decisions. For example, “Counting Rhymes” develops the ability to count, teaches children numbers, explains the meaning of words in counting rhymes, poems are easy to remember and gives the child aesthetic education, reading them to the rhythm of music. Thanks to such opportunities, national games are of particular importance in the development of the creative potential of preschool children. The article focuses on the history of development, change and transformation of games, gives examples of national games that are often used in the pedagogical process.

Keywords: creative potential, preschool children, types of national games, classification of national games, outdoor games, comic, funny, dance games

Редакцияға 24.08.2022 қабылданды.

М.Е. ЖАНГУЖИНОВА¹, А. ЕРБОЛ¹, А.Е. ЖУМАНАЗАРОВА²,
Е.К. РЫСЫМБЕТОВ³, Д.Б. ЕСЕНАЛИЕВА³

¹Казахская национальная академия искусств имени Т. Жургенова,
²Алматинский технологический университет (Алматы, Казахстан),
³Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави
(Туркестан, Казахстан)
aumira@mail.ru, zk.scenography@gmail.com, marjan777@yandex.ru,
institute2021-1@mail.ru⁴, institute2022-2@mail.ru⁵,

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СИМВОЛИЗМА В КАЗАХСКОМ КОСТЮМЕ

Аннотация

Актуальность темы статьи обусловлена необходимостью аксиологического анализа символизма в казахском костюме инструментами этно-педагогике, аналитической психологии (теории архетипов), композиции и проектирования костюма. Целью исследования является интерпретация национальных духовных ценностей в казахском костюме на основе аксиологического анализа символов казахской культуры. Методы исследования – искусствоведческие, педагогические, культурологические, гносеологические, аксиологические, герменевтические, аналитической психологии семантические, сценографические, проектно-художественные. Инструменты исследования – теория и методика преподавания композиции казахского костюма, междисциплинарность в области теоретических и практических аспектов проектирования костюма. Результатами исследования является интерпретация национальных духовных ценностей и теоретическое обоснование научно-педагогических аспектов методики преподавания композиции казахского костюма. На основе проведенного теоретико-методологического исследования были сделаны выводы, что модернизация методики преподавания композиции казахского костюма возможна с учетом парадигм Государственных программ: Концепции развития креативных индустрий 2021-2025 годы, Закона «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия, 2019».

Ключевые слова: казахский костюм, проектирование, сценический костюм, символы, орнамент.

Введение. Актуальность исследования обусловлена необходимостью трансляции национальных духовных ценностей через аксиологический анализ символизма казахского национального костюма. Научная значимость исследования заключается в научно-педагогическом обосновании методических аспектов преподавания композиции казахского костюма. Целью исследования является проведение аксиологического анализа символизма в казахском костюме и интерпретация национальных духовных ценностей.

Основная часть. Исследование теоретико-методологических основ методики преподавания композиции казахского кос-

тюма опирается на направления культурной и образовательной политики Республики Казахстан на основе Концепции развития креативных индустрий 2021-2025 годы и Закона «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия, 2019» [1;2].

Методология исследования: Архетипические модели мироздания номадов: Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т., Дашковский П.К., Ибадуллаева З., Макуров Ю.С., Ноғайбаева Д., Сабитов Ж.М., Терновая Г.А., Mendoza-Collazos, J.C., & Sonesson G. Символизм в казахском костюме: Жылкманова А., Калымбетова А.Ж., Нуржасарова М.А., Рустемова А.О. Художественные принципы символов костюма: Almond K.,

Evans E., Debaeckere D., Fossheim I., Suurla S., Kasiyan, Nicklas Ch., Pantouvaki S., Verstegen I., Williams T. Методические аспекты композиции казахского костюма: Абилкалова К.К., Абишева О., Белегова А., Бұлақбаева М., Жылкаманова А., Жангужина, М.Е., Дербисова М., Ербол А., Калымбетова А.Ж., Карбозова А., Кобдикова Ж., Лунга И.В., Нуржасарова М.А., Рустемова А.О., Сабитова А.М., Толкынбаева А., Танабаева А.

Литературный обзор. Исследование теоретических основ по символизму казахского костюма опирается на работы ученых:

– этнографические аспекты символизма: Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т.

– архетипы номадической культуры: Дашковский П.К., Ибадуллаева З., Макуров Ю.С., Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G.

– символизм и знаки: Калымбетова А.Ж., Нуржасарова М.А., Рустемова А. художественные принципы символов костюма: Fossheim I., Suurla S., Kasiyan Nicklas Ch., Pantouvaki S., Verstegen I., Williams T.

– методика преподавания композиции костюма: Абилкалова К.К., Абишева О., Карбозова А., Нуржасарова М. А.;

– подготовка специалистов по костюму: Абилкалова К.К., Абишева О., Жангужина, М. Е., Ербол А., Нуржасарова М. А.;

– Инновационные методы в искусстве: Almond K., Evans E., Debackere D.

Методы. Традиционный казахский костюм в современном потоке исторических процессов сформирован на синтезе общественно-политических и культурно-мировоззренческих формаций. В основе модели создания традиционного казахского костюма заложены концептуальные аспекты, связанные с региональными, климатическими особенностями, образом жизни, религиозно-мировоззренческими аспектами, системой внутренней коммуникации и между людьми, духовными ценностями и национальным этикетом.

Через призму культурно-исторического наследия дошедшего до наших дней основой для исследования символизма является архетип «Вертикальной космогонической

модели трехмерности мироздания», который имеет идентифицирующее значение для идеологической основы моделирования традиционного казахского костюма [3; 4; 5; 6; 7].

Архетип «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в традиционном казахском костюме символизирует мировоззренческие аспекты, которые будут рассмотрены ниже в схеме 1.

Исследование «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в архетипах номадической казахской культуры позволило определить основные направления в подходах в выборе визуальных приоритетов в казахском костюме. Следует отметить, что по наличию «Вертикальная космогонической модели трехмерности мироздания» можно судить по материальным доказательствам из археологических источников [3; 4; 5]. Таким образом, интерпретация символизма через призму «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в казахском костюме имеет целостный (холистический – «*holistic*» от английского слова) подход. Костюм воспринимается как целостная система символов, единый композиционно-художественный объект.

Однако, помимо вышеописанной «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в архетипах казахско-кочевников существовала и «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания», которая определяла ориентир в пространстве и ситуации (см. схему 2.).

Исследование «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в архетипах номадической казахской культуры позволило определить основные направления в подходах в выборе визуальных приоритетов в казахском костюме. Следует отметить, что по наличию «Вертикальная космогонической модели трехмерности мироздания» можно судить по материальным доказательствам из археологических источников [3; 4; 5]. Таким образом, интерпретация символизма через призму «Вертикальной космогонической

модели трехмерности мироздания» в казахском костюме имеет целостный (холистический – «holistic» от английского слова) подход. Костюм воспринимается как целостная система символов, единый композиционно-художественный объект.

Однако, помимо вышеописанной «Вертикальной космогонической модели трех-

мерности мироздания» в архетипах казахов-кочевников существовала и «Гори-зонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания», которая определяла ориентир в пространстве и ситуации (см. схему 2.).

Вертикальная космогоническая модель трехмерности мироздания в традиционном казахском костюме

	Структура архетипов мироздания	Символизм в казахском костюме
	<p><i>Верхний мир</i> – символы, связанные с небом, Космосом, высокими мыслеформами, сверхчеловеческой областью, божественным началом, бесконечностью, верхом, потомками, будущим [7; 8].</p>	<p>Конусообразный головной убор с символами архетипов «мировой горы/дерева», с отделкой из перьев птиц-покровителей и меха священных животных, с космогоническими, растительными орнаментами:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <i>женский</i> – «саукеле» на макушке с перьями священных птиц (сокол, лебедь, филин); 2) <i>мужской</i> – «малахай, тымак» (треух), с оторочкой мехом из овчины или лисы.
<p><small>Қазақтар. XVIII-XIX ғ. (жаңғыртылған кайыңдар эскизі). М.В.Горелик. Қағаз, су бо Қазақтар. XVIII-XIX ғ. (эскиз реконструкции костюма). М.В.Горелик. Бумага, акварель. Қазақтар. 18-19 ғ. дәуірі. (Сүйт реконструкция эскизі). М.В. Горелик. Қағаз, су-сәйлем.</small></p>	<p><i>Срединный (средний) мир</i> – символы, отражающие мир на Земле, человеческий мир, плодородие, зарождение новой жизни, где человек – это главная центральная сила мира, золотая середина, живущее поколение, настоящее [9; 10].</p>	<p>Одежда, ювелирные украшения, ремни декорированы растительными, зооморфными орнаментами, символизирующими архетипы «мирового дерева/столба», за-щиту и плодородие, ремень, семантически окружает, раз-граничивает тело и внешнюю среду – символический верх и низ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <i>женский</i> – камзол с орнаментами по бортам и полочке, и платье с вышивкой на груди и ювелирными украшениями. 2) <i>мужской</i> – шуба (тон) и шапан с вышивкой по бортам, рукавам и на полочке; на оружии изображены зооморфные орнаменты тотемных животных-покровителей.
<p>Рис.1.1.1. Казахи XVIII-XIX в. (эскиз реконструкции костюма) Иллюстрации Горелика М.В.</p>	<p><i>Нижний мир</i> – символы, связанные с подземным миром мертвых предков, потусторонним миром после смерти, предками, прошлым [3; 4; 5; 6; 7].</p>	<p>Обувь украшена растительным орнаментом с тиснением по коже, вышивкой с символами «мирового дерева», олицетворяющих опору и связь земного мира с корнями рода предков.</p>

Схема 1. Модель трехмерности мироздания в традиционном казахском костюме

Схема 2. Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания

Исследователями было выявлено, что «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания» способствовала определению сторон света, направлений в пространстве, состояния суток, времен года, стихий. Несмотря на то, что «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания» для идентификации символов костюма древнего кочевого мировоззрения играет меньшую роль, не стоит преуменьшать её значение. Критерии понятий «Горизонтальной космогонической модели четырехмерности мироздания» в костюме кочевников ориентируют исследователей на выявление характеристик костюма больше, чем на очевидные материальные символы [6; 7].

Таким образом, «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания» имеет отношение к отдельно взятым символам в общей композиции костюма, каждый из которых может дать расшифровку частей общей композиции. Для раскрытия семантики и ценностных ориентиров, закодированных в знаки-символы, наиболее наглядное значение имеет орнамент в казахском костюме.

Наряду с архетипом «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в традиционном казахском костюме, который пронизывает все аспекты декоративно-прикладного искусства, орнамент является индикатором системы символов-кодов [8; 9]. Орнамент в традиционном казахском костюме осуществляет несколько функций:

– *Информационная* функция – орнамент в одежде наглядно презентует, иллюстрирует индивидуально-идентификационную информацию о гендерных различиях, возрасте, региональном происхождении, статусе, семейном положении, виде деятельности, характере носителя одежды [10; 11].

– *Коммуникативная* функция – осуществляет возможности вербальной коммуникации визуально-информативными средствами изображения, позволяя определить общие сведения о владельце одежды. Коммуникативная функция позволяет дифференцировать и идентифицировать людей по внешним признакам одежды по принципу деления на определенные группы по национальному, этническому, родо-племенному, региональному признаку,

по профессиональным признакам (виды деятельности), статусным (иерархии чинов, званий, родовых отношений, семейному положению) [3,6].

– *Эстетическая функция* – реализуется в доставлении человеку чувственно-эмоционального удовлетворения орнамента в одежде как произведением прикладного искусства. Эстетическая функция синтезирует индивидуальные внутренние потребности личности-носителя одежды с художественной выразительностью, гармонией характера. Орнамент в одежде рассматривается прежде всего как объект эстетического восприятия. Орнамент в одежде отражает наследие материальной культуры народа, несет в себе черты исторической эпохи, национального характера, творческих особенностей и потому является отражением системы духовных ценностей этноса [12; 13].

– *Статусная функция* – орнамент в одежде ориентирует на принадлежность носителя одежды к определенному статусу (иерархии чинов, званий, родовых отношений, семейному положению). Статусная функция орнамента в одежде возникла при расслоении общества на классы, родо-племенные объединения, профессиональные ориентиры, бытовые и семейные особенности и различия [13; 14].

– *Магическая, защитная функции* – орнамента в одежде призваны защитить человека от неблагоприятных внешних воздействий: сглаза, магии, колдовства, физической среды, климатических факторов, природной среды, (флоры и фауны), экологических факторов, физических и эксплуатационных повреждений [11; 12].

– *Ритуальная функция* – орнамент в одежде обуславливает семиотическое положение одежды, базирующееся на традициях, обычаях общества, статусе носителя одежды (иерархии чинов, званиях, родовых отношениях, семейном положении), видах деятельности, которые диктуют вид одежды, способ ее ношения [6; 7].

Функции орнамента в традиционном казахском костюме способствуют

трансляции смысла средствами семантического значения символов, знаков, кодов. Традиционные представления и понимание их значений формируют онтологические продукты мышления, образуя герменевтический круг смыслов [17; 18].

Бриколаж трансцендентальных форм орнамента средствами новых смыслов формирует структурное представление процессов понимания жизненных ориентиров. Смысловое содержание орнаментальных мотивов задает особую форму существования знаков. Смысловое значение орнамента является инструментом для прочтения ключевых представлений о духовных ценностях народа, этноса, культурно-исторического пласта. Через прочтение орнамента в костюме можно выявить: знаковую систему костюмированных решений, содержащую ассоциации, символы-коды, коммуникативные процессы с сигналами – раздражителями – знаковыми средствами и семиотической формой исторической и национальной идентичности [19; 20].

Исследование работ ученых в областях этнографии, декоративно-прикладного искусства, проектирования традиционного казахского костюма позволило определить, что смысловое содержание орнаментальных мотивов сформировано на основе *дифференциации орнаментальных знаков на группы*:

1) *индексные* знаки в орнаменте традиционного казахского костюма фактически отражают подобие первоисточника с реальной интерпретацией объекта или явления, в деталях, с передачей цвета, фактуры пропорций, художественно-композиционных аспектов [20; 21];

2) *иконические* знаки в орнаменте традиционного казахского костюма отражают ассоциативную аналогию с объектом трансляции этнической/национальной идентичности/образа/характера [21; 22]. Акцентирование внешних форм иконических знаков преобладает над конвенциональными и метафизическими категориями вследствие константности их дефиниций [7; 12].

3) *символические* знаки в орнаменте традиционного казахского костюма проявляются в условных метафоричных формах, образах герменевтического круга [7; 8]. Для интерпретации метаязыка символических знаков необходим гносеологический подход в исследовании символов-аллегорий. Сингулярность конвенциональных и семантических определений символических знаков не рассматривается в контексте физического референта [9].

Изучение *дифференциации орнаментальных знаков на группы* позволило определить, что визуальная система знаков отражает культурную *семиотическую форму исторической и национальной идентичности*.

Исследователем в области *классификации казахского орнамента* У.Жанибековым были выявлены виды орнаментов (зооморфные, растительные, космогонические, геометрические).

Аксиологический анализ символов позволил определить, что архетипы орнаментов являются *основой знаковой системы костюмированных решений*, которая обусловлена:

– *ассоциациями* – обусловленными архетипами, системой духовных ценностей, мировоззренческими аспектами. Ассоциации в символах костюма связаны с духовно-нравственными убеждениями, основовавшими на субъективном опыте этноса, анализе экзистенциальной психологии народа, транс-цендентной национальной философии. Ассоциации – символы костюма проявляются в дискурсе коллективной памяти людей [8; 9];

– *символами-смысловыми кодами* – отражающими парадигму конвенционального значения, обладает огромной культурно-исторической и смысловой емкостью; определяет дифференциацию по половозрастной, статусной, гендерной принадлежности, по национальному, этническому, родоплеменному, региональному признаку, по профессиональным признакам (виды деятельности), статусным (иерархии чинов,

званий, родовых отношений, семейному положению) [7; 8; 9].

Результаты. В основе исследования символов казахского костюма орнамент проявляется как визуальный архетип, отражающий идентификационные характеристики номадической культурно-художественной традиции. Исследователи Нуржасарова М.А., Габитов Т. декоративно-прикладного искусства казахов подчеркивают основные художественные принципы орнаментальных символов казахского костюма:

– *декоративность* – оптический художественный приём, интенсивно усиливающий гармонию орнаментальных символов на основе пластических и динамических линий, пятен, форм, компоновки. Декоративность обусловлена богатыми образно-ассоциативными представлениями об устройстве мира на земле. Поскольку мусульманская религия наложила запрет на изображение живых существ, возникла необходимость отразить абстрактную, орнаментальную и не изобразительную иллюзию, только внешне похожую на настоящий, божественный мир [8; 9; 10].

– *симметрия* – орнаментальных символов проявляется в соразмерности и пропорциональности деталей и частей композиции, расположенных по обе стороны от середины, центра. Для казахского орнамента характерно наличие нескольких осей симметрии в замкнутых композициях. Симметрия и пропорциональность отражают причастность к архетипическим категориям о гармонии мироздания [8; 9; 11].

– *взаимосвязь частей композиции* – в орнаментальных символах проявляется во взаимодействии, общем композиционном замысле главных и второстепенных компонентов композиции, обусловленных взаимодействием. Взаимосвязь частей композиции отражают цикличность процессов жизни, причастность к архетипическим категориям о гармонии мироздания [15; 16].

– *главное и второстепенное* – в орнаментальных символах проявляется

в разнородности линий, форм, цветовых сочетаний для придания динамичности восприятия изображения. Многообразие частей композиции отражают значение деталей в общей картине мира, а также символизируют интегративность взглядов кочевников [7; 8; 9].

Таким образом, художественные принципы символов казахского костюма основаны на мировоззренческих, культурно-исторических аспектах, способствуют идентификации казахской национальной художественной традиции.

Закключение. В результате проведения аксиологического анализа символизма в казахском костюме было выявлено, что символизм в казахском костюме обусловлен двумя смыслообразующими парадигмами:

1) «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания», которая определяет структурно-содержательные характеристики общей композиции казахского костюма на основе теории архетипов (верхний мир, срединный (средний) мир, нижний мир).

2) «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания», которая определяет семантические характеристики символов-знаков, встроенных в орнамент, характеризующий в деталях композицию костюма.

Аксиологический анализ символизма позволил выявить, что орнамент в казах-

ском костюме осуществляет **функции:** *информационную, коммуникативную, эстетическую, статусную, магическую, защитную, ритуальную.* Смысловое содержание орнаментальных мотивов сформировано на основе дифференциации орнаментальных знаков на группы: *индексные, иконические, символические.* Изучение дифференциации орнаментальных знаков на группы позволило определить, что визуальная система знаков отражает культурную семиотическую форму исторической и национальной идентичности.

Аксиологический анализ символов позволил определить, что архетипы орнаментов являются основой знаковой системы костюмированных решений, которая обусловлена: *ассоциациями, символами-смысловыми кодами.*

Выявлены основные художественные принципы орнаментальных символов казахского костюма: декоративность, симметрия, взаимосвязь частей композиции, главное и второстепенное,

Таким образом, выявленные методические аспекты являются инструментами для модернизации теории и методики преподавания композиции казахского костюма с учетом парадигм Государственных программ: Концепции развития креативных индустрий 2021-2025 годы, Закона «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия, 2019».

Список использованных источников:

[1] Концепция развития креативных индустрий на 2021-2025 годы (от 30 ноября 2021 года №860). [Электронный ресурс]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33480048 (дата обращения: 09.12.2021).

[2] Закон Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия. (от 26 декабря 2019 года № 288-VI) [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000288> (дата обращения: 23.05.2022).

[3] Байгунаков Д.С., Бексеитов Г.Т. Палеолитические памятники и естествознание Каратауского региона: исследования, методы и результаты. Методы и методология естествознания в полевых археологических исследованиях, Материалы международной научно-практической конференции 18 сентября 2019. – Алматы: Казахский университет 2019. – СС.11-15.

[4] Байпаков К.М., Акылбек С.Ш., Терновая Г.А. к вопросу о религиозной жизни города Кулан в VIII-IX вв. (по материалам исследований цитадели в 2017 г.). Народы и религии Евразии. – Барнаул: Алтайского Университета, 2019. – №2(19). – СС.9-36. ISBN: 2542-2332.

[5] Дашковский П.К. Исследование кургана раннего этапа пазырыкской культуры на могильнике Ханкаринский дол в Северо-Западном Алтае: хронология и атрибуция артефактов. Археология, этнография и антология Евразии, 2020. – №1(48).

[6] Макуров Ю.С., Сабитов Ж.М. Родовая принадлежность казахов степной зоны Челябинской области в середине XX – начале XXI в., по результатам исследования мусульманских кладбищ (предварительное сообщение). В сборнике: Расулевские чтения: Ислам в истории и современной жизни России. Материалы I Международной IX Всероссийской научно-практической конференции. – Челябинск. 2020. 84-86. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44506207>

[7] Ноғайбаева Д., Ибадуллаева З. Қазақ туыстық антропологиясын әлемдік ғылыммен интеграциялау мәселесі. ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы. №4(103). 2021 122130. <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/1123> (дата обращения: 28.05.2022).

[8] Габитов Т. Время батыров и архетипы казахской культуры. Культурология: Учебник для студентов вузов и колледжей. – Алматы: Лантар Трейд, 2019. – С.402. ISBN 9965-770-75-1.

[9] Нуржасарова М.А., Калымбетова А.Ж., Рустемова А.О. Разработка национального свадебного костюма для девушки на основе традиционного костюма. Молодой ученый. – 2018. – №19 (205). – СС.425-429. – URL: <https://moluch.ru/archive/205/49902/> (дата обращения: 28.05.2022).

[10] Жылкманова А. Обзор ретроспективы сценографических решений образа Абая Кунанбаева. Central Asian Journal of Art Studies. 2021. 6(1). 69-84. doi:10.47940/cajas.v6i1.325.

[11] Кобдикова, Ж., Белегова А., Бұлақбаева М., Толкынбаева А. Инновационные технологии обучения в высших учебных заведениях. Педагогика и психология. – 2022. – №49 (4). – СС.108-22. <https://CC.doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.11> (дата обращения: 23.05.2022).

[12] Жангужинова М.Е., Ербол А., Лунга И.В. Инновационные методики подготовки сценографов в контексте креативной индустрии Педагогика и психология. 2022. 1(50), 114-124. [Электронный ресурс]: <https://doi.org/10.51889/2022-1.2077-6861.09> (дата обращения: 23.05.2022).

[13] Almond K., Evans E. (2022). A Regional Study of Women’s Emotional Attachments to the Consumption and Making of Ordinary Clothing, Drawing on Archives in Leeds, West Yorkshire, 1939–1979. Edinburgh: University Press. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0219

[14] Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G. Revisiting the life of things: A cognitive semiotic study of the agency of artefacts in Amazonia. Public Journal of Semiotics. 2021. 9(2), 30–52. <https://doi.org/10.37693/pjos.2020.9.22012> (дата обращения: 23.01.2022).

[15] Абишева О., Дербисова М., Танабаева А., Карбозова А. Взаимосвязь визуальных искусств с другими дисциплинами Педагогика и психология. – 2022. – 49(4). СС. 241-48. [Электронный ресурс]: <https://CC.doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.24>. (дата обращения: 23.01.2022).

[16] Жангужинова, М. Е., Сабитова А.М., Абилкалова К.К. Модернизация компетентностного подхода при подготовке специалистов по костюму в высшем образовании Казахстана. Технология текстильной промышленности Известия высших учебных заведений. Ивановский Государственный Политехнический Университет. – 2019. – 6(384). СС.264–269. ISSN: 0021–3497 [Электронный ресурс]: <https://CC.www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56178164200> (дата обращения: 23.01.2022).

[17] Williams T.A Brief Discussion of University Art, Design and Media Archives as Catalysts for Creativity and Research. Costume. Edinburgh: University Press. 2020. November 12. <https://eupublishingblog.com/author/teriwilliams/> (дата обращения: 23.01.2022).

[18] Verstegen I. Right for the wrong reason; wrong for the right reason: Gibson and Arnheim on picture perception Public Journal of Semiotics. – 2021. – 9(2). 7СС.4–87. <https://doi.org/10.37693/pjos.2021.9.23480> СС. (дата обращения: 23.01.2022).

[19] Nicklas Ch. Rethinking Fashion Globalization, ed. by Sarah Cheang, Erica de Greef and Takagi Yoko. Costume. Edinburgh University Press. – 2022. – 56(1). P.145-146. ISSN 0590-8876 Available Online Mar 2022. (<https://doi.org/10.3366/cost.2022.0224>) (дата обращения: 23.01.2022).

[20] Kasiyan. Art, art education, creative industry: Critique of commodification and fetishism of art aesthetics in Indonesia. Cogent Arts & Humanities. Taylor & Francis. 2019. 6(1). <https://doi.org/10.1080/23311983.2019.1586065> (дата обращения: 23.01.2022).

[21] Debackere D. (Un)constructed, Reconstructed and Deconstructed Again. An Examination of the Context, Reconstruction and Display. Costume. Edinburgh: University Press. 2022. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0217 (дата обращения: 23.01.2022).

[22] Pantouvaki, S., Fossheim, I., Suurla, S. Thinking with costume and material: a critical approach to (new) costume ecologies. *Theatre and Performance Design*. 2021. 7(3–4), 199–219. ISSN: 2332-2578. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57204844395> (дата обращения: 23.01.2022).

References:

[1] Kontsepsiya razvitiya kreativnykh industriy na 2021 - 2025 gody. (ot 30 noyabrya 2021 goda № 860). [Elektronnyy resurs]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33480048 (data obrashcheniya: 09.12.2021)

[2] Zakon Ob okhrane i ispol'zovanii ob'yektov istoriko-kul'turnogo naslediya. (ot 26 dekabrya 2019 goda №288-VÍ). [Elektronnyy resurs]: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000288>

[3] Baygunakov D.S., Bekseitov G.T. Paleoliticheskiye pamyatniki i yestestvoznaniye Karatauskogo regiona: issledovaniya, metody i rezul'taty. *Metody i metodologiya yestestvoznaniya v polevykh arkhologicheskikh issledovaniyakh. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii 18 sentyabrya 2019 g.* Almaty: Kazakhskiy universitet. 2019. 11-15.

[4] Baypakov K.M., Akylbek S.Sh., Ternovaya G.A. k voprosu o religioznoy zhizni goroda Kulan v VIII-IX vv. (po materialam issledovaniy tsitadeli v 2017g.). *Narody i religii Yevrazii*. Barnaul: Izdatel'stvo Altayskogo Universiteta. 2019. №2(19). 9-36. ISBN: 2542-2332.

[5] Dashkovskiy P.K. Issledovaniye kurgana rannego etapa pazyrykskoy kul'tury na mogil'nike Khankarinskiy dol v Severo-Zapadnom Altaye: khronologiya i atributsiya artefaktov. *Arkheologiya, etnografiya i antologiya Yevrazii*. 2020. – №1(48).

[6] Makurov YU.S., Sabitov ZH.M. Rodovaya prinadlezhnost' kazakhov stepnoy zony Chelyabinskoy oblasti v seredine XX – nachale XXI v., po rezul'tatam issledovaniya musul'manskikh kladbishch (predvaritel'noye soobshcheniye). V sbornike: *Rasulevskiy chteniye: Islam v istorii i sovremennoy zhizni Rossii. Materialy I Mezhdunarodnoy IX Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*. Chelyabinsk. 2020. 84-86. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44506207>

[7] Noğaybaeva D., İbadwllaeva Z. Qazaq twistiq antropologiyasin älemdik ğılımnen integraciyalaw mäselesi. *QazUW xabarşısı. Tarix seriyası*. №4(103). 2021 122130. <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/1123> (data obrashcheniya: 28.05.2022).

[8] Gabitov T. *Vremya geroyev i arkhetipov kazakhskoy kul'tury. Kul'turologiya: Uchebnik dlya studentov universitetov i kolledzhey*. Almaty: Lantar Treyd. 2019. 402. ISBN 9965-770-75-1.

[9] Nurzhasarova M. A., Kalymbetova A. ZH., Rustemova A. O. Razrabotka natsional'nogo svadebnogo kostyuma dlya devushki na osnove traditsionnogo kostyuma. *Molodoy uchenyy*. 2018. № 19 (205). 425-429. –URL: <https://moluch.ru/archive/205/49902/> (data obrashcheniya: 28.05.2022).

[10] Zhylkamanova A. Obzor retrospektivnykh stsenograficheskikh resheniy obraza Abaya Kunanbayeva. *Central Asian Journal of Art Studies*. 2021. 6(1). 69-84. doi:10.47940/cajas.v6i1.325.

[11] Kobdikova, Z.H., Belegova A., Bıylakbayeva M., Tolkyrbayeva A. Innovatsionnyye tekhnologii obucheniya v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh. *Pedagogika i psikhologiya*. – 2022. – 49 (4). – PP.108-22. <https://pp.doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.11>.

[12] Zhanguzhinova M.Ye., Yerbol A., Lunga I.V. Innovatsionnyye metody podgotovki stsenografov v kontekste tvorcheskoy industrii *Pedagogika i psikhologiya*. – 2022. – 1 (50), PP. 114-124. [Elektronnyy resurs]: <https://doi.org/10.51889/2022-1.2077-6861.09>. (data obrashcheniya: 23.05.2022).

[13] Almond K., Evans E. (2022). *A Regional Study of Women's Emotional Attachments to the Consumption and Making of Ordinary Clothing, Drawing on Archives in Leeds, West Yorkshire, 1939-1979*. Edinburgh: University Press. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0219

[14] Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G. Revisiting the life of things: A cognitive semiotic study of the agency of artefacts in Amazonia. *Public Journal of Semiotics*. 2021. 9(2), 30-52. <https://doi.org/10.37693/pjos.2020.9.22012>

[15] Abisheva O., Derbisova M., Tanabayeva A., Karbozova A. Vzaimosvyaz' vizual'nykh iskusstv s drugimi distsiplinami. *Pedagogika i psikhologiya* – 2022. – 49(4). PP. 241-48. [Elektronnyy resurs]: <https://pp.doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.24>. (data obrashcheniya: 23.01.2022).

[16] Zhanguzhinova M.Ye., Sabitova A.M., Abil'kalamova K.K. Modernizatsiya kompetentnostnogo

podkhoda v podgotovke spetsialistov po kostyumu v vysshey shkole Kazakhstana. Tekhnologiya tekstil'noy promyshlennosti. Novosti vysshikh uchebnykh zavedeniy. Ivanovskiy gosudarstvennyy politekhnicheskiy universitet – 2019. – 6 (384). PP.264-269. ISSN: 0021–3497 [Elektronnyy resurs]: <https://PP.www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56178164200> (data podachi zayavki: 23.01.2022).

[17] Williams T. A. Brief Discussion of University Art, Design and Media Archives as Catalysts for Creativity and Research. Costume. Edinburgh: University Press. 2020. November 12. <https://eupublishingblog.com/author/teriwilliams/>

[18] Verstegen I. Right for the wrong reason; wrong for the right reason: Gibson and Arnheim on picture perception. Public Journal of Semiotics – 2021. – 9(2). PP.74–87. <https://doi.org/10.37693/pjos.2021.9.23480> (data obrashcheniya: 23.01.2022).

[19] Nicklas Ch. Rethinking Fashion Globalization, ed. by Sarah Cheang, Erica de Greef and Takagi Yoko. Costume. Edinburgh University Press. 2022. 56(1). 145-146. ISSN 0590-8876 Available Online Mar 2022. (<https://doi.org/10.3366/cost.2022.0224>)

[20] Kasiyan. Art, art education, creative industry: Critique of commodification and fetishism of art aesthetics in Indonesia. Cogent Arts & HumanitieS. Taylor & FranciS. 2019. 6(1). [HTTPS://DOI.ORG/10.1080/23311983.2019.1586065](https://doi.org/10.1080/23311983.2019.1586065)

[21] Debackere D. (Un)constructed, Reconstructed and Deconstructed Again. An Examination of the Context, Reconstruction and Display. Costume. Edinburgh: University Press. 2022. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0217

[22] Pantouvaki, S., Fossheim, I., Suurla, S. Thinking with costume and material: a critical approach to (new) costume ecologies. Theatre and Performance Design. 2021. 7(3–4), 199–219. ISSN: 2332-2578. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57204844395> (дата обращения: 23.01.2022).

Қазақ костюмдегі рәміздеуді аксиологиялық талдау

М.Е. Жангужина¹, А.Ербол¹, А.Е. Жұманазарова², Е.Қ. Рысымбетов³, Д.Б. Есенәлиев³

¹ Т.Жүргенов Қазақ ұлттық өнер академиясы,

² Алматы технологиялық университеті (Алматы, Қазақстан),

³ Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Түркістан, Қазақстан)

Аннотация

Мақала тақырыбының өзектілігі этнопедагогика, аналитикалық психология (архетип теориясы), композиция және костюм дизайны арқылы қазақ киіміндегі рәміздеуге аксиологиялық талдау жасау қажеттілігінен туындады. Зерттеудің мақсаты – қазақ мәдениетінің рәміздерін аксиологиялық талдау негізінде қазақ киіміндегі ұлттық рухани құндылықтарды түсіндіру. Зерттеу әдістері – өнертану, педагогикалық, мәдениеттану, гносеологиялық, аксиологиялық, герменевтикалық, аналитикалық-психологиялық, семантикалық, сценографиялық, жобалық, көркемдік. Зерттеу құралдары – қазақ костюмінің композициясын оқытудың теориясы мен әдістемесі, костюм жобалауының теориясы мен тәжірибесі саласындағы пәнаралық. Зерттеудің нәтижелері ұлттық рухани құндылықтарды түсіндіру және қазақ киімінің композициясын оқыту әдістемесінің ғылыми-педагогикалық аспектілерін теориялық тұрғыдан негіздеу болып табылады. Теориялық және әдістемелік зерттеу негізінде мемлекеттік бағдарламалардың парадигмаларын ескере отырып, қазақ киімінің композициясын оқыту әдістемесін жаңғыртуға болады деген қорытындыға келді: Шығармашылық индустрияны дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы, «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» Заңы, 2019 ж.

Түйін сөздер: Қазақ киімі, жобалау сахналық киім, рәміздер, ою-өрнек.

The axiological analysis of symbolism in kazakh costume

M.Zhanguzhinova¹, A. Erbol¹, A.Zhumanazarova², E.Rysymbetov³, D.Esenalieva³

¹ T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,

² Almaty Technological University (Almaty, Kazakhstan),

³ Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Turkestan, Kazakhstan)

Abstract

The actuality of the theme of the article is driven by the need for an axiological analysis of the symbolism in the Kazakh costume with the tools of ethno-pedagogy, analytical psychology (the theory of archetypes), composition and costume design. The purpose of the research is the interpretation of national spiritual values in the Kazakh costume based on an axiological analysis of the symbols of Kazakh culture. Research methods – art criticism, pedagogical, cultural, epistemological, axiological, hermeneutic, analytical psychology, semantic, scenographic, design and artistic. Research tools – the theory and methods of teaching the Kazakh costume’ composition, interdisciplinarity in the field of costume design’ theory and practice. The results of the survey are the interpretation of national spiritual values and the theoretical substantiation of the scientific and pedagogical aspects of the methodology for teaching the composition of the Kazakh costume. The modernization of the methodology of teaching the composition of the Kazakh costume is possible on the base of theoretical and methodological research. The conclusion was to take into account the paradigms of the State programs: the Concept for the development of creative industries 2021-2025, the Law “On the protection and use of objects of historical and cultural heritage, 2019”.

Keywords: Kazakh costume, design, stage costume, symbols, ornament.

Поступила в редакцию 28.05.2022

МРНТИ 17.71.07

DOI 10.51889/8001.2022.16030

Г.Т. ТЛЕУБЕРДИНА^{1}, М.БАТЫР¹*

¹Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті (Көкшетау, Қазақстан)
guldentleuberdina@inbox.ru^{}, batyrmoldir6@gmail.com*

**ТІЛ МЕН ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДА ТАРИХИ ЖЫРЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ
(«ҚАБАНБАЙ БАТЫР» тарихи жыры негізінде)**

Аңдатпа

Мақалада авторлар тарихи жырлардың зерттелуі мен танымдық сипатын сараптап, зерттей отырып, жоғары оқу орындарында «Қабанбай батыр» тарихи жырының оқыту әдістеріне тоқталады. Авторлар халықтың арман-мұраты мен бейбіт өмірге құштарлығын бейнелеген жырды студенттерді терең түсінуіне негіз болатын методикалық әдіс-тәсілдер мен технологияларды саралап, сын тұрғысынан ойлау элементтерінің маңыздылығын аша түседі. Өнегелі жырдың өмірде болған айқын оқиғалар негізінде жазылғанын ескеріп, функционалды сауаттылық негізінде тұлғалы тарихи кейіпкерлер екенін жаңашылтың бағытта, ғылыми тұрғыда саралайды. Тарихи жырлардың заманалар салған көшпен дара туып, әртүрлі оқиғалардың мазмұнын жырлаған туындылар екенін ескеріп, өлеңдік сөз өрнегі мен көркемдік ерекшелігіне талдау жасайды. Әдебиет зерттеушілерінің пікірлерін зерттей отырып, фольклорлық мұра ретіндегі тарихи жырдың қоғам өміріндегі маңызына көзқарасын білдіреді.

Түйін сөздер: жыр, жанр, ел қорғау, батырлықтың символы, тұлпар, тұтастық, халықтық сипат, көрнекті поэзия өкілдері, елдік мұраттар.

Кіріспе. Адам жанының тазалығы мен ойынан шыққан шебер туындылардың ішінде өлең өнері саналатын мызғымас берік туындылар тарихи жырларда өзінше даралық пен ерекшелік бар. Даналық пен еркіндікке құрылған қазақы қара өлең ел жадында заманалар бойы еліміздің тектілігі мен батырлығын паш етіп, ұрпақтан ұрпақ таралып келеді. Ең ұлы көркемдік ең ұғымды, ең қонымды көркемдік сөз тазалығы, жырдағы тағылымды сөз қолданыстары тарихи жырларда көп кездеседі. Жоғары оқу орындарында тарихи жырлардың берілу сипатын көбінесе ХҮІІІ-ХІХ ғасыр әдебиетін оқығанда көреміз. ЖОО-да болашақ ұстаздарды педагогикалық түрлі әдіс-тәсілдер арқылы даярлау, сын тұрғысынан ойлау элементтерін қосу, жаңартылған білім беру мазмұнында тарихи жырлардың қолданысын ескере отырып оқыту назарға алыну керек. Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарында тәжірибеге бағытталған ғылыми тұрғыда зерттелетін жобалық әдістер кең қолданыс тапқан. Өзгермелі әлемнің білім көкжиегінде иық теңестіре алатын деңгейге жету үшін ЖОО-да әдебиетті оқыту кезінде қолданылып жүрген оқыту технологияларының басты ерекшелігі, алдына қойған мақсаты – шығарманы көркемдік ерекшелігін аша білу, жырларда кездесетін кейіпкер бейнесін талдай білу, сондықтан университет қабырғасында білім алатын кез келген филолог маман тарихи жырды әдістемелік тұрғыда талдайтын деңгейде білімді болу керек. Осы мақсатта тарихи жырдағы айшықты ерекшелікті талдап өтсем:

Әдебиеттанушылардың пікірін ескерсек, ХҮІІІ ғасыр қазақ поэзиясының кең өріс алып, кемелденген көркем кезеңі. Бұл кездегі поэзия өкілдерінің көтерген тақырыбы ел қорғау, батырлық пен қайсарлықты биік дәрежеде суреттеу көрініс тапқан. Әдебиеттегі кейіпкерлердің суреттелуі мен айшықты бейнелеу тәсілдер ұлттық мінезді ашатын тамаша көрсеткіш екені сөзсіз.

Тарихи жырлар қоғамдық күресте, тәрбие жүйесінде қазақ қоғамының рухани тірегіне айналып, белгілі бір дәрежеде

ұлттық мінезді сақтауда келесі ұрпаққа жеткізудің ерекше әдіс саналған. Ұлтының азаттығы үшін жаны қиған батырларды насихаттайтын мұндай тарихи жырлар ауыздан-ауызға тарап, халқының қазынасын рухани байлыққа толтырып келеді.

Ғылыми зерттеудің нысанына еліміздің елі мен егемендігі үшін күрескен ұлт тұлғаларының ерлігін насихаттаған “Қисса ер Қабанбай” тарихи жырлары алғаш рет айналып отыр. Ғылыми тұрғыда зерттелмеген, тың тақыры тың көркемдік мәнін жете түсініп, қомақты зерттеу – әдебиеттану, фольклор ғылымының басты мәселесі мен өзегіне айналып отыр. Жұмыстың маңызы да осы сұраныстан туғандығын көреміз.

Ғылыми зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – ұзақ уақыт зерттелмей келе жатқан Қабанбай батыр еңлігіне байланысты туған тарихи жырдың шығу, қалыптасу кезеңі мен белгілі бір тарихи шындықпен байланысқан тағылымды ой толғамдарды беру, талдау, жаңғырту.

Негізгі бөлім. Тарихи жырлар қоғамдық күресте, халықтың өзі шығарған халықпен бірге кемелденіп, шындықты шырылдатып айтуда сапалы, ерекше өзгерістерге ұшырап, қанатын жая түскендей. Тарихи өлеңдердегі бұл ерекшелікті біз батырлық және тарихи дастандардан анық байқаймыз. ЖОО студенттердің ғылыми тұрғыда ізденіп, ой пікірі мен көзқарастарын қалыптастыруға бағытталған оқытудың сын тұрғысынан ойлау технологиясы кең таралған. Бұл технологияның ерекшелігі кез келген тақырып аясында мәселенің әр түрлі қырынан қарай отырып, бұл тақырып туралы «бұрын не білемін? Жаңаша қандай ақпарат алдым?» деген сыни сұрақтарға жауап беруі тиіс. Жалпы кез келген білім алушы студент өз елінің азаматы, жасы ретінде кез келген мәселеген сыни көзқараспен пікір білдіруге қалыптасу керек. Осындай әдістемелік, сыни құзіреттілікті қалыптастыруда тақырыптың ерекшелігіне байланысты түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалануға болады. Әдебиетші зерттеуші, лингвист, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынов өз бетінше ізденіс туралы тамаша ойларын

жеткізеді. Әдебиет сабағындағы ең басты құндылық студенттердің көркем шығарманы қабылдай білуі, сезінуі, түрлі образға енген кейіпкер бейнесін ашып, теңеулер мен көркемдегіш құралдарды дәл таба білу де интеллектуалдық күзiреттiлiкке жатады. Студенттердiң тарихи жырлар туралы алғаш кең көлемде тексерулер жасап, жанрлық сипатына қатысты пікір айтқан әдебиет зерттеушілерінің айрықша назар аударарлық тұжырымдарына сүйене отырып, пікір білдіруі де маңызды, мәселен мынадай ғылыми тұжырымдар, студенттердiң көз-қарас қалыптасуына әсер етеді: «Біздіңше, көлемдi тарихи жырлар өзiнiң мазмұны жағынан да, суреттеу оқиға құру жағынан да бұрынғы батырлық жырларға жақын да, ал тарихи қысқа өлеңдер қазақтың ескілікті лирикалық өлеңдері тектес, – деп жазады [2, Б.78]. Бұл пікірді ескерер болсақ, онда тарихи жырлардың шығу тегі Қазақ хандығы тұсындағы, тіпті, Абылай заманындағы тағылымды кездерден бастау алса керек. Тарихи жырлар туралы Мұхтар Әуезов: «... Бізде бұл күнге шейін барлық тарихи өлең жиналып болған жоқ», – дей келе: «Нағыз тарих өлеңдерінің басталған кезі Абылай заманынан бері қарай деп санасақ, қазірде Абылайдың өз жорығын баяндаған өлеңдер, онан соң Сырым қозғалысын айтатын өлеңдер біздің қолымызға тиген жоқ» деп пікір білдіреді. Осы орайда, тарихи өлеңдер табиғатына айрықша үңіліп, түйінді тұжырым жасаған академик А.С.Қасқабасовтың пікірі де орынды айтылған: «Тарихи жырлар қоғам өмірінің әр кезеңінде туып отырады, яғни бұл – оперативтік жанр. Сондықтан тарихи өлең өте ескі жанрлардың бірі. Мәселен бүкіл түркі халықтардың тарихи өлеңдерінің ең көне үлгісі Білге қаған, Күлтегін, Тоныкөк т.б туралы Орхон-Енисей маңынан табылған шығармалар деуге болады» деуінің өзінiң себеп-салдары барлығы даусыз. Алайда, ерте дәуірлердiң кезеңiнен мұқият жинақталмай, терең тексерулер жүрмегендіктен, тарихи шығу тегін айқындау, шын мәнінде өте ерте замандардан қалыптасқанын толық түсіндіру де оңай іс емес.

Тарихи өлеңдердiң маңызы мен мәні туралы зерттеген ғалымдар саусақпен санарлық. Бүгiнгi күнге тарихи жырлар туралы зерттеулер аз. Ғылыми зерттеу барысында бұл салаға саналы түрде зерттеу жұмысына тереңдеу қажеттігін түсіндім. Басты мақсат – тарихи өлең болмыс-бітімін тануға бағытталады.

Тарихи жырлардың жанрын анықтаудың көптеген қиындықтары барлығын орыс фольклортанушыларынан В.Я. Пропп былайша ескерткен: «...Егер жанр дегенді поэзияның азды-көпті тұтастығы белгісімен анықтайтын болсақ, тарихи өлеңдерді жанр есебінде мүлдем топтастыра алмаймыз, дегенмен, тарихи өлеңдер жанр есебінде болмаса да тарихи мазмұнға құрылуы жағынан ортақ, бырақ әр түрлі дәуірлерде пайда болып, әр түрлі формада тараған әр түрлі жанрлардың қосындысы есебінде – бар нәрсе», – дейді. Өзiнiң Б.Н. Путиловтың тарихи өлеңдерге қатысты зертеуіне байланысты мақаласында да бұны ерекшелік түскен. Сөзсіз үлкен ізденіс, терең толғаныстың қажеттігі осыдан туындайды. бұл мәселеде қазақ тарихи жырларын тексеріп, мазмұнды зерттеулер жазған Б.С. Рахимовтың тарихи өлеңдерге қатысты тұжырымдары бізге жолбасшы бола алатындай. Ол былай дейді: «...Белгілі оқиғаға қатысты бірнеше өлеңдер өз болмысымен оқшауланып, тақырыптық жағынан да, мазмұн мен формасы тұрғысынан тұтастана түседі. Тарихи өлеңнің жылдам кең таралып тууы, халық поэзиясындағы бата, сәлемдесу, естірту, жоқтау секілді өлеңдермен ұйқас, үндес. Сол сәтте, бір мезетте шыққан өлеңдердің есте қалу, таралуы біркелкі емес. тауып айтылған, тамаша дүниелер ғана естушінің талғамына ерекше әсер етіп, ұмытпастай жатталып қалып қояды. Уақыт өте келе, оған түрлі өзгерістер мольнан сіңісіп, тек айтар ойдың негізі сол қалпында қалуы да мүмкін», – деп, бірнеше тарихи өлеңдердің көп нұсқалы болып кетулерінің себеп-салдарын түсіндіреді. Тарихи өлеңдерге қатысты пікірлердің арқауы, ерте кезендерден пайда болып, қалыптасқан түр дегенді түйіндейді. Олай

болса, оның шығу тегіне мән беру үшін тарихи дәуірлерге жүгінуге тура келеді. Фольклортану ғылымында рух шақыру, рухтандыру өлеңдерінің бастауы – аруақ культіне байланыстыра қарау бар. Ондай ғылыми концепцияны ерекшеленгендердің бірі – Е.Д. Тұрсынов болатын. Өзінің бұл ғылыми пайымдауының негізін фольклор үлгілерінің халық арасына таралу есіне байланысты зерделеуші И.Н. Голенищев-Кутузовтан бастап, тарихи-археологиялық зерттеулер қалдырған Ә.Марғұлан, К.Ақышев және көне дәуір деректерін жеткізуші Л.Н. Гумилевтер еңбектеріне сүйенуге болады. Тарихи өлеңдердің көбісінде қазақ хандығы кезеңіндегі егемендік жолдағы алға ұмтылу, сыртқы жаудың әділетсіз соғыстарынан туындаған қайшылыққа толы іс-әрекеттер себепші болады.

Тарихи жырлардың әр кезеңде туып бастан кешкен түрлі оқиғалардың дерегін берерлік туындылар екендігі мәлім. Өлеңде оқиғалар қандай уақыттың еншісіне байланысты туғандығын көбінесе көркемдік сөз саптаулардан көреміз. Тарихи жырлардан антоним, синоним, көркемдік айшыққа толы сөз тіркесін теріп айта беруге болады.

Ел басындағы «ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» кезеңі қазақ халқының ХҮІІІ ғасырдағы Жоңғарға қарсы азаттық соғысы қаншама тарихи жырларды туғызды. Халықтың есінде сақталып жеткен бұл эпостарда тарихи шындық көрініс табады.

“Қабанбай батыр” жырының жиналуы мен зерттелуі туралы ғалым С.Қасқабасов: “...Қабанбай туралы шығармалар батырлық эпосқа толық айналып үлгермеген, бірақ оның поэтикасын бойына сіңірген тарихи жырлар” екендігін айтады және сол жылдардағы шағын өлең, аңыз-әңгіме түрінде айтылғандығын, тарихи жырлардың кейін пайда болғанын да дәлелді түрде өз зерттеулерінде айтып өткен.

“Қабанбай батыр” жыры туралы зерттеу жазған ғалымның бірі Болатжан Абылқасымов болды [1, ББ.91-115]. “Қабанбай батыр” жырының ХХ ғасырдың бастапқы кезеңдерінде Сәкен Сейфуллин, Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов, Әлкей Марғұлан,

Қажым Жұмалиев секілді зерттеуші ғалымдар ізденісте болды, зерттеу жұмысын жазды. Бұл жырдың әртүрлі нұсқаларының жиналуы мен топтастырылуы туралы көзқарастарын білдіреді. Тарихи жырдың қолжазба он үш нұсқасының жыршылары туралы айта келіп, тарихи шындыққа жанасатын тұстарымен салыстырады.

«Қабанбай батыр» жырын зерттеу нысаны еткен ғалым А.Ғабдуллина “Қабанбай батыр туралы тарихи жырлар мен аңыздар” деген ғылыми зерттеу еңбегінде Қабанбай батыр жайындағы аңыз әпсана мен жырларды жіті зерттеп, олардың тарихи шындыққа жанасатын тұстарын салыстырады. Қабанбай бабамыз (шын аты Ерасыл) найман ішінде Қаракерейден шыққандықтан Қаракерей Қабанбай атанған. Қабанбай атамыз халқының болашағын ойлап, келер ұрпақтың қамын жеген абыз. Абылай хан Қабанбай батырды саясатта да, ел бірлігін септеп, дұшпанның тамырын басуда да, соғыс ісінде де, тіпті мемлекет пен мемлекет арасындағы сауда қарым-қатынасын қалпына келтіріп, жер дауын түбегейлі шешуде де оның беделі мен айтарын кеңінен толғайтын, мәслихаттасып теңіздей толқытып, шешен тіл, парасатты ақыл ойына арқа сүйеген. Көргені көп, аса тәжірибелі, сұңғыла адамның замана мінезін, сарынын, пиғылын жіті сезініп, ертеңгінің есебін түгендеп, болашақтың қас қабағын жорыған.

Халқымыздың Жоңғар шапқыншылығына қарсы жүргізген шайқастарда өзінің қанаттас тұлпары Қубас атымен ұрыстар мен шайқастарда бірнеше рет жеңіске жеткен. Еліміздің біршама аймақтарында Қабанбай батыр жорықтарынан сыр шертетін көптеген тарихи жырлар мен аңыздар ел аузында сақталған. Орталық Қазақстан Сарыарқа, Алматы-Алатау, атақты Ұлытау, Оңтүстік Қазақстан өңірлерінде, Қытайдың қазақтар қоныстанған аймағында Қабанбай атамыздың есімі жарқын естіледі сондықтан Қабанбай батырдың батырлық даңқы ғасырлардан жетіп, тарихи жәдігерге айналды.

Әдістері мен оны ұйымдастыру. Зерттеу барысында әдебиеттанушы ғалым-

дары мен зерттеушілері Мұхтар Әуезов, Қажым Жұмалиев, Абылқасымов Б, Рымғали Нұрғалиев, Зейнолла Қабдолов, Серік Қирабаев, С.Қасқабасов, Т. Мекебаев, П.Бисенбаев т.б. ғалымдардың еңбектері теориялық-методологиялық негіз ретінде пайдаланылды.

Жырларға талдау жасау барысында кешенді, тарихи-салыстырмалы және көркемдік ерекшелігіне байланысты әдеби-теориялық әдістер қолданылды.

Тарихи жырды талдамас бұрын Қабанбай бабамыздың ерліктеріне арналған ел аузынан жазып алынған жырлардың өте көп нұсқалары бар екендігін айтып өтуге болады. Батыр туралы жыршы Түсіпхан Мағзиев жырлаған «Қабанбай батыр қиссасы», халық ақыны Қыдырмолда Әділбеков жырлаған «Қабанбай батыр туралы жыр», халық ақыны Ержан Ахметов жырлаған «Ер Қабанбай», Мәули Сағымбаев жырлаған «Қаракерей Қабанбай батыр», жазушы Зейнолла Сәнік жариялаған «Қисса ер Қабанбай» нұсқалары бар. Жыр кейіпкері батырды таныстыру бөлімінде жол ұқсастықтары сәйкес келетін жақтары байқалса да, шумақ ұйқастығы сирек кездесетінін көруге болады.

Нәтижелер. Адам баласы дүниені ғылым арқылы танып біледі. Табиғат пен адам құбылыстарының заңынан ашатын ғылыми дәйек, теория екені сөзсіз. Жоғары оқу орындарында көркемдік тәсіл, дәстүр сабақтастығын жеткізгенде, тарихи фактілер мен дәйектерге сүйеніп, анализ және интерпретация тәсілімен шығарманың құндылығы ашылса, әдебиетті оқу әдіс-темесінің іргелі тәсіліне айналары сөзсіз. Тарихи жырдың өн бойын талдау барысында, шығармадағы оқиғаларды әдістемедегі сатылай кешенді талдау тәсілі арқылы жоспарлап, тізбектей түсіндіруге болады. Мысалы, тарихи жырдағы қақтығыстар үш негізгі келіспеушілік төңірегінде шоғырланады: бірінші: Қабанбайдың біресе қырғыз батыры, бірде қалмақ жауынгерімен; екіншісі: Қабанбай мен туғаны Дәулетбайдың араздығы; үшінші: Қабанбайдың қақтығыстары. Барлық нұсқаларда осы шабуыл туралы тұтастықтың

сақталғандығын көреміз. Қабанбай баба туралы тарихи жырлардың негізгі ойы, алар діндегі – жоңғар шабуылдарына қарсы күрес, қырғыздардың қазақ даласына оқтын-оқтын жасаған қарсылықтарына тойтарыс, ел басына қауіп төнгенде қазақтың батырларының бір тудың астына жиналуы, халық ынтымағын ойлаған ғұлама абыз Бұқар жыраудың көрегендігі жырда суреттеледі. Қабанбай батыр туралы жырлардың сыртқа жауға шайқаста бүкілхалықтық күрестің бір уақытта бірлікпен маңыз берілгендігін көреміз.

Ел басына күн туғанда Қабанбай батырдың қолбасшылығымен бір ту астына жиналған қазақ батырларын көреміз. Жырдағы басты ерекшелік және тарихи шындық қазақ руларының аталуы, жер су атауларының бүгінгі қолданысымызбен үндесетіндігін байқаймыз. Тарихи жырдың басы әдеттегідей үш жүзге ұран болған Қабанбайдың атақ даңқын паш ету және қырғыз арасындағы қырғынмен басталады. Қабанбай батырдың азулы інісін қырғыз шауып өлтірген соң, қайғылы батырдың еңсесін көтеруге Абылай хан, Қанжығалы Бөгенбай, Керей ер Жәнібек, жәдік Жантай, көкжарлыдан Көкжал Барақ, Мұрынбай би, Бердіқожа, Шүрек батыр, ер Қосай, Тоғай, ер Дәулетбай келеді және Алтайдан Тарбағатайға дейінгі ел батырларының есімдері аталады. Жырдағы сөз қолданыстары, Қабанбай батырдың ерлік жорықтары, бір айда Ат тауына әзер жеткен жорықтары шығармада көркем баяндалады. Үйірден Кубас атты ұстап мінуі, шайқастарда сенімді серігі болған тұлпардың өзіндік ерекшелігі де жырда көрініс тапқан. Ел аузында: «Қаракерей Қабанбай батырға серік болған аруақты тұлпары Кубастың орны ерекше. Шешуші шайқастардың шебін бұзып жүрген Қабан батырға, өзіне сай тұлпар керек болғаны даусыз. Жылқышы алып келгенде тұлпарды көрген ел таңдай қағып, таңырқасыпты. Биіктігі нардай, кеуделі, кесек жылқыны Қабанбай бірден ұнатыпты. Атының өзі Кубас деп қойылуы да тегін емес, басында бір ет болмаған» деген деректер бар[7, Б.2].

Шағалақ мінді Қубасты,

Қубастай жылқы тумас-ты – деп, батыр бабамыздың жан серігіне айналған Қубас атпен талай жорықтар жасалып, жекпе-жек шайқастар өткізіп, ел үшін елеулі соғыстарға қатысқан. Тұран дала төсінде Қабанбайды көтеріп, жеңіс туының желбіреуіне септігін тигізген Қубас аттың да еңбегі ерен екендігін жырдан анық аңғарамыз.

Жырда Қабанбай батырдың қырғыздарды жеңуі, әкесін жоқтаған қыздың басына сауға беретін азаматтық істері де қара өлең ұйқасымен желдірмелетіп баяндалады. Ақбас тайлақты жетелеп елге қайтатын батырдың тайлағын айшықты көркемдегіш құрал теңеумен суреттеген:

Басы бар ақ тайлақтың жылқы астаудай,
 Көзі бар таудан аққан тас бастаудай [3, Б.178].

Қабанбай туысы Дәулетбаймен араздығы да жыр да суреттеледі. Осы жанжалдан кейін батыр науқастанып қалады, өршіл рухты батырдың жағдайын сұрап Абылай ханның өзі келеді:

«Қабанбай науқас болды» дегенді естіп,
 Келіпті көңілін сұрай хан Абылай [3, Б.180].

Халықпен бірге кемелденген Қабанбай батырдың сом тұлғасын Абылай арқылы тамаша аша білген, тіпті тарихи шежіреге толы өнегеге толы Бұқар жыраудың ер Қабанбайдың халін білуге келгенінен тарихи жырдың салмақтылығын, халықтық сипатын анық аңғаруға болады:

Сексеннің сегізінде Бұқар келді,
 Көңілін Қабанбайдың сұрай келді.
 Болса да жасы жеткен үлкен адам,
 Солқылдап жас баладай жылай келді [3, Б.180].

Көмекей әулие атанған Бұқар жырау бабамыздың елді, екі ағайындыны бітістірмек ниетін кестелі сөз оралымдары арқылы тарихи жырдың шырайын кіргізеді:

Айналайын Қабанбай,
 Жау келгенде жарағым,
 Белдеудегі пырағым.
 Мың жылқыны суарған

Төскейден аққан бұлағым [3, Б.181]. – деп екпіндете, құйқылжықта, наздана жырлап отырып, енді бірде:

Айналайын Қабанбай,
 Қара мойын лағың?!

Айналайын Қабанбай,
 Ағайынды адамның

Өкпесі бар, кегі жоқ [3, Б.181]. деп, туыстар арасындағы алауыздықты қойып, бітістіріп, өзінің кесімін айтады. Қабанбай бабамыздың көрегендігі мен білімдарлығы тағы осы жерде ашыла түседі. Туысына айттырған келініне сәлем айтындар, деп Шағалақ пен Дәулетбайды жібереді. Шағалақтың астында Ер Қабанбайдың Қубас аты арқылы, батырдың науқас екендігін Қабанбайдың келініне Дәулетбай былай жеткізеді:

Тас қорғаның бар еді,
 Босағасы құлады.

Қос бәйтерек бар еді,
 Біреуі оның сұлады [3, Б.183].

Бұл оқиғадан кейін біршама оқиғалар қаз қатар тізіліп жырланып, келінің Қабанбай батырға баруы, ел ішіне қайта жау шабуы тізбектеліп көз алдымызда өтеді. Қабанбай бабамыздың кесек тұлғасы, батырлық бейнесі науқастанып жатса да Құдайдан медет тілеп, жорыққа аттанады. Ерлік пен батырлықты сомдаған мына жолдар жырдың көркемдігі мен шырайын аша түседі:

Құдай оған дем салды,
 Қубас атқа ер салды.

Осы кезде Қабекең

Батыр боп қайта туады – деп суреттейді [3, Б.190].

Батырлар жырындағы суреттелетін тұлпарлар батырға қорған, жан серігі бола отырып, жүйрік ат ер азаматтың жан серігі, ақылшысы, қорғаны, қанаты болып суреттеледі, тарихи жырларда ақылшы дәрежесіне дейін көтеріп, қасиетін ұлықтай түсетінін аңғарамыз.

Осы үлгі XIX ғасырдағы тарихи жырларда да кездесетіндігін байқаймыз. Бұл жырдағы басты ерекшелік те Қабанбай батырдың жан серігі Қубас атымен серттескен әсерлі тұстарымен көрініс табады. Алпамыстың-Байшұбары, Ер Тарғынның – Тарланы, Қамбар батырдың – Қара қасқасы сияқты, Қубас аттың да ақылдылығы, есті жануар екендігін көруге болады. Қубас ат пен батырдың батырлық жолдағы серттесуі былайша суреттеледі:

Мен келдім жетпіс сегізге,
Сен келдің отыз сегізге.
Сенен басқа ат мінсем,
Мінгендей болдым өгізге [3, Б.191].

Көне тарихтың куәгері жылқының адам мен қоғам өміріндегі қызметі әр түрлі. Батырдың астына мінген тұлпары жаудан қорғаушы, құтқарушы, көмекшісі бола білген. Жырдың өне бойынан халқымызға тән барлық ерекшеліктер, батырлық үлгіні көреміз.

Қорытынды. Тарихи жырлар қоғаммен бірге дамып, тұтастықта бірге дамып, өмірдің алуан кезеңдерінде қазақтың рухани тірегі мен тілегіне айналып, өз дәрежесінде тарихи материалды сақтауға ықпал етті, келесі ұрпаққа жеткізудің бұлжымас негізі бола білді.

Сол уақытта өмір сүрген қазақ хандары мен батыр, билерінің өмірі халықты сүюдің, оның жоғын жоқтап, мұнын мұндаудың тамаша үлгілері екендігін көреміз, себебі осы тарихи жырлардың ауыздан ауызға жеткен көркемдік ерекшелігінің арқасында дәуірлер үндесіп Қабанбай бабамыз туралы Қабдеш Жұмаділовтің «Дарабоз» шығармасы да туған. Бұл туралы азулы пікірді заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов: «Тарих өлеңдері пәлен жыл мен пәлен жылдың арасында болған тарихи тұтас бір дәуірдің жыры» дей келе, оның сөзі мен суреттер шындығы көбінесе даусыз» десе, белгілі зерттеуші Т.Сыдықов: «... Тарихтың белгілі бір кезеңін, ірі оқиғаны шығармасына объекті етіп алған қаламгер, оны суреттеп

бейнелеуде бардан жоқ жасамайды, әдептен озып, шындықтың шырайына нұқсан келтірмейді, ол әрі тарихшы, керек десеңіз, мемлекет қайраткері міндеттерін бір басына тілеп алған тұлғаға айналады», деп жазады [15, Б.31].

Жыршылар Қабанбай батырдың қалмақпен соғысын асқақтатып, екпіндете жырлайды. Негізі осы ХҮІІІ ғасырлардағы жырлардың шығуына себеп сол кездегі тарихи оқиға, саяси әлеуметтік жағдайлар. Авторлар ауыздан ауызға мұра боп жеткен тарихи жырларда Абылай дәуірін, шапқыншылықтар мен жоңғардың әділетсіз істерін баяндай отырып, оларға қарсылық көрсеткен, жырларымен батырларды жебеп отырған би шешендерді тамаша дәріптей білген. Халқына еңбегі сіңген, ұлттық рухымызды ұлықтап, асқақтата көтеруге үлесін қосқан ата бабаларымыздың есімі мен ісі тарихи жырларда мәңгі жырланады. Тарихи жыр – біздің фольклорлық мұрамыз. Фольклорлық мұра әдебиеттің дамуына, оның көркемдік кестелерінің айшықтала түсуіне ықпал жасайды. Тарихи жырлардағы басты тарихи шындық шығармада баяндалған тарихи оқиғалар бертіңгі дәуірде өткен, оларды жырлаған Бұқар, Үмбетей, Ақтамберді жыраулар сол оқиғаларды көзбен көрген тірі аңыздар. Тарихи шығармаларда ғасырлар бойы қалыптасқан бата беру, салт-дәстүрлерді және халық психологиясын, тарихи тұлғалардың бейнесін терең ашқан ұлттық рух сезіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

[1] Абылқасымов Б. Қаракерей Қабанбай батыр//Қазақ тарихи жырларының мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1979. – 312 б. h[2] Ануарбекова Г.Ж., Бидайбеков Е.Ы., Ношанова Н.Т. Ұлттық ерекшелік ұғымы және оның мәні. //Педагогика және психология. – 2020. – №3. – Б.243-249 [Электронды ресурс]: <https://journal.pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/111/196> (қаралған күні: 26.05.2022).

[3] Ахметжанова Ж.Б. 1916 жылғы тарихи өлең-жырлар//Рухани мұра ұлағаты. – Қарағанды: Print, 2019. – Б.52-58.

[4] Еңсенов Қ. Қабанбай – қолбасшы, батыр және мемлекет қайраткері //Мемлекет тарихи институты. 27.11.2019. – Нұр-Сұлтан [Электронды ресурс]: https://history-state.kz/?ELEMENT_ID=1350 (қаралған күні: 27.05.2022).

[5] Тұрсынов Е. Тарихи жырлар мен өлеңдердің шығу төркіні //Білім мен тарих қоймасы [Электронды ресурс]: <http://qamba.codeo.kz/site/book/online/etursynv-tarihi-zhyrlar-men-olengderding-shyghw-torkini/content/toc.ncx/> (қаралған күні: 01.06.2022).

[6] Рахымов Б.С., Дәулетбаева Ш.С. «Қабанбай батыр» жырының көркемдік мәселелері //Қарағанды

университетінің хабаршысы [Электронды ресурс]: <https://articlekz.com/kk/article/16386> (қаралған күні: 01.06.2022).

[7] Дүйсенбаев А., Базарғалиев Ф., Коянғалиев Қ., Сулейменова Г., Байдалиев Д. Қазақ халқының этномәдени мұраларындағы патриоттық тәрбие // Педагогика және психология. – 2021. – №4 (49). – Б.238-244 [Электронды ресурс]: <https://journal.pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/384/611> (қаралған күні: 25.05.2022).

[8] Дүйсенбаев А. Түркі халықтарының этнопедагогикасы. – Түркия-Мерсин, 2020. – 160 б.

[9] Бабажанова М.Б., Ермекова А.Е. Толғаулардың көркемдік сипаты // Рухани мұра ұлағаты. – Қарағанды: Print, 2019. – Б.176-181.

[10] Мырзақан Ж. Қабанбай туралы // Шалғын, 1981. – №2. – 128 б.

[11] Тұрсынов Е. Қазақтың тарихи жырлары мен өлеңдері // Адырна [Электронды ресурс]: <https://adyrna.kz/post/6481> (қаралған күні: 01.06.2022).

[12] Балтымова М.Р. Әдебиеттегі батырлар бейнесі – ұлттық тәрбие қайнары. ҚазҰ хабаршысы. Филология сериясы. – 2017. – №2(166). – Б.298-309. file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/2303-1-4444-1-10-20181126.pdf (қаралған күні: 25.05.2022).

[13] Рахымов Б.С. Ұлы даладағы өнер мен мәдениет майталмандары // Рухани мұра ұлағаты. – Қарағанды: Print, 2019. – Б.3-5.

[14] Айтбаева Б.М., Абдрахманова Г.Х. Эпикалық уақыт дәстүрі // Рухани мұра ұлағаты. – Қарағанды: Print, 2019. – Б.66-71.

[15] Қармаңдаев Қ. Қабанбай батырдың ерлігі, әскери өнері және соғыс тәсілі // Алаш үні [электронды ресурс]: https://alashainasy.kz/kazak_tarihy/kabanbay-batyirdyyn-erlg-askeri-oner-jane-sogyis-tasl-74114/ (қаралған күні: 01.06.2022).

References:

[1] Abylqasymov B. Qarakerei Qabanbai batyr // Qazaq tarihi jyrlarynyñ мәseleleri. – Almaty: Ğylym, 1979. – 312 б.

[2] Anuarbekova G.J., Bidaibekov E.Y., Noşanova N.T. Ұлттық ерекшелік үғымы және оның мәні // Pedagogika және psihologia. – 2020. – №3. В.243-249 [Elektronny resurs]: <https://journal.pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/111/196> (qaralğan küni: 26.05.2022).

[3] Ahmetjanova J.B. 1916 жылғы тарихи өлең-жырлар // Ruhani mūra ұлағаты. – Qarağandy: Print, 2019. – Б.52-58.

[4] Eñsenov Q. Qabanbai – qolbaşsy, batyr және memleket qairatkeri // Memleket tarihi instituty, 27.11.2019. – Nür-sültan [Elektronny resurs]: https://history-state.kz/?ELEMENT_ID=1350 (qaralğan küni: 27.05.2022).

[5] Türsynov E. Tarihi jyrlar men öleñderdiñ шығу төркині // Bılım men tarih qoimasy. [Elektronny resurs]: <http://qamba.codeo.kz/site/book/online/etursynv-tarihi-zhyrlar-men-olengderding-shyghw-torkini/content/toc.ncx/> (qaralğan küni: 01.06.2022).

[6] Rahymov B.S., Däuletbaeva Ş.S. «Qabanbai batyr» jyrynyñ көркемдік мәseleleri // Qarağandy universitetiniñ habarşysy [Elektronny resurs]: <https://articlekz.com/kk/article/16386> (qaralğan küni: 01.06.2022).

[7] Duisenbaev A., Bazargaliev Ğ., Koiangaliev Q., Suleimenova G., Baidaliev D. Qazaq halqynyñ etnomädeni mұralaryndaғы patriottyq tärбие // Pedagogika және psihologia. – 2021. – №4(49). – Б.238-244 [Elektronny resurs]: <https://journal.pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/384/611> (qaralğan küni: 25.05.2022).

[8] Düisenbaev A. Tүrki halıqtarynyñ etnopedagogikasy. – Tүrkiya.-Mersin, 2020. – 160 б.

[9] Babajanova M.B., Ermekova A.E. Tolğaulardyñ көркемдік сипаты // Ruhani mūra ұлағаты. – Qarağandy: Print, 2019. – Б.176-181.

[10] Myrzaqan J. Qabanbai turaly // Şalğyn, 1981. – №2. – 128б.

[11] Türsynov E. Qazaqtyñ tarihi jyrlary men öleñderi // Adyrna [Elektronny resurs]: <https://adyrna.kz/post/6481> (qaralğan küni: 01.06.2022).

[12] Baltymova M.R. Ädebietteгі batyrlar beinesi – ultiq tärбие qainary. QazŪ habarşysy. Filologia seriasy. – 2017. – №2(166). – Б. 289. file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/2303-1-4444-1-10-20181126.pdf (qaralğan küni: 25.05.2022).

[13] Rahymov B.S. Ūly daladaǵy óner men mádeniet máitalmandary //Ruhani mūra ūlaǵaty. – Qaraǵandy: Print, 2019. – B.3-5.

[14] Aitbaeva B.M., Abdrahmanova G.H. Epikalyq uaqyt dástúri //Ruhani mūra ūlaǵaty. – Qaraǵandy: Print, 2019. – B.66-71.

[15] Qarmańdaev Q. Qabanbai batyrdyń erligi, áskeri óneri jáne soǵys tásilı //Alaş ünı. [Elektronny resurs]: https://alashainasy.kz/kazak_tarihy/kabanbay-batyirdyin-erlg-askeri-oner-jane-sogyis-tasl-74114/ (qaralǵan kúni: 01.06.2022).

**Значение исторических поэм в преподавании языка и литературы
(по мотивам исторической поэмы «Кабанбай батыр»)**

Г.Т. Тлеубердина¹, М.Батыр¹

*¹Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова
(Кокшетау, Казахстан)*

Аннотация

В статье авторы анализирует и изучает учебную и познавательную природу исторической поэмы, акцентирует внимание на методику преподавания исторической поэмы «Кабанбай батыр» в высшей школе. Авторы рассматривают методические приемы и технологии, дающие учащимся глубокое понимание поэм, в которой отражаются мечты и стремления народа к мирной жизни, выявляет важность элементов критического мышления. Учитывая, что нравственная поэма пишется на основе ярких событий жизни, на основе функциональной грамотности, она по-новому, научно анализирует, что это личностные исторические персонажи. Принимая во внимание тот факт, что исторические поэмы создавались кочевниками и воспевали содержание различных событий, анализируется поэтическое выражение и художественные особенности произведения. Изучая взгляды литературоведов, можно выявить важное значение исторической поэмы, как народного наследия в жизни общества.

Ключевые слова: псалмы, жанр, защита страны, символ героизма, тулпар, целостность, национальный характер, выдающиеся представители поэзии, национальные идеалы

**The importance of historical poems in the teaching of language and literature
(based on the historical poem «Kabanbai batyr»)**

M.Batyr¹, G.Tleuberdina¹

*¹Kokshetau State University named after Shokan Valikhanov
(Kokshetau, Kazakhstan)*

Abstract

In the article, the authors analyze and study the educational and cognitive nature of the historical poem, focuses on the methodology of teaching the historical poem “Kabanbai Batyr” in high school. The authors consider methodological techniques and technologies that give students a deep understanding of the poem, which reflects the dreams and aspirations of the people for a peaceful life, reveals the importance of elements of critical thinking. Considering that the moral poem is written on the basis of vivid life events, on the basis of functional literacy, it analyzes in a new way, scientifically, that these are personal historical characters. Taking into account the fact that historical poems were created by nomads and glorified the content of various events, the poetic expression and artistic features of the work are analyzed. Studying the views of literary critics, it is possible to identify the importance of a historical poem as a national heritage in the life of society.

Keywords: song, genre, defense of the country, symbol of heroism, tulpar, integrity, national character, outstanding representatives of poetry, national ideals.

Редакцияға 02.06.2022 қабылданды.

**Мерейтоймен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляров!
We congratulate on anniversary!**

**Намазбаева Жамиля Идрисовна
доктор психологических наук, профессор, академик,
директор Центра «Личностно-профессиональный рост»
Каспийского общественного университета**

Намазбаева Жамиля Идрисовна в 1969 году закончила дефектологический факультет МГПИ имени Ленина по специальности «Учитель и логопед вспомогательной школы», затем 3 года обучалась в очной аспирантуре НИИ Дефектологии АПН СССР и в 1971 году защитила в Москве диссертацию на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности «19.00.10. – Специальная психология». Далее продолжила обучение в докторантуре и в 1986 году защитила докторскую диссертацию в Москве по специальности «19.00.10. – Специальная психология» в НИИ Дефектологии академии АПН СССР.

В настоящее время **Почетный член НАН РК, академик НАН ВШ РК, академик МА педагогических и социальных наук, академик МА акмеологических наук, Почетный профессор International Institute of Differential Psychology, Berlin (Международного института дифференциальной психологии в Берлине).**

Намазбаева Ж.И. является представителем и учеником научной школы Л.С. Выготского. Становление её личности как ученого и профессионала происходило в лаборатории, которая была впервые открыта **Л.С. Выготским**.

Она внесла существенный вклад в организацию и развитие психологической и дефектологической науки и практики страны, являясь заведующей первой в Казахстане психофизиологической лабораторией (с 1971), деканом первого дефектологического факультета в Казахстане при КазПИ им.Абая (с 1976), деканом факультета «Социальной адаптации и лечебно-педагогической коррекции» АГУ им.Абая (с 1992), деканом психолого-педагогического факультета КазПИ им.Абая.

Значительный вклад для развития науки ею внесен как председателем первого в РК Специализированного совета ДК 14.50.11. по психологическим наукам при КазПИ им.Абая (с 1995), членом экспертного совета ВАК Министерства образования РК, зав. кафедрой общей психологии КазНПУ им.Абая (с 2004) и директором первого в Казахстане научно-исследовательского института Психологии КазНПУ им.Абая (2008г.)

Вышеуказанная деятельность способствовала росту её научного потенциала. Начиная с 80-х годов XX века под её руководством активно разрабатываются наиболее **при-**

оритетные фундаментальные и прикладные направления психологической науки и практики – проблемы развития современной личности. Ею подготовлено 35 магистров психологии, 28 кандидатов и 9 докторов психологических наук. Ее труды широко известны в стране и за рубежом. В настоящее время её ученики активно участвуют в проведении фундаментальных и прикладных исследований в приоритетных для государства направлениях и подготовке научных кадров по Казахстану. Она имеет **более 300 научных трудов, в том числе 15 монографий, 3 учебника, 26 учебных пособия, 2 словаря. На иностранном языке 15 статей. В зарубежных изданиях – более 35 статей, из них 6 статей РИНЦ, и 12 статей в журналах с импакт-фактором.**

Ее вклад в развитие Казахстанской науки существенный и имеет конкретный социально-экономический эффект.

Во-первых, она еще в 70-80-ые годы XX века разработала психофизиологические основы обучения и воспитания неуспевающих младших школьников и детей с особыми потребностями. В Казахстане были открыты **классы выравнивания** для учащихся, испытывающих различные трудности в обучении, открыта дифференцированная сеть дошкольных и школьных учреждений, носящая характер **инклюзивного образования**. Многие дети, благодаря индивидуально-дифференцированному комплексному подходу, смогли выравняться и могли успешно продолжить обучение в общеобразовательной школе, благодаря активизации компенсаторных психофизических функций.

Во-вторых, ею разработана **теория комплексного подхода в разработке теории и практики личности**, которая является ее научной школой и на основе этого психологическая наука и практика способствовала значительному продвижению образования страны. Исследования ее учеников представляют собой совокупность компонентов, включающих в себя критерии, уровни развития личности в различных видах деятельности человека. Оптимальное развитие личности возможно лишь при создании здоровьесберегающей, благополучной психологической среды в семье и во всех звеньях образования.

Одним из показателей социально-гуманистической направленности её исследований в области коррекционной психологии стало внедрение в специальных учреждениях для лиц с особыми потребностями учебных предметов, таких как Ритмика, Социально-трудовое обучение и др. Впервые в Казахстане под её руководством группа детей и подростков участвовала в “Special Olympics” в **Австрии**, показала значительные результаты, что подтверждает интеграцию её научных изысканий в мировое научное пространство.

В-третьих, в Казахстане активно реализуется психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса. Намазбаева Ж.И. со своими сотрудниками и учениками разрабатывает образовательные программы для субъектов образовательного процесса различных звеньев образования. Эти проекты содержат научно-обоснованные инновационные психолого-педагогические технологии, направленные на развитие творческого интеллектуального потенциала и нравственно-духовных и личностно-профессиональных качеств как студентов, так и преподавателей.

Свои научные результаты Намазбаева Ж.И. регулярно публикует в Международных и отечественных специализированных журналах. Она включена в авторский коллектив ученых Национальной академии наук Казахстана по написанию Национальных докладов (2005, 2007, 2009, 2011) по разделу «Психология», участник группы по разработке Концепций модернизации казахстанского образования, связанных с реализацией Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020гг., в которой указывается на ценность человеческого капитала, необходимость интеллектуального потенциала, как базового составляющего цивилизованного общества. Впервые, Намазбаевой Ж.И. в соавторстве с Г.Г. Запрягаевым и Р.К. Луцкиной написана фундаментальная книга **«Истоки Развития психологии и дефектологии в Казахстане» объемом 425 стр.**, в которой отражается сущность и интеграция Казахстанской психологии и дефектологии в евразийское культурное пространство

XX-XXI вв. Через анализ развития достижений науки были раскрыты пути вхождения в мировое научно-образовательное пространство Казахской психологии и дефектологии, намечены перспективы их развития. Совместно с соавторами показаны истоки развития науки в контексте социально-экономических изменений, происходящих в современном обществе, с учетом процессов глобализации, высоких темпов развития информационных технологий, определяющих приоритеты в современной науке и образовании.

В результате активных научных исследований сотрудниками НИИ психологии впервые на постсоветском пространстве теоретически разработаны и практически реализовываются 6 моделей, содержание которых направлено на комплексное развитие современной личности.

Разработана 3-х компонентная интегративная **Модель комплексного развития психологически здоровой личности** (учебно-профессиональный, личностный и социально-психологический блоки). Её содержание позволило установить особенности и критерии психологического здоровья личности, их взаимосвязь. Это явилась основой для разработки и внедрения в практику образования страны инновационных психотехнологий. Исходя из этого, были раскрыты психолого-педагогические основы эффективных путей достижения главной цели – удовлетворения интеллектуальных и творческих потребностей и раскрытия потенциала личности субъектов образовательного процесса.

Впервые под её руководством создана **«Психологическая модель успешной модернизации национальной системы образования»**.

Её реализация решает основные задачи, поставленные в масштабных проектах МОН РК. Данный проект является частью большой исследовательской работы по приоритетному направлению психолого-педагогической науки в Казахстане. В русле психологического обеспечения имеющихся исследований и была разработана данная модель. В результате её внедрения развивается *этнокультурная, социально ответственная, самодостаточная личность с позитивным духовно-нравственным мировоззрением, с высокими уровнями интеллектуально-творческой активности и адаптационных способностей*. Одним из главных факторов является реализация принципа национально-охранительного вектора.

Исходя из задач **обновления** национальной системы образования, под руководством Ж.И. Намазбаевой сотрудники НИИ Психологии успешно разработали и практически реализовывают теоретико-методологическую идею о том, что **важным для него является научное обеспечение психологической культуры и психолого-педагогической компетентности субъектов образования**. В результате **«Модель развития психологической культуры и компетентности»** способствует положительному изменению учебно-воспитательного процесса. Главным аспектом этой большой социально значимой работы явилась сквозная идея непрерывного психолого-педагогического образования всех участников учебно-воспитательного процесса различных звеньев. Исследования этих аспектов выявило еще одну фундаментальную психологическую проблему, без решения которых система психологического обеспечения не может быть столь успешной и результативной. Это привело к необходимости разработки еще одной **интегративной модели**, которая нацелена на развитие творческой интеллектуальной личности. **Интегративная модель развития творческой интеллектуальной личности** (авторы модели Намазбаева Ж.И., Садыкова А.Б., Исабекова Т.Ш. и др.) содержит 3 группы факторов развития личности: *личностные факторы* (высокая социальная и психофизическая адаптивность, полнезависимость, жизненная активность), *социальные факторы* (творческая акмеоориентированная развивающая среда), *ноосферные факторы* (информационные ресурсы, баланс между поиском новизны и доступностью существующих эргономичных решений).

Разработанные под руководством профессора Ж.И. Намазбаевой комплексные модели по различным психологическим аспектам развития личности в современном мире представля-

ют значительный вклад в мировую и отечественную науку и практику. Творческое осмысление этих моделей, а также их дальнейшая углубленная разработка их содержательных аспектов способствует развитию нового витка столь социально значимой науки – психологии и нахождение путей успешного обновления нравственно-духовного формирования личности XXI века.

Ж.И. Намазбаева является научным руководителем и исполнителем следующих фундаментальных и прикладных научных проектов: «Технологии формирования среды, дружественной к ребенку в организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей» (2009), «Модель личностно-профессионального развития преподавателя современного педагогического вуза» (2010), «Научно-практические основы развития психологического здоровья учащейся молодежи» (2011), «Психологическое обеспечение развития творческой интеллектуальной личности в образовательной среде» (2012), «Социально-психологические условия развития творческой интеллектуальной личности» (2013), «Этнопсихологические основы развития творческой интеллектуальной личности» (2014), «Психологическое обеспечение образовательного процесса в условиях модернизации национальной системы образования» (2012-2014) грант МОН РК (экспертная оценка результатов данного проекта высокая).

В настоящее время профессор Намазбаева Ж.И. является директором Центра «Личностно-профессиональный рост» Каспийского общественного университета. Данный центр значительно расширил Международные связи университета через совместную активную работу с учеными МГУ имени Ломоносова, Научно-исследовательского центра психологии и развития человека «Новые технологии» (Москва), Российского государственного гуманитарного университета (РГГУ), International Institute of Differential Psychology (Германия) и др. Совместно с психологами названных учреждений проведены **I Международная научно-практическая конференция** по теме «**Актуальные проблемы психологии личности в 21 веке**», в которой участвовали ученые **России, Беларусь, Германии, США, Украины, Франции. Международный круглый стол «Инклюзивное образование как путь развития и гуманизации общества**», в котором приняли участие представители 20 сфер общества из разных стран мира. Предложены конкретные рекомендации по расширению и гуманизации инклюзии в связи с конкретными реалиями жизни человека и планетарными проблемами. Инклюзивные вопросы вызвали большой человеческий интерес и способствовали активизации дальнейшего продвижения оказания всяких видов помощи лицам нуждающихся в ней независимо от социального статуса, национальности, расовой принадлежности, вероисповедания. Центр «Личностно-профессионального роста» несколько видоизменил конкретные направления по реализации инклюзивных вопросов общества.

Кроме того, Центр провел **2 Круглых стола на тему «Психологические проблемы правосознания современной личности и пути их решения» и «Проблемы личности в кризисных ситуациях и некоторые пути их психокоррекции».**

Профессор Намазбаева Ж.И. отличник образования Министерства просвещения КазССР, Почетный работник образования РК, имеет почетный знак «За заслуги в развитие науки РК», 2 Государственных гранта «Лучший преподаватель вуза», 2 медали И.Алтынсарина.

Намазбаева Ж.И. одаренная, творческая, социально активная и ответственная личность, требовательна к себе и окружающим. Она позитивный и коммуникабельный человек. Авторитетна среди студентов, магистрантов, докторантов и коллег.

Ее жизненным девизом является: «**Сильнее всех бывают те, кто направляет свои силы на добрые дела**»

ПАРАСАТ ПАТШАЙИМЫ ӨЗИҢ ДЕРМІН...

Сәуірдің 5-8 аралығы тым қатты ысып кетіп еді, Сіздей алты алаштың ару қызын мәңгілік мекеніне аттандырарда Жаратқан Ием жаурап қалмасын деп, Жер Ананы да жылытты ма екен, әлде Өзіңізді жақсы көрген, қадірлеген жақсы-жайсаңдардың қазанамаға төрт көзі түгел жиналып, бас қосуын ойластырды ма екен?!

2022 жылдың 7 сәуірінде 80 жасқа қараған шағында (10 қазанда мерейтойы еді) Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі болған (2002-2003), Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтын басқарған (2003-2011, қазіргі ҚазҰлтҚызПУ), Алматы қаласы Совет ауданы (қазіргі Алмалы ауд.) мен Алматы облысында басшылық қызметтер атқарған, депутаттық, мектеп директорлығы, елшілік хатшысы, тағы басқа жауапты лауазымдарды, қысқарта айтар болсақ, еңбек жолын қарапайым мектеп мұғалімдігінен бастап, осы саланың министрлік портфелі мен өзі ұшқан ұясының ректорлығы қызметтерімен тәмамдаған, көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Шәмша Көпбайқызы Беркімбаева (10.10.1942-07.04.2022) өмірден озды.

Республика жоғары білім беру жүйесінде сексен жылға жуық тарихы бар, қазақ қыздарының, болашақ ұлт ұстаздарының, қаймағы бұзылмаған қазақ тілінің қара ордасы Қыздар университеті түлектерінің отандық білім мен мәдениеттің даму тарихында қомақты үлесі бар екендігі ақиқат. Осы жұлдыздар шоғырында, университетіміздің 1966 жылғы түлегі, өмір ағымының қай ағысында болмасын ұстаздық ұлықтыққа, тағылымды тәрбие мен тәртіпке, адамгершілік пен ұлтқа қалтқысыз қызмет ету мәселесінде аса жауапкершілікпен адал болған, қазақтың қайраткер қызы Шәмша Көпбайқызының есімі аталары анық.

Алпыстың асқарына шығу – қай адам болмасын өмір мектебінің «қызыл дипломын» алып, абыздық нәрін кейінгілерге ексем дейтін, сепсем дейтін кемел шақтың басталар кезі. Бұл құрмет тіршілік, қоғам, әлеуметтік орта, саясат, отбасы құндылықтары, өмір жолы сынды тоқсан тарау жолдар біріккенде, бірге сөзімен, бірге ісімен бұйырары бар ғой. Шәмша Көпбайқызы да, дәл осындай кемеңгерлік шағында, өзінің «қайта оралмас жиырма бес» жастық шағының куәсі, білім нәрімен сусындатып, ұстаздық ұлық мамандықты игертіп, өмірге қанат қақтырған қара орда, ұшқан ұясына басшы болып оралды. Менің де тікелей таныс-білістігім, біріге атқарған істерім дәл осы сәттен басталды.

Жаныңда жүр жақсы адам, жүздің атын білгенше, бірдің жүзін біл демекші, Шәмша Көпбайқызы болашақ ұлт ұстаздарына үлгі боларлықтай белгілі тұлғалармен, әдебиет пен өнер, қоғам қайраткерлерімен тағылымды кездесулер, сыр-сұқбаттарға ерекше мән берді, әр ісі, әр сөзі, әр бастамасы тек университет студенттерінің ғана емес, бүткіл қазақ қыздарының рухани байлығы, ар-намысы, ұстаздар мәртебесі мен ұлт тәрбиешілерінің қоғамдағы лайықты орнын өсіруге бағытталатын, жұмсалатын.

Ғылым Ордасындағы марқұмды соңғы сапарға шығарып салуға арналған қаралы жиында сөйлеген ұлт зиялыларының қатарында сөз алған ҚР Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов мектептер, ауыл мектептері, шағын комплектілі мектептер, ұстаздар қауымы мәселелеріне қатысты оң шешімін тапқан ерен еңбегін атай келе, елімізде қабылданған «Педагог мәртебесі» туралы маңызды құжаттың қабылдануына да Шәмша Көпбайқызы Беркімбаеваның мұрындық болғанын атап өтті. Әр ісін, әр сөзін ғылыми негіздейтін іскер басшы ректорлық қызметінің алғашқы кезеңінде-ақ «Қазақ қызының өткені, бүгіні, болашағы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция (21-22 қараша 2003ж.) өткізіп, еліміздегі әр саладағы зиялыларды: Марфуға Айтқожина бастаған ақын апаларымыз, Мұхтар Шаханов бастаған ақын-жазушы ағаларымыз, ұлт тарихы, тіл тарихы мен педагогика саласындағы ірі ғалымдар, демографтар, мәртебелі мектеп ұстаздарын қара шаңыраққа жинап, өнегелі, өрісті ойларын ортаға салған еді. Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарын, сенаторларын, белгілі, өнегелі, әр саладағы қайраткер тұлғаларды жиі-жиі болашақ педагогтар ортасына шақырып, келелі мәселелерді көтеріп отыратын. ҚР Парламенті Сенатының депутаты Қуаныш Сұлтановпен, университет «күйеу баласы» Әзілхан Нұршайықовпен, университет түлегі, Ақжайықтың ақ шағаласы Ақұштап Бақтыгереевамен, «Үміт үзгім келмейді» тақырыбында Немат Келімбетовпен, «Ғашықтықтан туды менің бар жырым» атты Тұманбай Молдағалиевпен, «Қайсар таланттың күрделі тағдыры» тақырыбымен тарихшы Е. Бекмахановтың 90 жылдығына орай академик Кеңес Нұрпейіспен, «Тәрбие туралы толғаныстың» авторы, ардақты ана Ділда Матайқызымен, «Қызғұмырдың» авторы Фариза Оңғарсыновамен және бұл тізімді бір мақалаға сыйдыру да мүмкін емес екен-ау!

Қазақ қыздарының, болашақ аналардың салауатты өмір салтын ұстануына, спортпен шұғылдануына да үлкен мән берді. Шахмат клубын ашып, Азия чемпионы Аида Муслимова атындағы республикалық жарысты шахматтан қыздар арасында, «Ең бірінші байлығым - халқым менің» тақырыбымен Мұқағали жырларының фестивалін бірнеше номинация бойынша өнерлі жастар арасында үзбей өткізіп тұрдық. Жалпы қазақ қызына, педагог статусына, ана тілге қатысты еліміз көлеміндегі көптеген игілікті іс-шаралар Шәмша Көпбайқызы басқарған қазақ қыздарының қара шаңырағында өтіп жатты десем, артық айтпаспын. Көпшілік алдында өтетін әрбір шараға, көпшілік алдында айтылатын әрбір сөзге асқан ыждағаттылықпен, аса жауапкершілікпен қарайтын басшының 2006 жылы Республика Сарайында атап өтілген Қыздар институтының 60 жылдық торқалы жиынын мемлекеттік деңгейде ұйымдастырылған үлкен айтулы салтанатты кеш ретінде ел есінде қалғандығы белгілі.

Үлкен ұжым үшін, жақсы басшы – жарты байлық, басшы абыройы – ұжым абыройы. Кезінде қоғамды идеологиялық, моральдық тұрғыдан тізгіндейтін партия, комсомол ұйымдарының таратылып, өзгермелі-өтпелі тұсында кейбір әлсіз топтардың, өкінішке орай, кейбір жастарымыздың әртүрлі ағымның қармағына іліне бастаған тұсында ел бірлігі, жастар тәрбиесі, салт-дәстүр жалғастығы, ана тілінің мәртебесі, рухани байлық, рухани құндылық, отаншылдық, кәсіби сауаттылық мәселелеріне қатысты Шәмша Көпбайқызының ерлікке балайтын істері жетерлік. Ұжымды басқару мен кадр тағайындауғы ұстанымы да арнайы мақалаға өзек болар. Айтылар ойлар, жазылар хаттар, шырқалар әндер әлі алда!

Биік парасатты басшы парасат сөзін қадір тұтатын еді. Өзі ұшқан ұясын да «Парасат мектебі» деп атайтын. Қалалық, республикалық жарыстарда жүлделі орындарға ие бола бастаған, өзекті тақырыптарда өткір, орынды пікір айта білетін, ел ертеңі жастардан құралған университеттің дебат орталығын да парасат мектебінің «Парасат» клубы атаған еді. «Жақсының аты, ғалымның хаты өлмейді» демей ме дана халқымыз. Ар тазалығын, жан тазалығын ту етіп ұстап, бар ғұмырын халқына қалтқысыз қызмет етуге арнаған, алты алаштың аруы, қайраткер қазақ қызы, Парасат Патшайымы - Шәмша Көпбайқызының сұлу жүзі, өнегелі ісі жүректерден өшпек емес.

*Ләззат Махайқызы Әділбекова
ҚазҰлтҚызПУ профессоры м.а.*

ПАРАСАТ ПАТШАЙЫМЫ

Мемлекетіміздің тарихын тәуелсіздікке дейінгі және тәуелсіздік алғаннан кейінгі Қазақстан деп шартты түрде бөліп қарайтын болсақ, оның қалыптасуына лайықты үлес қосқан айтулы тұлғалар аз болған жоқ. Сан ғасырлар бойы ата-бабамыз армандаған егемендікке қол жетіп, өркениет талаптарына сай зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет қалыптастыруға барша халық атсалысты. Мұндай мемлекет тарихындағы аса маңызды оқиғаны жүзеге асыруда ұлт зиялылары атқарған өрелі істерді бүгінгі ұрпақ бағалай білуі тиіс. Өйткені Кеңестер Одағы тұсында буыны бекіп, тәуелділік пен тәуелсіздіктің дәмін қатар тартқан ұрпақ егемен ел болудың жауапкершілігін бәрімізден де анығырақ сезініп, айқынырақ түсінетіні ақиқат. Осындай ел өміріндегі маңызды оқиғаның алдыңғы легінде азаматтармен иық тірестіре қатар қызмет еткен жаны нәзік әйелдер қауымының қосқан үлесін ешкім жоққа шығара алмас. Міне, осындай ықпалды топтың бел ортасында Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің түлегі, кейін ректоры қызметін атқарған, белгілі мемлекет және қоғам қайраткері, «Еңбек Қызыл Ту», «Құрмет белгісі», «Құрмет» және «Парасат» ордендерінің иегері, Халықаралық «Сократ» сыйлығы мен М.Мақатаев атындағы сыйлықтың лауреаты, Халықаралық педагогикалық ғылымдар академиясының академигі Шәмшә Көпбайқызы Беркімбаеваның болған еді.

Иә, ару Алматы қалың қауым кезінде Фариза апамыз:

«Жан әке ұлға теңеп, үміттенген,

Қазағым жастайынан ұлық көрген.

Елді ойлап, жерді ойлаған қыз ғұмырдың

Тең түсер парасаты жігіттермен», – деп жырға қосып, Әсет аға әнмен әрлеген туындының кейіпкері – қазақтың ардақты қызы, өмірден ізгілік іздеп өткен қоғам қайраткері Шәмша апаймен қимай қоштасты. Қаралы жиын мен аста ел ағалары лебіздерін жүрегімізге сыйғызып айтты, күре тамырға құйғызып айтты, қабырғамызды сөгіп айтты, сөз дестесін төгіп айтты. Әсіресе министріміз Асхат Аймағанбетовтің аманатқа адалдығы елді сүйсінтті. Шәмша апай министр болған кезде жүзеге асыра алмай кеткен бір маңызды идеясын Асхат Қанатұлына аманаттаған екен. Министр мырза сол аманатты адалдықпен жеткізді. Бүгінде ел педагогтері шарапатын көріп жүрген осы шараның идея авторына да, оны жүзеге асырушы азаматтарға да Алла разы болсын!

Шәмша Көпбайқызы Алматы облысы Қаскелең ауданы Киров (Тұрар) ауылында өз өңірінде беделді, балаға деген мейірім – махаббатпен ұлт қамын жейтін азамат тәрбиелеудің тамаша үлгісін көрсеткен Беркімбай ақсақал мен тектінің тұяғы Ханымбала ананың шаңырағында дүниеге келеді. Бала кездегі ең сүйікті ойыны «мектеп директоры» болған зерек те алғыр оқушы қыз осы арманның жетегімен, алдымен, Қызылорда қаласындағы М.Мәметова атындағы педагогикалық училищені, 1966 жылы Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институтын «қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша үздік дипломмен бітіреді. Елге оралып, дипломдағы мамандығы бойынша емес, орыс тілі мен әдебиетінен мұғалім болу қызметін жүрексінбей қабылдаған жас қыздың бойындағы талабы мен алғырлығы басшылар назарына ілікпей қалмады. Сол кездегі ең жауапты қызметтердің бірі – Қаскелең аудандық, Алматы облыстық комсомол комитеттерінің бірінші хатшысы қызметтерін абыройлы атқарған Шәмшә Көпбайқызына небәрі 35 жасында республикалық мәні бар 37 мекеме, 29 ғылыми-жобалау институттары, бірнеше ЖОО-ры, театрлар, шығармашылық одақтар, әр деңгейдегі бүкіл құқық қорғау органдары, өндіріс кәсіпорындары бар Алматы қаласының бүгінгі Алмалы бұрынғы Совет аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы (1977-1982) қызметін, артынша көп ұзамай Алматы облыстық партия комитетінің хатшысы (1982-1987) қызметін атқару жауапкершілігі ұсынылады. Қай істе де білім, тәжірибе мен табандылық қана нәтиже беретінін түсінген Шәмшә Көпбайқызы аса жауапты саяси қызметтерді абыройлы атқару үшін Мәскеудегі СОКП жанындағы Қоғамдық ғылымдар академиясында оқып, қайраткерлік қабілетін шыңдайды. Осы жылдары Қазақстан Компартиясының ХІҮ,

ХУ, ХҮІ, ХҮІІ съездерінің, Совет Одағы Компартиясының ХХУ съезінің, Бүкілодақтық Жастар ұйымының ХҮІІ съезінің, Қазақстан Жастар Одағының ХІІІ съезінің делегаты болып сайланып, Бүкілодақтық Жастар ұйымы Орталық Комитетінің, Совет Одағы Бейбітшілік қорғау Комитетінің, Қазақстан Компартиясы ревизиялық комитетінің, бірнеше мәрте Алматы облыстық, қалалық партия комитеттерінің, Қазақстан Жастар Одағы орталық комитетінің мүшесі де болады. Бұл кезеңде комсомол мен партияның қойған міндеттерін адал атқарумен бірге, қоғамда өзіндік көзқарасы мен пікірі бар, іскер де қабілетті маман ретінде қалыптасып, партия мүшелерінің мәселесі талқыға түскен сәтте «оның ар жағында адамның тағдыры тұр ғой» деген отбасынан алған басты қағиданы өмірлік кредосына айналдырған нағыз Адам ретінде танылды. Осы жылдардағы, одан кейінгі кезде де саяси, кәсіби өсу жолдарында белгілі қоғам қайраткерлері Асанбай Асқаров, Қожахмет Балахметов, Сейділда Көпбаев, Өзбекәлі Жәнібеков, Мырзатай Жолдасбеков, Иманғали Тасмағанбетов, Қуаныш Сұлтанов т.т. алдыңғы толқын ағалар мен үзеңгілес әріптестерінің тигізген ықпалын Шәмша Көпбайқызы үнемі мақтанышпен еске алатын.

Осылайша еңбектен абырой, мехнаттан қанағат тауып, өрлеп келе жатқан тұлғаның өмір жолында кездейсоқ іркіліс болады. Үш ғасырға созылған ұлттық азаттық рухының дүмпуі – Желтоқсан оқиғасы қазақ ұлты үшін қоғамдық сананы дүр сілкіндірген оқиға болды. Алаңға шыққан жастар оқудан шығарылып, үш бірдей іргелі оқу орнының ректорлары орнынан алынғанда да, Орталық Комитеттің шешіміне қарсылығын білдірген Ш.К. Беркімбаева екендігін сол кездегі Жоғары және арнаулы орта білім министрі болған академик Көпжасар Нәрікбаевтың естелігі нақтылайды. Алматы обкомының идеология хатшысы Ш.К. Беркімбаеваның ұлтқа жасалып жатқан қиянатқа қарсы тұруға, жазықсыз жаза көрген қазақ жастарына араша түсіп, көмек қолын созуға мүмкіндік бермеген тоталитарлық жүйеге наразылық ретінде сол замандағы лауазымды қызметті шағын мектептің директорлығы қызметіне ауыстыруға саналы түрде қадам жасаған батырлығын бүгінгі ұрпақтың бірі білсе, бірі білмес. Қай кезде де биік парасат иесі Ш.К. Беркімбаева бұл қызметті де қомсынбай, шынайы педагог ретінде тозығы жеткен Алматыдағы қазақ мектептерінің қара шаңырағы саналатын №12 қазақ мектебінің ғимаратына күрделі жөндеу жүргізіп, оқу-тәрбие жұмысына жаңа серпін берілді. Әлденеше буын ұлт зиялылары қанат қаққан бұл білім шаңырағында оқитын оқушылардың жан-жақты білім алуына күш алып, адамның ойлау қабілетін арттыратын ойынның төресі боп саналатын шахмат клубы мен ұлттық өнеріміздің алдаспаны саналатын домбыра үйірмелерінің ашылуы да жоғары жақтың бұйрығы бойынша емес, қай кезде де ұлт келешегі – жастардың болашағына немқұрайы қарай алмайтын мектеп басшысының жеке инициативасы еді. Осы мектеп үшін жасаған Шәкеңнің ересен еңбегін қазақтың тағы бір ардақты қызы ақын Фариза Оңғарсынова былай деп жазған екен: «Пәленбай жылдан бері күрделі жөндеу түгілі, сылақ көрмеген мектеп үйін айтарлықтай қалыпқа келтіру үшін миллиондаған қаржы, вагон-вагон ағаш пен темір қажет еді... Табиғатынан ақылға жүгінетін есті қыз ішкі қайсарлығын осы тұста көрсетті. Қаусап тұрған мектеп үйін күрделі жөндеуден өткізуді қолға алып, күн демей, түн демей іске кірісті... Екі жылға жуық мерзімде мектепті «су жаңа» етіп, бүкіл жиһазын жаңартқан Шәмша кейін халыққа Білім беру министрінің орынбасары қызметіне шақырылғанда, педагогикалық коллектив те, ата-аналар да шуласып, наразылық білдіргені менің де есімде... Абзал әкенің үкілі үмітіне ел-жұртының, туған халқының тілеулес ықыласын қоса нәзік көтеріп келе жатқан Шәмшадай сінділерімді «Менің халқымның қыздары осындай» деп мақтаныш тұтамын, сол сезімнен өзім де биіктей түскендей күй кешемін». Расында да Шәкеңнің өмір сынағында асқан төзімділік пен қайтпас қайсарлықтың, майталман мананның үлгісін көрсеткен бұл әрекеті оның қоғам алдындағы беделін одан әрі асқақтата түсті.

Адал еңбек ертелі-кеш өз бағасын алады. Тәуелсіздік салтанат құрған тұста Ш.К. Беркімбаеваның мектеп директорлығынан Қазақстан Республикасы Білім министрінің орынбасары қызметіне көтерілуі – кездейсоқ құбылыс емес. Жоғары білік пен биік парасат, дер кезінде орынды шешім қабылдап, салиқалы сөз айту, жеке мүддеден ұлт, ел мүддесін жоғары бағалайтын

мұндай тұлғалардың еңбегі ескерусіз қалуы мүмкін емес еді. Міне, халық арасында осындай құрметке бөленген Ш.К. Беркімбаева осы қызметте жүргенде де, кейін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі (2002-2003), сенатор, өзі тәлім алған Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институтының ректоры (2003-2011) қызметінде жүрген кезде де білім беру ісінің білгір маманы, әрі іскер ұйымдастырушысы ретінде танылды.

Шәмша Беркімбаева министрдің орынбасары ретінде жалпы білім беретін мектептер мәселесімен шұғылданады. Бұл кезең – қазақ мектептерінің көптеп ашыла бастаған кезеңі. Жаңа ашылған мектептердегі проблемалардың көп болатыны белгілі, бірақ бұрынғы қазақ мектептерінің ахуалы бұдан да нашар еді. Өйткені қазақ мектебінің басым көпшілігі – ауылда. Сондықтан да Ш. К. Беркімбаева жоғары мінберден ауыл мектебі мәселесін көтерген, оның проблемаларын шешуде пәрменді іс атқарған тұлға ретінде халық санасынан лайықты орнын алды. Халқының шынайы ықыласпен сол кезде таққан «Бас мұғалима» лауазымы күні кешеге дейін қолданыстан түспеуі көзі қарықты жанға біраз нәрсені аңғартса керек.

Өзін ісіне асқан жауапкершілікпен қарайтын маман үшін проблеманың үлкен-кішісі болмайды. Білім беру жүйесіндегі басшылық қызметте жүрген кезде осындай бірнеше мәселені анықтап, оның оң шешімін табуға ықпал етті. Солардың бірқатарын атап өтер болсақ:

– **кадр сапасы.** 2000 жылдың бас кезінде республикамыздың түпкір-түпкірінде арнайы білімі жоқ он мыңнан аса мұғалім сабақ беріп жүргеніне алаңдаған министр мұғалімдерді қайта даярлау курстары мен екінші жоғары білімнің берілуіне күш салды.

– **білім стандарты мен төл оқулықтардың сапасы.** Күні бүгінге дейін күн тәртібінен түсе қоймаған осы мәселелердің жоғары деңгейде көтерілуі Ш.К. Беркімбаеваның кезеңінен бастау алды десек қателеспейміз. Мұны бас мұғалиманың сол кезде «Түркістан» (11.04.2002 жыл) газетіне берген сұхбаты айқындайды: *«Бүгінгі күнге дейін жаңа буын оқулықтарын әзірлеу, басып шығару, сынақтан өткізу және енгізудің нақты жүйесі жоқ. Сондықтан қазір біздің алдымызда әрбір пән бойынша жан-жақты ойластырылған, ғылыми тұрғыдан дау туғызбайтын стандарттар жасау мәселесі тұр. Ол үшін мемлекеттік білім стандарты болуға тиісті. Бұрын оның барлығын Мәскеуге қарап жасайтынбыз. Ол стандарт сол кездегі коммунистік идеологияға бағышталған болатын. Енді стандартты қайтадан жасау мақсаты тұр алдымызда... орыс класы болсын, қазақ класы болсын және де басқа тілді мектептер үшін де біз бастауыш кластарға арналған оқулықтарды міндетті түрде өзіміз жазуымыз керек. Себебі, уызынан жарымаған бала ары қарай да ой-санасын дамыта алмайды. Сонан соң жоғары қарай барлық гуманитарлық пәндердің оқулықтарын өзіміз дайындаймыз. Бұл жерде басқа жақтан ешқандай әдебиет келуге тиіс емес».*

– **мұғалім мәртебесі.** Рухани құндылықтар әлсіреп, материалдық құндылықтар алға шыққан кезде мұғалімнің мәртебесі де, жалақысы да төмендеп, жер-жерлерде оқушыларымен бірге жүгері жинап, көше сыпырса да, жекешелендіру мен несие алудан сырт қалған мұғалімдер мәртебесін көтеру туралы бастамалары да көпшілік көкейіндегі өзекті мәселе еді. Шәмша апай аманаттаған бұл мәселе бүгінде оң шешімін тауып, «Педагог мәртебесі туралы» Заңның қабылданғаны туралы жоғарыда айттық.

– **тіл мәселесі.** Бұл мәселе – Шәмшә Көпбайқызының азаматтық позициясының ең бастысы да қадірлісі. Орыс тілін бір кісідей жетік білетін лауазымды тұлғаның қандай биіктен болсын қазақ тілінде сөйлеуі, өзі сөйлеп қана қоймай, қандай қызметте жүрсе де мемлекеттік тілдің кеңінен қанат жаюына аянбай тер төгуі оның өз халқының шын мәніндегі патриоты екенін дәлелдей түседі. Өз сөзімен айтар болсақ, *«егер бала ана тілінде оқып, ана тілінде білім алған болса, міндетті түрде, елінің, халқының тарихына үңіледі, әдебиетін іздейді. Өнерін меңгеруге тырысады. Әйтеуір, халқымен етене жақын болуға деген талпынысы оянады. Егер, ол өз тілінде оқымаған болса, мұның барлығына немқұрайды қарайды. Тілдің құдыреті деген осы. Жетпіс жыл бойы біз орыс тілін үйренсе ғана жақсы қызметкер бола алады, өмірден өз жолын таба алады деген тәрбиемен келдік қой. Құлдық психология – буын-буынымызды жайлап алған. Барлық жақсы нәрсе өзге мемлекетте деп ойлаймыз. Ал,*

халқымыздың өзіне тән өркениеті болғандығын, мәдениеті, қайталанбас өнері барлығын, ешкімге ұқсамайтын болмысы бар дегенді баланың санасына құя беру керек. Сонда ғана ұлттық рух пайда болады. Біз сол жетпіс жылда ұлттық рухтан ажырап қалдық. Ұлттық рух пайда болмай, балада ұлтына деген ерекше сезім пайда болмайды. Сондықтан, ұлттық рухты жаңғырту керек». Немесе министрліктердегі қазақ тілінің қолданылу деңгейін сынай келіп, «Мемлекеттік тілдің халықаралық деңгейдегі мәртебесін көтеру – ҚР-ның егемендігі мен тәуелсіздігін нығайту. Жеріміз бен еліміздің тұтастығының кепілідігі – мемлекеттік тілімізде. Мемлекеттік тілдің халықаралық қарым-қатынаста қолдану аясын кеңейтуге Парламенттің, оның Аппаратының тікелей қатысы бары сөзсіз», – деп халық қалаулылары мен аппарат қызметкерлеріне салмақты ой тастаса, Президент жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның құрылғанына он жыл толуына орай өткізілген конференцияда орыс тілінде баяндама жасаған билік пен іс басындағы замандас сіңлілеріне қарата айтылған: «Түрік халқы «ата тіл», славян халқы «туған тіл» деп атайтын ұғымды қазақ халқы «ана тілі» деп атаймыз. Бұған қоса өзімізге ең қадірлі, қасиетті ұғымдарды ана атымен байланыстырамыз. Ендеше қоғамның рухани саясатын жасауға тікелей араласып жүрген әйелдер өз ана тілінде сөйлеуге неге құлықсыз? Апаларына қарап, өсіп келе жатқан сіңлілері не ойлар екен деп жүрегім сыздады», – деген уәжді сөзге тоқтамаған адам кемде-кем. Мұның бәрі Шәмша Көпбайқызының тектілігін дәлелдейді. Өйткені өзі айтқандай: «Текті адам рухани құндылықтарға адал келеді. Арын салып қорғайды, жанын салып қолдайды, жар жағына пана, күн жағына сая болады». Өйткені ол ұлттық құндылықтарымызды арын салып қорғай да білді, жанын салып қолдай да білді. Бұл сөзімізге ұлттық педагогика ғылымының негізін салушылардың бірі, профессор С.Қ. Қалиевтің Ш.–Беркімбаева Қырғыз еліне елшілікке кеткен тұста Білім министрлігінде өткен алқалы жиында сөз алып: «Білім министрлігінде ұлттық білімнің дамуына жанын шүберекке түйіп, ұлттық білім мен ғылымды дамытуға бар ғұмырын арнаған, жүрегі ұлтым деп соққан бір адам бар еді. Ол Шәмша Көпбайқызы еді. Ол кеткеннен кейін ұлттық білім беру жүйесі құлады», – деп залдан шығып кетуі дәлел болады деп ойлаймыз.

Сенатор болып заң жүйесінде жүргенде де әлденеше рет Үкімет, министрлік алдына мәселе қойып, көпшіліктің назарын аударып білген жан өзінің ұшқан ұясы – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтына келгенде де талай игі істердің ұйтқысы бола білді. Қоғамның жаңа талаптарына сәйкес келетін білімді, кәсіби біліктілігі жоғары жастарды тәрбиелеуге қол жеткізетін сапалы, бәсекеге қабілетті білім ордасын қалыптастыру мақсатында атқарған қыруар жұмыстың ішінен айтпай кетуге болмайтын бірқатар мәселелер бар. Оның алғашқысы – тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында институттардың бәрі жаппай университетке айналып, тіпті аудан орталықтарына дейін университет ашқан тұста да материалдық-техникалық базасы мен кадрлар әлеуеті жеткілікті болғанына қарамастан, институт қалпында қалған осы бір аяулы білім ордасының қасиеті мен жетістіктерін Елбасына жеткізіп, **университет статусын** алып беруі.

Екіншісі – сол тұста маңдайалды университеттер ректорлары қол жеткізе алмай жүргенде Парламенттің қолдауымен Қыздар университетіне ешбір университетке бұйыра қоймаған озық үлгідегі **Студенттер үйін** салғызуы. Контингенті, негізінен, ауыл қыздарынан құралған бірегей университеттің *бүгінгі студенті, ертеңгі ұлт тәрбиешісі заманауи жабдықталған үйде тұруы тиіс* деген ұстанымы бір университет қыздарына емес, қоғамдағы қазақ қыздарына, қала берді, ұлтқа деген құрметі еді. Мұның бәрі айтуға жеңіл болғанымен, басшыдан үлкен қайраткерлік пен қыруар еңбекті талап ететін шаруалар.

Үшіншісі – ауылдан келген қазақ қыздарын болашақ ұлт тәрбиешісі ретінде танып, олардың білімі мен тәрбиесіне үнемі көңіл бөлуі. «Тәрбиесіз берілген білім қашан да қауіпті» деген әл-Фараби нақылына сай, студенттерді рухани байыту, жалпы дүниетанымын кеңейту мақсатында республикамызға белгілі тұлғалармен, ғалымдармен, ақын-жазушылармен кездесулер, халықаралық конференциялар мен әдеби кештер өткізуге мұрындық болды. Зиялы қазақ қызын тәрбиелеу мақсатында барлық мамандыққа өзінің бастамасымен

енгізілген «Қазақ аруы» атты арнаулы курсы сапалы маман, аяулы жар, болашақ ана болуы үшін маңызы зор болды. Халқымыздың ақиық ақыны Мұқағали Мақатаевтың тірі кезінде тойланбай кеткен туған күнін республика деңгейінде тойлатып, ақын ескерткіші алдында «Мұқағали оқуларын» және тамырлас халықтар достығын насихаттау мақсатында «Түбі бір түркіміз» фестивалін өткізуді дәстүрге айналдырды. Мұндай шаралардың басқы сөзі «Айналайын қыздарым!» деген қаратпамен басталушы еді. Сөз қадірін білетін жан ретінде ұлтқа деген махаббатын, мейірімін осылайша жеткізетін.

Осындай қарбалас тірліктің арасында ғылыми, бұқаралық ақпарат құралдарында білім берудің өзекті мәселелеріне арналған 200-ден астам мақала мен сұхбаттар беріп, іскер басшы, білікті маман, жақсы жолдас, шаршы топта сөз сөйлеудің асқан шебері ретінде танытатын «Ізгілікті іздеп келем», «Әлі де ізгілікті іздеп келем...», сондай-ақ «Қазақ тәлімінің тарихы», «Тәрбие тағлымы» атты кітаптар мен авторлық бірлестікте жазылған «Педагогика тарихы», он томдық «Қазақ тәлімдік ойлар Антологиясы», «Педагогика» түсіндірме сөздігі, т.т. еңбектері әлі талай ұрпаққа қызмет етеді деп сенеміз.

Өзі саналы ғұмырын арнаған білім жүйесі – балабақша бүлдіршіндері мен мектеп, колледж оқушылары, жоғары оқу орындарының студенттері, олардың тәрбиешілері мен ұстаздары, Білім және ғылым министрлігі мен білім бөлімінің барлық деңгейдегі қызметкерлердің басын біріктіретін еліміздегі ең үлкен жүйе. Ендеше осы қалың қауым Шәмша апайды еліміздің білім беру жүйесінде өшпес із қалдырып, ұлт руханиятының дамуына өзіндік үлес қосқан жан ретінде қадірлейді, есінде сақтайды. «Бұл университет – қазақ қыздарының парасат мектебіне айналуы тиіс» деп өзіңіз ат қойып, айдар таққан бүгінгі Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде өзіңізден өмір сабағын алған әріптестеріңіз еліміздің қоғамдық-әлеуметтік дамуы мен білім беру саласына көптің бірі емес, бірегейі ретінде жарқын қолтаңбасын қалдырған халқымыздың аяулы қызы, тектілік пен бекзаттық, тазалық пен биіктік, елжандылық мен мемлекетшілдік сияқты абзал қасиетімен қазақ қызының эталонына айналған қадірлі жанның қазасын қинала қабылдадық. Ол парасат патшайымы еді. Парасат сөзінің мәнін қадір-қасиеті мол, кісілік кемелдігі айқын жанға қатысты айтылатын жиынтық ұғымды білдіретін сөз деп түсіндіріп жатады. Шынында бұл қасиет кез келген зиялы жанға тән емес. Ол – интеллектуалдық тұрғыдан да, мінез-құлық жағынан да айырықша тұлға, жоғары мәдениеттілігі, адамгершілігі, ізгілігі, әдеп-инабаты істеген ісінен, сөйлеген сөзінен, қабылдайтын шешімінен, адамдарға, елге деген қарым-қатынасынан айқын көрінетін, қызбалық пен күйгелектіктен ада, сырбаз да салиқалы ақыл иесі. Шәмша апайдың сырт тұлғасын, өзін ұстаудағы бекзада болмысын көрген жан, оны жақын танымай-ақ, патшайым дер еді. Оның ел игілігі, ұрпақ болашағы үшін жасаған ізгі істерінің жемісі әлі талай ұрпаққа қызмет етеді. Өзіне арналған «кабинет ашу салтанатын ұйымдастырайық» деп ұсыныс жасағанда: «Еліміз пандемиядан арылып, қыздарымыз университетке жиналған кезде кейінірек өткізейік, өзім хабарласамын» дегенсіз. Қазіргі буынмен, бүгінгі студенттермен жүздескіңіз келді. Қыздарыңыз да күтіп жүрген... Кабинетке күліп кіріп, қабырғадағы «қыздарымның есінде жүрсін» деп, бұдан біраз бұрын өзіңіз іріктеп берген нақыл сөздерді оқып жүретін, өмірден озғаныңызды естіген күні жас толы жанарын жасырып, мұңайып шыққандар қарасы мол болды... Өйткені, өзіңіз айтқандай, дүние тағы бір жақсы адамға азайды... Жаныңыз жәннатта болсын, ПАРАСАТ ПАТШАЙЫМЫ, МӨРТЕБЕЛІ МҰҒАЛИМА!

Тыныштық Ермекова
 филология ғылымдарының докторы, профессор (ҚазҰҚПУ),
Кендебай Әбішев
 педагогика ғылымдарының кандидаты Абай атындағы ҚазҰПУ

**БІЗДІҢ АВТОРЛАР /
НАШИ АВТОРЫ /
OUR AUTHORS**

Абаева Галия Аскербековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Педагогика және психология институтының директоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, abaeva70@bk.ru

Абаева Галия Аскербековна – кандидат педагогических наук, доцент, директор Института педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, abaeva70@bk.ru

Abayeva Galiya – Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor, Director Pedagogy and Psychology Institute, Abai Kazakh National Pedagogical University, abaeva70@bk.ru

Авилова Елена Константиновна – АТБ кафедрасының аға оқытушысы, Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті, e.avilova1980@gmail.com

Авилова Елена Константиновна – старший преподаватель кафедры ИТБ, Карагандинский технический университет имени Абылкаса Сагинова, e.avilova1980@gmail.com

Avilova Elena – Teacher of the ITTB Department, Abylkas Saginov Karaganda Technical University, e.avilova1980@gmail.com

Акишева Айслу Кеңесқызы – PhD докторы, орыс филология кафедрасы доцентінің м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, aisulu_aki@bk.ru

Акишева Айслу Кеңесовна – доктор PhD, и.о. доцента кафедры русской филологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, aisulu_aki@bk.ru

Akischeva Aislu – PhD doctor, Acting Associate Professor of the Department of Russian Philology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, aisulu_aki@bk.ru

Ақышева Майра Жұмаханқызы – педагогика ғылымдарының магистрі, С.Толыбеков атындағы № 3 ІТ мектеп-лицейінің география пәні мұғалімі, Қызылорда қаласы, mayra.akisheva@bk.ru

Акишева Майра Жумахановна – магистр педагогических наук, учитель географии ІТ школы-лицея № 3 имени С.Толыбекова, г.Кызылорда, mayra.akisheva@bk.ru

Akischeva Maira – Master of Pedagogical Sciences, Geography Teacher of the S.Tolybekov IT school-Lyceum No. 3, Kyzylorda, mayra.akisheva@bk.ru

Әлжанов Ғаділбек Мұратұлы – өнертану магистрі, бейнелеу, өнер және дизайн кафедрасының аға оқытушы, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, aalzhanov82@gmail.com

Әлжанов Ғаділбек Мұратұлы – магистр искусствоведения, старший преподаватель кафедры ИЗО и дизайна, Атырауский университет имени Х.Досмұхамедова, aalzhanov82@gmail.com

Alzhanov Gadilbek – Master of Art History, Senior Lecturer of Department of Fine Arts and Design, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, aalzhanov82@gmail.com

Алимбекова Анар Аймолдановна – PhD доктор, мектепке дейінгі білім беру және әлеуметік педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, aaalimbekova@mail.ru

Алимбекова Анар Аймолдановна – PhD доктор, ассоциированный профессор кафедры дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aaalimbekova@mail.ru

Alimbekova Anar – PhD doctor, Associate Professor of Department of Preschool Education and Social Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, aaalimbekova@mail.ru

Әліпбек Ардақ Зәуірбекқызы – педагогика ғылымдарының докторы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, *alipbek_z@mail.ru*

Әліпбек Ардақ Зәуірбекқызы – доктор педагогических наук, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, *alipbek_z@mail.ru*

Alipbek Ardak – Doctor of Pedagogical Sciences, South Kazakhstan State Pedagogical University, *Alipbek_z@mail.ru*

Алметов Негматжан Шадиметович – педагогикалық ғылымдарының докторы, «Жалпы педагогика және музыкалық білім беру» кафедрасының профессоры, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, *n_almetov@mail.ru*

Алметов Негматжан Шадиметович – доктор педагогических наук, профессор кафедры «Общая педагогика и музыкальное образование», Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, *n_almetov@mail.ru*

Almetov Negmatzhan – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General Pedagogics and Music Education, M. Auezov South Kazakhstan University, *n_almetov@mail.ru*

Аренова Асыл Хадыржановна – педагогика ғылымдарының докторы, бастауыш білім беру кафедрасының профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *arssyl31@mail.ru*

Аренова Асыл Хадыржановна – доктор педагогических наук, профессор кафедры начального образования, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *arssyl31@mail.ru*

Arenova Assyl – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of primary education, Abai Kazakh National Pedagogical University, *arssyl31@mail.ru*

Әуезова Амина Танатарқызы – PhD докторы, орыс филологиясы кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, *aeuzova-amina@mail.ru*

Ауезова Амина Танатаровна – доктор PhD, и.о. доцента кафедры русской филологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, *aeuzova-amina@mail.ru*

Aeuzova Amina – PhD doctor, Acting Associate Professor of the Department of Russian Philology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, *aeuzova-amina@mail.ru*

Ахметова Динара Рашидқызы – Шет тілдер кафедрасының аға оқытушысы, Академик А.Сагинов атындағы Қарағанды техникалық университеті, *akhmetodinara11@g.mail.com*

Ахметова Динара Рашидовна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Карагандинского технического университета им. А.Сагинова, *akhmetodinara11@g.mail.com*

Akhmetova Dinara – Senior Teacher, Department of Foreign Languages, Saginov Karaganda Technical University, *akhmetodinara11@g.mail.com*

Ақмолдинова Әйгүл Насырқызы – Педагогика жоғары мектебінің жетекші ғылыми қызметкері, Павлодар педагогикалық университеті, *ana65@mail.ru*

Ахмульдинова Айгүл Насыровна – ведущий научный сотрудник Высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет, *ana65@mail.ru*

Akhmuldinova Aigul – Leading Researcher of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, *ana65@mail.ru*

Базарбекова Рабига Жолшиевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, бастауыш білім беру кафедрасының аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *rabiga68@mail.ru*

Базарбекова Рабига Жолшиевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры начального образования, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *rabiga68@mail.ru*

Bazarbekova Rabiga – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Primary Education, Abai Kazakh National Pedagogical University, *rabiga68@mail.ru*

Батыр Мөлдiр – магистрант, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университетi, *Batyr-moldir6@gmail.com*

Батыр Мөлдiр – магистрант, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, *Batyr-moldir6@gmail.com*

Batyr Moldir – Master Student, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *Batyrmoldir6@gmail.com*

Бекболатова Қуралай Маратқызы – PhD доктор, дизайн кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетi, *csunkarz@mail.ru*

Бекболатова Куралай Маратовна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры дизайна, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *csunkarz@mail.ru*

Bekbolatova Kuralay – PhD doctor, Senior Lecturer of the Department of Design, Abai Kazakh National Pedagogical University, *csunkarz@mail.ru*

Билялов Дархан Нурланұлы – білім докторы (АҚШ), профессор, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық Университетiнің ректоры. *rector_blog@abaiuniversity.edu.kz*

Билялов Дархан Нурланович – доктор образования (США), профессор, ректор КазНПУ им. Абая. *rector_blog@abaiuniversity.edu.kz*

Bilyalov Darkhan – PhD in education (USA), professor, rector of Abai Kazakh National Pedagogical University. *rector_blog@abaiuniversity.edu.kz*

Боранкулова Дина Мелсовна – география ғылымдарының кандидаты, Жаратылыстану және география институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетi, *dinaborankulova@mail.ru*

Боранкулова Дина Мелсовна – кандидат географических наук, Институт естествознания и географии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *dinaborankulova@mail.ru*

Borankulova Dina – Candidate of Geographical Sciences, Institute of Natural Sciences and Geography, Abai Kazakh National Pedagogical University, *dinaborankulova@mail.ru*

Джантасова Дамира Дулатқызы – педагогика ғылымдарына кандидаты, доцент, «Шет тілдер» кафедрасының меңгерушісі, Академик А.Сагинов атындағы Қарағанды техникалық университетi, *d.dzhantasova@kstu.kz*

Джантасова Дамира Дулатовна – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой «Иностранных языков», Карагандинский Технический Университет им.А.Сагинова, *d.dzhantasova@kstu.kz*

Jantassova Damira – PhD in Pedagogical Sciences, Head of the Department of Foreign Languages, Saginov Karaganda Technical University, *d.dzhantasova@kstu.kz*

Дрягина Екатерина Николаевна – магистрант, Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *kisa180699@mail.ru*

Дрягина Екатерина Николаевна – магистрант, Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Жүргенова, *kisa180699@mail.ru*

Dryagina Yekaterina – Master Student, T.K.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *kisa180699@mail.ru*

Дүйсенбеков Еркебулан Бакытжанович – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетi; педагогика кафедрасының аға оқытушы, М.Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлің университетi, *duisenbekov.e@mail.ru*

Дүйсенбеков Еркебулан Бакытжанович – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая; старший преподаватель кафедры педагогики, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, *duisenbekov.e@mail.ru*

Duisenbekov Erkebulan – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University; Senior Lecturer of the Department of Pedagogy, M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, *duisenbekov.e@mail.ru*

Егінбаева Тойжан Жылқайдаровна – ҚР еңбек сіңірген қайраткері, өнертану ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық өнер университетінің профессоры, *toizhan_2710@mail.ru*
Егінбаева Тойжан Жылқайдаровна – Заслуженный деятель РК, кандидат искусствоведения, профессор Казахского национального университета искусств, *toizhan_2710@mail.ru*
Yeginbayeva Toizhan – Honored Worker of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Art History, Professor of the Kazakh National University of Arts, *toizhan_2710@mail.ru*

Ербол Айгерим – магистрант, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *zk.scenography@gmail.com*

Ербол Айгерим – магистрант, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова, *zk.scenography@gmail.com*

Erbol Aigerim – Master Student, T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *zk.scenography@gmail.com*

Ермаханбетова Акмарал Мұраталиевна – Өнертану магистрі, дизайн кафедрасының оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *bViaAkosh@mail.ru*

Ермаханбетова Акмарал Мураталиевна – магистр искусствоведения, преподаватель кафедры дизайна, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bViaAkosh@mail.ru*

Ermakhanbetova Akmaral – Master of Art History, Lecturer of the Department of Design, Abai Kazakh National Pedagogical University, *bViaAkosh@mail.ru*

Есеналиева Динара Батырбекқызы – өнертану магистрі, оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, *institute2022-2@mail.ru*

Есеналиева Динара Батырбековна – магистр искусствоведения, преподаватель, Международный Казахско-Турецкий Университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, *institute2022-2@mail.ru*

Yesenaliyeva Dinara – Master of Art History, Lecturer, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, *institute2022-2@mail.ru*

Есназарова Ұлжалғас Әмзеқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *ataulymektep@mail.ru*

Есназарова Ұлжалғас Амзеевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *ataulymektep@mail.ru*

Esnazarova Ulzhalgas – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, al-Farabi Kazakh National University, *ataulymektep@mail.ru*

Жайтапова Алтнай Альбековна – педагогика ғылымдарының докторы, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру кафедрасының профессоры, Абылай хан атындағы Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, *a.zhaitapova@mail.ru*

Жайтапова Алтнай Альбековна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков Абылай хана, *a.zhaitapova@mail.ru*

Zhaytapova Altnai – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Post-Graduate Education, Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, *a.zhaitapova@mail.ru*

Жангужинова Меруерт Еркеновна – Phd, қауымдастырылған профессор, Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясы, *aumira@mail.ru, meruyert.zhan@gmail.com*

Жангужинова Меруерт Еркеновна – Phd, ассоциированный профессор, Казахская Национальная Академия Искусств им.Т.Жургенова, *aumira@mail.ru, meruyert.zhan@gmail.com*

Zhanguzhinova Meruyert – Phd, Associated Professor, T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *aumira@mail.ru, meruyert.zhan@gmail.com*

Жапарова Бағлан Мағауқызы – педагогика ғылымының кандидаты, профессор, Педагогика жоғары мектебінің жетекші ғылыми қызметкері, Павлодар педагогикалық университеті, b.zhaparova@mail.ru

Жапарова Бағлан Мағауовна – кандидат педагогических наук, профессор, ведущий научный сотрудник Высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университета, b.zhaparova@mail.ru

Zhaparova Baglan – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Leading Researcher of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, b.zhaparova@mail.ru

Жорабекова Айнур Назимбековна – (PhD) философия докторы, қауымдастырылған профессор, «Техникалық мамандықтарға арналған шетел тілдері» кафедрасының меңгерушісі, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, ainur-zhorabekova@mail.ru

Жорабекова Айнур Назимбековна – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, заведующая кафедрой «Иностранные языки для технических специальностей», Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, ainur-zhorabekova@mail.ru

Zhorabekova Ainur – Philosophy Doctor (PhD), Associate Professor, Head of the Department “Foreign Languages for Technical Specialties”, M.Auezov South Kazakhstan University, ainur-zhorabekova@mail.ru

Жуйкова Людмила – өнертану кандидаты, хореография педагогикасы кафедрасының профессоры, Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академия, zhuikova.art@gmail.com

Жуйкова Людмила Антоновна – кандидат искусствоведения, профессор кафедры педагогики хореографии, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, zhuikova.art@gmail.com

Zhuikova Lyudmila – Candidate of Art History, Professor, Department of Pedagogy in Choreography, T.K.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, zhuikova.art@gmail.com

Жұмабекова Айгүл Қазкенқызы – Филология ғылымдарының докторы, Абай атындағы Абай атындағы Ұлттық педагогикалық университет, Шығыс филологиясы және аударма кафедрасының профессоры, agzhum@mail.ru

Жұмабекова Айгуль Казкеновна – доктор филологических наук, профессор кафедры восточной филологии и перевода Казахского национального педагогического университета имени Абая, agzhum@mail.ru

Zhumabekova Aigul – Doctor of Philology, Professor of the Department of Oriental Philology and Translation, Abai Kazakh National Pedagogical University, agzhum@mail.ru

Жұманазарова Әлия Ерболатқызы – техникалық ғылымдарының магистрі, оқытушы, Алматы технологиялық университеті, marjan777@yandex.ru

Жұманазарова Алия Ерболатовна – магистр технических наук, преподаватель, Алматинский Технологический Университет, marjan777@yandex.ru

Zhumanazarova Aliya – Master of Technical Sciences, Lecturer, Almaty Technological University, marjan777@yandex.ru

Жұманбаева Зарина Кайратовна – Қазақстан тарихы және ӘСП кафедрасының ассистент-профессоры, Қарағанды медицина университеті, Гоголь көшесі, 40 үй. Қарағанды, sara_8@mail.ru

Жұманбаева Зарина Кайратовна – ассистент-профессора кафедры Истории Казахстана и СПД, Карагандинский медицинский университет, Караганда, ул.Гоголя 40, sara_8@mail.ru.

Zhumanbayeva Zarina – Assistant-professor of the History of Kazakhstan and SPD Department, Karaganda medical university, Gogolya, 40, Karaganda, sara_8@mail.ru

Жунусбекова Азиза – PhD доктор, аға оқытушы, Бастауыш білім беру кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, aziza.zhunusbekova@inbox.ru

Жунусбекова Азиза – доктор PhD, старший преподаватель, кафедра Начальное образование, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aziza.zhunusbekova@inbox.ru

Zhunusbekova Aziza – PhD, senior lecturer, Department of primary education, Abai Kazakh national pedagogical university, aziza.zhunusbekova@inbox.ru

Жунусова Казына Курмангалиевна – Қазақстан тарихы және ӘСП кафедрасының ассистент-профессоры, Қарағанды медицина университеті, *kazyna.zhunussova@mail.ru*

Жунусова Казына Курмангалиевна – ассистент-профессор кафедрасының Истории Казахстана и СПД, Карагандинский медицинский университет, *kazyna.zhunussova@mail.ru*

Zhunusova Kazyna – Assistant-Professor of the History of Kazakhstan and SPD Department, Karaganda medical university, *kazyna.zhunussova@mail.ru*

Қажияқпар Жанар Қобландықызы – магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *Janar_1203@bk.ru*

Қажияқпар Жанар Қобландықызы – магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Janar_1203@bk.ru*

Kazhiyakpar Zhanar – Master Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *Janar_1203@bk.ru*

Канаева Акмарал Жумановна – педагогика магистрі, аға оқытушы, кафедра: Дипломатиялық аударма, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *akma.kan81@mail.ru*

Канаева Акмарал Жумановна – магистр педагогика, старший преподаватель, кафедра: дипломатического перевода, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *akma.kan81@mail.ru*

Kanayeva Akmaral – Master of Pedagogy, Senior Lecturer, Department: Diplomatic Translation, al-Farabi Kazakh National University, *akma.kan81@mail.ru*

Қажығалиева Гүлмира Абзалхановна – педагогика ғылымдарының докторы, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kazhigaliyeva@mail.ru*

Қажығалиева Гүлмира Абзалхановна – доктор педагогических наук, профессор кафедры русского языка и литературы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kazhigaliyeva@mail.ru*

Kazhigaliyeva Gulmira – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Department of Russian Language and Literature, Abai Kazakh National Pedagogical University, *kazhigaliyeva@mail.ru*

Калинин Алексей Анатольевич – Ph.D докторы, ақпараттық-есептеуіш жүйелер кафедрасының меңгерушісі, Академик А.Сагинов атындағы Қарағанды техникалық университеті, *a.kalinin@kstu.kz*

Калинин Алексей Анатольевич – доктор PhD, заведующий кафедрой «Информационно-вычислительные системы», Карагандинский технический университет им.А.Сагинова, *a.kalinin@kstu.kz*

Kalinin Aleksey – PhD, Head of the Department of Computer Systems, Saginov Karaganda Technical University, *a.kalinin@kstu.kz*

Каримова Раушан Марденовна – оқытушы-сарапшы, педагогика жоғары мектебі, ІАҚ бойынша, Павлодар педагогикалық университеті, *bahados_@mail.ru*

Каримова Раушан Марденовна – преподаватель-эксперт, ПО ДВО, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, *bahados_@mail.ru*

Karimova Raushan – Teacher-Expert, Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, *bahados_@mail.ru*

Квасных Галина Сергеевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, *kgalene@mail.ru*

Квасных Галина Сергеевна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский университет имени М.Козыбаева, *kgalene@mail.ru*

Kvasnyh Galina – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.Kozybaev North Kazakhstan University, *kgalene@mail.ru*

Керимбаева Рысты Калдыхановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Әлеуметтік психология» кафедрасының доценті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, *risti1971@mail.ru*

Керимбаева Рысты Калдыхановна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры «Социальной психологии», Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, *risti1971@mail.ru*

Kerimbayeva Rysty – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of "Social Psychology", M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, *risti1971@mail.ru*

Кошербаева Азиза Нуралиевна – оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі, Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, *kosherbayeva72@list.ru*

Кошербаева Азиза Нуралиевна – преподаватель, магистр педагогических наук, Южно-Казахстанский педагогический университет, *kosherbayeva72@list.ru*

Kosherbayeva Aziza – lecturer, Master of Pedagogical Sciences, South Kazakhstan Pedagogical University, *kosherbayeva72@list.ru*

Кошербаева Айгерім Нуралиевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, кафедра меңгерушісі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aigera63@mail.ru*

Кошербаева Айгерім Нуралиевна – доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aigera63@mail.ru*

Kosherbayeva Aigerim – doctor of pedagogical sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aigera63@mail.ru*

Колесникова Галина Афанасьевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, *kolesnikovaga@mail.ru*

Колесникова Галина Афанасьевна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, *kolesnikovaga@mail.ru*

Kolesnikova Galina – Associate Professor of department of musical disciplines, Candidate of pedagogic sciences, M.Kozybayev North Kazakhstan University, *kolesnikovaga@mail.ru*

Құдайберген Дильмұхамбет – докторанты, Қазақ ұлттық өнер университеті, *Dimonruler@mail.ru*

Құдайберген Дильмұхамбет – докторант, Казахский национальный университет искусств, *Dimonruler@mail.ru*

Kudaibergen Dilmuhambet – Doctoral Student, Kazakh National University of Arts, *Dimonruler@mail.ru*

Қыякбаева Ұлбосын Қозыбаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kyakbaeva@mail.ru*

Қыякбаева Ұлбосын Қозыбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, кафедра дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kyakbaeva@mail.ru*

Kyuyakbayeva Ulbossyn – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Preschool Education and Social Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, *kyakbaeva@mail.ru*

Мадраимова Хилола – «Әлеуметтік саладағы психология» 2-курс студенті, мамандығының М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, *hilola.madraimova.2003@gmail.com*

Мадраимова Хилола – студентка 2-курса специальности «Психология в социальной сфере», Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати *hilola.madraimova.2003@gmail.com*

Madraimova Hilola – 2 nd-year student of the specialty "Psychology in the social sphere", M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, *hilola.madraimova.2003@gmail.com*

Махметова Дарина Талгатовна – педагогика және психология факультетінің докторанты, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *mahmetova_darina@mail.ru*

Махметова Дарина Талгатовна – докторант, кафедра педагогика и психологии, Жетысу-ский университет им. И.Жансугурова, *mahmetova_darina@mail.ru*

Makhmetova Darina – PhD student, Pedagogy and psychology department, I.Zhansugurov Zhetysu University, *mahmetova_darina@mail.ru*

Mehmet Akif Sözer – PhD, білім беру факультетінің профессоры, Гази университеті, *akifsozer@gmail.ru*

Мехмет Акиф Созер – PhD, профессор факультета образования, Университет Гази, *akifsozer@gmail.ru*

Mehmet Akif Sözer – PhD, professor of Faculty of Education, Gazi university, *akifsozer@gmail.ru*

Молдаванова Инна Григорьевна – Ақпараттық жүйелер мамандығы бойынша техника және технология магистрі, АТБ кафедрасының аға оқытушысы, Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті, *innalim21@mail.ru*

Молдаванова Инна Григорьевна – Магистр техники и технологии по специальности "Информационные системы", старший преподаватель кафедры ИТБ, Карагандинский технический университет имени Абылкаса Сагинова, *innalim21@mail.ru*

Moldavanova Inna – Master of Engineering and Technology with a specialization in Information Systems, teacher of the Department of ITTB, Karaganda Technical University named after Abylkaas Saginov, *innalim21@mail.ru*

Момбек Әлия Әнуарбекқызы – педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aliya_tombek@mail.ru*

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aliya_tombek@mail.ru*

Mombek Aliya – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aliya_tombek@mail.ru*

Мұсабаева Мерей Орымбекқызы – білім магистрі (Ұлыбритания), Назарбаев Университетінің докторанты. *merey.mussabayeva@nu.edu.kz*

Мусабаева Мерей Орымбекқызы – магистр в области образования (Великобритания), докторант Назарбаева Университета. *merey.mussabayeva@nu.edu.kz*

Merrey Mussabayeva – Master in Education (UK), PhD candidate at Nazarbayev University. *merey.mussabayeva@nu.edu.kz*

Наметкулова Фарида Джанузаковна – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *farida03@mail.ru*

Наметкулова Фарида Джанузаковна – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *farida03@mail.ru*

Nametkulova Farida – Candidate of Pedagogical Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, *farida03@mail.ru*

Нурбекова Салтанат Молотовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметік педагогика кафедрасы, докторант, *zav-salta@mail.ru*

Нурбекова Салтанат Молотовна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра дошкольного образования и социальной педагогики *zav-salta@mail.ru*

Nurbekova Saltanat – Doctoral Student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Department of Preschool Education and Social Pedagogy *zav-salta@mail.ru*

Оракова Амангул Шахарбековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, amangul_orakova@mail.ru

Оракова Амангул Шахарбековна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, amangul_orakova@mail.ru

Orakova Amangul – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, amangul_orakova@mail.ru

Оспанова Жанна Багдатовна – Қазақстан тарихы және ӘСП кафедрасының ассистент-профессоры, Қарағанды медицина университеті, rozochka_roza_20@mail.ru

Оспанова Жанна Багдатовна – ассистент-профессор кафедры Истории Казахстана и СПД, Карагандинский медицинский университет, rozochka_roza_20@mail.ru

Osanova Zhanna – Assistant-Professor of the History of Kazakhstan and SPD Department, Karaganda medical university, rozochka_roza_20@mail.ru

Пустовалова Наталья Ивановна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, nata_pustovalova@mail.ru

Пустовалова Наталья Ивановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, nata_pustovalova@mail.ru

Pustovalova Natalya – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.Kozybayev North Kazakhstan university, nata_pustovalova@mail.ru

Рысымбетов Ержан Құрбанәліұлы – Phd, доцент, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, institute2021-1@mail.ru

Рысымбетов Ержан Курбаналиевич – Phd, доцент, Международный Казахско-Турецкий Университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, institute2021-1@mail.ru

Rysymbetov Yerzhan – Phd, docent, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, institute2021-1@mail.ru

Садықова Багила Бижанқызы – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, bagila_95_12@mail.ru

Садықова Багила Бижановна – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, bagila_95_12@mail.ru

Sadykova Bagila – Doctoral Student, al-Farabi Kazakh National University, bagila_95_12@mail.ru

Тлеубердина Гульден Токатовна – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, guldentleuberdina@inbox.ru

Тлеубердина Гульден Токатовна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, Кокшетауский университет имени Ш.Уәлиханова, guldentleuberdina@inbox.ru

Tleuberdina Gulden – Candidate of Philology, Associate Professor of Sh.Ualikhanov Kokshetau University, guldentleuberdina@inbox.ru

Токбергенова Айгүл Абдуғаппарқызы – география ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, tokbergen@mail.ru

Токбергенова Айгуль Абдуғаппаровна – кандидат географических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, tokbergen@mail.ru

Tokbergenova Aigul – Associate Professor, al-Farabi Kazakh National University, tokbergen@mail.ru

Туленова Холидин Бектургановна – PhD докторы, дене тәрбиесі кафедрасының аға оқытушысы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, k.sayram@mail.ru

Туленова Холидин Бектургановна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры физического воспитания, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, k.sayram@mail.ru

Tulenova Kholidin – PhD Doctor, Senior Lecturer of the Department of Physical Education, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, k.sayram@mail.ru

Тургунбаева Ботагуль Алтаевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, botagul53@mail.ru

Тургунбаева Ботагуль Алтаевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, botagul53@mail.ru

Turgunbayeva Botagul – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, botagul53@mail.ru

Умарова Акмарал Базархановна – гуманитарлық ғылымдарының магистрі, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, magenta_feels@mail.ru

Умарова Акмарал Базархановна – магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры русского языка и литературы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, magenta_feels@mail.ru

Umarova Akmaral – Master of Human Arts, Lecturer of the Department of Russian Language and Literature, Abai Kazakh National Pedagogical University, magenta_feels@mail.ru

Умекова Назира Курманалыевна – білім магистрі (Франция), оқытушы, дипломатиялық аударма кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, umekova.n@yandex.ru

Умекова Назира Курманалыевна – магистр в области образования (Франция), преподаватель, кафедра дипломатического перевода, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, umekova.n@yandex.ru

Umekova Nazira – Master in Education (France), Lecturer of the Department of Diplomatic Translation, al-Farabi Kazakh National University, umekova.n@yandex.ru

Филатова Александра Федоровна – психология ғылымдарының докторы, практикалық психология кафедрасының профессоры, Омск мемлекеттік педагогикалық университеті, filatovaaf@mail.ru

Филатова Александра Федоровна – доктор психологических наук, профессор кафедры практической психологии, Омский государственный педагогический университет, filatovaaf@mail.ru

Filatova Alexandra – Doctor of Psychology, Professor of the Department of Practical psychology, Omsk State Pedagogical University, filatovaaf@mail.ru

Фомина Татьяна Николаевна – PhD доктор, Педагогика Жоғары мектебі, ІАҚ бойынша, Павлодар педагогикалық университеті, docent_t_n@mail.ru

Фомина Татьяна Николаевна – доктор PhD, ПО ДВО, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, docent_t_n@mail.ru

Fomina Tatyana – PhD doctor, Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, docent_t_n@mail.ru

Хазбулатов Андрей Равильевич – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты, ar.khazbulatov@gmail.com

Хазбулатов Андрей Равильевич – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахский научно-исследовательский институт культуры, ar.khazbulatov@gmail.com

Khazbulatov Andrey – PhD, Associate Professor, Kazakh Research Institute of Culture, ar.khazbulatov@gmail.com

Шайбакова Дамина Дисингалиқызы – филология ғылымдарының докторы, профессор, орыс тілі және әдебиет кафедрасының профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, damina1shaibakova@gmail.com

Шайбакова Дамина Дисингалеевна – доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка и литературы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, damina1shaibakova@gmail.com

Shaibakova Damina – Doctor hab. of Philology, Professor, Professor of Russian Language and Literature Department, Abai Kazakh National Pedagogical University, damina1shaibakova@gmail.com

Шайгозова Жанерке Наурызбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдас-тырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, zanna_73@mail.ru

Шайгозова Жанерке Наурызбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, zanna_73@mail.ru
Shaigozova Zhanerke – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, zanna_73@mail.ru

Шкутина Лариса Арнольдовна – педагогика ғылымдарының докторы, мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының профессоры, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, arlarisaarlarisa@yandex.ru

Шкутина Лариса Арнольдовна – доктор педагогических наук, профессор кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, arlarisaarlarisa@yandex.ru

Shkutina Larissa – Doctor of pedagogical sciences, Professor of the Department of preschool and psychological-pedagogical preparation, E.A. Buketov Karaganda State University, arlarisaarlarisa@yandex.ru

Шнайдер Жанат Жантемірұлы – педагогика ғылымының кандидаты, профессор, Педагогика жоғары мектебінің жетекші ғылыми қызметкері, Павлодар педагогикалық университеті, djakk@mail.ru

Шнайдер Жанат Жантемирович – кандидат педагогических наук, профессор, ведущий научный сотрудник Высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет, djakk@mail.ru

Shnaider Janat – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Leading Researcher of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, djakk@mail.ru

Шнайдер Елизавета Александровна – ведущий научный сотрудник Высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет, shnayder_liza_72@mail.ru

Шнайдер Елизавета Александровна – Педагогика жоғары мектебінің жетекші ғылыми қызметкері, Павлодар педагогикалық университеті, shnayder_liza_72@mail.ru

Shnaider Yelizaveta – Leading Researcher of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, shnayder_liza_72@mail.ru

Шнайдер Фатима Жанатқызы – Педагогика жоғары мектебінің жетекші ғылыми қызметкері, Павлодар педагогикалық университеті, SHNAIDER.F@mail.ru

Шнайдер Фатима Джанатовна – ведущий научный сотрудник Высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет, SHNAIDER.F@mail.ru

Shnaider Fatima – Leading Researcher of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, SHNAIDER.F@mail.ru

Шотыбаева Лаура Абылқасымқызы – 2 курс докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, laura.shotybaeva.95@mail.ru

Шотыбаева Лаура Абылқасымовна – докторант 2 курса, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, laura.shotybaeva.95@mail.ru

Shotybaeva Laura – 2nd year Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, laura.shotybaeva.95@mail.ru

Юрченко Василий Викторович – Ph.D докторы, «Технологиялық жабдықтар, машинажасау және стандарттау» кафедрасы меңгерушісі, Академик А.Сагинов атындағы Қарағанды техникалық университеті, juvv76@mail.ru

Юрченко Василий Викторович – доктор PhD, заведующий кафедрой «Технологическое оборудование, машиностроение и стандартизация», Карагандинский технический университет им.А.Сагинова, juvv76@mail.ru

Yurchenko Vassiliy – PhD, Head of the Department of Technological Equipment, Engineering and Standardization, Saginov Karaganda Technical University, juvv76@mail.ru

**МАЗМҰНЫ/
СОДЕРЖАНИЕ/
CONTENT**

**Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы
Методология и теория педагогики и психологии
Methodology and theory of pedagogy and psychology**

Билялов Д.Н., Мусабаева М.О. Общественная деятельность ППС: сравнительный анализ университетов Малайзии и Казахстана	5
Билялов Д.Н., Мұсабаева М.О. Қоғам және университет қызметі: Қазақстан және Малайзия ЖОО ПОҚ салыстырмалы талдау.....	5
Bilyalov D., Mussabayeva M. Institutional service and outreach: a comparative analysis of faculty members from Malaysian and Kazakhstani universities	5
Тургунбаева Б.А., Жайтапова А.А., Оракова А.Ш., Наметкулова Ф.Д., Дүйсенбеков Е. Педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің негізі білімнің үздіксіздігінде	16
Тургунбаева Б.А., Жайтапова А.А., Оракова А.Ш., Наметкулова Ф.Д., Дүйсенбеков Е. Основа профессиональной компетентности педагогов в непрерывности образования	16
Turgunbaeva B., Zhaytاپova A., Orakova A., Nametkulova F., Duisenbekov E. The basis of professional competence of teachers in continuity of education.....	16
Каримова Р.М., Фомина Т.Н. Изучение портрета волонтера на примере казахстанской студенческой молодежи	25
Каримова Р.М., Фомина Т.Н. Қазақстандық студент жастардың үлгісінде ерктінің портретін зерттеу.....	25
Karimova R., Fomina T. Studying the portrait of a volunteer on the example of a volunteer on the example of Kazakh student youth	25
Махметова Д.Т., Мехмет Акиф Созер Диагностика сформированности гибких навыков у учащихся в высшем учебном заведении	34
Махметова Д.Т., Мехмет Акиф Созер Созер Жоғары оқу орнында оқушылардың икемді дағдыларын қалыптастыру диагностикасы	34
Makhmetova D., Mehmet Akif Sözer Diagnosis of the development of soft skills among students in higher education	34
Авилова Е.К., Молдаванова И.Г. Высшее образование в Республике Казахстан в период глобальной эпидемии Covid-19	43
Авилова Е.К., Молдаванова И.Г. Жаһандық COVID-19 эпидемиясы кезінде Қазақстан Республикасындағы жоғары білім	43
Avilova E., Moldavanova I. Higher education in the republic of Kazakhstan during the global Covid-19 epidemic	43
Аренова А.Х., Жунусбекова А. Теоретико-методологические основы модели HyFlex технологии	50
Аренова А.Х., Жунусбекова А. HyFlex технологиялық моделінің теориялық және әдістемелік негіздері	50
Arenova A., Zhunusbekova A. Theoretical and methodological foundations of the HyFlex technology's model	50

**Педагогиканың және психологияның тарихы
История педагогики и психологии
History of pedagogy and psychology**

Shnaider J., Shnaider Y., Shnaider F., Zhaparova B., Akhmuldinova A. Gender education in an orphanage	61
Шнайдер Дж., Шнайдер Е., Шнайдер Ф., Жапарова Б., Ахмульдинова А. Балалар үйіндегі гендерлік тәрбие	61
Шнайдер Дж., Шнайдер Е., Шнайдер Ф., Жапарова Б., Ахмульдинова А. Гендерное воспитание в детском доме	61

Sadykova B., Esnazarova U., Tokbergenova A. The potential of using video games in distance learning geography	73
Садықова Б.Б., Есназарова Ұ.Ә., Токбергенова А.А. Географияны қашықтықтан оқытуда бейне ойындарды пайдалану мүмкіндігі	73
Садықова Б.Б., Есназарова У.А., Токбергенова А.А. Потенциал использования видеоигр при дистанционном обучении географии	73
Alzhanov G., Bekbolatova K., Ermakhanbetova A. The genesis of the development of ecodesign in the art of embroidery	83
Әлжанов Г.М., Бекболатова Қ.М., Ермаханбетова А.М. Кестелеу өнеріндегі экодизайннің генезисі	83
Альжанов Г.М., Бекболатова К.М., Ермаханбетова А.М. Генезис развития экодизайна в искусстве вышивания	83

Қолданбалы психология және психотерапия
Прикладная психология и психотерапия
Applied psychology and psychotherapy

Акишева А.К., Ауезова А.Т. COVID-19 пандемиясының студенттердің психологиялық жағдайы мен стресске төзімділігіне әсері	96
Акишева А.К., Ауезова А.Т. Выявление уровня психологического благополучия студентов в условиях пандемии COVID-19	96
Akisheva A., Auezova A. The impact of the covid-19 pandemic on the psychological state and stress resistance of students	96
Zhumanbayeva Z., Shkutina L., Filatova A., Ospanova Zh., Zhunusova K. Overcoming the cognitive difficulties of educational material in teaching younger schoolchildren using a neuropsychological approach	105
Жуманбаева З.К., Шкутина Л.А., Филатова А.Ф., Оспанова Ж.А., Жунусова К.К. Нейропсихологиялық тәсілді қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы оқу материалының танымдық қиындықтарын жеңу	105
Жуманбаева З.К., Шкутина Л.А., Филатова А.Ф., Оспанова Ж.А., Жунусова К.К. Преодоление познавательных трудностей учебного материала в обучении младших школьников с использованием нейропсихологического подхода	105
Базарбекова Р.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының мектепте оқу мотивациясының деңгейін зерттеу	111
Базарбекова Р.Ж. Изучение уровня учебной мотивации младших школьников	111
Bazarbekova R. Examining the level of educational motivation of younger students	111

Білім беру саласындағы инновациялар
Иновации в образовании
Innovations in education

Алметов Н.Ш., Жорабекова А.Н., Туленова Х.Б. Модернизация педагогической подготовки будущего учителя в вузах Казахстана	121
Алметов Н.Ш., Жорабекова А.Н., Туленова Х.Б. Қазақстан жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімді педагогикалық дайындауды жаңғырту	121
Almetov N., Zhorabekova A., Tulenova H. Modernization of pedagogical training of the future teacher at universities of Kazakhstan	121
Джантасова Д.Д., Ахметова Д.Р., Калинин А.А., Юрченко В.В. Оценка учебных программ подготовки инженерных кадров на соответствие дидактическим принципам STEAM-образования	130
Джантасова Д.Д., Ахметова Д.Р., Калинин А.А., Юрченко В.В. Инженерлік кадрларды даярлау бойынша оқу жоспарларын STEAM-білім беру дидактикалық принциптеріне сәйкестігін бағалау	130
Jantassova D., Akhmetova D., Kalinin A., Yurchenko V. Evaluation of engineering training curricula for compliance with didactic principles of STEAM-education	130

Білім берудің мәселелері мен келешегі
Проблемы и перспективы образования
Problems and prospects of education

Канаева А.Ж., Умекова Н.К. Қазақстанда мамандандыққа бағытталған француз тілін оқытудың негізгі бағыттары мен мүмкіндіктері	138
Канаева А.Ж., Умекова Н.К. Основные направления и возможности преподавания французского языка по специальности в Казахстане	138
Kanayeva A., Umekova N. The main areas and opportunities for specialised French teaching in Kazakhstan	138
Жуйкова Л.А., Дрягина Е.Н. Тренаж классического танца как вспомогательная функция развития исполнительских навыков в спортивном бальном танце	146
Жуйкова Л.А., Дрягина Е.Н. Спорттық бал биінде орындау білімдерін дамытудың көмекші функциясы ретінде классикалық биге оқыту	146
Zhuikova L., Dryagina Y. Classical dance training as an auxiliary function of developing performing skills in ballroom dance	146
Қажияқпар Ж.Қ., Әліпбек А.З., Кошербаева А.Н. Шағын жинақталған мектеп жағдайында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту	157
Қажияқпар Ж.Қ., Әліпбек А.З., Кошербаева А.Н. Развитие творческой активности младших школьников в условиях малокомплектной школы	157
Kazhiyakpar G., Alipbek A., Kosherbayeva A. Development of creative activity of younger schoolchildren in a small school	157
Квасных Г.С., Пустовалова Н.И., Колесникова Г.А. Подготовка будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования	164
Квасных Г.С., Пустовалова Н.И., Колесникова Г.А. Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ педагогтарды жұмысқа даярлау	164
Kvasnyh G., Pustovalova N., Kolesnikova G. Preparing future teachers to work in an inclusive education environment	164
Мадраимова Х.И., Керимбаева Р.К. Сравнительный анализ основных характеристик представителей поколений с результатами социального опроса	172
Мадраимова Х.И., Керимбаева Р.К. Әлеуметтік сауалнама нәтижесіндегі ұрпақ өкілдерінің негізгі сипаттамаларын салыстырмалы талдау	172
Madraimova H., Kerimbayeva R. Comparative analysis of the main characteristics of representatives of generations with the results of a social survey	172
Шотыбаева Л.А., Абаева Ғ.Ә. Шет ел мемлекеттері мен Қазақстандағы ерекше білім алуға деген қажеттілікті бағалау жүйесіне салыстырмалы анализ	183
Шотыбаева Л.А., Абаева Г.А. Система оценки особых образовательных потребностей детей: сравнительный анализ зарубежных стран и Казахстана	183
Shotybayeva L., Abayeva G. Comparative analysis of the system for assessing special educational needs in foreign countries and Kazakhstan	183

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары
Современные методики и технологии обучения
Modern methods and technologies of teaching

Умарова А.Б., Кажигалиева Г.А. CLIL – обучении русскому языку на полиязычной основе будущих педагогов-историков	195
Умарова А.Б., Кажигалиева Г.А. Болашақ мұғалім-тарихшыларға орыс тілін көптілдік негізде оқытуда CLIL технологиясы	195
Umarova A., Kazhigaliyeva G. CLIL technology in teaching Russian language on a multilingual basis to future teachers-historians	195
Жумабекова А.К. Формирование переводческой компетенции студентов педагогических специальностей	207
Жумабекова А.К. Педагогикалық мамандықта білім алушылардың аудармашылық құзыреттілігін қалыптастыру	207
Zhumabekova A. Development of translation competence of pedagogical students	207

Акишева М.Ж., Боранкулова Д.М. Бейне материалдарды қолдану арқылы география сабағын ұйымдастырудың артықшылықтары	216
Акишева М.Ж., Боранкулова Д.М. Преимущества организации уроков географии с использованием видеоматериалов	216
Akisheva M., Borankulova D. Advantages of organizing geography lessons with the use of video materials	216

Шайбакова Д.Д., Курманбаева Т.С. Современные методы обучения терминологии профессионального русского языка в техническом вузе	225
Шайбакова Д.Д., Курманбаева Т.С. Техникалық университетте кәсіби орыс тілінің терминологиясын оқытудың заманауи әдістері	225
Shaibakova D., Kurmandaeva T. Modern methods of teaching professional russian language terminology at a technical university	225

Кошербаева А.Н. Менеджмент высшего образования: характерные черты развития в период цифровизации и информатизации общества	238
Кошербаева А.Н. Жоғары білім беру менеджменті: қоғамды цифрландыру және ақпараттандыру кезеңіндегі дамудың белгілері	238
Kosherbayeva A. Management of higher education: characteristic features of development in the period of digitalization and informatization of society	238

**«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер /Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»/
Education, culture and art in the context of national idea "Mangilik El"**

Құдайберген Д., Егінбаева Т. қазақ Дәстүрлі музыканың жанрлары мен шығармашыл тұлғалардың бейнесін жүйелеу мәселелері	247
Құдайберген Д., Егінбаева Т. Проблемы систематизации жанров и творческих личностей в традиционной казахской музыке	247
Kudaibergen D., Yeginbayeva T. Problems of systematization of genres and creative personalities in traditional Kazakh music	247

Khazbulatov A., Shaigozova Zh., Mombek A. «Segiz kyrly, bir syrly»: national face of person in Kazakh culture (based on musical and artistic-craft)	255
Хазбулатов А., Шайгозова Ж., Момбек А. «Сегіз қырлы, бір сырлы»: народный идеал личности в казахской культуре (на примере музыкальной и художественно-ремесленной сферы)	255
Хазбулатов А., Шайгозова Ж., Момбек А. «Сегіз қырлы, бір сырлы»: қазақ мәдениетіндегі тұлғаның халықтық идеалы (музыкалық және көркем-қолданбалы өнер саласы мысалында) ...	255

Нурбекова С.М., Алимбекова А.А., Қыякбаева У.К. Мектеп жасына дейінгі балалардың креативтік әлеуетін дамытуға қолданылатын ұлттық ойын түрлерінің жіктелуі	263
Нурбекова С.М., Алимбекова А.А., Қыякбаева У.К. Классификация национальных видов игр для развития креативного потенциала детей дошкольного возраста	263
Nurbekova S., Alimbekova A., Quyakbayeva U. Classification of national types of games used to develop the creative potential of preschool children	263

**Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі/
Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство/
Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space**

Жангужинова М.Е., Ербол А., Жұманазарова А.Е., Рысымбетов Е.К., Есеналиева Д.Б. Аксиологический анализ символизма в казахском костюме	273
Жангужинова М.Е., Ербол А., Жұманазарова А.Е., Рысымбетов Е.К., Есеналиева Д.Б. Қазақ костюмдегі рәміздеуді аксиологиялық талдау	273
Zhanguzhinova M., Erbol A., Zhumanazarova A., Rysymbetov E., Esenalieva D. The axiological analysis of symbolism in kazakh costume	273

Тлеубердина Г.Т., Батыр М. Тіл мен әдебиетті оқытуда тарихи жырлардың маңызы («Қабанбай батыр» тарихи жыры негізінде)	283
Тлеубердина Г.Т., Батыр М. Значение исторических поэм в преподавании языка и литературы (по мотивам исторической поэмы "Кабанбай батыр")	283
Tleuberdina G., Batyr M. The importance of historical poems in the teaching of language and literature (Based on the historical poem "Kabanbai batyr")	283
Мерейтоймен құттықтаймыз!	292
Поздравляем юбиляров!	292
We congratulate on anniversary!	292
Еске алу	296
Память	296
Memoria	296

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифті – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- FTAMИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
- авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
- электрондық пошта;
- жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
- мақаланың атауы (ортасында, қалың шрифті, бас әріптермен) – мақала тілінде;
- аңдатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
- түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
- мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
- пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы бөлгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
- References;
- аңдатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (FTAMИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болуы керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4- қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 1000 теңге сыртқы авторлар үшін (700 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық пошта-сына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: Методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям журнала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
- ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
- текст статьи включает: введение (актуальность, научная значимость, цель исследования), основная часть (литературный обзор, методы, результаты) и заключение (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 1000 тенге для сторонних авторов (700 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KСJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author’s surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm. Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review.

Requirements for the structural elements of the article:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information);
- the author’s full name (in 3 languages);
- the author’s academic degree, academic rank, position (in 3 languages);
- the author’s e-mail address and telephone number;
- title of the article (in 3 languages);
- abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;
- keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;
- the text of the article includes: introduction (relevance, scientific significance, research objective), the main part (literary review, methods, results) and conclusion (conclusions); references.
- the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors’ consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors’ opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 1000 tenge per page for third-party authors, 700 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	2	3	4
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Билялов Дархан Нурланович	8 (272) 291 91 82
		Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 <i>aliya_mombek@mail.ru</i>
		Исалиева Сауле Темирбаевна	87474165076 <i>salia72@mail.ru</i>
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылым- дар» сериясы /Серия «Социологиче- ские и политические науки»	Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич	8 (727) 291 76 43 8 701 776 55 78
		Куанышбаева Жазира Жайлаубековна	<i>kuanyshtbayeva.kz@gmail.com seria. sociological.political@gmail.com</i> 8 701 317 7105
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич	<i>bahdiyar.smanov@mail.ru</i>
		Нурбаева Аида Мухтаровна	8 705 888 8848 <i>nurbaeva.aida@bk.ru</i>
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна	8 (727) 291 19 81
		Қиясова Бахыт Айдархановна	8 707 843 15 76 <i>vestnikkaznpu@mail.ru</i>
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна	8 (727) 291 29 19 <i>nii.psy@mail.ru</i>
		Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 701 358 99 05 <i>bakhytdastan@mail.ru</i>
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исто- рические и социально – политиче- ские науки»	Кенжебаев Габит Капесович	8 (727) 291 46 88 8701 743 41 07 <i>kgabit62@mail.ru</i>
		Оспанова Рыскуль Рамазановна	8701 305 66 72, <i>ablai_angel@mail.ru</i>
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математи- ческие науки»	Бектемесов Мактағали Абдимажитович	<i>maktagali@mail.ru</i>
		Шекербекова Шырын Тилеубергеновна	8 707 175 4132 <i>sh_shirin@mail.ru</i>
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Есте- ственно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович	8 (727) 291 13 71 8 777 666 26 20 <i>hairulla418@mail.ru</i>
		Жаксыбаева Жанар Муратовна	8 701 141 35 35 <i>zhanarkaznpu@mail.ru</i> 87772875587
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образова- ние: искусство – теория – методика»	Кожангулов Токкожа Мукажанович	<i>tokkozbagul@mail.ru</i>
		Ақбаева Шолпан Абиьгазиевна	8 777 258 53 68 <i>akbaeva_sholpan@mail.ru</i>
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Жиенбаева Надежда Бисеновна	8 777 8360055 <i>zh_nadejda@mail.ru</i>
		Хаби Айгерім Абдуллинқызы	8 700 150 9188 <i>habi_92.a@mail</i>
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Жамансарин Нурлан Шукатович	8 705 184 6538 <i>n.zhamansarin@sorbonne.kz</i>
		Исламова Арзигуль Турсуновна	8 707 420 9232 <i>vestnik_20@mail.ru</i>
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич	8 (727) 291 81 16
		Абельбаева Айман Канатовна	8 701 287 01 93 <i>adelbaeva_83@mail.ru</i>
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Бурибаев Ермек Абиьгаевич	8 701 7392809 <i>yermek-a@mail.ru</i>
		Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 4153016 <i>nesibeli77@mail.ru</i>
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна	8 (727) 291 30 66 8701 344 30 93 <i>ayapova07@mail. ru</i>
		Есенаман Сауле Ержановна	8 747 3740516 <i>saule.yessenaman@mail.ru</i>

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламалары тобы	Бейіндік пәндер	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)		
		1 бейіндік пән			
		2 бейіндік пән			
1	2	3	4	5	6
B001	Педагогика және психология	Биология	География	5B010300	Педагогика және психология
B002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Биология	География	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
B003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Биология	География	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
B004	Бастапқы әскери дайындық	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
B005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
B006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010600	Музыкалық білім
B007	Көрем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
B008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011500	Құқық және экономика негіздері
B009	Математика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
B010	Физика мұғалімдерін даярлау	Физика	Математика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика-Информатика
B011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B011100	Информатика
B012	Химия мұғалімдерін даярлау	Химия	Биология	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология

1	2	3	4	5	6
B013	Биология мұғалімдерін даярлау	Биология	Химия	5B011300	Биология
B014	География мұғалімдерін даярлау	География	Дүниежүзі тарихы	5B011600	География
				5B012900	География-Тарих
B015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерді даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011400	Тарих
				5B013000	Тарих-Дінтану
B016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Қазақ тілі	Қазақ әдебиеті	5B011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5B012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
B017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Орыс тілі	Орыс әдебиеті	5B011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5B012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
B018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5B011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
B019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Биология	География	5B012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
B020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Биология	География	5B010500	Дефектология
B024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041600	Өнертану
B028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B040900	Хореография
B029	Аудивизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B072200	Полиграфия
B030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041300	Кескіндеме
				5B041400	Графика
B031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041700	Сән өнері
				5B042100	Дизайн
B032	Философия және этика	Дүниежүзі тарихы	География	5B020100	Философия
B033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B020600	Дінтану
B034	Тарих және археология	Дүниежүзі тарихы	География	5B020300	Тарих
B035	Түркітану және шығыстану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5B021200	Түркітану
				5B020900	Шығыстану

1	2	3	4
7М03 Әлеуметтік ғылымдар		Әлеуметтік ғылымдар	
7М023	Тіл және әдебиет	6М020500	Филология
		6М020700	Аударма ісі
		6М021400	Әдебиеттану
7М031	Әлеуметтік ғылымдар	6М020400	Мәдениеттану
		6М020200	Халықаралық қатынастар
		6М050100	Әлеуметтану
		6М050200	Саясаттану
		6М050300	Психология
		6М050500	Аймақтану
7М04 Бизнес, басқару және құқық		Құқық Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
7М041	Бизнес және басқару	6М050600	Экономика
		6М050700	Менеджмент
		6М050800	Учет және аудит
		6М050900	Қаржы
		6М051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
		6М051100	Маркетинг
7М042	Құқық	6М030100	Құқықтану
		6М030200	Халықаралық құқық
7М05 Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
7М051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6М060700	Биология
7М052	Қоршаған орта	6М060800	Экология
		6М060900	География
7М053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6М060400	Физика
		6М060600	Химия
7М054	Математика және статистика	6М060100	Математика
		6М060300	Механика
7М06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
7М061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6М060200	Информатика
		6М070300	Ақпараттық жүйелер
7М11 Қызмет		Қызмет	
7М111	Қызмет көрсету саласы	6М090200	Туризм
		6М090600	Мәдени демалыс

8D01 Педагогикалық ғылымдар		Білім беру	
8D011	Педагогика және психология	6D010300	Педагогика және психология
		6D012400	Педагогикалық өлшемдер
8D012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
8D013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
8D015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6D010900	Математика
		6D011000	Физика
		6D011100	Информатика
		6D011200	Химия
		6D011300	Биология
		6D011600	География
8D016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011400	Тарих
8D017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті
8D019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6D010500	Дефектология
8D02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		Гуманитарлық ғылымдар	
8D022	Гуманитарлық ғылымдар	6D020100	Философия
		6D020300	Тарих
8D023	Тіл және әдебиет	6D020500	Филология
		6D021300	Лингвистика
		6D021400	Әдебиеттану
8D03 Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат		Әлеуметтік ғылымдар	
8D031	Әлеуметтік ғылымдар	6D050100	Әлеуметтану
		6D050200	Саясаттану
8D04 Бизнес, басқару және құқық		Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
8D041	Бизнес және басқару	6D050600	Экономика
		6D050700	Менеджмент
		6D050800	Учет и аудит
		6D050900	Финансы
8D05 Жаратылыстану ғылымдары, Математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
8D051	Биологиялық және сабактас ғылымдар	6D060700	Биология
8D052	Қоршаған орта	6D060800	Экология
		6D060900	География
8D053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6D060400	Физика
		6D060600	Химия
8D054	Математика және статистика	6D060100	Математика
8D06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
8D061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6D060200 6D070300	Информатика Ақпараттық жүйелер

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Абдыгалиева Айжан*

перевод «Слово редактора»
на казахский язык: *Кулданов Наурыз*
на английский язык: *Блинов Алексей*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 15.09.2022.
Формат 60x84¹/₈. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
40.9 п.л. Тираж 300. Заказ №700

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-18-65.

